LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

SUVAŽIAVIMO DARBAI

IX

ROMA 1982

ACTES DU NEUVIEME CONGRES DE L'ACADEMIE LITUANIENNE CATHOLIQUE DES SCIENCES

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO DARBAI IX

DEVINTASIS L. K. M. AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMAS
1973 m. rugpiūčio 31 - rugsėjo 2 d.
Bostono Kolegijoje

Redagavo
A. Liuima, S. J.

1982
LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINYS
Piazza della Pilotta, 4
ROMA

Spaustuvės išlaidos apmokėtos Prof. dr. Vytauto Mankeliūno, dr. Marijos Paplauskienės-Ramūnienės, Lietuvių Fondo, dr. Balio Petkausko, jo tėvų Vinco bei Marcelės atminimui, ir prof. dr. Kazio Almino lėšomis.

Spausdino Pontificia Università Gregoriana spaustuvė Romoje

PRAKALBA

Suvėlavęs pasirodo šis Suvažiavimo Darbų *tomas. Jeigu jau Lietuvoje « nelengva »* (Suvažiavimo Darbai, *III t., V psl.) buvo paruošti tokį leidinį, ką bekalbėti apie tremties sąlygas. Įvairios kliūtys, tiek finansinės, tiek pačių autorių, tiek ir spaustuvės. Tenka surasti kiekvienam tomui geradarius, surinkti aukas, su kantrumu laukti kai kurių autorių paskaitų, o prie kai kurių dar gerokai pasėdėti, kad jas aptvarkius.*

Tačiau ir šiuo metu, tarp Suvažiavimo Darbų *VIII ir IX tomų nebuvo nuleistos rankos: išleista kun. Baltinio, prof. Ereto, kun. Gaidos paruoštos biografijos vysk. Borisevičiaus, prel. Juro, arkiv. Matulionio; prof. Griniaus* Veidų ir problemų *II t. bei jo* Grožis ir menas, *prof. Maceinos* Filosofijos kilmė ir prasmė, *prof. Avižonio* Raštų *trys tomai, prof. Ivinskio ir prof. Salio raštų po tomą, prof. Ereto apie išeiviją, Vl. Kulboko* Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje, *prof. dr. Rabikausko, S.J.,* The Foundation of the University of Vilnius *ir jo redaguotas veikalas* Fontes Historiae Lituaniae *II t., nes lengviau, kai vienas autorius, kai tekstas atbaigtas, kai geradariai linkę paremti vienokį ar kitokį veikalą. Tad ir naudotasi tokiu palankumu bei lengvatomis ir išleista per tą laiką 15 Akademijos leidinių.*

Didelis dėkingumas priklauso visiems prisidėjusiems prie šio Suvažiavimo Darbų *IX tomo išleidimo. Ypatinga padėka priklauso patiems studijų autoriams, toliau mecenatams, geradariams.*

Nors lėtu žingsniu, Akademeija eina pirmyn.

A. Liuima, S.J.

Suvažiavimo Darbų *IX t. redaktorius*

Roma, 1982 m., rugsėjo 8 *d.,*
Marijos Gimimo šventėje.

TURINYS

Prakalba VII
Turinys IX
Suvažiavimo Programa XIII

PILNATIES POSĖDŽIŲ PASKAITOS 1

Juozas Brazaitis

Akademija tautos kryžkelėse. L. K. M. Akademijos 50 metų sukakties minėjimas 3
(The Academy in the crossroads of the nation. The Academy's 50th anniversary)

TEOLOGIJOS SEKCIJA 19

Antanas Rubšys

Naujasis Testamentas ir mitas 21
(The New Testament and Myth)

ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA 33

Viktoras Gidžiūnas

Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž 35
Life and activities of the Observant Franciscan Friars in Lithuania in 15th and 16th centuries (*Summary*) 133

Benediktas Mačiuika

Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje 135
Historical publications in Soviet Lithuania (*Summary*) 146

Paulius Rabikauskas

Lietuvos istorinių šaltinių leidimas 147
(The publication of Lithuania's historical sources)

PSICHOLOGIJOS-PEDAGOGIKOS MOKSLŲ SEKCIJA 157

INA UŽGIRIENĖ

PROTINIS VYSTYMASIS IR ETINIŲ NORMŲ SUPRATIMAS 159
On the relationship of cognitive development to moral reasoning (*Summary*) 176

JUSTINAS PIKŪNAS

HUMANISTINĖS VERTYBĖS: UGDYMAS AR PANEIGIMAS? 177
Teaching or ignoring humaistic values? (*Summary*) 189

ROMUALDAS KRIAUČIŪNAS

TRYS TUZINAI RYŠKIAUSIŲ SANTYKIŲ STUDIJINĖS ANKETOS REZULTATUOSE 191
(Three dozen of the most clear relations in the results of the study questionnaire)

ANTANAS PAŠKUS

PSICHODELIJA, JOS APRAIŠKOS, PRIEŽASTYS IR PAMOKOS KRIKŠČIONIJAI 195
Psychodelia: origins, expressions and implications for Christianity (*Summary*) 223

ARCHITEKTŪROS IR MENO ISTORIJOS SEKCIJA 225

JURGIS GIMBUTAS

LIETUVOS BAŽNYČIŲ STATYTOJAI XIX-XX AMŽ 227
The builders of churches in Lithuania (*Summary*) 240

EDMUNDAS ARBAS

LIETUVIS ARCHITEKTAS DVIDEŠIMTAJAME AMŽIUJE 241
(The lithuanian architekt in the twentieth century)

GAMTOS IR TIKSLIŲJŲ MOKSLŲ SEKCIJA 249

BRONIUS POVILAITIS

TABAKO NIKOTINAS IR RŪKYMAS 251
Nicotine in tobacco and smoking (*Summary*) 271

Petras Kaladė

Vėžį sukeliantieji cheminiai maisto priedai 273
Cancer causing chemical food additives (Summary) 331

Pranas Jucaitis

Bulvių virusų tyrimas 335
Chemical experiments in the field of potatoe viruses (*Summary*) 341

LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS SEKCIJA

Stasys Santvaras

Poetų palikti pėdsakai. Eulogija Vaitkui ir Aisčiui 345
Footprints of poets passed away (*Summary*) 366

Vladas Kulbokas

Keturi mūsų naujesniosios religinės poezijos atstovai 369
Four modern lithuanian religious poets (*Summary*) 392

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

Balys Petkauskas

Medicinos pagalba vakarų Europoje ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse 395
Zusammenfassung über medizinische Behandlung (*Zusammenfassung*) 411

DEVINTOJO LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO PROGRAMA

1973 m. rugpiūčio 31 - rugsėjo 2 d.
Bostono Kolegijoje

PENKTADIENĮ, RUGPIŪČIO 31 D.

9.00 val. šv. Mišios.

10.00 val. Registracija.

10.30 val. Suvažiavimo atidarymas.

Suvažiavimui ruošti komiteto pirmininko prof. dr. Juozo L. Navicko žodis.

L. K. M. Akademijos pirmininko prof. dr. Antano Liuimos, S.J., atidaromoji kalba.

Įvadinė paskaita: Prel. dr. Vytautas Balčiūnas — Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas teologijos šviesoje.

12.00 val. Pietų pertrauka.

13.00-15.00 val. TEOLOGIJOS SEKCIJA

Vadovauja Prel. dr. Vytautas Balčiūnas.

Kun. prof. Antanas Rubšys — Mito klausimas Naujajame Testamente.

Ses. Ona Mikailaitė, B.A. — Charizmatinio atsinaujinimo sąjūdis šių dienų Katalikų Bažnyčioje.

15.00-17.00 val. ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Vadovauja prof. Simas Sužiedėlis.

Dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M. — Pranciškonų - bernardinų darbai XV-XVI amžiuje.

Prof. dr. Benediktas Mačiuika — Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje po 1945 metų.

Prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J. — Lietuvos istorinių šaltinių leidimas.

19.30 val. Susipažinimo vakaras.

ŠEŠTADIENĮ, RUGSĖJO 1 D.

8.30 val. Pamaldos kolegijos koplyčioje.

9.00 val. Registracija.

9.15-12.00 val. PSICHOLOGIJOS-PEDAGOGIKOS MOKSLŲ SEKCIJA
Vadovauja prof. dr. Justinas Pikūnas.
Prof. dr. Ina Užgirienė — Protinis vystymasis ir etinių normų supratimas.
Prof. dr. Justinas Pikūnas — Humanistinės vertybės: ugdymas ar paneigimas?
Dr. Romualdas Kriaučiūnas — Pasaulio lietuvių jaunimo studijinės anketos rezultatų svarbesnės koreliacijos.
Prof. kun. Antanas Paškus — Modernaus žmogaus dilemos krikščioniškosios moralės šviesoje.

12.00-13.00 val. Pietų pertrauka.

13.00-15.00 val. ARCHITEKTŪROS IR MENO SEKCIJA
Vadovauja Dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius.
Dr. Jurgis Gimbutas — Lietuvos bažnyčių statytojai.
Dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius — Vilnius miestas planavimo požiūriu XIV amžiuje.
Edmundas Arbas, A.I.A. — Lietuvis architektas XX amžiuje.

13.00-16.00 val. GAMTOS IR TIKSLIŲJŲ MOKSLŲ SEKCIJA
Vadovauja Dr. Petras Kaladė.
Dr. Bronius Povilaitis — Nikotinas ir kiti nikotiana genties augalų alkaloidai.
Dr. Petras Kaladė — Vėžį sukeliantieji cheminiai maisto priedai.
Dr. E. Užgiris — Nauji fiziniai metodai imunologijoje.
Kun. dr. Tomas Žiūraitis, O.P. — Naujas mokslo žvilgsnis į evoliucijos teorijas.
Prof. dr. Pranas Jucaitis — Virusų tyrimas.

SEKMADIENĮ, RUGSĖJO 2 D.

10.00 val. Pamaldos šv. Petro parapijos bažnyčioje So. Bostone.

13.00-15.00 val. LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS SEKCIJA
Vadovauja Vladas Kulbokas.
Stasys Santvaras — J. Aisčio ir M. Vaitkaus kūryba.
Vladas Kulbokas — Keturi naujesniosios mūsų religines poezijos atstovai.

Antanas Mažiulis — Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje 1947-1972 metais.

Prof. dr. Knut-Olaff Falk — Apie lietuvių asmenvardžių ir vietovardžių slavinimo metodus. Pavadinimų su -ance genezė ir jų arealinis paplitimas.

13.00-15.00 val. MEDICINOS SEKCIJA

Vadovauja Dr. Balys Petkauskas.

Dr. Balys Petkauskas — Medicinos priežiūra Amerikoje ir vakarų Europoje.

Dr. Mindaugas Vygantas — Akių pakitimai diabetikoje.

Dr. Zenonas Danilevičius — Imunologiniai aspektai organų transplantacijoje.

15.00 val. PILNATIES POSĖDIS

Akademijos 50-ties metų minėjimas: Prof. Juozo Brazaičio paskaita — Akademija tautos kryžkelėse.

Akademijos premijų įteikimas. Praveda Akademijos pirmininkas prof. dr. A. Liuima, S.J.

18.30 val. Iškilminga vakarienė ir meninė dalis.

Meninę dalį atlieka:

Solistas Benediktas Povilavičius,
Smuikininkas Izidorius Vasyliūnas,
Kompozitorius Jeronimas Kačinskas.

PIRMADIENĮ, RUGSĖJO 3 D.

10.00 val. Ekskursija į ALKĄ, Putnam, Connecticut.

Suvažiavimo metu bus L. K. M. Akademijos leidinių ir senosios Lietuvos valstybės žemėlapių paroda.

PILNATIES POSĖDŽIŲ PASKAITOS

Prof. Juozas Brazaitis

AKADEMIJA TAUTOS KRYŽKELĖSE

L.K.M. AKADEMIJOS 50 METŲ SUKAKTIES MINĖJIMAS

Mons. Dr. Vytautas Balčiūnas

CHARIZMATINIS BAŽNYČIOS ATSINAUJINIMAS TEOLOGIJOS ŠVIESOJE

Mons. Dr. Vytautas Balčiūnas savo paskaitą *Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas teologijos šviesoje* kartu su Ses. Onos Mikailaitės pranešimu *Charizmatinio atsinaujinimo sąjūdis šių dienų Katalikų Bažnyčioje* ir kitais priedais atskirai išleido antrašte *Šventoji Dvasia Bažnyčios atnaujintoja*, kaip serijos *Krikščionis Gyvenime* priedą.

AKADEMIJA TAUTOS KRYŽKELĖSE

L. K. M. Akademijos 50 metų sukakties minėjimas *

Pusšimtis metų jau yra pakankama perspektyva L. K. M. Akademijos vaidmeniui vertinti [1].

Iš kurios pusės į Akademiją žvelgti, kokiame fone jos veikimą nušviesti, sugestijų radau prel. A. Dambrausko žodžiuose. Dambrauskas, Akademijos pirmininkas, 1936 m., atidarydamas antrą Mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimą, kalbėjo:

« Būsime laimingi, jei šis suvažiavimas pažadins Tamstas pagilinti savo ideologinę orientaciją, pagausinti savo gimtojo krašto pažinimą ir apskritai sustiprinti tuo intelektualinį savos tautos pajėgumą » [2].

Tuose Dambrausko žodžiuose yra Akademijos buvimo ir veikimo prasmė. Jo minėtas « intelektualinio pajėgumo stiprinimas » yra pradinis Akademijos siekimas. Tik intelektualiai pajėgus asmuo įstengs suvokti istorijos dinamiką ir jos ritmą, (A.a. prof. Z. Ivinskis mėgo kartoti graikų filosofo išmintį: esą niekada neįbrisi į tą pačią upę du kartu: vandenys kiekvieną sekundę bus jau kiti). Tautų bei žmonijos gyvenimas yra upė — kinta, rieda. Suvokti šios raidos faktą, šio fakto dėsnius tėra įgalintas tik intelektualiai pajėgus asmuo.

« Pagausinti savo gimtojo krašto pažinimą » — kalbėjo Akademijos pirmininkas. O tai reiškia, kad intelektualinis pažinimas turi būti atremtas į konkrečią savos tautos tikrovę. Savo tautos tikrovė gali būti kitokia nei kaimynės, ir ji gali reikalauti kitokio traktavimo.

« Pagilinti savo ideologinę orientaciją » — šis reikalavimas pras-

---

* Autorius buvo pramatęs ši pranešimą papildyti ir jo stiliu padailinti. Mirtis sutrukdė. Spausdinama koks buvo skaitytas.

[1] Apie Akademijos įkūrimą, veiklą, atgaivinimą išeivijoje: Prof. Stasys Yla, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija* (*Suvažiavimo darbai*, V t., Roma 1964, 3-28 psl.); Kun. Rapolas Krasauskas, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos veikimo ir darbų apžvalga* (*Metraštis*, I t., Roma 1965, 329-342 psl.); Dr. S. A. Bačkis, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos 50 metų sukaktis* (rankraštis).

[2] *Suvažiavimo darbai*, II t., Roma ²1973, 458 psl.

mingas tuo, kad ideologinė orientacija padeda apsisaugoti nuo suklydimo problemas sprendžiant; sprendžiant pasirinkimą krypties, kada tauta pasijunta kryžkelėje; kada tautai reikia pastatyti prieš akis jos paskirties viziją, kuri visos tautos veiklą įprasmintų ir bendram tikslui sutelktų jėgas.

Šiaip suprantant Akademijos pirmininko žodžiuose Akademijos prasmę, norima čia apžvelgti Akademijos pusšimtį tuo intelektualinio vadovavimo atžvilgiu; konkrečiai: kiek Akademija prisidėjo prie sprendimo tautos problemų tais momentais, kada tauta atsidurdavo kryžkelėse?

I. Problemos nepriklausomoje Lietuvoje ir jų sprendimas

1. *Pagrindinės problemos.* — Per 22 nepriklausomybės metus tauta išgyveno daug problemų. Noriu sustoti prie ketverto, kurios, mano supratimu, esminės.

Viena problema — anksčiausia — k u l t ū r i n ė: kultūrinės linkmės pasirinkimas — rytų: slaviškosios, ar vakarų: germaniškosios, romaniškosios.

Lietuvių šviesuomenės didžioji dalis buvo mokiusis rusų (mažiau lenkų) mokyklose. Buvo natūralu, kad jai rusų (mažiau lenkų) kultūra buvo tapusi sava. Parvykę į nepriklausomos Lietuvos mokyklas, universitetą, administracijos įstaigas, literatūrą, meną, teatrą, netgi kariuomenę — savaime sviro į tą pusę. Žymiai mažesnė dalis buvo mokiusis Vakaruose ir gyveno vakarietinės kultūros idėjom bei stilium.

Atsidūrimas tarp dvejopų kultūrų davė gyvenimui dvilypumo, įtampos, idėjinės, kultūrinės kovos. Kova nesibaigė iki nepriklausomos valstybės galo. Nesibaigė, atrodo, net pavergtoje Lietuvoje.

Antra problema buvo p o l i t i n ė. Ji atėjo pirmajai tebesant aktualiai. Tai demokratinės ar totalistinės (tada: Lietuvoje vadinamos autoritetinės) valstybės sampratos bei praktikos pasirinkimas. Demokratinė samprata buvo pirmesnė. Jai ypatingą spalvą tuo metu davė parsinešta iš Rusijos revoliucijos chaotinė dvasia. Totalistinė samprata atėjo kaip reakcija prieš demokratinės praktikos iškrypas.

Buvo svarbu ne tai, kad 1926 m. įvyko karinis perversmas. Svarbu, kad per visą antrą nepriklausomos Lietuvos dešimtmetį šviesuomenėje reiškėsi įtampa tarp to dvejopo galvojimo, dvejopų sistemų. Įtampa stabdė pilietinio susipratimo, aktyvumo bei lojalumo pažangą.

Trečia problema buvo moralinė. Ji ėmė aktualėti nepriklausomybės antro dešimtmečio viduryje. Miestuose ėmė augti lietuviškoji buržuazija. Jaunos miesčionijos praktikoje valstietinė kaimo dvasia ir tradicijos turėjo užleisti pirmenybę buržuaziniam stiliui ir vertybių supratimui. Tai buvo smūgis tradicinei moralei. Su antro dešimtmečio antra puse ši moralės problema virto aliarmu.

Ketvirtą problemą vadinčiau egzistencijos problema —tautinės, valstybinės egzistencijos. Ji ėmė aktualėti su Europoje kylančio kataklizmo teorijom, o netrukus ir praktika. Totalistinių valstybių augantis revanšo geismas, proletarinės revoliucijos grėsmė reiškėsi ne tik žodžiais. Fašistinė Italijos agresija prieš Etiopiją, Ispanijos revoliucija ir pilietinis karas, išėjęs toli už šios valstybės ribų. Tai dar tolimi nuo mūsų tėvynės aidai. Austrijos likimas, Čekoslovakijos likimas — buvo artėjantieji kataklizmo ženklai. Pagaliau tiesiogiai mus palietė Lenkijos ultimatumas 1938, Vokietijos ultimatumas 1939 m. Įvykiai įtikinamai kalbėjo, kad istorijos dinamikos sriautas pagreitėjo ir mus palietė. Palietė klausimu : būti mums ar nebūti ?

Ar ši dinamikos srovė atvėrė mums akis ir pažadino mūsų budrumą pasiruošti naujiems įvykiams, dar grėsmingesniems ? Pasiruošti taip, kad su mažesne žala pakeltume potvynį, stengdamiesi išlaikyti egzistenciją — valstybės, tautos ?

Momentas rodės lyg grįžimas prie 1918-1919 metų. Prie to taško, iš kurio prasidėjo valstybės egzistencija. Tada tautoje kilo moralinių jėgų kovai už valstybės egzistenciją. Dabar tokių jėgų reikalas pasikartojo.

Šių keturių problemų akivaizdoje tebus kartojamas klausimas : kiek L. K. M. Akademija prisidėjo prie šių problemų sprendimo ; prie kelių ieškojimo, prie vizijos sudarymo tautos artimesnei ir tolimesnei ateičiai ?

2. *Problemų sprendėjai ir Akademija.* — Prieš klausimą atsakant, tebus suminėta prielaida kaip aksioma. Būtent : kolektyvai retai kada gali būti kūrėjai : literatūra, menas, filosofija, sociologija, religija, tikslieji mokslai yra kuriami asmenų — ne kolektyvų. Akademija buvo kolektyvas.

Kolektyvas gali sudaryti kūrėjui ar jo kūrybai palankias sąlygas. Materialines — kad nereiktų rūpintis duona kasdienine. Moralines — nukreipti kūrėjo dėmesį į problemas, duoti paskatų.

Antra — kolektyvas gali būti kūrėjui pirmasis vertintojas — gali jo idėjas papildyti, koreguoti kritiškom pastabom.

Trečia — kolektyvas gali duoti kūrėjo produktui visuomeninę rinką — paleisti jo kūrinį į apyvartą, jį išpopuliarinti. Pastarąją

funkciją atlikdamas, kolektyvas vykdytų trečią prel. Dambrausko minėtą Akademijos pareigą — «kelti visos tautos intelektualinį pajėgumą».

Ne visas ir ne iš karto šias kolektyvo funkcijas pajėgė atlikti Akademija.

Pirmoji problema — k u l t ū r i n ė — buvo anksčiausiai ir giliausiai sprendžiama St. Šalkauskio[3]. Jo vizija lietuvių tautai, jo siūloma tautinio ugdymo, tautinės kultūros linkmė buvo išreikšta jo formule — «Rytų ir Vakarų kultūrų sintezė».

Neturiu žinių, kad ši Šalkauskio vizija būtų buvusi diskutuojama Akademijoje. (Juk pati Akademija tik 1922 susikūrė).

Antroji problema — p o l i t i n ė s s i s t e m o s problema — sprendimo susilaukė vėl to paties Šalkauskio raštuose[4]. Neturiu žinių, kad Akademija tas idėjas būtų diskutavusi.

Bet čia Akademija suvaidino kitą rolę Šalkauskio idėjom suprasti ir plėsti. Akademija ėmėsi strategijos ilgos distancijos veiklai: suorganizavo Amerikoje pinigų, parinko eilę žmonių, baigusių Lietuvos universitetą, davė stipendijas, kad vyktų į Vakarus studijų tęsti. Akademija tokiu būdu lemiamai prisidėjo prie naujos nepriklausomoje Lietuvoje išaugusios generacijos intelektualinio avangardo paruošimo. Šie jauni intelektualai įsiliejo į gyvenimo srovę ne tik su vakarietine dvasia, bet ir su jauna energija. Įsiliejo į universitetą, spaudą, jaunimo, darbininkų organizacijas. Jie ir patys dažnai nesijautė, kad plėtoja savo mokytojo Šalkauskio idėjas, kalbėdami betgi naujais žodžiais ir naujais konkrečiais siūlymais. Jei Šalkauskis rodė politinio gyvenimo idealą teoriškai šios naujos generacijos pareiškimuose jie virto ištisa valstybine programa[5]. Jie sugebėjo rasti sprendimą, atremtą į konkrečią lietuvišką tikrovę ir į valstybės autoriteto ir asmens laisvės sintezę.

Akademijos reikšmė augo ypačiai nuo 1933 m., kai ji pradėjo rengti «Mokslininkų ir mokslo mėgėjų suvažiavimus». Tai buvo prof. J. Ereto organizacinio genijaus išradimas ir vykdymas. Tie suvažiavimai atliko naują funkciją — virto plačiu ir autoritetingu forumu tos Akademijos narių idėjoms; virto paskata privatiems mokslo mėgėjams reikštis su moksline iniciatyva. (Pavyzdžiui, trijuose *Suvažiavimo darbų* tomuose yra 66 rašiniai; jie priklauso 56 autoriams, tarp kurių 23 yra ne iš universiteto dėstytojų).

Trečioji problema — m o r a l i n ė — kaip tik antrajame suva-

---

[3] *Sur les confins de deux mondes*, 1919; *Ruomuva*, 1920.

[4] *Visuomeninis auklėjimas*, 1932; *Ateitininkų ideologija*, 1933, ypačiai *Lietuvių tautos ugdymas*, 1933.

[5] Plg. *Į organiškosios valstybės kūrybą*, 1936.

žiavime labiausiai rado tribūną ir pritarimą. Vysk. P. Būčys savo paskaitoje *Mūsų dorovės atgaivinimo reikalu* [6] skelbė « visuotinės mobilizacijos reikalą ». Diskusijas tuo reikalu baigė rusų profesoriaus, emigranto, Iljino įspėjimu : esą « gaisrą, kuriuo suliepsnojo Rusija, sukūrė prieškarinės rusų inteligentijos klaidos — katastrofiškas jos doros smukimas » [7].

Ir visas suvažiavimas tam pritarė specialia rezoliucija — kreiptis « į tautos visuomenę [...] gelbėti tautos dorą, kaip kitados išgelbėta iš pražūties tautinė Lietuvos sąmonė » [8].

Neliesiu smulkiau Šalkauskio, kun. St. Ylos ir kitų tuo reikalu iniciatyvos sukurti « gyvosios dvasios », « Sekminių ugnies » sąjūdį su Šalkauskio šūkiu « Degančios širdys, vienykimės » [9]. Tai buvo efektingas atsiliepimas į šią problemą.

Apie ketvirtą problemą, kurią pavadinau e g z i s t e n c i n e , sunkiausia kalbėti. Sunkiausia, nes ji tebėra skaudi ir nebaigta spręsti ...

Apie Europos idėjinį ir pilietinį nepastovumą, galimą jos gyvenimo didėjantį tempą, kurio negalėjo išvengti ir Lietuva, pirmiausia ir įspūdingiausiai prašneko prof. K. Pakštas. Tik 10 metų po valstybinės nepriklausomybės atstatymo, vadinas, 1928 metų Vasario 16 minėjime Pakštas pasikartodamas įspėjo :

« Būtų labai neatsargu manyti, kad amžinai išlaikysime savo nepriklausomybę. Gal ji yra tik meteoras, blykstelėjęs keista pašvaiste istorinių amžių eigoje . Svarbu — kalbėjo jis — nepriklausomybės momentus tikslingai sunaudoti tautai sustiprinti, kad ji galėtų išlaikyti tuos bandymus, kuriuos ateitis jai dar skirs » [10].

Šis numatymas turėjo logišką išvadą — didinti tautos kultūrinio pasiruošimo tempą. Garsus buvo Pakšto posakis « Pasukime Lietuvos kultūrinio gyvenimo laikrodį šimtą metų pirmyn ! »

Pažangos tempu rūpinosi ir Šalkauskis ir Eretas, ir vienas ir antras atviromis akimis žiūrėdami į Europos idėjinę raidą ir matydami jos grėsmingą linkmę. Ją rodė abudu antrame ir trečiame suvažiavimuose [11]. Trečiajame suvažiavime Šalkauskis tiesiog grėsmingai įspėjo :

---

[6] *Suvažiavimo darbai*, II t., Roma ²1973, 112-124 psl.

[7] Ten pet, 471 psl.

[8] Ten pat, 472 psl.

[9] Plg. J. ERETAS, *Stasys Šalkauskis*, New Yorkas 1960, 221-229 psl.

[10] J. ERETAS, *Kazys Pakštas*, Roma 1970, 62 psl.

[11] J. ERETAS, *Quid de nocte ? Kelias ir etapai i šiu dienu dvasios krizę*, žr. *Suvažiavimo darbai*, II t., Roma ²1973, 3-44 psl. ; St. ŠALKAUSKIS, *Ideologiniai dabarties kriziu pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra* ; žr. ten pat, 45-80 psl.

« Mūsų dabartinė nepriklausomybė yra gimusi karo ir revoliucijos nuotaikoje, kuri iki šiolei toli gražu nėra dar išnykusi [...] Valstybiniu teritoriju ir net pačios nepriklausomybės revizija iš šalies ateityje eventualiai galima [...] Kas laukia žmoniją, kurioje jau galingai reiškiasi idolatrijos ir civilizuotos barbarijos linkmė, mes dar tikrai nežinome, bet mes jau tai jaučiame, susirūpinę galimomis rytojaus katastrofomis. Jų atmosfera jau dvelkia per nelaimingą pasaulį, tartum apokaliptiniai aidai, einą mums iš ateities »[12].

Tai buvo Akademijos pirmininko žodžiai, skambėję iš Akademijos tribūnos šimtam klausytoju.

Lietuvoje išaugusi generacija jautriai reagavo. Imta pervertinti esamą socialinę padėtį[13]. Socialinio teisingumo reikalavimas buvo pagarsėjęs drastišku Maceinos šūkiu, paleistu KVC konferencijoje « Nuimkite auksą nuo altorių ir išdalykite vargšams ! ». Nusileista į praktinį darbininku organizavimą bei sąmoninimą profesiniais ir ideologiniais pagrindais (Dielininkaitis, Dovydaitis, J. Katilius).

Bet visada esama žmonių, kuriems pasaulis stovi vietoje. Jie tiki, kad padėtis, kokia yra, tokia ir pasiliks. Tokiu tikėjimu gyveno ir to meto Lietuvos biurokratinis aparatas. Dėl to negelbėjo nė dinamiškiausio, pranašiškiausio prof. Pakšto durų varstymas prezidentūroje bei ministerijose. Negelbėjo jo įtikinėjimas, kad karas neišvengiamas ; kad reikia išsiusti į Vakarus tam tikrus kultūrinius turtus, išsiųsti žmonių kadrus, kurie kalbėtu už Lietuvą, kai joje nebus galima kalbėti[14]. Kai nepaveikė, Pakštas vienas išvyko. O tuo metu *N. Y. Times* (1939.IX.28) jau informavo apie Maskvos ir Berlyno nepuolimo paktą Baltijos valstybių kaina ; įspėjamai tą pat kartojo Londono *Times*, Vokietijos *Kölnische Zeitung*. Jau spalio 10 New Yorko laikraštis tvirtino, kad Vokietija išdavė Baltijos valstybes imperialistiniam bolševizmui[15].

Turėjome atstovus, kurie sekė užsienio spaudą, kurie pranešinėjo centrui. Bet ir tada biurokratinės įstaigos nesiėmė jokio pasiruošimo.

Eilėje kryžkelių tauta mokėjo pasirinkti teisingą kryptį. Šioje kryžkelėje suklupo — nepaklausė įžvalgų, kurios skardėjo iš Aka-

---

[12] St. Šalkauskis, *Kultūrinio lietuvių tautos apsiginklavimo problema ir katolicizmas*, žr. *Suvažiavimo darbai*, III t., Roma [2]1972, 14 ir 25 psl.

[13] A. Maceina, *Buržuazijos žlugimas*, Kaunas 1940 ; *Socialianis teisingumas*, Kaunas 1938.

[14] Plg. J. Eretas, *Kazys Pakštas, Tautinio šauklio odisėja*, Roma 1970, 124-130 psl.

[15] Plg. Dietrich A. Lober, *Diktierte Option*, 1972, 23 ir 28 psl.

demijos forumo ir iš jos narių konkrečių sugestijų. Tauta liko neparuošta ir net nepainformuota. Iš visų keturių minėtų problemų tai pati tragiškiausia — valstybės, tautos, asmenų egzistencija.

II. Išeivijos problemos, jų sprendėjai ir Akademija

1. *Problemos išeivijoje.* — Akademijai, atsikūrusiai išeivijoje, stojo prieš akis tremties, išeivijos problemos. Problemos naujų sąlygų sukeltos, lyg naujose kryžkelėse atsidūrus.

Būčiau linkęs žymėti trejetą problemų, kurios buvo reikalingos ypatingo sprendimo.

Viena ir anksčiausia — p a s a u l ė ž i ū r i n ė problema. Čia, Vakaruose, masiškai susidurta su, palyginti, nauja, filosofija, ar filosofavimo sistema — egzistencializmu. Jį pažinojo jau Lietuvoje jaunieji filosofai ir apie tai kalbėjo trečiajame suvažiavime [16]. Išeivijoje susidurta su populiaresne egzistencializmo ateistine šaka (ypačiai populiarus J. P. Sartre). Šios šakos atmosfera stipriai veikė ir lietuvių intelektualinio jaunimo galvojimą bei kūrybą.

Pokario metais sustiprėjo ir antra problema — t a u t i n ė, tikriau sakant, a n t i t a u t i n ė. Tautiškumas tyčia ar netyčia imta suplakti su nacionalizmu, šovinizmu, ir apkaltintas kaip antrojo pasaulinio karo šaltinis. Tautiškumas buvo keičiamas humanizmu, universalumu. Prieš tautinių valstybių pluralizmą imta plėsti propagandą vienos pasaulio valstybės ir vienos pasaulio valdžios idėją. Antitautinėje aplinkos atmosferoje tarp lietuvių studijuojančios išeivijos kildavo klausimai kaip: « Ar verta būti lietuviu ? », « Alabama ar Dainava ? ».

Trečia problema — s a v o s e g z i s t e n c i j o s p r a s m ė s i e š k o j i m a s: kokia lietuvių išeivijos prasmė, kokia prasmė « žmogaus be žemės » ?

Šiom trejopom problemom didžioji lietuvių išeivijos dalis, akademinė, buvo panašioje situacijoje kaip generacija prieš pirmą pasaulinį karą Rusijoje. Tačiau šis išeivijos laikotarpis buvo laimingesnis, negu anas. Laimingesnis tuo, kad turi asmenybių, intelektualių, pajėgių laiko problemom suprasti ir kritiškai įvertinti.

2. *Problemų sprendėjai ir Akademija.* — Pirmą problemą, pasaulėžiūrinę, anksčiausiai čia sprendė talentingiausias iš Lietuvoje jau brendusių naujos generacijos filosofų — A. Maceina. Sa-

[16] J. Girnius, *Egzistencinė filosofija ir ateities filosofavimo rūpesčiai*, žr. *Suvažiavimo darbai*, III t., Roma ²1972, 142-166 psl.

kyčiau, jis perskėlė egzistencializmą į dvi dalis: egzistencinio filosofavimo metodą ir egzistencialistų filosofų turinį. Jis parodė, kad egzistencialistinio filosofavimo metodu galima prieiti ir teistines, krikščioniškas išvadas [17].

Tačiau Maceina taip pat įspėjo, kad pokario žmogus ateistas nesiima kovos prieš Dievą — jis Dievą ignoruoja.

Kaip šių dienų filosofuojantis žmogus išsiverčia be Dievo, jau sistemingai, enciklopediškai apžvelgė ir giliai objektyviai vertino jaunesnės generacijos, čia išsiskleidusios, talentingiausias filosofas J. Girnius [18].

Tas pats filosofas davė atsakymą ir antrai išeivijos problemai — antitautinei ar tautinei [19].

Tie patys filosofai sprendė ir trečią problemą — išeivijos ateities viziją, jos galimybes, uždavinius. Prie šios problemos sprendėjų tektų pridėti ir vyriausios kartos atstovą J. Eretą [20].

Problemos sprendime Eretas, Maceina ir Girnius vienas kitą papildo. Jų įžvalgas bei sugestijas apie išeivijos paskirtį teįmanoma šioje vietoje sutraukti į kelių sakinių schemą:

a) Išeivija — kas ji yra? Atsakymas: Išeivija ir tėvynėje pasilikę yra viena tauta, kurios dalys yra priverstos gyventi skirtingose sąlygose: vieni laisvėje be tėvynės, kiti tėvynėje be laisvės. Tautos pagrindas betgi tėvynėje; tautos likimas lemiamai priklausys nuo ten palikusių.

b) Išeivijos paskirtis. Atsakymas, Girniaus žodžiais: «gyvai liudyti ją (tautą) ištikusią nelemtį» [21]. J. Ereto žodžiais: «mąstyti už idėjiškai supančiotus tautiečius» [22]. Z. Ivinskio žodžiais: «nuvalyti suklastotą Lietuvos istorijos veidą» [23]. Taigi išeivijos paskirtis liudyti už tautą ir kurti plačia šio žodžio prasme.

c) Išeivijos likimas: Atsakymas: Išeivija gal neturės galimybės į tėvynę sugrįžti, bet sugrįš į tėvynę, anksčiau ar vėliau, išeivijos kūryba. Ir. Girniaus žodžiais, «Grįždama tėvynėn egzodo literatūra grįš ne tik pati joje gyventi, bet ir savo ruožtu stiprinti lietuviškąją atsparą pačiu pagrindiniu liudijimu, kad lietuviškai gyvybei nėra kitos pažadėtosios žemės, kaip tėvų žemė — Lietuva» [24].

---

[17] *Jobo drama*, 1950.
[18] *Žmogus be Dievo*, Chicaga 1964.
[19] *Tauta ir tautinė ištikimybė*, 1961; *Laikas ir idealas*, 1968.
[20] *Išeivijos klausimais*, Roma 1974, 55 psl.
[21] *Lietuvių literatūra svetur*, 522 psl.
[22] *Didysis jo nuotykis*, 131 psl.
[23] *Darbininkas*, 1968.VII.10.
[24] *Lietuvių literatūra svetur*, 605 psl.

A. Maceina išeivijos paskirtį dar praplečia. Grįždamas prie Šalkauskio misijos tarp Rytų ir Vakarų, Maceina kalba apie baltiečių paskirtį «būti tarpininku tarp Vakarų ir Rytų. Europos Vakarai nesupranta bolševikinių Rytų. Baltiečiai dėl to gali būti jiem autentiški liudininkai[25]». Tokio tarpininko vaidmenį jis pats prisiėmė vokiškai skaitančiuose Vakaruose[26]. Kiek kiti išeivijos intelektualai yra virtę šios rūšies tarpininkais, tegalėtų atsakyti tik speciali anketa.

Tokiame išeivijos problemų kontekste, kokia Akademijos rolė? Akademijos, kuri čia atsikūrė 1955 m.

Akademija ir čia savo programos nekūrė. Bet ji virto forumu atskirų narių bei asmenų idėjoms, mokslinei kūrybai. Dvejopu forumu. Pirma, suvažiavimais, antra, ir gal dar svarbiau — savo leidiniais, kuriuose skelbiami to mokslinio lietuviško avangardo tyrinėjimai. *Suvažiavimo darbų*, *Metraščių* ir atskirų knygų suskaičiau apie 20[27]. Juose per 8.000 puslapių[28] (Lietuvoje išleistuose 4 leidiniuose buvo per 2.000 pusl.!).

Šiuose forumuose pasireikšti Akademija sutraukė vyresnius ir jaunesnius asmenis. Kaip ši jaunesnė generacija, sakyčiau, mokslinis atžalynas buvo aktyvus ir aktyvėjo, rodo Akademijos leidinių autoriai.

(Iliustracijai: Suvažiavime 1957 m. buvo 7 pranešimai, tarp jų 4 Lietuvoje dar nepasireiškusių autorių; po 10 metų, suvažiavime 1967 m. tarp 17 autorių jaunesnių net 13. *Metraštyje*, pirmame, 9 rašiniai, jų 5 priklauso jaunesniems; *Metraštyje* V, 1970 m., vadinas, po 5 metų, yra 7 studijos, kurių 6 priklauso jaunesniems).

Akademija virto ne tik forumu, bet ir organizacija — su 200 narių, su 15 naujų narių mokslininkų, su 3 garbės nariais rėmėjais, su 10 židinių. Tai apytikriai skaičiai iš meto, kada buvo suvažiavimas Toronte.

Visa tai rezultatas daugelio veikėjų. Bet juos sutelkė vieno žmogaus pasiaukojimas — talentingo organizatoriaus, kantraus, perfekcionisto redaktoriaus. Tai prof. A. Liuima, S.J., Akademijos pirmininkas nuo 1959 m. Mokslinės spaudos organizavimu bei skel-

---

[25] *Baltų emigracijos europinis uždavinys kultūros filosofijos požiūriu*, žr. *Į. Laisvę*, 1958 m. 16-17 nr., 41-58 psl. *Trys europiečio iliuzijos komunizmo akivaizdoje*, žr. *Į. Laisvę*, 1957 m. 12 nr., 1-12 psl.

[26] *Das Geheimnis der Bosheit*, 1955; *Sowjetische Ethik und Christentum*, 1969.

[27] Dabar (1981) jų yra 32.

[28] Dabar (1981 metais) per 14.000 psl.

bimu išeivijoje jis atlieka panašią rolę, kaip Lietuvoje žurnalus bei laikraščius organizuodamas atliko prof. P. Dovydaitis.

Liuima ne tik žmonių, raštų ir pinigo organizatorius. Jis ir idėjų organizatorius. Lietuvos suvažiavimuose idėjų raidos pagrindiniai įžvalgininkai buvo J. Eretas ir St. Šalkauskis. Išeivijos suvažiavimuose — Eretas ir Liuima. Liuima čia pavadavo Šalkauskį. Pavadavo ir pratęsė, ypačiai m o r a l i n ė s problemos analizėje.

Šalkauskis ir Liuima analizuoja ne ateistus, ne materialistus. Jų dėmesys nukreiptas į krikščionis, į Bažnyčią, vadinas, į « savuosius », kurie save vadina Krikščionimis ar Bažnyčios atstovais.

Abudu ryškino šių « savųjų » tragišką suskilimą. Suskilimą, kada viena linkme eina žmogaus ideologija, principai, kita, priešinga, jo gyvenimo praktika. Toks suskilimas veda į dvejopą išeitį: iš pradžių žmogus virsta hipokritu, veidmainiu, fariziejum; kas to dvilypumo nepakelia, ima savo pažiūras derinti prie savo gyvenimo praktikos.

Tokia tragiška žmogaus būsena yra kelias į subarbarėjimą Vakarų civilizacijos, kuri iš tradicijos tebevadinama tariamai krikščioniška kultūra.

Nuo subarbarėjimo ją tegali apsaugoti — sako Šalkauskis ir Liuima — žmogaus atsinaujinimas. Pradedant nuo asmens, nuo savęs kiekvienam. Šalkauskis tai vadino « Sekminių ugnim », « gyvosios dvasios sąjūdžiu », Liuima — « gyvąja dvasia », « Evangelijos dvasia ».

Iliustracijai keletas Liuimos sakinių:

« Daugelis krikščionių, negyvenančių Evangelijos dvasia, kaip tik ir yra, tegu ne vienintelė, bet greičiausiai pagrindinė priežastis ateizmo ir materializmo »[29].

« Jie Dievo išmintį pakeitė savąja išmintimi ir ja ne tik nori vadovautis, bet ir pačiam Dievui primesti. Dievas turi taikytis prie jų norų ir užmačių. Tokie fariziejai dvasinį turinį sutelkia į katalogus ir ieško būdų ne kaip tą dvasinį turinį įgyvendinti, bet tik kaip to turinio išvengti, kiek jis savimeilei nėra parankus, kaip pro tas " kliūtis „ praliįsti »[30].

« Daugelis idealistų — spiritualistų ' materialistiškesni ' yra už pačius materialistus. Materialistai turi daug ir idealizmo, bet daugelio dvasinių vertybių atstovų idealizmą labai lengvai galima laimėti materialinėmis vertybėmis [....] Idealistinių Vakarų idealizmą

---

[29] *Gyvosios dvasios uždaviniai materializmo akivaizdoje*, žr. *Suvažiavimo darbai*, V t., Roma 1969, 106 psl.

[30] Ten pat, 110 psl.

materialistiškieji Rytai labai lengvai gali nupirkti palankia prekybos sutartimi »[31].

« ... tikrieji gyvosios dvasios uždaviniai prasideda ne nuo kitų, bet nuo savęs, ne nuo teorijos, nuostatų, didingų projektų, bet nuo praktikos, ne nuo gražių planų ar graudžių pamokslų, bet nuo darbo[...] ir pradėjimo nuoširdaus gyvenimo pagal Evangeliją »[32].

Kaip pavyzdžiai rodo, Šalkauskis buvo linkęs skrosti labiau žmonių mintis, Liuima — žmonių širdis.

Ar jie turi vilties akivaizdoje atriedančios grėsmės šiai civilizacijai? Šalkauskis matė savo pastangų menką vaisių ir dėl to buvo beveik desperacijoje. « Liko tik maža pasitikėjimo kibirkštėlė : juk *spiritus flat ubi vult* »[33]. Liuima jei nepasitikėtų, tai seniai būtų turėjęs mesti visą akciją. O gal jis gyvena kita didžia paguoda : padarysiu visa, kas yra mano galioje, nežiūrėdamas, kokie bus rezultatai — padarysiu tautai, išveivijai, žmogui... Jausmas, kad padarei, ką galėjai, yra didelė vidaus satisfakcija, kurią turi žmonės, einą prieš vėją ; jie kitiems pagal Jakštą yra « žiburiai », pagal Gabrielę Petkevičaitę — « ugnies stulpai » ...

Akademijos veiklos scheminei apžvalgai tiktų tokia apibendrinanti išvada :

Tik visos tautos problemų kontekste aiškėja Akademijos vaidmuo. Akademija nebuvo vienintelė mokslo skatintoja bei rėmėja. Negalima kartais išskirti, kas veikta Akademijos, kas kitų institucijų. Ypačiai, kad jose dažnai veikė tie patys asmens.

Audėjos audinyje susipina įvairios gijos. Tautinio gyvenimo audinyje Akademija buvo viena iš tokių giju. Tos gijos vienas atspalvis itin ryškus — Akademijai priklauso nuopelnas už intelektualinio elito ruošimą, krikščioniškosios orientacijos gilinimą, už iškilių tautos žiburių sutelkimą ir jų šviesos skleidimą.

Ypačiai tada, kai tauta buvo kryžkelėse.

III. Patirties išvados dabarčiai

Žiūrint iš 50 metų patirties galimų sugestijų dabarčiai, tektų sustoti bent ties tom, kuriose ryškėja santykis tarp idėjos ir visuomenės.

---

[31] Ten pat, 119 psl.
[32] Ten pat, 120 psl.
[33] J. Eretas, *Stasys Šalkauskis*, New Yorkas 1960, 224 psl.

1. *Pusiausvyros reikalas svarstymuose.* — Ne visada tautos dauguma prilygo savo intelektualiuosius vadus ir juos suprato. Tarp tokių, pavyzdžiui, buvo ir Šalkauskio Rytų-Vakarų sintezės idėja. Ji buvo sutikta «abejingai ir net priešiškai»[34]. Maceina po 39 metų pripažino, kad «Šalkauskio intuicija, esą lietuvių tauta pašaukta būti susitikimo erdve tarp Rytų ir Vakarų, yra teisinga. Net ir tremtyje šis uždavinys nenyksta»[35].

Nenyksta, sakyčiau, dėl to, kad išvilkta iš filosofinio drabužio ir reiškiama kasdieniniais žodžiais Šalkauskio idėja savo esme reiškia įspėjimą vengti kraštutinumų, ekstremizmų. Reiškia pozityvią sugestiją laikytis p u s i a u s v y r o s. Šalkauskis tada kalbėjo apie sintezę, pusiausvyros išlaikymą tarp Rytų ir Vakarų. Tada tai buvo aktualu. Šiandien mes galime kalbėti apie pusiausvyrą tarp to, ką radome šiame krašte ir ką atsinešėme iš gimtosios žemės.

Man rodos, kad Šalkauskio siūlytas sintezės arba pusiausvyros kelias, išreiškė lietuvių liaudies tradiciją. Liaudis niekada nelinko į ekstremizmus, vadovaudamosi «sveiku protu». O ir šviesuomenės žymi dalis sugebėjo nuosaikiai galvoti ir veikti. Sugebėjo ta, kuri buvo susidūrusi ir su Vakarais ir su Rytais. Istorinė šviesuomenė orientavosi į Vakarų kultūrą nuo XIV amžiaus, juk Krokuvos universitetas buvo įsteigtas 1364 m. Nuo XVI amžiaus pradžios daugelis vyko į Bolonijos, Paryžiaus, Bazelio, Heidelbergo universitetus; nuo 1514 į Karaliaučiuje įsteigtą universitetą. Pagaliau iš Vakarų atėjo universitetinė dvasia ir į Vilnių. Čia 1569 buvo įsteigta jėzuitų akademija-universitetas[36]. Tuo metu į Maskvos kultūrinę orbitą negalėjo orientuotis. Joje universitetas tebuvo įsteigtas tik 1755 m. Aiški vakarietinė orientacija neišnyko net ir tada, kai Vilniaus universitetas buvo uždarytas, o teologijos fakultetas ilgainiui perkeltas (1842 m.) į Petrapilį ir paverstas dvasine akademija. Jos auklėtiniai ir toliau siejosi su Vakarais. Iš jos auklėtinių atėjo ir pirmoji Akademijos idėja (P. Būčys, A. Dambrauskas)[37]. Iš dviejų kultūrų sankryžos išaugo ir Akademijos Lietuvoje paskutinis pirmininkas ir anos vizijos kūrėjas Šalkauskis.

Man rodos, kad ir dabartinė Akademija išeivijoje bei šis suva-

---

[34] A. Maceina, *40 metų sukakties temomis*, žr. *Į. Laisvę*, 1958 m. 15 nr., 6 psl.

[35] Ten pat, 7 psl.

[36] Iš tikrųjų, 1569 metais tiktai atvyko į Vilnių pirmieji jėzuitai, kurie sekančiais metais įsteigė kolegiją. Ši kolegija vėliau, 1579 m., buvo pakelta į akademiją-universitetą.—Red. pastaba.
Ten Ten Ten

[37] St. Yla, *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija*, žr. *Suvažiavimo darbai*, V t. Roma 1964, 6-14 psl.

žiavimas tęsia tas pačiais ilgaamžes Akademijos pirmtakų tradicijas — pasvirimą į Vakarus, bet sykiu pusiausvyros išlaikymą problemų sprendime.

Atrodo taip pat, kad Šalkauskio skelbiama pusiausvyros, sintezės idėja galėtų būti gairė sprendžiant ir daugelį šios dienos problemų.

Jos šviesoje, pavyzdžiui, galėtų rasti teisingą sprendimą tokios laikinio pobūdžio mūsų dažno ginčo temos kaip: politinis veikimas ar kultūrinis? Dainava ar Alabama? esu amerikietis ar lietuvis? abstraktizmas ar realizmas kūryboje? tradicionalizmas ar progresizmas religijoje? kova prieš okupantą rusą ar prieš okupantą komunistą? Netgi vadinamieji «ryšiai su kraštu», jaunųjų ir vyresniųjų santykiai...

Man rodos, kad pusiausvyros principu, derindamas atsineštą ir iš tėvų gautą kultūrinį paveldėjimą su amerikinės kultūros geraisiais pradais, kun. St. Yla rado supratimo jauniausioje generacijoje, kuri dėl to kartais save pavadindavo «Ylos generacija».

2. *Idėjinės akcijos reikalas.* — Jos esmę norėčiau palyginti su likimu evangelinės sėklos, mestos į dirvą — gerą dirvą, erškėčiuotą, akmeningą.

Idėjos, ėjusios šalia Akademijos ar per Akademiją, ne visada rado gerą dirvą. Buvo minėta, kokis likimas ištiko Šalkauskio kultūrinės misijos idėją, Pakšto sugestijas.

Priežastis, tur būt, ta, kad dar nebuvo dirva pakankamai paruošta. Iškilieji protai numatė toliau, nei mes įstengėme priimti, Tegyvenome juk tik 22 nepriklausomus metus. Per tą laiką padarėme reliatyviai nuostabios pažangos. (Plg. socialinio klausimo sprendimą — žemės reformą; katalikų pasauliečių apaštalavimą — KVC, kuris čia tik po 40-50 metų sprendžiamas!). Bet 22 metų buvo dar per maža. Jei būtume turėję dar kitus 22 metus, būtų suspėta intelektualiai pakilti iki tokio tautos intelektualinio pajėgumo, apie kurį kalbėjo Dambrauskas; būtume supratę savo pranašus ir davę pasauliui žiburių kaip ir kitos tautos.

Galėtume čia susimąstyti — susimąstyti kiekvienas sau: ar esame išeivijoje priartėję iki tokio pajėgumo? Atsakyti sau galėtume vėl kiekvienas apie save galvodamas: ar suminėtų intelektualinių žiburių šviesą esame pastebėję, parodę ja susidomėjimo, pritarimo ar nepritarimo — žodžiu, intelektualinio gyvumo?
Ar, pavyzdžiui, ir prof. Liuimos tūkstančius redaguotų puslapių esame bent pervertę ir antraštes paskaitę?

Jau buvo palyginta idėja su sėkla. Idėja reikalauja veiklos

— būti įgyvendinama, kaip sėkla reikalauja būti pasėta į gerą dirvą.

Lietuvoje Akademija dirvą ruošė labiausiai suvažiavimais. Židinių tada neturėjo. Išeivijos Akademija turi platesnę, tobulesnę organizaciją. Bet ji turi ir sunkesnes sąlygas intelektualiniam gyvenimui. Anais laikais nebuvo tokios visuotinės aversijos intelektualizmui — knygai, raštui. Ši epocha vengia mąstyti. Ji nori veikti. Šioje epochoje knygos alkio nėra, o juo labiau mokslinės knygos — tokios kaip mokslinių rašinių rinkinys *Metraštis*. Žmogaus dvasia yra pasotinama pakaitalais, nereikalaujančiais intelektualinės įtampos.

Gal dėl to ir sakoma: šiandien sunku surasti knygai rašytoją, sunkiau — leidėją, sunkiausia — skaitytoją.

Idėja, kaip ir prekė, reikalinga rinkos. Idėja dabar randa paklausą, randa skaitančią rinką tik didelės propagandos dėka. Amerikiečiai tai gerai supranta. Ir dėl to — knyga ar rašinys dar nepasirodė, o jau dieninėje ar savaitinėje spaudoje yra ištrauka ar santrauka. Tai paskatina knygą įsigyti, o jei ne — tai iš informacijos jau žino, kas rašoma.

Jei ir mes tai pajėgtume... Jei ir mes galėtume iš eilės rašinių sugriebti mus suintrigavusio bent vieno rašinio mintis perkelti į populiariąją spaudą — dienraščius, savaitinius...

O padaryti tai būtų galima. Jei vietos židinys pasiimtų uždavinį bent sykį metuose savo susirinkime referuoti tik apie vieną iš Akademijos leidinių ir apie tai parašyti vietos laikraštyje.

Tokį uždavinį atlikęs, vietos židinys galėtų jaustis įvykdęs Šalkauskio rekomendaciją: kiekvienai idėjai reikia aktyvistų, « vienminčių branduolio »[38]. Tokiu būdu židinys atliktų dirvos purentojo rolę: dirvos, kuri reikalinga idėjai prigyti. Būtų tada vykdomas tas idealas, kurį skelbė Dambrauskas — būtų pakeltas visos išeivijos intelektualinis pajėgumas.

Lietuvoje Akademijos leidinių didžiausia atrama buvo mokytojai, vyresnieji studentai. Išeivijoje tokios atramos nėra. Tad židinių rolė juo labiau didėja.

Gal apie tokią misiją verta būtų pagalvoti, pradėjus Akademijos antrą pusšimtį. Pagalvoti, ne ką Akademija nuveiks, bet klausimą susiaurinti, suasmeninti: ką aš galiu nuveikti ir ką nuveiksiu ?

Baigiant tiktų žodis, kuris angažuotų — kaip Šalkauskio giliaprasmis ar Pakšto žaibiškas žodis ... Tokį žodį čia skolinuosi:

« Kiekvienas iš mūsų atsako ne tik už save, bet iš dalies ir už

---

[38] J. Eretas, *Stasys Šalkauskis*, New Yorkas 1960, 223 psl.

kitus ; ne tik už šią dieną, bet ir už ateitį, už būsimas kartas. Niekas negali nuo šios atsakomybės atsipalaiduoti. Mes formuojame (arba neformuojame) ir apsprendžiame (arba paliekame abejingume) ateitį ne vienai dienai, bet — šiuo krizės ir epochų pasikeitimo metu, — ilgiems dešimtmečiams, o gal net šimtmečiams. Mūsų atsakomybė yra didelė prieš artimą, prieš būsimas kartas, prieš savo tautą, prieš patį Kūrėją. Jei jau kiekvienas iš mūsų pavieniui, tai juo labiau Akademijos nariai ir pati Akademija yra už tai atsakinga ».

Šie žodžiai priklauso Akademijos pirmininkui prof. A. Liuimai, S.J. [38].

JUOZAS BRAZAITIS

---

[38] *Evangelijos ir krikščioniškosios kultūros santykis*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, VII t. Roma 1972, 388 psl.

TEOLOGIJOS SEKCIJA

Kun. Prof. Antanas Rubšys

NAUJASIS TESTAMENTAS IR MITAS

Ses. Ona Mikailaitė

CHARIZMATINIO ATSINAUJINIMO SĄJŪDIS ŠIŲ DIENŲ KATALIKŲ BAŽNYČIOJE

Ses. Onos Mikailaitės pranešimas *Charizmatinio atsinaujinimo sąjūdis šių dienų Katalikų Bažnyčioje* mons. dr. Vytauto Balčiūno buvo išleistas kartu su jo paskaita *Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas teologijos šviesoje* atskira knygute : *Šventoji Dvasia — Bažnyčios atnaujintoja.*

NAUJASIS TESTAMENTAS IR MITAS

Prieš porą metų pasirodė Dr. Antano Maceinos knyga *Didieji dabarties klausimai*[1]. Jos antrasis skyrius paskiriamas *Evangelijų numitinimo* klausimui[2]. Dr. Maceina taikliai išsireiškia: « Evangelijų numitinimas dabar yra nebe tik specialistų reikalas, bet ‚viešų diskusijų objektas' pralaužiąs ‚akademinį susidomėjimą' ir tampąs banga, kuri anaiptol nerodo ženklų atslūgti »[3]. Lietuviškoje religinėje raštijoje numitinimo klausimas prieš dr. Maceinos knygą nėra buvęs net liestas[4]. Jo knyga yra tapusi ana « kibirkštimi krūme » (Išm 3,7) — sausame krūme. Eilė straipsnių mūsų periodikoje sakyte sako, kad mitas Naujajame Testamente yra aktualus klausimas mūsuose.

Turint omenyje dr. Maceinos knygą ir straipsnius mūsų spaudoje, jaučiuosi lyg anas Elihu Jobo (žr. Job 32-37) knygoje, pasišovęs pridėti savo trigrašį opiu klausimu. Nežiūrint to, kviečiu stabtelti ir pasidomėti asmenimis ir problemomis, kurios daro numitinimo klausimą itin aktualų[5].

Trys dalykai reikalauja dėmesio:

(1) Patys numitintojai: Rudolfas Bultmann ir jo mokiniai.

(2) Numitinimo programa:

(a) Siekiama numitinti: mito samprata.

(b) Siekiama naujai su-mitinti arba per-mitinti: žmogaus buvimo analizė pas Martyną Heidegger ir Rudolfo Bultmann Naujojo Testamento egzegezė.

(3) Numitinimo programos vertinimas.

---

[1] Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai* (Chicaga; Krikščionis Gyvenime, 1971).

[2] Tn pat, 103-194.

[3] Tn pat, 106 (cituojant Heinrich Fries).

[4] Tn pat, 106.

[5] Poros metų bėgyje nuo Dr. Maceinos knygos pasirodymo.

NUMITINTOJAI

Teologiniai debatai modernaus numitinimo bandyme gimė 1941 metais Vokietijoje su R. Bultmanno paskaita Evangelikų Teologijos draugijos suvažiavime. Paskaitos tema užangažuojanti: *Naujasis Testamentas ir mitologija*[6]. Ši paskaita virto programiniu straipsniu ir jau virš trisdešimt metų užangažuoja skirtingų įsitikinimų egzegetus, filosofus ir teologus. Tai liudija penketos tomų leidinys, kurį suredagavo ir išleido Hans Werner Bartsch, antrašte *Kerygma und Mythos*[7]. Pažymėtina, kad ir katalikų egzegetai, filosofai ir teologai įsijungė į numitinimo diskusijas; penktasis *Kerygma und Mythos* tomas ir duoda bent dalį jų įnašo[8]. Jų tarpe randame K. Adam, R. Schnackenburg, Jean de Fraine ir kitus. Išsamios katalikų teologų studijos vertos paminėti yra sekančios: Leopold Malevez, *Le message chrétien et le mythe*[9] ir René Marlé, *Bultmann et l'interprétation du Nouveau Testament*[10]. Knygos ir straipsniai anglų kalboje labai gausūs[11]. Vėlesnis paties R. Bultmann įnašas yra jo studija: *Prie J. Schniewind teziu, ryšium su numitinimo klausimu*[12] ir jo straipsnis, kuris pasirodė 1951 metais, antrašte *Ryšium su numitinimo klausimu*[13]. Labai naudinga turėti po ranka ir R. Bultmann anksčiau rašytą straipsnį: *Kokia*

[6] R. BULTMANN, *Neues Testament und Mythologie*, Hans W. BARTSCH (ed.), *Kerygma und Mythos*, Hamburgas 1960, 15-48 psl.

[7] Hans W. BARTSCH (ed.), *Kerygma und Mythos* (Hamburgas; I, 1951; II, 1952; III, 1954; IV, 1955; V, 1955).

[8] Hans W. BARTSCH (ed.), *Kerygma und Mythos*, (Hamburgas; V, 1955).

[9] Leopold MALEVEZ, *Le message chrétien et le mythe*, (Bruxelles-Paris, 1954). Puiki šios knygos apybraiža V. T. O'KEEFE's straipsnyje, *A Recent Interpretation of Bultmann*, žr. *Theological Studies* 16 (1955) 77-85.

[10] René MARLÉ, *Bultmann et l'interprétation du Nouveau Testament*, Paryžius 1956.

[11] Pavyzdžiui, Ian HENDERSON, *Myth in the New Testament*, Chicaga 1952; Amos WILDER, *Mythology and New Testament*, žr. *Journal of Biblical Literature* 69 (1950) 113-127; Kendrick GROBEL, *Bultmann's Problem of New Testament ' Mythology '*, žr. *Journal of Biblical Literature* 70 (1951) 99-103; (Wilder ir Grobel straipsnius pats Bultmann įdeda į ribotą «svarbių ir būdingų» reakciju jo programai sąrašą); Myles BOURKE, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament*, žr. *Proceedings of the 12th Annual Convention*. The Catholic Theological Society of America, 103-132; Raymond E. BROWN, *After Bultmann, What? — An Introduction to the Post-Bultmannians*, žr. *Catholic Biblical Quarterly* 26 (1964) 1-30; P. Joseph CAHILL, *Rudolf Bultmann and Post-Bultmann Tendencies*, žr. *Catholic Biblical Quarterly* 26 (1964) 153-178.

[12] Rudolf BULTMANN *Zu J. Schniewinds Thesen, das Problem der Entmythologisierung*, žr. H. W. BARTSCH (ed.), *Kerygma und Mythos*, I, 122-138.

[13] Rudolf BULTMANN, *Zum Problem der Entmythologisierung*, žr. *Kerygma und Mythos*, II, 180-208.

prasme galima kalbėti apie Dievą [14]. Naudinga, nes šiame straipsnyje nagrinėjamos dvi pagrindinės sąvokos numitinimo klausime : « Dievo Žodis » ir « dievo Darbas Jėzuje Kristuje ».

Numitinimo programa

Siekiama nu-mitinti « Dievo Žodį » ir « Dievo Darbą Jėzuje Kristuje ». Techniškai kalbant, nu-mitinti Naujojo Testamento kerygmą (skelbimą) [15]. Ši programa, anot Bultmann, « reikalauja bent vienos kartos teologų pilno dėmesio ir pasišventimo » [16]. Ši programa, anot jo, yra ir teologo ir pamokslininko pareiga, kylanti iš teologijos (galvojimo tikėjime) ir sielovados reikalavimų (Dievo darbo Jėzuje Kristuje skelbimo). Taigi, Bultmann programinė paskaita-straipsnis pasistato sau du tikslus : teologinį ir sielovadinį. Norima perduoti Evangelijos - Gerosios Naujienos iššūkį savo laikų žmogui efektyviai. Skirtumas tarp tikėjimo ir netikėjimo turi būti pajustas ; žmogus turi būti įgalinamas atsiverti tam tikėjimui, kuris yra « atsakas į Dievo malonės skelbimą žodyje, kurio pradžia ir tikėtinumas yra Naujajame Testamente » [17]. Tai pasiekti, Bultmann tvirtina, du dalykai darytini : galimai geriau pažinti « Dievo Žodį » (*kerygmą*) savyje ir pažinti žmogų, į kurį kreipiamasi su « Dievo Žodžiu ». Tada bus įgalinama klausytis. Ta plėtotė, kurios dėka abu šie tikslai pasiekiami ir yra, pagal Bultmann, *nu*-mitinimas.

Bultmann teigia, kad Dievo Žodis (*kerygma*) Naujajame Testamente savo išraiškoje yra moderniam žmogui svetimas. Svetimas, nes modernus žmogus galvoja « moksliškai », o Naujasis Testamentas galvoja ir išsireiškia « mitiškai ». Todėl Dievo Žodžiu (*kerygma*) nebetikima, nes jis laikomas mitu. Pats Bultmann yra įsitikinęs, kad Naujojo Testamento mitologija yra tik išraiška Dievo Žodžiui (*kerygmai*) ; pats Dievo Žodis (*kerygma*) gi nėra mitologija [18]. Įdomu pastebėti, kad savo programinėje paskaitoje - straipsnyje Bultmann tik sykį ir tai tik išnašoje teaprašo ką jis

---

[14] Rudolf Bultmann, *Welchen Sinn hat es von Gott zu reden ?*, straipsnių rinkinyje *Glauben und Verstehen*, Tübingen ²1954, 26-37.

[15] *Kerygma* yra graiku kalbos žodis reiškiąs *skelbimas*. Dažnas šv. Pauliaus Laiškuose, Apaštalų Darbuose ir Evangelijose.

[16] *Kerygma und Mythos*, I, 26 (15). Sekančiose išnašose *Kerygma und Mythos* angliškas vertimas bus nurodomas skliausteliuose.

[17] Ten pat, I, (201).

[18] Myles Bourke, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament*, žr. *Proceedings of the th 12Annual Convention*. The Catholic Theological Society of America, 105.

supranta mitu [19]. Mitą jis aprašo šitaip: « ... aprašymas Antgamties žmogaus kalba, išreiškimas to, kas dieviška, žmogaus sąvokomis; pristatymas Anapus šiapusinėje išraiškoje, pavyzdžiui, Dievo transcendencija išreikšta erdviniu nuotoliu » [20]. Bultmann savo numitinimo programą ir pradeda su Naujojo Testamento triaukšte visatos samprata: dangus-žemė-pragaras. Joks modernus žmogus, teigia jis, negali būti priverstas tikėti, kad dangus yra « aukštai », o pragaras « žemai po kojomis »; žemė gi — kumpio ar sūrio gabaliuku sumuštinyje — puolama demonų iš « žemai po kojomis » ir paklūstanti Dievui, kuris gyvena « aukštai »! Čia Bultmann paliečia tikrą problemą. Paimkime, pavyzdžiui, Kristaus Dangun Žengimą (žr. Apd 1,9-11; Lk 24,50-52). Bultmann sako, kad joks galvojąs žmogus mūsų laikais neteigtų « Dangų » esant « aukštai » ir Dievą « ten » gyvenant. Būdinga, kad vienas rusų kosmonautas, būdamas erdvėje « aukštai », išdidžiai pareiškė, kad nerandąs ten nei dangaus nei Dievo! Jeigu taip, tai ką reiškia « ... jie (Jėzaus mokiniai), akių nenuleisdami, žiūrėjo į žengiantį dangun Jėzų ... » (Apd 1,10) šv. Lukui, ką reiškia « įžengė į dangų » Apaštalų tikėjimo išpažinime? Kaip yra suprastina viena iš svarbesniųjų scenų Luko Evangelijoje (žr. Lk 24,50-52) ir Apaštalų darbuose (žr. Apd 1,9-11) [21]? Kas įvyko ant Alyvų kalno? Kodėl Bažnyčia žiūri į Dangun Žengimą kaip į tikėjimo paslaptį? [22] Pagal Bultmann, šv. Luko scena negali būti imama raidiškai, bet imtina « mitiškai ». Kitaip sakant, « kalbėjimas apie Anapus šiapusine kalba ».

Šalia triaukštės, arba mitinės, visatos sampratos, Bultmann deda į mitus ir išganymo įvykio aprašymą: išganymo įvykis Naujajame Testamente aprašytas mitiškai [23]. Amžina dieviška Būtybė, Dievo Sūnus, apsireiškė ant žemės žmogumi ir atlygino už žmonių nuodėmes mirtimi ant Kryžiaus. Dievažmogio prisikėlimas iš numirusiųjų pristatomas kaip kosminės katastrofos pradžia (žr. Mt 27,51-54; 28,1-8), kurios dėka nugalima mirtis ir demonai netenka galios. Prisikėlusis Kristus išaukštinamas į dangų, iš kur Jis netrukus ateis kaip Teisėjas (žr. Apd 1,9-11;

---

[19] *Kerygma und Mythos*, I, 22, išnaša 2 (10, išnaša 2); II, 180, Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai*, Chicaga 1971, 139-144, ypač p. 142.

[20] *Kerygma und Mythos*, I, 22 išnaša 2 (10, išnaša 2); pavyzdžiu gali būti žodis « dangus »: « Tėve mūsų, Kuris esi *danguje* ... ».

[21] Šv. Lukas baigia Evangeliją Jezaus Žengimu Dangun ir pradeda Apaštalu darbus Jėzaus Dangun Žengimu. Autoriui Jėzaus Dangun Žengimas yra kertinis įvykis.

[22] Pierre Benoit, *L'Ascension*, žr. *Revue Biblique*, (1949) 161-203.

[23] *Kerygma und Mythos*, I (34-43).

1 Tes 4,13-18; 2 Tes 1,6-12). Jam atėjus, visi kelsis iš numirusiųjų. Šios pilnatvės belaukdami tie, kurie tampa viena su prisikėlusiuoju Viešpačiu per Krikštą ir Eucharistiją, gauna Dvasią, kuri juose veikia ir yra jiems prisikėlimo užtikrinimas [24]. Pagal Bultmann, visa tai yra atgyvenusios kosmologijos bei gnostikų atpirkimo mito temų mišinys. Modernus žmogus žino, kad triaukštės visatos nėra; nėra taip pat dangaus bei pragaro įprastine tų žodžių prasme. Tikslieji mokslai, anot Bultmann, parodė, kad visata yra uždara. Tiesa, yra daug dalykų, kurių nesuprantama, bet mažai kas ieško jų supratimo per tariamas dangiškas ar prai gariškas jėgas. Biologija ir psichologija įgalina žmogų suprastsave kaip apspręstą ir kaip atsakingą už savo nuosprendį ir elgseną; žmogus, lygiai kaip ir visata, uždaras išoriniu jėgų įsikišimui. Bultmann ir daro išvadą, kad modernus žmogus negali priimti Naujojo Testamento Atpirkimo, stebuklų, Dvasios, kuri žmogų valdytų, jį keistų ir taptų jo nuosprendžio bei elgsenos varikliu; modernus žmogus negali priimti to, ką sako Naujasis Testamentas apie Sakramentus, kurių dėka malonė, dvasinė energija, suteikiama per medžiaginius ženklus [25].

Bultmann eina dar giliau. Anot jo, žmogus prigimtimi žino, kad mirtis — suprantama žmogaus dalia. Mirtis negali būti laikoma bausme už nuodėmę ar nuodėmės pasekme. Žmogus turi mirti net ir prieš papildydamas nuodėmę. Aiškinant mirties kilmę gimtosios nuodėmės pagalba, verčiama modernų žmogų atsisakyti proto ir patirties. Tai *sacrificium intellectus*! Mirtingumo priežastį priskirti Adomo-Ievos nuopoliui neturi prasmės, nes kaltė kyla tik iš asmeniškos atsakomybės. Be to, galvojimas, jog gimtoji nuodėmė paveldima, etiškai nepriimtinas [26].

Tai vis mito, arba galvojimo bei išsireiškimo «mitiškai» Naujajame Testamente pavyzdžiai. Verta turėti omenyje, kad Bultmann mitas yra kalbėjimas apie Dievą žmogiškai, «kalbėjimas apie Anapus šiapusine kalba».

Nežiūrint šio ilgo «mitų» sąrašo, Bultmann kreipia egzegetų dėmesį į tris gana skirtingus Naujojo Testamento teigimus:

(1) Kalbama apie Jėzų, kaip apie asmenį, kuris įrėmuojamas laiko tėkmėje ir kurio veikla jungiama su pasaulinės istorijos įvykiais. Bultmann šį Jėzaus įrėmavimą istorijoje vadina istorišku teigimu [27]. Šių teigimų istoriškumas įvertinamas istoriku. Pagal

[24] Ten pat, I, 15 s. (1 s.).
[25] Ten pat, I, 17-19 (4-6).
[26] Ten pat, I, 20 (7).
[27] Ten pat, I, (37).

Bultmann, dabartinė žmogaus padėtis išganymo atžvilgiu mažai, arba net visiškai nesisieja su šiais teigimais[28]. Pavyzdžiu galima imti Apaštalų tikėjimo išpažinimo gabaliuką: «kentėjo prie Pontijaus Piloto». Krikščionybei tačiau, kaip istoriškai religijai, šie teigimai turi daug svarbos.

(2) Kalbama apie Jėzų Kristų mitiškai. Mitinė kalba, kaip matėme pagal Bultmann, beprasmė moderniam žmogui. Pavyzdžiu galėtų būti «Štai Dievo Avinėlis, kuris naikina pasaulio nuodėmes» (Jn 1 : 29.36)[29]. Šiame teigime Jėzaus mirtis vertinama tipiškai žydiškos aukos metaforos rėmuose ir laikoma turinti savybių, kurių dėka skiriasi nuo paprastos mirties.

(3) Kalbama apie Kristaus įvykį kaip istoriškai svarbų ir prasmingą[30]. Šio pobūdžio teigimai perduoda moderniam žmogui prasmę ir svarbą jo dabartyje. Istoriškai svarbius ir prasmingus teigimus Bultmann vadina dar ir eschatologiniais teigimais[31]. Bultmann teigia, kad Naujasis Testamentas maišo šį istoriškai svarbų ir prasmingą Jėzaus asmens ir darbo aprašymą su mitiškais teigimais[32]. Todėl neduoda net pavyzdžio. Ian Henderson savo knygoje *Myth in the New Testament*[33], siūlo 1 Kor 1,24 kaip pavyzdį. Jėzus, nukryžiuotas ir prisikėlęs, čia aprašomas «žydams — papiktinimas, pagonims — kvailystė. Bet pašauktiesiems — tiek žydams, tiek graikams — (...) Dievo galybė ir Dievo išmintis». Sunku pasakyti, ar Bultmann sutiktų su šiuo pavyzdžiu. Geriausią pavyzdį, gal būt, rastume maldos išgyvenime. Kai pasiseka įsigyventi ir įsijausti į kurią nors Kristaus gyvenimo paslaptį, tą įsigyvenimą ir įsijautimą galima vadinti istoriškai svarbiu ir prasmingu Naujojo Testamento teigimu tikinčiajam apie Dievo darbą Jėzuje Kristuje.

Bultmann krikščionybė yra Dievo darbo Jėzuje Kristuje padarinys. Dar daugiau. Jis klausia: Ko šis Dievo darbas atsiekė? Atsakymas į šį klausimą, sako Bultmann, yra už Naujojo Testamento mito[34]. Reikia mitą aiškinti, kitaip sakant *nu*-mitinti arba *per*-mitinti; reikia mitą *per*-aiškinti modernaus žmogaus savipratos bei patirties rėmuose. Bultmann imasi *nu*-mitinimo

---

[28] Norman PERRIN, *The Promise of Bultmann*, New Yorkas 1969, 11-15.
[29] *Kerygma und Mythos*, I, (37).
[30] Ten pat.
[31] «Eschatologija»: tikėjimo pastangos suprasti ir išreikšti Dievo prezenciją laike ir istorijoje. *Kerygma und Mythos*, I, (43).
[32] Ten pat, I, (34-35).
[33] Ian HENDERSON, *Myth in the New Testament*, Chicaga 1952, 43.
[34] *Kerygma und Mythos*, I, (22-26).

užduoties, pasiskolindamas Martyno Heidegger būtinę žmogaus sampratą arba analizę[35]. Jo teigimu, tik būtinio aiškinimo dėka modernus žmogus gaus deramą savipratą per Dievo Žodį apie Dievo darbą Jėzuje Kristuje. Tada jis bus įgalintas apsispręsti už ar prieš Naujojo Testamento tikrovę. Čia ir yra Bultmann numitinimo programos širdis.

Bultmann ieško būdo išreikšti istoriškai svarbią ir prasmingą Naujojo Testamento tikrovę *ne*-mitine kalba; kalba, kuri *nu*-mitina, *per*-aiškina mitiškai išreikštą išganymo įvykį buities kalba.

Jeigu klaustume Bultmann ko siekia mitas, ko siekia mitinė Dievo darbo Jėzuje Kristuje išraiška, jis atsakytų: mitas yra «žmogaus savipratą»[36]; kitaip sakant, mitas išsako žmogaus buvimo visatoje sampratą, — paties žmogaus savipratą, kiek šis buvimas laikomas priklausąs savo kilme, savo apraiškomis ir galimumais nuo jėgų virš arba šalia žmogaus[37]. Tai labai ryšku antikiniam pasauliui, ne svetima gimstančiai Bažnyčiai bei Naujajam Testamentui.

Naujasis Testamentas yra ne tik istoriškas, bet taip pat ir tikėjimo dokumentas, kurio tikrovė sukasi apie žmogaus buvimo sampratą ir apie paties žmogaus savipratą. Ši tikrovė yra lemiamos svarbos kiekvienam. Tačiau ji įvilkta į mitinę išraišką, kuri, anot Bultmann, ne tik nepriimtina moderniam žmogui, bet dargi nėra nei geras būdas jai išreikšti. Bultmannui numitinimas yra iš esmės permitinimas — ieškojimas kito būdo Naujojo Testamento tikrovei išreikšti.

Bultmannui tariamai geras būdas ir yra panaudojimas būtinės Martyno Heideggerio filosofijos kategorijų išreikšti tai, ką Naujasis Testamentas išreiškia mitiškai[38]. Naujojo Testamento tikrovė, kaip matėme, išreiškiama mitiškai sekančiu būdu: žmogus buvo demoniškų jėgų vergijoje; Dievas išganė, atpirkdamas jį, iš šios vergijos amžinam gyvenimui. Numitinimo programos užduotis yra duoti šiai mitiškai išraiškai būtinę išraišką. Bultmann ėmėsi šios užduoties nuo to laiko, kai susipažino su M. Heideggeriu[39].

---

[35] Ten pat, I, (24-25).

[36] Ten pat, I, 22 s. (10 s.).

[37] Ten pat.

[38] Myles Bourke, *Rudolf Bultmann's De-mytholozing of the New Testament* žr., *Proceedings of the 12th Annual Convention*, 108-115; Norman Perrin, *The Promise of Bultmann*, New Yorkas 1969, 81-84; Carl E. Braaten, *New Directions in Theology Today*, II t. *History and Hermeneutics*, Philadelphia 1966, *passim*.

[39] Norman Perrin, *The Promise of Bultmann*, New Yorkas 1969, 22-36.

Bultmannui Naujasis Testamentas visuomet buvo norma jo teologijai, t.y., jo galvojimui tikėjime. Tačiau po susitikimo su M. Heideggeriu, jis ėmė sąmoningai naudoti pastarojo būtines kategorijas savo Naujojo Testamento teologijoje [40].

Programinėje paskaitoje-straipsnyje Bultmann paduoda savo «numitinimo metmenis» [41]. Pradeda su «Žmogaus buvimu be tikėjimo». Anot jo, tai netikras (ne-autentiškas) buvimu žmogui, nes žmogus be tikėjimo į Dievo darbą Jėzuje Kristuje savo gyvenimą stato tik ant to, ką galima liesti, apčiuopti, matyti; žmogus tampa belaisviu ir net vergu tiesioginės tikrovės lopo (kartais tik lopelio!), kuris yra trapus, griūvąs, nes jis perdėm medžiagiškas. Žmogaus «buvimas be tikėjimo» neveda žmogaus į pilnatvę [42]. Tai namai ant smėlio (žr. Mt 7,27; Rom 8,3-4).

«Žmogaus buvimą be tikėjimo» Bultmann kontrastuoja su «gyvenimu tikėjime» į Dievo Žodį apie Dievo darbą Jėzuje Kristuje. «Buvimas Tikėjime» išlaisvina žmogų iš ano griūvančio tiesioginės tikrovės lopo, išlaisvina jį iš praeities ir įgalina jį gyventi pasaulyje «tarsi ne-» nusiteikime: «Sakau jums, broliai: laikas trumpas! Belieka tiems, kurie turi žmonas, gyventi tarsi jų neturėtų, ir kurie verkia, tarsi neverktų, ir kurie džiaugiasi, tarsi nesidžiaugtų, ir kurie perka, tarsi neįsigytų, ir kurie užsiėmę pasaulio reikalais, — kaip neužsiėmę. Nes šio pasaulio pavidalas praeina» (1 Kor 7,29-31). «Išoriškai viskas lieka kaip buvę, bet iš vidaus žmogus, — žmogaus saviprata ir santykiai su pasauliu, — radikaliai pasikeičia» [43]. Perėjimas į šį tikrą (autentišką) buvimą yra įgalinamas Dievo darbo Kristuje. Bultmann įsakmiai pabrėžia, kad filosofija, nors ir pajėgia nupiešti tikrą (autentišką) buvimą žmogui, jo žmogui neduoda ir net duoti negali [44]. Tik Dievas — Dievas savo darbu Jėzuje Kristuje — gali įgalinti pasiekti pilnatvę (autentiškumą) buvime [45]. Iš tikrųjų, tai ir yra Naujojo Testamento skelbimas (kerygma-Geroji Naujiena). Išganymo įvykis yra «Kryžius», istoriškas ir istoriškai svarbus ir prasmingas įvykis, kuris turi visuotinę paskirtį. «Kryžius» yra «ne vien tik praeities įvykis, apie kurį galima mąstyti, bet ir escha-

---

[40] *Kerygma und Mythos*, I, (33); žr., Antanas MACEINA, *Didieji dabarties klausimai*, Chicaga 1971, passim.

[41] Ten pat, I, (17-44).

[42] Myles BOURKE, *Rudolf Bultmann's De-mythologizing of the New Testament*, žr. *Proceedings of the 12th Annual Convention*, The Catholic Theological Society of America, 110-111.

[43] *Kerygma und Mythos*, I, 30 (20).

[44] Ten pat, I, (27).

[45] Ten pat.

tologinis įvykis laike ir šalia laiko, nes kryžius yra nuolat dabartinė tikrovė»[46], sako Bultmann. Kryžius yra *nuolat dabar* Bažnyčios skelbime (kerygmoje-Gerojoje Naujienoje) ir taip pat yra mitiško prisikėlimo įvykio prasmė. Kryžius ir prisikėlimas, tęsia Bultmann, «sudaro vieną ir nedalomą visuotinį įvykį»[47], nežiūrint, kad Kryžius ir yra istoriškas, o prisikėlimas — mitiškas. Pagal Bultmann prisikėlimo mito prasmė yra Kryžiaus efektyvumas: «tikėjimas į prisikėlimą yra iš tikrųjų tas pat, kaip tikėjimas į išganantį kryžiaus efektyvumą»[48]. Norisi paryškinti, kad Bultmann neneigia, kad yra kažkas tikroviško už Jėzaus mokinių tikėjimo į prisikėlimą. Anot jo, istorikai gal ir pajėgs Jėzaus mokinių «vizijinius išgyvenimus» (žr. 1 Kor 15,3-8) padaryti suprantamus, tačiau šios vizijos negali būti įrėmuojamos į istoriją[49].

Minėjome, kad Bultmann skiria daug dėmesio dviem dalykams: pažinti patį Dievo Žodį savyje ir pažinti žmogų, į kurį kreipiamasi su Dievo Žodžiu. Dievo Žodis Naujajame Testamente jam yra istoriškas dokumentas. Gi kiekvienas istoriškas dokumentas yra skaitomas su neišvengiamu prieš-supratimu (ein Vorverständnis; kein Verständnis ohne Vorverständnis — «nėra supratimo be prieš-supratimo» yra Bultmann aksioma). Prieš-supratimas yra skaitytojo pastangos prašnekinti skaitomą istorišką dokumentą. Skaitytojas imasi skaitymo su savitais klausimais ir savita perspektyva. Tai galioja ne tik Naująjį Testamentą skaitant. Dar daugiau. Galima Naująjį Testamentą skaityti Romos imperijos visuomeninės istorijos perspektyvoje, galima jį skaityti žinomesniųjų I amžiaus helenizmo filosofijų perspektyvoje, galima jį skaityti net graikų kalbos išsivystymo, jai susiduriant su semitine kultūra, perspektyvoje. Kiekvienu atveju atsinešama skirtingi klausimai ir skirtinga perspektyva skaitomam tekstui; kiekvienu atveju skaitomas tekstas patieks skirtingus atsakymus. Kiekvieną iš šių bandymų skaitomą tekstą «prašnekinti» Bultmann vadintų prieš-supratimu[50]. Turėtina omenyje, kad «prieš-supratimas» — perspektyva skaitant ir klausimai skaitomam tekstui — ne visuomet yra sąmoningi bei apibrėžti. Tačiau be «prieš-supratimo» skaitomas tekstas būtų beprasmis, nes neįmanoma «prašnekinti», aiškinti skaitomą tekstą, neturint perspektyvos, kurioje jis pasirodo kalbus, bei neturint klausimų į kuriuos jis atsakytų. Pagal Bultmann, nėra net kalbos ar Nau-

[46] Ten pat, I, (36).
[47] Ten pat, I, (38).
[48] Ten pat, I, (41).
[49] Ten pat, I, (42).
[50] Ten pat, I (191-196).

jasis Testamentas skaitytinas su tam tikra perspektyva, arba savitais klausimais skaitomam tekstui. Tai neišvengiama [51]. Galima ir reikia klausti « Kokia turi būti derama ir teisinga perspektyva ? » Arba « Kokie turi būti derami ir teisingi klausimai Naująjį Testamentą skaitant ? ». Ryšium su Šventraščiu, teigia Bultmann, tegali būti vienas atsakymas : tikro (autentiško) žmogaus buvimo perspektyva. Klausimai, kurie veda į Šventraščio skaitymą, yra tikro (autentiško) žmogaus buvimo klausimai. Bultmann nedvejoja sakyti : « Šventraštis mane traukte traukia, nes jo dėka esu verčiamas būtiniai suprasti savo buvimą » [52]. Iš dalies tai galima taikyti ne vien tik Šventraščiui, bet ir kitiems istoriškiems raštams, nes « istorijos studijose galutinis tikslas ir yra sąmoningai įgyvendinti tuos istorinius galimumus, kuriuos istorija atskleidžia žmogaus buvimo sampratoje » [53]. Visi istorijos dokumentai, kartu su Šventraščiu, skaitytini žmogaus buvimo klausimų šviesoje ir perspektyvoje. Bultmannas ir skaito, ir *per*-mitina Naująjį Testamentą žmogaus buvimo klausimų šviesoje, M. Heideggeris « prieš-supratimo » pagalba. Tokiu būdu, teigia Bultmann, Naujasis Testamentas — Dievo Žodis ir Dievo darbas Jėzuje Kristuje — tampa jam Žodžiu, kuris prabyla į jį, Dievo darbu, kuris įgalina jį pereiti į tikrą (autentišką) buvimą.

Numitinimo programos vertinimas

Kaip yra vertinamas Bultmanno numitinimas arba permitinimas ? Vien tik neigiamai ? [54] Vien tik teigiamai ? Neigiamai ir teigiamai ?

Bultmanno numitinimo programos negalima įvertinti vien juodų ir baltų spalvų rėmuose. Naujojo Testamento tikrovė ir tiesa yra kur kas komplikuotesnė. Tat nenuostabu, kad ir bandymas jį per-aiškinti atspindi šį komplikuotumą.

Neigiamai vertintinas Bultmann Naujojo Testamento tikrovės nuistorinimas. Ryšys tarp dabar ir tarp to meto, kuriame Jėzus gimė, gyveno, kentėjo ir mirė, dingsta. Nenuostabu, kad paties Bultmanno mokiniai yra tapę mokytojo kritikai ir papildytojai. Jau 1953 metais, vienas jo mokinių, Ernst Käsemann, ėmėsi ieškoti ryšio tarp dabar ir tarp istoriškojo Jėzaus [55]. « Naujasis istoriškojo Jė-

[51] Ten pat.
[52] Ten pat, I, (192).
[53] Ten pat.
[54] Antanas Maceina, *Didieji dabarties klausimai*, Chicaga 1971, *passim*,
[55] Ernst Kasemann, *Essays on New Testament Themes*, Londonas 1964, 15-47.

zaus ieškojimas », gimęs su E. Käsemanno studija, yra turtingas bandymais aptarti tąsą tarp Jėzaus anuomet ir žodžio apie Jį šiandien [56]. Iškeliama ir paryškinama esminė istoriškojo Jėzaus svarba tikėjimui.

Teigiamas Bultmann numitinimo programos vertinimas kelia eilę įžvalgų. Keturios jų vertos dėmesio:

(1) Bultmann numitinimo programa atneša šviežio kraujo Apreiškimo teologijon (į galvojimą apie Apreiškimą tikėjime). Apreiškimo tema ir Dievo Žodis grąžinami į deramą vietą, nes įterpiami į istorijos tėkmę. Dievas *davė* ir *duoda* žmonijai Jėzuje Kristuje Žodį, kuris yra ir žmogiškas ir dieviškas: žmogiškas išraiška, dieviškas veikimu. Bultmannas atkreipė modernios Apreiškimo teologijos dėmesį į tai, kad Dievas savo Žodžiu *veržėsi* ir *veržiasi* į žmogaus izoliaciją, *prašnekino* ir *prašnekina* žmogų jo buvimo gelmėse, — agonijose ir ekstazėse.

(2) Bultmannas yra girtinas dėl savo pastangų perduoti Dievo Žodį — skelbti Dievo darbą Jėzuje Kristuje — moderniam žmogui. Didžiausias Bultmanno nuopelnas ir yra jo įžvalgumas į *fides quaerens intellectum* — tikėjimo pastangas suprasti tai, ką tikime — galvojimą tikėjime. Geroji Naujiena, krikščionybė, negali būti išreikšta vien praeities išraiška, nežiūrint kaip graži ji bebūtų. Muziejus lankyti labai įdomu, tačiau juose negyvenama!

(3) M. Heideggerio būtinė filosofija, kurią Bultmann naudoja savo *per*-mitinime, katalikui nebus priimtina. Nežiūrint to, Bultmann taikliai iškelia Naujojo Testamento tikrovės, tiesos, asmeninį ir būtinį pobūdį. Nors ir netiesiogiai parodyta, kad Naujojo Testamento asmeninis ir būtinis pobūdis yra kur kas artimesnis mūsų laikams negu filosofinės abstrakcijos. Tokiu būdu patarnaujama tikinčiajam suprasti save laiko ir vietos nelaisvėje. Šv. Paulius ir jo laiškai yra puikus pavyzdys, kaip Apreiškimas — Dievo žodis bei Dievo darbas Jėzuje Kristuje — prašnekina paskirą krikščionį. Šv. Paulius Jėzaus Kristaus mirtį ir prisikėlimą visuomet jungia su adresato dabartimi ir ateitimi. Nenuostabu, kad jo laiškai ir dvelkia asmeniškumu ir būtiniu požvilgiu.

(4) Bultmannas yra vertas pagarbos už drąsą, kurią parodo teigdamas, kad žmogaus žodis ir kalba buvo, yra ir liks nepakankami išreikšti Dievo Žodžiui, Dievo darbui Jėzuje Kristuje, visoje pilnatvėje. Tai taikytina patiems Naujojo Testamento autoriams;

---

[56] Žr., Gunther Bornkamm, *Jesus of Nazareth*, New Yorkas 1960. (Bornkamm knyga vokiečiu kalboje pasirodė 1956 metais). Carl E. Braaten, *New Directions in Theology Today*, II t. *History and Hermeneutics*, Philadelphia 1966, 53-77.

tai reikia taikyti mūsiškiams egzegetams, teologams ir visiems, kurie garsiai galvoja tikėjime ; tai reikia taikyti, pačiam Bultmannui. Asmeniškai gėriuosi Bultmanno sąžiningumu : jis atvirai prisipažįsta naudojąs M. Heideggerio filosofines prielaidas. Egzegezė be prielaidų neįmanoma.

Laikas nuo laiko krikščionybės istorijoje pasirodo žmonės su klausimais. Jie įgalina Dievo Tautą geriau suprasti save, giliau pagalvoti tikėjime ir pašventinti istoriją. Bultmannas ir jo mokiniai yra žmonės su klausimais Dievo Tautai. Dievo Tautos lobis Dievo Žodis ir Dievo darbas Jėzuje Kristuje — yra duoti « verslui » iki Jis grįš (žr. Lk 19,13). Negalima jo pakasti saugioje vietoje. Numitinimo programa, — priimta kritiškai, bet teigiamai, — veda į praturtėjimą.

ANTANAS L. RUBŠYS

Manhattan College, New York

ISTORIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

Kun. Dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M.

PRANCIŠKONŲ OBSERVANTŲ — BERNARDINŲ GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE XV IR XVI AMŽ.

Prof. Dr. Benediktas Mačiuika

ISTORINIAI LEIDINIAI OKUPUOTOJE LIETUVOJE

(1963-1973 m. laikotarpio apžvalga)

Kun. Prof. Dr. Paulius Rabikauskas, S.J.

LIETUVOS ISTORINIŲ ŠALTINIŲ LEIDIMAS

PRANCIŠKONŲ OBSERVANTŲ — BERNARDINŲ GYVENIMAS IR VEIKLA LIETUVOJE XV IR XVI AMŽ.

ĮVADAS*

Šv. Pranciškaus Asyžiečio įkurtasis Mažesniųjų Brolių ordinas (1210), besikviršydamas dėl griežtesnio ar laisvesnio regulos laikymosi, ilgainiui suskilo į dvi šakas: griežtesnius, vadinamus observantais, ir laisvesnius, vadinamus konventualais. Šis skilimas, prasidėjęs Italijoje, greitai pasiekė ir Lietuvą. Tik pastebėtina, kad Lenkijos ir Lietuvos pranciškonai observantų reformos nepriėmė, dėl to jie ir toliau pasiliko vadintis pranciškonais, nors

---

* Išnašose vartojami sutrumpinimai:

AFH — *Archivum Franciscanum Historicum.*

Arch. Bernard.: *Annales...*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Annales Polono-Seraphici*, I t., labore et opere Joannis Kamieński, A.D. 1721, ad annum 1461 et 1463.

Arch. Bernard.: *Chronologia...*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Chronologia Ordinis Fratrum Minorum de Observantia Provinciae Minoris Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae collecta et conscripta... anno Domini 1955* per P(at)rem fratrem Thomam Dygon.

Arch. Bernard.: *Compendium...*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis.*

Arch. Bernard.: *Congeries...* — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Congeries omnium documentorum de Archivo Provinciae conventus regii Custodialis Vilnensis facta et in sequentes libros digesta anno 1761 mense Maio.*

Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum*, — Archiwum Prowincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Metrica Fratrum Minorum Regularis Observantiae ab anno (1592).*

Arch. Bernard.: *Topographia*, — Archiwum Provincji OO. Bernardinów w Krakowie: *Topographia specialis feliciter incepta Provinciae Poloniae anno Virginei Partus* 1597.

Arch. Vat. — Archivum Secretum Vaticanum.

ARSI — Archivum Romanum Societatis Iesu.

ARSI — Archivum Historicum Solietatis Iesu.

BF — *Bullarium Franciscanum*, ed. J. Pou y Marti, nova series, III t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1949.

CV — *Codex diplomaticus ecclesiae nec non dioeceseos Vilnensis*, ed. J. Fijałek et Wł. Semkowicz, Krokuva 1948.

oficialiai vadinosi Mažesnieji Broliai konventualai. Observantus Lenkijoje 1453 m. įkūrė šv. Jonas iš Kapistrano. Pirmasis jų vienuolynas Krokuvoje buvo pavadintas neseniai kanonizuoto observanto šv. Bernardino Sieniečio vardu, dėl to žmonės ir jame gyvenančius observantus vadino bernardinais. Šis vardas jiems patiko, dėl to paskui ir kitur, Lenkijoje ir Lietuvoje įsikūrę, jie vadinosi bernardinais, nors oficialiai jie turėjo vadintis Mažesnieji Broliai observantai. Tik po rusų caru sunaikinimo iš naujo atsikūrę, jie pasivadino Mažesniaisiais Broliais pranciškonais, bet žmonių jie buvo vadinami tik pranciškonais. Šiuo vardu jie vadinasi ir atsikėlę į Ameriką. Lenkijoje gi jie ir dabar tebesivadina bernardinais. Mes čia jų gyvenimą ir veiklą nagrinėdami juos vadinsime, kaip jie anuomet vadinosi, — bernardinais.

Savo temą dėl vidinių bernardinus liečiančių aplinkybių apribojome XV ir XVI amž., bet kai kada pilniau jų veiklai, pradėtai XVI amž., nušviesti, paliečiame ir XVII amž. pradžią. Bernardi-

GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania* — V. Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia in Lituania*, žr. *Archivum Franciscanum Historicum*, 63 (1970), 44-103 psl.

GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje* — V. GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje XV ir XVI amžiuje* žr. *Aidai*, 1970 metų 2 nr., 71-77 ir 3 nr., 116-122 psl.

Historia Constitutionum. — E. WAGNER, *Historia Constitutionum Generalium Ordinis Fratrum Minorum.*

JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale* — JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum*, žr. *Monumenta Poloniae Historica*, V t., Varšuva 1961.

KANTAK, *Bernardyni Polscy* — K. KANTAK, *Bernardyni Polscy*, 2 t., Lvovas 1933.

KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones* — K. KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones FF. Minorum Observatium (Bernardinorum) Provinciae Poloniae 1453 (1467)-1628*, žr. *Collectanea Theologica Societatis Theologorum Polonorum*, Lvovas XV (1934) ir atspaudas, kuriuo čia naudojamasi.

KANTAK, *Życie Bernardynów* — K. KANTAK, *Życie wewnętrzne Bernardynów w dobie przedreformacyjnej*, žr. *Przegląd Teologiczny*, X (1929).

KĘDZIOR, *De schola scotistica* — J. KĘDZIOR, *De schola scotistica in Polonia*, žr. *Collectanea Franciscana Slavica*, *Acta Primi Congressus*, I t., Sebeneci 1937.

MPV — *Monumenta Poloniae Vaticana*, IV t.: *I. A. Caligarii Nuntii Apostolici in Polonia Epistolae et Acta 1578-1581*, editit L. BORATYŃSKI, Krokuva 1915.

Relatio de Licheto — *Relatio de Ministro Generali Francisco Licheto, Capitulum Provinciae Cracoviae celebrante 21-25 Augusti 1520*, edita a M. BIHL, žr. *Archivum Franciscanum Historicum*, 27 (1934), 466-530 psl.

VAIŠNORA, *Šv. Onos Brolija*, — J. VAIŠNORA, *Šv. Onos Brolija*, žr. *Aidai*, 1957 m. 3 nr., 137-138 psl.

VPL — *Vetera Monumenta Poloniae et Lituaniae*, collecta a A. THEINER, II t., reproductio phototypica editionis 1860-1864, Osnabrück 1969.

nai tuo metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje turėjo 4 vienuolynus, konventais vadinamus: Vilniuje (1469), Kaune (1471), Tikocine (1479) ir Polocke (1498). Pačiame XVI amž. gale dar buvo įkurti Gardino (1595) ir Nesvyžiaus (1597). Turėjo dar misijų stotis Būdoje ir kurį laiką Kijeve. Pirmoji nepriklausoma Lietuvos bernardinų provincija buvo įkurta 1530 m. gegužės 29 d., bet ji turėjo tik 4 vienuolynus su negausiais vienuoliais. Jų vienuolyną Vilniuje 1560 m. protestantams sudeginus, o Polocko vienuolyną 1563 m. maskviečiams sugriovus ir ten gyvenusius bernardinus nužudžius, nuolatiniams marams siaučiant, likusieji 9 bernardinai buvo priversti šauktis lenkų bernardinų pagalbos; dėl to 1576 m. Lietuvos provincija vėl buvo prijungta prie Lenkijos bernardinų provincijos. Antrą kartą Lietuvos bernardinų provincija buvo įkurta XVII amž., bet po trejų metų (1627-1630) ji vėl buvo suplakta su tuo metu įkurta Mažosios Lenkijos provincija. Tik generalinė Milano kapitula 1729 m. davė leidimą įkurti Lietuvos bernardinų provinciją, kuri, Rusijos carų sunaikinta, atsigavo nepriklausomoje Lietuvoje ir, komunistų rėžimo priblokšta, išblaškytiems jos nariams susispietus, savo gyvenimą ir veiklą tęsia JAV ir Kanadoje.

Ruošiant šią temą naudotasi Jono Komorovskio Mažesniųjų Brolių observantų kronika, Vilniaus Katedros Kodeksu ir kitais spausdintais šaltiniais bei rankraštine Slaptojo Vatikano ir Krokuvos Bernardinų archyvų medžiaga. Naudotasi taip pat Felicijono Nevieros studija *Lietuviai Pranciškonai Observantai* ir Kamil Kantak, *Bernardyni Polscy*, I ir II tomu, ir kitų autorių studijomis.

I. BERNARDINŲ GYVENIMAS LIETUVOJE

1. Vienuolinio gyvenimo nuostatai

Lietuvos bernardinų gyvenimą saistė ir tvarkė šv. Pranciškaus regula, generalinės konstitucijos, provincijos statutai, viršininkų įsakymai ir vienuoliniai įžadai.

a. *Šv. Pranciškaus regula.* — Lietuvos bernardinai, kaip ir kitų kraštų pranciškonai observantai, griežtai laikėsi šv. Pranciškaus regulos ir vykdė jos įsakymus, vadovaudamiesi autentiškais popiežių paaiškinimais ir ordino tradicijomis, ypač neturto srityje [1]. Kai laikui bėgant konventualai observantus ėmė kaltinti,

[1] H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis Fratrum Minorum*, Freiburgas im Breisgau 1909, 96 ir 98 psl.

esą jie gyveną ne ministrų, o vikarijų paklusnybėje, nesilaiką reguloš tai Lietuvos observantai-bernardinai sau apginti pasirūpino autentišką dokumentą. Jie per tuometinį Lietuvos didžiojo kunigaikščio delegatą pas pop. Aleksandrą VI, Erazmą Ciolek (Viteliju), 1501 m. iš Romos kurijos archyvo gavo dokumento nuorašą, kur buvo atsakymas į klausimą: ar broliai observantai yra tikri Mažesnieji Broliai? Buvo atsakoma *affirmative*, — taip[2]. Iš to matome, kaip labai jiems rūpėjo ištikimybė šv. Pranciškaus regulai, jų pačių sąžinės ramybė ir vienuolijos garbės apgynimas.

b. *Generalinės konstitucijos.* — Praktiškai Mažesniųjų Brolių gyvenimui tvarkyti, beveik nuo ordino pradžios, šalia regulos, buvo generalinės konstitucijos. Nuo pat observantų užuomazgos jiems buvo leista turėti savas generalines konstitucijas. Pirmąsias tokias konstitucijas jiems paruošė šv. Jonas iš Kapistrano, kurias pop. Martynas V 1430 m. patvirtino[3]. Įkurdinęs observantus Lenkijoje, jis jiems įsakė laikytis šių konstitucijų. Vėliau, 1469 m., įsikūrę Lietuvoje, jie jų taip pat turėjo laikytis, kol pop. Leono X bule *Ite et vos* 1517 m. observantai buvo atskirti nuo konventualų, kaip atskira savaranki pranciškonų šeima. Tada buvo paruoštos naujos generalinės konstitucijos, kurių laikėsi ir Lietuvos observantai — bernardinai[4]. Pastebėtina, kad generalinės konstitucijos paruošiamos laikantis Bažnyčios kanonų ir laikų reikalavimų. Jų projektą peržiūri ir priima generalinė ordino kapitula, tvirtina Šv. Sostas.

c. *Provincijos statutai.* — Be generalinių konstitucijų pradžioje lenkus ir lietuvius (jei jų Lenkijos vienuolynuose jau buvo) saistė dar šv. Jono Kapistrano ir kitų Austrijos-Bohemijos-Lenkijos provincijos generalinių komisarijų ir vikarijų duoti statutai[5]. Kai 1467 m. buvo įkurta Lenkijos bernardinų provincija, tai jau pirmoje jos kapituloje Krokuvoje buvo išleisti provincijos statutai,

---

[2] «Utrum fratres de Observantia sunt vere Fratres Minores? Respondetur affirmative, Catholice conclusio omnino est vera» (Arch. Vat.: Armarium XXXII, 21 vol. Visas dokumentas yra f. 81r-83v.).

[3] L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1430, X t., 7-23 nr. Ad Claras Aquas (Quaracchi) [3]1932, 176-189 psl.; E. WAGNER, *Historia Constitutionum*, Roma 1954, 58, 65-67 psl.; K. KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., Lvovas 1933, 73 psl.

[4] E. WAGNER, *Historia Constitutionum*, 67 ir sek. psl.; JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 341, 345, 347 psl.

[5] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 158, 163, 169, 175, 183-185, 187-189, 191 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... f. 25 ir sek.

kuriuos paruošė generalinis komisarijus Petras iš Neapolio ir provincijos vikarijus Marijonas iš Ieziorko (sic). Šiuos statutus jie paruošė naudodamiesi motiniškosios provincijos statutais ir generalinių kapitulų nutarimais, pridėdami kai kuriuos dalykus Lenkijos provincijai pritaikintus. Šie statutai su generalinių komisarių papildymais, pagal Joną Komorovskį, galiojo net iki 1524.

Daugiausia papildymų šiuose statutuose padarė generalinis komisarijus Liudvikas iš Turre. Jie 1488 m. Krokuvos kapituloje buvo priimti, ir net generalinė Urbino kapitula (1490) įsakė Lenkijos provincijai jų laikytis [6]. Šiuos statutus išleido K. Kantak [7] ir tuo būdu padarė juos mums prieinamus. Iš jų pakankamai išryškėja ir mūsų bernardinų gyvenimas. Jie, praleidus I-jį, derinami prie 11-kos regulos skyrių, kurie dar dalijami į mažesnius skyrelius. Taip 2-me skyriuje kalbama apie priėmimą kandidatų į ordiną; 3-me apie brevijoriaus kalbėjimą chore, pasninką ir išėjimą už vienuolyno ribų; 4 ir 5-me apie elgetavimą, pastatus, gyvenimo reikmenis ir auklėjimą; 6-me apie namų sutvarkymą ir ligonis; 7-me apie kaltes, karcerius, diskretus ir discipliną; 8-me apie kapitulas; 9-me apie pamokslininkus, nuodėmklausius ir studijas; 10-me apie tris kustodijas (tarp jų ir Vilniaus kustodiją), vizitaciją ir nepaklusnius vienuolius; 11-me apie trečiojo ordino seseris; 12-me apie keliaujančius į Jeruzalę ir tarp netikinčiųjų.

Šie statutai su kai kuriais Pševorsko (1489), Opatavos (1491), Varšuvos (1499) ir Koblino (1502) kapitulų papildymais galiojo iki galutinio observantų-bernardinų nuo konventualų atskyrimo 1517 m. Tada Lenkijos-Lietuvos provincijolas Urielis iš Grabovo sudarė komisiją naujiems statutams paruošti, bet ir šiuo atveju pagrindu paliko Liudviko iš Turre duotieji. Nors šiais naujais statutais bernardinai nebuvo patenkinti, ir net penkiose kapitulose svarstė kitus projektus, bet jie nebuvo priimti [8], dėl to jie galiojo iki lietuviai bernardinai atsiskyrė nuo lenkų ir 1530 m. įkūrė Lietuvos provinciją.

Kai lietuviai bernardinai po ilgų pastangų atsiskirti nuo lenkų susilaukė generolo atsiųsto generalinio komisarijaus vokiečio Kas-

---

[6] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 197, 203, 221, 252, 256 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...*, I t., ad an. 1467 f. 116 ir sek.

[7] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 29-45 psl.

[8] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 267, 258, 260, 343, 333-337, 343, 346 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t. ad an. 1488, f. 118 ir sek.; ad an. 1489, f. 120; ad an. 1491, f. 121; ad an. 1502, f. 135; ad an. 1520, f. 200-223; ad an. 1524, f. 231; ad an. 1527, f. 240; *Relatio de Licheto*, 466-530 psl.

paro iš Kremsso, tai jis, aplankęs visus vienuolynus, 1528 m. įkurdamas nepriklausomą nuo lenkų Lietuvos bernardinų kustodiją, davė jai kai kurias normas, kurių šios kustodijos bernardinai turėjo laikytis. Deja, lenkams ir šį kartą paveikus generalinę Parmos kapitulą (1529), visi jo padaryti potvarkiai buvo panaikinti, ir lietuviai turėjo paklusti vėl seniems Lenkijos provincijos statutams ir viršininkams [9].

Kai pagaliau karaliui Žygimantui Senajam prašant, pop. Klemenso VII įsakymu, generolo paskirtas komisarijus Jonas Komorovskis, atvykęs į Vilnių 1530 m. gegužės 26 d., sušaukė lietuvius bernardinus kapitulon ir įkūrė Lietuvos provinciją, tai jai turėjo duoti ir pirmąsias tvarkymosi normas [10]. Deja, neturint to meto kapitulų aktų, kurie, turbūt, per Vilniaus vienuolyno gaisrus sudegė, nieko tikro apie pirmosios Lietuvos bernardinų provincijos statutus nežinome. Kai įvairių nelaimių sunaikinti Lietuvos bernardinai 1576 m. vėl prisijungė prie Lenkijos provincijos [11], tai jie vėl turėjo paklusti tos provincijos statutams.

Generalinė Valladolido kapitula (1593) įsakė paruošti naujus provincijų statutus, dėl to, naudojantis senais Lenkijos provincijos statutais, buvo paruošti ir 1597 m. Samboros kapitulos priimti nauji statutai, kurie galiojo iki 1628 m. Šie statutai turėjo 6 skyrius, padalytus į mažesnius skyrelius: 1-me skyriuje kalbama apie priėmimą į ordiną; 2-me apie dvasines pareigas; 3-me apie kasdienį gyvenimą vienuolyne, prie stalo, kelionėje, apie pasninkus, ligonis, drabužių, knygų ir bibliotekų įsigijimą, arklių vežimus, statybas ir pinigų naudojimą; 4-me apie pareigas, studijas ir lektorius; 5-me apie bausmes; 6-me apie provincijos kapitulas [12].

d. *Viršininkų įsakymai.* — Regulos, generalinių konstitucijų ir provincijos statutų laikymąsi turėjo prižiūrėti viršininkai. Ministrams pati regula (cap. X) įsako lankyti brolius ir juos perspėti. Šv. Jonas iš Kapistrano, šiaurės kraštuose įkurdindamas observantus, aprūpino juos viršininkais. Jis visuose naujuose vienuolynuose paskyrė gvardijonus, o vienuolynus sujungęs į provinciją (prieš 1517 m. vikarija vadinamą) jai valdyti paliko Gabrielį iš Veronos, pirmąjį vikarijų. Paskui, šv. Jono iš Kapistrano įpėdiniai, gene-

[9] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 93 ir sek. psl.; GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 118 ir sek. psl.

[10] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 349-353 psl.; F. NEVIERA, *Lietuvos Pranciškonai Observantai*, žr. *Lietuvių Tauta*, 5 (1935), 229 ir sek. psl.

[11] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 103 psl.

[12] Arch. Bernard.: *Annales*... I. t., ad an. 1597, f. 320 ir sek.; KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 15 ir sek. psl.

raliniai vikarijai (po 1517 m. jau generaliniais ministrais vadinami), šalia vikarijų-provincijolų, drausmei prižiūrėti skirdavo generalinius komisarijus-vizitatorius, kurie jų vardu turėjo pagal regulos įsakymą lankyti ir įspėti brolius [13]. Tuo tikslu kartą pats generalinis ministras, Pranciškus Lichetti, 1520 m. buvo atvykęs į Krokuvą. Į šią kapitulą, nors ir pavėluotai, buvo atvykę ir Lietuvos vienuolynų gvardijonai su diskretais, klausėsi jo įsakymu, įspėjimų ir pamokymų [14].

Lietuvos bernardinus dėl tolimos distancijos tik labai retais atvejais aplankydavo Lenkijos vikarijai provincijolai ar generaliniai komisarijai-vizitatoriai [15]. Iš komisarijų, turbūt, tik italas Gabrielis iš Castello 1496 m. lankėsi Lietuvoje [16], o iš vikarijų tik vienas Mykolas Ball pats vizitavo Lietuvos bernardinų vienuolynus. Drausmei palaikyti Lietuvai būdavo skiriami specialūs komisarijai. Yra žinoma, kad 1479 m. Lietuvos bernardinams komisarijum buvo paskirtas Angelas iš Ostrovo [17]. Vėliau, 1487 m. įkūrus Lietuvos kustodiją, Vilniaus gvardijonas turėjo pareigą lankyti vienuolynus ir prižiūrėti Lietuvos bernardinų vienuolinį gyvenimą [18]. Paskiruose vienuolynuose už vienuolinę drausmę buvo atsakingi vietos viršininkai, gvardijonais vadinami. Veikiant savarankiškai Lietuvos provincijai (1530-1576) vienuolynus vizituodavo provincijolas. Jis buvo atsakingas ir už provincijos vienuolinį gyvenimą. Visi šie viršininkai galėjo duoti ir davė praktiškus vienuolinį gyvenimą tvarkančius įsakymus, kurie derinosi su regulos, konstitucijų ir statutų dvasia.

e. *Vienuoliniai įžadai.* — Tiek praeityje tiek dabar į ordiną priimami tik tie jaunuoliai, kurie nori atgailauti, pataisyti savo gyvenimą ir iki mirties ištikimai Dievui tarnauti. Tuo tikslu jie po novicijato daro trejiems metams laikinuosius įžadus, o tam laikui pasibaigus jau amžinuosius, pasižadėdami laikytis regulos, gyventi paklusnybėje, neturte ir skaistybėje [19]. Laikydamiesi regulos ir įžadų visi pranciškonai siekia krikščioniškos tobulybės pagal šv. Pranciškaus dvasią. Kaip Lietuvos bernardinai XV ir XVI amž. laikėsi įžadu nedaug bepaliko žinių. Aišku, kad jie ju

---

[13] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 165, 196, 203, 210 psl.
[14] *Relatio de Licheto*, 486 psl. 5 išnaša, 503 psl. 2 išnaša, 513 psl.
[15] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 266 psl.
[16] Ten pat, 243 psl.
[17] Ten pat, 223 psl.
[18] Ten pat, 250 psl.
[19] *Rituale Romano-Seraphicum Ordinis Fratrum Minorum*, Roma ³1955, tit. V, cap. V., 295-301 psl.

laikėsi kaip ir kitu kraštu to meto observantai. Apie jų įžadų laikymąsi šiek tiek šviesos mums duoda provincijos statutai ir viršininkų įspėjimai bei bausmės.

Pirmoji klusnumo įžadą liečianti žinia siekia 1476 m. Tais metais provincijos vikarijus Krizostomas iš Ponyecz vizitacijos metu turėjo sudrausti nepaklusnius vienuolius[20]. Tuo metu Lietuvoje bernardinai dar tik kūrėsi, dėl to ten buvo, kaip žinome, siunčiami patys uoliausieji. Klusnumui jie galėjo nusidėti tik paskirti Lietuvon, nenorėdami ten vykti, bet apie tai neturime žinių.

Minėti 1488 m. provincijos statutai nurodė sunkius ir lengvus klusnumui prasižengimus. Tarp sunkių prasižengimų buvo laikoma be leidimo vykimas pas generolą ir į kapitulą[21]. Atsitiko, kad 1520 m. į Krokuvą atvykus generolui Pranciškui Lichetti ir ten sušaukus kapitulą, atvyko ir keli nekviestieji, turbūt, norėdami pamatyti generolą, dėl to buvo uždaryti karcerin[22].

Apie kokį nors Lietuvos bernardinų neklusnumą savo viršininkams, iki jie pradėjo rūpintis savo provincijos įsteigimu, jokių žinių nepavyko užtikti. Tik kai lenkai viršininkai pradėjo išgabenti vienuolynų brangenybes, jie atsisakė jų klausyti. Tada dėl jų pastangų įkurti Lietuvos bernardinų provinciją lenkai juos laikė ne tik nepaklusniais, bet ir schizmatikais, kai tuo tarpu to paties Jono Komorovskio liudijimu, tą patį darė lenkai kol atsiskyrė nuo Bohemijos provincijos, bet jis jų schizmatikais nevadino[23]. Įsikūrus Lietuvos provincijai jokių prasižengimų klusnumo įžadui nebeužtinkame.

Neturto įžado laikymosi ribas praktikoje tap pat nustatė minėtieji 1488 m. provincijos statutai. Tie statutai gvardijonams įsakė paskirti pasauliečius prokuratoriais būtiniems brolių reikalams aprūpinti ir surinktoms piniginėms aukoms laikyti. Surinktus pinigus gvardijonai galėjo išleisti tik geradarių nurodytiems tikslams. Gvardijonai ir prokuratoriai rinkdami aukas, turėjo pasakyti, kad tie pinigai yra renkami ne jiems, bet brolių reikalams. Nebuvo leidžiama nė Dievo garbės pretekstu priimti auksinius ar sidabrinius bažnytinius indus ar drabužius, nebent tik provincijos vikarijui ir vietos diskretams leidžiant. Gvardijonai buvo daugiau

---

[20] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 218 psl.

[21] Arch. Bernard.: *Annales Polono-Seraphici*, I t., ad an. 1520, f. 206.

[22] *Relatio de Licheto*, 32 nr., 509 ir sek. psl.

[23] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 183, 184, 186, 176, 191-194 psl.; GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 88-96 ir 49-51 psl.

įpareigoti rūpintis brolių aprengimu, kaip vienuolynų statyba. Pradžioje buvo draudžiama statyti mūrinius vienuolynus ir bažnyčias ir vienuolyno pastatus dengti švino skardos stogu [24]. Dideliu prasikaltimu prieš neturtą ir nusižeminimą buvo laikoma joti ant arklio ar važiuoti uždarame vežime. Tik provincijos vikarijui ir seneliams buvo leidžiama joti ar važiuoti į kapitulą ir sergantiems bei tiems, kurie turėjo toli keliauti. Kiti reikalui esant turėjo gauti gvardijono leidimą, diskretams sutinkant. Šių statutų nesilaikantieji buvo labai griežtai baudžiami. Provincijos vikarijai vizitacijos metu prižiūrėjo, kad jų būtų laikomasi, dėl to nusikaltusius bausdavo [25]. Gvardijonai būdavo net pašalinami iš pareigų [26]. Vėliau generolas Pranciškus Lichetti šiuos statutus šiek tiek sušvelnino [27].

Šių statutų turėjo laikytis ir Lietuvos bernardinai. Yra žinoma, kad pirmieji jų vienuolynai buvo mediniai. Tik XV amž. gale Vilniaus vienuolyno ir bažnyčios pastatai buvo pastatyti mūriniai. Kai jie dėl blogos statybos ir netikusios medžiagos greitai sugriuvo, tai XVI amž. pradžioje buvo pastatyti gražūs mūriniai iki mūsų dienų išsilikę pastatai [28]. Kauno šv. Jurgio vienuolyno ir bažnyčios pastatai taip pat XVI amž. pradžioje buvo pastatyti mūriniai [29]. Tikocino vienuolyno ir bažnyčios pastatai irgi XVI amž. baigiantis buvo pastatyti mūriniai [30]. Tik Polocko vienuolyno pastatai iki 1563 m. maskviečių invazijos, kurios metu sudegino vienuolyną ir nužudė 5 bernardinus, turbūt, buvo mediniai [31]. Totorių 1482 m. sunaikinta Kijevo rezidencija greičiausiai buvo medinė, o garsieji Gardino, Nesvyžiaus ir Būdos vienuolynai pačiame XVI amž. gale dar tik kūrėsi, dėl to buvo menkučiai [32].

---

[24] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-3 nr., 33 psl.; 32 psl.

[25] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 263, 286 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1499, f. 130-132; ad an. 1502, f. 135.

[26] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 32 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1487, f. 117.

[27] *Relatio de Licheto*, 29 nr., 508 psl.; 53 nr., 513 psl.; 54 nr., 514 psl.; 66 nr., 518 psl.; 78 nr., 521 psl.

[28] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-59 psl.; GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 72 ir sek. psl.

[29] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 70-72 psl.; GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 75 ir sek. psl.

[30] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 75-77 psl.; GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 76 ir sek. psl.

[31] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 80-83 psl.; GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 77 psl.

[32] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 79, 83-85 psl.; GIDŽIŪNAS, *Pranciškonai Observantai Lietuvoje*, 76-77 psl.

Lietuvos bernardinų bažnyčias liturginiais drabužiais, indais ir kitais kulto reikmenimis aprūpino patys fundatoriai. Abi Vilniaus bernardinų bažnyčios turėjo ne tik gražius, bet ir brangius bažnytinius drabužius. Turėjo puikią gotišką monstranciją ir auksu išsiuvinėtą kapą, kurią jiems padovanojo karalienė Elzbieta, šv. Kazimiero motina. Kitais kulto reikmenimis aprūpino turtingos didikų Chodkevičių ir Hlebavičių šeimos [33].

Apie Lietuvos bernardinų neturto laikymąsi gražiai atsiliepia Vilniaus vysk. Benediktas Voina savo relacijose Šv. Sostui 1605 ir 1609 m. Ten jis rašo, kad jie neturi jokių pastovių turtų, bet maitinasi ir apsirengia iš išmaldos, ir giria juos, kaip labai pavyzdingus [34]. Tiesa, XVI amž. gale jų vienuolynai ir bažnyčios buvo gražios ir puikiai tikinčiųjų aukomis papuoštos ir išlaikomos. Prie vienuolynų turėjo sodus ir daržus, toliau nuo vienuolynų užrašais buvo gavę pievų ir dirvų, kurias buvo praradę protestantizmo įsigalėjimo metu, bet vėliau bent dalis jų, karalių įsakymais, buvo sugrąžinta [35].

Skaistybės įžado laikymosi reikalu taip pat buvo duoti statutų, vikarijų ir provincijolų labai griežti potvarkiai. Buvo uždrausti bet kokie ryšiai su moterimis, kad jie netaptų įtartinais. Net nuodėmklausiams ir dvasios vadams buvo duoti nurodymai, kaip išvengti su moterimis ir vienuolėmis dažnų susitikimų [36]. Džiugu pastebėti, jog nėra žinoma, kad, šiuo protestantizmo įvestu sumišimo metu, koks nors bernardinas būtų išėjęs iš vienuolyno ir susidėjęs su kokia mergaite, moterimi ar vienuole.

2. Kasdieninis bernardinų gyvenimas

Kasdieninis bernardinų gyvenimas buvo bendruomeninis, savitarpėje meilėje, kiekvienas atlikinėjo savo pareigas. Gyveno virši-

---

[33] Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 61 psl.

[34] 1605 m. relacijoje rašo: «Ordinis Minorum de Observantia quinque (monasteria)... Hi sunt mendicantes, ex elemosina vivunt». *Relationes Status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, redegit P. Rabikauskas, žr. *Fontes Historiae Lituaniae*, I vol., Roma 1971, 26 psl. 1609 m. relacijoje rašo: «Ordo Fratrum Sancti Francisci Minorum de Observantia, vulgo ceculantium, nullas possessiones fixas habet, solis eleemosinis quoad victum et amictum sustentatur, sanctimoniae ceterarumque virtutum exemplo fidelibus insigniter praelucet» (Ten pat, 38 psl.).

[35] Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 61-63, 72 ir sek. psl.

[36] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 189 psl.; *Relatio de Licheto*, 64 ir 69 nr., 519 psl.; Kantak, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 35 psl.; 2 nr., 42 psl.; 1-2 nr., 44 psl.; Kantak, *Życie Bernardynów*, 351 psl.

ninkai ir valdiniai, bendromis atgailos ir apsimarinimo praktikomis save tobulindami.

a. *Bendrojo gyvenimo reikalavimai.* — Bernardinai, gyvendami vienuolynuose, sudarė vienuolines šeimas. Vienuolinėje šeimoje buvo viršininkai ir valdiniai, broliai dvasiškiai ir broliai pasauliečiai. Buvo įprasta kunigus vadinti tėvais, o pasauliečius broliais. Didesnieji vienuolynai, kuriuose buvo laikomasi pilnos bendro gyvenimo tvarkos ir gyveno bent 12 vienuolių, vadinosi konventais, o kur buvo mažiau vienuolių — rezidencijomis arba prezidencijomis. Konventų viršininkai vadinosi gvardijonais, o rezidencijų — prezidentais.

Kiekvienas konventas turėjo viešą bažnyčią ir bendram vienuoliniam gyvenimui pritaikintus namus, kurie būdavo sujungti su bažnyčia. Bažnyčia buvo skirta vienuoliams ir tikintiesiems. Bendroms vienuolių religinėms praktikoms skirtoji dalis buvo už altoriaus, o kartais ir prieš altorių, vadinosi choru. Čia jie giedodavo kanoniškas valandas, melsdavosi ir mąstydavo. Vienuolyno namų pirmajame aukšte, prie durų, buvo durininko ir svečių priimamasis kambarys, toliau virtuvė, valgomasis, siuvykla-drabužinė, kapitulos arba rekreacijos salė. Antrame aukšte buvo gyvenamieji kambariai, celėmis vadinami, biblioteka ir aulės arba klasės lektorių pamokoms klausyti. Didžiuosiuose studijų vienuolynuose dar buvo bendras miegamasis — *dormitorium*. Šalia vienuolyno būdavo sodas ir ūkio trobesiai. Į vienuolyną, kur buvo *clausura*, joks pasaulietis, o ypač moterys, negalėjo įeiti.

Žymiausias bernardinų konventas buvo Vilniuje, pavadintas šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino vardu. Žymus jau tuo, kad jis buvo Lietuvos sostinėje ir garsiame kultūros centre, karaliaus Kazimiero įkurtas, dėl to kartais karališkuoju vadinamas. Be to, jis turėjo dvi žymias šv. Onos ir Bernardinų bažnyčias. Jame jau nuo 1479 m. gyveno Lietuvos komisarijus, nuo 1487 m. kustodu vadinamas. Kai 1530 m. buvo įkurta Lietuvos bernardinų provincija, tai čia gyveno ir provincijolas. Šio vienuolyno šeima taip pat buvo didžiausia. Jame bendruomeniniu gyvenimu pilniausiai buvo gyvenama.

b. *Viršininkai ir valdiniai.* — Viršininkams buvo įsakyta ne tik duoti valdiniams įsakymus ir prižiūrėti vienuolinę tvarką, bet ir rūpintis savo valdinių dvasiniais ir medžiaginiais reikalais. Remiantis 1488 m. statutais, gvardijonais turėjo būti renkami tik uolūs ir pavyzdingi vienuoliai, nes apsileidę religinėse pareigose gvardijonai ir nedalyvaują bendruose veiksmuose, nesugeba vie-

nuolių valdyti ir vienuolinės drausmės palaikyti [37]. Iš kitos pusės generolas Pranciškus Lichetti 1520 m. Krokuvos kapituloje perdaug griežtus gvardijonus įspėjo ir patarė, kad jie būtų griežti sau, o kitiems švelnūs [38].

Gvardijonai turėjo saugoti savo valdinius nuo pasaulio dvasios, dėl to per didžiąsias šventes jie neturėjo kviesti pasauliečių į valgomąjį vaišių, nebent tik ypatingais atvejais, neleisti vienuoliu lankytis pasauliečių namuose, nesiųsti brolių darbui pas pasauliečius [39].

Gvardijonai taip pat turėjo rūpintis vienuolių maitinimu ir aptaisymu. Griežtieji 1467 m. statutai gvardijonams ir virėjams draudė parūpinti maisto atsargu [40], kad maisto nebūtu per daug. Tačiau minėtasis generolas Pranciškus Lichetti gvardijonams liepė gerai maitinti brolius, nes jie gerai atlieka savo pareigas melsdamiesi ir dirbdami [41]. Iš tikro, provincijos statutų buvo leidžiama gvardijonams sunkiai dirbantiems broliams šalia reguliarių valgių parūpinti užkandžius [42].

Regulos įsakymą rūpintis seneliais ir sergančiais dar labiau sustiprino provincijos statutai. Visiems buvo įsakyta gerbti senelius, o gvardijonams ypatingai rūpintis ligoniais, jei reikia paguldyti juos vienuolyno ligoninėje — *infirmarijoje*, pakviesti gydytoją ir parūpinti reikalingų vaistų. Nesirūpinantieji ligoniais gvardijonai vizitacijos metu turėjo būti nubausti [43], o generolas Lichetti įsakė tokius pašalinti iš pareigu [44].

Gvardijonams taip pat buvo įsakyta mylėti valdinius, su meile įspėti klystančius ir bausti nepataisomus. Jie pirmieji turėjo sveikinti valdinius ir tik labai rimtu dalyku ką nors jiems įsakyti įpareigojant klusnumo įžadu; viešame kalčiu išpažinime nesakyti ilgu pamokslu, tik trumpai ir švelniai pamokyti; privačius kalčių prisipažinimus laikyti paslaptyje [45]. Švelnumą su valdiniais labai rekomendavo ir minėtasis generolas Lichetti. Jis sakė, kad bausti

---

[37] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 1 nr., [39 psl.; 3 nr. 40 psl.; *Relatio de Licheto*, nr., 46-47 nr., 512 psl.

[38] *Relatio de Licheto*, 53 nr., 514, pls.-

[39] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 31 ir sek. psl.; 3 nr., 32 psl.; 3 nr., 35 psl.; KANTAK, *Życie Bernardynów*, 342 psl.

[40] KANTAK, *Życie Bernardynów*, 343 psl.

[41] *Relatio de Licheto*, 53 nr., 313 psl.

[42] KANTAK, *Życie Bernardynów*, 345 psl.

[43] KANTAK, Ten pat, 344, 350 psl.; KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 37 psl.

[44] *Relatio de Licheto*, 28 nr., 508 psl.

[45] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 37 ir sek. psl.

karceriu gvardijonai gali tik už labai didelius nusikaltimus namų diskretams pritarus [46].

Gvardijonai turėjo pagalbininkus: vikarą, novicų ir jaunųjų profesų magistrą, choro vadovą ir diskretus. Medžiaginius dalykus gvardijonui padėjo tvarkyti ir vienuolyno reikalams geradarių suaukotus pinigus laikė pasaulietis, apaštališkuoju sindiku arba prokuratoriumi vadinames. Gvardijonai kai kada ir viso vienuolyno narių susirinkimus, kapitulomis vadinamus, sušaukdavo, ypač kai reikėdavo vienuolyno diskretą į provincijos kapitulą išrinkti arba sprendimą dėl novicų tinkamumo vienuoliniam gyvenimui prieš įžadus padaryti [47].

Valdiniai buvo visi vienuolyno gyventojai, kurie oficialiai vadinosi broliais, nežiūrint, ar jie buvo kunigai ar pasauliečiai ar novicai. Šalia šių dar buvo pasiaukojusieji broliai — amžinieji tretininkai ir kandidatai, kurie ruošėsi į novicijatą. Kunigai ir klerikai visi kartu chore giedodavo arba kalbėdavo kanoniškas valandas — *Divinum officium*, laikė mišias ar joms patarnaudavo. Kai kurie kunigai buvo lektoriai, kiti pamokslininkai ir nuodėmklausiai [48]. Reikalui esant jie padėdavo parapijų kunigams ir vykdavo į tolimesnes misijas, kur pastoviai kunigų nebuvo. Klerikai, lektorių mokomi, ruošėsi kunigystei. Broliai pasauliečiai dirbdavo įvairius darbus. Jie buvo zakristijonai, durininkai, virėjai, staliai, kalviai, sodininkai, ūkvedžiai ir kita. Novicai ir kandidatai ruošėsi vienuoliniam gyvenimui. Visi turėjo klausyti savo gvardijono [49].

c. *Vienuolinio gyvenimo dienotvarkė.* — Vienuolinio gyvenimo diena prasidėdavo vidurnaktį Aušrinės — *Matutinum* maldomis, po kurių būdavo kalbami Garbinimai — *Laudes* ir 5 poteriai, kad Dievas išlaikytų Serafiškąjį ordiną [50]. Po šių maldų chore grįždavo poilsio. Rytmetį prieš šešias zakristijonas, paskambinęs varpu, eidavo prie kiekvieno durų ir žadindavo, sakydamas *Ave Maria* — Sveika Marija. Pažadintasis atsakydavo *Jesus Maria.* Tada atsikėlę, nusiprausę, apsitaisę ir pakloję lovą, vienuoliai eidavo į chorą. Prie įėjimo žegnodavosi šventu vandeniu ir, atsiklaupę

---

[46] *Relatio de Licheto*, 57-59 nr., 515 ir sek. psl.

[47] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 87, 89, 100 psl.; KANTAK, *Życie Bernardynów*, 351, 267, psl.; KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 3 nr., 40 ir sek. psl.

[48] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 88 ir sek. psl.

[49] KANTAK, *Życie Bernardynów*, 266 ir sek. psl.; KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 2 nr., 39 psl.

[50] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 344 psl.: Arch. Bernard.: *Annales*, I t., ad an. 1524, 233 psl.

prieš kryžių pakeltomis rankomis sukalbėję *Tėve mūsų*, eidavo į savo suolus mąstymui [51].

Šeštą valandą buvo kalbama arba giedama pirmoji kanoniška valanda — *Prima*. Po jos laikomos konventualinės mišios, kuriose turėjo dalyvauti visa bendruomenė. Mišias klausydami, per *Sanctus* visi kniūbšti puldavo ant žemės ir taip pasilikdavo iki konsekracijos pabaigos. Paskui iki *Pater noster* klūpodavo. Komuniją buvo leidžiama priimti tik du kartu savaitėje. Prieš jos priėmimą buvo patariama iš vakaro nevalgyti vakarienės. Komunijos priimti vienuoliai iš choro ėjo poromis. Išėję prieš altorių nusiaudavo sandalus ir atsiklaupę sukalbėdavo *Confiteor*. Tada priimdavo komuniją ir grįžę į savo vietas dėkodavo [52].

Po konventualinių mišių buvo kalbama arba giedama trečioji valanda — *Tertia* ir paskui pagal nustatytą eilę kalbamos įvairios padėkos, mirusiųjų, Švč. Mergelės Marijos valandos ir kitokios maldos [53]. Pusryčiai nebuvo laikomi bendruomeniniu veiksmu. Matyt, dėl pareigų įvairumo ir darbo ne visi galėjo kartu susirinkti.

Prieš pietus, kurie būdavo vidurdienį, buvo kalbama *Sexta*. Paskui suskambėjus varpui, rinkdavosi į valgomąjį, kur atlikus kalčių išpažinimą ir atkalbėjus maldas, prasidedančias *Benedicite*, visi, laikydamiesi vienuolinės precedencijos, užimdavo savo vietas prie stalo ir, klausydami skaitymo, valgė tyloje. Skaitytojas, pradėdamas skaitymą, sakydavo: *Jube Domine benedicere*, o baigdamas sakė: *Tu autem Domine*. Patarnautojai gi, kad netrukdytų skaitymo, basi nešiojo valgį. Baigus valgyti ir gvardijonui davus ženklą, visi keldavosi ir, sukalbėję padėkos maldas, eidavo į bažnyčią, kur pasimeldę ir sugiedoję giesmę *Sancta Maria*, ėjo prie savo darbų ar studijų [54].

Trečią valandą po pietų būdavo kalbama *Nona*. Ją atkalbėję visi grįždavo prie savo darbų, studijų ar kitokių užsiėmimų. Nėra žinoma, kada buvo kalbami *Mišparai* ir kurią valandą valgoma vakarienė, kuriai buvo skiriama neilgiau kaip valanda laiko. Po vakarienės būdavo giedami arba kalbami *Kompletai* ir kalbamos įvairios maldos. Po vakarinių maldų gvardijonas duodavo naktinį palaiminimą. Tada kiekvienas tyloje eidavo į savo celę ir ilsėdavosi [55].

---

[51] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 99, 114 psl.

[52] KANTAK, ten pat, 105 psl.

[53] KANTAK, ten pat, 99-105 psl.; KANTAK, *Życie Bernardynów*, 343-345 psl.; JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 344 psl.: Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1524, f. 232 ir sek.

[54] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I, 111-114 psl.

[55] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 344 psl.; Arch. Bernard.:

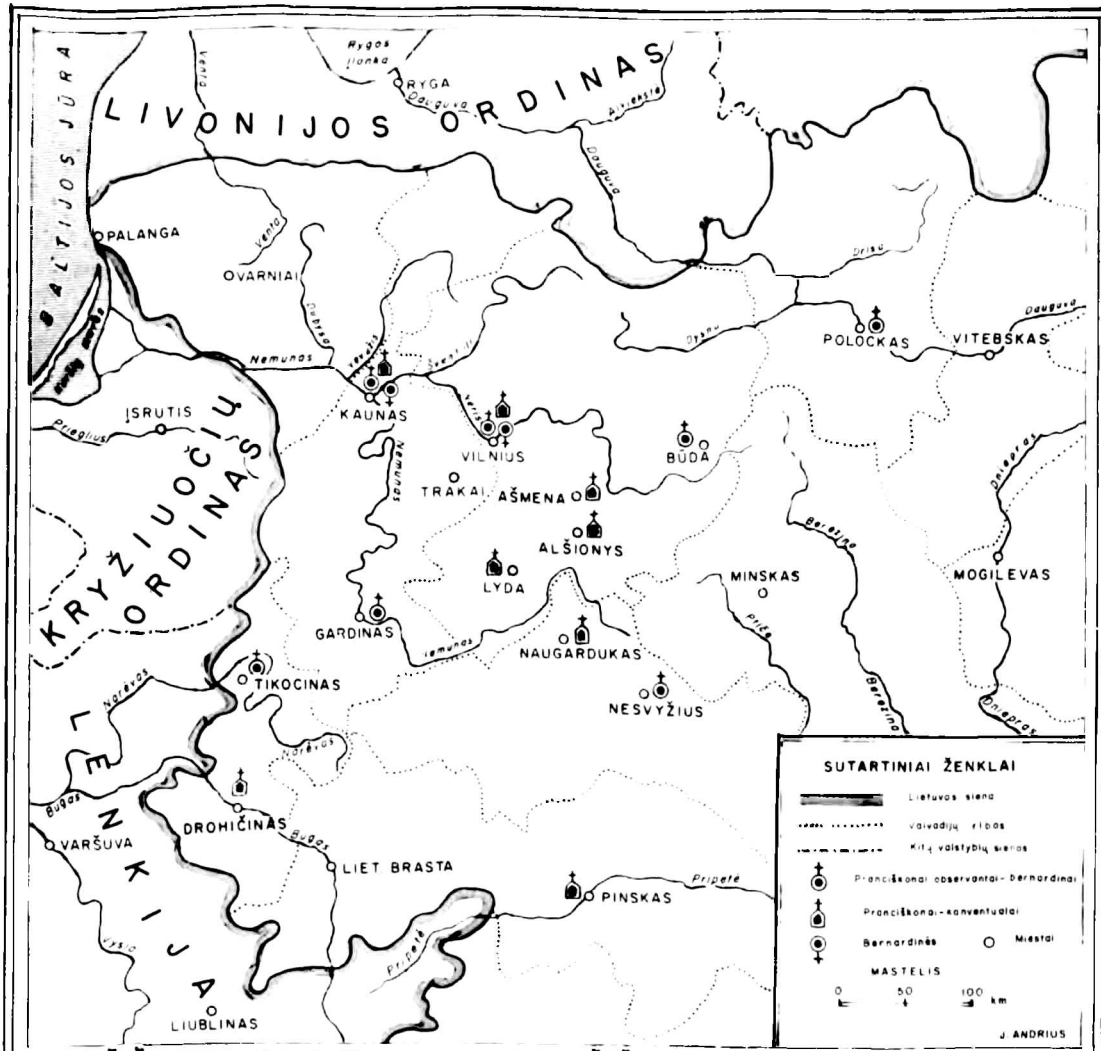

PRANČIŠKONAI KONVENTUALAI, PRANČIŠKONAI OBSERVANTAI – BERNARDINAI IR BERNARDINĖS LIETUVOJE XV IR XVI AMŽ.

d. *Atgaila ir apsimarinimai.* Darydami įžadus, bernardinai pasižadėdavo daryti atgailą ir pataisyti savo gyvenimą. Kad tai įvykdytų ir tikrai savo gyvenimą pakeistų, jiems net du kartu savaitėje buvo įsakyta išpažintis [56]. Kita priemonė savo ydoms naikinti buvo viešas kalčių išpažinimas po kiekvieno prasižengimo ar nepasisekimo valgomajame ir kalčių išpažinimo kapituloje penktadieniais [57]. Apsimarinimui tarnavo ir pasninkai, nes, šalia Bažnyčios įsakytos gavėnios, buvo regulos įsakyta gavėnia nuo Visų Šventų iki Kristaus užgimimo, ir patartas 40 dienų palaimintasis pasninkas po Trijų Karalių šventės (III Regulos skyrius). Tam pačiam tikslui buvo įsakyta ir generalinių konstitucijų bei provincijos statutų disciplina, tyla, bendra ir privati malda, kuriai buvo skiriama daug laiko [58].

3. Vienuolinis auklėjimas ir mokslas

Į ordiną bernardinai buvo priimami kaip ir kiti pranciškonai provincijolų (iki 1517 vikarijais vadinamų), vadovaujantis regulos, generalinių konstitucijų ir provincijos statutų nurodymais. Priimtieji atlikdavo novicijatą ir, padarę įžadus, būdavo ruošiami kuriai nors specialybei. Siekiantieji kunigystės buvo mokomi lektorių, pasiruošusių generalinėse studijose ar universitetuose. Vėliau klierikams kunigystėn ruošti Vilniuje buvo įsteigta seminarija. Baigiantis XVI amž. atsirado mokytų bernardinų Jono Duns Skoto mokslo puoselėtojų. Tada išaugo ir vienuolynų bibliotekos, ir archyvuose susikaupė daug reikšmingų dokumentų. Apie šiuos dalykus ir bus plačiau šiame skyriuje kalbama.

a. *Vienuolynan priėmimas ir auklėjimas.* — Daugelis pirmųjų šv. Jono iš Kapistrano priimtų į ordiną bernardinų intelektualinį išsilavinimą jau buvo įsigiję, nes tarp jų buvo kunigų, magistrų, bakalaurų ir Krokuvos universiteto studentų. Tarp jų buvo Melchizedechas, anksčiau buvęs Vilniaus vysk. Motiejaus Trakiškio (1422-1453) sekretorius, ir Andrius Rey, pirmasis su būriu bernardinų 1468 m. Lietuvon pasiųstas viršininkas [59]. Tokiems įstojus į ordiną

Annales... I t. ad an. 1524, f. 104 ir sek. Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 114-117 psl.

[56] Kantak, ten pat, 104 ir sek. psl.

[57] Ten pat, 114 ir sek. psl.

[58] Ten pat, 100 ir sek. psl.: Kantak, *Życie Bernardynów*, 349, 346, 348 psl.

[59] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241, 259 ir sek. psl.: Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 90 ir sek. psl.; Kantak, *Życie Bernardynów*,

tereikėjo atlikti novicijatą ir padaryti įžadus. Kiek vėliau pranciškoniškąjį gyvenimą pradėjo rinktis ir nemokyti jaunuoliai. Juos jau reikėjo ruošti ne tik vienuoliniam gyvenimui, bet ir kunigystei. Tada remiantis generalinėmis konstitucijomis buvo sudaryti provincijos statutai, kurių laikantis, reikėjo priimti kandidatus, juos auklėti ir mokyti.

Pradžioje novicus, provincijos vikarijaus priimtus, kiekvienas vienuolynas sau vienuoliais ir kunigais išsiauklėdavo. Pirmuose 1467 m. statutuose dar nieko nėra apie novicijatą. Matyt, tuomet dar pakako generalinių konstitucijų nuostatų ir ordino papročių. Tačiau 1488 m. statutuose jau daug randame apie priėmimą į ordiną ir apie priimtųjų auklėjimą. Čia įspėjami vikarijai, kad atsargiai elgtųsi priimdami kandidatus. Pirma jie turi ištirti jų gerą valią, ir priimtus bandymui kuriam laikui dar palikti pasauliečių drabužiais. Tik gerai ištyrus jų kilmę ir elgesį leisti į novicijatą ir novicijate išbandytus prileisti prie įžadų, kad taip išvengtų netinkamų, kurie tampa ordinui sunkenybe.

Tuose pačiuose statutuose yra pasakyta, kad novicijatai būtų tokiuose vienuolynuose, kur pavyzdingai laikomasi vienuolinės tvarkos. Novicams auklėti turi būti paskirtas pavyzdingas magistras, kuris juos auklėtų, lavintų apsimarinimuose, sudraustų, baustų ir guostų, vadovaudamasis meile ir išmintimi, bet tenebūna perdaug griežtas, kad savo auklėtinių neįstumtų nusiminiman. Jis turi neperkrauti jų darbais, kad neužgesintų maldingumo dvasios. Dėl to magistrais turi būti skiriami patyrę ir išmintingi kunigai, buvę gvardijonai, ar gvardijonų pareigoms tinkami [60].

b. *Paruošimas kunigystei.* — Padariusieji įžadus kurį laiką būdavo vadinami neoprofesais. Klierikai, magistro ir lektorių mokomi, ruošdavosi kunigystei, o broliai pasauliečiai dirbdavo ir mokėsi vienuolynui reikalingų amatų. Jau 1467 m. statutai klierikus profesus įsakė pavesti novicijato magistro priežiūrai kartu su novicais. Tuose vienuolynuose, kur nėra novicų, turi būti paskiriamas magistras, kuris jiems Dievo kelyje vadovautų ir nusižeminime kunigystei paruoštų. Šalia studijų klierikai turėjo ir dirbti, bet neilgiau kaip valandą per dieną [61], vadovaujantis principu, kad nenukentėtų mokslas ir malda [62].

---

267 psl.: GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 52, 65 psl,

[60] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 1-2 nr., 29 ir sek. psl.; 3 nr., 41 psl.; *Bernardyni Polscy*, I t., 87 psl.

[61] KANTAK, *Życie Bernardynów*, 345 psl.

[62] KANTAK, *Capitula necnon Constitutiones*, 1 nr., 34 ir sek. psl.

Į klierikus anuomet būdavo priimami jaunuoliai, baigę pradines mokyklas[63], kurie prieš priėmimą į ordiną turėdavo išlaikyti lotynų kalbos ir giedojimo egzaminus[64]. Tais laikais buvo daug kreipiama dėmesio į giedojimą, nes Liublino kapitula 1519 m. nutarė neprileisti prie kunigystės šventimų tų, kurie nemoka tobulai giedoti[65]. Padariusieji profesiją klierikai buvo mokomi gramatikos, retorikos ir dialektikos. Šiuos dalykus išėję mokėsi teologijos, kuri anuomet rėmėsi Petro Lombardo sentenciju aiškinimu ir dekretalių dėstymu. Būsimieji pamokslininkai dar mokėsi iškalbos, kur ypač buvo lavinama atmintis[66].

Kiek tęsėsi studijos prieš šventimus, yra nurodyta 1467 m. provincijos statutuose. Ten sakoma, kad niekas negali būti prileistas prie mažesniųjų šventimų, jei nėra išbuvęs vienuolyne dvejus metus po profesijos, ir negalima šventinti kunigu, jei neišbuvo ketverių metų po novicijato. Taip pat negalima šventinti dijakonu neturinčio 22 metų, nė kunigu, kuriam dar nesukako 24 metai. Jei kuris būtų anksčiau įšventintas, tai jis turi būti suspenduotas, kol sulauks pilnų 24 metų. Prie šventimų prileisti turėjo teisę tik provincijos vikarijus, prieš tai rimtai išegzaminavęs šventinamuosius[67].

Dėl šventinamųjų amžiaus vėliau kildavo abejonių. Mat, reikalui esant, gavus popiežiaus dispensą, būdavo šventinami net 20 metų jaunuoliai. Kilus abejonei dėl reikalo tokius jaunus šventinti, 1520 m. buvo paklaustas generolas Pranciškus Lichetti. Jis atsakė, kad nereikia laukti būtiniausio reikalo, bet užtenka pakankamo, ir, jei tik jaunuoliai yra tinkami kunigystei, tebūnie šventinami sulaukę 22 metų[68]. Matyt, tada dar nebuvo griežtai kanonais nustatytas šventinamųjų amžius.

c. *Magistrų ir lektorių paruošimas.* — Šv. Jonas iš Kapistrano priėmė daug mokytų vyrų, kurie, tapę kunigais, mokė kitus į ordiną įstojančius jaunuolius[69]. Vėliau, šiems išmirštant, nebuvo pasirūpinta naujų magistrų ir lektorių tinkamu paruošimu. Tik 1520 m. atvykęs generolas Pranciškus Lichetti susirūpino naujų

---

[63] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 95 psl.
[64] Ten pat, 282 psl.
[65] KANTAK, *Życie Bernardynów*, 351 psl.
[66] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 282, 306 psl.
[67] Ten pat, 283 psl.; KANTAK, *Życie Bernardynów*, 348 psl.
[68] *Relatio de Licheto*, 26 nr., 507 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1520, f. 205.
[69] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 260 ir sek. psl.

teologijos ir teisės lektorių paruošimu. Jis liepė parinkti 4 ar 6 klierikus, kuriuos jis žadėjo siųsti Paryžiun studijuoti teologijos, ir kitus 4 ar 6 paskirti, kad su savim pasiimtų Italijon studijuoti teisės [70]. Bet netrukus kelyje mirus šiam generolui, ir toliau šiuo taip pavojingu protestantizmo plitimo metu lektorių paruošimas buvo apleistas, dėl to nukentėjo provincijos kunigų išsilavinimo lygis. Kai jis buvo žemas Lenkijoje, tai jis negalėjo būti aukštesnis Lietuvoje.

Apie menką ano meto Lietuvos bernardinų išsilavinimą liudija jėzuitas Antanas Possevino ir apaštališkasis nuncijus Andrius Caligari. Jie abu, 1579 m. iš Vilniaus Valstybės sekretoriui kard. Comense rašydami, giria bernardinų pavyzdingą gyvenimą ir apaštališką uolumą klaidatikių tarpe, kurių nemaža grąžino Bažnyčiai, bet rūpinasi jų intelektualinio lygio pakėlimu. Possevino Valstybės sekretoriui rašo, kad jį bernardinų provincijolas su ašaromis prašęs parūpinti leidimą 4 bernardinams mokytis Braunsbergo jėzuitų seminarijoje, dėl to jis prašo kardinolą Comense iš ordino generolo parūpinti leidimą, kad 4 ar 6 bernardinai galėtų studijuoti ne tik Braunsbergo, bet ir Olomuco jėzuitų seminarijose [71]. Tą patį reikalą rekomenduoja ir nuncijus Caligari [72].

Netektų abejoti, kad toks leidimas anksčiau ar vėliau buvo gautas, nors prof. Z. Ivinskis, paskelbęs XVI-XVIII amž. Braunsbergo seminarijos lietuvių studentų sąrašą, bernardinų jame nepažymi [73]. Galbūt, jis paskelbė nepilną sąrašą, ar jų tautybės jam nepavyko atpažinti, nes, kaip vėliau iš kitų šaltinių sužinosime, iš tikro, bernardinai šiuo metu jėzuitų mokyklose jau mokėsi.

Bernardinų intelektualinio lygio pakėlimu, ypatingai rūpinosi provincijolas Mikalojus iš Busko (vadinamas *Roxolanus*), kuris prieš išrinkimą provincijolu buvo Vilniaus gvardijonas. Jis visą savo provincijolavimo laiką (1577-1581) rūpinosi geresniu lektorių paruošimu. Jis, 1578 m. savo vietoje į Paryžiaus generalinę kapitulą siųsdamas kustodų kustodą Erazmą Peczyczki, liepė jam į generalines ordino studijas nuvesti 4 klierikus. Jis provincijolo įsakymą tikrai įvykdė, nes tų pačių metų birželio 19 d. su 4 klierikais jau buvo Paryžiuje [74]. Tuo pat metu, kaip matėme, šis provincijolas kreipėsi ir į Possevino, kad parūpintų leidimą klierikams

---

[70] *Relatio de Licheto*, 27, 30 nr., 507 ir sek. psl.; Arch. Bernard., *Annales*... I t., ad an. 1520, f. 205.

[71] MPV, IV t., 114 nr., 204 ir sek. psl.

[72] Ten pat, 153 nr., 284 psl.

[73] Z. Ivinskis, *Lietuviai Braunsbergo kunigų seminarijoje XVI-XVIII amžiuje*, žr. *Tiesos Kelias*, 1935 m. nn. 7-8 nr., 407-413 psl.

[74] Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio II*, 398 psl.

mokytis Braunsbergo jėzuitų seminarijoje. Matyt, kad Possevino pastangomis 1580 m. buvo gautas net popiežiaus leidimas, ir jis kelis studentus pasiuntė į Braunsbergo seminariją [75]. Tai patvirtina ir Lietuvos jėzuitų istorikas S. Rostovkis [76]. Nežinantiems vienuolių įstatymų gali keistai atrodyti leidimo reikalas mokytis jėzuitų seminarijoje. Tokio leidimo reikėjo, jei klierikai buvo siunčiami į svetimas mokyklas, juo labiau, kai jie ne savo vienuolyne turėjo ir gyventi.

Kiek vėliau vienas iš buvusių Paryžiaus studentų, Benediktas Anserynas iš Lwowo, baigęs studijas ir tapęs provincijolu (1594-1597), pats rūpinosi lektorių paruošimu ir 1594 m. į Vilniaus akademiją pasiuntė net 16 klierikų [77]. Dėl to turėjo pagrindo jėzuitas Martynas Smigleckis iš Vilniaus 1596 m. sausio 27 d. savo generolui Klaudijui Aquaviva rašyti, kad jėzuitus tėvai bernardinai labai vertina ir į jų mokyklas siunčia savo studentus [78]. Kitame pranešime 1619 m. jėzuitai giriasi, kad jų mokyklų nuopelnu padidėjo Lietuvos vienuolių skaičius, nes kai jie 1569 m. atvyko į Vilnių, tai bernardinų buvę tik 4, o dabar jų esą 120 [79]. Aišku, kad pakilus mokslui, prasidėjo naujas atgimimas karų, marų, gaisrų ir kitokių nelaimių sunaikintuose Lietuvos bernardinų vienuoly-

---

[75] « Item reverendus pater Nicolaus, minister, alios fratres causa studii misit ad Iesuitas ad Prussia (videlicet Braunsberg) de mandato pape etc. » (Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio* II, 399 psl.).

[76] « Seminario Braunsbergae instituto, in quod, praeter caeteros, religiosi e familia divi Francisci Seraphici (cujus Ordinis viros Bernardinos hic vulgo appellant) aliquot juvenes rogatu Provincialis sui accepti, insigni suo in studio cum pietatis tum litterarum progressu, educabantur » (S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem*, Parisiis-Bruxelles 1877, 64 psl., 35 nr.

[77] N. Golichowski, *Przed nową epoką, Materiały do Historyi OO. Bernardynów*, Krokuva 1899, 203 psl.

[78] « Amant nos insigniter Patres Bernardini, ita ut voluerint suos nostras scholas adire. Utque idem in posterum fiat, stabilire conantur » (ARSI, *Germanica* 176, f. 32r). Iš archyvo nuorašą padarė prof. dr. P. Rabikauskas, S.J. už tai jam nuoširdus ačiū.

[79] Aprašant Vilniu sakoma : « Constat autem ex variis nationibus : Lituanis (quorum potissima pars est), Polonis, Ruthenis, Germanis, Machometanis : nam Tartari in suburbio quodam non pauci numerantur. Natio Lituana primas partes habet, nam ecclesias suas numerat 18. Habet Episcopum, Canonicos, Dominicanos, Franciscanos duplicis ordinis, Carmelitanos ; sed ante Societatem (1569), pauci numerabantur in Monasteriis, nunc in immensum excreverunt ex scholis et Congregationibus nostris : nam in quodam Bernardinorum Monasterio, quando venit Societas, quattuor tantum erant, nunc ad 120 excreverunt » (ARSI, *Polonia*, 50, f. 49v). Iš archyvo nuorašą padarė *prof. Z. Ivinskis*.

nuose, dėl to pagausėjus pašaukimams XVII amž. pradžioje buvo įkurta daug naujų vienuolynų.

d. *Bernardinų seminarija Vilniuje.* — Paruošus filosofijos, teologijos ir kanonų teisės lektorius jau buvo pribrendęs laikas, vykdant Tridento susirinkimo nuostatus, įsteigti savo provincijos studijas. Tai buvo padaryta 1591 m. Bydgoščiaus kapituloje. Ten buvo nutarta visose kustodijose įsteigti seminarijas [80]. Tačiau tada tebuvo įsteigtos tik teologijos studijos Krokuvoje, kur dėstė du lektoriai. Vilniuje teologijos studijos buvo įsteigtos 1605 m. Liublino kapitulos nutarimu, kur teologijai dėstyti, kaip ir Krokuvoje, buvo paskirti du lektoriai [81]. Ta pati kapitula įsteigė net 9 filosofijos studijas Lenkijoje, bet nė vienos neįsteigė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Matyt, ji galvojo, jog ten klierikams į teologiją paruošti pakako esamų jėzuitų mokyklų.

Šioje Vilniaus bernardinų seminarijoje galėjo mokytis 20-30 klierikų, nes viename Vilniaus vienuolyne 1591-1600 m. laikotarpiu, to vienuolyno profesijų *Metrikos* duomenimis, įžadus padarė 45 jaunuoliai [82], o XVII amž. pradžioje stojančių į bernardinus skaičius vis augo. Nors apie kituose vienuolynuose padariusius įžadus klierikus neturime žinių, bet su pagrindu reikia manyti, kad bent Kauno ir Tikocino vienuolynai taip pat ruošė kandidatus į vienuolius, nes kitaip nebūtų išaiškinamas toks greitas XVII amž. pradžioje Lietuvos teritorijoje bernardinų padidėjimas ir daugelio vienuolynų įsikūrimas.

Kiek laiko šioje seminarijoje tęsėsi mokslas ir kokių dalykų joje buvo mokoma, žinių neturime. Žinome tik tiek, kad buvo vadovaujamasi ordino magistrų, ypatingai šv. Bonaventūros ir Jono Duns Skoto mokslu, aiškinant juos scholastiniu metodu. Gabesnieji studentai, ypač kandidatai į lektorius, baigdami studijas, pasirinkto lektoriaus vadovaujami parašydavo disertacijas ir viešai, kartais net provincijos kapitulose, disputuodavo. Tokios disertacijos, anuomet atspausdintos, yra iki mūsų laikų išsilikusios įvairiose bibliotekose [83].

---

[80] Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1592, f. 314; ad an. 1596, f. 317.

[81] « In hoc capitulo Lublinensi (...) celebrato anno domini 1605 (...) studium theologicum Cracoviae continuandum institutum est, Posnaniae vero et Vilnae instituta sunt et ubique duo lectores dati » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale, Continuatio II*, 405 psl.

[82] Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum (Conventus Vilnenis)* f. 2-8. Iš tikro, prasideda 1591, nes tais metais profesiją padarė 1, 1592 - 7, 1593 - 4, 1594 - 6, 1595 - 6, 1596 - 4, 1597 - 8, 1598 - 4, 1599 - 4, 1600 - 1.

[83] V. GIDŽIŪNAS, *Scotism and Scotists in Lituania*, žr. *Acta Congressus*

e. *Mokytieji bernardinai ir jų darbai.* — Rašydami apie mokytus ar kitaip pasižymėjusius Lietuvos vienuolynų bernardinus, mes atsistojame prieš labai painią problemą, nes jie (1468-1530 ir vėl 1576-1729) priklausė bendrai Lenkijos-Lietuvos provincijai. Tokiai padėčiai esant, lenkai įvairioms pareigoms būdavo skiriami Lietuvos vienuolynuose, o lietuviai siunčiami Lenkijon. Negana to, net iš pačios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos kilusieji bernardinai buvo įvairių tautybių: lietuviai, rusai, lenkai ir vokiečiai. Kaip čia juos beatskirti? Manau, kad nėra kito kelio, kaip tik kalbėti apie visus tuos bernardinus, kurie buvo kilę iš Lietuvos valdomos teritorijos ar, gyvendami Lietuvos vienuolynuose, pagarsėjo moksle.

Vienas iš pirmųjų daugiau prasilavinusių bernardinų buvo jau minėtas Melchizedechas, Vilniaus vysk. Motiejaus Trakiškio (1422-1453) notaras, Italijoje šv. Jono iš Kapistrano į observantus priimtas. Jis iš Italijos per Austriją, Vengriją ir Bohemiją, iki Krokuvos lydėdamas šv. Joną iš Kapistrano, aprašė jo kelionę ir kelionėje atliktus darbus. Paskui šį savo aprašymą pasiuntė vysk. Motiejui Trakiškiui, kurio Vartoje paliktu juodraščiu pasinaudojo Jonas Komorovskis, rašydamas Mažesniųjų Broliu observantų kroniką [84].

Po jo pažymėtini keli pirmieji, iš Lenkijos atvykę, mokyti Vilniaus vienuolyno bernardinai. Pirmiausia Andrius Rey, kurį šv. Jonas iš Kapistrano, dar Silezijoje būdamas, priėmė į ordiną, buvo giliai išsilavinęs vyras. Jį su būriu kitų bernardinų 1468 m. Varšuvos kapitula pasiuntė į Lietuvą rūpintis Vilniaus ir Kauno vienuolynų įkūrimu. Prieš stodamas į ordiną, jis buvo Krokuvos kanauninkas [85]. Pirmasis Lietuvos bernardinų komisarijus Angelas iš Ostrovo, buvęs provincijos vikarijus, 1479 m. Lietuvon pasiųstas, buvo įsigijęs menų bakalaurato laipsnį (*baccalaureus artium*) [86]. Jo draugas Marijonas iš Ieziorko, irgi buvęs vikarijus, baigęs savo pareigas 1487 m. atvyko į

Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11-17 sept. 1966 celebrati, IV t., Roma 1968, 239-247 psl.

[84] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 240 ir sek. psl.; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1462, XIII t., 7 nr., 280 psl.; Sadok Barącz, *Pomiętnik Zakonu Bernardynów w Polsce*, Lvovas 1874, 249 ir sek. psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 5, 90, 120, 152, 279 psl.; II t. 262, 266 psl.

[85] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 203, 260 ir sek. psl.: Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 52, 65 psl.

[86] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 8, 191, 203, 211, 23 psl.; Sadok Barącz, *Pomiętnik*, 25 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 20, 28, 58, 64, 78, 170 psl.

Vilniu, buvo Krokuvos universiteto bakalauras [87]. Abu jie mirė Vilniuje ir yra palaidoti Vilniaus bernardinų kapuose [88]. Stanislovas, vadinamas Lenku (Polonus), Vilniuje gyvendamas (1480-1483), parašė, greičiausiai lotyniškai, Šv. Stanislovo kankinio gyvenimą. Jis buvo įsigijęs magistro laipsnį [89]. Mykolas Bal, pirmasis iš vikarijų 1483 m. vizitavęs Lietuvos bernardinų vienuolynus, vadinamas mokytu vyru (*homo litteratus*) [90]. Mikalojus iš Skolniko, 1481 m. įsigijęs bakalaurato laipsnį, buvo Vilniaus pamokslininku, kurio pamokslų santrauką yra padaręs Kalikstas [91].

Gi XVI amž. pradžioje (1512-1515) Vilniaus gvardijonu buvo ir to vienuolyno bažnyčios ir kitų pastatų statyba rūpinosi Jonas Komorovskis, save vadinęs Joannes de Comorowo. Jis buvo gerai išsilavinęs, nors atrodo, kad akademinio laipsnio neturėjo. Jis ne tik keliose vietose buvo gvardijonu ir paskui kelis terminus provincijolu, bet ir, generolo pavedimu, 1530 m. Vilniuje, sušaukęs kapitulą, kanoniškai įkūrė Lietuvos provinciją [92]. Jis aktyviai dalyvavo keliose generalinėse kapitulose ir parašė *Sermones de Regula S. Francisci* — Pamokslus apie šv. Pranciškaus regulą [93] ir mūsų dažnai naudojamą Mažesniųjų Brolių observantų kroniką, suglaustos [94] ir plačios redakcijos [95]. Ši kronika yra pagrindinis Lietuvos ir Lenkijos XV ir XVI amž. bernardinų istorijos šaltinis.

f. *Jono Duns Skoto mokslo puoselėtojai.* — Visi Lietuvos pranciškonai: konventualai ir observantai-bernardinai, daugiau ar mažiau buvo susipažinę su savo garsiojo subtilaus daktaro, Jono Duns Skoto mokslu. Tačiau giliau jį pažino tik tie laimingieji, kurie buvo studijavę Paryžiaus ar kitose generalinėse studijose.

---

[87] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 259 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 22 psl.

[88] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241 psl.

[89] Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 77, 170, ir sek. psl.

[90] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 211, 243 psl.

[91] Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 146 psl.

[92] Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 68, 96 psl.

[93] K. Kantak teigimu šios knygos rankraštis yra *Uniwersitetu warszawskiego względnie Biblioteki Narodowej* LQI, 293.

[94] Johannes de Komorowo, *Tractatus cronice Fratrum Minorum Observantie*, herausgegeben von Heinrich Zeissberger, in *Archiv für österreichische Geschichte*, XLIX t, Viena 1872, 299-425 psl.

[95] *Memoriale Fratrum Minorum a Fr. Ioanne de Komorowo compilatum*, ed. X. Liske i A. Lorkiewicz, žr. *Monumenta Poloniae Historica*, V t., Lvovas 1888, perspausdinta Varšuva 1961, 1-362 psl.

Pragos ir Krokuvos akademijos, vėliau universitetais pavadintos, kur studijavo mūsų pranciškonai, Jono Duns Skoto katedrų iki 1485 m. dar neturėjo.

Tik, kai 1485 m. Mykolas Paryžietis, Paryžiaus magistras, Krokuvoje prieš 30 magistrų apgynė tris Jono Duns Skoto tezes, tai jam buvo leista Krokuvos akademijoje dėstyti Skoto doktriną, kurią per daugel metų dėstęs, 1520 m. mirdamas, paliko nemaža savo išauklėtų skotistų. Jo praskintu keliu ėjo ir Jonas iš Stobnicos, kuris parašė daug skotistiškų studijų ir išleido Mykolo Paryžiečio paliktus veikalus. Į pranciškono magistro mokslą besigilindamas, pats susižavėjo šv. Pranciškaus dvasia ir 1514 m. įstojo į bernardinus, tuo pakeldamas ju prestižą ir atkreipdamas dėmesį į subtilų ju ordino brolio mokslą. Mykolo Paryžiečio ir Jono iš Stobnicos įvesta į Krokuvos universitetą Jono Duns Skoto doktrina buvo dėstoma iki XVIII amž. [96]. Jono Duns Skoto mokslas buvo mokomas taip pat ir Vilniaus bei Zamosčiaus akademijose, kaip tai matyti iš atspausdintų bernardinų studentų disertacijų [97].

Skoto mokslu pačius bernardinus sudomino ne tik minėti magistrai, jų paskaitos ir parašyti veikalai, bet ir generolo Pranciškaus Lichetti atsilankymo metu (1520) jo pasveikinti atvykusio konventualų provincijolo palydovo panegirika generolui už jo parašytas skotistiškas studijas [98]. Gaila, kad šis susižavėjimas gilesnių pasėku neturėjo, dėl virš minėto šiuo metu intelektualinio bernardinų nuosmukio.

Šiame laikotarpyje tėra žinomas tik vienas bernardinas, kuris susidomėjo Jono Duns Skoto mokslu. Jis gavęs net generolo leidimą, jau senyvo amžiaus, nuvyko į Paryžių studijuoti. Jam atvykus Paryžiaus tėvai stebėjosi, kad senas mažo išsilavinimo vyras pradeda studijuoti Skoto mokslą. Kiek jis pažengė Duns Skoto moksle liko nežinoma, bet atrodo, kad Paryžiuje jis išbuvo trejus mokslo metus (1538-1541). Paskui nuvyko į Parmos generalinę kapitulą Italijoje, kur gavęs leidimą, aplankė Jeruzalę ir 1543 m. sugrįžo į provinciją. Kadangi lenkai jo nemėgo, tai jis perėjo į Lietuvos bernardinų provinciją [99], kur jis, turbūt, buvo paskirtas kurio nors vienuolyno lektoriumi.

Studijų atnaujinimo metu, XVI amž. gale, bernardinus Jono

---

[96] J. Kędzior, *De schola scotistica in Polonia*, žr. *Collectanea Franciscana Slavica*, Acta Primi Congessus, I t., Sebenici 1937, 81-116 psl.

[97] V. Gidžiūnas, *Skotizmas ir skotistai Lietuvoje*, žr. *Aidai* 1966 m. 2 nr., 75-83 psl.

[98] *Relatio de Licheto*, 23 nr., 506 psl.

[99] Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio I*, 368 ir sek. psl.

Duns Skoto mokslu iš naujo sudomino generolo Pranciškaus Gonzagos 1584 m. atsiustas labai mokytas komisarijus Hanibalas Rosselli. Jis ne tik dėstė Krokuvos universitete, bet ir vienuolyne kasdien skaitė po tris paskaitas, aiškindamas antrąją Skoto Sentenciju knygą[100]. Jis taip pat yra palikęs ir savo parašytu skotistiškų studiju. Atrodo, kad jis davė užuomazgą ir Krokuvos bernardinų generalinėms studijoms, kur buvo paruošti ir kai kurie Lietuvos bernardinų skotistai. Čia reikia pastebėti, kad generalinės studijos Mažesniųjų Brolių ordine buvo aukštosios studijos, ir jas baigusiems suteikė lektorato teisę.

Apie Lietuvos skotistus plačiau esu rašęs Aiduose[101] ir skaitęs paskaitą Tarptautiniame Skotistų Kongrese 1966 m. Oxforde, kur mokėsi ir mokė pats Duns Skotas, kuri buvo atspausdinta to kongreso darbuose[102], dėl to čia paminėsiu tik XVI amž. galo ir XVII amž. pradžios skotistus.

Pirmasis šio laikotarpio skotistas buvo Andrius Rochmanas, gimęs Mohiliove, to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje. Jis 1595 m. Vilniuje įstojo į ordiną ir 1596 m. liepos 4 d. ten pat padarė įžadus[103]. Paskui aukštesnes studijas baigė Vilniaus jėzuitų akademijoje. Tada 1602 m. Radomo kapituloje gynė savo disertaciją, kuri vadinosi: *Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi Teologia dessumptae*, kuri tais pačiais metais buvo atspausdinta Vilniuje[104]. Po šio disputo jis buvo paskirtas lektoriumi, Hanibalo Rosselli įpėdiniu Krokuvos universitete ir generalinėse bernardinų studijose. Sakoma, kad jis septynis kartus perskaitęs Skoto veikalus. Pats parašė komentarus I ir IV Skoto *Sentenciju* knygai. N. Golichovskio teigimu, jis Kristoforo Radvilo lėšomis išleidęs *Commentarium*

---

[100] Ten pat *Continuatio II*, 402 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1584, f. 304-306; L. Waddingus, *Annales Minorum* ad an. 1585, 65-72 nr., XXII, 25-28 psl.: Sadok Barącz, *Pomiętnik*, 31 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 295 psl.

[101] Žr. 97 išnašą.

[102] Žr. 83 išnašą.

[103] Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum*, ad an. 1596 f. 5, rašo: «Ego Fr. Andreas Rochmanius clericus hoc scripto manus propriae recognosco me fecisse sacram professionem in manibus Adm. V. P. de Lotowicz custodis Vilnensis, reg. obs. Min. Anno Domini 1596 die 4 Julii».

[104] «Assertiones ex universa Joannis Duns Scoti Doctoris Subtilissimi Theologia desumptae et in Conventu Radomensi Ord. Min. de Obseru. tempore Sacri Capituli Provincialis ad disputandum propositae. A F. Andrea Rochmanio eiusdem instituti professore. Vilnae Apud Joannem Karcanum. In 4-to» (Kędzior, *De schola scotistica*, 88 nr., 110 psl.).

ad IV sententiarum, kuris buvo atspausdintas Venecijoje 1598 m.[105]. Gi *Commentarium ad primum sententiarum*, jam mirus, spaudai paruošė jo mokinys Florijonas Kolęcki; tai buvo išspausdinta Venecijoje 1627 m.[106]. Prieš mirtį, 1608 m. gegužės 25 d. Poznanės kapitula jį buvo išrinkusi provincijos definitoriumi, provincijolo patarėju, o liepos 13 d. jis mirė. Palaidotas Krokuvoje liepos 14 d.[107].

N. Golichovskis tvirtina, kad ir Kristoforas Scipio-Campo, kilęs iš Lietuvos kilminguju, buvęs teologas skotistas[108]. Iš tikro, jis 1597 m. gegužės 16 d. Vilniaus vienuolyne padarė profesiją[109]. Pradžioje greičiausiai studijavo Vilniaus akademijoje, o vėliau Romoje, Salamankoje ir Alkaloje. Andriui Rochmanui mirus, 1608 m. buvo paskirtas Krokuvos lektoriumi ir išrinktas provincijos definitoriumi. Pagaliau 1611 m. išrinktas provincijolu, 1614 m. Vilniuje sušaukė provincijos kapitulą. Jam provincioliaujant prasiplėtė Lietuvos bernardinų vienuolynų tinklas, nes buvo įkurti Kretingos, Tytuvėnų ir Telšių vienuolynai. Provinciją padalinus, jis buvo išrinktas Lietuvos ir Mažosios Lenkijos provincijos provincijolu (1640-1645). Jis buvo labai įtakingas ir

---

[105] N. Golichowski, *Przed nową epoką, Materiały do Historyi OO. Bernardynów*, Krokuva 1899, 204 psl.

[106] « F. Joannis Duns Scoti Ord. Min. Doct. subtilissimi. Primus sententiarum. Ad optatam facilitatem redactus, et a subobscura Questionum et Articulorum permistione, in gratam diuisionem vindicatus, nec non Commentariis textus, Difficultatum, Dubitationumque enodationibus illustratus, Per. R. P. F. Andream Rochmanium Ord.: Min. de Obserua. Provinciae Poloniae deffinitorem ac Lectorem Gen(er)alem. Cracoviae ad S. Bernardinum Phil(osoph)iae et Theologiae Professorem. Nunc vero per R. P. F. Florianum Kolęcki eiusd. Ord. et Proui(nci)ae Deffinitorem recognitus et copioso rerum indice auctus, Typis iussu Superiorum mandatus. Anno Domini 1627 Venetiis apud Marcum Ginammi. In folio. Kędzior, *De schola scotistica*, 35 nr., 103 psl.

[107] Joannes de Komorowo, *Memoriale, Continuatio II*, 406 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 306 psl.

[108] N. Golichowski, *Przed nową epoką, Materiały do Historyi OO. Bernardynów*, Krokuva 1899, 40 nr., 205 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 67, 109, 307 psl.

[109] « Ego Christophorus Scipio Campo recognosco me fecisse professionem sanctam de observanda Regula et vita Fratrum Minorum de Observantia in manibus V. P. Jacobi Bogusz pro tunc Praesidentis loci Vilnensis. Anno Domini 1597 die 16 Mensis Maij ». Kita ranka prirašyta: « Hic Fr. A. D. 1611 in Capitulo Warssavien. electus es in min. Provincialem, qui dein. in resignatione sui officii Capitulum Vilnae, Matrem quae eum religioni genuit honorans, celebravit illud A. D. 1614 ». Paraštėje dar trečia ranka įrašyta: « Mortuus est Grodnae an. D. 1649 die 2 Novembris ». (Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum* ad an. 1597, f. 6r).

turėjo daug savo planų rėmėjų. Mirė Gardine 1649 m. lapkričio 2 d.[110]. Nėra žinoma, kad būtų palikęs parašytų skotistiškų veikalų. Jų neparašė, gal būt, dėl to, kad perdaug greitai po studijų turėjo atsidėti administracinėms pareigoms.

Kitas aukštos kilmės skotistas buvo Andrius Gronskis, kuris baigęs jėzuitų kolegiją[111], 1586 m. įstojo į bernardinus ir 1587 m. birželio 5 d. Vilniuje padarė profesiją[112]. Paskui studijavo Vilniaus akademijoje ir 1602 m. ją baigdamas parašė, apgynė ir atspausdino disertaciją, pavadintą: *Theoremata ex omnibus partibus philosophiae*[113]. Provincijos vadovybės 1608 m. buvo paskirtas Vilniaus vienuolyno studijų lektoriumi. Paskui buvo Kauno konvento gvardijonu ir vėliau Vilniaus pamokslininku[114].

XVII amž. buvo ir daugiau skotistų, kurie vienokiu ar kitokiu būdu buvo susirišę su Lietuvos bernardinais, bet jie jau yra per toli už mūsų temos laiko ribų. Jie yra aprašyti virš minėtose mano studijose.

Apie Lietuvos bernardinų domėjimąsi Jono Duns Skoto mokslu, kalba ir tuo klausimu jų įsigytos knygos, kurios po 1863 m. sukilimo uždarius vienuolynus buvo patalpintos įvairiose Vilniaus bibliotekose ir dabar yra Vilniaus Kapsuko vardo universiteto bibliotekoje, jų net 32 yra atspausdintos XVI amž. Jų sąrašą man pavyko gauti iš tos bibliotekos katalogo.

g. *Bibliotekos ir archyvai.* — Bernardinai nuo pat savo įsikūrimo labai vertino knygas, stengėsi jų įsigyti ir jas perskaityti Kiekviename vienuolyne jie turėjo specialius kambarius knygoms laikyti ir saugoti, kuriuos vadino *librarijomis*. Antai Gotardas iš

---

[110] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, II t., 67, 118-126 psl.

[111] Ten pat, 235 psl.

[112] « Ego Andreas Grącki clericus recognosco me fecisse professionem sacram de observantia regulari Fratrum Minorum in manibus Rndi. Patris Jacobi Bogusz pro tunc Presidentis loci Vilnensis. Anno Dni. 1697 die 5 Mensis Junii » (Arch. Bernard.: *Metrica Fratrum Minorum* ad an. 1697, f. 6v).

[113] « Theoremata philosophica ex omnibus philosophiae partibus, quae in alma Academia Vilnensi propugnabit F..., Ordinis F. Minorum S. Francisci de Observantia, praeside R. P. Andrea Novatio e Societate Jesu, artium ac Philosophiae magistro et professore ordinario. Disputabuntur in gymnasio universitatis Vilnensis, mense Julio, die... Horis... Vilnae in officina typographica Societatis Jesu. Anno instauratae salutis 1602. In 4-to » (KĘDZIOR, *De schola scotistica*, 69 nr., 107 psl.).

[114] V. GIDŽIŪNAS, *Skotizmas ir skotistai Lietuvoje*, žr. *Aidai*, 1966 m. 2 nr., 80 psl.; V. GIDŽIŪNAS, *Scotism and scotists in Lituania*, žr. *Acta Congressus Scotistici Internationalis Oxonii et Edimburgi 11-17 sept. 1966 celebrati*, IV t., Roma 1968, 194 psl.

Siemencino, būsimasis Lietuvos provincijolas, būdamas Kolo vienuolyno gvardijonu, įtaisė tokią librariją [115]. Vilniuje sugriuvus pirmiesiems vienuolyno pastatams, juos atstatant XVI maž. pradžioje, tokią librariją pastatė vietos gvardijonas Jonas Komorovskis [116].

Kiekvieną naują vienuolyną dažniausiai patys fundatoriai aprūpindavo kultui ir pamokslams reikalingomis knygomis: Šv. Raštu, mišiolais, ritualais, brevijoriais ir šventųjų tėvų raštais. Vėliau patys viršininkai stengdavosi savo bibliotekas aprūpinti teologinėmis knygomis, scholastikų komentarais, šv. Bonaventūros ir kitų ordino magistrų veikalais, šv. Pranciškaus biografija bei ordino kronikomis, kaip *De conformitate vitae B. Francisci* ir *Chronica XXIV generalium* ir kitomis [117] Bibliotekos būdavo praturtinamos mirusiųjų vienuolių knygomis [118] ir geradarių dovanomis.

Vilniaus bernardinų vienuolyną pirmomis reikalingomis knygomis, greičiausiai, aprūpino karalius Kazimieras, nes jo įkurtame vienuolyne, kuris apie 1500 m. sugriuvo, jau buvo librarija [119]. Ši biblioteka dar padidėjo, kai Rafaelis Lgota, pereidamas į naujai įkurtą Lietuvos bernardinų provinciją, atsigabeno 300 knygų [120]. Bernardinų bibliotekai knygoms pirkti net Vilniaus katedros kapitula 1585 m. gegužės 14 d. paskyrė dvi kapas lietuviškų grašių [121]. Ilgainiui ši biblioteka taip išaugo, kad kronistas Tomas Dygon apie 1656 m. galėjo rašyti, jog Vilniaus vienuolynas turi turtingą biblioteką [122]. Kai po 1863 m. sukilimo biblioteka buvo atimta, tai ji turėjo 4.142 knygas [123]. Tuo pačiu metu joje buvo apie 200 veikalų rankraščių. Tada knygos ir rankraščiai buvo išblaškyti po įvairias miesto bibliotekas, dėl to daugumas tų knygų ir rankraščių yra išsilikę tose bibliotekose [124].

---

[115] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 244 psl.

[116] «Ex eodem capitulo (Lowicz 1511) missus est frater Joannes de Comorowo pro guardiano in Vylnam, ubi omnia aedificia et librariam, quae coruerant reconstruxit» (Ten pat, 304 psl.).

[117] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 139, 151, 307-313 psl.

[118] KANTAK, *Życie Bernardynów*, 349 ir sek. psl.

[119] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 200, 304 psl.

[120] Ten pat, 348 psl.

[121] J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska*, III t., Vilnius 1916, 64 psl.

[122] Arch. Bernard.: *Chronologia*... f. 1v. apie biblioteką rašo: «Insuper habet Bibliothecam variorum Auctorum et librorum locupletissimam».

[123] J. KURCZWESKI, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius 1912, 323 psl.

[124] K. KANTAK, *Najważniejsze rękopisy franciszkanskie bibliotek Wileńskich*, zr. *Ateneum Wileńskie*, V t., (1928), 14 nr., 175-184 psl.

Šalia bibliotekos buvo dar vienuolyno ir provincijos archyvas, kur buvo laikomi oficialūs fundacijų diplomai, geradarių užrašų, legatais vadinamų, dokumentai, vienuolyno diskretų ir provincijos kapitulų bei definitorių posėdžių protokolai, *Acta* vadinami, provincijolų gaunamieji ir siunčiamieji raštai ir aplinkraščiai, profesijų metrikos, kronikos ir dienoraščiai. Jų smulkų aprašymą randame 1761 m. sudarytame inventoriuje arba kataloge [125], išsilikusiame Krokuvos bernardinų archyve. Šiame archyve yra išlikusi didelė Lietuvos bernardinų šv. Kazimiero provincijos archyvo dalis [126], kurios bent svarbiausius dalykus man pavyko įsigyti mikrofilmuose. Kita dalis yra patekusi į Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyną arba į LTSR Centrinį Valstybinį Istorinį Archyvą.

Bibliotekas ir archyvus turėjo ir kiti Lietuvos bernardinų vienuolynai. Apie Kauno vienuolyno biblioteką patiriame iš seno, apie 1500 m., knygoje įrašyto įrašo. Ta knyga vadinasi *Sermones Aestivales S. Vincentii Fererrii*, išleista Nürnberge 1492 m. Įrašas joje yra toks: *Pro cella praedicatoris Lithvanici in loco Coffnensi.* Šis įrašas ne tik pasako, kad knyga priklausė Kauno vienuolyno bibliotekai (mat, pranciškonų vienuolynai nuo šv. Pranciškaus laikų buvo vadinami *locus* - vieta), bet dar pažymi, kad ji buvo skirta lietuvio pamokslininko naudojimui. Dabar ši knyga yra Vilniaus universiteto bibliotekoje [127]. Pradžioje Kauno biblioteka buvo nedidelė, bet vėliau joje buvo nemaža knygų, nes kronistas Tomas Dygon (1656) rašo, kad Kauno konvento bibliotekoje yra pakankamai pamokslininkams reikalingų knygų ir įvairių autorių Šv. Rašto aiškinimų [128]. Prie bibliotekos buvo ir archyvas, kaip tai sužinome iš to vienuolyno dokumentų nuorašų rinkinio, kuris ir pavadintas *Archivum loci Caunensis ad S. Georgium Ordinis S. Francisci de Observantia post susceptionem Anno Domini* 1471 [129].

Ši biblioteka kartu su archyvu, vėliau dar praturtinta, po

---

[125] Arch. Bernard.: *Congeries...* f. 50-80 ir 101-104; žr. taip pat KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 290 psl.; II t., 326 psl.

[126] H. E. WYCZAWSKI, *Katalog Archiwum Provincji OO. Bernardynów w Krakowie*, część I dokumentary, Liublinas 1961; część II rękopisy, Liublinas 1962, žr. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, III t. ir V t.

[127] KANTAK, *Najważniejsze rękopisy*, 175 ir sek. psl.; KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 199 psl.

[128] « Bibliothecam variorum auctorum in expositione Sacrae Scripturae, praesertim vero in sermonibus et contionibus habet sufficientem » (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 49).

[129] Dabar šis rankraštis yra Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Mokslinėje bibliotekoje. Rankraščių skyrius sign. A - 316.

vienuolyno uždarymo, su vienuolynu ir bažnyčia buvo atiduota Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijai, kuri čia, Muravjovo įsakymu, po 1863 m. sukilimo iš Varnių buvo atkelta [130] ir sudarė šios seminarijos bibliotekai stiprų pagrindą. Jos likimas po Sovietų okupacijos nežinomas.

Tikocino bibliotekai pagrindą davė pats vienuolyno fundatorius Martynas Goštautas. Jis bernardinus aprūpino mišiolais, chorui ir pamokslininkams reikalingomis knygomis [131]. Vėliau jau viršininkų rūpesčiu buvo sukaupta didesnė biblioteka, apie kurią minėtasis kronistas Tomas Dygon rašo, kad ji buvo to vienuolyno bernardinams pakankama [132].

Tą patį galima pasakyti ir apie biblioteką Polocko vienuolyno, kurį įkurdamas, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis, tikriausiai aprūpino reikalingomis knygomis [133]. Apie kitų vienuolynų bibliotekas, kurie kūrėsi pačiame XVI amž. gale, žinių neturime, nors žinome, kad vėliau jie visi turėjo savo bibliotekas.

Iš to, kas čia pasakyta, galime daryti išvadą, kad Lietuvos bernardinai XV ir XVI amž. visuose vienuolynuose turėjo savo reikalams pakankamas bibliotekas, o centriniame Vilniaus vienuolyne, kuriame buvo provincijolo rezidencija, novicijatas ir seminarija, buvo net gana turtinga biblioteka ir vertingas archyvas.

---

[130] M. VALANČIUS, *Pastabos pačiam sau*, Klaipėda 1929, 110 ir sek. psl.

[131] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 224 psl.

[132] « In isto conventu semper Patres et Fratres habitabant plusquam viginti : unus Praedicator, aliquando etiam ex Capitulo Lector Theologiae Moralis : habet Seminarium et Bibliothecam sufficientem » (Arch. Bernard. : *Chonologia ... Conventus Ticocinensis*, f. 61).

[133] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 351 psl.

II. BERNARDINŲ VEKLA LIETUVOJE

Vidinį XV ir XVI amž. Lietuvos bernardinų gyvenimą apžvelgus, su jį tvarkančiais nuostatais, auklėjimu ir mokslu susipažinus, reikia pažvelgti ir į jų išorinį veikimą arba apaštalavimą lietuvių tarpe, į pastangas grąžinti Katalikų Bažnyčios vienybėn Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikius ir kovą su protestantizmo antplūdžiu.

1. Tikėjimo platinimas Lietuvoje

Tuo metu, kai bernardinai įsikūrė Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, lietuviai jau prieš kelis dešimtmečius buvo priėmę krikštą. Lietuvoje jau buvo dvi vyskupijos su keliomis dešimtimis parapijų, pranciškonai konventualai turėjo 7 vienuolynus, atgailos kanauninkai 2, o augustinijonai ir benediktinai po 1[1]. Tačiau tokiai plačiai teritorijai buvo permaža kunigų, dėl to Lietuvoje dar buvo daug pagonių. Vos atvykę į Lietuvą, bernardinai pradėjo apaštalauti malda, pavyzdžiu ir žodžiu. Jie sakė pamokslus, klausė išpažinčių, vadovavo sieloms dvasios kelyje, ugdė dieviškąjį kultą, kėlė šventųjų garbinimą, laikė pamaldas, ruošė procesijas, kūrė ir giedojo giesmes, steigė brolijas ir, dirbdami sielovados darbą tarp lietuvių, meldėsi ir pamokslus sakė lietuviškai[2].

---

[1] Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 45 ir sek. psl.; V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje XIII-XX amž.*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, V t., Roma 1970, 363 ir sek. psl.; V. Gidžiūnas, *Augustinijonai Lietuvoje*, žr. *L.K.M. Akademijos Metraštis*, IV t., Roma 1968, 305-320 psl.

[2] Apie jų darbus senoje kronikoje taip rašoma: «Hi praedicti fratres a quo ad oras Lituaniae missi erant quatenus ibi nomine Jesu Christi Crucifixi, hominibus illis, a veri Dei cultu alienis, id est gentilibus, Evangelium praedicarent et manifestarent, neophitos in fide Christi confortarent ac roborarent, confessiones sacramentales exciperent, cultum divinum variis modis promoverent, unquam intermiserunt moram. Sed ut vigilantissimi in vinea Domini operarii: secundum quod Regula et Testamentum S. Francisci docet, laborabant fideliter et devote, proprio quoque manuum suarum opere multoque sudore ac labore, nam plurimi eorum erant artifices absolutissimi, coctores laterarum ac tegularum, cementarii, muratores, lignarum caessores, tabularii, fabriferarii, et id genus alii» (Arch. Bernard.: *Topographia... Descriptio loci Vilnensis*, f. 100).

a. *Apaštalavimo priemonės.* — Apaštalavimui, kaip ir kiekvienam darbui, yra reikalingos priemonės. Pirmoji gi reikalingiausia apaštalavimui priemonė yra kalba, kurios, kaip galima spėti, nedaugelis pirmųjų iš Lenkijos atvykusių bernardinų buvo pramokę. Pradžioje, kol pramoko kalbos, jie žmones galėjo paveikti savo gražiu pavyzdžiu ir savo išorine išvaizda ir laikysena. Kaip jų išorine išvaizda ir laikysena žavėjosi Austrijos ir Lenkijos žmonės, vaizdžiai aprašo Jonas Komorovskis savo kronikoje [3]. Jų pavyzdžio paveiktas, karalius Kazimieras įkurdino juos Vilniuje [4]. Žavėjosi jais ir Lietuvos didikai. Martynas Goštautas, Tikocino vienuolyno fundatorius, taip buvo juos pamilęs, kad visur šalia savęs norėjo turėti [5]. Kristoforas Radvilas, įkurdindamas juos savo Nesvyžiuje, vadina juos švento instituto tėvais [6]. Jei jie tokį įspūdį darė didikams, tai dar didesnį turėjo daryti paprastiems žmonėms.

Įsidėmėtina ir tai, kad, kai iš Lenkijos Lietuvon veržėsi patys blogiausi pasauliniai kunigai, tai bernardinai, kaip jau matėme, čia kurdamiesi atsiuntė pačius pavyzdingiausius, mokyčiausius, buvusius jau provincijolais ar gvardijonais, garsius pamokslininkus ir uolius nuodėmklausius, kurie jau savo pavyzdžiu ir uolumu į bažnyčias patraukė žmones. Jie matė Dievui atsidavusių vienuolių neturtą, skaistumą ir paklusnumą, stebėjo paprastą, ilgą, virve sujuostą drabužį, regėjo jų veiduose nuoširdų serafišką džiaugsmą, subrandintą tikėjimo, maldos ir nuoširdumo. Šis paprastumas žavėjo ir traukė visus, nes jie nuoširdžiai visiems norėjo padėti, dėl to visi juos pamilo.

Gražiai giedamos ar paslaptingai aukštu balsu kalbamos *Liturginės Valandos - Liturgia Horarum*, įvairiomis valandomis išdėstytos, mišios nuo ankstyvo ryto iki vidurdienio laikomos ir kitos bernardinų pamaldos kažkaip nepaprastai nuteikdavo ir patraukdavo žmones. Pradžioje žmonės iš smalsumo, o vėliau jau iš pamaldumo į jas rinkdavosi. Jie bernardinų bažnyčias taip pamildavo, kad mirę jų rūsyse ar šventoriuose norėdavo pasilaidoti, tarsi trokšdami iki prisikėlimo dienos klausytis bernardinų choro giesmių ir maldų. Apie tai mums kalba Vilniaus ir Kauno bernar-

---

[3] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 165, 176 psl.

[4] Ten pat, 200 psl.

[5] « Hic Gastoldus in tantum fratres diligebat, quod absque eis vix esse poterat, unde, dum capitaneus a serenissimo rege Cazimiro in Kyow constitueretur, continue fratres de Vylna circa eundem morabantur, quibus in omnibus necessariis eorum magnifice providebat » (Ten pat, 224 ir sek. psl.).

[6] Arch. Bernard.: *Annales*... III t., ad an. 1626, f. 3.

dinų iki mūsų dienų išsilikę mirusiems paminklai ir šalia vienuolynų buvusieji kapai [7].

Pačios bažnyčios savo vardais ir paveikslais jas lankantiems primindavo tikėjimo tiesas: žmonijos sukūrimo, nupuolimo ir atpirkimo istoriją bei Dievo Motinos ir šventųjų dorybes. Tą patį priminė ir bažnyčių vardai. Vilniuje mažosios bažnyčios vardas priminė šv. Oną, švč. Mergelės Marijos Motiną, o didžiosios šv. Pranciškų, didelį Kristaus kančios mylėtoją, ir šv. Bernardiną, Jėzaus vardo garbinimo platintoją. Kauno bažnyčios titulas priminė lietuviams labai mielą šv. Jurgį, pirmųjų krikščionybės amžių krikščionių riterį. Tikocino - 12 apaštalų, Gardino - žmonijos atpirkimo ženklą - šv. Kryžių, Būdos - dangun paimtąją Dievo Sūnaus Motiną ir Nesvyžiaus - šv. Kotryną. Šiose bažnyčiose buvo ir jų globėjų bei kitų šventųjų statulos ir paveikslai, kurie juos stebintiems apie šiuos šventuosius kalbėjo be žodžių. Pati Vilniaus ir Kauno bažnyčių gotika vertė žmones kelti savo akis į dangų [8]. Tikocino vienuolyno vidus, papuoštas gražiomis šventųjų freskomis taip pat darė gilų įspūdį vienuolyną lankantiems [9]. Būdoje į Dievo Motiną kilęs pamaldumas išprašė gausių malonių ir padarė šią vietą visoje rytinėje Lietuvoje garsia Marijos šventove [10]. Visi šie dalykai lietuviams be žodžių kalbėjo apie Dievą ir krikščionių religiją.

Viena iš apaštalavimo priemonių buvo ir atlaidai, kuriuos prieš liuteranizmo įsigalėjimą labai vertino žmonės. Bernardinų bažnyčios, ypač Vilniaus ir Kauno, buvo gausiais atlaidais, popiežių, nunciju ir vyskupų apdovanotos. Jas lankantieji, įvykdę įsakytas sąlygas, gaudavo dalinius ar visuotinius atlaidus. Tie atlaidai popiežių būdavo suteikiami kartais viso ordino, kartais provincijų, o kartais paskirų vienuolynų bažnyčioms. Tokius atlaidus tikintieji galėdavo laimėti metinėje bažnyčios pašventinimo šventėje ir kitomis progomis.

---

[7] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 24 ir sek.; *Conventus Caunensis*, f. 55 ir sek.; *Conventus Ticocinensis*, f. 70 ir sek.

[8] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-85 psl.; V. GIDŽIŪNAS, *Bernardinai*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, II t., Bostonas 1954, 427 ir sek. psl.; P. REKLAITIS, *Die gotische St. Annenkirche in Vilnius*, žr. *Commentationes Balticae*, 2 (1955), 1-42 psl.; P. REKLAITIS, *Šv. Jurgio bažnyčia Kaune*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, X t., 132 ir sek. psl.; A. GRINEVIČIŪTĖ-JANKEVIČIENĖ, *Trys gotikos halinės bažnyčios Lietuvoje*, žr. *Lietuvos TSR Architektūros klausimai*, Kaunas 1960, 216-227 psl.

[9] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Ticocinensis*, f. 69.

[10] Arch. Bernard.: *Chronologia... Praesidentia Budensis*, f. 168; J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1968, 248, 267, 328, 392 psl.; J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius 1912, 215, 253 psl.

Daug progų atlaidams laimėti lankantiems Vilniaus bernardinų bažnyčią suteikė pop. Leono X legatas Zacharijas Ferreri, Gvardialfieros (Italijoje) vyskupas, atvykęs į Vilnių rinkti medžiagos šv. Kazimiero beatifikacijos bylai. Jis 1521 m. vasario 3 d., bernardinams prašant, Vilniaus šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažnyčios pašventinimo dieną, trečią sekmadienį po Velykų, šv. Bonaventūros šventėje, šv. Onos šventėje, šventųjų Juozapo ir Joakimo šventėje visiems tikintiesiems, šią bažnyčią lankantiems ir ją atnaujinti padedantiems, suteikė 10 metų ir tiek pat quadragenų atlaidus [11]. Tur būt, jo tuo pačiu metu buvo suteikti atlaidai ir šv. Onos bažnyčią lankantiems, jos pašventinimo dieną sekmadienį prieš apaštalų Simono ir Judo šventę [12]. Negana to, Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas suteikė atlaidus bernardinų bažnyčiai ją lankantiems trečią Kalėdų ir Velykų dieną [13]. Be to, jis tos pačios bažnyčios Viešpaties atsimainymo altoriui iš pop. Siksto V 1585 m. liepos 15 d. parūpino privilegiją, kad prie šio altoriaus už mirusį laikant mišias, jo siela gautų visuotinus atlaidus [14].

Atlaidais buvo aprūpinta ir Kauno bernardinų šv. Jurgio bažnyčia. Vilniaus vysk. Albertas Radvilas 1508 m. gegužės 15 d. suteikė atlaidus tiems, kurie joje prie šv. Onos altoriaus išklausys mišias [15], o jo giminaitis kard. Jurgis Radvilas 1583 m. gruodžio 24 d. Kauno bernardinų šv. Onos koplyčios pašventinimo šventę leido švęsti, kaip ir Vilniuje, sekmadienį prieš apaštalų Simono ir Judo šventę [16]. Vėlesniais laikais atlaidais buvo apdovanotos ir kitos Lietuvos bernardinų bažnyčios. Be to, dar lankantieji bernardinų bažnyčias galėjo pasinaudoti visomis Mažesniųjų Brolių ordino bažnyčioms ir koplyčioms pop. Siksto IV bule *Aurea* 1479 m. suteiktomis privilegijomis ir atlaidais [17].

Reikšminga apaštalavimo priemonė buvo ir popiežių Mažesniųjų Brolių ordinui suteiktos privilegijos, kurios ne tik lengvino jų apaštalavimo darbą, bet ir gynė juos nuo pasaulinio klero užmačių. Popiežiai, matydami pranciškonų darbo našumą tiek tikin-

[11] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis* f. 9; Arch. Bernard.: *Vinea Christi Domini*, f. 6 ir sek.; Arch. Bernard.: *Compendium... omnium documentorum conventus Vilnensis*, fasc. 45, f. 269.

[12] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 9.

[13] Arch. Bernard.: *Compendium omnium documentorum conventus Vilnensis*, fasc. 45, f. 269.

[14] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 10.

[15] Vilniaus Valstybinė Biblioteka: *Archivum loci Vilnensis*, f. 83; CV, I t., 544, 640 psl.

[16] Vilniaus Valstybinė Biblioteka: *Archivum loci Caunenis*, f. 84.

[17] BF, III t., 1197 nr., 603-607 psl.

čiųjų, tiek netikinčiųjų tarpe ir pastebėję jų apaštalavimo trukdymą, suteikdavo jiems įvairių lengvatų arba privilegijų [18], kuriomis naudojosi ir Lietuvoje besidarbuoją bernardinai.

Pirmiausia jiems kuriantis Lietuvoje, buvo labai naudingos pop. Siksto IV 1474 m. rugpiūčio 31 d. bule *Mare Magnum* suteiktos privilegijos. Šios bulės galia visiems pranciškonams ir dominikonams buvo leidžiama, kur jie bebūtų, tinkamose vietose ant portatilio altoriaus laikyti mišias. Taip pat jiems buvo leidžiama laikyti mišias seserims pranciškonėms ir vienuolynų tarnams interdikto metu. Taipogi leidžiama jiems savo bažnyčiose atlikti visas laidotuvių apeigas. Šios bulės galia pakartotinai jie išimami iš vyskupų jurisdikcijos ir atleidžiami nuo dešimtinės mokesčių. Be to, suteikia jiems teisę klausyti išpažinčių, teikti Švč. Sakramentą ir paskutinį patepimą, duoti išrišimą nuo cenzūrų, leidžia skirti savo vienuolynų lektorius ir pamokslininkus ir tinkamus klierikus be kitų egzaminų leisti šventinti kunigais [19].

Šios bulės nuorašą, popiežiaus vicekanclerio antspaudu patvirtintą, iš Neapolio generalinės kapitulos grįždamas (1475) į Lenkiją, parsigabeno Stanislovas iš Slapy; bulės turinys tuoj buvo paskelbtas [20], dėl to apie popiežiaus suteiktas privilegijas greitai sužinojo ir Lietuvos bernardinai. Naujų privilegijų dar buvo pasirūpinta 1481 ir 1487 m. Jos buvo suteiktos popiežių Sikto IV ir Inocento VIII savanoriškai į misijas vykstantiems misininkams, davė plačias teises, kuriomis naudojosi Šv. Žemės ir Bosnios pranciškonai. Jiems buvo leidžiama priimti Bažnyčios prieglobstin grįžtančius netikinčiuosius, atskalūnus ir klaidatikius, išrišant juos iš visų nuodėmių ir bažnytinių bausmių. Šios privilegijos buvo paskelbtos Krokuvos kapituloje 1487 m., o oficialūs dokumentai padėti Vilniaus vienuolyno archyvan ir ten saugojami [21].

---

[18] « Postremum, quia Praedicatorum et Minorum Fratrum praedictorum ordinum professores pro fidei catholicae dilatatione et incremento et defensione continue indefesse laborant, et eorum exemplari vita, praedicationibus verbi Dei, audientia confessionum, sana doctrina, assidua sacrarum litterarum instructione et devota divinorum officiorum celebratione, hereticorum extirpatione, aliisque piis operibus, prae ceteris ordinum Mendicantium professoribus fructus in Ecclesia Dei salutares copiosius attulerunt hactenus et continue afferre non cessant ... propterea convenit, ut ipsi prae ceteris, ampliores favores et gratiarum praerogativas a praefata Sede recipiant et reportent » (BF, III t., 1197 nr., 606 psl.

[19] BF, III t., 626 nr., 266-276 psl.

[20] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 214, 229 psl.

[21] Ten pat, 230, 259 ir sek. psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1487, f. 108-110.

b. *Pamokslai ir pamokslininkai.* — Pranciškonai pamokslus sakyti žodžiu ar bent pavyzdžiu yra įpareigoti pačios apaštališkosios savo ordino prigimties. Šv. Pranciškus, kai tik suprato savo pašaukimą, tuoj ėmė sakyti pamokslus Asyžiuje. Sulaukęs pirmųjų brolių, juos irgi siuntė skelbti Kristaus Evangelijos tikintiesiems ir netikintiesiems. Jo Prancūzijon, Vokietijon ir Vengrijon pasiųstiems broliams, nemokantiems vietiniu kalbų, pradžioje nesisekė [22], o Afrikon, į misijas tarp saracėnų-mahometonų nuvykusieji, už uolų Kristaus mokslo skelbimą susilaukė kankinių mirties [23].

Šį dvigubą Mažesniųjų Brolių Kristaus mokslo tikintiesiems ir netikintiesiems skelbimą šv. Pranciškus išryškino IX ir XII savo regulos skyriuje. Tai buvo neįprasta anais laikais, kai Kristaus mokslas, ypač Baltų kraštuose, buvo skelbiamas tik ginklu pavergtiems pagonims. Pranciškus gi su savo broliais Kristaus mokslą kaip apaštalai vėl pradėjo skelbti su meile, nešdamas taiką ir gėrį, vadovaudamasis šūkiu: *Pax et Bonum*! Kardo ir meilės vaisiai tuoj pasirodė, kai Rygos arkivyskupu tapo pranciškonas Fridrikas iš Pernsteino (1304-1340), kai jis, per savo brolius veikdamas, laimėjo Vytenio (1296-1316) ir Gedimino (1316-1341) palankumą [24]. Juk tai, ko Lietuvoje neįveikė kalavijas, tai laimėjo pasiaukojanti meilė. Argi ne paradoksas, kad Vytenis ir Gediminas, būdami pagonys, siuntė savo kariuomenę nuo vienuolinio Livonijos ordino ginti arkivyskupo ir katalikiško Rygos miesto? Su serafiška meile ištartas arkivyskupo pasiųstų pranciškonų žodis laimėjo pagonių valdovų širdis. Iš tada Gedimino (1323) Vilniuje įkurto vienuolyno šv. Pranciškaus sūnūs pamažu skleidė Kristaus mokslą, kol atėjus laikui, jų broliui Andriui, pirmajam Vilniaus vyskupui, vadovaujant, turėjo laimės pakrikštyti Lietuvą [25].

Ilgainiui gausėjant šv. Pranciškaus sekėjams ir pačiam ordinui greitai augant, leidimas visiems sakyti pamokslus pasidarė pavojingas. Atrodo, kad kai kada ir vyskupai brolių sakomais pamokslais buvo nepatenkinti, dėl to šv. Pranciškus 1223 m. reguloje įspėja, kad « Broliai negali sakyti kurio nors vyskupo diecezijoje pamokslų,

[22] *Chronica Fratris Iordani a Iano*, žr. *Analecta Franciscana*, I t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1885, 5-7 nr., 2 ir sek. psl.

[23] Ten pat, 7-8 nr., 3 psl.; THOMAS DE CELANO, *Tractatus de miraculis B. Francisci*, žr. *Analecta Franciscana*, X t., Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1941, 272 psl. 4 išnaša.

[24] V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania saec. XIII et XIV*, žr. AFH, 42 (1949), 22-35 psl.

[25] GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, I d., Roma 1950, 61-75 psl.

jei jis jiems uždraudė. Ir joks brolis teneišdrįsta žmonėms sakyti pamokslų, jei nėra šios Brolijos Generalinio Ministro išegzaminuotas ir pamokslininko pareigoms paskirtas» (IX skyrius). Šio šv. Pranciškaus įsakymo pradžioje buvo griežtai laikomasi, bet ordinui vis labiau plečiantis, atsirado sunkumų pačiam generolui egzaminuoti ir skirti pamokslininkus, dėl to jau pop. Grigalius IX suteikė provincijolams galią provincijos kapitulose skirti pamokslininkus[26]. Vėliau, laikantis Bažnyčios kanonų, dar ordino konstitucijos tvarkė pamokslininkų egzaminavimą ir paskyrimą.

Lietuvos bernardinus pradžioje pamokslų sakyme saistė dar ir 1467 m. išleisti Bohemijos-Lenkijos provincijos statutai, kur buvo reikalaujama, kad, laikantis popiežių ir ordino konstituciju, niekas kitas naujai negali skirti pamokslininkų ir nuodėmklausių, kaip tik provincijos vikarijus, pritariant definitoriams, provincijos kapitulos metu[27].

Dar plačiau apie pamokslininkų skyrimą, jų savybes, tinkamumą ir pamokslininko teisių atėmimą kalba 1488 m. statutai. Ten sakoma, kad vikarijus ir definitoriai pamokslininkais skirtų tik pakankamai žinančius Šv. Raštą, sąžiningus ir pavyzdingo gyvenimo kunigus. Nieko nevalia skirti pamokslininku, jei vienuolyne nėra išgyvenęs penkerių metų, nors pasaulyje ir būtų buvęs mokytas, nes pirma pats turi išeiti nusižeminimo mokyklą ir tik tada kitus mokyti. Pamokslininkams draudžiama skelbti netinkamus atlaidus ir klausytojus papiktinančius dalykus. Jei kas šiam potvarkiui sunkiai nusikalstų, tai turi būti pašalintas iš pamokslininko pareigu. Jei koks klierikas išdrįstų sakyti pamokslus, tai tokio per trejus metus neprileisti prie aukštesniųjų šventimų, nebent kapitulai kitaip atrodytų[28].

Laikantis provincijos statutų ilgainiui įsigalėjo paprotys, pamokslininkus skirti provincijos kapitulos metu. Tik generolas Pranciškus Lichetti (1520) leido provincijolui ir ne kapituloje, pritariant dviem ar trims tėvams, skirti pamokslininkus ir nuodėmklausius[29]. Provincijoje taip pat įsigalėjo paprotys tame pačiame vienuolyne pamokslininkus skirti tik vieneriems metams[30].

Šio papročio buvo laikomasi iki Tridento susirinkimo, kuris nutarė, kad vienuoliai pamokslininkai ir nuodėmklausiai turi būti patvirtinti vietos vyskupų, dėl to po kapitulos provincijolas pra-

---

[26] H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 191 psl.

[27] Kantak, *Życie Bernardynów*, 350 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 197 psl.

[28] Kantak, *Capitula necnon constitutiones*, 41 ir sek. psl.

[29] *Relatio de Licheto*, 76 nr., 521 psl.; 81 nr., 522 psl.

[30] K. Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 12 psl.

šydavo vyskupus paskirtuosius patvirtinti [31]. Taip Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas, provincijolui Leonardui iš Siradijos prašant, 1586 m. kovo 28 d. leido bernardinams savo vyskupijoje sakyti pamokslus, nuo rezervuotų atveju išrišti ir visus sakramentus teikti [32]. Tas pačias teises jiems suteikdavo ir kiti Vilniaus vyskupai [33]. Žemaičių vyskupijoje XVI amž. bernardinai savo vienuolynų dar neturėjo, dėl to jei ten sakydavo pamokslus, kiekvienu atveju turėdavo gauti vyskupo leidimą. Ši Bažnyčios drausmė buvo reikalinga apsaugai nuo anuomet skleidžiamų protestantų klaidų.

Pranciškonų pamokslų charakteris, tikslas, pasiruošimas ir sakymo būdas yra nurodytas šv. Pranciškaus, kuris IX-me regulos skyriuje taip rašo: « Perspėju ir raginu tuos pačius brolius, kad sakomame pamoksle jų žodžiai būtų gerai apsvarstyti ir padorūs, žmonių naudai ir pamokinimui. Trumpa kalba jie tegul skelbia jiems apie ydas ir dorybes, bausmę ir garbę ». Iš to paaiškėja, kad pranciškonų pamokslai turi būti paprasti, trumpi, praktiški paaiškinimai ir paraginimai. Juose išaiškinamos dorybės ir jų nauda, ir skatinama jų siekti, nes jos veda į amžinąją garbę. Atidengiama nuodėmių ir ydų žala sielai, nes už jas laukia bausmė, dėl to raginama daryti atgailą. Iš to išryškėja pranciškonų pamokslų temos ir jų moralinis pobūdis. Jų tikslas žmonių pataisymas ir dvasinė nauda. Sakomų pamokslų mintys iš anksto turi būti rimtai apsvarstytos ir padoriais žodžiais išreikštos. Vadinasi, šv. Pranciškus reikalauja, kad pamokslininkai pamokslams rimtai pasiruoštų.

Šis pranciškonų pomokslų pabūdis keitėsi, kai ordine atsirado daugiau kunigų ir pasauliečiai broliai nustojo sakyti pamokslus. Tada pranciškonai pamokslininkai į scholastinį ano laiko pamokslų stilių įvedė pranciškoniško pobūdžio paraginimus ir juos ėmė sakyti liaudies kalba. Tai buvo revoliucija prieš ilgus ir sunkius lotyniškus pamokslus, dėl to pranciškonai turėjo didelį pasisekimą. Pirmasis šio pobūdžio pamokslininkas buvo šv. Antanas iš Paduvos, o paskui didieji observantų pamokslininkai: šv. Bernardinas ir šv. Jonas iš Kapistrano [34]. Šį pranciškonišką stilių vėliau vartojo ir Lietuvos pamokslininkai bernardinai.

Negana to, sekant Pranciškumi, Mažesniuju Brolių gyvenimas yra « Viešpaties Jėzaus Kristaus Evangelijos laikymasis » (II sky-

[31] Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1596, f. 322.

[32] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 8; Arch. Bernard.: *Compendium omnium documentorum*, f. 269.

[33] Arch. Bernard.: *Vinea Christi Domini*, f. 6.

[34] H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 192-200 psl.

rius), dėl to jie jautė pareigą savo pamoksluose skatinti ir kitus laikytis Evangelijos ir raginti žmones pamilti Evangelijoje pažintą įsikūnijusį, kūdikiu gimusį ir nukryžiuotąjį Kristų, kaip tai darė pats šv. Pranciškus.

Pirmiausia Jėzaus vardas, taip mielas šv. Pranciškui, taip iškeltas šv. Bernardino Sieniečio ir Jono Kapistrano[35], mūsų bernardinų pamoksluose buvo labai populiarus. Pal. Simonas iš Lipnicos (1454-1482) savo pamoksluose su klausytojais šaukdavo Jėzaus vardą. Už tai jis buvo net Krokuvos kanauninku kaltinamas, bet jis juos sugėdijo, ir jie jo atsiprašė. Kai šį paprotį pasisavino ir kiti bernardinai pamokslininkai, tai ir provincijos tėvams atrodė kažkaip keista, kad pamokslininkas su žmonėmis šaukia: «Jėzus, Jėzus, Jėzus!» Dėl to buvo nustatyta, kad tai būtų daroma savose bažnyčiose tik per didžiąsias šventes[36], o svetimose tik rektoriui ar klebonui leidus[37]. Vėliau, atrodo, šiam reikalui kokio bernardino ar kieno kito tos pačios dvasios, buvo sukurta Kristaus kančios giesmė: *Jėzau darželyje alpstantis*, kurios kiekviena strofa baigiasi šauksmu: «O, o, o, o, o, Jėzau!» Ji yra įdėta ir M. Valančiaus Kantičkose[38].

Viešpaties Jėzaus Kristaus kančią ir jo kryžių mylėti ir skelbti Lietuvos ir Lenkijos bernardinus 1520 m. Krokuvos kapituloje ragino ir generolas Pranciškus Lichetti. Jis liepė kalbėti šv. Bonaventūros parašytą *Officium Crucis*, mąstant, kaip šv. Pranciškus, apverkti Kristaus kančią. Ypač jis nuodėmklausius ir pamokslininkus ragino savo penitentams ir klausytojams visuomet priminti Kristaus kančią[39]. Netektų abejoti, kad šis jo paraginimas būtų

---

[35] H. HOLZAPFEL, *Manuale Historiae Ordinis*, 202 psl.

[36] «Citabatur ... per capitulum Cracoviense canonicorum ... Citatus igitur comparuit in capitulo eorum ob hoc, quare Ihesus nomen populis in praedicationibus suis clamitare faciebat ... Ipse, exclamando voce lugubri, ait: O Deus! ecce iam nomen tuum prohibetur nominari et proclamari, quod tu multis decorasti privilegiis et appostolos sequacesque eorum in hoc nomine patrare multa miracula predixisti. Isti autem, qui idem nomen in cordibus nostris et hominum eis subditorum deberent plantare, ecce ex omnium cordibus nituntur te expellere. Illi autem ista audientes, rubore perfusi, dixerunt, ut gracia a Deo sibi data uteretur et ut pro eis oraret et hominibus recomendaret» (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 232 ir sek. psl.).

[37] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 138 psl.

[38] Šiuo metu nėra galimybės ištirti šios giesmės kilmę, bet jos turinys leidžia manyti, kad ji galėtu būti sukurta pranciškono, ar bent pranciškoniškos dvasios autoriaus. *Giesmių Knyga arba Kanticzkos*, MOTIEJAUS VOLONCZAUSKIO Žemaičių vyskupo parveizėta ir isz naujo išleista, Vilnius 1862, (atrodo, kad tai yra viena iš kontrafakciniu laidu), 252-655 psl.

[39] *Relatio de Licheto*, 84 nr., 223 ir sek. psl.

likęs be atgarsio. Tai patvirtina ir M. Stryjkovskio žinia, kad Kauno bernardinai Didįjį penktadienį sakydavo pamokslus apie Kristaus kančią [40].

Pamoksliininko pareigoms paskirtieji kiekvienu metu ir kiekviena proga turėjo būti pasiruošę pamokslui. Kai į Krokuvą 1520 m. atvyko daug kartų minėtas generolas Lichetti ir pamokslui kviečiamas pamoksliininkas nenorėjo sakyti pamokslo, nes nebuvo pasiruošęs, tai generolas jį papeikė, sakydamas: «O koks nelaimingas pamoksliininkas, kuris neturi iš anksto pasiruošęs bent dviejų pamokslų» [41].

Pamoksliininkais paskirtieji buvo atleisti nuo rankų darbų ir choro pareigos, kad netrukdomi galėtų ruošti pamokslus. Jų žinioje buvo ir vienuolyno bibliotekos raktas, ir reikalingas pamokslams knygas galėjo atsinešti ir net laikyti savo kambaryje [42]. Žinome, kad Kauno bernardinų vienuolyne buvo net specialiai pamoksliininko celei skirtų knygų. K. Kantak rašo, kad viena tokių knygų buvo *Vincentii Ferrerii Sermones Aestivales* [43]. Be to, kaip jau minėjome, visų Lietuvos bernardinų vienuolynų bibliotekos buvo pakankamai aprūpintos pamokslams reikalingomis knygomis.

Kadangi iš XV ir XVI amž. nėra išlikusių Lietuvos bernardinų pamokslų, dėl to sunku ką nors konkretaus apie juos pasakyti. Savo pobūdžiu ir tematika jie tikrai daug nesiskyrė nuo jau aprašytų kitų pranciškonų pamokslų. Šį tą galima spėti ir iš literatūros, išsilikusios jų bibliotekose, kuria jie naudojosi ruošdami pamokslus. K. Kantak teigimu, tų knygų autoriai yra Vladislovas Pelbartas, Jonas Heroltas ir Paludanus (Petras de Palude), o taip pat ir Lyrono (Mikalojus de Lyre), Ludolfo von Sachsen, Ramignolio ir Dionyzo van Rijkel asketiniai komentarai. Mokytesnieji pamoksliininkai šalia Šv. Rašto naudojosi Bažnyčios Tėvų ir Daktarų raštais ir savo ordino magistrų Aleksandro Hales, šv. Bonaventūros ir Jono Duns Skoto veikalais [44]. Jau minėjome, kad Vilniaus vienuolyno pamoksliininkas Andrius Gronskis buvo net Vilniaus akademiją baigęs skotistas.

Praktiškas normas buvo nustatęs tam tikras ceremonijalas, kurių pamoksliininkai turėjo laikytis. Sekmadienais ir šventėse buvo sakomi du pamokslai: vienas per sumą, kitas per mišparus.

---

[40] *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi* Macieja Stryjkowskiego, wydanie nowe z roku 1582, II t., Varšuva 1846, 150 psl.

[41] *Relatio de Licheto*, 51 nr., 513 psl.

[42] Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 139 psl.

[43] Kantak, *Najważniejsze rękopisy franciszkanskie*, 175 psl.

[44] Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 138 ir sek. psl.

Tik Tikocine apie 1597 m. nebuvo sakomas pamokslas per mišparus, tur būt, kad mažai žmonių susirinkdavo. Kai kada pamokslai būdavo sakomi ir šiokiadieniais, bet jie tada turėdavo daugiau kateketinį pobūdį. Žmonės į pamokslus būdavo kviečiami varpais. Pamokslas užtrukdavo apie valandą laiko. Pradžioje pamokslo buvo įsakyta kalbėti *Sveika Marija*, kurią buvo draudžiama pakeisti kita malda. Gale pamokslo, kaip jau minėta, pamokslininkas sušukdavo: *Jėzus*! Klausytojai taip pat pakartodavo: *Jėzus*! [45]

Kadangi šv. Pranciškus savo *Testamente* rašo, kad «visus teologus ir tuos, kurie skelbia mums šventą Dievo žodį, turime gerbti, kaip teikiančius mums dvasią ir gyvybę», dėl to garsūs pamokslininkai buvo labai pagarboje laikomi ir ordine turėdavo didelį autoritetą. Senaisiais laikais jie būdavo net į kapitulas kviečiami [46]. Provincijos statutu jiems buvo suteiktos ypatingos privilegijos. Jie turėjo atskiras celes, chore ir valgomajame sėdėdavo tuoj po gvardijono. Jie buvo atleisti nuo kanoniškų valandų kalbėjimo chore: nuo *Tercijos*, *Sextos* ir *Nonos*, jei šios valandos būdavo kalbamos prieš pietus ir nuo *Matutinum* naktį prieš pamokslą. Jei kuris pamokslininkas sakydavo du pamokslus, tą dieną jis buvo atleistas nuo visų kanoniškų valandų kalbėjimo chore [47]. Pamokslininkai buvo atleisti nuo tarnavimo prie stalo ir lėkščių plovimo. Jie taip pat neklausydavo išpažinčių, nes tai buvo uždrausta provincijos statutu. Tik vėliau patiems pamokslininkams prašant, buvo duotas leidimas [49]. Be to, pamokslininkai dažniausiai būdavo renkami gvardijonais, dėl to jauni

---

[45] Ten pat, 137 ir sek. psl.

[46] H. HOLZAPFEL, *Manuale Historiae Ordinis*, 192 psl.

[47] «Item quod praedicatores in locis actu praedicantes ... non tenentur convenire ad horas Tertiam, Sextam et Nonam si dicuntur ante prandium, nec etiam ad Matutinum nocte praecedente sermonem, ad alias horas convenire tenentur. Quis vero bis in die praedicaverit illo die ad nullam horam compellatur» (KANTAK, *Zycie Bernardynów*, 343 psl.).

[48] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 142 psl.

[49] «Frater Candidus, optimus et fervens praedicator, qui tempore Iohannis de Capistrano cruciatam praedicavit. Hic primus peciit patres in capitulo congregatos, ut eum a locione scutellarum exciperent utque confessiones secularium ex licentia eorum audiret, ut denique primam semper missam legeret, cui patres assentire noluerunt. Ipse autem videns, se non exaudiri, peciit licentiam eundi ad vicarium generalem. Constitutio enim facta erat, ut nullus praedicator praedicans, confessiones secularium audiret propter multas et certas causas. Eius itaque importunitatem audientes et considerantes, assenserunt et licentiam confessiones secularium audiendi concesserunt. Sicque occasione eius alii eciam iuvenes successive fecerunt, non esse se meliorem eis» (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 239 psl.).

kunigai stengėsi tapti pamokslininkais. Daugelis pamokslininkų buvo mokyti vyrai, Krokuvos universitete ar Vilniaus akademijoje įsigiję bakalauro, magistro ir net daktaro laipsnius.

Kiekviename vienuolyne buvo bent vienas pamokslininkas, kuris didesniuose miestuose turėdavo pagelbininką — *praedicatorem secundarium*. Iš Tomo Dygon kronikos sužinome, kad apie XVII amž. vidurį (1656) Vilniaus ir Gardino vienuolynuose buvo trys, Kauno ir Kretingos du, o Tikocino tik vienas pamokslininkas [50]. Dar pastebėtina, kad pamokslus sakyti visuomet turėjo teisę gvardijonai, o reikalui esant ir kiti jų skiriami kunigai [51].

Pamokslininkais paskirti bernardinai paprastai savo pamokslus sakydavo savo vienuolynų bažnyčiose, bet reikalui esant sakydavo ir Vilniaus katedroje ir kitose bažnyčiose. Išvykdavo jie ir į tolimesnes misijų ekspedicijas, kur dar buvo pagonių. Tik gaila, kad apie šios rūšies misijų išvykas nėra išlikę smulkesnių žinių [52].

c. *Kryžiaus karų ir jubilieju skelbimas.* Daugumas mūsų iki šiol težinome kryžiaus karų pamokslininkus, kurie popiežiams paliepus sakė pamokslus, rinkdami karius ir aukas Vokiečių ordinui, kad jis, užkariavęs Baltų kraštus, pakrikštytų juose gyvenančius pagonis, bet nedaug kas žino, kad bernardinai Lietuvoje ir Lenkijoje skelbė kryžiaus karus Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei nuo totorių ir turkų apginti. Kai turkai, 1453 m. užėmę Konstantinopolį, įsigalėjo Balkanuose ir sudarė sąjungą su totoriais, tai visa Vakarų Europa atsidūrė rimtame pavojuje. Tada Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorija, nusitęsusi iki Juodosios jūros, nuolat buvo totorių niokojama. Kartais jų invazijos būdavo tokios gilios, kad jie pasiekdavo ne tik Kijevą, bet ir Vilniaus apylinkes. Tada visai Europai reikėjo organizuoti stipresnį nuo jų apsigynimą, reikėjo informuoti žmones apie pavoju. Dėl to popiežiai, Lenkijos karalių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių prašomi, įsakydavo bernardinams skelbti kryžiaus karus prieš totorius ir turkus, rinkti aukas ir karius kryžiaus žygiams.

Kryžiaus karus su turkais organizuoti popiežius pavedė šv. Jonui iš Kapistrano, dėl to nenuostabu, jei jis į šį darbą įtraukė ir savo Lenkijoje įkurdintus observantus, vėliau čia bernardinais pavadintus, kurie iš tikro jam daug padėjo [53]. Iš tų laikų kryžiaus

---

[50] Arch. Bernard.: *Chronologia*, f. 1, 49, 61, 92, 100.

[51] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 141-143 psl.; *Życie Bernardynów*, 267 psl.

[52] Arch. Bernard.: *Topographia...*, f. 100.

[53] L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1453, 3, 30 nr., XIII t., 205, 219 psl.; ad an. 1454 1,11-21 nr., 275, 235-246 psl.: ad an. 1455, 1 ir 2 nr., 277 ir sek. psl.

karo skelbimo pamokslininkų yra žinomas Petras Kandidas [54]. Šv. Jonui iš Kapistrano (1456) mirus, pop. Kalikstas III 1457 m. Lietuvoje ir Rusijoje organizuoti kryžiaus karo skelbimą pavedė kitam observantui, Marijonui iš Fregeno, kuris tuo reikalu kreipėsi į Gnezno arkivyskupą ir Vilniaus vyskupą.

Kai truputį vėliau turkai ir totoriai pakartotinai nuteriojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Lenkijos teritoriją ir daugelį kunigų, vienuolių ir krikščionių nužudė arba vergijon išvarė [55], tai bernardinai jau savo kraštui ginti buvo pašaukti skelbti kryžiaus karą. Šį kryžiaus karą jie jau skelbė prieš 1481 m., nes kai Joanitų ordino broliai pasisavino surinktas aukas ir iš Krokuvos kasos dingo surinkti pinigai, tai pop. Sikstas IV 1481 m. spalio 27 d. savo komisarijui Petrui J. iš Camerino įsakė pasisavintas aukas iš joanitų atimti ir pasiųsti Romon, observantų generalinėn kurijon, Aracoeli vienuolynan [56], o kitu raštu lapkričio 16 d. Krokuvos burmistrui įsakė surinktus pinigus atiduoti Lenkijos bernardinų provincijos vikarijui [57].

Apie to meto bernardinų kryžiaus karo skelbimą sužinome iš dviejų pop. Siksto IV laiškų: 1482 m. birželio 13 d. popiežius Gniezno arkivyskupui rašo, kad jis paskyrė kelis bernardinus savo komisarijaus Petro J. iš Camerino kryžiaus karui skelbti ir aukoms rinkti pagelbininkais [58], o lapkričio 7 d. Lenkijos bernardinų vikarijui Mykolui Bal rašo, kad jis paskirtų pagelbininkus kitam jo atsiųstam komisarijui Baltramiejui iš Camerino, kurie padėtų kryžiaus karą skelbti ir surinktas aukas jam atiduotų [59].

Turkams ir totoriams vis labiau įsigalint, pop. Inocentas VIII 1486 m. paskelbė bulę, kuria visus Lenkijos, Lietuvos, Prūsijos, Rusijos, Livonijos, Vokietijos ir Bohemijos tikinčiuosius kvietė į kryžiaus karą, o vienuoliams liepė jį skelbti ir karo metu stovyklose tarnauti ir mišias laikyti [60]. Kadangi valdovai į karą nesijudino, dėl to popiežius 1489 m. ragino karalių Kazimierą kuo greičiausiai išsiruošti į kryžiaus žygį [61]. Tačiau ir Kazimieras tokio žygio nepadaręs mirė, nors kartą jis Podolėn įsiveržusius turkus ir sumušė [62].

---

[54] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 239 psl.
[55] VPL, II t., 242 nr., 220 psl.
[56] BF, III t., 1493 nr., 756 psl.
[57] Ten pat, 1502 nr., 759 psl.
[58] Ten pat, 1594 nr., 816 psl.
[59] Ten pat, 1660, 842 psl.; MPL, II t., 239 nr., 219 psl.
[60] VPL, II t., 262 nr., 231 psl.; 263 nr., 240 psl.; 264 nr., 240 psl.
[61] Ten pat, 282 nr., 251 psl.
[62] Z. IVINSKIS, *Kazimieras Jogailaitis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XI t., 270 psl.

Kazimierui mirus jo sūnus Jonas Albertas 1497 m. išsirengė dideliam žygiui prieš turkus, bet žygiuojant per Valakiją-Moldaviją, valakų vaivada, su kuriuo karalius buvo padaręs taiką ir sąjungą, nuo jo atsimetė ir, pasikvietęs turkus ir vengrus, be didesnio mūšio sunaikino pusę Lenkijos kariuomenės [63]. Likusioji kariuomenės dalis buvo išgelbėta Lietuvos didžiojo kunigaikščio atsiustos kariuomenės, kuri atmušė lenkus besivijančius valakus [64].

Šio lenkų žygio nesėkmės paskatinti, turkai 1498 m. gegužės mėnesį įsiveržė į Podolę ir ją baisiai nusiaubė. Tada nukentėjo ir bernardinai, nes Samboros vienuolyne nužudė du broliuku Joną ir Bogušą; gvardijonui ir kitiems laiku pavyko pabėgti. Tarp jų buvo ir Jonas Komorovkis, kuris šią turkų invaziją plačiai aprašė [65]. Lenkų ir lietuvių pusės ginkluoto pasipriešinimo nesutikę, tų pačių metų rudenį turkai savo puolimą vėl pakartojo, bet šį kartą jis jiems buvo labai nesėkmingas [66].

Tada pop. Aleksandras VI, Lenkijos ir Lietuvos valdovų prašomas (mat, tuomet ir Maskva susidėjo su totoriais prieš Lietuvą) [67], 1499 m. vėl pradėjo kryžiaus karų akciją prieš turkus ir totorius [68]. Keista, kad tada bernardinai užuot sakę kryžiaus karan kviečiančius pamokslus, remdamiesi minėtu pop. Inocento VIII leidimu [69], patys, turbūt be viršininkų leidimo, ėmė stoti į kryžiaus karių eiles ir dėl to paskui buvo nubausti [70].

Šiam kryžiaus karui besiruošdami, turkai 1501 m. vėl nuteriojo Lenkiją [71], o totoriai 1502 m. nusiaubė Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę [72]. Šios paskutinės invazijos metu Opatavos (Opatów) miesto ir apylinkių gyventojai subėgo į tvirtą mūrinį bernardinų vienuolyną ir čia gindamiesi išliko gyvi, dėl to vėliau ir kiti bernardinų vienuolynai buvo sutvirtinti [73]. Gynimosi paskirčiai buvo pritaikytas ir Vilniaus bernardinų vienuolynas ir bažnyčia [74].

---

[63] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 266 ir sek. psl.; *Lietuvos Metraštis*, vertė R. JASAS, Vilnius 1971, 53 nr., 151 ir sek. psl.

[64] *Lietuvos Metraštis*, 53 nr., 154 psl.; 18 nr., 318 psl.

[65] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 268-274 psl.

[66] Ten pat, 274 psl.; *Lietuvos Metraštis*, 53 nr., 155 psl.

[67] *Lietuvos Metraštis*, 54 nr., 155 ir sek. psl.

[68] VPL, II t., 296 nr., 260 ir sek. psl.; 297 nr., 269 ir sek. psl.

[69] Ten pat, 262 nr., 231 psl.; 263 nr., 240 psl.; nr. 264, 240 psl.

[70] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 285 ir sek. psl.; KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 144 ir sek. psl.

[71] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 286 psl.

[72] *Lietuvos Metraštis*, 55 nr., 164 ir sek. psl.

[73] «Ab eodem tempore aliqua loca et Opataviensem inceperunt fratres incastellare et multa milia hominum de captivitate tartarorum defensione fratrum evaserunt» (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 287 ir sek. psl.).

[74] P. REKLAITIS, *Gotika Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VII t.,

Šių žiaurių turkų ir totorių įsiveržimų išgąsdinti bernardinai ne tik uoliai skelbė kryžiaus karus, bet ir meldėsi, kad Dievas apsaugotų krikščionis nuo barbarų sunaikinimo. Stanislovas iš Slapy, 1504 m. provincijos vikarijumi išrinktas, vizituodamas vienuolynus, ragino savo valdinius bėgti prie Nukryžiuotojo ir jo prašyti, kad apsaugotų krikščionis nuo barbarų [75]. Pal. Ladislovas iš Gielnovo sukūrė net specialią maldą, kurioje prašoma, kad Dievas nuo savo vardo priešų rankų apsaugotų tikinčiuosius [76].

Totorių invazijos dar pasikartojo 1504, 1505 ir 1506 m., kurios labai nuteriojo Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, bet totoriai greitai buvo atmušti, pagrobtas grobis atimtas, ir paimti belaisviai išvaduoti [77]. Tiesa, totorių įsiveržimai dar kartojosi ir vėliau, bet jie jau buvo mažesnio pobūdžio.

Bernardinams popiežiai pavesdavo skelbti ir didžiuosius Šventųjų metų atlaidus arba jubilieju. Jau pop. Mikalojus V 1450 m. Lenkijos ir Lietuvos tikintiesiems, kurie dėl totorių įsiveržimų negalėjo vykti į Romą, suteikė Šv. Metų atlaidus [78]. Kitą 1500 m. jubilieju Lenkijoje ir Lietuvoje skelbė kažkoks pranciškonas konventualas, kuriam daug padėjo ir bernardinai [79].

Mažesniesiems Broliams observantams taip pat buvo pavesta sakyti pamokslus ir, skelbiant jubilieju, rinkti aukas šv. Petro bazilikos statybai. Naujos bazilikos statybos darbą pradėjo pop. Julius II, kuris jubiliejui skelbti ir aukoms rinkti apaštališkuoju delegatu paskyrė Cismontanų Observantų šeimos generalinį vikariją, Jeronimą Tornello [80]. Paskui, jam esant labai užimtam ordino reikalais, jo vietoje paskyrė buvusį generalinį vikariją Pranciškų Zeno [81], kuris savo ruožtu Lietuvos ir Lenkijos bernardinų vikariją paskyrė šiems kraštams aukų rinkimo komisarijumi. Tačiau bernardinai nedrįso jubiliejaus skelbti, nes nieko nebuvo skiriama savų kraštų reiklams. Kai apie tai buvo painformuotas popiežius, tai jis Žygimantui Senajam leido iš surinktų aukų dvi

---

395 ir sek. psl.: GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 56 ir sek. psl.

[75] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 287 psl.

[76] Ten pat, 292 psl.; *Błogosławiony Ładisław z Gielnowa*, Varšuva 1912, 16-18 psl.; Cz. BOGDALSKI, *Bernardyni w Polsce*, II t., Krokuva 1937, 131 psl.

[77] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 300, 305 psl.; *Lietuvos Metraštis*, 55-56 nr., 166-175 psl.

[78] VPL, II t., 119 nr., 80 psl.; 128 nr., 186 psl.

[79] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 280, 285 psl.

[80] L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1508, XV t., 13 nr., 466 psl.

[81] Ten pat, ad an. 1508, XV t., 15 nr., 466 psl.: Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1510, f. 151 ir sek.

dalis pasilaikyti apsaugai nuo totorių, o vieną dalį siųsti šv. Petro bazilikos statybai.

Tada provincijos vikarijus 1509 m. kovo 12 d. pats paskelbė jubiliejų Krokuvoje, o kitose vietose jam skelbti paskyrė komisarijus [82]. Lietuvoje tam reikalui komisarijais buvo paskirti Tikocino vienuolyne Fortunatas iš Orlovo, o Vilniuje Mikalojus iš Skolniko [83]. Skelbiant jubiliejų ir renkant aukas, kilo neaiškumų dėl kai kurių pamokslininkams suteiktų teisių, dėl to jie 1510 m. buvo sušaukti Poznanės kapitulon, kur jiems Jonas Komorovskis išaiškino popiežiaus bule suteiktas galias [84].

Bernardinai Lenkijoje ir Lietuvoje jubiliejaus atlaidus skelbė ir aukas rinko 7 metus [85]. Paskui pop. Leonas X 1520 m. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje jubiliejų dar pratęsė ir leido, kad pusė surinktų aukų būtų skiriama Kijevo piliai atstatyti ir gintis nuo totorių, o kita pusė persiunčiama Apaštalų Sostui [86]. Šis aukų rinkimas bernardinų priešams davė progą sukelti apkalbas ir murmėjimus [87], bet neatitraukė tikinčiųjų nuo Bažnyčios, kaip Vokietijoje Liuterio sukeltas protestas. Matyt, kad mūsų bernardinai, anot K. Kantak, atlaidus skelbdami ir aukas rinkdami, buvo santūresni ir atsargesni, kaip Vokietijos kolektoriai, ir dėl to didelio tikinčiųjų pasipriešinimo nesukėlę [88].

d. *Dieviškasis kultas ir šventųjų garbinimas.* — Mažesnieji Broliai taip pat daug prisidėjo prie dieviškojo kulto ir šventųjų garbinimo ugdymo. Švč. Trejybės šventė, kurią visoje Bažnyčioje pop. Jonas XXII 1334 m. įvedė, Mažesniųjų Brolių ordine jau buvo švenčiama nuo 1260 m. [89] Švč. Trejybės paslaptis buvo miela ir Lietuvos pranciškonams, nes jų Vytauto pastatytoji bažnyčia ir vienuolynas Drohičine buvo pavadinti Švč. Trejybės vardu [90]. Ne be pranciškonų konventualų ir bernardinų įtakos vėliau ši paslaptis tapo patraukli lietuviams, dėl to jie daugelį savo bažnyčių pava-

---

[82] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 302 ir sek. psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1508, f. 148 ir sek.

[83] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 141 psl.

[84] Ten pat, 147 psl.; JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 303 ir sek. psl.

[85] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 147 psl., sako per 10 metų; JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 303 psl., sako per 7 metus. «Et prefatus iubileus practicabatur per fratres septem annis».

[86] VPL, II t., 453 nr., 428 psl.

[87] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 303 psl.

[88] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 147 psl.

[89] H. HOLZAPFEL, *Manuale Historiae Ordinis*, 201 psl.

[90] GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 48 psl.

dino Švč. Trejybės vardu, tarp kurių yra ir Kauno seserų bernardinių bažnyčia [91].

Pranciškonai, šv. Pranciškaus paskatinti, nauju būdu išryškino kai kurias mūsų atpirkimo paslaptis. Pirmiausia, jie iškėlė Kristaus žmogystę, kuri, pasak Šv. Pranciškaus, mus su juo padarė broliais. Jo Greccio miške pavaizduota Kūdikėlio Jėzaus Prakartėlė, ilgainiui jo vaikų buvo labai išpopuliarinta [92]. Lietuvoje ji, bernardinų iš konventualų paveldėta, Kalėdų metu įvairiais būdais būdavo pavaizduojama. Kai kur tos jų prakartėlės taip daug patraukdavo žmonių, jog kitų bažnyčių rektoriai skundėsi vyskupams ir prašė uždrausti jas ruošti [93].

Kristaus kančios meilė, įkvėpta šv. Pranciškaus, ilgainiui taip pat įgavo vaizdinę išraišką Kryžiaus kelio, arba stočių forma [94]. Prie šio pamaldumo išplatinimo Lietuvoje daug prisidėjo konventualai ir bernardinai taip, kad neliko nė vienos bažnyčios, kurioje nebūtų Staciju. Sveikas gi, pranciškoniškai suprastas, Kristaus kančios mąstymas liaudies mene mums davė Rūpintojėlį.

Šv. Pranciškaus dvasios vaikai iš savo Tėvo paveldėjo ir Dievo Sūnaus Motinos meilę. Ypatingai jie gynė Marijos Nekalto Prasidėjimo privilegiją, iki ji Pijaus IX 1854 m. buvo paskelbta tikėjimo tiesa [95]. Pirmasis Lietuvoje, Vilniaus vyskupijoje, Marijos Nekalto Prasidėjimo šventę po Bazelio susirinkimo 1439 m. įvedė vysk. Motiejus Trakiškis, kurį Jonas Komorovskis laiko mažesniuoju broliu [96]. Netrukus ši šventė gruodžio 8 d. buvo pradėta švęsti visoje Lietuvoje [97]. Kai pop. Sikstas IV (1482) leido Nekalto Prasidėjimo šventę švęsti su oktava [98], tai Vilniaus bernardinai savo bažnyčioje ėmė ruošti net šventei pritaikintus vaidinimus [99]. Nekalto Prasidėjimo išgarsinimu rūpinosi ir provincijolas Scipijonas Kristoforas Campo (1611-1614), 1615 m. išrinktas generaliniu definitoriumi. Jis buvo paveikęs karalių Zigmantą Vazą (1588-

---

[91] *Elenchus omnium ecclesiarum et universi cleri provinciae ecclesiasticae Lituaniae pro Anno Domini 1940*, 48 ir sek. psl.

[92] H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 201 psl.

[93] Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 135 ir sek. psl.

[94] H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 202 psl.

[95] Ten pat, 203 psl.

[96] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 241 psl.

[97] J. Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma 1958, 43 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 28 psl.; R. Krasauskas, *Motiejus I Trakiškis*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIX t., 315 psl.

[98] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 230 psl.

[99] Kantak, *Bernardyni Polscy*, II t., 277 psl.; J. Vaišnora, *Marijos grabinimas Lietuvoje*, 49 psl.

1632), kad Lietuvoje ir Lenkijoje įsteigtų Marijos Nekalto Prasidėjimo kilminguju broliją, bet jį nuo to atkalbėjęs pop. Urbonas VIII. Nežiūrint to, karalius Vladislovas Vaza (1632-1648) jau buvo viską paruošęs Lietuvos ir Lenkijos kilminguju Marijos Nekalto Prasidėjimo ordinui įsteigti, bet nepritarus kilmingiesiems savo sumanymo neįvykdė [100].

Dar prieš bernardinų įsikūrimą Lietuvoje pranciškonai konventualai labai išpopuliarino Marijos dangun ėmimą, nes keturios iš septynių jų pirmųjų bažnyčių, pastatytų XIV ir XV amž., buvo pavadintos dangun Paimtosios vardu [101]. Jei atkreipsime dėmesį į bernardinų bažnyčių titulus, tai pastebėsime, kad trečioji jų dalis yra pavadinta vienu ar kitu Marijos titulu [102]. Ypatingai visose savo bažnyčiose jie išpopuliarino Marijos Angelų Karalienės šventę su visuotiniais Porciunkulės atlaidais [103], kurie dabar yra suteikti visoms bažnyčioms [104].

Marijos garbę Lietuvoje didino ir malonėmis garsūs bernardinų bažnyčių paveikslai. Tokie Marijos paveikslai XVI amž. buvo Būdos, o vėliau Kauno, Telšių, Troškūnų ir Vijos bernardinų bažnyčiose ir seserų bernardinių bažnyčiose Vilniuje ir Kaune [105]. Nedaug kam yra žinoma, kad Angelo pasveikinimo antroji dalis, *Šventoji Marija*, dar prieš tai, kai ji XVI amž. visoje Bažnyčioje buvo įvesta, jau buvo kalbama pranciškonų. Taip pat ir *Viešpaties Angelas*, kuris taip labai buvo prigijęs Lietuvoje, pranciškonų, varpams skambant, buvo pradėtas kalbėti dar XIII amž. *Septynių Marijos džiaugsmų rožančius*, kuris 1422 m. ordine buvo įvestas ir šv. Jono iš Kapistrano platinamas, Lietuvą pasiekė kartu su bernardinais.

Šv. Juozapo šventė pranciškonų ordine buvo įvesta 1399 m. Ją vėliau populiarino šv. Bernardinas Sienietis ir Bernardinas iš Bustis ir kiti observantai, kol 1621 m. tapo įsakyta švente, dėl to ji Lietuvą pasiekė kaip observantų darbo vaisius [106].

---

[100] J. VAIŠNORA, *Bandymas įvesti Nekaltai Pradėtosios Ordiną Lietuvos-Lenkijos valstybėje*, žr. *L.K.M.Akademijos Metraštis*, II t., Roma 1966, 265-287 psl.

[101] V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 39, 43, 46, 49 psl.

[102] V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus ir Lituania*. Thesis ad licentiatus gradum obtinendum (mašinraštis), Roma 1942, 27-29 psl.

[103] J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 47 psl.

[104] *Enchridion Indulgentiarum*. Normae et concessiones. Vatikanas 1968, 65 nr., 70 psl.

[105] J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 328, 335, 369, 385, 412 psl.; KANTAK, *Bernardyni Polscy*, II t., 470 psl.

[106] H. HOLZAPFEL, *Manuale Historiae Ordinis*, 203 psl.

Šv. Pranciškaus šventė spalio 4 d. visų pranciškonų iškilmingai švenčiama nuo pat jo kanonizacijos (1228). Visoje Bažnyčioje, kaip šventė *de praecepto* su pareiga išklausyti mišias ir susilaikyti nuo darbų, buvo įvesta pranciškono pop. Siksto IV 1475 m. gegužės 22 d. Ją įvesdamas, popiežius įvykdžiusiems reikalaujamas sąlygas suteikė 50 metų ir tiek pat kvadragenų atlaidus [107]. Apie tai patyręs, Lietuvos ir Lenkijos bernardinų provincijos vikarijus Mykolas Bal, pasirūpinęs autentišką bulės nuorašą, įteikė Gniezno arkivyskupui, kuris tuo metu buvo sušaukęs sinodą. Gavęs sinodo pritarimą, arkivyskupas 1480 m. vasario 28 d. visiems savo provincijos tikintiesiems įsakė švęsti šv. Pranciškaus šventę, kaip popiežiaus buvo įsakyta [108]. Kai karalius Žygimantas 1512 m., šv. Pranciškaus dieną, sumušė valakus, tai Petrikove susirinkęs sinodas pakartotinai visiems Gniezno arkivyskupijos vyskupams ir tikintiesiems įsakė švęsti šv. Pranciškaus šventę [109].

Lietuvoje daugiau už šv. Pranciškų yra garbinamas šv. Antanas iš Paduvos taip, kad būtų sunku surasti bažnyčią be šv, Antano altoriaus, paveikslo ar statulos. Neįmanoma nustatyti. kiek prie šio šventojo garbinimo yra prisidėję bernardinai ar bendrai pranciškonai. Tiesa, Kretingos ir Tytuvėnų bernardinų bažnyčiose šv. Antano paveikslai yra garsūs malonėmis, dėl to tikinčiųjų votais apkabinėti [110].

Bernardinai garbino ir kitus savo ordino šventuosius: pirmuosius Maroko kankinius, šv. Bonaventūrą, šv. Klarą, šv. Bernardiną Sienietį, šv. Joną iš Kapistrano, bet jų garbinimas už bernardinų bažnyčių kaž kodėl Lietuvoje neprigijo.

Bernardinai su ypatinga meile garbino šv. Kazimierą Lietuvos didžiojo kunigaikščio ir Lenkijos karaliaus Kazimiero sūnų. Su jo tėvu, Kazimieru Jogailaičiu, juos siejo intymūs draugiškumo ryšiai, nes jo pakviestas šv. Jonas iš Kapistrano juos įkurdino Krokuvoje, o pats karalius pasirūpino juos įkurdinti ir Lietuvos sostinėje Vilniuje. Jie džiaugdavosi jį matydami Vilniuje, kai jis čia su tėvu atvykdavo. Dar labiau džiaugėsi, kai tėvas jauną Kazimierą Vilniuje paliko savo vietininku, kuris čia būdamas pasižymėjo nuostabiu maldingumu. Kai jis, 1484 m. miręs, pradėjo

---

[107] BF, III t., 694 nr., 314 psl. duoda tik registrą. Pilnas bulės tekstas yra Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1480 f. 68-70.

[108] Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1480, f. 66-72.

[109] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 305 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1512, f. 157; L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1505, XV t., 22 nr., 481 psl.

[110] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, II t., 463 psl.

garsėti stebuklais, tai jie meldėsi ir rūpinosi, kad jis būtų paskelbtas šventuoju [111]. Tiesa, tarp paskelbtų Žygimanto Senojo, Vilniaus vysk. Alberto Radvilo ir Vilniaus pranciškonų konventualų prašymų, 1516 m. pasiųstų pop. Leonui X, kad jis Kazimierą paskelbtų šventuoju, nėra bernardinų prašymo [112], bet tai nereiškia, kad jie tokio prašymo neparašė. Greičiausiai jis dar tebėra Slaptame Vatikano archyve niekeno nesurastas.

Juk, kai šv. Kazimiero gyvenimui ištirti pop. Leonas X 1520 m. Vilniun atsiuntė savo legatą, Zachariją Ferreri, tai jis, kaip matėme, su bernardinais palaikė artimus ryšius, nes ta proga jis jų bažnyčioms suteikė atlaidus [113]. Tada Kauno bernardinai jam pasiskundė, kad lenkai viršininkai išgabeno jų vienuolyno brangenybes, dėl to manoma, kad jis lietuviams bernardinams pataręs atsiskirti nuo lenkų ir įkurti savo provinciją. Tai jie po dešimties metų pastangų ir padarė [114].

Bendras bernardinų džiaugsmas, kad pajudėjo Kazimiero kanonizacijos byla, buvo išreikštas 1520 m. Krokuvos kapituloje, kurioje dalyvavo pats generolas Pranciškus Lichetti ir Lietuvos bernardinai. Kapitulos aprašyme tai entuziastiškai pabrėžiama: «Kai artimoje Vokietijoje ir Bohemijoje įsigalėjo Liuterio erezija, Lenkijoje Dievas leido suspindėti naujai šviesai, kad pal. Kazimieras daugeliu stebuklų pragarsėtų, kurių ištirti atvyko Zacharijas Ferreri» [115]. Vilniuje ištirtais dokumentais remdamasis, legatas Zacharijas parašė *Palaimintojo Kazimiero gyvenimą*, kuris Krokuvoje 1521 m. buvo atspausdintas [116].

Kai Kazimieras buvo paskelbtas šventuoju, įtrauktas šventųjų katalogan ir įrašytas į liturginį kalendorių, tai Lietuvos bernardinai 1604 m. gegužės 10, 11 ir 12 d. kartu su kitais vienuoliais Vilniuje dalyvavo iškilmingame šventojo pagerbime [117], o vėliau jo garbę kėlė savo pamokslais ir raštais. Antai, Pranciškus Božykovskis, dar studijuodamas Romoje (vėliau jis buvo generalis lekto-

---

[111] Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XI t., 277 ir sek. psl.; Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, New Yorkas 1955, 40-44 psl.

[112] VPL, II t., 339 nr., 367 psl.; 401 nr., 374 psl.; 400 nr., 373 psl.; Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, 57 ir sek. psl.

[113] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Vilnensis*, f. 8-9.

[114] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 339 psl.; Arch. Bernard.: *Annales...* I t., ad an. 1521, f. 224.

[115] «Dum in vicinis Germaniae et Bohemiae regnis haeresis Lutherana serpet, (Deus) in Polonia novam lucem oriri fecit ex quo B. Casimirus ... miraculis multis claruit. Quibus videndis et examinandis deputatus est Vilnam (Zacharias Ferreri»; žr. (*Relatio de Licheto*, 103 nr., 528 psl.

[116] Z. Ivinskis, *Šv. Kazimieras*, 62-66 psl.

[117] Ten pat, 101 ir sek. psl.

rius ir Lietuvos bei Mažosios Lenkijos provincijolas[118]), Aracoeli observantų generalinės kurijos bažnyčioje, garbingų svečių akivaizdoje, 1692 m. kalbėjo apie šv. Kazimierą. Savo kalbą jis tais pačiais metais atspausdino Romoje[119].

Negana to, tiek Lietuvos konventualai (1686), tiek bernardinai (1731)[120], įkurdami savo nepriklausomas provincijas, jas pavadino šv. Kazimiero vardu. Be to, jie savo bažnyčias ir vienuolynus išpuošė šv. Kazimiero altoriais, paveikslais ir statulomis.

e. *Pamaldos, procesijos ir giesmės.* — Dieviškajam kultui didinti ir šventųjų garbinimui plėsti bernardinai laikydavo įvairias pamaldas, ruošdavo procesijas ir giedodavo šventas giesmes. Dažnai šios pamaldos būdavo sujungtos su pamokslais.

Pagrindinė vieša procesija būdavo ruošiama Dievo Kūno šventėje, jos oktavoje ar oktavos sekmadienį, iš katedros ar pagrindinės miesto bažnyčios, kurioje, jei buvo paprotys, dalyvaudavo ir bernardinai[121]. Kai kada tokios procesijos Vilniuje būdavo ruošiamos iš katedros į bernardinų bažnyčią. Antai, Vilniaus katedros kapitula, vyskupui sutinkant, 1525 m. nutarė, kad Dievo Kūno procesija būtų daroma į bernardinų bažnyčią[122]. Iš 1467 m. provincijos statutų sužinome, kad šalia didžiosios bendros procesijos bernardinai dar savo vienuolynų rajone ruošdavo Dievo Kūno procesijas, nes tuose statutuose nurodoma, kaip tas procesijas tvarkyti, kokiais drabužiais apsirengti ir kaip Švč. Sakramentą išstatyti[123].

---

[118] KĘDZIOR, *De schola scotistica*, 106 psl.

[119] BORZYKOWSKI FRANCISCUS: *Hercules catholicus duodecim certaminum Victor, inclytus Princeps Sarmaticus Casimiri Poloniae Regis filius, Christi Confessor eximius D. Casimirus Annua solennitatis suae 4 Martij die S. Stanislai Episcopi Mart. Polon. gentis in ecclesia decorae doctissimorum hospitum coronae a Patre Fratre Francisco Borzykowski, Ord. Minor. Observ. Provinc. poloniae Minoris Residente S. Theol. Gener. in Conventu Aracoelitano studente, publica oratione demonstratus*, Roma 1692, 20 psl.; K. J. T. ESTREICHER, *Bibliografja polska*, XIII t., 286 psl.

[120] Arch. Bernard.: *Acta Capitulorum an.* 1731, f. 8.

[121] «Et quando in processionibus Corporis Christi fratres ire consuetum est, vadant in die Corporis Christi et Dominica infra octavam et in die Octavae; ubi vero non est consuetum ire fratres nisi bis, scilicet in die Corporis Christi et in Dominica infra Octavam, non debent ire nisi secundum quod eis consuetum est: ubi autem nulla est consuetudo fratrum, non debent ire nisi semel, scilicet in die Corporis Christi vel illo die quo solemnitas est in civitate» (KANTAK, *Życie Bernardynów*, 342 psl.).

[122] J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowie*, III t., 27 psl.

[123] «In processionibus Corporis Christi quando portatur sacramentum, non plures nisi diaconus, subdiaconus, ceroferarii et turibularius cum ipso

Šalia Dievo Kūno procesijos dar būdavo ruošiamos kitos bendros procesijos, prašant taikos, apsaugos nuo maro ir bado, dėkojant už pergalę prieš netikinčiuosius ir prašant malonių valstybei ar miestui. Į tokias procesijas, jei būdavo kviečiami, bernardinai eidavo. Tačiau provincijos statutai juos įspėjo, kad, tokiose procesijose dažnai dalyvaudami, neįvestų netinkamo papročio visuomet dalyvauti [124].

Toliau provincijos statutai nustatė, kad tokiose procesijose dalyvaudami bernardinai, nors jiems draudžiama, gali įeiti į moterų vienuolių bažnyčias ir kapus, jei į juos eina kiti vienuoliai. Taip pat dalyvaujantieji tokiose procesijose turėjo būti nusižeminę ir su kitais vienuoliais nesivaržyti dėl pirmenybės [125]. Tačiau nežiūrint šio įspėjimo, XVI amž. Vilniuje jie pykosi su konventualais dėl tokios precedencijos [126].

Be jau minėtų bendrų procesijų, bendro pobūdžio procesijomis dar būdavo laikomos Šv. Kryžiaus dienomis prieš Šeštines ir šv. Morkaus dieną, o Vilniuje dar ir Mergelės Marijos gimimo šventėje, ruošiamos procesijos [127]. Be to, XVI amž. gale, kovos su protestantais metu, buvo įvesta 40 valandų Švč. Sakramento adoracija su viešo pobūdžio pamaldomis ir procesijomis. Apie šias 40 valandų Švč. Sakramento adoracijas Vilniuje, net dviejuose savo laiškuose 1579 m. liepos 24 ir rugsėjo 6 d., nuncijus Caligari rašė Valstybės sekretoriui kard. Comense. Tuose laiškuose nuncijus mini, kad 40 valandų adoracijos daromos kas 15 dienų ir yra gausiai žmonių lankomos [128]. Tokios pamaldos buvo tęsiamos ir Vilniaus vysk. kard. Jurgio Radvilo laikais (1579-1591). Antai, 1585 m. sausio 8 d. jo sekretorius Fulgineus iš Vilniaus rašo nuncijui, kad Vilniuje

---

sacerdote induantur. Et exponitur Sacramentum ad altare more saecularium » KANTAK, *Życie Bernardynów*, 342 psl.).

[124] « Item quod in processionibus aliis generalibus, quae pro pace vel pro peste vel pro fame vel pro victoria contra infideles vel pro alia maxima necessitate Regni vel civitatis fuerint, si fratres invitantur, possunt acce, dere. In aliis processionibus si possunt bono modo evitare, ne vadant ubi non est consuetum ire fratribus, non vadant. Si autem invitantur et sine scandalo cleri vel populi evitari non possunt, debeant accedere. Faciunt tamen fratres quidquid possunt bono modo sine scandalo ne in talibus onerentur ne deducantur in consuetudinem » (Ten pat).

[125] « Et quando cum aliis religiosis in procesione, licet eis intrare ecclesias monialium cemeteria processionaliter, si alii religiosi intrant, ne interrumpatur processio... Quando vero vadunt, non contendunt cum aliis religiosis de loco honoratiori, sed imitentur humilitatem » (Ten pat).

[126] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, II t., 36 psl.

[127] J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, III t., 27 psl.

[128] MPV, IV t., 136 nr., 259 psl.; 149 nr., 275 psl.; VII t., 390 nr., 376 psl.

pradedamos 40 valandų pamaldos ir po jų bus tęsiamos maldos, kol vyks Varšuvos seimas. Į pamaldas žmonės bus kviečiami varpais, o vienuoliai pasikeisdami laikys pamaldas [129], dėl to pamaldas turėjo laikyti ir bernardinai.

Vietinio pobūdžio pamaldas ir procesijas su Švč. Sakramentu visose bernardinų bažnyčiose 1575 m. kovo 15 d. leido daryti apaštališkas nuncijus Vincentas Švč. Mergelės Marijos, šventųjų globėjų ir bažnyčių pašventinimo šventėse [130]. Šalia liturginių, visoms viešoms bažnyčioms leistų pamaldų ir procesijų, bernardinai dar turėjo savo ypatingas apeigas su procesijomis ir maldomis. Per Šeštines po *Nonos* užgesinus Velykinę žvakę, po du išsirikiavę, giedodami *Incarnatus Omnipotens*, eidavo į valgomąjį. Taip pat per Kalėdas ir Velykas užbaigę pamaldas eidavo į valgomąjį procesijoje ir ten, sukalbėję *Magnificat* be kitų maldų, sėsdavosi prie stalų. Buvo dar ir kitokių vietinio pobūdžio papročių, kurių buvo laikomasi įvairių švenčių metu [131].

Bernardinai dar XV amž., ragindami tikinčiuosius pamaldų metu giedoti, sakydavo: *Kas gieda, dvigubai meldžiasi*, dėl to jau tada žmonės pradėjo giedoti. Bernardinų bažnyčiose anuomet giedamos giesmės daugiausia buvo jų pačių sukurtos. Patys žmonės bažnyčiose giedodavo prieš mišias ir po mišių, prieš pamokslą ir po pamokslo, procesijose ir maldininkų kelionėse. Giesmių temos buvo tos pačios, kaip ir bernardinų pamokslų: Kristaus gyvenimas ir jo kančia, Marija Mergelė ir Motina, šventųjų gyvenimai ir jų dorybės. Giesmių forma buvo labai paprasta, bet vaizdinga [132].

Tarp giesmes rašiusiųjų bernardinų labiausiai iškilo pal. Ladislovas iš Gielnovo (1462-1505), kuris dėl ypatingos meilės nukryžiuotajam Kristui visus savo pamokslus pradėdavęs šūkiu: *Jesus Nazarenus Rex Judæorum*! — Jėzus Nazarietis Žydų karalius, ir kalbėdamas apie Kristaus kančią, kartais pakildavo ekstazėn. Jis apie Kristaus kančią parašė ir giesmę, prasidedančią žodžiais: *Jezusa Judasz Przedał* — Jėzų Judas pardavė. Šią giesmę jis giedodavo su žmonėmis prieš arba po pamokslo. Ja naudojosi ir kiti pamokslininkai. Paskui ji buvo išversta ir žmonių giedama Lietuvos bernardinų bažnyčiose [133].

---

[129] P. JATULIS, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe*, žr. *L.K.M, Akademijos Suvažiavimo Darbai*, VII t., 249 psl.

[130] Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1575, f. 286.

[131] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 135 psl.

[132] Ten pat, 129 ir sek.

[133] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 258 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1488, f. 119; KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t..

Ladislovas iš Gielnovo parašė ir *Kto chce Pannie Marii służić* — Kas nor Panai Marijai tarnaut. Ši giesmė dar vadinama: *Septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų karunka*[134], kuri labai populiari Lietuvoje. J. Vaišnora teigia, būk ji tik XVII amž. buvusi kurio nors jėzuito į lietuvių kalbą išversta, nes ji įdėta J. Šrubausko giesmyne *Balsas Širdies*, atspausdintame 1726 m.[135]. Vien dėl to, kad ji tada pateko į šį giesmyną dar nereiškia, kad ją tik tada koks nors jėzuitas išvertė. Ji bernardinų bažnyčiose buvo pradėta giedoti dar pal. Ladislovui gyvam esant. Prasidėjus lietuvių bernardinų kovoms su lenkais XVI amž. pradžioje, ši giesmė galėjo būti išversta ir lietuviškai giedama. J. Šrubauskas, leisdamas savo giesmyną, galėjo ją jame paskelbti. Paskui ji daug kartų net iki mūsų dienų buvo perspausdinta ir giedama[136].

Pal. Ladislovas iš Gielnovo yra sukūręs ir šv. Onos giesmę: *Anna święta i nabożna* — Ona šventa ir pamaldi. Ši giesmė buvo giedama prie bernardinų bažnyčių veikiančios šv. Onos brolijos susirinkimuose, tarsi brolijos himnas[137]. Jis buvo parašęs dar ir daugiau giesmių, bet jos jo vardu mūsų nepasiekė. Gal būt, jos, lietuviškai išverstos, tebėra giedamos ir dabar, bet jų autorius jau nežinomas.

Jonas Komorovskis, aprašęs pal. Ladislovo iš Gielnovo parašytas giesmes, sako, kad buvo daug ir kitų pamokslininkų, sukūrusių įvairias giesmes, kurios po pamokslų arba įvairiais liturginių metų laikais ir šventėse buvo pamaldžių žmonių giedamos[138]. Jis tada tų giesmių autorių nenurodė, dėl to dabar mes jų ir nežinome, nors daugelis jų vėliau galėjo patekti ir į lietuviškas maldaknyges, ypač tretininkams skirtą *Szaltinį*[139].

---

131 psl.; J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 173, 178 psl.; Cz. BOGDALSKI, *Bernardyni w Polsce*, I t., 315 psl. duoda du šios giesmės posmus, tačiau nepavyko surasti atitinkančio lietuviško vertimo man prieinamuose giesmynuose. Tiesa, M. VOLONCZAUSKI, *Kantičkose*, 123 psl., yra panašiai grasidedanti giesmė *Jezu Kristu Judoszius žydams, kad pardavė*, bet toliau lietuviškos giesmės žodžiai lenkiškam tekstui neatitinka, nebent tai būtų labai laisvas vertimas.

[134] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 131 psl.

[135] J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 204 psl.

[136] *Aukso Altorius arba Szaltinis Dangiszkų Skarbu*, Tilžė 1907, 969 psl.; *Liturginis Maldynas*, Vilnius-Kaunas 1968, 547 psl. Šioje paskutinėje laidoje tekstas naujai taisytas ir pradžia visai pakeista.

[137] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 13 psl.; J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 178 psl.

[138] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 258 psl.

[139] V. GIDŽIŪNAS, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, Brooklynas 1971, 99 ir sek. psl.

Per pranciškonus Lietuvą pasiekė ir *Mažosios Marijos valandos*. Lotyniškai jos vadinamos *Officium Parvum B. V. Mariae*, savo forma panašios į kunigiškus poterius *Officium Divinum*. Jos dar lotyniškai kartais būdavo vadinamos *Cursus*, o vysk. M. Valančius jas vadina Kurso maldomis. Kada jos Lietuvoje katedrose ir kitose bažnyčiose buvo pradėtos kalbėti, nežinia. Trečiojo šv. Pranciškaus ordino nariams pop. Mikalojus IV savo 1289 m. duotoje reguloje įsakė jas kalbėti [140], dėl to tretininkai, mokantieji skaityti, jas turėjo kalbėti iki kol 1883 m. pop. Leonas XIII, duodamas naują regulą, vietoje *Mažųjų Marijos valandų* leido kalbėti 12 poterių [141]. Kaip priedą prie *Officium Divinum* valandų, jas kalbėjo ir bernardinai, dėl to iš jų brevijoriaus padarytas vertimas buvo įdėtas į *Szaltinį* [142]. Šių valandų kilmę, kelią į Lietuvą, kieno ir kur jos buvo kalbamos, yra aprašęs savo studijoje J. Vaišnora [143].

Negana to, kitas *Valandas apie Nekaltai Pradėtąją* lotyniškai parašė pranciškonas-observantas Bernardinas iš Bustis, kurios ilgai observantų bažnyčiose buvo giedamos lotyniškai. Taip jas giedojo ir Lenkijos bei Lietuvos bernardinai, kol XVII amž. pradžioje 1616 ir 1626 m. buvo padaryti du lenkiški vertimai. Pirmąjį vertimą galėjo praktiškam reikalui padaryti koks nors bernardinas, o antrąjį padarė jėzuitas Stanislovas Fenickis. Lenkiškai šios valandos buvo vadinamos *Godzinki*, dėl to ir į Lietuvą jos atėjo *Gadzinkų* vardu. Manoma, kad lietuviškai jos buvo išverstos XVIII amž., bet kas jas išvertė, nežinia. Lietuviškai šios valandos prasideda: *Pradėkime žodžiais garbinti Mariją švenčiausią*. Šios valandos Lietuvoje greitai paplito, tiek bažnyčiose, tiek tikinčiųjų namuose. Jos būdavo giedamos rytmečiais, ypač advente prieš Rarotines mišias. Prie jų išsiplatinimo daug prisidėjo pranciškonai, jėzuitai ir vyskupai, ragindami jas giedoti, dėl to jos yra giedamos net ir mūsų laikais [144].

Yra ir daugiau bernardiniškos kilmės lietuvių giedamų giesmių, ypač kalėdinių [145], bet dėl šaltinių stokos sunku jas beatpa-

---

[140] C. EUBEL, *Bullarii Franciscani Epitome*, suppl. Ad Claras Aquas (Quaracchi) 1908, 51 nr., 304 ir sek. psl.; V. GIDŽIŪNAS, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 8 nr., 37 psl.

[141] V. GIDŽIŪNAS, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 39 ir sek. psl.; *Šv. Pranciškaus Trečiojo Ordino Regula ir Konstitucijos*, Brooklynas 1963, II skyr., 6 nr., 13 psl.

[142] *Aukso Altorius arba Szaltinis*, Tilžė 1907, 467-536 psl. Ši laida yra viena iš vėlesniųjų. Ja naudojausi, nes kitų nepavyko surasti.

[143] J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 54-58 psl.

[144] Cz. BOGDALSKI, *Bernardyni w Polsce*, I t., 99 ir sek. psl.; J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 199 psl.

[145] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I, 132 psl.

žinti. Mums pakanka ir šių kuklių duomenų, iš kurių matome, kad ir bernardinai savo pamaldomis, procesijomis ir giesmėmis yra nemaža prisidėję prie dieviškojo kulto ir šventųjų garbinimo ugdymo Lietuvoje.

f. *Bažnytinės brolijos ir draugijos.* — Bernardinai taip pat organizavo bažnytines brolijas ir draugijas. Pats šv. Jonas iš Kapistrano, atvykęs į Krokuvą, davė pradžią III-jam šv. Pranciškaus ordinui, kuriam vadovauti, italų papročiu, ministru paskyrė Baltramiejų Grybovskį. Matyt, kad Lenkijoje III-sis ordinas greitai plėtėsi ir išvystė savo veiklą, jei minėtasis ministras jau 1455 m. Jonui iš Kapistrano pasiuntė savo pranešimą apie tretininkų veiklą [146].

Lietuvoje bernardinų vadovaujamas III-sis ordinas, žinomas čia įsikūręs tik apie 1470 m. Atrodo, kad Lietuvoje pirmieji tretininkai buvo vienuolynų fundatoriai ir didieji geradariai. Tiesa, nėra žinoma, kad karalius Kazimieras, Vilniaus bernardinų vienuolyno įkūrėjas, Stanislovas Sandzivojevičius Kaune įkurdinęs bernardinus, ar Martynas Goštautas, Tikocino vienuolyno fundatorius, būtų buvę tretininkai. Bet žinome, kad jie buvo pamilę šv. Pranciškaus dvasią ir jo uoliuosius dvasios vaikus bernardinus; tai leidžia manyti, kad jie buvo įstoję į III-jį ordiną 147. Tikrai žinoma, kad Martyno Goštauto sesuo Aleksandra, kuri Tikocino vienuolyno bažnyčią aprūpino liturginiais drabužiais, buvo III-jo ordino narė [148].

Apie dvi paskiras tretininkes iš vėlesnių laikų turime šiek tiek žinių. Antai, 1534 m. Vilniaus katedros kapitulos aktuose yra užrašyta, kad tų metų spalio 6 d. kapitula paėmė savo globon vieną bernardinų tretininkę ir leido jai skalbti bažnytinius drabužius [149]. Trims šimtmečiams praslinkus 1860 m. liturginiame bernardinų kalendoriuje — nekrologe užtinkame Mogiliavo vienuolyno tretininkę ir geradarę Emiliją Bučinskaitę [150].

Yra žinoma, kad Lenkijos ir Lietuvos bernardinų provincijos vikarijai rūpinosi III-jo ordino platinimu įvairiais būdais jį garsindami. Antai Marijonas iš Ieziorko, kuris nuo 1467 iki 1487 m. su mažomis pertraukomis ėjo tas pareigas, ir priėmė Vilniaus,

---

[146] Ten pat, 154 ir sek. psl.

[147] V. GIDŽIŪNAS, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 82 ir sek. psl.

[148] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 225 psl.

[149] J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, III t., 35 psl.

[150] *Directorium horarum canonicarum et Missarum juxta rubricas novissimas Breviarii et Missalis Romno-Seraphici ad usum Fratrum Minorum de Observantia... Pro Anno Domini MDCCCLX*, Vilnius 1859, 84 psl.

Kauno ir Tikocino vienuolynus, garsino III-jį ordiną, iškeldamas jo naudingumą, privilegijas ir malones, kurias jam Apaštalų Sostas buvo suteikęs. Sakoma, kad jis, būdamas vikarijumi ir lankydamas vienuolynus, daug tikinčiųjų priėmė į III-jį ordiną, dėl to reikia manyti, kad, baigęs savo pareigas ir nuo 1487 iki 1491 m. gyvendamas Vilniuje, ir čia organizavo tretininkus [151].

Tretininkus prie vienuolynų organizavo gvardijonai, o toliau nuo vienuolynų jų įgalioti kunigai bernardinai, kurie kartais taip sėkmingai veikė, kad sukėlė pasaulinių kunigų pavydą, dėl to pastarieji 1752 m. birželio 6 d. Žemaičių vyskupijos sinode pareikalavo, kad būtų uždrausta bernardinams be vietos vyskupo leidimo į III-jį ordiną įrašyti moteris [152]. Iš tikro, įrašyti paskirus asmenis į tretininkus jokio vyskupo leidimo nereikėjo. Gal būt, jie be atodairos kūrė kongregacijas parapijose, kurioms kurti jau reikia vietos vyskupo leidimo. Matyt, po šio sinodo reikalas susitvarkė, nes niekur šis klausimas daugiau nebuvo keliamas.

Greitai pasireiškė ir tuometinių tretininkų įtaka religiniame lietuvių gyvenime. Gilesnis religinis gyvenimas, III-jo ordino regulos tvarkomas, daugelyje uolesniųjų tretininkų sužadino norą siekti aukštesnės tobulybės ir padėti artimui. Taip III-sis ordinas davė užuomazgą daugeliui pašaukimų į dvasininkus ir vienuolius, o kai kuriuos net paskatino kurti naujas vienuolijas ar statyti vienuolynus ir bažnyčias.

Patys tretininkai, net senyvame amžiuje, panoro stoti į bernardinus, bet dėl silpnos sveikatos, negalėdami būti I-jo ordino nariais, ordino konstitucijoms leidžiant, gaudavo vienuolinį abitą ir, tapę amžinaisiais tretininkais, gyvendavo vienuolyne. Tokie tretininkai, kaip anuomet taip ir dabar, nedaro vienuoliniu įžadu, bet turi laikytis vienuolinės gyvenimo tvarkos ir už tai gauna visas vienuoliams Bažnyčios suteiktas malones ir privilegijas. Tokių amžinųjų tretininkų seniau lietuvių pranciškonų vienuolynuose buvo nemaža. Jais gali būti priimami kunigai ir nevedę vyrai.

Aukštos kilmės tretininkės mergaitės XV amž. gale davė pradžią Nekalto Prasidėjimo seserų bernardinių vienuolynui Vilniuje. Šio vienuolyno pradininkės buvo Barbora Radvilaitė (pirmojo Mikalojaus Radvilo duktė), Darata ir Ona Aleknavičiūtės, Aleknavičiaus Sudimantaičio, Vilniaus vaivados, dukterys. Šis pirmasis vienuolynas davė pradžią seserų bernardinių vienuolijai

---

[151] V. GIDŽIŪNAS, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 84 psl.

[152] M. WOLONCZEWSKIS, *Žemaitiu Wiskupistė*, II t. Vilnius 1848, 166 psl.; Nauja laida *M Valančiaus Raštai*, II t., Vilnius 1972, 334 psl.

Lietuvoje, kuri ilgainiui šalia Vilniaus atidarė savo vienuolynus Kaune, Gardine, Minske ir Slanyme [153]. Praeityje seserys bernardinės yra daug pasidarbavusios Lietuvos mergaičių auklėjime.

Lietuvoje artimo meilės darbais pasižymėjo vienuoliai rokitai, įkurti tretininko Jono Jarulavičiaus. Vienuolijos steigimo dokumente sakoma, kad « Jonas, Dievo pašaukimu, prieš 1710 m. marą tapo šv. Pranciškaus tretininku ir, Joniškyje atsiėmęs savo dalį namais, žeme, miškais ir kitu kilnojamu turtu, visa tai pardavęs, pinigus atidavė Vilniaus fundacijai ». Jis su kitais pamaldžiais vyrais, greičiausiai taip pat tretininkais, įkūrė gailestingųjų brolių vienuoliją. Kadangi didvyriškų gailestingumo darbų daugiasia reikėjo marų metais, o marai labiausiai siausdavo Vilniuje, dėl to jie ir pirmąją savo ligoninę įsteigė šiame mieste. Savo patronu jie pasirinko šv. Roką tretininką, dėl to vadinosi rokitais. Vos įsikūrusi vienuolija 1710-1711 m. maro buvo sunaikinta, nes beslaugydami maro ištiktuosius ir laidodami mirusiuosius, išmirė visi rokitai. Atslūgus marams, jų vienuolija buvo vėl atgaivinta. Tada rokitai slaugė įvairių rūšių ligonis, bet daugiasia globojo bepročius. Jie turėjo savo ligoninę Vilniuje, Kaune, Minske, Varniuose ir Kęstaičiuose [154].

Labai garsi buvo ir bernardinų globojama Šv. Onos brolija. Manoma kad šią broliją Lietuvoje ir Lenkjoje įkūrę vokiečiai kolonistai ir pirkliai XV amž. Kadangi anuomet bernardinų vienuolynuose buvo vokiečių arba vokiškai kalbančių kunigų, dėl to ši brolija pasirinkdama juos dvasios vadais, pasidavė bernardinų globai [155].

Ši brolija pirmiausia pradėjo veikti prie Lietuvos bernardinų vienuolynų, nes Vilniuje ji buvo įkurta 1500 m., Kaune 1508, o Poznanėje 1521 ir Lvove 1531 m. [156]. Kadangi vokiečiai Lietuvoje ir Lenkijoje patys pirmieji priėmė M. Liuterio mokslą, dėl to šv. Onos brolija, tam mokslui priešinga, savaime turėjo likviduotis. Tik protestantizmo antplūdžiui kiek atslūgus, kan. Dimitras Soli-

---

[153] Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Monialium Vilnensis*, f. 40 ir sek.; V. GIDŽIŪNAS, *Trečiasis Šv. Pranciškaus Ordinas*, 86 ir sek. psl.; J. VAIŠNORA, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, 312 ir sek. psl.

[154] J. VAIŠNORA, *Rokitai*, žr. *Šv. Pranciškaus Varpelis*, 1965 m. 8 nr., 245-247; 9 nr. 264-268; 10 nr., 246-249 psl.

[155] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 157 psl.; J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, 164 ir sek. psl.; J. VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija Lietuvoje*, žr. *Aidai*, 1957 m. 3 nr., 137 psl.

[156] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, I t., 155 ir sek. psl.

kovskis, karaliaus Stepono Batoro sekretorius, dar prieš tapdamas Lvovo arkivyskupu, karaliui ir karalienei pritariant, sumanė naujais pagrindais atgaivinti šv. Onos broliją[157]. Tada kun. S. Haginovui buvo pavesta parašyti naujus statutus[158], kuriuos paskui kan. D. Solikovskis išvertė lotyniškai[159].

Tuo pat metu Solikovskis populiarino mintį atgaivinti šv. Onos broliją, bent ten, kur anksčiau ji veikė. Taip jis 1580 m. iš Gardino parašė laišką, nurodydamas brolijos naudą, ir kvietė į ją įsirašyti. Šį savo laišką kartu su naujais statutais, turinčiais 14 skyrių, lenkų kalba pasiuntė visiems bernardinų vienuolynams. Šis laiškas kartu su statutais buvo įtrauktas Vilniaus šv. Onos brolijos knygon ir išsiliko iki mūsų laikų[160]. Lotynišką gi statutų vertimą per karalių, kartu su prašymu juos patvirtinti ir brolijos nariams atlaidus suteikti, įteikė apaštališkajam nuncijui J. A. Caligari. Apie tai sužinome iš nuncijaus rašto, rašyto 1580 m. lapkričio 27 d. Valstybės Sekretoriui kard. Comense, kuriame jis prašo šiam reikalui reikalingų įgaliojimų[161]. Gavęs reikalingas galias, nuncijus 1581 m. balandžio 11 d. specialiu raštu patvirtino šv. Onos brolijos statutus, leido jai daryti procesijas su Švč. Sakramentu ir jos nariams suteikė atlaidus[162].

Šiame oficialiame rašte yra įtrauktas visas lotyniškas statutų tekstas ir brolijos maldos. Iš nuncijaus rašto paaiškėja, kad tuomet šv. Onos brolija jau veikė įvairiose Lietuvos ir Lenkijos vietose. Jai priklausė vyrai ir moterys, pasauliečiai ir dvasininkai, didikai ir paprasti žmonės. Šv. Onos brolijos tikslas buvo Dievo garbė ir tikinčiųjų paguoda, jų tikėjimo, vilties ir meilės padidinimas ir bendra gerovė. Atrodo, kad ši brolija turėjo tikslą stiprinti protestantų griaunamą tikėjimą, gyvinti religinę praktiką ir melsti Dievą, kad apgintų kraštą nuo priešų, kurie vis giliau iš rytų veržėsi.

---

[157] *Podręczna Encyklopedya Kościelna*, XXXV-XXXVI t., Varšuva 1912, 421 psl.; VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija*, 137 psl.

[158] VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

[159] Du lenkiški statutų tekstai yra šv. Onos brolijos knygoje, kuri yra Lietuvos TSR Centrinio Instituto Archyve, F. 1135. apr. 4, bylos numeris 472. Knyga vadinasi *Trzy Xięgi Bractwa Anny S. od Roku 1580*, f. 5-8 ir f. 217-220. Statutas lenkiškai atspausdintas K. KANTAK, *Najważniejsze rękopisy franciszkańskie bibliotek wileńskich*, 181-183 psl. Lotynišką tekstą kartu su nuncijaus patvirtinimu yra išleidęs L. BORATYŃSKI, MPV, IV t., in Appendice 17 nr., 830-835 psl.

[160] *Trzy Xięgy Bractwa Anny S. od Roku 1580*, f. 9-11; f. 217-220.

[161] MPV, IV t., 290 nr., 530 ir sek. psl.

[162] Ten pat, in Appendice 17 nr., 830-835 psl.

Šiam daugiariopam tikslui pasiekti:

1. Kiekvienas narys turi mokėti, suprasti ir su visa savo šeima kalbėti: *Tėve mūsų, Sveika Marija, Tikiu į Dievą* ir *10 Dievo įsakymų*.

2. Nariai turi pamaldžiai dalyvauti votyvinėse šv. Onos mišiose, kurios antradieniais giedamos bernardinų ir kitose bažnyčiose. Jie turi prisiminti šv. Onos ir Mergelės Marijos gyvenimą bei Viešpaties įsikūnijimą, apmąstyti Išganytojo kančią ir už ją dėkoti Dievui. Šių pareigų neatlikę nariai gali būti tik rimtų priežasčių pateisinami.

3. Šalia Bažnyčios įsakymo nariai šv. Onos šventėje turi atlikti išpažintį ir priimti komuniją, o tai padaryti sutrukdytieji turi duoti didesnę auką vargšams.

4. Jie turi vengti girtavimo ir visokio papiktinimo, artimo apgavysčių, niekam nekenkti žodžiu ar darbu, visiems mielai padėti, nuliūdusius suraminti, tikinčiųjų nesantaikas slopinti ir darnų sugyvenimą puoselėti, apie visus gerai galvoti, nieko neskriausti, bet su visais nuoširdžiai elgtis.

5. Jei kuriam pasitaikytų ką nors išgirsti prieš Katalikų Bažnyčią ar jos mokslą, ypatingai prieš Dievo Sūnų, Šv. Dvasią, ar prieš 7 sakramentus, ar šventuosius piktažodžiaujant, tai jis tam net ir tylomis negali pritarti, bet tuos dalykus išmanydamas turi tokį sudrausti ir tinkamai atremti, kad kvailas nemanytų esąs išmintingas, o kas tų dalykų neišmano, užprotestavęs, pramatydamas vaidus, turi pasišalinti.

6. Gyvenime nuolat patirdami sunkumų ir prieštaravimų, brolijos nariai, turi juos ramiai priimti ir antraeiliuose dalykuose nepasimesti ir Dievo nepamiršti, bet sunkumus ir kentėjimus priimti ir už juos dėkoti; taip pat nesikelti puikybėn pasisekimuose, nenusiminti nesėkmėje, bet Dievo valiai atsiduoti, atsimenant Išganytojo, jo Motinos ir šv. Onos sunkumus ir kentėjimus, kurie atsidavė Dievo valiai.

7. Taip pat brolijos nariai yra įpareigoti savo klystančius brolius su meile įspėti, o įspėtieji įspėjimus su dėkingumu priimti.

8. Kiekvienas narys nešioja brolijos ženklą: auksinį, sidabrinį ar metalinį medalį, kurio vienoje pusėje — šv. Ona, švč. Mergelė Marija ir tarp jų Jėzus, paskui įrašas *S. Annae Societas*, o antroje — trys žodžiai: *Fructus caritatis salus* — Meilės vaisius išganymas.

9. Kiekvienais metais turi būti išrenkamas brolijos vyresnysis-kuris šaukia susirinkimus, palaiko drausmę ir tvarko visus reika, lus. (Vėliau vadovybė buvo iš kelių asmenų).

10. Susirinkimai šaukiami bernardinų šv. Onos bažnyčioje ar koplyčioje ar kitoje vienuolyno šv. Onai skirtoje patalpoje. Juose broliai turi būti kuklūs ir padoriai elgtis. Moterys juose nedalyvauja, bet apie susirinkimo nutarimus jos būdavo informuojamos kalbėtojo ar pamokslininko.

11. Bažnyčioje laikoma auku dėžutė, kurios raktą turi vyresnysis ar kitas brolijos tam išrinktas brolis. Šios metinės, dėžutėse surinktos brolių ir seserų aukos, naudojamos bažnyčiai, kunigams ir vargšams šelpti. Įsirašiusieji į broliją nariai pasižada ir savo ranka knygoje įsirašo, kiek kasmet per šv. Oną aukos.

12. Duodama forma, kuria įsirašantieji į šv. Onos broliją broliai ir seserys turi naudotis.

13. Mirus broliui ar seseriai, kiekvienas narys turi dalyvauti laidotuvėse ir egzekvijose ir už jo sielą pasimelsti. Negalintieji dalyvauti teatsilygina išmalda.

14. Du kartu metuose už visus mirusius brolius ir seseris turi būti laikomos gedulingos pamaldos; po šv. Onos šventės ir po šv. Onos bažnyčios ar koplyčios pašventinimo metinių. Vilniuje ir Kaune, kaip matėme, tokia pašventinimo šventė būdavo sekmadienį prieš apaštalų Simono ir Judo šventę.

Statutų priede broliai ir seserys raginami kalbėti šv. Onos karunką, kurios jau kiti nekalba, ir toliau pridedamos kasdieninės, nariams privalomos maldos. *Tėve mūsų*, *Sveika Marija*, malda į šv. Oną, už karalių ir klaidatikius.

Davęs statutų ir maldų tekstą, nuncijus pirmiausia, brolijos narius išrišo iš visų bažnytinių bausmių, jei tokias kas būtų užsitraukęs, patvirtino brolijos statutus, leido šv. Onos ir šv. Joakimo šventėse, o taip pat keturis kartus metuose, pirmą antradienį prieš metų ketvirčius, šv. Onos bažnyčiose ir koplyčiose, prie kurių veikia brolija, viešai nuo I-jų iki II-jų mišparų išstatyti Švč. Sakramentą ir daryti viešas procesijas, o kad uoliau nariai šiose pamaldose ir procesijose dalyvautų, nariams, kurie antradieniais dalyvaus votyvinėse šv. Onos mišiose, už kiekvieną dalyvavimą suteikė 100 dienų atlaidus, už dalyvavimą minėtose procesijose — 200 d., jei, gailėdamiesi atlikę išpažintį dalyvautų — 300 d., o jei šv. Onos šventėje dalyvaudami visose pamaldose atliks ir išpažintį ir gailėdamiesi priims komuniją — 350 d. Šį raštą pasirašė pats nuncijus J. A. Caligari ir jo auditorius Tarquinius Pekulas. Nuorašo tapatybę patvirtino jau Lvovo arkivyskupu išrinktas Jonas Dimitras Solikovskis.

Netrukus Bažnyčia šv. Onos broliją dar gausesnėmis malonėmis apdovanojo. Pop. Sikstas V 1589 m. savo raštu *Ex incumbenti* davė jai arkibrolijos vardą, suteikė atlaidus, atidavė bernardinų

globai ir leido jai kurtis prie visų bažnyčių[163]. Negana to, arkiv. J. D. Solikovskiui prašant, Apaštalų Sosto legatas Kajetonas 1596 m. leido arkibrolijos nariams didesnių švenčių nesutrukdytais antradieniais kalbėti šv. Onos valandas[164]. Pagaliau pop. Urbonas VIII 1625 m. padidino atlaidus[165].

Vilniuje šv. Onos brolija buvo atgaivinta 1580 m., nes tais metais pradėta vesti brolijos knygą, kurioje įsirašė pirmieji nariai[166]. Joje pirmuoju nariu 1580 m. liepos 23 d. yra įsirašęs Alb. Przetockis, Vilniaus pilies prokuratorius, kuris brolijos reikalams pasižadėjo kasmet mokėti 4 florinus[167]. Antruoju tais pačiais metais įsirašęs Žemaičių vysk. Merkelis Giedraitis, kuris pasižadėjo brolijos reikalams kasmet mokėti po 10 florinų. Po daugelio kitų pagaliau, Rygoje būdamas, 1582 m. gruodžio 22 d. įsirašė ir Vilniaus vyskupas Jurgis Radvilas, nuo 1583 m. kardinolas, pasižadėdamas kasmet sumokėti 30 florinų[168]. Jam įsirašius, 1583 m. liepos 27 d. įsirašė ir Vilniaus sufraganas, Metonos vysk. Ciprijonas, domininkonas, pasižadėdamas kasmet duoti vieną vengrišką dukatą[169]. Brolijon įsirašė taip pat Vilniaus kapitulos kanauninkai ir daug kunigų bei garbingų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnų. Tarp jų kard. Jurgio Radvilo brolis, Mikalojus Kristoforas Radvilas, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis[170], Lietuvos kancleris Leonas Sapiega[171] ir daugelis kitų vyrų ir moterų.

---

[163] VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

[164] Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1596, f. 318-320.

[165] VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

[166] *Trzy Xięgy Bractwa Anny S. od Roku 1580* f. 1-594. Knyga baigiama 1864 m. liepos 26 d. Tada buvo jau tik 11 narių ir visos moterys. Matyt, kad 1864 m. brolija, kaip ir visos kitos draugijos rusų valdžios buvo uždaryta. Žymesnių šios brolijos narių vardus chronologinėje eilėje duoda K. KANTAK, *Najważniejsze rękopisy franciszkańskie bibliotek Wileńskich*, 183 ir sek. psl.

[167] *Trzy Xięgy Bractwa Anny S.*, f. 12.

[168] « Ego Georgius Radzwil episcopus Vilnensis Dux Olice et Neswiesij huic societati S. Annae subscribo eamque servaturum ad Dei gloriam et sanctae eiusdem Ecclsiae Catholicae incrementum et Utilitatem promitto ad usus huius societatis et ecclesiae in perpetuum singulis annis quoad vivam et ubicumque fuero Triginta florinos pro Eleemosina me daturum. Hoc scripsi die 22 Decembris Anno Currenti 1582, Rigae manu propria ». Parašas tik subraukyti inicijalai (Ten pat, f. 43).

[169] « Anno D. 1583 die vero 27 Mensis Julii Ego Cipryanus, S. T. Doctor ac Dei et Sedis Apostolicae gratia Epus Meton. Suffraganeus et Canonicus ecclesiae Cathedralis Vilnensis me subscribo in hanc sanctam societatem Gloriosissimae S. Annae Matris Dei Genitricis Mariae ac in subsidium huius societatis quoadusque vixero unum ducatum ungaricale singulis annis me pensurum policeor » (Ten pat, f. 44).

[170] « Ego Nicolaus Christophorus Radzwil Dux Olice et Neswiesij huic

Vilniuje šv. Onos brolija prie bernardinų vienuolyno (ne žemutinėje pilyje) iš seno turėjo gražią šv. Onos bažnyčią. Ši bažnyčia buvo apleista, dėl to atsikūrusi šv. Onos brolija 1582 m. ją atnaujino, uždengė stogą, pataisė skliautus ir sidabrinį kryžių nupirko [172].

Šv. Onos brolija XVI amž. pradžioje iki protestantizmo įsigalėjimo veikė ir prie Kauno bernardinų vienuolyno. Yra manoma, kad ją Kaune įkūręs provincijos vikarijus Rafaelis iš Prošovico (1506-1509); Vilniaus vysk. Albertas Radvilas 1508 m. gegužės 15 d. ją patvirtindamas, klausantiems mišių, laikomų ant šv. Onos altoriaus, suteikė 40 d. atlaidus [173]. Tada gvardijono Antano pastangomis šv. Onos brolija labai išaugo. Jai priklausė vyrai ir moterys, didikai, pirkliai ir paprasti žmonės, bet, dėl žinomų priežasčių, beveik išnykus bernardinams ir įsigalėjus liuteronizmui, Kaune kaip ir Vilniuje ji nustojo veikusi. Naujais pagrindais broliją atgaivinus, vėl prasidėjo gyvas veikimas. Pirmiausia jos narių Kauno advokato Všovskio ir kuopos vado Putvinskio lėšomis šv. Onos koplyčia buvo papuošta naujais paveikslais. Nors čia šv. Onos brolija buvo negausi, nes XVI amž. gale ji turėjo tik 16 narių [174], bet buvo įtakinga, nes antradieniais į šv. Onos mišias ir per šv. Onos atlaidus sutraukdavo daug žmonių [175].

Vėliau naujiems bernardinų vienuolynams kuriantis, prie jų kūrėsi ir šv. Onos brolija, nors, gavus jau minėtą popiežiaus leidimą, ji galėjo kurtis ir prie kitų bažnyčių, dėl to Žemaičių vysk. Merkelio Giedraičio ganytojavimo metu (1576-1509), kai bernardinų šioje vyskupijoje dar nebuvo, prie kai kurių bažnyčių jau veikė šv. Onos brolija [176]. Vysk. Jurgis Tiškevičius 1639 m. reliacijoje apie savo vyskupiją mini, kad prie Varnių katedros yra

---

S. Societati subscribo, eamque me servaturum pro Dei gloria et Ecclesiae Catholicae utilitate promitto, ad usus autem huius societatis ecclesiasticos, singulis annis quoad vivam et ubicumque fuero decem florinos daturus sum. In Mhiz (sic) ipso festo SS. Petri et Pauli. Anno 1582 » (Ten pat, f. 42).

[171] Ten pat, f. 81.

[172] Arch. Bernard.: *Topographia...*, f. 107v.

[173] Vilniaus universiteto biblioteka. Rankraščių skyrius, sign. A - 316: *Archivum loci Caunensis*, 83 nr., f. 68.

[174] Ten pat, 20 nr., f. 18; Arch. Bernard.: *Topographia Specialis provinciae*, f. 107.

[175] « In eadem ecclesia est confraternitas S. Annae, quae cum maxima devotione et concursu populi utriusque sexus qualibet feria tertia collitur, praesertim vero in ipso die solemni S. Annae fit maxima confluentia populi » (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 53).

[176] VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

šv. Onos brolija[177], o 1646 m. reliacijoje tik bendrai tepasako, kad veikia šv. Onos brolija[178]. Vysk. Antanas Tiškevičius 1748 m. reliacijoje mini, kad šv. Onos brolija veikia Betygalos, Batakių, Platelių, Klovainių ir Šiaulėnų parapijose[179]. Vilniaus vyskupai savo reliacijose šv. Onos brolijos visai nemini. Nemini, gal būt, dėl to, kad jie neparuošdavo išsamių reliacijų, o pasitenkindavo tik lakoniškai paminėdami, ju manymu, svarbesnius dalykus.

Ši šv. Onos arkibrolija daug prisidėjo prie dvasinio atgimimo Lietuvoje, protestantizmą įveikus, ir labai išpopuliarino šv. Onos garbinimą, kuris išliko gyvas iki mūsų dienų. J. Vaišnora su pagrindu mano, kad M. Valančiaus *Kantičkose* įdėta šv. Onos giesmė: *Garbė Dievui ant aukštybės* yra iš tų laikų, kai veikė šv. Onos brolija[180], o ji Lietuvoje su trumpa pertrauka veikė nuo 1500 iki 1864 m. Kitos bernardinų globoje veikusios brolijos buvo įkurtos kiek vėliau.

g. — *Lietuvių kalbos vartojimas.* — Lietuvių tautinio atgimimo metu, XIX amž. gale, kai Lietuva jau buvo labai sulenkėjusi, ir patys sulenkėję lietuviai ją lenkino, stengdamiesi užgniaužti bet kokias lietuviškumo apraiškas, tai lietuvių, ypač liberalų tarpe, buvo paskleista ir įsigalėjo nuomonė, kad Katalikų Bažnyčia per savo dvasiškiją sulenkino Lietuvą. Iš to daugelis daro išvadą, kad ir vienuoliai, neišskiriant nė bernardinų, yra prisidėję prie šio lenkinimo darbo. Be to, lenkiškajam klerui Lietuvoje dar prikišama, kad jis buvo mažo išsilavinimo ir žemos doros, nemokėjęs lietuvių kalbos ir jos nesimokęs, o tikėjimo dalykus, net pačiupoterius, lietuvius vertęs kalbėti lenkiškai. Girdi, Dievas pagoniškos lietuvių kalbos nesuprantąs[181]. Ar tokie buvo ir antroje XV amž. pusėje Lietuvoje įsikūrę bernardinai? Ar ir jie Lietuvoje apaštalaudami nevartojo lietuvių kalbos?

Nuomonė, kad tik viena Katalikų Bažnyčia sulenkino Lietuvą nepagrįsta ir neteisinga. Lietuvos lenkėjimas pamažu prasidėjo nuo Lietuvos ir Lenkijos unijos (1385), kai Lietuvos didikai pasisavino lenkų kultūrą, papročius ir privilegijas ir dar intymiau pra-

[177] *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, žr. *Fontes Historiae Lituaniae*, I t., Roma 1971, 248 psl.

[178] Ten pat, 282 psl.

[179] Ten pat, 319, 322, 328, 331, 332 psl.

[180] VAIŠNORA, *Šv. Onos brolija*, 138 psl.

[181] K. PRAPUOLENIS, *Polskie Apostolstwo w Litwie*, 1911. Šios knygos yra ir du lietuviški vertimai *Lenkų apaštalai Lietuvoje*, New Yorkas 1918 ir Kaunas 1938. Prancūziškai išvertė J. GABRYS, *L'Eglise Polonaise en Lithuanie*, Paryžius (be metų); K. AVIŽONIS ir Z. IVINSKIS, *Lenkinimas ir lenkėjimas Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XIV t., 436-439 psl.

dėjo bendrauti, kurdami mišrias šeimas, bet tas procesas vyko ne taip jau greitai. Liaudies lenkėjimas prasidėjo tada, kai valstietis, baudžiauninkas, išmokęs pono kalbą, ėmė save laikyti lenku. Lietuvos didikai XV ir XVI amž. savęs kilme lietuviu, o tautybe lenku dar nelaikę [181a]. Tada jie save laikę aukštesniais už lenkus. Tam pakanka prisiminti tik jų veiksmus Liublino unijos metu (1569) [182]. Savo garbei apginti, jie net buvo sukūrę kilmės iš romėnų teoriją [183]. Jie, ir statydami bažnyčias ir kurdami parapijas, savo fundacijų dokumentuose reikalavo, kad jose būtų lietuvis ar lietuviškai kalbąs kunigas [184]. Nereikia daug duoti reikšmės 1600 m. lenkų jėzuitų pastabai, kad nedaug prasilavinusių lietuvių kalba lietuviškai ir lietuviškų pamaldų teklauso [185], nes tai buvo jų propagandinis argumentas, kad sutrukdytų Lietuvos jėzuitų provincijos įkūrimą [186]. Taigi XV ir XVI amž. Lietuvoje apaštalavimo dirva buvo lietuviška; su tuo turėjo skaitytis Lietuvos Bažnyčios hierarchija ir vienuoliai. Jei kur būdavo nukrypimų nuo anuomet suprasto lietuviškumo, ten tuoj reaguodavo aukštesnė Bažnyčios vadovybė ir patys Lietuvos didikai.

Be to, visa tai, kas vyko prieš 4 ar 5 šimtmečius Lietuvoje, anot prof. Z. Ivinskio, « reikia imti tik to laiko rėmuose, nes tada ir gyvenimo stilius ir visa dvasia daug kuo skyrėsi nuo šiandieninės. Tad reikia labai vengti šiandieninį mastą nukelti į anuos laikus » [187].

Dar labiau būtų nepagrįsta manyti, kad anie XIX amž. suformuoti Lietuvos dvasininkijai kaltinimai tinka XV ir XVI amž. bernardinams, nes lietuvių lenkinimui įrodyti nėra šaltiniais pagrįstų žinių, o jų pozityviam darbui atskleisti žinių yra nemaža. Tiesa, bernardinų tarpe vyko kova tarp tautybių, dėl aukštesnių vietų ir dėl Lietuvos bernardinų savarankiškos provincijos įkūrimo [188], bet tai vyksta ir tos pačios tautos vienuolijose, kai susidaro jose savų tikslų siekiančios grupės.

Pirmieji Lietuvon atsiųsti bernardinai, bent vadovaujantieji kūrimosi darbui asmenys, buvo lenkai. Ar buvo jų tarpe lietuvių,

---

[181a] *Pokalbis su dr. P. Joniku*, žr. *Draugas*, 1975. II. 8 d., 33 nr., 1 psl.

[182] A. ŠAPOKA, *Lietuvos istorija*, Fellbach [2]1950, 105, 221 ir sek. psl.

[183] *Lietuvos Metraštis*, 2-5 nr., 42 ir sek. psl.: JOANNIS DLUGOSSII, *Historiae Poloniae*, III t., Krokuva 1876, ad an. 1487, 470 ir sek. psl.

[184] *Codex Babinowski* (rankraštis), ff. 61, 56, 66, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 77, 80, 113. Šiose vietose minima lietuvių arba žemaičių kalba.

[185] ARSI: *Fondo Gesuitico, Collegia Lituana*, (1600 m.), 6 nr. f. 2.

[186] Z. IVINSKIS, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime XVI-XVII amž.*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 412 ir sek. psl.

[187] Ten pat, 8 nr., 361 psl.

[188] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum de Observantia*, 85-98 psl.

sunku pasakyti. F. Neviera mano, kad minėtasis Melchizedekas buvęs lietuvis[189], bet tai tik spėjimas. Kai bernardinai, 1453 m. šv. Jono iš Kapistrano Krokuvoje įkurdinti, tiek pagausėjo, kad 1467 m. pajėgė įkurti savo provinciją, tai jie tuoj atkreipė dėmesį į Lietuvą ir jau 1468 m. Andrių Rey, mokytą ir išmintingą vyrą, su būriu bernardinų pasiuntė į Lietuvą, kaip į misijų kraštą. Pirmiesiems ten įsikūrus, provincijos vadovybė siuntė vis naujus, mokytus, švento gyvenimo vyrus. Tarp jų, kaip jau matėme, buvo nemaža jau Lenkijos vienuolynuose ėjusių atsakingas pareigas, daugelis jų buvo baigę aukštąjį mokslą. Papiktinimų, kuriuos davė iš Lenkijos atvykęs pasaulinis kleras, bernardinuose neužtinkame[190].

Kai kurie jų turėjo būti pramokę ar Lietuvoje išmoko lietuvių kalbą, nes Vilniuje ir Kaune, jos nemokėdami, savo pamokslais nebūtų patraukę tiek žmonių, nebūtų galėję klausyti išpažinčių, kadangi XV amž. lenkų kalbą mokančių tuose miestuose dar nedaug tebuvo. Yra žinoma, kad dėl lietuviškai mokančių kunigų trūkumo, ypač tolimesnėse nuo Vilniaus ir Kauno srityse, dar ir žymiai vėlesniais laikais buvo pagonių. Tada bernardinai ne tik savo bažnyčioje sakė pamokslus ir klausė išpažinčių, bet ir dalyvaudavo tolimesnėse misijų išvykose tarp pagonių. Žinoma, kad provincijolas Mykolas Bal buvo įsakęs daryti tokias ekspedicijas ne tik Lietuvoje, bet ir Žemaitijoje[191]. Tokias misijų ekspedicijas nebūtų galėję daryti, nemokėdami lietuvių kalbos. Tai patvirtina ir vėlesnių laikų šaltiniai. Antai nuncijaus Caligari archyve iš 1579-1580 m. yra patekę ilgi sąrašai protestantų, stačiatikių ir didelių nusidėjėlių, kuriuos Vilniaus ir Kauno bernardinai sugrąžino Bažnyčios vienybėn[192]. Tuose sąrašuose yra asmenų ne tik iš Vilniaus ir Kauno, bet ir iš plačios Žemaitijos. Su jais, kaip teisingai Z. Ivinskis pastebi, buvo galima kalbėtis tik vietos kalba[193].

Laikantis ordino papročių, kaip jau minėjome, kapitulos metu visiems vienuolynams būdavo skiriami pamokslininkai. Gaila, kad iki XVIII amž. pradžios neturime kapitulų aktų arba protokolų,

---

[189] F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 psl.

[190] Arch. Bernard.: *Topographia...* f. 100; Arch. Bernard.: *Singulorum provinciae coenobiorum topographia*, f. 39.

[191] Apie pagonybės liekanas žr. A. Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, Vilnius 1973, 366 ir sek. psl.; Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 9 nr., 409 ir sek. psl.; Cz. Bogdalski, *Bernardyni w Polsce*, II t., 13 psl.; F. Neviera, *Lietuvos bernardinai observantai*, 225 ir sek. psl.; S. Barącz, *Pomętnik*, 32 psl.

[192] MPV, IV t., in Appendice, 6-8 nr., 775-783 psl.

[193] Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 365 psl.

dėl to nėra įmanoma duoti ištisą lietuvių pamokslininkų sąrašą, nors iš bendrųjų šaltinių užuominų žinome, kad tokie pamokslininkai Lietuvos bernardinų vienuolynuose buvo ir tuo metu, kai jie priklausė Lenkijos provincijai.

Tomas Dygon savo 1656 m. kronikoje, aprašydamas vienuolynus palietė ir pamokslininkus[194]. Jis rašo, kad Vilniuje bernardinai turėjo tris pamokslininkus: vienas jų rytais didžiojoje vienuolyno bažnyčioje kalbėdavo, kitas po pietų prieš mišparus, o trečias sakė pamokslus seserų bernardinių šv. Mykolo bažnyčioje[195]. Tačiau jis nepasako, kokia kalba jie tuos pamokslus sakydavo. Į šį klausimą atsako ankstyvesnė žinia, paties lietuvio pamokslininko užrašyta, Vilniaus šv. Onos brolijos narių knygoje. Ten Stanislovas Margus, 1587 m. liepos 25 d. įsirašydamas į šv. Onos broliją, savo ranka aiškiai parašė, kad jis yra *praedicator Litwanorum* — lietuvių pamokslininkas[196]. Tas įrodo, kad XVI amž. gale tokie lietuviai pamokslininkai buvo.

Apie Kauno vienuolyno pamokslininkus Tomas Dygon jau aiškiau pasako. Jis rašo, kad šiame vienuolyne yra du pamokslininkai: vienas pamokslus sako vienuolyno (šv. Jurgio) bažnyčioje lietuviškai, o kitas seserų bernardinių (Švč. Trejybės) bažnyčioje lenkiškai[197]. Iš to atrodytų, kad vienuolyno bažnyčioje visai nebuvo sakomi lenkiški pamokslai.

Apie pastovų lietuvio pamokslininko buvimą Kauno bernardinų vienuolyne liudija ir senas įrašas išsilikęs viename inkunabulyje. K. Kantak Vilniaus kunigų seminarijos bibliotekoje atrado šv. Vincento Ferreri pamokslų knygą, *Sermones Aestivales*, atspausdintą Kobergerio Nūrnberge 1492 m. Ši knyga pradžioje priklausė Kauno bernardino lietuvio pamokslininko bibliotekai, nes joje yra gotiškomis raidėmis įrašas: *Pro cella praedicatoris Lithwa-*

---

[194] KANTAK, *Bernardyni Polscy*, II t., 327 ir sek. psl.

[195] « Conventus iste (Vilnensis) continet in se plerumque Patres et Fratres centum. Praedicatores tres, unum in Ecclesia nostra magna mane praedicantem, alium post meridiem ante Vesperas concionantem, tertium apud nostras Moniales habet » (Arch. Bernard.: *Cronologia... Conventus Vilnensis*, f. 1).

[196] « Ego Fr. Stanislaus Marguss Predicator Litwanorum huic Sanctae Societati me subscribo, cuius canonibus morem me laturum pro viribus, gratia divina adiuvante spondeo, ubivis locorum agere me contigerit. Die 25 Julii sancto Jacobo sacra, 1587 » (*Trzy Xięgi Bractwa Anny S.*, f. 46).

[197] « Iste Conventus (Caunensis) sempor plusquam triginta Fratres habet: in quo sunt duo Praedicatores, unus qui in Ecclesia nostra Lituanico sermocinatur, alius in Ecclesia Monialium, qui lingua Polonica concionatur » (Arch. Bernard.: *Chronologia... Conventus Caunensis*, f. 49).

nici in loco Coffnensi — priklauso Kauno vietovės lietuvio pamokslininko kambariui. Įrašas abejonės nekelia, nes pranciškonų vienuolynai nuo ordino pradžios iki mūsų dienų oficialiai vadinasi *locus* — vieta. Knyga turėjo būti iš vienuolyno paleista jam kritiškais laikais (1550-1575), dėl to galima spėti, kad ji lietuvių pamokslininkų buvo naudojama XV amž. gale ir XVI pradžioje. Jei tokia bibliotekėlė buvo, buvo ir lietuvis pamokslininkas [198].

Apie Kauno bernardino pamokslą yra palikęs juokingas pasakojimas, Motiejaus Stryjkovskio XVI amž. antroje pusėje užrašytas. Vienas bernardinas Kaune Didįjį penktadienį sakė pamokslą apie Kristaus kančią. Kai jis pradėjo kalbėti apie Kristaus plakimą, tai vienas žemaitis savo draugą paklausė: « A ką tataj muschi Kunigas ? » Draugas atsakė: « Pona Dieva ». Tada jis vėl paklausė: « Ar ana kuris mumus padarė piktus rugius ? » Draugas atsakė: « Anu ». Tada žemaitis, kreipdamasis į kunigą, garsiai sušuko: « Geraj milas Kunige plak schita Diewa, (kuris) piktus mumus dawe rugius » [199].

Apie Gardino, Tikocino, Polocko ir Nesvyžiaus pamokslininkus rašydamas, Tomas Dygon nepasako, kokia kalba jie sakė pamokslus [200], nes tose vietose mišriai gyveno lietuviai, baltgudžiai ir lenkai. Šiose vietose apaštalaudami, jie turėjo vartoti visas kalbas, kuriomis į juos prabildavo tikintieji. Įdomu, kad Kretingos vienuolyne, įkurtame XVII amž. pradžioje, kai net patys fundatoriai Chodkevičiai kalbėjo lenkiškai, pamokslai buvo sakomi tik lietuviškai ir vokiškai [201]. Dar reikia priminti, kad Lietuvos bernardinų tarpe buvo ir vokiečių, kurie iki liuteronizmo įsiveržimo aptarnavo Vilniaus ir Kauno vokiečius kolonistus ir pirklius. Aiškiai yra žinoma, kad Kauno gvardijonas, pačioje XVI amž. pradžioje buvo vokietis, kuris ir vadinosi Pankracijus Almanus [202].

---

[198] K. Kantak, *Najważniejsze rękopisy franciszkańskie*, 175 psl.; P. Reklaitis, *Šv. Jurgio bažnyčia Kaune*, žr., *Lietuvių Enciklopedija*, X t., 133 psl.

[199] *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi* Macieja Stryjkowskiego, II t., Wydanie nowa z roku 1582, Varšuva 1846, 150 psl.; palyg. J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę*, žr. *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Varšuva 1914, 74 psl.; Z. Ivinskis, *Lietuvių kalba viešajame Lietuvos gyvenime*, žr. *Aidai*, 1953 m. 8 nr., 368 psl.

[200] Arch. Bernard.: *Chronologia*, f. 61, 75, 124.

[201] « In hoc Conventu semper plusquam viginti Fratres habitant... habet duos praedicatores, unum idiomate Lituanico alium Germanico praedicantes » (Ten pat, f. 100).

[202] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 202, 286 psl.; Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 74 psl.

Bernardinai ne tik pamokslus sakė ir išpažintis klausė lietuviškai, bet taip pat lietuviškai mokė ir melstis, kalbėti maldas: *Tėve mūsų, Sveika Marija* ir *Tikiu į Dievą*. Tai aiškiai parodo tų maldų tekstai, gotiškomis raidėmis ranka įrašyti, vienoje prieš kelis metus Vilniaus universiteto bibliotekos knygoje atrasti, kuri anksčiau priklausė Vilniaus bernardinų bibliotekai [203].

Su pagrindu J. Lebedys ir J. Palionis, šiuos tekstus aprašydami, mano, kad šios maldos, kurių Jogaila ir Vytautas Lietuvos krikšto metu mokė žmones [204], buvo išverstos Vilniaus pranciškonų [205], ir Lietuvos krikštui vadovavusio pranciškono vysk. Andriaus Vasiliaus buvo patvirtintos, nes poterių tekstai ir tikėjimo tiesos, trumpai sutrauktos į *Tikiu į Dievą*, yra perdaug svarbios, kad būtų leidžiama krikšto metu naudotis jų improvizuotu vertimu, be Bažnyčios aprobatos [206]. Tai, ką ankstesnieji pranciškonai, vėliau tapę konventualais, pradėjo, tą vėliau Lietuvoje įsikūrę observantai, pas mus bernardinais vadinami, tęsė.

Surastas maldų tekstas yra įrašytas 1503 m. išleistoje knygoje, kuri vadinasi *Tractatus sacerdotalis de sacramentis deque divinis officiis et eorundem administrationibus* [207]. Tai kunigams skirta knyga, nagrinėjanti sakramentus ir kitus dvasinius patarnavimus ir jų administravimą. Iš turinio matyti, kad knyga yra skirta ne tik kunigams, bet ir kunigystei besiruošiantiems klierikams. Ji yra įrišta viename tome su kitomis trimis tuo pat metu išleistomis panašaus turinio knygomis.

Pirmame šio tomo puslapyje trimis skirtingomis rankomis yra įrašyta jo metrika, kuri padeda išaiškinti, kas šias knygas parūpino ir kam jos priklausė. Pirmasis įrašas greičiausiai yra to, kuris tas knygas parūpino, arba viršininko, kuris joms davė paskirtį, įrašydamas *Applica pro biblioteca novitiatus Vilnensis*. Vadinasi, šios knygos, viename tome įrištos, buvo paskirtos Vilniaus novi-

---

[203] J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai Bibliotekininkystės klausimais*, III t., Vilnius 1963, 169 psl.

[204] Joannis Dlugossii, *Historiae Poloniae*, II t., 466 ir sek. psl.; M. Stryjkowski, *Kronika*, II t., 149 psl.; *Monumenta Poloniae Medii Aevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, XII t., Krokuva 1891, 327 psl.

[205] J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Bibliotekininkystės klausimais*, III t. Vilnius 1963, 110 psl.

[206] V. Gidžiūnas, *Vienuolijos Lietuvoje IX-XV amž.*, žr. L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VI t., Roma 1969, 263 ir sek. psl.

[207] J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Bibliotekininkystės klausimais*, III t., Vilnius 1963, 115 psl. duoda titulinį knygos puslapį faksimilėje.

cijate kunigystei besiruošiantiems klierikams. Paskui šis įrašas išbrauktas ir kita ranka parašyta: *Pro biblioteca Vilnensi Fratrum Minorum*. Tai pasako, kad knyga iš novicijato bibliotekos buvo perkelta į bendrą Vilniaus Mažesniųjų Brolių biblioteką. Kokių Mažesniųjų Brolių bibliotekai jis priklausė, pasako trečia ranka įrašyta bibliotekos katalogo nota, į kurią, leisdami tekstus, J. Lebedys ir J. Palionis visai neatkreipė dėmesio. Tas įrašas yra toks: *Armarium* 7, *E. nr.* 12, *pp. Bernardinorum Vilnensium*. Vadinasi, šios keturios knygos, įrištos viename tome, priklausė Vilniaus bernardinų bibliotekai. Uždarius vienuolyną, jos pateko universiteto bibliotekon.

Perskaičius *Tractatus sacerdotalis* knygoje ranka įrašytus lietuviškus poterius[208], pirmiausia į akis krenta tai, kad *Angelo pasveikinimo* yra tik pirmoji dalis — *Sveika Marija*, o trūksta antrosios dalies — *Šventoji Marija*. Gi žinome, kad *Šventoji Marija* oficialiai į kunigiškus poterius *Brevijoriun* buvo įvesta pop. Pijaus V 1568 m.[209] nors kaip matėme pranciškonai ją kalbėjo jau žymiai anksčiau[210]. Faktas, kad pranciškonų bernardinų bibliotekai priklausančios knygos įraše trūksta antrosios *Angelo pasveikinimo* dalies — *Šventoji Marija*, šį įrašą nukelia į XVI amž. pradžią.

Kadangi visos tomo knygos yra išleistos pačioje XVI amž. pradžioje (1503) ir įrašytas poterių tekstas ekspertams atrodo labai senas, gal net iš XVI amž. pradžios[211], tai iš to galima spręsti, kad tos knygos buvo nupirktos į generalines kapitulas vysktančių bernardinų, kurie stengėsi savo bibliotekas aprūpinti naujomis knygomis, ypač novicijatų ir studijų namus, kur klierikai ruošėsi kunigystei. Jas galėjo nupirkti du buvusieji Vilniaus gvardijonai: Jonas Komorovskis (1512-1515), kuris atstatė sugriuvusį Vilniaus vienuolyną ir biblioteką, dėl to paskui, dalyvaudamas generalinėse kapitulose Romoje (1517) ir Lione (1618), galėjo įsigyti ir pargabenti šias knygas[212]. Galėjo šias knygas Vilniaus vienuolynui parūpinti ir Gotardas iš Siemiancino, kuris po Jono Komorovskio buvo Vilniaus gvardijonas, paskui pirmais 1530 m. įsteigtos Lietuvos provincijos provincijolas, kuris dar anksčiau dalyvavo gene-

---

[208] Ten pat, faksimilė ir dešifruotas tekstas, 121 ir sek. psl.

[209] I. Cecchetti, «*Ave Maria*», žr. *Ecciclopedia Cattolica*, II t., Vatikanas 1949, 515 skl.

[210] H. Holzapfel, *Manuale Historiae Ordinis*, 203 psl.

[211] J. Lebedys ir J. Palionis, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos TSR Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Bibliotekininkystės klausimais*, III t., Vilnius 1963, 110 ir sek. psl. ir 118 ir sek. psl.

[212] Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 67 ir sek. psl.

ralinėje kapituloje Neapolyje (1512)[213]. Dar yra galimybė, kad šias knygas galėjo pargabenti ir Lukas iš Kauno, tikras lietuvis, kuris Lietuvos provincijos steigimo reikalu buvo nuvykęs į generalinę Parmos kapitulą (1529)[214]. Mano manymu, šias knygas bus parūpinęs Jonas Komorovskis, žymus bernardinų kronistas ir mokytas vyras. Jis greičiausiai bus įrašęs ir lietuviškus poterius. Man atrodo, jei būtų galima atrastų poterių tekstų rašybą sugretinti su Komorovskio kronikos rankraščių rašyba, tai greičiausia šis mano teigimas pasitvirtintų.

Pagaliau ne tiek svarbu, kas tuos tekstus įrašė, bet svarbu, kad jie buvo įrašyti bernardinams priklausančioje knygoje, idant jų kunigystei besiruošiantieji klierikai išmoktų lietuviškus poterius ir jų mokytų tikinčiuosius. Tai irgi patvirtina, kad bernardinai net tada, kai jų Lietuvos vienuolynuose dauguma buvo lenkai, apaštalavo lietuviškai, nes jie ne tik pamokslus sakė ir išpažintis klausė, bet ir poterių mokė lietuviškai.

2. Pastangos grąžinti Katalikų Bažnyčion stačiatikius

Kristaus mokslas dar apaštalų buvo skelbiamas graikiškam ir romėniškam pasauliui graikų ir lotynų kalbomis, dėl to ilgainiui susiformavo skirtingos apeigos ir papročiai. Anais laikais glaudesnius ryšius su Petru ir jo įpėdiniais palaikyti buvo sunku. Suskilus IV amž. Romos imperijai į Vakarų ir Rytų imperijas, atsirado du politiniai centrai: Roma ir Konstantinopolis. Tada Konstantinopolio vyskupas ėmė vadintis patriarchu ir nepriklausomanuo popiežiaus pradėjo valdyti Rytų imperijos Bažnyčią. Tiesa, jau Kalcedonijos susirinkimas (381) popiežiui pripažino pirmąją vietą, kaip reziduojančiam Senojoje Romoje. Mat, manė, kad popiežiaus primatas nėra dieviškos kilmės, o surištas tik su imperijos sostine. Vakarų imperijos žlugimas V amž. gale Konstantinopolio patriarchus, visuomet esančius Rytų imperatorių įtakoje, paskatino žengti dar toliau ir atsistoti popiežiaus vietoje, popiežių laikant tik paprastu barbarų patriarchu, kurio valdoma Bažnyčia paskendusi klaidose ir iškraipiusi apeigas. Nežiūrint popiežių ir visos Vakarų Bažnyčios geros valios pastangų, 1054 m. Konstantinopolio patriarchas su savo valdoma Rytų Bažnyčia galutinai atsiskyrė nuo Romos[215].

---

[213] Ten pat, 68 psl.; Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 304 psl.

[214] V. Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 94 psl.

[215] M. Jugie, *Costantinopoli*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, IV t., 732-746 skl.

a. *Rusijos atsiskyrimas nuo Romos ir pastangos ją sugrąžinti.* — Kadangi Rusija Vladimirui valdant (980-1015) Rytų Bažnyčios apeigomis priėmė krikščionybę ir jos pirmieji vyskupai ir paskui Kijevo metropolitai buvo graikai, tai Rytų Bažnyčiai atskilus nuo Romos, jos paklusnybės atsisakė ir Rusija, nors tai įvyko ne taip greitai, nes tik metropolitas Niceforas (1104-1121) pirmasis viešai pasirodė priešiškai nusiteikęs prieš Romos Bažnyčią [216]. Pastebėtina, kad mūsų religinėje ir istorinėje literatūroje nuo Romos Bažnyčios atsiskyrusieji rusai, baltgudžiai ir ukrainiečiai, yra vadinami pravoslavais arba stačiatikiais [217], dėl to ir čia bus vartojami šie vardai.

Romos popiežiai nuolat rūpinosi Bažnyčios vienybėn susigrąžinti Rusijos stačiatikius. Jie veikė per savo pasiuntinius ir įtakingus kraštų valdovus, organizavo apsaugą nuo totorių ir šaukė bendrus ekumeninius susirinkimus. Popiežiai naudojosi ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių patarnavimu. Jie Vytautą ir Jogailą buvo paskyrę net Rusijos žemių vikarais [218]. Iš tikro, didžiausias Vytauto noras ir buvo jo valdomiesiems Rusijos kraštams Kijeve turėti metropolitą, nors tai jam ir nepavyko [219]. Stačiatikių unija rūpinosi ir kiti Lietuvos didieji kunigaikščiai, kol 1596 m. Brastoje buvo padaryta trokštamoji unija, kurios dėka didelė dalis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės stačiatikių sugrįžo Romos Bažnyčion [220].

b. *Bernardinų dalis stačiatikių grąžinime.* — Po Vytauto stačiatikius Bažnyčios vienybėn sugrąžinti daugiausia rūpinosi karalius Kazimieras Jogailaitis. Jis savo valdomuose kraštuose turėjo kelių tautybių valdinius, dėl to norėjo, kad jo valdiniai bent religijos atžvilgiu būtų vieningi, dėl to jis planavo Kataliku Bažnyčion grąžinti stačiatikius. Patyręs apie popiežiaus legato Jono iš Kapistrano, bei jo vadovaujamų pranciškonų observantų garsą, jis primygtinai jį kvietė atvykti, kad jis imtų vadovauti stačiatikių sugrąžinimui [221].

---

[216] J. Olšr, *Russia - Storia religiosa*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, X t., 1953, 1464-1466 skl.

[217] P. Jatulis, *Stačiatikiai*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXVIII t., 400 psl.

[218] VPL, II t., 25 nr., 20 psl.; 27 nr., 22 psl.

[219] J. Pfitzner, *Didysis Lietuvos kunigaikštis Vytautas kaip politikas*, vertė J. Talmantas, Klaipėda 1930, 196-204 psl.

[220] *Bažnytinė unija*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, II t., 309-313 psl.

[221] L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1451, XII t., 35 nr., 114 r sek. psl.

Čia reikia pastebėti, kad dar prieš Jono iš Kapistrano atvykimą, jo įkurdintieji Vengrijoje observantai, stačiatikių unijos reikalu buvo sumanę vykti į Maskvos kunigaikštiją. Ši misija buvo pavesta Ladislovui Hungarui, kuris su 12 observantų išvyko į Maskvą, bet Maskvos kunigaikštis jų neįsileido [222]. Tada jis su 3 broliais atvyko į Krokuvą, kur, jam prašant, karalius Kazimieras atidavė šv. Kryžiaus bažnyčią ir parūpino vietą vienuolynui statyti [223].

Pats šv. Jonas iš Kapistrano į Krokuvą atvyko 1453 m., bet neturėdamas Šv. Sosto pavestos misijos užsiimti stačiatikių unija, Krokuvoje įsteigęs observantų vienuolyną, grįžo prie jam kituose kraštuose pavestų darbų [224]. Tiesa, yra sakoma, esą jis, pats negalėdamas vykti Rusijon, ten pasiuntęs savo brolius [225], o Lenkijos ir Lietuvos stačiatikių unija rūpintis pavedęs savo įkurtiesiems observantams. Taigi vienas observantų, vėliau bernardinais vadinamų, uždavinių jau nuo pat jų įsikūrimo šiuose kraštuose buvo stačiatikių grąžinimas Bažnyčios vienybėn.

Krokuvoje įkurdinti bernardinai ne tuoj galėjo imtis stačiatikių unijos darbo. Pirma turėjo išsiauklėti pakankamai vienuolių ir įkurti savo vienuolynus ukrainiečių ir baltgudžių gyvenamose srityse. Tik 1467 m., atsiskyrę nuo bohemų ir įkūrę savo provinciją, galėjo išvystyti savo veiklą stačiatikių tarpe [226]. Tada karalius Kazimieras, provincijos vikarijaus Marijono iš Ieziorko paprašytas, 1468 m. iš pop. Pauliaus II gavo leidimą įkurti po du naujus vienuolynus Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje [227]. Gavus šį popiežiaus leidimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje tuoj buvo įkurti Vilniaus (1469), Kauno (1471), Tikocino (1479) ir Polocko (1498) bernardinų vienuolynai [228]. Šiose vietose įsikūrę, bernardinai ne tik stiprino katalikų tikėjimą, bet kiek aplinkybės leido, vadovaudamiesi Florencijos susirinkimo (1439-1445) nutarimais, pradėjo rūpintis ir stačiatikių grąžinimu Romos Bažnyčion.

c. *Florencijos unijos nesėkmės priežastys.* — Florencijos susirinkimas, išaiškinęs Rytų ir Vakarų Bažnyčių nesutarimus ir palikęs rytiečiams ju apeigas, teoretiškai buvo įvykdęs uniją, bet

---

[222] Ten pat, ad an. 1452, XII t., 18 nr., 160 psl.; JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 137 psl.

[223] L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad 1452, XII t., 19 nr., 161 ir sek. psl.

[224] Ten pat, ad an. 1453, XII t., 1-8 nr., 189-192 psl.

[225] Ten pat, ad an. 1454, XII t., 3 nr., 226 psl.

[226] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 50 ir sek. psl.

[227] CV, I t., 258-259 nr., 296-298 psl.

[228] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 53-83 psl.

praktiškai ji neturėjo pasisekimo ne tik Maskvos valdose, bet ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Dėl unijos nesėkmės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje yra kaltinamas Vilniaus vysk. Motiejus Trakiškis (1422-1453) ir jo vyskupijos aukštieji dvasininkai, kurie prieštaraudami Florencijos susirinkimui, užsispyrę laikėsi nuomonės, kad stačiatikiai, grįždami Bažnyčios vienybėn, turi priimti lotynų apeigas ir svarbiausia persikrikštyti, nes tik tokia unija bus tikra ir naudinga Bažnyčiai ir valstybei.

Vysk. Motiejus Trakiškis net popiežiaus legatui Kijevo metropolitui Izidoriui, norėjusiam Vilniaus katedroje rytų apeigomis laikyti mišias ir paskelbti Florencijos susirinkimo padarytą Rytų ir Vakarų Bažnyčių uniją, nedavė leidimo [229]. Kai dėl unijos nesėkmės legatas Izidorius vysk. Motiejų Trakiškį apskundė popiežiui, tai jis net pasikvietęs pagalbon žinomą politiką kard. Zbignievą Olesnickį turėjo teisintis [230]. Panašaus nusistatymo stačiatikių unijos reikalu buvo ir vėlesnieji Vilniaus vyskupai.

d. *Bernardinų laimėjimai ir juridiniai jų veiklos pagrindai.* — Bernardinai, laikydamiesi Florencijos susirinkimo nutarimų ir jiems Šv. Sosto suteiktų privilegijų, stačiatikių tarpe turėjo didelių pasisekimų [231]. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ribose bernardinai stačiatikius Bažnyčios vienybėn pradėjo traukti XV amž. gale. Šios rūšies apaštalavimu tame laikotarpyje daugiausia pasižymėjo Vilniaus, Tikocino ir Polocko vienuolynai.

Kai Tikocino vienuolyno fundatorius Martynas Goštautas tapo Kijevo vietininku (1471-1479) [232], tai jis, labai mylėdamas bernardinus, norėjo, kad jie būtų su juo, dėl to vykdamas Kijevan su savim nusigabeno kelis Vilniaus vienuolyno bernardinus. Jie, Goš-

---

[229] « Unde etiam quidam episcopus Vilnensis prohibuerat quendam Grecum, Communionem Romanam habentem, qui Cracoviae permisus fuit celebrare, unde timens idem episcopus, ne eum opportuisset in Romanam curiam ire et a domino papa redargui propter iniuriam illo Greco factam, scripsit litteras excusatorias, quas papa, ut ipse dicebat, laudare debuerat » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 264 psl.). Florencijos susirinkimo unijos klausimą Lietuvoje ir Lenkijoje bei Maskvoje ir Vilniaus vyskupo Motiejaus Trakiškio laikyseną gerai išnagrinėjo O. HALECKI, *From Florence to Brest (1439-1596)*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958, 33-140 psl.

[230] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 ir sek. psl.

[231] Ten pat, 222 psl. Tvirtinimas, kad observantai pradžioje laikėsi stačiatikių atžvilgiu tos pačios linijos, kaip ir Lietuvos ir Lenkijos vyskupai, nėra šaltiniais paremtas.

[232] J. WOLFF, *Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego (1386-1795)*, Krokuva 1885, 19 psl.; A. ŠAPOKA, *Goštautas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, VII t., 385 psl.

tauto viskuo aprūpinami, Kijeve įsikūrė lyg ir misijų stotį, iš kurios veikdami Bažnyčios vienybėn patraukė daug stačiatikių [233]. F. Nevieros manymu, ši bernardinų misija čia veikė iki 1482 m., kol Kijevan įsiveržę totoriai, sunaikinę miestą, sudegino ir misijų stotį [234].

Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui Jogailaičiui 1498 m. įkūrus Polocko vienuolyną, 1499 m. ten su keliais bernardinais buvo pasiųstas pirmasis gvardijonas Leonas iš Lancuto. Jono Komorovskio liudijimu, šis pirmasis viršininkas beveik per 15 metų tame stačiatikių krašte diegė katalikų tikėjimo daigus, sakydamas pamokslus, krikštydamas ir išpažinčių klausydamas. Taip besidarbuodamas, daugelį tūkstančių stačiatikių Bažnyčios vienybėn grąžino ir nemaža ten dar buvusių pagonių į katalikų tikėjimą atvedė. Ten bernardinai, tarp stačiatikių besidarbuodami, jau naudojosi popiežių suteiktomis Šv. Žemės ir Bosnios pranciškonų privilegijomis. Jie turėjo plačias teises: galėjo atleisti nuo bažnytinių bausmių, dispensuoti nuo įvairių moterystės kliūčių ir tam tikrais atvejais daryti išskyrimus. Lietuvos didžiojo kunigaikščio suteikta galia jie galėjo bausti išsišokėlius. Be to, kunigaikštis krašto vietininkams ir miestų valdyboms buvo įsakęs padėti bernardinams sielovados darbe ir sudrausti jį trukdančius [235].

---

[233] « Hic Gastoldus in tantum fratres diligebat quod absque eis vix esse potuisset, unde, dum capitaneus a serenissimo rege Casimiro in Kyow constitueretur, continue fratres de Vylna circa eundem morabantur, quibus in omnibus necessariis eorum providebat. Qui fratres ibidem inter schismaticos Ruthenos commorantes, multos nobiles et plebeos ad obedientiam Romani pontificis ut schizmaticos exemplo bono et doctrina reducebant, que civitas a Vilna distat centum et XX miliaribus » (IOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 224 ir sek. psl.).

[234] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 215 psl.

[235] « In quo loco (Polocensi) primus gwardianus institutus est pater Leo de Lanczvd, qui mansit ibidem, fidem plantans catholicam, predicans et baptizans, confessiones audiens, fere quindecim annis et multa milia ex Schismaticis et Lythwanis, adhuc aliquibus existentibus paganis, convertebantur et ibidem fratres utebantur privilegiis terre sancte et Boznensium circa matrimonia dispensando in diversis impedimentis et absolvendo in censuris, divorcia faciendo in certis casibus, puniendo excessivos auctoritate Magni Ducis vel regis, quia hoc ipsum dedit dominus rex in litteris mandando capitaneis et civitatibus, ut fratribus in hys assistant sub eius penis, cum agerent aliqua fratres pro honestate religionis cristiane et multa alia continentur in eisdem litteris mandati regii circa vinculum et iudicia matrimonialia, quia Rutheni in hiis maxime fratres impediebant et easdem litteras aliqui reges confirmaverant » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 282 psl.; *Tractatus cronice*, 425 psl.; L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1498, XV t., 43 nr., 195 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an.

Ilgainiui įsigalėjus Maskvos kunigaikščiams, prasidėjo gana dažni maskviečių įsiveržimai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijon, kurie pasiekdavo ir Polocką, dėl to ir Polocko bernardinų vienuolynas net kelis kartus buvo apiplėštas ir sudegintas. Nežiūrėdami nuolatinių pavojų, bernardinai šios vietos neapleido, nes nenorėjo palikti savo triūsu Bažnyčios vienybėn grąžintų tikinčiųjų, kurių čia buvo jau keli tūkstančiai, dėl to sudegintą vienuolyną vis atstatydavo. Be to, kaip Jonas Komorovskis tvirtina, klimatas čia buvęs labai geras, nes per 15 metų šiame vienuolyne nemirė nė vienas vienuolis. Pirmasis čia 1514 metais mirė vienuolyno gvardijonas Bonaventūra Lietuvis, kuris pilies apgulimo metu maskviečių buvo nužudytas[236]. F. Neviera rašo, kad tai buvęs antrasis karas su Maskvos kunigaikščiu Vosyliumi III, kurio kariuomenė įsibrovė Polockan ir, puldama vienuolyną, susirėmė su vienuoliais, kurie su savo viršininku narsiai gynėsi. Bonaventūra Lietuvis kritęs kovoje, o apie kitus trūksta žinių[237]. Tačiau tai yra tik spėjimas. Tiesa, jis galėjo būti užmuštas kovos metu, jei vienuolynas buvo lietuvių kariuomenės panaudotas, kaip miesto gynimo punktas, nes vienuolynas buvo šalia pilies, prie Polotos upės[238]. Tokio paties likimo 1563 m. susilaukė ir kiti bernardinai[239], kai Jono Žiauriojo IV kariuomenė užpuolė Polocką[240]. Tada, caro įsakymu, vasario 15 d. totorių buvo nužudyti 5 bernardinai: vienuolyno gvardijonas Paulius ir broliai Domininkas, Martynas, Va-

---

1498, f. 128-129; FORTUNATUS HVERBERTUS, *Menologium*, Monachii 1698, 115 ir sek. psl.).

[236] « Idem locus ter vel quater per mosquovitas incinerabatur et tociens reedificabatur et iam patres volebant illum dimittere, sed propter populum cristianum et propter salutem animarum remanserunt, multa enim milia hominum diversorum statuum fonte perhenni baptismatis mundati domino crediderunt Ihesu Cristo erant ductibiles et in omni bono et quia ibi nullus habetur sacerdos, fratres remanserunt et tam sanus locus ille erat et est, quia fratres raro moriuntur; a susceptione loci illius usque ad annum 1514 nullus frater mortuus est preter fratrem Bonaventuram Lithwanum, tunc ibi gwardianum, qui in obsidione Mosquorum interfectus est » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 282 ir sek. psl.).

[237] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 213 psl.

[238] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 81 psl.

[239] « Item eodem anno 1563 tempore Carnisprivii castrum Poloczko in finibus Litwanie a duce Moskorum vi et fraude captum est regnante Sigismundo Augusto sub comiciis Piotrokoviensibus etc. Ibidem aliquot fratres nostri occisi sunt » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, continuatio II, 384 ir sek. psl.).

[240] B. DUNDULIS, *Lietuvos užsienio politika XVI a.*, Vilnius 1971, 215 ir 218 psl.; J. JAKŠTAS, *Liublino unijos vieta Lietuvos istorijoje*, žr. *Lietuvių Tautos Praeitis*, III t., 1 (9) sąs., Chicaga 1971, 20 psl.

clovas ir Adomas [241]. Šių kankinių vardai, kaip ir Bonaventūros Lietuvio, yra įrašyti Pranciškonų Kankinių knygoje [242].

Šių kankinių mirtimi įvyko tai, ką pal. Bernardinas iš Feltro buvo išpranašavęs. Mat, kai Stanislovas iš Slapy, gavo iš pop. Inocento VIII pavedimą dirbti stačiatikių ir pagonių tarpe, tai jis, sutikęs pal. Bernardiną, paklausė, ar šioje misijoje bernardinai turės pasisekimą. Palaimintasis jam atsakęs, kad tik tuomet turės, kai savo abitu kapucius raudonai nudažys už tikėjimą pralietu krauju [243]. Įvyko betgi atvirkščiai. Jie jau pirma susilaukė vaisių, o paskui juos aplaistė savo krauju.

Vilniaus vienuolyno bernardinai stačiatikių grąžinimo darbe turėjo vadovaujamąjį vaidmenį. Čia jie, kaip iš įsteigimo dokumento matyti, iš dalies tam ir buvo įkurti [244]. J. Kurčevskis, paminėdamas bernardinų įsikūrimą tiesiog sako, kad vyskupaujant Jonui Losovičiui (1468-1481) į Vilnių atvyko bernardinai, smarkūs kovotojai už stačiatikių sugrąžinimą [245]. Taip įvyko todėl, kad jie greitai įsitikino, jog stačiatikiai buvo geri krikščionys, tik suklaidinti, dėl to nuošaliai laikosi nuo Katalikų Bažnyčios. Bernardinai matė, kad jie dalyvauja katalikų pamaldose net katedroje ir jų pačių bažnyčiose, nežiūrint to, kad jiems interdiktu tai uždrausta. Matant jų nuoširdumą bernardinams buvo nepatogu juos išvaryti, juo labiau, kad ir kitose bažnyčiose besilankančių niekas neišvarydavo.

Apie tai painformuotas provincijos vikarijus Mykolas Bal, pats rutėnas, kuris 1474 m. iš Italijos grįždamas apaštalavimui palengvinti, parsigabeno, jau minėtą *Mare magnum* bulę, kreipėsi į Šv. Tėvą, kad leistų stačiatikiams pamaldų metu būti bernardinų bažnyčiose ir kad nereikėtų jų išvaryti, jei to nebus daroma katedroje, ar pagrindinėje vietos bažnyčioje. Romos kurija jo prašymo išklausė ir 1475 m. liepos 12 d. suteikė, ko jis prašė, nes ant prašymo yra išsilikusi rezoliucija: *Fiat ut petitur in Lithuania* — Tebūnie, kaip prašoma Lietuvoje [246]. Šis leidimas buvo parū-

---

[241] « Eodem anno (1563) Joannes Basilides Magnus Dux Moschoviae die 15 Februarii capta Polocia (ut noster Bielscius refert in sua Chronologia) Fratres nostros, cum magno fructu ibidem Christiani nominis commorantes, videlicet Paulum Gvardianum, Dominicum, Martinum, Venceslaum, Adamum, tartaris trucidare imperavit » (Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1563, f. 278; *Vinea Christi momini*, f. 2).

[242] *Martyrologium Franciscanum*, Roma 1939, 187, 105 psl.

[243] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 254 psl.

[244] CV, I t., 258-259 nr., 296-298 psl.

[245] J. Kurczewski, *Biskupstwo Wileńskie*, 30 psl.

[246] CV, I t., 292 nr., 340 ir sek. psl.

pintas, norint išvengti galimų kaltinimų, kam bernardinai priima stačiatikius, kuriems yra uždrausta įeiti į katalikų bažnyčias.

Stačiatikių dalyvavimas bernardinų pamaldose, jų pamokslų klausymas bei artimi asmeniniai ryšiai vis labiau juos traukė unijon su Romos Bažnyčia. Po penkerių metų, matyt, jau buvo pribrendęs reikalas, tuometinis provincijos vikarijus Marijonas iš Ieziorko, norėdamas, kad stačiatikių priėmimas tinkamai, gerai ir teisėtai būtų vykdomas, sumanė parūpinti tuo reikalu padarytus Florencijos susirinkimo nutarimus ir gauti oficialų leidimą Bažnyčios vienybėn priimti klaidatikius ir atskalūnus[247]. Abu šiuo reikalu popiežiaus raštai duoti Romoje 1481 m. rugpiūčio 31 d.[248] Kadangi jais savo darbe rėmėsi Lietuvos vienuolynų bernardinai, tai yra pravartu susipažinti su jų turiniu.

Florencijos susirinkime padarytos Armėnų ir Graikų unijos dokumentuose, kurių autentišką, pop. Siksto IV patvirtintą nuorašą gavo Marijonas iš Ieziorko, buvo tokie nutarimai. Pirmiausia peržvelgiamas visas Bažnyčios mokslas, kurio turi laikytis ne tik Romos, bet ir unijon grįžusios Armėnų ir Graikų Bažnyčios. Duodamas visas *Tikėjimo išpažinimas — Tikiu į vieną Dievą*, kurį įsakoma kalbėti sekmadienių ir didžiųjų švenčių mišiose. Išaiškinamas, jau Kalcedonijos susirinkime nagrinėtas, dvieju — dieviškos ir žmogiškos — prigimčių buvimas viename Jėzaus Kristaus asmenyje, klausimas, o taip pat žmogiškosios valios ir veiklos paklusnumas dieviškajai Kristaus valiai ir veiklai. Pripažįstami visi ekumeniniai susirinkimai ir tie, kurių atsiskyrusi Rytų Bažnyčia nepripažino. Išaiškinamas bendras Bažnyčios mokslas apie 7 sakramentus, bet nieko ypatingesnio apie rytiečių sakramentus neužsimenama. Vadinasi, nieko klaidingo jų iki tol teikiamuose sakramentuose nerasta[249]. Graikų unijos dekreto pradžioje išreikštas didelis džiaugsmas dėl įvykdytos unijos. Prieita bendro susitarimo moksle apie Šv. Dvasią. Mišiose leista naudoti raugintą ir neraugintą duoną, kaip Rytų ar Vakarų Bažnyčių apeigose iki tol buvo vartojama. Taip pat prieita bendros išvados, kad skaistykloje esančioms sieloms kentėjimus gali sutrumpinti mišių auka ir

[247] « Deinde pater Marianus, finito capitulo generali, perrexit Romam et obtinuit a Sixto quarto binum breve pro reconciliandis et suscipiendis hereticis et schizmaticis. In quibus eciam continetur, quod fratres Poloniae in partibus schismaticorum et paganorum gaudent privilegiis terre sancte et Boznensium et concilium Florentinum de suscipiendis prefatis et baptismo grecorum sub sigilo pape transsumserat, que privilegia in locis Littwanie et precipue in Vilna habentur » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 230 psl.).

[248] BF, III t., 1461-1462 nr., 742 psl.; n. 1462, 273 psl.

[249] Arch. Bernard.: *Annales*... I t., ad an. 1481, f. 75-90.

maldos, ir kad be nuodėmės, ar pilnai atsiteisęs už nuodėmes, miręs eina tiesiai į dangų, o kas miršta sunkiose nuodėmėse — į pragarą. Pripažįstamas popiežiaus primatas, nes jis yra šv. Petro įpėdinis, kuriam Kristus suteikė aukščiausią Bažnyčios valdžią. Gale nustatomos šventės, kurias kartu turės švęsti tiek Vakarų, tiek Rytų Bažnyčios [250].

Sėkmingesniam darbui tarp Rusijos, Lietuvos, Žemaitijos ir kitų kraštų schizmatikų, pagonių ir netikinčiųjų pop. Sikstas IV provincijos vikarijui minėtu raštu suteikė tokias galias: leido jam ir jo paskirtiems bernardinams priimti Bažnyčios vienybėn sugrįžtančius graikus, rutėnus, armėnus ir kitus schizmatikus, eretikus, apostatus bei netikinčiuosius, nors jie nuo tikėjimo būtų atkritę po Florencijos susirinkimo priimtos unijos; bernardinams nuodėmklausiams leidžia išrišti iš visų ekskomunikos, suspensos, interdikto ir visų kitų cenzūrų ir bausmių už simoniją, žmogžudystę ir kitus prasikaltimus, dėl kurių paprastai atsiklausiamas Šv. Sostas; be to, suteikia galią dispensuoti kunigus ir klierikus nuo irreguliarių kliūčių gauti šventimus ar gautais naudotis, išskyrus tuos, kurie laisva valia įvykdo žmogžudystę, gyvena su dviem moterim ar sužalojo kūno narius. Bernardinai gali jiems sugrąžinti prarastas, aukštas ir garbingas pareigas ir beneficijas. Negana to, Sikstas IV visos provincijos nariams suteikė visas tas privilegijas, kurias jis ir kiti popiežiai buvo suteikę Šv. Žemės ir Bosnios pranciškonams [251].

Bernardinai, dirbdami tarp stačiatikių ir naudodamiesi popiežių privilegijomis, elgėsi labai atsargiai. Matyt, jau tada sutiko ar bijojo sutikti Vilniaus vyskupo, jo kapitulos ir dvasininkijos pasipriešinimą, dėl to pop. Sikstui IV mirus, nors dar galiojo, kaip Inocento VIII rašte sakoma, jo suteiktos galios, rūpinosi gauti jų patvirtinimą, kad jų darbui nebūtų daroma priekaišto, esą jiems suteiktos galios pasibaigė su popiežiaus mirtimi. Jonas Komorovskis rašo, kad Stanislovas iš Slapy ir Jonas Vitriatorius, grįždami iš generalinės Asyžiaus kapitulos, parsigabeno pop. Inocento VIII raštą, kuriuo jis 1487 m. birželio 19 d. patvirtino Siksto IV 1481 m. suteiktas galias ir Šv. Žemės ir Bosnios privilegijas [252].

---

[250] Ten pat, f. 90-98; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia (1075-1700)*, collegit A. G. Welykyj, I vol., Roma 1953 65 nr., 113-119. Čia yra ir susirinkimo tėvų parašai po unijos dekretu.

[251] Arch. Bernard.: *Annales...*, I t., ad an. 1481, f. 74-76; BF, III t., 1462 nr., 743 psl.; L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1481, XIV t., 17 nr., 310 ir sek. psl.; CV, I t., 319 nr., 376-378 psl.

[252] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 249 ir sek. psl.; Arch. Bernard.: *Annales...*, I t. ad an. 1487, f. 108-110; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 101 nr., 171 ir sek. psl.

Iš to, kad visi šie raštai buvo laikomi Vilniaus vienuolyno archyve [253], galima spręsti, jog didžiausia stačiatikių grąžinimo veikla buvo išvystyta Vilniaus bernardinų.

e. *Darbe sutiktos kliūtys ir jų pasėkos.* — Bernardinai, laikydamiesi Florencijos susirinkimo mokslo, nematė reikalo perkrikštyti Romos Bažnyčion grįžtančių stačiatikių. Jie leido jiems naudotis rytų apeigomis, jiems suprantama senąja slavų kalba. Jų pastangas uoliai rėmė karalius Kazimieras ir jo sūnus, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras, ir Romos Bažnyčios paklusnybėn sugrįžę didikai, ypatingai Jonas Ivaška Soltonas. F. Neviera mano, kad atsivertusiems didikams padedant, bernardinams pavyko unijon patraukti net Kijevo metropolitą Misaelį Druckį (1474-1477), kuris panoro grįžti Apaštalų Sosto paklusnybėn, Florencijos susirinkimo nutarimų ribose. Paklusnybės aktas, parašytas ir pasirašytas Vilniuje 1476 m. kovo 14 d., pasiuntinių Jono Ivaškos Soltono ir Lietuvos valstybės sekretoriaus buvo nugabentas Romon ir pop. Sikstui IV įteiktas [254].

Tokią išvadą F. Neviera padarė, atsižvelgdamas į Misaelio paklusnybės pareiškimo rašto turinį. Jis tvirtina, kad net paviršutinė rašto analizė, duoda pagrindo hipotezei, jog autorių būta bernardinų teologų. Ten, pavyzdžiui, randame tokių posakių: «Tu, kuris buvai pasirinkęs ir paragavęs elgetaujančiųjų ordino regulą, kurios tiksliai prisilaikydamas, paragavai kieto gyvenimo iki tol, kol Viešpats, pažvelgęs į tavo nusižeminimo dorybę, išaukštino» (popiežius prieš išrinkimą buvo pranciškonas). Aišku, sako F. Neviera, kad tokia forma į popiežių galėjo kreiptis tik pranciškonai, mūsų atveju bernardinai.

Toliau tame rašte atsispindi bernardinų nusistatymas ir kova dėl stačiatikių priėmimo su aukštąja Vilniaus dvasiškija, kuri trukdo stačiatikiams grįžti Romos Bažnyčios prieglobstin. Ten sakoma: «Vienybę, ramybę ir meilę rūstumu ir pavydu ardo, pasigailėk, Šventasis Tėve, mūs tolimos šiaurės kraštuose gyvenančių, mes

---

[253] «Item declarationes dubiorum, in privilegiis contentorum fratrum Boznensium, que erant collecte pro conscienciis predictorum fratrum serenandis per quosdam doctores utriusque iuris ad mandatum quorundam summorum pontificum: et hec Vilne habentur, in cista litterarum, quia ego, qui hec scripsi, ibi ea reposui» (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 250 psl.).

[254] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 222 psl.; *Poselstwo do Papieża Rzymskiego Sixta IV od Duchowenstwa y od Książąt y Panów Ruskich*, Vilnius 1476; *Monumenta Ucrainae Historica*, I t., collegit A. ŠEPTYCKYJ, Roma 1964, 6 nr., 5 psl.; O. HALECKI, *From Florence to Brest*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., Roma 1958, 99 psl.

priklausome Rytų Bažnyčiai, tačiau mes pripažįstame be pirmųjų septynių Visuotinių Susirinkimų dar aštuntą, būtent Florencijos ».

Be to, bernardinai laikėsi nuomonės, kad Bažnyčios vienybėn grįžtančius nereikia iš naujo krikštyti. Vadinasi, jie stačiatikybėje priimtąjį krikštą laikė tikru. Tuo tarpu Lenkijos ir Lietuvos vyskupai reikalavo grįžtančius stačiatikius antrą kartą krikštyti. Dėl to Misaelis savo rašte taip pasisako: « Mes tikime ir išpažįstame, jog yra vienas krikštas nuodėmėms atleisti, o ne du krikštai, kaip, kad mūsų krašte tvirtinama »[255]. Šiais vidaus argumentais remiantis, iš tikro, atrodo, kad šis paklusnybės raštas, jei ir nebuvo bernardinų rašytas, tai jis buvo rašytas jų įtakoje.

Neužteko metropolito pareikštos paklusnybės popiežiui, kad unija būtų efektyvi, reikėjo įsąmoninti dvasiškiją ir tikinčiuosius, kad jie suprastų įvykusio pasikeitimo prasmę ir dvasinę naudą. Tai suprasdami mūsų bernardinai, karaliaus Kazimiero ir stačiatikių unitų didikų remiami, ėmėsi darbo. Pirmiausia unitus reikėjo aprūpinti liturginėmis knygomis, kuriose būtų pataisytos stačiatikių klaidos. Tada buvo paruošta knygų serija bažnytine slavų kalba ir net pradėta spausdinti Friolio Švaipolto spaustuvėje Krokuvoje. Deja, ši bernardinų iniciatyva tuoj buvo užgniaužta. Lenkijos vyskupai, sužinoję apie tokių knygų spausdinimą, pakėlė didžiausią triukšmą, dėl to darbas buvo sustabdytas ir net pats spaustuvininkas dėl to gerokai nukentėjo[256].

Šalia apeigų klausimo, rūpinantis stačiatikų unija, labai aštria forma iškilo sakramentų, labiausiai krikšto, galiojimo klausimas. Dar Vytautas, rūpindamasis unija, savo laiške Konstancos susirinkimo tėvams 1417 m. įrodinėjo, « kad rebaptizacijos — perkrikštijimo praktika grįžtantiems katalikybėn schizmatikams yra nepakenčiama, atgraso juos ». Lietuvos valdovas čia pat išreiškia savo nuomonę dėl rebaptizacijos, pasisakydamas prieš ją: « Stačiatikiai pripažįsta krikšto sakramentą, todėl ju krikštas turėtų būti tikras, nereikalingas kartojimo »[257].

Bernardinai, rūpindamiesi Bažnyčiai laimėti schizmatikus, buvo tos pačios nuomonės. Vyskupai gi, priešingai, reikalavo grįžtančius perkrikštyti ir tik tada vienybėn priimti. Bernardinai, naudodamiesi jiems suteiktomis galiomis ir Florencijos susirinkimo

[255] F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 222 psl., 119 išnaša.

[256] Ten pat, 223 psl., 120 išnaša. Ten duodami paruoštu spaudai knygu vardai ir apie šį dalyką plati literatūra.

[257] *Copiola Prioratus sancti Andreae*, edidit J. H. Baxter, Oxfordas 1930, 40-41 psl.

nutarimais, kuriuose tokių suvaržymų nebuvo, savo bažnyčiose pamaldų metu leido dalyvauti stačiatikiams ir viešai skelbė, kad stačiatikių apeigos yra kilnios, jų sakramentai tikri ir be perkrikštijimo grįžtančius priimdavo Bažnyčios vienybėn.

Šis nesutarimas jau anksčiau prasidėjęs, dar paaštrėjo, kai 1494 m. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras vedė Maskvos kunigaikštytę Eleną, stačiatikę. Tada kilusiam nesutarimui išaiškinti Vilniuje ir Krokuvoje buvo suruošti pasaulinių kunigų teologų iš vienos pusės ir bernardinų iš kitos disputai. Disputuose bernardinams vadovavo jų provincijos vikarijus Jonas Vitriatorius [258]. Vilniaus vyskupo teologai sau į pagalbą buvo pasikvietę net iš Krokuvos teologą Joną Sukarną. Vilniuje disputas truko tris dienas, bet bendros išvados nepriėjo; abi pusės paliko prie savo nuomonių [259]. Tačiau, norėdamas suniekinti bernardinus, Jonas Sukarnas 1501 m. išleistoje knygelėje išdėstė savo argumentus prieš bernardinus [260].

Tai buvo jau per daug, dėl to bernardinai savo padėtį išdėstė pop. Aleksandrui VI, kuris savo breve, prasidedančia *Fide dignorum relatione*, duota Gniezno arkivyskupui kard. Fridrikui, šv. Kazimiero broliui, išdėstė Florencijos susirinkimo mokslą apie graikų krikštą ir jų Romos Bažnyčion grįžtančių priėmimą. Patvirtino pop. Inocento VIII breve bernardinams suteiktas galias ir privilegijas, liečiančias stačiatikių priėmimą. Pačiam arkivyskupui pavedė, kad grįžtančius rutėnus be perkrikštijimo priimtų, arba Lvovo arkivyskupui, Vilniaus ir Žemaičių vyskupams priimti

[258] « Eodem anno serenissimus princeps Allexander Dux Magnus Litwanie duxit in conthoralem suam filiam ducis Mosquovie, nomine Elenam, Schismaticam, que erat de ritu Greco sive Ruthenorum, et huius rei causa inter prelatos et doctores ex una et fratres nostros parte ex altera exorta fuit controversia de rebaptizacione Grecorum, de quorum ritu sunt Rutheni et de visitatione divinorum in ecclesiis nostris vel Latinorum, secularibus prelatis et doctoribus dicentibus, quod Greci in suscipiendo ritum nostrum debent rebaptizari et sic per consequens ecclesias nostras tempore divinorum visitare, nostris autem, precipue prefato patre Iohanne, viccario provincie, contrarium dicentibus quod non tenentur rebaptizari, sed tantum caput unum ecclesie recognoscere scilicet papam et obedienciam ei promitere et sic circa ecclesias nostras sine aliqua rebaptizacione, ad quam non obligantur, sacramenta omnia percipere et debent pro veris catholicis haberi. Et hoc omnia probavit in conspectu pontificum et doctorum multorum litteris summorum pontificum et concilio Florentino et doctorum dictis catholicorum tam Vilne quam Cracovie. Sed nihilominus aliqui scilicet prelati per aliquod annos contrarium tenuerunt, dicentes, se habere (licet false), super hoc breve appostolicum, quod talia prohibet fieri » (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 262 ir sek. psl.).

[259] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 psl.

[260] *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, Krokuva 1501.

pavestų, arba kitiems kunigams ar bernardinams, kurių šiame šventame darbe nereikia atmesti, bet pagal popiežiaus valią jam panaudoti [261].

Tuo pačiu reikalu, matyt, į Romą kreipėsi ir Vilniaus vyskupas, nes pop. Aleksandras VI kita breve, prasidedančia *Altitudo divini consilii*, 1501 m. rugpiūčio 23 d., duota Vilniaus, Kijevo, Lucko ir Žemaičių vyskupams, išreiškia džiaugsmą, kad Lietuvos stačiatikiai grįžta Katalikų Bažnyčion. Toliau popiežius sako patyręs, kad kai kurie reikalaują grįžtančius rutėnus perkrikštyti ir tik tada unijon priimti, dėl to išaiškina Florencijos susirinkimo mokslą apie krikštą, kad rytų apeigų krikštas yra geras ir tikras ir nereikia Bažnyčios vienybėn grįžtančių antrą kartą krikštyti, tik reikalauja, kad atsižadėtų savo klaidų. Pagaliau Vilniaus vyskupui paveda, kad jis grįžtančius be perkrikštijimo Bažnyčios vienybėn priimtų, arba kitiems kunigams, domininkonams ir pranciškonams bernardinams juos priimti pavestų [262].

Teisingai F. Neviera pastebi, kad «galiausiai observantai kovą dėl rebaptizacijos laimėjo: jųjų tezė rado pritarimo Romoje. Pop. Aleksandras VI [...] išleido pagarsėjusią *Altitudo divini consilii* brevę, kurioje aiškiai sakoma, jog stačiatikius, grįžtančius katalikybėn, nėra reikalo antrąsyk krikštyti. Kitaip sakant, Apaštalų Sostas oficialiai pasmerkė rebaptizacijos praktiką». Brevė buvo adresuota Vilniaus vysk. Albertui Taborui, kuriam popiežius patarė ir toliau stačiatikių grąžinimo darbe naudotis domininkonų ir pranciškonų patarnavimu [263].

Lenkijos ir Lietuvos vyskupai šiuo popiežiaus sprendimu buvo labai nepatenkinti, dėl to, Gniezno arkiv. Jono Laskio rūpesčiu, pop. Leonas X 1515 m. rugpiūčio 9 d. išleido jiems palankesnę informaciją, kuri prasideda *Sacrosanctae universalis Ecclesiae*, kurioje pagrinde pripažįsta, kad rytiečių bažnyčiose teikiami krikšto,

---

[261] «Tamen processu temporis Allexander VI, qui successit Innocencio octawo, qui mortuus est anno 1492, dederat breve, quod incipit: Fide dignorum relatione, domino Frederico, cardinali, archiepiscopo Gneznensi et episcopo Cracoviensi, confirmans concilium Florentinum de baptizmate et susceptione Grecorum et eciam confirmans breve Innocencii octavi fratribus Minoribus de Observantia pro hoc ipso concessum, commitens ei, ut eos sine omni rebaptizacione suscipiat vel suscipiendos committat archiepiscopo Leopoliensi, episcopo Vylnensi et episcopo Szamogitiensi vel aliis suis presbiteris aut fratribus de Observantia, quos in hoc sanctissimo negocio dicit non esse contemnendos, sed secundum voluntatem eius assumendos» (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 264 ir sek. psl.).

[262] VPL, II t., 319 nr., 295 psl.; J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy*, II t., 611 psl.; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 108 nr., 186-188 psl.

[263] F. Neviera, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 psl.

sutvirtinimo ir kunigystės sakramentai yra geri ir tikri ir jų kartoti nereikia, bet kai kuriais atvejais kai teikiami ne pagal Katalikų Bažnyčios priimtą formą, tai reikia juos pakartoti [264].

Šiame ginčo įkarštyje buvo labai netaktiškų išsišokimų. Bajoras Soltonas Aleksandravičius iš Pačiampovo (netoli Pinsko) pop. Pauliaus II laikais (1464-1471), Romoje grįžęs iš stačiatikio į katalikus, Vilniaus katedroje norėjo priimti komuniją, bet kunigas jį demonstaratyviai aplenkė. Maža to, paklaustas, neturėjo liudijimo, kad perėjęs į katalikus, dėl to kunigas, įlipęs į sakyklą, jį iškoliojo, girdi: «Šuo, antrą kartą neapsikrikštijęs, išdrįso artintis prie Dievo stalo». Taip įžeistas unitas vėl atkrito nuo Bažnyčios. Tiesa, prieš mirtį jis kvietėsi bernardiną kunigą, bet, tarnų apgautas, mirė nesusitaikęs su Bažnyčia [265].

Šiose aplinkybėse taip pat ir Jonas Sapiega, bernardinų patariamas, buvo sumanęs pastatyti bažnyčią, kurioje, Vilniaus vyskupo pakonsekruotoje, būtų galima lotynų ir slavų kalbomis laikyti pamaldas. Tuo norėta parodyti, kad abejos apeigos yra lygiai geros, kaip bernardinai skelbė savo pamoksluose. Tuo tikslu 1501 m. balandžio 28 d. iš pop. Aleksandro VI buvo gautas ir reikalingas leidimas [266]. Sapiega bažnyčią pastatė Ikainėje, bet nežinia, ar joje kada nors buvo laikomos pamaldos rytų apeigomis [267].

Nežiūrint visų popiežių įspėjimų, lotynų apeigų kunigai ir vyskupai ir toliau laikėsi savo nusistatymo rytiečių atžvilgiu. Jie reikalavo unijon grįžtančius perkrikštyti, nepripažino vedusiųjų kunigų kunigystės, jų mišių, laikomų vartojant raugintą duoną, ir komunijos abiem pavidalais ir išjuokė jų apeigas ir papročius. Tiesa, rytiečiams pasiskundus, pop. Leonas X 1521 m. gegužės

---

[264] Ten pat, 225 psl.

[265] «Vilnae tandem in Cathedrali dum litteras testimonii de susceptione sua non habuisset, palam in ambona contra eum invehebatur canis etiam inconsulte ibidem nominato. Qui demum repulsus magnum auxit errorem. Sic enim contemptus Ruthenos illius ducatus in eorum errore confirmavit, dicens se a papa in fide greca sine rebaptismate susceptum et communicatum, obedientiam vero sibi et successoribus Romanae Ecclesiae prestitum iura palliavit, debet semper latinas visitare ecclesias et a latinis sacramenta suscipere. In die autem sui obitus vocare iusit fratres Minores de Observantia in quo per servitores Ruthenos fuit deceptus» (S. KUTRZEBA ir J. FIJALEK, *Kopiarz rzymski Erazma Ciołka*, žr. *Archivum Komisji Historycznej*, seria 2, I t. Krokuva 1924, 77 psl.; F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 psl.

[266] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 265 psl.; *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 103 nr., 178 ir sek. psl.

[267] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 224 ir sek.

18 d., visa tai daryti kuo griežčiausiai uždraudė ir jiems visuotiniu Bažnyčios susirinkimu suteiktas teises ir privilegijas iš naujo patvirtino [268].

Keista, kad visa tai, kas tik bernardinų stačiatikių Bažnyčios vienybėn grąžinimui buvo daroma, ar bandoma daryti, visuomet sutikdavo didžiausią pasauliniu kunigu ir vyskupu pasipriešinimą, dėl to jų pastangos ir darbai negalėjo duoti pastoviai išliekančių vaisiu. Jono Komorovskio, tuometinio kronisto, manymu, šios kliūtys buvo daromos iš pavydo, nors pasauliniai dvasininkai patys šio darbo ir nesiėmė, nes iš jo nepramatė apčiuopiamo materialinio pelno [269].

Nuolatiniai nemalonumai ir trukdymai ne tik mažino darbo našumą, bet ir silpnino bernardinų užsidegimą ir energiją darbe. Iš kitos pusės, totoriams sunaikinus Kijevo rezidenciją (1482) [270] ir Polocko vienuolyną sugriovus bei vienuolius nužudžius (1563) [271], gerokai susiaurėjo ir jų darbo dirva. Šį darbą kurį laiką silpnino ir vidaus kovos su lenkais dėl Lietuvos bernardinų provincijos įsteigimo [272]. Neleido sėkmingai veikti ir kitos naujai įsteigtą provinciją ištikusios nelaimės [273]. Be to, kivirčams dėl stačiatikų rebaptizacijos vos pasibaigus, visos jų jėgos turėjo būti nukreiptos kovai su besiveržiančiu Lietuvon protestantizmu.

Nežiūrint to, savo misijos grąžinti Romos Bažnyčion stačiatikius, bernardinai neapleido nė sunkiausiais laikais. Jų veikla šioje srityje vėl ryškiau ėmė reikštis XVI amž. gale, kai jie pradėjo atsigauti. Tai pastebime iš Vilniaus ir Kauno bernardinų nuncijui Caligari įteiktų Romos Bažnyčion sugrąžintų protestantų ir stačiatikių sąrašų. Jie, naudodamiesi nuncijaus suteiktomis galiomis, nuo 1579 m. rugpiūčio 12 d. iki 1581 m. kovo 24 d. Bažnyčios vienybėn grąžino 31 stačiatikį [274]. Jie dalyvavo ir Brastos unijos paruošime ir jos vykdyme [275], nors joje jau nevaidino pirmaujančio vaidmens.

---

[268] *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, I vol., 114 nr., 201-204 psl.

[269] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 263-265 psl.

[270] F. NEVIERA, *Lietuvos pranciškonai observantai*, 221 ir sek. psl.

[271] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale, continuatio II*, 384 ir sek. psl.

[272] GIDŽIŪNAS, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 90-96 psl.

[273] Ten pat, 98-102 psl.

[274] *Monumenta Ucrainae Historica*, I vol., 24 nr., 14 psl.; MPV, IV t., in Appendice 6 nr., 775-781 psl.; 19 nr., 836-841 psl.

[275] *Documenta unionis Berestensis*, collegit A. WELYKYJ, Roma 1970.

3. Veikla protestantizmui užplūdus

Neilgai Lietuvos bernardinai ramiai galėjo skleisti Kristaus mokslą lietuvių tarpe ir rūpintis stačiatikių unija, nes vos 1530 m. savo provinciją įsteigus, bet dar nespėjus tinkamai susitvarkyti ir daugiau vienuolių išsiauklėti, Lietuvą netikėtai viena po kitos užplūdo liuteronizmo, kalvinizmo ir kitų protestantų sektų bangos. Negausiems [276], nepasiruošusiems ir dar marų išretintiems bernardinams reikėjo stoti į labai sunkią kovą, tačiau, kaip toliau matysime, jie šioje kovoje nepalūžo, nes neprarado nei savo vienuolynų, nei savo narių protestantizmo naudai.

a. *Pirmosios protestantizmo apraiškos.* — Apie liuteronizmo klaidų plitimą Lietuvos bernardinai sužinojo labai greitai. Buvęs Vilniaus gvardijonas, Jonas Komorovskis apie jas patyrė jau 1518 m., dalyvaudamas generalinėje Lyono kapituloje [277]. Toje kapituloje išrinktas generolas Pranciškus Lichetti, 1520 m. rugpiūčio 21 d., atvykęs į Krokuvą, sušaukė provincijos kapitulą, kurioje dalyvavo ir Lietuvos vienuolynų gvardijonai ir diskretai, nors ir pavėluotai atvykę [278]. Šioje kapituloje generolas Lichetti paklusnybės vardu visus įpareigojo klausyti popiežiaus, saugotis Liuterio klaidų ir deginti jo raštus [279]. Dar daugiau jie apie liuteronizmą sužinojo, kai generalinė kapitula visame ordine 1521 m. įvedė maldas, kad Dievas apsaugotų nuo Liuterio klaidų [280]. Šios kapi-

[276] Lietuvos provinciją kuriant buvo tik 13 lietuvių bernardinų, tinkamų atsakingoms pareigoms. Tada priskaičius netinkamus, senelius, klierikus, brolius, novicus, kandidatus ir savanoriais palikusius lenkus provincija galėjo turėti apie 80 narių (Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 350 psl.; Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 98 psl.).

[277] Joannes de Komorowo, *Memoriale*, 187 psl.

[278] « Ecce Lithuani nostri modo veniunt ». « Fratres Lithuani sive custodiae Vilnensis, quae conventus quattuor habebat. Horum guardiani et discreti longinquitate itineris tardius ad capitulum tunc pervenire apparent » (*Relatio de Licheto*, 50 nr., 513 psl.).

[279] « Item precipio per obedientiam, ob honorem Pontificis, quod maledictum Martinum Lutherum contra Summum Pontificem latrantem vitetis; et si habetis dicta sua, comburatis » (*Relatio de Licheto*, 85 nr., 524 psl.; žr. ir 9 nr., 489 psl.; 103 nr., 528 psl.

[280] Šios generalinės kapitulos buvo paskelbti tokie nutarimai: « Cum nostri sit muneris armis spiritualibus, Ecclesiae adversariis, et fidem ortodoxam deprovantibus, viriliter strenueque occurrere, et pestiferae dogmatizationi Lutheranae, quae procurante humanae salutis inimico, noviter insurexit, juxta sanctissimi Domini nostri pium desiderium, salubriter obiare, ordinat et mandat Reverendissimus Pater Generalis Minister cum universo suo Capitulo, ut piis et devotis precibus primitus occurrat, et quotidie in omnibus horis canonicis post dictum *Salve Regina*, suffragium hoc

tulos nutarimus ir įsakymus: malda, pamokslais ir dvasiniu mokslu pastoti kelią liuteronizmui, visiems provincijos nariams turėjo pranešti provincijolu išrinktas Jonas Komorovskis (1520-1523). Nuo šio momento ir Lietuvos bernardinai buvo įpareigoti kovoti su plintančiu liuteronizmu.

Gavę šį įspėjimą mūsų kraštų bernardinai, ypač viršininkai, saugojo savo vienuolynus nuo klaidatikių infiltracijos. Tada nuncijaus Zacharijo Ferreri ir karaliaus Žygimanto paragintas, Bernardinas iš Grabovo Torūnės mieste, Prūsijoje, sakydamas pamokslus prieš Liuterio mokslą, surinko ten liuteronų paskleistą literatūrą ir viešai, dalyvaujant publikai, sudegino [281]. Kai Prūsijoje, kuri tuomet jau buvo Lenkijos valdžioje, Vokiečių ordino magistras tapo liuteronu ir observantų vienuolynai buvo liuteronų užgrobti, tai, karaliui Žygimantui Senajam remiant, bernardinai būtų galėję tuos vienuolynus atgauti ir apgyvendinti, bet jie, bijodami liuteronų infiltracijos ir persekiojimų, jų neėmė [282]. Lietuvos ir Lenkijos bernardinai tik iš tolo skaudžiai išgyveno Prūsijos, Livonijos ir Breslavo observantų vienuolynų užgrobimą ir vienuolių iš jų išmetimą [283], bet patiems to patirti neteko.

Kai Vokietijoje, Liuterio mokslui įsigalėjus, žuvo visa didžiulė Saksonijos observantų provincija, tai Lenkijos ir Lietuvos bernardinai, 1524 m. rugsėjo 8 d. Vartos kapitulon susirinkę, nutarė visuose kaimuose, miesteliuose ir miestuose mokyti žmones tikrojo tikėjimo, įtikinančiai ir karštai sakyti pamokslus, ruošti iškilmingas pamaldas, dažniau laikyti mišias ir jas giedoti, ginti 7 Bažnyčios sakramentus ir Romos popiežiaus autoritetą ir atremti visus liuteronų puolimus [284].

---

adjicitur, videlicet: *Gaude Maria Virgo cunctas haereses sola interemisti in universo mundo*, et versus: *Ave Maria* etc. Et quando in Missa conventuali ordinaria oratio tertia defuerit, dicta oratio *Ecclesiae tuae* additur. Secundo divini verbi gladio et sacrae thologiae telo eidem usque ad sanguinem resistatur, prout pro Capitulo Generali provide sufficienter promisum est, et unicuique Ministrorum salubriter commissum est» (L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1521, XVI t., 8 nr., 140 ir sek. psl., žr. JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 338 psl.).

[281] «Iis eciam legatus contra Luteranos aliqua fecit Turoniae, presente regia maiestate, predicante fratre Bernardino, librosque eorum multos in presentia regis Sigismundi Cazimiridis igne combusit» (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 339 psl.; L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1521, XVI t., 8 nr., 141 psl.).

[282] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 187 psl.

[283] Ten pat, 242 psl.; L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1523, XVI t., 38 nr., 201 psl.

[284] «Videntes Poloni vicini ignis crevisse incendium, suamque rem tunc agi, cum proximus arderet, in congregatione provinciali sub Nativitate

Nežiūrint to, protestantizmas vis labiau ėmė įsigalėti Prūsijoje, Lenkijoje ir Lietuvoje. Dancige 1526 m. domininkonai ir pranciškonai buvo labai liuteronų puolami. Jie ten išsilaikė tik karaliui Žygimantui Senajam įsikišus [285]. Pagaliau 1558 m. rugsėjo 1 d. liuteronai sudegino Vskovo vienuolyną [286]. Apostatų pradėjo atsirasti ir Lenkijos vienuolių tarpe, nes 1526 m. sausio 28 d. pop. Klemensas VII Gniezno arkivyskupui leido jau iš protestantizmo grįžtančius apostatus dispensuoti [287]. Ilgainiui ir pačioje Lenkijos bernardinų provincijoje atsirado vienas kitas apostatas [288].

b. *Protestantizmo susitikimas su Lietuvos bernardinais.* — Kai Martynas Liuteris 1517 m. prikalė savo tezes prieš atlaidus prie bažnyčios durų ir savo raštais atvirai išėjo prieš tradicinį Bažnyčios mokslą [289], tai jo knygos greitai pasklido ir tarp Lietuvos vokiečių kolonistų. Jie labai domėjosi visomis naujovėmis, pasireiškiančiomis tėvynėje, dėl to ir liuteronizmas greitai pasklido jų tarpe. Su vokiečiais pirkliais atvyko ir pirmieji liuteronizmo skelbėjai ir, apsigyvenę Vilniuje, skleidė naujoves. Tai pastebėjęs, vysk. Jonas iš Lietuvos kunigaikščių 1527 m. sušaukė Vilniaus sinodą, kuriame buvo nutarta be vyskupo atestacijos nepriimti svetimų vyskupijų kunigų ir neleisti vokiečiams mokyti mokyklose.

Bene pirmasis iš lietuvių kunigų 1535 m. viešai pradėjęs skelbti Liuterio mokslą, buvo Žemaičių vyskupijos kunigas J. Tartilavičius, Šilalės klebonas, kuris, už tai šaukiamas į teismą, pabėgo į Prūsus. Pirmasis aukšto išsilavinimo vyras, skelbęs Lietuvoje liuteronizmą, buvo Abraomas Kulvietis, kuris 1539 m. Vilniuje įsteigė mokyklą. Kai buvo patirta, kad jis skelbia Liuterio mokslą, tai, vysk. Pauliui Alšėniškiui veikiant, Kulviečio mokykla buvo

---

beatae Mariae Virginis (1524) Vartae celebrata, decreverunt ubique in urbibus, pagis et oppidis veram doctrinam Catholicae fidei, stilo concionatorio ad concertationem redacto, animosae praedicare, officia Divina solemnius celebrare, Missas privatas multiplicare, septenarium Sacramentorum numerum asserere, Pontificis Romani auctoritatem tueri eaque studiosius defendere, quae impudentius Lutherus cum asseclis impugnabant » (L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1524, 13 nr., 214 psl.: JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, 243 ir sek. psl.).

[285] L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1526, XVI t., 4 nr., 260 psl.

[286] Arch. Bernard.: *Annales*... I t., f. 277.

[287] VPL, II t., 479 n., 438 psl.

[288] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale, continuatie I*, 375, 378, 385, 401 psl.; Arch. Bernard.: *Annales*..., I t., ad an. 1586-1591, f. 605 ir sek.

[289] H. GRISAR, *Martin Luther. His life and work.* Adapted from the second German Edition by FR. J. EBLE, Westminster, Md. 1950, 89 ir sek. psl.

uždaryta, ir jis, šaukiamas į teismą, drauge su J. Zablockiu ir S. Rapolioniu 1542 m. pasitraukė į Prūsus ir pasiprašė kunigaikščio Alberto globos.

Nežiūrint vyskupų draudimo, naujovių skelbėjai buvo laukiami ir šiltai didikų dvaruose priimami. Didikams pradėjus linkti prie naujos religijos, liuteronizmas apie 1536 m. Lietuvoje tapo pusiau viešas, o nuo 1540 m., galima sakyti, jau virto viešu. Kai 1550 m. Mikalojus Radvilas Juodasis, nutraukęs ryšius su Kataliku Bažnyčia, paskui save patraukė Mikalojų Radvilą Rudąjį, tai liuteronizmas pradėjo dominuoti. Sakoma, kad XVI amž. antroje pusėje jau maža buvo belikę didikų ir bajorų, kurie laikėsi kataliku tikėjimo. Čia taip pat reikia paminėti, kad anksčiau protestantizmas Lietuvoje paplito liuteronizmo forma, bet po dviejų dešimtmečių jį pradėjo išstumti kalvinizmas, kuris irgi netrukus suskilo į daugelį įvairių sektų [290].

Kai Lietuvą užliejo protestantizmo banga, tai vienuolijos čia dar nebuvo pakankamai įsitvirtinusios. Nežiūrint to, Lietuvoje jos geriau nei kituose kraštuose atsispyrė prieš protestantizmo antplūdį, nes nė vienas jų vienuolynas neatiteko protestantams.

Skaudžiausiai protestantizmo infiltraciją išgyveno Lietuvos pranciškonai konventualai, anuomet tik pranciškonais Lietuvoje ir Lenkijoje vadinami. Jie priklausė Lenkijos konventualų provincijai, kuri buvo valdoma protestantų tapusio provincijolo ir net generalinio komisarijaus Pranciškaus Lismanino [291]. Tada į protestantizmą palinko ir du lietuviai pranciškonai konventualai: Stanislovas Rapolionis ir kažkoks mažai žinomas Pranciškus Lietuvis. Tačiau, kai, nuncijaus Caligari prašymu, 1579 m. atsiųstas generalinis komisarijus Bonaventūra Moresco sutvarkė provincijos vadovybę, tai katalikiška dvasia grįžo į Lietuvos pranciškonų konventualų vienuolynus, ir jie vėliau daug prisidėjo prie katalikybės pergalės Lietuvoje [292].

Luko Wadingo žiniomis liuteronizmas į Lietuvą pradėjo veržtis apie 1523 m., bet provincijolo Urielio iš Grabovo sumanumo ir rūpesčio dėka jam nebuvo leista įsiveržti į bernardinų vienuolynus. Jis visuose vienuolynuose buvo paskyręs atitinkamus seklius, kurie ką nors pavojingo pastebėję tuojau jam pranešdavo. Tuo būdu jis budėjo, kad vienuoliai neapsikrėstų klaidingomis

---

[290] V. GIDŽIŪNAS, *Kataliku Bažnyčia Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t., 136 ir sek. psl.

[291] V. GIDŽIŪNAS, *Lismanini*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVI t., 269 psl.

[292] V. GIDŽIŪNAS, *Vienuolijos Lietuvoje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XV t., 155 psl.

naujovėmis [293]. Patys Lietuvos bernardinai nelinko į protestantizmą, ir jo žadamos laisvės jų nežavėjo, nes buvo gerai pavyzdingų dvasios mokytojų išauklėti ir daugiau už kitus kunigus išsimokslinę, dėl to lengviau galėjo atskirti klaidas ir jas atremti [294]. Be to, kaip matėme, jie buvo iš anksto viršininkų įspėti, dėl to saugojosi Liuterio klaidų ir melsdamiesi kovojo už Katalikų Bažnyčios pergalę.

Stipriai laikėsi ir 1530 m. įsikūrusios savarankiškos Lietuvos provincijos bernardinai. Iki šiol nėra užtikta žinių, kad koks nors Lietuvos bernardinas būtų tapęs protestantu. Net ir pačių didžiausių protestantizmo įsigalėjimo metu, jie neprarado nė vieno vienuolyno. Tiesa, nėra išlikę žinių, ką konkrečiai jie veikė, kovodami su protestantais, nes tų laikų vienuolynų archyvai per gaisrus sudegė.

Čia reikia pastebėti, kad daugelis XIX ir XX amž. istorikų be atodairos nurodo net kelis liuteronų pamokslininkus, kurie Vilniuje, bernardinams priklausančioje šv. Onos bažnyčioje, vokiečiams skelbė Liuterio mokslą [295]. Ankstesnieji istorikai A. Vijukas Kojalovičius XVII amž. [296] ir S. Rostovskis XVIII amž. [297] tepasako, kad liuteronų pamokslininkai vokiškai kalbėję šv. Onos bažnyčioje [298]. Vėlesnieji autoriai neatkreipė dėmesio, kad tais

---

[293] L. Waddingus, *Annales Minorum*, ad an. 1523, XVI t., 28 nr., 201 psl.

[294] Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 203 ir sek. psl.

[295] M. Balińśki, *Dawna Akademia Wileńska*, Petrapilis 1862, 27-28; A. F. A., *Kościół Augsburski w Wilnie*, Vilnius 1855, 10, 43 psl.; J. Kurczewski, *Biskupstwo Wilieńskie*, 164-165 psl.; Kantak, *Bernardyni Polscy*, I t., 198 psl.

[296] A. W. Koiałowicz, *Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Ducatu Lituaniae pertinentium*, Vilnius 1650, 65 ir sek. psl.; *Historiae Lituaniae pars altera*, Antverpenas 1669, 428 psl.

[297] S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu Historiarum libri decem*, Paryžius-Bruselis [2]1877. Įvade sakoma, kad ši knyga autoriaus parašyta 1784 m.

[298] « Anno primum 1555 Vilnae comparuit homo externus, Viclefus de nomine, habitu ... sacerdos: hic obtenta potestate, habendarum Germanica lingua ad incolas civitatis et advenas, concionum; magno cum successu in templo S. Annae dicto, ita id egit, ut nullo indicio latens virus prodiderit ... Suspectum aliquatenus se reddiderat apud prudentes, quod nunquam sacris operari visus sit: at illud virus pro concione palam effusum, Lutheri sectatorem clarissime ostendit. Quare Episcopus Vilnensis Dux Olszanus statim potestatem concionandi ademit » (A. W. Koiałowicz, *Miscellanea rerum*, 64-65 psl.). Gi tas pats autorius *Historiae Lituaniae pars aletera*, 428 psl., taip pat rašo: « Vilnae primum adhuc vivente Paulo Episcopo, Viclepus quispiam, Sacerdotem veste ementitus, apud eundem obtinuerat: ut in S. Annae templo, ad plebem Teutonicae originis, ex opificibus, ac mercatoribus, conflatam de rebus divinis facere posset ». Tą

laikais, kai tie pamokslininkai šv. Onos bažnyčioje vokiečius mokė Liuterio klaidų, Vilniuje buvo dvi šv. Onos bažnyčios. Viena žemutinės pilies rajone, *infra muros castri Vilnensis*, aptarnaujama pranciškonų konventualų, o antra prie bernardinų vienuolyno, aptarnaujama pranciškonų observantų, bernardinais vadinamų. Abi bažnyčios turėjo tą patį vardą ir abi buvo pranciškonų, nors ir skirtingų ordino šeimų narių aptarnaujamos. Ta aplinkybė, kad nuo Žygimanto Augusto laikų pilies rajone esanti šv. Onos bažnyčia buvo pavadinta šv. Barboros vardu, o vėliau visai buvo nugriauta, vėlesniems istorikams, nežinantiems šios bažnyčios egzistavimo, naudojantis ankstesniais autoriais, kurie minėjo, kad šv. Onos bažnyčioje liuteronai sakė pamokslus, kai jų laikais Vilniuje jau buvo tik viena šv. Onos bažnyčia, pridėjo kad ji priklausė bernardinams. Kiti jau padarė išvadą, kad bernardinai padėjo plėstis liuteronizmui. Šią painią problemą puikiai išaiškino, šaltiniais parėmė, Brauno ir Hohenbero atlasų paveikslais pailiustravo P. Sledziewskis [299]. Tuo būdu bernardinams buvo nuimta ir ši be pagrindo autorių uždėta protestantizmo dėmė [300].

Iš kitos pusės bernardinai didelės veiklos prieš protestantizmo antplūdį išvystyti ir negalėjo, nes jų jaunutę provinciją ištiko įvairios nelaimės. Pirmiausia jų provincija buvo mažytė, nes turėjo vos 4 vienuolynus ir, pasak Jono Komorovskio, tik 13 pajėgių lietuvių kunigų. Prie jų pridėjus senelius, ligonis, klierikus, brolius, novicus, kandidatus ir laisva valia po provincijos įkūrimo pasilikusius lenkus, iš viso joje galėjo būti 80 vienuolių [301]. Provincijolas, vienuolių trūkumo verčiamas, turėjo priimti iš Lenkijos provincijos pereinančius, ne visuomet pavyzdingus, lenkus [302].

Su Alberto Goštauto ir kitų didikų pagalba Lietuvos bernardinai įkūrė savo provinciją, tad iki išmirė Goštautai, jie kišdavosi į vienuolynų vidaus reikalus. Bernardinų laimei su jų mirtimi, dar prieš protestantizmo įsigalėjimą, jų kišimasis pasibaigė. Kitaip

---

patį rašo ir S. Rostowski, *Lituanicarum Societatis Jesu*, 5 psl.: « Praeivit ceteris maleficorum doctor ... Viclepus, sacerdos impius, perfuga, ac dux transfugarum ... Sub ea larva potestatem concionandi lingua germanica ab episcopo civitatis obtinuit. Ac primis quidem concionibus in templo Beatae Annae habitis ».

[299] P. Sledziewski, *Kościół św. Anny - św. Barbary intra muros castri Vilnensis*, žr. *Ateneum Wileńskie*, 1934 m. 1nr., 1-32 psl.

[300] Protestantų pamokslų sakymą šv. Onos bažnyčioje pilies rajone plačiau panagrinėsiu, rašydamas apie pranciškonų konventualų laikyseną protestantizmo antplūdžio metu.

[301] Gidžiūnas, *De initiis Fratrum Minorum in Lituania*, 98 psl.

[302] Ten pat, 99 ir sek. psl.

jiems būtų buvę sunku kovoti su protestantizmu, jei per didiką protekciją protestantai būtų įsibrovę į vienuolynus [303].

Norint atsiskirti nuo lenkų ir įkurti Lietuvos provinciją 4 turimų vienuolynų nepakako, dėl to Lietuvos didikai pažadėjo įkurti 12 ar 13 naujų vienuolynų. Jie savo pažado neištesėjo, nes daugelis jų netrukus tapo liuteronais ar kalvinistais. Pats didžiausias Lietuvos bernardinų provincijos įkūrimo rėmėjas Albertas Goštautas norėjo bernardinus įkurdinti prie Trakų pilies, bet savo pažado neištesėjęs 1539 m. mirė. Jo pažado neįvykdęs 1542 m. mirė ir vienintelis jo sūnus. Goštautų turtus paveldėjo Radvilai, kurie netrukus tapo uoliausi protestantizmo skleidėjai Lietuvoje, dėl to nei Trakuose, nei Gardine pramatytieji vienuolynai nebuvo įkurti.

Netrukus ir turimus vienuolynus ištiko gaisrai ir kitokios nelaimės. Vilniaus vienuolyną ir bažnyčią 1560 m. sudegino protestantai. Kai vienuolynas ir bažnyčia Žygimanto Augusto lėšomis buvo atstatytas, tai 1564 m. dar labiau jį pakartotinai gaisras sunaikino. Tada nugriuvo net bažnyčios skliautai, sudegė altoriai ir paveikslai. Mažiau nukentėjo tik šv. Onos bažnyčia, kurioje po gaisro buvo laikomos pamaldos. Lyg to dar nepakaktų, 1563 m., kaip jau minėta, maskviečiai sugriovė Polocko vienuolyną ir nužudė 5 bernardinus.

Negana ir to, net 6 kartus vienas po kito siautėję marai beveik visai sunaikino ir taip jau negausius Lietuvos bernardinus. Po šių nelaimių Vilniaus vienuolyne bepaliko 5, Kauno — 1, Tikocine — 3 bernardinai. Visoje provincijoje po marų paliko tik 9 vienuoliai [304].

Vadinasi, pačiu protestantizmo įsigalėjimo metu Lietuvos bernardinų provincija turėjo sunkiai kovoti dėl savo egzistencijos. Pagaliau taip labai sumažėjus vienuolių skaičiui, provincijolas Antanas iš Tikocino 1571 m. paprašė popiežių ir generalinę ordino kapitulą, kad leistų prisijungti prie Lenkijos provincijos. Leidimas buvo gautas, ir jau 1573 m. buvo atsiusti keli kunigai, nors oficialus provincijos prijungimas įvykdytas tik 1576 m. Tada į Lietuvą buvo atsiųsti sumanūs energingi viršininkai ir pamokslininkai, kurių pastangomis Lietuvos bernardinai greitai atsigavo ir tapo galinga jėga kovoje prieš protestantus [305].

c. *Lietuvos bernardinų laimėjimai.* — Aprimus marams, pagausėjus pašaukimams ir pakilus intelektualiniam pasiruošimui, Lie-

[303] Ten pat, 100 psl.
[304] Ten pat, 101 psl.
[305] Ten pat, 102 psl.

tuvos bernardinai tapo galinga jėga kovai su klaidatikių skelbiamu mokslu. Antai jau 1579 m. birželio 11 d. popiežiaus legatas, jėzuitas, Antanas Possevino, iš Vilniaus Valstybės Sekretoriui kard. Comense rašydamas, gyrė bernardinų uolumą ir pavyzdingumą [306]. Tais pačiais metais rugsėjo 18 d. iš Vilniaus rašydamas, gyrė juos ir nuncijus J. A. Caligari [307]. Be to, iš to paties nuncijaus informacijos sužinome, kad bernardinai buvę nepaliesti protestantizmo klaidų, yra gerbiami pačių protestantų ir vertinami karaliaus dvare [308].

Netrukus Vilniaus bernardinai pradėjo rinkti ir pirmuosius savo darbo vaisius. Jie Vilniuje esančiam nuncijui Caligari 1579 m. rugpiūčio mėnesį įteikė savo atverstųjų sąrašą, kuriame buvo 9 savo klaidų atsižadėję asmenys, 8 iš jų kilmingieji ir 1 tarnas. Šį sąrašą nuncijus, jau minėtame 1579 m. rugsėjo 18 d. laiške, pasiuntė Valstybės Sekretoriui, kaip dovaną popiežiui suraminti [309]. Tais pačiais metais lapkričio 29 d., nuncijus jau iš Varšuvos Romai pranešė, kad Vilniaus bernardinai atvertė dar vieną klaidatikę moterį [310]. Kitą Vilniaus bernardinų Kataliku Bažnyčiai grąžintų schizmatikų ir eretikų sąrašą tas pats nuncijus iš Varšuvos kard. Comense pasiuntė 1580 m. rugpiūčio 9 d. Šiame sąraše jau buvo pažymėti 55 asmenys [311].

Be šių Slaptame Vatikano archyve, Lenkijos Nunciatūros fonde, yra surasti [312] ir išleisti dar trys ilgi bernardinų su Bažnyčia sutaikintųjų schizmatikų, eretikų bei didelių nusidėjėlių sąrašai [312]. Taip Vilniaus vienuolyno nuodėmklausio Felikso iš Poznanės pas-

[306] MPV, IV t., 114 nr., 206 ir sek. psl.

[307] Ten pat, 153 nr., 284 psl.

[308] « Gli observanti che qui si chiamano Bernardini, vivono con benissimo nome, in tanto che li medesimi heretici li lodono » (Ten pat, 37 nr., 55 psl.).

[309] « Li padri Bernardini di Vilna che sono buone persone ma non con molta dottrina, m'hanno dato un poco di raccolta delle persone che hanno abiurato questo anno in man loro. Mando la lista, et credo per consolatione di N. S.re poter afermare che già co'l buon'essempio del Re habbiamo vinto questo punto, che niun catolico si fa piu heretico, et molti heretici diventano catolici » (Ten pat, 153 nr., 284 psl.). Išnašoje duodamas pilnas sąrašo tekstas su asmenų kilmės aprašymu, kada ir kur jie grįžo į kataliku tikėjimą.

[310] Ten pat, 179 nr., 333 psl.

[311] « Li bernardini di Vilna che ebbero da me facultà di absolvere gli eretici et reconciliarli alla chiesa S. catholica, mi hanno mandato nota di quelli che riconciliati dopo la mia partenza di Vilnia, per la maggior parte Ruteni et anco heretici, et sono almeno 55, lo mando le medesime liste loro per consolatione di N. S. Io ho risposto alli frati et fattoli buon animo ad attendere a questa racolta di anime » (Ten pat, nr. 257, 452-453 psl.).

[312] ASV: *Nunz. Polon.*, 17 t., f. 414 ir sek.; f. 565 ir f. 563 ir sek.

tangomis nuo 1579. VIII. 12 iki 1580. VII. 16 d. Kataliku Bažnyčiai sugrąžintuju sąraše yra 112 asmenų [313]. Kito Vilniaus bernardino, pamokslininko Ciprijono Premisliečio, nuo 1579. XII. 13 iki 1580. VI. 24 d. su Bažnyčia sutaikintuju sąraše yra 14 asmenų [314]. Kauno vienuolyno gvardijono Liudviko Padebranskio nuo 1579. III. 4. iki 1580. IV. 1 d. atverstuju protestantų sąraše yra 10 asmenų [315]. Taigi iš viso trijuose sąrašuose yra 136 bernardinų Kataliku Bažnyčiai sugrąžinti asmenys per vienerius metus. Apie tai patyręs, Valstybės Seretorius kard. Comense 1580 m. rugsėjo 24 nuncijui Caligari rašytame laiške išreiškia savo džiaugsmą ir padėką Dievui [316].

Gi 1581 m. gegužės 27 d. iš Vilniaus nuncijus Caligari kard. Comense rašo, kad gavėnios metu jėzuitas Skarga grąžinęs 134 eretikus, o Vilniaus bernardinai per 100 [317]. Iš tikro jo pridėtame sąraše yra 120 asmenų, kuriuos Kataliku Bažnyčiai grąžino tas pats Vilniaus vienuolyno nuodėmklausis Feliksas iš Poznanės [318]. Tokiu bernardinų atverstuju protestantų sąrašu Slaptame Vatikano archyve, greičiausiai, yra ir daugiau, bet jie dar nesurasti ir nepaskelbti.

Protestantus į tiesos kelią traukė ne tik vienuolynų gvardijonai, pamokslininkai ir nuodėmklausiai. Jiems į pagalbą atvykdavo net ir italai. Vienas iš tokiu buvo Mauras Saracėnas, kuris 1578 m. paskirtas pamokslininku Piceno (Ankonos) provincijoje, atvykęs į Vilnių sakė pamokslus, mokė katalikus, kaip atsispirti klaidatikiams ir giliais įtikinimais daugelį protestantų grąžino Kataliku Bažnyčion. Jis buvo labai mokytas vyras, parašęs net dvi scholastinio pobūdžio teologijos studijas. Mirė 1588 m. spalio 22 d., sulaukęs 48 metų amžiaus [319]. Tą patį darbą dirbo ir kitu Lietuvos vienuolynų bernardinai. Antai Būdos bernardinai į Kataliku

---

[313] MPV, IV t., in Appendice, 6 nr., 775-781 psl.

[314] Ten pat, 8 nr., 782-782psl.

[315] Ten pat, 7 nr., 781-782 psl.

[316] « Col nome et beneditione di Dio, il quale sia ringratiato del grand' acquisto, che V. S. dice di haver fatto i frati Bernardini di Vilna con le conversione di tante anime » (Ten pat, 272 nr., 503 psl).

[317] Ten pat, 368 nr., 653 psl.

[318] Ten pat, in Appendice 19 nr., 836-841 psl.

[319] « Maurus Saracenus ex provincia Picena valde doctus in diversis disciplinis versatissimus gymnasiarum plurimum instructor et anno 1578 ordinis praedicator electus est. Ad Polonos et Lituanos se transferens operam dedit Wilnae tum instituendis catholicis, tum repellendis novatoribus, a quibus civitas maxime affectabatur, eius tamen labore piurimi ad sinum Ecclesiae adducti fuerunt » (L. WADDINGUS, *Annales Minorum*, ad an. 1588, XXII t., 210 nr., 224 ir sek. psl.

Bažnyčią iš kalvinizmo sugrąžino Joną Pacą[320]. Vėliau protestantų klaidoms atremti bernardinams į pagalbą atėjo XVI amž. gale atgaivintoji šv. Onos brolija, kurios nariai buvo įpareigoti atremti klaidatikių priekaištus[321]. Nors ir nedaug ką žinome apie tretininkų veikimą, bet reikia manyti, kad ir jie kovoje su protestantais bernardinams padėjo.

d. *Protestantų kerštas bernardinams.* — Savo sėkminga veikla, gelbėdami žmonių sielas nuo klaidatikių pinklių, bernardinai užsitraukė didelę protestantų neapykantą. Jau minėjome, kad 1560 m., Dievo Kūno oktavoje, po procesijos, jie sudegino Vilniaus bernardinų vienuolyną[322]. Gi 1577 m. antradienį po Sekminių sumušė du Vilniaus vienuolyno bernardinus[323].

Pasitaikydavo net ir ginkluotų įsibrovimų į bažnyčią pamaldų metu. Vieną tokį įvykį, naudodamasis Slaptame Vatikano archyve surasta medžiaga, yra aprašęs Mons. dr. Paulius Jatulis[324]. Tai įvyko 1588 m. rugpiūčio 24 d., šv. Baltramiejaus šventėje, kai vienuoliai giedojo mišparus ir bažnyčioje buvo daug žmonių. Tada prie bažnyčios privažiavo kažkoks vokietis protestantas Lesman su kitais dviem sėbrais. Išlipę iš vežimo, užsitaisę bombardas, išsitraukė kardus ir, sėdę ant arklių, įjojo į bažnyčią ir, paleidę pavadžius, perlėkė kaire ir dešine tarp žmonių ten ir atgal. Kai žmonės subruzdo, tai jie iš bažnyčios pasišalino, bet lauke atradę daugiau savo sėbrų vėl veržėsi į vidų, tik bažnyčios durys jau buvo uždarytos.

Tuomet vienuolyno pamokslininkas šaukėsi Vilniaus pilies pagalbos, bet jos nesulaukė, dėl to varpais skambinant buvo šauktasi miestiečių pagalbos. Žmonėms subėgus, Lesman su savo bendrais pabūgo ir pasitraukė į kapus. Ten tikinčiųjų puolami, kelis sužeidę, buvo žmonių suimti ir uždaryti vienuolyne.

---

[320] Arch. Bernard.: *Chronologia...Conventus Būdensis*, f. 169.

[321] MPV, IV t., in Appendice, 17 nr., 830-835 psl.

[322] JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, continuatio II, 384 psl.

[323] «Item eodem anno (1577) feria 3 Pentecostes in cenobio Vilnensi duo fratres nostri ab ereticis vulnerati sunt». Išnašoje f. sakoma, kad tai įvykę 1581 m. gegužės 16 d. (JOANNES DE KOMOROWO, *Memoriale*, continuatio II, 401 psl.).

[324] P. JATULIS, *Kardinolo Jurgio Radvilo veikla lietuvių tarpe*, žr. L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbai*, VII t., Roma 1972, 243-247 psl. Jis nurašė ir atsiuntė Arch. Vat.: *Fondo Borghese* šiuo klausimu du pranciškonų ir vieną kard. J. Radvilo laiškus, kuriais čia naudojamės. Mons. P. Jatuliui už draugišką patarnavimą nuoširdus ačiū.

Tada vienuolyno gvardijonas nuvyko pas Vilniaus vaivadą, kuris buvo evangelikas, ir jam išdėstė visą padėtį. Vaivada pasiuntė savo valdininkus, kad numalšintų maištą, o gvardijonui įsakė suimtuosius paleisti. Pabūgęs gvardijonas vaivados grasinimo, norėjo Lesmaną paleisti, bet jis nenorėjo išeiti iš vienuolyno, nes bijojo žmonių, kurie buvo apsupę vienuolyną. Tada suimtųjų apsaugai buvo pastatyta sargyba.

Anksti rytą atvyko vaivados pasiuntinys ir grasomai įsakė taikos ardytojus paleisti. Vienuoliai manė, kad tai nėra paties vaivados įsakymas, dėl to pasižadėjo juos pristatyti pačiam vaivadai, kad jis pats paleistų. Paskui, pasitarę su vyskupu sufraganu ir katedros kanauninkais, kardinolo vardu paprašė, kad vaivada juos pasiimtų ir savo kalėjime laikytų, kol sugrįš Vilniaus vysk. kard. Jurgis Radvilas. Vaivada su tuo sutiko, ir jų teismas buvo nukeltas į spalio 3 d.

Tuo pat metu Vilniaus advokato ir miesto tarybos narių įsakymu buvo suareštuoti tie asmenys, kurie suėmė taikos ardytojus[325]. Iš kard. Jurgio Radvilo 1588 m. rugsėjo 18 d. laiško legatui Ipolitui Aldobrandini sužinome, kad tada buvo suareštuoti net tokie katalikai, kurie įvykio metu nebuvo nė mieste. Ten sakoma, kad jiems grėsęs net mirties pavojus[326]. Įvykio metu Vilniaus vyskupas kard. Jurgis Radvilas vizitavęs parapijas, dėl to apie įvykį jis tuoj buvo painformuotas.

Tokiai padėčiai esant, bažnyčios, vienuolynai ir tikintieji atsidūrė rimtame pavojuje, nes jie galėjo būti bet kada užpulti. Tada Frater Maurus a Foro Sempronio, nežinia kokias pareigas ėjęs vienuolyne, bet atrodo įtakingas asmuo, greičiausiai italas, 1588 m. rugsėjo 10 d. kreipėsi į savo draugą, karaliaus nuodėmklausį, Frater Bernardą Poku ir prašė, kad jis karaliui išdėstytų Vilniuje susidariusią padėtį ir paprašytų apsaugos bažnyčioms, vienuolynams ir tikintiesiems[327].

Sugrįžęs Vilniun kard. Jurgis Radvilas ir susipažinęs su padėtimi, rugsėjo 18 d. parašė labai jautrų legatui kard. Ipolitui Aldobrandini laišką, kuriame prašo legatą, kad kuo greičiausiai kreiptųsi į karalių Vilniaus sąmyšiui sutvarkyti. Tame laiške kardinolas rašė, kad klaidatikiai paperka miliciją, aukštose pareigose pastato savo žmones, o kas pavojingiausia, kad apie 700 bajorų

---

[325] Arch. Vat.: *Fodo Borghese*, ser. III, vol. 72-A. f. 102 rv., in margine Frater Maurus a Foro Sempronianii Fratri Bernardo, confessario regis die 10 septembris 1588.

[326] Ten pat, f. 113 v. orig.: in margine infra Signor Card. Legato.

[327] Ten pat, f. 102 rv.

klaidatikių yra susitarę pulti katalikus, terioti bažnyčias ir vienuolynus [328].

Gavęs tokias žinias, kaip iš karaliaus nuodėmklausio Bernardo Pokaus 1588 m. spalio 5 d. laiško, rašyto legatui kard. Aldobrandini, sužinome, karalius Žygimantas Vaza tuoj įsakė Vilniaus vaivadai Kristoforui Radvilui Perkūnui nubausti įsibrovėlį Lesman ir jo bendrus ir jam pranešti, kaip jo įsakymas buvo įvykdytas [329].

Iš viso to matome, kaip sunki buvo bernardinų kova su protestantais, kurioje jie garbingai išsilaikė. Pradžioje nepasiduodami jų klaidų įtakai, o vėliau daug suklaidintų sielų grąžindami Bažnyčiai. Jie dirbo, nepaisydami pavojų ir net atvirų užpuolimų vienuolynuose ir bažnyčiose pamaldų metu.

Baigiamosios Išvados

Plačiau panagrinėję pranciškonų observantų — bernardinų gyvenimą ir veiklą XV ir XVI amž., jau galime daryti baigiamąsias išvadas. Šaltinių šviesoje žvelgdami į jų gyvenimą ir veiklą Lietuvoje, pastebime, kad jie nedaug kuo skyrėsi nuo kitų kraštų observantų.

Jų gyvenimas, kaip ir visame ordine, tvarkomas tos pačios šv. Pranciškaus Asyžiečio regulos, laikantis tų pačių įžadų ir generalinių konstitucijų ir vykdant viršininkų įsakymus. Skirtingi buvo tik provincijos statutai, nes jie regulos ir pagal generalinių konstitucijų dvasią normavo vienuolinį gyvenimą krašto sąlygose, kurių ribose paskui susiformavo provincijos tradicijos ir papročiai.

Lietuvos bernardinai gyveno ir meldėsi, kaip ir kitų kraštų observantai, panašiai pastatytuose vienuolynuose ir bažnyčiose. Gyvendami bendruomeniniu gyvenimu, ėjo įvairias pareigas. Viršininkai prižiūrėjo tvarką ir aprūpino valdinius, o valdiniai vykdė viršininkų įsakymus. Vieni ir kiti, laikydamiesi nustatytos dienotvarkės, palaikė darną ir darė malonų vienuolinį gyvenimą. Aišku, kad toks gyvenimas, šalia įsakytos atgailos ir apsimarinimų, iš vienuolių pareikalavo didelės kantrybės, atsižadėjimo ir ištvermės, bet jie visa tai su meile priimdavo, nes žinojo, kad aukos dvasia padeda save tobulinti, panašėjant į Kristų nukryžiuotąjį.

Pirmieji Lietuvos bernardinai vienuolinį auklėjimą ir mokslą įsigijo Lenkijos vienuolynuose. Lietuvoje vienuolynams įsikūrus, anų laikų papročiu, provincijolo priimtus kandidatus, kiekvienas vienuolynas vienuoliais auklėjo ir kunigystei ruošė atskirai. No-

[328] Ten pat, f. 103 rv.
[329] Ten pat, f. 141 rv.

vicams auklėti turėjo magistrus, o kunigystei ruošti lektorius. Vėliau Vilniuje buvo įsteigta bernardinų kunigų seminarija. Magistrų intelektualinis išsilavinimas priklausė nuo jų pasiruošimo. Daugelis jų buvo baigę Krokuvos ar Vilniaus akademijas ar generalines ordino studijas Paryžiuje ar Italijoje. Bernardinai turėjo ir mokytų vyrų, įsigijusių akademinius laipsnius ir žymių Jono Duns Skoto mokslo tyrinėtojų, parašiusių šioje srityje studijų, išsilikusių iki mūsų dienų. Kiekvienas vienuolynas turėjo didesnes ar mažesnes bibliotekas. Vilniaus vienuolynas XVI amž. baigiantis turėjo jau nemažą biblioteką ir archyvą.

Bernardinų misija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV ir XVI amž. buvo tikėjimo platinimas tik prieš 100 metų krikščionybę priėmusioje Lietuvoje, pastangos Romos Bažnyčion sugrąžinti rutėnus stačiatikius ir kova su Lietuvą užplūstančiu protestantizmu.

Lietuvių tikėjimą bernardinai gilino tiesiogiai ir netiesiogiai. Pirmiausia jie žmones veikė savo gražiu pavyzdžiu, paprastumu ir nuoširdumu. Į savo bažnyčias žmones traukė liturginėmis maldomis, bažnyčių grožiu bei šventųjų statulomis ir paveikslais, kurie apie Dievą ir jo šventuosius lietuviams kalbėjo ir be pamokslų. Traukė juos ir bernardinų pamaldos, procesijos, giesmės ir atlaidai. Visi šie dalykai paruošdavo tikinčiuosius Dievo žodžiui klausyti ir išpažinčiai, o per ją ir gyvenimui pataisyti. Paprasti, visiems suprantami, bernardinų pamokslai sutraukdavo daug klausytojų tiek mišių, tiek mišparų metu.

Popiežiui įsakius, bernardinai skelbė ir kryžiaus karus prieš totorius ir turkus, kurie teriojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritoriją. Jie rinko karius ir aukas nuo priešų apsiginti. Sakė ir jubilieju pamokslus, skelbdami atlaidus ir rinkdami aukas šv. Petro bazilikos statybai Romoje. Įsteigė ir vadovavo III-jam ordinui ir šv. Onos brolijai. Visuose vienuolynuose turėjo lietuviams pamokslininkus. Kur gyveno mišrių tautybių žmonės, ten jie pagal reikalą pamokslus sakė lietuviškai, vokiškai, lenkiškai ir gudiškai. Jų bibliotekos senoje knygoje atrasti ranka įrašyti lietuviški poteriai, mums pasako, kad XVI amž. pradžioje bernardinai kalbėjo ir mokė kalbėti lietuviškai *Tėve mūsų*, *Sveika Marija* ir *Tikiu į Dievą*.

Jie dėjo pastangų ir Kataliku Bažnyčios vienybėn patraukti rutėnus stačiatikius, kad, būdami tos pačios religijos su lietuviais, glaudžiau prisirištų prie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Šią jų misiją labai rėmė popiežiai, suteikdami jiems plačias teises ir

privilegijas. Jų darbas buvo sėkmingas, nes daug stačiatikių sugrįžo Romos Bažnyčion. Laikydamiesi Florencijos susirinkimo nutarimų ir naudodamiesi popiežių suteiktomis galiomis, jie grįžtančių stačiatikių neperkrikštydavo, nes buvo išaiškinta, kad stačiatikių krikštas geras. Čia turėjo susikirsti su pasauliniais kunigais ir net Lietuvos ir Lenkijos vyskupais, kurie laikėsi nuomonės, kad grįžtančius rutėnus reikia perkrikštyti. Atsiklausus Apaštalų Sosto, pop. Aleksandro VI raštu vyskupams buvo atsakyta, kad grįžtančių stačiatikių perkrikštyti nereikia, nes jų krikštas geras.

Lietuvos bernardinai garbingai atsilaikė ir prieš protestantizmo antplūdį, nes nė vieno savo vienuolyno neprarado ir nė vienas bernardinas, kiek žinoma, protestantu netapo. Priekaištas, kad jų šv. Onos bažnyčioje liuteronai sakė pamokslus, yra be pagrindo, nes yra įrodyta, kad liuteronų pamokslininkai vokiečiams sakė pamokslus ne bernardinų, o konventualų aptarnaujamoje šv. Onos bažnyčioje, anuomet buvusioje žemutinės Vilniaus pilies rajone. Jie patys daug protestantų į tikrąjį tikėjimą sugrąžino, kaip tai žinoma iš jų nuncijui Caligari įteiktų atsivertusiųjų sąrašų. Tokia bernardinų ištikimybė Katalikų Bažnyčiai užtraukė jiems klaidatikių neapykantą, dėl to jie sudegino Vilniaus vienuolyną, sumušė du bernardinu ir kartą net raiti, pamaldų metu įjoję į bažnyčią, bandė gąsdinti tikinčiuosius ir bernardinus. Sunki tai buvo padėtis, bet bernardinai laimėjo. Taikos ardytojai buvo nubausti, o bernardinai ramiai tęsė savo apaštalavimo darbą iki pilnos pergalės.

Iš to matome, kad Lietuvos bernardinų veikla XV ir XVI amž. buvo labai reikšminga tiek lietuvių tikėjimo sutvirtinime, tiek stačiatikių grąžinime, tiek Katalikų Bažnyčios pergalėje prieš protestantus.

LIFE AND ACTIVITIES OF THE OBSERVANT FRANCISCAN FRIARS IN LITHUANIA IN 15-th AND 16-th CENTURIES

by

VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M.

Summary

This article examines the life and the action of the Lithuanian Observant Franciscan Friars, known popularly as the Bernardines, in 15-th and 16-th centuries.

The way of life of the Observants in Lithuania, as in other countries, was based on the Rule of Saint Francis, the General Constitutions, Provincial Statutes and the precepts of superiors. The Religious were also bound by their monastic vows.

In uniformity with the Observants in other lands they lived, prayed, labored and evangelized in their religious houses and churches. Their daily life was regulated by a set schedule - *Horarium*. Superiors cared for discipline. They strove after Christian perfection through their assigned work, penance and self-denial.

The education of the Religious at first was incumbent on each individual religious community : Novice Masters instructed Novices and candidates for the Priesthood were taught by Lectors. Later on they founded in Vilnius a Novitiate and a House of Studies for all the Friars. Masters and Lectors were prepared at Krakow and Vilnius academies and, in some cases, at Universities and special Franciscan House of Studies abroad. There were some scholars of renown among the Lithuanian Observants, especially in the fields of theology and philosophy. They were well versed in the sciences of Saint Bonaventure and Duns Scotus and ardent promoters of their ideals. Friaries kept archives and libraries, the most sumptuous library being located at Vilnius.

The apostolic activity of the Observants centered on the recently (1387) christianized Lithuanians, the return to the Church of the schismatic Ruthenians and the stemming of the tide of advancing Protestantism.

The faithful of Lithuania were attracted to their churches by the splendor of the liturgy, hymns and processions, eloquent homilies fostered the faith of the masses and solidified the christian life ; church

groups and organizations thrived under the Friars' guidance. The Gospel was preached only in Lithuanian.

In those days, i.e. 15-th and 16-th centuries, the holdings of the Grand Duchy of Lithuania extended into the remote Russian regions, whose inhabitants were the schismatic Ruthenians whom the Friars were trying to bring back to the Fold. Availing themselves of the Florentine Council decisions and the privileges granted them by the Popes, they succeeded in bringing many Ruthenians back to the unity of the Church. The local hierarchy was the greatest obstacle in their efforts : the Friars never re-baptized the returning Ruthenians whereas the local bishops insisted on re-baptizing. But the Friars won out over the local bishops : Alexander VI declared that the Ruthenians, returning into the Fold, need not be re-baptized.

The Observants had also to struggle against the advancing Lutheranism and Calvinism in the 16-th century. But this wave of Protestantism did not engulf them. Not a single Friar embraced the new faith and not a single monastery or church was appropriated by the Protestants. On the contrary, as it is evident from the lists of converted heretics presented to the nuncios, many fallen away Catholics were reinstated by the Friars. Therefore they drew the wrath of the Protestants : they burnt the Friary in Vilnius, injured two religious and once, at Vesper time, horsemen brandishing swords rode into the church, but the faithful subdued them and the king had them punished.

Thus the exemplary life and apostolic spirit of the Observants of the 15-th and 16-th centuries strengthened the faith of the Lithuanians and preserved them from errors.

ISTORINIAI LEIDINIAI OKUPUOTOJE LIETUVOJE

(1963-1973 METŲ LAIKOTARPIO APŽVALGA)

Šio pranešimo rėmuose bandysime patiekti sovietinėje Lietuvoje išleistų, Lietuvos istoriją liečiančių, leidinių bendresnius vertinimus, pagrindinį dėmesį skiriant paskutiniame dešimtmetyje pasirodžiusioms knygoms bei straipsniams. Nebandysime čia išsemti nei visų prieinamų bibliografinių šaltinių medžiagos, nei patiekti pilnos šiuo laikotarpiu pasirodžiusių leidinių bibliografijos — tam atlikti nei laiko nei vietos neužtektų. Apsiribosime bendra apžvalga to, kam Lietuvos istorijos srityje per pastarąjį dešimtmetį buvo kreipiama daugiausia dėmesio. Pažvelgsime į mokslines pajėgas tą darbą atlikusias, ir bandysime įvertinti kiek ir kuriuose laikotarpiuose bei kokių istoriniu problemų sprendime buvo daugiausia — iš mūsų vakarietiško taško žiūrint — atsiekta.

Ši apžvalginį ir chronologiniu požiūriu žymiai apribotą priėjimą prie temos palengvina jau turimos išleistos studijos bei bibliografiniai leidiniai, kaip profesoriaus Z. Ivinskio paskaita-straipsnis, kuri plačiai ir išsamiai liečia ir įvertina iki 1964 metų sovietinėje Lietuvoje pasirodžiusius leidinius [1]. Be šios svarbios studijos sovietinės Lietuvos istorikų atsiekimai — bent iš bibliografinės ir istoriografinės pusės — yra pakankamai nušviečiami M. Jučo straipsnyje [2], taipogi ir A. Gaigalaitės su E. Griškūnaite straipsnyje [3], bei LTSR Mokslų Akademijos Centrinės Bibliotekos 1969 metų leidinyje, kuriame vien tik 1940-1965 metams Lietuvos istorijos bibliografijoje yra nurodytos 5.456 knygų ir straipsnių pozicijos [4]. Pagaliau, MA Istorijos Instituto 1972 metais pradėtas leisti *Lietuvos Istorijos Metraštis* savo 1971, 1972 ir 1973 metų tomuose taip

---

[1] Z. IVINSKIS, *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimų šviesoje*, L. K. M. A. *Suvažiavimo darbai*, V (1964), 523-599 psl.

[2] M. JUČAS, *Istorijos institutas*, LTSR MA, (= *Lietuvos TSR Mokslų Akademija*) XXV, Vilnius 1967, 390-409 psl.

[3] A. J. GAIGALAITĖ ir E. V. GRIŠKŪNAITĖ, *Istoričeskaja nauka Sovetskoj Litvy*, žr. *Voprosy Istorii*, 1971 m. 6 nr., 31-40 psl.

[4] LTSR MA Centrinė Biblioteka ir Istorijos Institutas, *Lietuvos TSR istorijos bibliografija 1940-1965*, Vilnius 1969, 709 psl.

pat patiekia daug vertingų žinių apie naujausius, Lietuvos istorijos mokslą liečiančius, monografinius veikalus, pasirodžiusius po 1966 metų, ir duoda jų bibliografinius duomenis.

Viršminėtieji šaltiniai, juos kartu paėmus, leidžia mums susidaryti gan pilną vaizdą Lietuvos istorijos temas traktuojančių darbų, tiek pasirodžiusių ankstyvesniame 1945-1963 metų laikotarpyje, tiek ir pastaraisiais metais išspausdintų.

Pažvelgus į šių leidinių visumą, galima tvirtinti kad paskutiniame dešimtmetyje ypač pagausėjo skaičius darbų vienu ar kitu būdu liečiančių Lietuvos istoriją. Tai pastebima ir monografinio pobūdžio leidinių, ir parinktų šaltinių bei raštų-prisiminimų rinkinių ir mokslinių straipsnių kategorijose. Mano turimais apytikriais duomenimis vien paskutiniame dešimtmetyje išspausdinta virš 270 Lietuvos istoriją liečiančių knygų ir virš 450 mokslinių straipsnių, gvildenančių įvairias Lietuvos istorijos temas ir pasirodžiusių vien tik plačiau žinomuose, svarbesniuose moksliniuose žurnaluose bei straipsnių rinkiniuose.

Viena pagrindinių priežasčių šiam leidinių pagausėjimui paaiškinti, atrodo, yra tam tikras pastebimas palengvėjimas, arba kontrolės atpalaidavimas, egzistuojančių istorinių šaltinių bei archyvinės medžiagos panaudojime. Suvaržymas priėjimo prie istorinės medžiagos prieš 1956 metus lietė ne tiktai vėliausią Lietuvos istorijos laikotarpį, bet taip pat ir ankstyvesniuosius XIV-XIX šimtmečius. Pastaruoju metu ne tik senesnė bet taip pat ir naujesnė archyvinė medžiaga yra žymiai laisviau traktuojama. Tuo nenoriu pasakyti kad šiuolaikinės istorinės interpretacijos sovietinėje Lietuvoje yra žymiai pasikeitusios — to būtų per daug laukti iš dabartinės sovietinės sistemos. Istorinės interpretacijos yra ir toliau ideologiškai « standartinės », tačiau ideologiniai rėmai, bent faktų ir statistinių duomenų perteikimui, tapo šiek tiek platesni bei laisvesni ; jų reikalaujamos užuominos pasidarė mažiau akį rėžiančios bei su istorine realybe apsilenkiančios. Šiuose ideologiniuose rėmuose parašyti veikalai, ir ypač juose randami istoriniai faktai bei duomenys, iš vakarietiško taško žiūrint, jau leidžia prieiti prie alternatyviniu interpretacijų. Šis « į gerąją pusę » persilaužimas tuoj pat krinta į akis ypač lyginant pastarųjų metų darbus su prieš 1956 metus išspausdintais Lietuvos istoriją liečiančiais leidiniais, ir, mano nuomone, yra viena iš svarbesnių priežasčių paaiškinančių leidinių istorijos srityje pagausėjimą.

Be to, kaip turimi duomenys aiškiai rodo, paskutiniame dešimtmetyje Lietuvoje yra smarkiai išaugęs geriau kvalifikuotų žmonių skaičius, dirbančių istorijos mokslo srityje. Pavyzdžiui, pirmieji du mokslininkai įgijo istorijos mokslo daktro laipsnį

Lietuvoje tiktai 1963 metais. Iki 1970 metų istorijos mokslo daktaro laipsnį turinčių asmenų skaičius Lietuvoje pasiekė devynis ir 1972 metais pakilo iki dešimties[5]. Gi istorijos mokslo kandidatų skaičius — pastarieji savo kvalifikaciniu lygiu visai nedaug skiriasi nuo amerikoniškų Ph. D. — pakilo nuo 37 asmenų 1960 metais iki 65 istorijos mokslo kandidato laipsnį turinčių 1965 metais, ir pasiekė 119 asmenų 1972 metais[6]. Istorijos mokslo daktarų skaičiaus padidėjimas paskutiniame dešimtmetyje sovietinei Lietuvai buvo labai svarbus ir tuo, kad tai palengvino lietuviams studentams aukštesnių mokslo laipsnių įsigijimo procedūrą. Turint kvalifikuotų žmonių Lietuvoje nebereikėjo taip dažnai prašyti nelietuvių istorijos mokslininkų egzaminavimo komisijoms, arba važiuoti į Maskvos ar Leningrado universitetus aukštesnio mokslinio laipsnio įsigyti.

Šiuo metu Lietuvos aukštosiose mokyklose bei moksliniuose institutuose yra apie 20-30 studentų kasmet siekiančių aukštesnių mokslinių laipsnių Lietuvos istorijos srityje[7]. Kartu su pagalbiniu moksliniu personalu 1960 metais sovietinėje Lietuvoje buvo 237 istorijos mokslo darbuotojai, 1965 metais — 249, o 1972 metų gale jau 405 : jų tarpe dešimt su istorijos mokslo daktaro ir 119 su istorijos mokslo kandidato laipsniais[8]. Įdomu, kad beveik visi lietuviai istorikai, išskyrus gal kokius du ar tris, savo išleistuose darbuose nagrinėjo Lietuvos istorijos, o ne platesnes visuotiną istoriją liečiančias problemas. Atrodo, kad praktikoje tarp Lietuvos istorikų yra gan plačiai paplitusi pažiūra, skambanti maždaug taip: «mūsų maža tauta — mūsų pačių mažai — tegul tad didesnieji visuotinę istoriją liečiančiais klausimais tesirūpina, o mes savuosius tyrinėkim».

Istorinių tyrinėjimų darbas daugiausia vedamas Mokslų Akademijos Istorijos Institute, kuriame 1970 metais dirbo 53 moksliniai bendradarbiai, iš jų šeši su istorijos daktaro ir 30 su istorijos mokslo kandidato laipsniais[9]. Visi jie didesnę savo laiko bei energijos dalį galėjo pašvęsti moksliniams tyrinėjimams, nes šiame institute dirbantiems formalaus studentams dėstymo krūvio ne-

---

[5] LTSR Centrinė Statistikos Valdyba, *Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1973 metais*; *Statistikos metraštis*, Vilnius 1974, psl. 57.

[6] Ten pat.

[7] 1968 m. pabaigoje jų buvo 19 (CSU Litovskoj SSR, *Ekonomika i kultura Litovskoj SSR v 1968 godu*, Vilnius 1969, 352 psl.); 1971 m. pabaigoje 29 (CSU Litovskoj SSR, *Ekonomika i kultura Litovskoj SSR*; *Statističeskij ežegodnik*, Vilnius 1972, 464 psl.); ir 1973 m. pabaigoje buvo 23 aspirantai, žr. *Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1973 metais*, 59 psl.

[8] LTSR CSV, *Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra 1973 metais*, 56-57 psl.

[9] LTSR Mokslų Akademija, *Darbai*, A serija, 3 (37) nr. 1971 m. 156 psl.

buvo. Taip pat tam tikras tyrinėjimo darbas įvairiose Lietuvos istorijos srityse buvo atliekamas ir istorijos katedrose, esančiose Vilniaus, Kauno, bei kitų miestų aukštosiose mokyklose, nors šiose institucijose mokslinis darbas buvo daugiau sąlygojamas didesnių sunkumų, surištų su gan dideliu studentams dėstymo krūviu bei kitomis akademinėmis pareigomis.

Tarpe institucijų puoselėjančių tarp kita ko ir istorines temas, liečiančias naujausiųjų laikų — po 1940 metų — Lietuvos istoriją, reiktų paminėti ir Komunistų Partijos Istorijos Institutą, su apie 20 mokslinių darbuotojų [10]. Jo leidiniuose, archyvinės medžiagos atviresnio naudojimo pasėkoje, pro ideologinės propagandos nuosėdų sluoksnį prasimušus, galima rasti ganėtinai vertingų, Lietuvos naujausiųjų laikų — ypač po 1944 sovietinės reokupacijos — nagrinėjimui svarbių faktų bei duomenų grynuolių. Tad atidžiau pažvelgus, šio instituto publikacijų, bent jau pasirodžiusių paskutiniame dešimtmetyje, ir iš vakarietiško taško žiūrint, nebegalima nebevertinti ir jas iš kalno visiškai atmesti.

Taigi, istorijos klausimams nagrinėti Lietuvoje yra sutelktos gan žymios pajėgos, kurios šiuo metu susidaro iš apie 150 kvalifikuotų mokslininkų. Visi jie tiesiogiai tuo darbu ir užsiima. Prie šio skaičiaus gal būt reiktų priskaityti maždaug kita tiek Lietuvoje esančių lietuvių literatūros, etnografijos, archeologijos, ekonomikos, filosofijos bei kitų, istorijos mokslui giminingų mokslų specialistų, kurie kad ir netiesiogiai, savo straipsniais, knygomis, bei įvairių raštų, rinkinių, šaltinių sisteminimu bei redagavimu prisideda prie Lietuvos istorijos problemų nagrinėjimo ir jų nušvietimo. Kaip jau minėta, jų darbams geresnę dirvą paruošė archyvinės medžiagos vis didėjantis prieinamumas, galimybė ją tiksliau aprašyti ir sukatalogizuoti. Taip pat, atrodo, kad pastaruoju laiku pastebimos gerėjančios sąlygos šią surinktą ir susistemintą medžiagą išleisti. Leidimo darbas atliekamas leidyklose *Mintis*, *Vaga*, *Šviesa*, ir visai neseniai pradėjusioje veikti leidykloje *Mokslas*. Didelis darbų skaičius pasirodo istoriniams straipsniams leisti skirtoje mokslinėje periodikoje, besiplečiančioje ir savo leidinių skaičiumi ir jų apimtimi.

Iš kitos pusės, reikia neužmiršti ir žymių kliūčių, tebetrukdančių istorijos mokslo pažangą bei dar greitesnį istorinių leidinių skaičiaus augimą. Tarpe jų, pirmoje vietoje, paminėsime nuola-

[10] *LKP Istorijos klausimai*, 15 tomas, Vilnius 1974, 24 psl. Instituto veiklą 1948-1973 metu laikotarpyje apžvelgia jos ilgametis direktorius R. Šarmaitis, *Partijos istorijos moksliniai tyrimai Tarybų Lietuvoje*, žr. *LKP Istorijos klausimai*, 15 tomas, 17-27 psl.

tinę komunistų partijos kontrolę, ištekančią ir iš Maskvos ir iš vietinių jos funkcionierių pusės, sąlygojančią siaurus ideologinius rėmus istoriniu koncepciju bei jos metodologijos srityse, teleidžiančią vien tik šabloninį prie istoriniu klausimų priėjimą, vien tik etaloninį įdomių bei vertingų temų bei laikotarpių traktavimą. Šie aprobacinio pobūdžio varžymai, žinoma, su laiku keičiasi — pavyzdžiui, jie yra žymiai mažesni šiuo metu, palyginus juos su prieš 1956 metus egzistavusiais — tačiau jų nuolatinis priklausomumas nuo pagrindinės Sovietų Sąjungos ideologinės konjunktūros, istorijos mokslo vystymąsi Lietuvoje ir toliau aiškiai varžo.

Be ideologinių varžtų Lietuvos istorijos mokslo visuotinei pažangai trukdo ir labai netolygus mokslinių pajėgų pasiskirstymas Lietuvos istoriją liečiančių temų bei jai svarbių laikotarpių nagrinėjime. Pastebimas vis didėjantis ir taip jau labai žymus mokslinio dėmesio bei energijos koncentravimas naujosios (XX amžiaus) ir pačios naujausios (po 1940 metų) Lietuvos istorijos temoms tyrinėti. Apie šio reiškinio priežastis bei jo ilgalaikes pasėkas teks dar plačiau pasisakyti kiek vėliau.

Pagaliau trečioji žymi kliūtis yra istoriniams veikalams leisti finansinių lėšų apribojimai, bei paprasčiausių spausdinimui reikalingų priemonių, kaip antai spaustuvinio popieriaus trūkumai, neleidžią jau pilnai spaudai paruoštiems darbams greitai ir savalaikiškai iš leidyklų pasirodyti. Kaip žinoma, Lietuvoje yra žymiai daugiau parašytų, spaudai paruoštų veikalų nei jų leidžiama spausdinti. Viena tik aišku, kad siauresnės finansinės, ir platesnės ideologinės kontrolės manifestacijos yra taip arti viena kitos susijusios, kad dabartinėse sąlygose yra labai sunku jų įveikos priežastingumą bet kuriam leidiniui iš anksto nustatyti.

Bendroje išvadoje reikia pripažinti kad, nežiūrint į viršminėtus apribojimus, per paskutinį dešimtmetį Lietuvos istorijos srityje yra daug atsiekta — išleista gan gražus skaičius istorinių leidinių: straipsnių, monografijų bei raštų rinktinių.

Visus Lietuvos istorijos laikotarpius bei temas liečiantys straipsniai, daugumoje lietuvių kalba, pasirodė sekančiuose septyniuose Lietuvoje leidžiamuose periodiniuose leidiniuose. Tarpe šių leidinių, paminėtinų dėl jų reguliaraus vertingų, Lietuvos praeitį nušviečiančių, straipsnių spausdinimo yra sovietinės Lietuvos Mokslo Akademijos *Darbų*, A serija, kuri nuo 1957 metų pasirodo — dviejų, nuo 1966 metų — trijų, ir nuo 1972 metų keturių sąsiuvinių į metus apimtimi. Be to, Lietuvos Aukštųjų Mokyklų *Darbuose* yra leidžiamos atskiros, nuo 1958 metų *Istorijos*, nuo 1961 metų *Ekonomikos* bei *Teisės* serijos, nuo vieno iki trijų sąsiuvinių į metus apimtimi,

kuriuose taip pat galima rasti vertingų istorinę tematiką straipsnių. Prie viršminėtųjų reiktų prijungti ir Lietuvos Aukštųjų Mokyklų nuo 1968 metų leidžiamą žurnalą *Problemos*, dviejų sąsiuvinių apimties kasmet, kuriuose kartas nuo karto randame Lietuvos kultūrinę bei intelektualinę istoriją liečiančių straipsnių. Taip pat paminėtinas ir nuo 1959 metų pasirodąs *LKP Istorijos Klausimų* kasmetinis leidinys, kurio iki 1974 metų yra pasirodę šešiolika sąsiuvinių. Jis, mano nuomone, yra vertas mokslinio dėmesio ne savo interpretacijomis, bet savo naujausiosios (po 1944 metų) Lietuvos istorijos archyvinės medžiagos faktų pristatymu. Neperseniai, 1971 metais, Lietuvoje buvo pradėtas leisti naujas ir svarbus periodinis leidinys, kurio iki šiol yra pasirodę trys tomai. Tai MA Istorijos Instituto leidžiamas kasmetinis *Lietuvos Istorijos Metraštis*, 200-300 puslapių apimties, knygos formato leidinys, su straipsniais ir bibliografinėmis nuorodomis, liečiančiomis vien tik Lietuvos istorijos klausimus.

Sovietinės Lietuvos istorikų darbų, liečiančių Lietuvos istoriją ir parašytų rusų kalba, galima neretai užtikti ir Sovietų Sąjungos mokslinėje periodikoje, kaip antai žurnaluose *Voprosy Istorii*, *Istorija SSSR* bei *Voprosy Istorii KPSS*. Rečiau ju randame tokiuose leidiniuose kaip Leningrado universiteto *Vestnik — Serija Istorii*, arba Maskvos universiteto *Vestnik — Serija Istorii*, arba ir *Istoričeskie Zapiski*.

Kalbant apie straipsnius, čia reiktų paminėti ir tuos, kurie yra spausdinami lietuvių kalba ir neperiodiniuose straipsnių rinkiniuose, kaip antai vertingame *Iš Lietuvių Kultūros Istorijos* rinkinyje, kurio iki 1973 metų pasirodė, bene septyni tomai, ir kuriame be straipsnių kartais dedamos ir monografinio ilgio studijos.

Išspausdintų straipsnių tematika bei juose nagrinėtų temų periodizavimas akivaizdžiai rodo labai stiprų mokslinį dėmesį kreipiamą ypatingai į dvidešimtojo amžiaus Lietuvos istoriją. Pažvelgę į beveik 500 suregistruotų straipsnių temas, randame, kad šio šimtmečio Lietuvos istoriją liečiančias temas nagrinėja virš triju penktadalių visų straipsnių, ir kad tik mažiau kaip du penktadaliai skirta visiems kitiems Lietuvos istorijos laikotarpiams. Šios proporcijos aiškiai parodo, kad naujausiame Lietuvos istorijos laikotarpyje tikrai « devyni vilkai vieną bitę piauna », tuo tarpu kai ankstyvesnieji Lietuvos istorijos laikotarpiai dirvonuoja, ir juo ankstyvesni, juo daugiau.

Panašus reiškinys pastebimas ir išspausdintų monografijų tarpe. Ir čia mokslinio dėmesio centre yra naujesnieji laikai, devynioliktojo ar dvidešimtojo amžiaus Lietuvos istorijos prob-

lemos. Senovės ir viduramžių Lietuvos istorijai nagrinėti skirtų veikalų tarpe pažymėtini darbai liečia baudžiavos įvedimą Lietuvoje [11], baudžiavos sąlygas bei jos panaikinimą [12], Lietuvos valstybingumą bei jos užsienių politiką prieš Liublino uniją [13]. Prie šių pridėjus porą Lietuvos materialinės bei dvasinės kultūros apraiškas nagrinėjančių veikalų, kaip antai, Lietuvos pilis [14], Lietuvos popierių [15], ir Vilniaus miesto istoriją [16], jau būsime šį ankstyvesnės Lietuvos istorijos klausimus nušviečiantį monografinių veikalų aruodą beveik ir iššlavę. Beje, reiktų čia paminėti ir Lietuvos ankstyvesnių laikų istorijai vertingas, jai gimininguose archeologijos bei etnografijos šakose išleistas R. Kulikauskienės ir P. Dundulienės studijas [17].

Tarpe tyrinėjimų, pašvęstų nagrinėti XVIII-XIX amžių laikotarpį, randame išleista kiek daugiau pažymėtinų darbų, ypač liečiančių XIX amžiaus ekonomines apraiškas, kaip pavyzdžiui, Lietuvos pramonės vystymąsi (rusų kalba) [18], žemės ūkio, valstiečių, bei darbininkijos problemas [19]. Kultūrinių instituciją bei XIX amžiaus intelektualinių srovių nagrinėjimui yra paskirtos kelios vertingos monografijos [20]. Be jų, išskirtinai dar paminėtinos Vl.

---

[11] Pavyzdžiui, J. Jurginis, *Baudžiavos įsigalėjimas Lietuvoje*, Vilnius 1962.

[12] Pavyzdžiui, M. Jučas, *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius 1972.

[13] B. Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amžiuje*, Vilnius 1968; B. Dundulis, *Lietuvos užsienio politika XVI amžiuje*, Vilnius 1971.

[14] LTSR MA, Istorijos Institutas, *Lietuvos pilys*, Vilnius 1971. Plg. ir J. Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius 1965.

[15] E. Laucevičius, *Popierius Lietuvoje XV-XVIII amžiais*, I-II t., Vilnius 1967.

[16] LTSR MA, Istorijos Institutas, *Vilniaus miesto istorija*, I tomas, Vilnius 1968.

[17] R. Volkaitė-Kulikauskienė, *Lietuviai IX-XII amžiais*, Vilnius 1970; P. Dundulienė, *Žemdirbystė Lietuvoje*, Vilnius 1963; Plg. ir R. Rimantienė, *Pirmieji Lietuvos gyventojai*, Vilnius 1972.

[18] V. Merkys, *Razvitie promyšlennosti i formirovanie proletariata Litvy v XIX v.*, Vilnius 1969.

[19] Pvz., R. Marčėnas, *Šiaulių ekonomijos valstiečių sukilimas 1769 m.*, Vilnius 1969 A. Tyla, *1905 metų revoliucija Lietuvos kaime*, Vilnius 1968; E. Griškūnaitė, *Darbininkų judėjimas Lietuvoje 1895-1914*, Vilnius 1971, bei išnašose Nr. 12 ir Nr. 18 aukščiau minėti veikalai.

[20] Pavyzdžiui, B. Genzelis, *Švietėjai ir jų idėjos Lietuvoje (XIX a.)*, Vilnius 1972; A. Gučas, *Psichologijos raida Lietuvoje (XIX a. pab. - XX a. pr.)*, Vilnius 1968; M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmoje pusėje*, Kaunas 1970; V. Maknys, *Lietuvių teatro raidos bruožai*, I tomas, Vilnius 1972; R. Vėbra, *Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas (XIX a. antroji pusė)*, Vilnius 1968.

Drėmos, J. Lebedžio, A. Zaborskaitės bei L. Gineičio biografinės studijos apie žymius Lietuvos rašytojus, poetus bei dailininkus [21].

Iš Lietuvos istoriją dvidešimtame amžiuje liečiančių darbų daugiausia, atrodo, yra atlikta ekonominės istorijos srityje, kur pažymėtini kiek ankstyvesni darbai apie Lietuvos industrializaciją ir žemės ūkį [22], kartu su studijomis nagrinėjančiomis valstiečių bei darbininkijos temas [23]. Socialinėje-kultūrinėje bei intelektualinėje XX amžiaus Lietuvos istorijoje, atrodo, daugiau yra atsiekta prisiminimų bei raštų išleidime, nei šių sričių sintetiniame interpretavime, kas prie dabartinių ideologinių apribojimų ir būtų lauktina.

Nuo maždaug 1966 metų ypač padažnėjo spausdinimas Lietuvos istorijos šaltinių, parinktų archyvų, memuarų bei žymesnių veikėjų rinktinių raštų, ar bendralaikių prisiminimų apie žymesnius Lietuvos kultūrai bei istorijai nusipelniusius asmenis. Šiam darbui atlikti yra leidžiamos trys veikalų serijos. Pirmoji, Istorijos Instituto redaguojama, yra *Acta historica Lituanica* (leidykla *Mintis*), kurioje yra išleisti berods 8 tomai, tarpe jų pažymėtini pastaraisiais metais pasirodę: *Kazimiero teisynas* (1967); *Stakliškių lobis* (1968); ir *Lietuvio kario žirgas* (1971). Antroji serija, pavadinta *Lituanistine biblioteka*, yra leidžiama *Vagos* leidyklos. Joje, iki 1971 metų, yra pasirodę, berods 10 tomų, tarp kurių pastaraisiais metais buvo išleisti: Mykolo Lietuvio, *Apie Totorių, Lietuvių ir Maskvėnų papročius* (1966); Jono Lasickio, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus* (1969); J. Goštauto, *Ponas Teisėjaitis* (1967); ir pagaliau *Lietuvos Metraštis: Bychovco kronika* (1971), su vertinga R. Jaso įžanga bei komentarais. Trečioji serija yra jau mūsų anksčiau minėtoji *Iš lietuvių kultūros istorijos*, kurioje šeštasis (1971 metų) tomas pašvęstas Lietuvos gyvenviečių bei sodybų studijoms, bei septintasis (1972 metų) tomas nagrinėja Lietuvos spaudos ir spaustuvių istoriją. Čia reiktų pridėti, kad ir MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas išleido istoriškai nau-

---

[21] Vl. Drėma, *Pranciškus Smuglevičius*, Vilnius 1973; J. Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius 1963; V. Zaborskaitė, *Maironis*, Vilnius 1968; L. Gineitis, *Kristijonas Donelaitis ir jo epocha*, Vilnius 1964, plg. ir to paties *Klasicizmo problema lietuvių literatūroje*, Vilnius 1972.

[22] M. Gregorauskas, *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940-1960*, Vilnius 1960; K. Meškauskas, *Tarybų Lietuvos industrializavimas*, Vilnius, 1960; M. Meškauskienė, *Ekonominė Lietuvos padėtis Pirmojo Pasaulinio karo išvakarėse (1900-1913 m.)*, Vilnius 1963; J. Tamošiūnas, *Lietuvos žemės ūkio raida ir jos problemos (Kapitalizmo ir socializmo epocha)*, Vilnius 1974.

[23] Pavyzdžiui, Z. Balevičius, *Darbininkų padėtis buržuazinėje Lietuvoje*, Vilnius 1960; K. Surblys, *Tarybų Lietuvos darbininkų klasė*, Vilnius 1965; S. Vansevičius, *Lietuvos valstiečių teisinė padėtis buržuazijos valdymo metais*, Vilnius 1968.

dingą. kaip antai Žemaitės bei Janonio gyvenimus liečiančią archyvinę medžiagą [24].

Nemažą istorinę vertę taip pat turi pastaruoju laiku žymiai dažniau išleidžiami memuariniai leidiniai: bendralaikių prisiminimai, žymesnių praeities žmonių, veikėjų, visuomenininkų, kūrėjų, jau daug kam nebeprieinami laiškai bei raštų rinktinės. Tiesa, daugmaž ši medžiaga yra vienu ar kitu būdu «parinkta», ir kartais aiškiai nepilna. Tačiau net ir jos iš dalies išcenzūruotas [25], bet vis tik platesnis prieinamumas skaitančiai visuomenei bei Lietuvos kultūros tyrinėtojams yra sveikintinas reiškinys. Tarpe šios rūšies veikalų pažymėtini paskutiniu metu pasirodę darbai [26].

Visi šie, ir kiti viršminėti veikalai, mano nuomone, yra geri pavyzdžiai pozityvesnių darbų, parodančių ką Lietuvos istorijos moksle galima ir tenykščiomis sąlygomis nuveikti.

Iš šių, kad ir toli gražu savo skaičiumi nepilnų pavyzdžių, galima spręsti, kad Lietuvos istorijos srityje ne tik išspausdintų leidinių skaičius, bet taip pat ir jų mokslinė vertė yra pakilusi. Atrodytų, kad iki šiol mūsų tarpe gan plačiai paplitusios, labai jau pesimistiškai Lietuvos istorijos leidinius iš anapus vertinančios nuomonės, pastaruoju laikotarpiu vis daugiau ir daugiau nustoja galiojusios. Šiuolaikinius istorinius leidinius — aišku ne visus — tektų mano nuomone, apskritai vertinti pozityviau, nors, žinoma, ir ne be žymių kai kuriems iš jų rezervų, liečiančių pirmoje eilėje jų metodologiją.

Iš sovietinėje spaudoje randamų pareiškimų atrodo, kad šiuo metu Lietuvos istorijos ankstyvesnių — ir mums įdomesnių laiko-

---

[24] LTSR MA, Lietuvių Kalbos ir Literatūros Institutas, *Julius Janonis*, (Serija *Literatūra ir kalba*, VIII tomas), Vilnius 1966; *Žemaitė*, (Serija *Literatūra ir kalba*, XII tomas), Vilnius 1972.

[25] Sovietinės cenzūros darbo pavyzdžių galima patiekti V. Pietario, *Rinktiniai raštai*, parengė V. Kuzmickas, Vilnius 1973. Šio rinkinio recenzijoje recenzentas (A. Zalatorius, *Paukštis sklando aplink tėviškę...*, žr. *Pergalė*, 1974 m. 4 nr., 164-168 psl.) cituoja leidinio parengėją, «aiškinantį» Pietario istorinio romano *Algimantas* iš šio rinkinio išjungimą «kaipo kūrinio, tendencingai vaizduojančio XIII a. Lietuvos istoriją ir priešingo tautų draugystės ir internacionalizmo idėjoms» (164 psl.). Iš Pietario kitų grožinių veikalų bei jo laišku taip pat buvo iškarpyti «pasitaikantys nacionalistiniai ar net šovinistiniai elementai» (ten pat.).

[26] Kaip antai Andziulaičio-Kalnėno (1971); A. Ažukalnio (1968); Baranausko (1970, dvitomis); Basanavičiaus (1970); Dauguviečio (1967); Gruodžio (1965); Jauniaus (1972); G. Landsbergio-Žemkalnio (1972); Mykolaičio-Putino (1959-1969, dešimttomis); Naujalio (1968); Petkevičaitės-Bitės (1966-1968, šešiatomis); Stanevičiaus (1967); St. Šimkaus (1967) ir Žemaitės (1972) asmeniški prisiminimai, laiškai, bendralaikių apie juos prisiminimai bei raštai.

tarpių — srityje yra dirbama prie Stryjkovskio bei Kojalavičiaus kronikų; Vytauto Didžiojo laiškų ir archyvų; ir prie Antrojo Lietuvos Statuto išleidimo. Ar šie darbai kada dienos šviesą išvys, priklausys žymia dalimi ir nuo tuo metu egzistuojančios ideologinės konjunktūros. Žiūrint į dar tolimesnę ateitį galima numatyti, kad ir toliau didesnis dėmesys bus skiriamas istoriniu šaltiniu, siauresniu specializuotų monografijų leidimui, instituciju bei visuomenės problemų aprašymams bei analizei. Taip pat galima numatyti ir tolimesnį iš mokslinio taško vertingų Lietuvos istorijos klausimus apibendrinančių veikalų nepriteklių, kuris, kaip žinia, yra daugiau sąlygojamas ne profesinių kvalifikacijų stoka, bet egzistuojančiais ideologiniais-metodologiniais varžtais.

Didžiausi pavojai istorijos mokslui bei jo leidiniams Lietuvoje, mano nuomone, slypi ne vien tik galimame ideologinių varžtų suveržime. Tolimesnei ateičiai didelį pavoju sudaro jau senokai pastebima mokslinių jėgų balanso stoka Lietuvos istorijai svarbių problemų nagrinėjime. Kaip jau buvo minėta, tai surišta su labai mažu mokslininkų skaičiumi, kuris darbuojasi prie ankstyvųjų, XIII-XVIII amžiaus Lietuvos istorijos temų bei problemų.

Šiuo metu pažvelgę į šį platų, bent šešis šimtmečius apimantį laikotarpį, rasime jame besidarbuojančius tris, jau nebe pirmos jaunystės, istorikus: Br. Dundulį (g. 1909), P. Dundulienę (g. 1910) ir J. Jurginį (g. 1909). Tarpe jaunesniųjų, kurie šioje srityje jau daugiau ar mažiau yra atsiekę, dar rasime M. Jučą (g. 1926), R. Jasą (g. 1929) ir R. Varakauską (g. 1922). Be jų galėtume paminėti dar gal tris-keturis to paties laikotarpio klausimus nagrinėjančius, kaip antai R. Batūrą, I. Lukšaitę ir V. Raudeliūną. Bet tai maždaug būtų ir visi! Iš virš 150 mokslininkų su moksliniais laipsniais, dirbančių Lietuvoje istorijos mokslo srityje, tai tik saujelė!

Priežasčiu šiam, Lietuvos istorijos mokslo vystymuisi ilgainiui labai pavojingam reiškiniui paaiškinti, toli ieškoti nereikia. Tarpe jų, man atrodo, yra trys pagrindinės. Pirma, tenykščio akademinio jaunimo nenoras sunkesnėmis, žymiai daugiau pastangų bei «disciplinos» reikalaujančiomis, ankstyvesnių Lietuvos istorijos laikotarpių problemomis užsiimti. Tam ir daugiau kalbų, ne tik vien svetimų, bet dar ir senoviniu ju variantų, reikia mokėti. O kur dar paleografija bei diplomatika? Be to, siekiant mokslininko karjeros tenykščiomis sąlygomis, ir ją bandant pagrįsti leidinių skaičiumi yra gan natūralu krypti į naujesnių laikų problemų nagrinėjimą. Yra žinoma, kad naujesnius laikus liečiančius leidinius ir finansuoti yra lengviau, ir kad paklausa jiems yra žymiai didesnė.

Be to, sovietinės sistemos sąlygomis, kaip neseniai tenykščių istorijos mokslo vadovų-administratorių pakartotinai yra pareikšta, politiniai sprendimai bei direktyvos «iš viršaus» tiesiog prisako, ir tuo stumte stumia istorikus į vis daugiau šiuolaikinių — ideologine prasme vis aktualesnių — problemų nagrinėjimą [27]. Įdomu pastebėti, kad panašūs, nors žinoma gal mažiau su specifiškai ideologiniais, bet užtai žymiai daugiau su «turgavietės» reikalavimais susiję, svarstymai bei faktoriai veikia ir ne sovietinėje akademinėje plotmėje. Panašių reiškinių bei polinkių pastebima ir Amerikos, ir kitų Vakarų valstybių istorijos studentų tarpe — ta prasme ne tik sovietinės Lietuvos, bet ir amerikoniškose bei Vakarų Europos aukštosiose mokyklose «dabartizmo» epidemija vis toliau tebesiplečia.

Ši koncentracija naujųjų laikų problemų tyrinėjime ilgainiui yra labai pavojinga, nes ji veda ir, atrodo, vis greitėjančiu tempu toliau ves prie didelės stokos leidinių nagrinėjančių ankstyvesniuosius Lietuvos istorijos laikotarpius.

Pastarąją pusiausvyros stoką mums, čia Vakaruose begyvenantiems, kaip tik kiek galima daugiau reiktų bandyti atitaisyti. Kad tam tikslui ir darbui pakankamai medžiagos šaltinių galima rasti, rodo kad ir L. K. M. Akademijos narių, istorikų tyrinėjimai bei jau išleisti darbai Vatikano archyvinės medžiagos pagrindu [28].

B. V. Mačiuika

University of Connecticut
(Užbaigta 1975 m. kovo mėn.)

---

[27] Vėliausios instrukcijos Lietuvos (taip pat ir Estijos bei Latvijos) istorikams šiuo klausimu yra patiektos LTSR MA, Istorijos instituto direktoriaus, B. Vaitkevičius, *Praeities ir dabarties problemų sankryžose*, žr. *Tiesa*, 1974 m. sausio 13 d. Plg. ir B. J. Vaitkevičius, J. J. Kakh., V. A. Steinberg, *Razvitie istoričeskoj nauki v Pribaltike*, *Voprosy istorii*, 1974 m. 2 nr., 3-20 psl.

[28] Savo padėką autorius reiškia *University of Connecticut Research Foundation*, kurios finansinė parama žymiu mastu palengvino surinkimą medžiagos šiam straipsniui. Pats straipsnis yra koreguota ir kiek papildyta versija pranešimo, skaityto 1973 m. rugpiūčio mėn. 31 d. IX-jame L. K. Mokslo Akademijos Suvažiavime, Bostone.

HISTORICAL PUBLICATIONS IN SOVIET LITHUANIA
(1963 - 1973)

by

B. M. Mačiuika

(*Summary*)

The paper attempts a brief overview and an evaluation of historical research and publication efforts in the field of Lithuanian history during the decade of c.1963—c.1973. A considerable increase in the number of trained, professionally employed, historians is noted, and the major directions of their research on Lithuanian history are presented. Also major publications in the field: monographs, historical series, published memoir-source materials, and most important journals are identified.

The sharp growth in research and publication of books and scholarly articles during the decade is explained by the continuing reverberations of the impact of post-Stalinist "thaw," initiated in 1956, and in part, by the cumulative impact of the increase in output of an increasingly large number of historians, all focusing their efforts solely on various aspects of the history of Lithuania.

It is noted also, that serious disproportions in this scholarly activity have appeared by the mid-1970's. Available bibliographical data indicate, that over three-fifths of the scholarly publications in the field of Lithuanian history, during the decade under consideration, have been devoted to the 20th century historical topics, and that only about two-fifths were done on topics drawn from all other preceeding periods of Lithuanian history, i.e., the 13th-19th centuries.

The long-term dangers in this disproportion are pointed out. The reasons for the rather unusual concentration of scholarly efforts are briefly analyzed and explained by the continuing political-ideological strictures placed on scholarly, and especially on publishing activity, and by the special conditions operating in Soviet Lithuania which influence the preparation and training of historians.

LIETUVOS ISTORIJOS ŠALTINIŲ LEIDIMAS

Problemos ir perspektyvos

Šia tema L. K. M. Akademijos suvažiavimuose ne kartą kalbėta. Jau I Akademijos suvažiavime, 1933 m., kan. Pranas Penkauskas skaitė paskaitą *Lietuvos istorijos versmių leidimas.* Ją dabar visi galime lengvai rasti naujai perspausdintame *Suvažiavimo Darbų* I tome[1]. Paskaitoje kan. Penkauskas gan plačiai ir konkrečiai išdėstė visą reikalą. Suminėjęs įvairių įžymių autorių, kaip Erazmo, Vives ir kitų, samprotavimus apie istorijos mokslo naudą ir svarbą[2], jis smulkiai apibūdina didžiuosius Vakarų Europos tautų istorijos šaltinių rinkinius ir jų išleidimu besirūpinusius asmenis bei institucijas: nuo Mabillon'o, Muratori'o, per *Monumenta Germaniae Historica* iki Rusijos istorijos studijų mecenato grafo Mikalojaus Rumiancevo parama veikusios carinėje Rusijoje Archeografinės kolegijos[3]. Toliau vaizduoja mokslinį Lietuvos istorijos šaltinių leidimą praeityje, pradėtą pačių lietuvių, būtent pijoro kun. Motiejaus Dogelio paruoštą *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae.* Gaila tiktai, kad jis ne viską spėjo išleisti; kaip tik serijos III tomas, kuriame surinkti Lietuvos dokumentai, liko rankraštyje, vėliau patekusiame į Petrapilio Viešąją biblioteką[4]. Daug ko Lietuvą liečiančio išleido lenkai, jų jau pereitame šimtmetyje įsteigtos mokslo institucijos: Krokuvos Mokslo draugija, 1872 m. tapusi Mokslų akademija; Osolinskių institutas Lvove; Poznanės Mokslo draugija. Pavyzdžiui, *Codex epistolaris Vitoldi, Magni Ducis Lituaniae,* išleistas 1882 m., yra ir šiandien nepamainomas šaltinių rinkinys Lietuvos istorikams. Daugiau privačia iniciatyva prieš maždaug 110 metų pasirodė keturi didžiuliai tomai A. Theiner'io *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae,* be kurių neapsieina joks mūsų, ypačiai Bažnyčios istorijos mūsų krašte, tyrinėtojas. O *Codex diplomaticus*

---

[1] *Suvažiavimo Darbai, 1933 m.* Redagavo J. Eretas, Kaunas 1935 (fotografinis leidimas Romoje 1973 m.), psl. 359-392.

[2] Ten pat, psl. 359-363.

[3] Ten pat, psl. 363-375.

[4] Ten pat, psl. 375-381.

Ecclesiae necnon dioeceseos Vilnensis yra lenkų mums duotas puikus pavyzdys, kaip tokie leidiniai ir kitais atvejais galėtų atrodyti. Lietuvą liečiančių šaltinių yra išleidę taip pat vokiečiai, ypač *Scriptores rerum Prussicarum* rinkinyje, ir rusai — Vilniuje veikusios Archeografinės komisijos rūpesčiu [5]. Taigi, jau nemaža Lietuvos istorijos šaltinių išspausdinta, ypačiai iš atokesniojo mūsų krašto istorijos laikotarpio iki XVI amžiaus. Bet dar daug medžiagos tebėra rankraščiuose, archyvuose; ji mažai kam težinoma, mažai kam teprieinama.

Kan. Penkauskas tuokart, baigdamas savo paskaitą, pabrėžė: «Lietuviško istorijos versmių leidimo reikalo toliau atidėlioti nebegalima, nes jis jau ir šiandien darosi opus ir žada būti dar opesnis. Darbo iniciatyva ir jo suorganizavimas turėtų gulti ant visų senesniųjų, jau prityrusių istorininkų pečių. Mūsų jaunųjų istorininkų skaičius auga ir, reikia tarti, augs. Kai kurie jų duoda labai daug vilčių ateičiai. Visi jie kaip tik tiktų šiam versmių leidimo darbui pagelbininkais senesniesiems...» [6]. Pagaliau jis labai teisingai pastebėjo: «Atsiminkime gerai, kad toks viešas ir tautiškas darbas, kaip kalbamasai tautos istorijos versmių leidimas, tai nėra vieno ar dvieju žmonių ir vienerių ar kelerių metų darbas. Tai ilgesnio laiko tarpo iš anksto apgalvotas ir suplanuotas darbas. Taigi, tokiam darbui tegali vadovauti rimčiausia ir atsakinga tautos institucija. Taip bent iki šioliai buvo ir yra pas visas kultūringąsias ir savo istorijos versmes tvarkyti ir naudoti mokančias tautas. Mums iš jų šiuo atžvilgiu tikrai reikia mokytis» [7]. Labai sveikas yra ir kan. Penkausko baigiamasis patarimas: «... eiti jau kitų ir didesnių ir mažų tautų išbandytais keliais, būtent: galvotrūkčiais neskubant, neužsibrėžiant sau iš anksto negalimų ir neįvykdomų dalykų, visą darbo planą ir jo smulkmenas atsargiai apsvarstant ir derinant su mūsų moksliniu bei finansiniu pajėgumu» [8].

Nuo tos paskaitos praėjo lygiai 40 metų. Tie «jaunieji istorininkai», apie kuriuos tuomet kalbėjo kan. Penkauskas, šiandien arba jau išmirę arba sulaukę apie 70 m. amžiaus. Lietuvos istorijos šaltinių plataus ir planingo leidimo lig šiol nematėme. L. K. M. Akademija, tiesa, nepamiršo to reikalo. Ji skatino ir rėmė Konstantino Jablonskio XVI a. inventorių išleidimą, jos dalinai stipendijuojamas kun. J. Totoraitis tyrinėjo lietuvišką medžiagą Vati-

[5] Ten pat, psl. 381-389.
[6] Ten pat, psl. 389-390.
[7] Ten pat, psl. 390.
[8] Ten pat, psl. 390.

kano archyvuose. Jei ne karas, okupacijos, tikriausiai būtume turėję ir daugiau tų pastangų vaisių. Bet ne vien karas ir kitos nelaimės čia kaltos. Mūsų krašte dar nebuvo to gilaus įsisąmoninimo, kad istorijos šaltinių kritiškas išleidimas yra vienas iš svarbiausių kultūringos ir savo didžią praeitį gerbiančios tautos uždavinys. Nebuvo tos «tokiam darbui vadovauti rimčiausios ir atsakingos tautos institucijos», kurios reikalavo kan. Penkauskas. Net nepasekta beveik visų Europos valstybių pavyzdžiu — įsteigti kad ir nedidelį Lietuvos istorijos tyrinėjimo centrą Romoje, kur yra tiek daug medžiagos, liečiančios kiekvienos ilgesnę praeitį turėjusios Europos tautos istoriją. Olandai, danai, švedai, suomiai — tokios pat mažos valstybės kaip Lietuva, net daugiausia ne katalikų gyvenamos, — tokius valstybės išlaikomus tyrinėjimo centrus arba institutus Romoje turėjo ir tebeturi. O ką jau bekalbėti apie kitus didesnius ir katalikiškus kraštus! Tokio lietuviško centro Romoje anuomet nebuvimas šiandien mums skaudžiai atsiliepia. Jei tai būtų buvę mūsų atsakingų įstaigų laiku suprasta ir su atsidėjimu įvykdyta, pasiunčiant į tokį centrą kokį gerai kvalifikuotą istoriką, šiandien lenkai tarptautinėje plotmėje nebegalėtų savintis sau teisę būti ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos istorikais, ir dar blogiau, Lietuvos istoriją vaizduoti vien tik kaip Lenkijos istorijos dalį [9].

Ne daug kuo pasikeitė šiuo atžvilgiu padėtis ir po karo. Lietuvoje pasirodė pora gerai išleistų (čia nekalbu apie tų leidinių

[9] Tai ypačiai ryšku lenkų autorių veikaluose apie Kataliku Bažnyčios istoriją Lenkijoje. Kadangi Vilniaus ir Žemaičių vyskupijos iki XVIII a galo priklausė bendrai su Lenkija Gniezno bažnytinei provincijai, autoriai aprašo tiek Lenkijos tiek Lietuvos katalikų praeities veiklą iki pat 1918 metų, tarsi visa tai būtų buvę vien tiktai Lenkijos Bažnyčios darbai ir nuopelnai. Tuo gali kiekvienas pats įsitikinti, pavartęs kad ir šiuos naujesnius, Liublino Kataliku universiteto profesorių paruoštus stambius veikalus: *Kościół w Polsce*, pod redakcją Jerzego Kłoczowskiego, I: *Średniowiecze*, Kraków 1968; II: *Wieki XVI-XVIII*, Kraków 1970; Bołesław Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, Lublin 1969-1972 (atspaudas iš Liubline leidžiamo žurnalo *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, 18-24 tomu); *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Zd. Obertyński, I/1-2, Poznań-Warszawa 1974, II/1-2, Poznań-Warszawa 1979 (viso 4 tomai); Bołesław Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej, 1772-1918*, Kraków 1980. Kiti, dirbantieji Lenkijos valstybiniuose universitetuose arba istorijos institutuose, irgi rašo apie Lietuvą, bet jie stengiasi išskirti ją kaip tokią jau veikalo pavadinime (pvz., Marceli Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk 1973) arba nurodo abiejų valstybių jungtinį — Žečpospolitą (pvz., Marceli Kosman, *Protestanci i kontrreformacja. Z dziejów tolerancji w Rzeczypospolitej XVI-XVIII wieku*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdansk 1978).

išorę) dvarų ir kaimų inventorių tomų [10] ir dar vienas kitas mažesnės apimties ir ribotos tematikos šaltinių rinkinys. Išėjo taip pat skambiu pavadinimu *Lietuvos istorijos šaltiniai* [11], bet, kaip jau ne kartą buvo pastebėta, jie nemoksliškai išleisti, tendencingai atrinkti, tikros mūsų krašto istorijos visai neatspindi, o tik ją falsifikuoja [12].

Bendro, planingo, mokslinio, objektyvaus Lietuvos istorijos šaltinių leidimo lig šiol pačioje Lietuvoje nebuvo, ir negirdėjau, kad toks dalykas būtų planuojams. Ir jei jis ten būtų atliekamas, tiesos ieškančiam istorikui tai neduotų didelės naudos.

Tremtyje, kaip žinome, pirmasis, ėmęsis Lietuvos istorijos šaltinių tyrinėjimo, buvo prof. Z. Ivinskis, jau 1949 m. tam tikslui atvykęs į Romą. Bet ir jam tuokart padėjo ne kokia aplamai Lietuvos reikalais besirūpinanti institucija, o privatus asmuo, sutelkęs savo iniciatyva tikrai labai kuklią jam paramą. Nežiūrint to, archyvų peržiūrėjimo darbas sparčiai vyko, istorikų būrelis Romoje didėjo. Ir kai L. K. M. Akademija atgaivino savo veiklą, jos nariai istorikai nutarė imtis konkretaus užsieniuose esančių Lietuvos istorijos šaltinių išleidimo darbo. Kaip tik tuo reikalu vykę pasitarimai davė pradžią pastoviai Istorijos mokslų sekcijai, kuri gali pasigirti savo 13 metų, pradžioje kiek gyvesne, vėliau, sekcijos nariams plačiau išsiskirsčius, daugiau formalia veikla. Tačiau gražiam planavimui ir sėkmingai pradėtam darbui pastojo kelią ta pati sena kliūtis : šiam reikalui medžiaginį pagrindą teikiančios mūsų institucijos nebuvimas. Pasiryžusiems leisti šaltinius teko patiems rūpintis savo pragyvenimu ir savanoriškai imtis nelengvo tekstų išleidimui paruošimo darbo. Jei būtų buvusi kokia institucija, kuri būtų užtikrinusi vieno kito istoriko išlaikymą, nei prof. Ivinskiui (kuris jau buvo įsigijęs Romoje nuosavą butą) nebūtų reikėję ieškoti kitokio užsiėmimo, ir gal dar kas kitas būtų galėjęs visiškai tam reikalui atsidėti. Bet, deja, to nebuvo! Paruošimo darbai slinko į priekį labai pamažu. Pagaliau, prieš dvejus metus galėjo pasirodyti *Fontes Historiae Lituaniae* I tomas : Vilniaus ir Žemaičių vyskupų reliacijos [13].

---

[10] *Lietuvos inventoriai XVII a. Dokumentų rinkinys*, sudarė K. Jablonskis ir M. Jučas, Vilnius 1962 ; *Lietuvos valstiečių ir miestelėnų ginčai su dvarų valdytojais. Dokumentų rinkinys*, I : *XVI-XVII amžiai*, sudarė K. Jablonskis, Vilnius 1959 ; II : *XVIII amžius*, surinko R. Jasas ir J. Orda, Vilnius 1961.

[11] *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, I-IV, Vilnius 1955-1965.

[12] Plg. Zenonas Ivinskis, *Lietuvos istorija naujų šaltinių ir pokario tyrinėjimų šviesoje*, žr. *Suvažiavimo Darbai*, V, Roma 1960, psl. 564-565.

[13] *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, I : *Dioeceses*

Buvo labai įdomu patirti, kaip tą mūsų pirmąjį pasirodymą istorijos mokslo pasaulyje įvertins tos srities specialistai. Mus džiugiai nustebino istorijos mokslo žurnalų susidomėjimas mūsų leidiniu ir apie jį išsamių recenzijų paskelbimas. Lig šiol jau pasirodė daugiau dešimt tokių recenzijų — visos svetimomis kalbomis, parašytos daugiausia pačių žurnalų parinktų autorių [14]. Kai kurios iš jų išspausdintos svarbiuose tarptautiniuose arba pagrindiniuose kurios nors tautos žurnaluose. Pvz., *Revue d'histoire ecclésiastique* — pagrindinis Bažnyčios istorijos mokslų žurnalas visame pasaulyje [15], arba *Erasmus* — tarptautinis Vokietijoje leidžiamas humanistinių studijų apžvalginis žurnalas [16], arba *Revista Española de Derecho Canónico* — gerai žinomas ne tik Ispanijoje, bet ir už jos ribų kanonistikos žurnalas [17], arba plačią recenziją įdėjęs Italijos istorijos žurnalas *Nuova Rivista Storica* [18]. Leidiniu ypačiai domisi lenkai. Varšuvos universiteto profesorius, daug rašąs Bažnyčios istorijos, o ypačiai sektantų (arionų, socinionų ir kitų), klausimais, prof. Janusz Tazbir, parašė išsamią recenziją svarbiausiame Lenkijos istorijos žurnale *Kwartalnik Historyczny* [19]. Kiti du profesoriai taip pat žada parašyti panašias recenzijas: dr. Tadeusz Wasilewski, Varšuvos Istorijos instituto darbuotojas ir universitete dėstytojas [20], ir prof. dr. Adam Vetulani, dėstąs Krokuvos universitete [21]. Pažymėtina, kad šie trys profesoriai dirba Lenkijos valstybiniuose universitetuose. Bet ir Liublino Katalikų universiteto profesorius, kun. dr. Bolesław Kumor, pažadėjo parecenzuoti mūsų šaltinių leidinį [22].

Vilnensis et Samogitiae (Fontes Historiae Lituaniae, I), pluribus adlaborantibus in unum redegit Paulus RABIKAUSKAS, Roma 1971. LVI ir 542 psl.

[14] Apie kai kurias užsieniu žurnaluose pasirodžiusias Reliaciju I tomo recenzijas rašė Juozas JAKŠTAS, *Lietuviškas įnašas į šiuolaikinę kultūros bendruomenę. Kaip Lietuvos vyskupiju reliaciju leidiny buvo sutiktas mokslo pasaulyje*, žr. *Aidai*, 1973, psl. 427-430.

[15] *Revue d'histoire ecclésiastique*, 67 (1972) 1056-1057 (Jean-François Gilmont).

[16] *Erasmus*, 25 (1973) 187-189 (Heinz Duchhardt).

[17] *Revista Espanola de Derecho Canónico*, 28 (1972) 452-453 (José Ignacio Tellechea Idigoras).

[18] *Nuova Rivista Storica*, 56 (1972) 732-734 (Lajos Pásztor).

[19] *Kwartalnik Historyczny*, 79 (1972) 958-959 (Janusz Tazbir).

[20] Recenziją vėliau išspausdino: *Przegląd Historyczny*, 44 (1973) 428-430 (Tadeusz Wasilewski).

[21] Recenziją vėliau išspausdino: *Studia Źródłoznawcze*, 18 (1972) 247-248 (Adam Vetulani).

[22] Recenziją vėliau išspausdino: *Studia Historyczne*, 16 (1974) 154-155 (Bolesław Kumor). Be to, Reliaciju I tomo recenzijos dar buvo paskelbtos žurnaluose: *Analecta Sacra Tarraconensia*, 44 (1971) 199-200 (José Vives); *Acta Baltica*, 11 (1971) 235-238 (G. Ney); *Archivum Historiae Pontificiae*,

Visi gerai atsiliepia apie išleistas reliacijas, įvertina pavartotą metodą. « Wydano je w arcystaranny sposób » (jos išleistos kuo kruopščiausiai), rašo minėtasis prof. J. Tazbir [23]. « Šis išleidimas yra pavyzdinis tiek tekstų parinkimu, tiek savo metodu », rašo ispanas J. I. Tellechea Idigoras, Salamankos (Ispanijoje) profesorius, pats išleidęs nemaža to paties laikotarpio šaltinių [24]. « Šis tomas yra pavyzdingas savo tekstų perrašymu ir savo išnašomis », pastebi vengras L. Pásztor, Vatikano archyvo archyvistas [25]. Buvo išreikšta pageidavimų, kad būtų duotas trumpas Lietuvos istorijos įvadas. Lenkai kritikuoja, kam aprašymuose ir išnašose sulietuvintos pavardės ir vietovardžiai, nurodo trūkumų žemėlapiuose. Bet visi užbaigia linkėjimu, kad panašių būdu būtų leidžiami ir kiti serijos tomai. O minėtasis Krokuvos prof. A. Vetulani man įteiktame savo recenzijos rankraštyje priduria : « šis leidinys turi rasti vietą visose mūsų (t.y., Lenkijos) mokslinėse bibliotekose » [26].

Taigi, pradžia, galima sakyti, padaryta nebloga. Leidinys pripažintas vertingu ir kitiems panašiems leidiniams pavyzdingu. L. K. M. Akademija pirmą kartą per 50 savo gyvavimo metų taip plačiai minima kitų tautų mokslinėje literatūroje. Bet kas toliau ? — Žinoma, turi sekti Reliacijų II tomas, apimąs Smolensko, Livonijos, Lucko, Vygrių-Augustavo-Seinų, Mogiliavo ir Minsko vyskupų į Romą siųstus pranešimus. Tekstai jau seniai nurašyti. Kai kurioms vyskupijoms išnašos irgi bendradarbių jau padarytos. Visa medžiaga yra dabar pas mane. Ruošiu atskiroms vyskupijoms istorinius įvadus, patikrinu vyskupų sąrašus, peržiūriu istorines pastabas, suvienodinu jas. Kartais tenka ir jas patikrinti, naujų pridėti, viską lotynų kalboje perteikti. Visa tai pareikalauja nemaža laiko. O einant universitete pareigas, ten

---

9 (1971) 479-480 (P. Rabikauskas - Selbstanzeige) ; *Civiltà Cattolica*, 1972-II, 504-506 (P. Rabikauskas) ; *Archivum Franciscanum Historicum*, 65 (1972) 359-360 (Clemens Schmitt) ; *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 52 (1972) 941-943 (Dieter Brosius) ; *Zapiski Historyczne*, 38 (1973) zesz. 4, 153-155 (Marceli Kosman) ; *Zeitschrift für Rechtsgeschichte* : *Kanonistische Abteilung*, 90 (1973) 491-494 (Georg May) ; *The Catholic Historical Review*, 59 (1974) 675-677 (Menceslaus J. Madaj) ; *Lituanistikos Darbai*, 3 (1973) 284-286 (Viktoras Gidžiūnas) ; *The Journal of Ecclesiastical History*, 25 (1974) 321-323 (P. Skwarczyński) ; *Studia Theologica Varsaviensia*, 12 (1974) 282-285 (Tadeusz Krahel). Vėliau Reliacijų I tomą ypatingai paminėjo Vicente Carcel Ortí, *Las visitas « ad limina » de los arzobispos de Valencia*, žr. *Anales Valentinos*, 4 (1978) 59-83 (ypačiai psl. 61 ir 63).

[23] *Kwartalnik Historyczny*, 79 (1972) 959.

[24] *Revista Espanola de Derecho Canónico*, 28 (1972) 453.

[25] *Nuova Rivista Storica*, 56 (1972) 734.

[26] Žr. *Studia Źródłoznawcze*, 18 (1972) 248.

dėstant specialius dalykus, to laiko nedaug telieka. Be to, ir lietuviškoje veikloje tai tas, tai kitas būtinai prašo kokio straipsnio, kurio — kaip esu įpratęs rašyti — per dieną kitą neparašysi. Gal iki sekančios vasaros Reliacijų II tomo rankraštis ir bus paruoštas spaustuvei [27].

Ką veikia Romoje kiti mūsų istorikai? — Ir jie visi priversti imtis kitų darbų, ne tų, kurių jie patys ir mes norėtume, kadangi reikia iš ko nors pragyventi. Tačiau ir jie aukoja atliekamą laiką Lietuvos istorijai. Tai — dalyvaujantieji šiame suvažiavime: kun. lic. Rapolas Krasauskas ir kun. dr. Viktoras Gidžiūnas (nors gyvena Brooklyne, N.Y., bet aktyviai dalyvauja Istorijos mokslų sekcijos veikloje), ir kiti Romoje dirbantieji: mons. dr. Paulius Jatulis ir kun. dr. Juozas Vaišnora. Mons. Jatulis turi surinkęs svarbios medžiagos — Žemaičių vyskupijos istorijos dokumentaciją, į kurią įeina garsusis Babinovskio kodeksas; jis turi taip pat nurašęs visą eilę konsistorialinių procesų, skiriant Lietuvai naujus vyskupus. Visai tai medžiagai išleisti reikės 4-5 tomų. L. K. M. Akademijos Istorijos mokslų sekcijai teks dėti visas pastangas, kad ši svarbi ir vertinga medžiaga neliktų vieno kurio asmens privačiame stalčiuje. Yra dar daug kitų išleistinų istorijos šaltinių, ypač iš vienuolijų istorijos. Pirmoje vietoje —įvairiopa medžiaga, liečianti senąjį Vilniaus universitetą, kai jam vadovavo Lietuvos jėzuitai. Netrukus (1979 m.) švęsime nuo universiteto įsteigimo 400 metų sukaktį. Jei kas mus lietuvius paklaustų, kur rasti universiteto įsteigimo dokumentus — karaliaus ir popiežiaus privilegijas —, mes negalėtume nurodyti nė vieno pačių lietuvių išleisto jų teksto, kai lenkai juos yra išspausdinę bent keturis sykius. Bet taip pat kitų jėzuitų kolegijų Kaune, Kražiuose, Pašiaušėje, Žodiškėse, Gardine, pranešimai, katalogai ir t.t. yra svarbi krašto ir kultūros istorijai medžiaga, kurią irgi reikėtų išleisti. Šalia jėzuitų ir kitos Lietuvoje veikusios vienuolijos, kaip pranciškonai, dominikonai ir kiti, galėtų duoti savo svarų įnašą.

---

[27] Išleistas 1978 metais: *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, II (Fontes Historiae Lituaniae, II), pluribus adlaborantibus in unum redegit Paulus RABIKAUSKAS, Roma 1978, XXVI ir 776 psl. Tuo turpu (iki 1981 m. rugsėjo mėn.) jau paskelbtos šios II tomo recenzijos: *Erasmus*, 31 (1979) 568-571 (Heinz Durchhardt); *Studia Theologica Varsaviensia* 17 (1979) 307-312 Franciszek Stopniak); *Studia Historyczne*, 23 (1980) 320-323 (Bolesław Kumor); *Bibliothèque de l'École des Chartes*, 138 (1980) 270-271 (Vladimir Vodoff; recenzavo drauge I ir II tomus); *Revue d'histoire ecclésiastique*, 75 (1980) 756-757 (Jean-François Gilmont); *The Jurnal of Ecclesiastical History*, 31 (1980) 356-357 (P. Skwarczyński): *Przegląd Historyczny*, 71 (1980) 599-604 (Leonid Żytkowicz); *Kwartalnik Historyczny*, 87 (1980) 723-725 (Marcelli Kosman); *The Catholic Historicat Review*, 67 (1981) 290-292 (Menceslaus J. Madaj).

Svarbiausias šiuo metu, mano manymu, klausimas yra: Ką daryti, kad šaltinių leidimas paspartėtų, neitų vien tik vėžlio žingsniais? Itin svarbūs čia yra du dalykai. Pirma, visų mūsų gilus įsisąmoninimas, jog šaltinių leidimas yra « viešas lietuviškas darbas ir reikalas », kaip prieš 40 metų pabrėžė kan. Penkauskas. Bendras visų lietuvių reikalas, o ne vieno kito keistuolio, kaip kad dabar kartais atrodo. Tas reikalas turėtų rūpėti ne vien L. K. M. Akademijai, bet dar daugiau Pasaulinei Lietuvių Bendruomenei, ir Amerikos Lietuvių Tarybai, ir Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui, ir Lietuvių Fondui, ir visoms kitoms plačioms lietuvių organizacijoms. Visi lietuviai turėtų prisidėti sudaryti sąlygas, kad galintieji tą darbą dirbti tikrai galėtų jį dirbti. Juk vos tik kai kurios valstybės suprato, kad joms reikia pasigaminti atominių bombų, jos sudarė tiesiog pasakiškas sąlygas prie jų dirbantiems mokslininkams, ir savo tikslą greitai pasiekė. Pasakiškų sąlygų joks lietuvis istorikas nereikalauja, bet vis dėlto reikia bent tiek turėti, kad nereikėtų ieškotis kito darbo savęs išlaikymui. Lig šiol gi net rašomąjį popierių turėjo kiekvienas pats pirktis, nes, kiek buvo skirta Reliacijų I tomo išleidimui, neužteko nė spaustuvės sąskaitai apmokėti. Reikia mums visiems pagaliau suprasti, jog rimtai, moksliniu metodu išleisti istorijos šaltiniai yra mūsų tautos reikalui svarbesnis, daug toliau ir giliau veikiąs ir ypačiai daug ilgiau išliekąs darbas, negu tautinės demonstracijos, šventės, meno paminklai ir pan., nors ir visa tai yra naudinga ir, kiek galima, neapleistina.

Antras labai svarbus dalykas yra tam darbui pajėgių ir kompetentingų darbininkų suradimas. Mūsų istorikai sensta ir miršta. Tie, kuriuos aukščiau minėjau, visi yra pasiekę, kiti ir gerokai peržengę 60 metų amžiaus slenkstį. Aš pats irgi pamažu prie jo artėju. Yra vienas kitas iš jaunesniųjų, studijavęs istoriją, bet jų skaičius labai mažas. Pvz., Bažnyčios istorijos fakultete Romoje, netrukus po jo įsteigimo (įsteigtas 1932 m.), berods nuo 1935 m., pradėjo studijuoti ir lietuviai. Nuo tada iki 1955 m. be jokios pertraukos figūruodavo studentų tarpe kasmet bent po vieną lietuvišką pavardę, o nuo 1955 m. iki pat šios dienos nebuvo daugiau nė vieno lietuvio. Tai juo sunkiau suprasti, žinant, kad niekuomet prieš tai negyveno užsieniuose tiek daug lietuvių inteligentų ir niekuomet tiek daug lietuvių nėjo užsieniuose aukštuosius mokslus kaip šiame nuo 1955 m. laikotarpyje. Be to, ir to fakulteto profesūroje visą tą laiką buvo ir tebėra lietuvis, ko pirma niekad nebuvo.

Jau seniai turėjau vieną mintį, kurią dabar noriu viešai pateikti. Sekant kitų Romoje veikiančių tautinių institutų pavyz-

džiu, reikėtų ir mums rūpintis, kad Romoje po kelerius metus padirbėtų vienas kitas jaunas lietuvis istorikas stipendiatas. Bet tam pirmiausia reikia, kad kas nors parūpintų tą stipendiją, tokią stipendiją, kuri suviliotų mūsų jaunuolius ryžtis tokiam žygiui ir kuri būtų garantuota ne vienam kitam mėnesiui, bet keleriems metams. Nejaugi iš tiek daug lietuvių, studijuojančių viso pasaulio universitetuose, neatsirastų nė vieno, kuris panorėtų pasinaudoti tokia patogia ir reta galimybe pasiruošti vaisingam profesiniam darbui ?! Reikia atsiminti, Romos mieste tam yra gana patogios sąlygos: daugybė įvairių tautų istorijos ir kultūros institutų teikia retai patogią galimybę naudotis istorikui reikalinga literatūra. Romoje yra daug didelių ir senų bibliotekų. Ten veikia stambi Lenkijos Mokslų akademijos Romos skyriaus biblioteka ir viena iš geriausių už Rusijos ribų, turinti daug mokslinių carinės Rusijos leidinių, Popiežiško Orientalinio instituto biblioteka. Abiejose šiose bibliotekose galima rasti beveik visko, ko reikia lietuviui iš senesnių lenkų ar rusų leidinių. Be to, toks stipendiatas galėtų pats patobulinti savo žinias, lankydamas Romos universitetuose rūpimas paskaitas arba prie Vatikano archyvo veikiančius archyvistikos ir paleografijos bei diplomatikos kursus. Jei norėtų, galėtų Romoje, sakysime, Bažnyčios istorijos fakultete, įgyti daktaro laipsnį, rašydamas disertaciją lietuviška tema. Sykiu jis arba ji (nes turiu mintyje ne tiktai vyrus) padėtų dirbantiems lietuviams prie šaltinių išleidimo ir vėliau galėtų imtis savo jėgomis panašiai paruošti vieną kitą šaltinių tomą. Po tokio stažavimosi stipendiatas butų labai gerai ir plačiai pasiruošęs profesoriaus darbui ir ypačiai XVI-XVIII amžių Lietuvos istorijos tyrinėjimui. Kaip tik tasai Lietuvos istorijos laikotarpis dar mažiausiai tėra nagrinėtas, ir Lietuvoje beveik nėra galimybių į šį periodą plačiau gilintis. Iš praktikos žinau, kad visi garsieji, man geriau žinomi viduramžistai Vokietijoje ar Prancūzijoje, yra kaip tik buvę tų kraštų institutų Romoje stipendiatai. Jei kiti tai gali, kodėl negalėtume ir mes! Neatrodo, jog tai būtų neįgyvendinama. Reikia tiktai, pirma, giliai įsisąmoninti jog tai labai svarbus v i s o s m ū s ų t a u t o s r e i k a l a s, antra, ryžtingai imtis tą planą konkrečiai vykdyti.

Tai tiek norėjau su jumis pasidalinti apie Lietuvos istorijos šaltinių leidimą, jo problemas ir perspektyvas. Klausimas svarbus. Tikiuosi, kad jis neliks vien tik *pium desiderium*, bet gaus naujo impulso geresniam ir spartesniam jo vykdymui.

Paulius Rabikauskas, S.J.

PSICHOLOGIJOS - PEDAGOGIKOS MOKSLŲ SEKCIJA

Prof. Dr. Ina Užgirienė

PROTINIS VYSTYMASIS IR ETINIŲ NORMŲ SUPRATIMAS

Prof. Dr. Justinas Pikunas

HUMANISTINĖS VERTYBĖS: UGDYMAS AR PANEIGIMAS?

Dr. Romualdas Kriaučiūnas

TRYS TUZINAI RYŠKIAUSIŲ SANTYKIŲ STUDIJINĖS ANKETOS REZULTATUOSE

Kun. Prof. Dr. Antanas Paškus

PSICHODELIJA. JOS APRAIŠKOS, PRIEŽASTYS IR PAMOKOS KRIKŠČIONIJAI

PROTINIS VYSTYMASIS IR ETINIŲ NORMŲ SUPRATIMAS

Žmogaus psichinio vystymosi klausimai aprėpia tiek plačią sritį, kad tyrinėtojai neišvengiamai apsiriboja atskirų psichinių funkcijų studijavimu, nors ir mano, kad žmogaus elgesys yra įvairių funkcijų visumos išraiška. Būdavo teigiama, kad pirmiau reikia suprasti įvairių funkcijų veiklą paskirai, o tada pradėti rūpintis jų sąveikos klausimais. Tačiau behavioristų hegemonijos subyrėjimas anglosaksų psichologų tarpe, sistemų teorijos įsigalėjimas daugelyje mokslo sričių, ir ypač struktūralistinio požiūrio išplitimas socialiniuose moksluose griauna pasitikėjimą tokių suskaldytų tyrimu tikslingumu ir veda į sąryšių ieškojimą ne tik atskirų funkcijų veikloje, bet ir jų vystymesi.

Čia noriu apžvelgti vystymosi eigą dviejose psichinės veiklos šakose: protavimo bendrai ir etinių principų supratimo. Protinio vystymosi studijos dažniausiai yra nukreiptos į daiktinės tikrovės pažinimą ir apibrėžia vystymosi pakopas mąstymo lygiu apie medžiaginę tikrovę. Paskutiniu metu vis dėlto atsiranda duomenų ir apie mąstymo vystymąsi ryšium su visuomenine tikrove, su žmonių santykių suvokimu ir juos saistančių dėsnių supratimu. Kokybinės pakopos randamos ne tik medžiaginės tikrovės, bet ir visuomeninės tikrovės vystymosi raidoje. Tad lieka įmanoma kelti klausimą apie ryšius tarp mąstymo lygio parodomo vienoje ir kitoje srityje. Mane kaip tik ir domina šis esminis klausimas apie protinį vystymąsi aplamai: ar mąstymo veiksmų derinys bet kurioje vystymosi pakopoje gali būti apibūdintas grynai formaliai, neatsižvelgiant į turinį, kuriuo jis veikia, ar tenka atpažinti įvairių, mąstymo veiksmų porūšes, turinčias gimininguma, bet išsivystančias paskirai, žmogui santykiaujant su skirtingomis tikrovės sritimis? Jeigu pasisakoma už antrą galimumą, tada tenka svarstyti galimus ryšius tarp tokių giminingų mąstymo veiksmu, ypač jų vystymosi metu.

Prieš konkrečiai svarstant šiuos klausimus, reikia nors trumpai aptarti vystymosi sąvoką ir panagrinėti struktūralistinio požiūrio įtaką protinio vystymosi problemų svarstymui. Vystymasis randamas ne tik žmogaus gyvenime, bet ir gyvūnų evoliucijoje, istorijos bėgyje, mokslo raidoje, ir t.t. Vystymosi sąvoka aprėpia

tam tikrus pasikeitimus laiko tėkmėje[1]. Apibendrinant galima teigti, kad vystymasis nusako kaitą, kuri turi kryptį, dėsningą raidą ir veda į didesnį dalių išsiskyrimą, bet drauge ir jų didesnį suderinimą visumoje. Todėl vystymosi žymių galima ieškoti įvairiose apraiškose. Apsiribojant žmogaus gyvenimu, vystymosi kryptis paprastai aptariama ryšium su kokiu nors brandumo supratimu, kuris nusako ne chronologinį amžių, bet tam tikrą suidealintą būvį, kurį žmonės tikrovėje nebūtinai pasiekia. Kiekvienas žymesnės vystymosi teorijos kūrėjas kitaip tą būvį apibūdina: pavyzdžiui, Maslow kalba apie pilnutinį savęs išreiškimą (*actualization*), Erikson — abipusiškumo išvystymą santykiaujant su kitais žmonėmis, Jung — apie savitumo išieškojimą, Piaget — apie pilnai logiško samprotavimo pasiekimą. Toks būvis nėra suprantamas kaip tikslas, kurio žmogus sąmoningai siekia, bet kaip teoretinis galimumas, kurio apibrėžimas įgalina studijuoti vystymosi eigą ir nurodyti pakopas, artinančias link to apibrėžto būvio.

Vystymosi raida, sakoma, yra pastovi, nes atskirų pakopų saitai nėra atsitiktiniai, o išplaukia iš tų pakopų logiško ryšio su vystymosi kryptimi. Viena vystymosi pakopa yra laikoma aukštesne už kitą, ne todėl kad ji vėliau atrandama žmogaus amžiaus bėgyje, bet todėl kad ji atspindi psichinių funkcijų derinį, artimesnį apibrėžtam galutiniam vystymosi būviui. Kitaip sakant, kiekviena žemesnė pakopa yra laikoma reikalinga aukštesnei pakopai pasiekti, ir kiekviena aukštesnė pakopa sujungia visus žemesniųjų pakopų pasiekimus jau labiau suskirstytoje bei suderintoje visumoje. Iš čia išplaukia ir formalinis vystymosi matas: nors kalbant apie įvairias veiklos sritis tenka įvardinti skirtingus pasiekimus, tačiau jei kuri veiklos sritis vystosi, jos pasiekimai savitarpyje sudaro vis išsamesnius derinius, nepaisant jų specifinio turinio. Žinoma, atskiros vystymosi teorijos skirtingai aptaria vystymosi eigos pakopas, tačiau visos pripažįsta tos eigos hierarchinį požymį bei jos nekintamumą.

Vystymasis iš esmės vyksta laipsniškai, vienok paprastai skiriamos kokybiškai skirtingos vystymosi pakopos; tatai įgalina kalbėti apie vienos ar kitos funkcijos, arba psichinės veiklos aplamai, pasiektą lygį vystymosi raidoje. Vystymosi pakopos gali būti apibrėžiamos naudojant įvairius požymius. Vienas svarbus

[1] Vystymosi sąvoką galima įvairiai aptarti; čia pateikiamas požiūris plačiau nagrinėjamas: H. Werner, *The Concept of Development from a Comparative and Organismic Point of View*, žr. D. B. Harris, *The Concept of Development*, Minnesota 1957; B. Kaplan, *Meditations on Genesis*, žr. *Human Development*, 1967, 10 t., 65-87 psl.; I. Č. Užgirienė, *Žmogaus vystymasis ir aplinkos kaita*, žr. *Mūsų Vytis*, 1971 m. 3 nr., 86-91 psl.; I. Č. Užgiris ir J. McV. Hunt, *Assessment in Infancy*, 1975, 3-10 psl.

būdas vystymosi pakopoms išskirti yra ieškojimas pasikeitimų psichinės veiklos visumą sudarančių funkcijų sandaroje, apibrėžiant skirtingas pakopas kaip savitą kalbamų funkcijų derinį. Kadangi tuo gilinamasi į funkcijų derinio savybes, tokį požiūrį galima laikyti struktūralistiniu. Tačiau koks bebūtų pakopų išskyrimo kriterijus, kokybiškai skirtingos pakopos turi sau būdingą tikrovės supratimą, kuris atsispindi praktinės veiklos įvairybėje.

Nepaisant kad struktūralistinis metodas yra vis dažniau linksniuojamas socialinių mokslų veikaluose, nelengva yra kalbėti apie struktūralistinį metodą apskritai, nes kiekviena sritis — lingvistika, antropologija, psichologija, kultūros istorija — šį metodą artimai sieja su kuria nors teorija ir jį gerokai savitai supranta [2]. Gal tik tiek galima pasakyti, kad tai yra metodas, siūlantis nagrinėti įvairius reiškinius pagal jų vidinės sandaros požymius. Vienok net ir toks bendras posakis nurodo bent tris šio požiūrio ypatybes. Pirma, yra pabrėžiama, kad reiškiniai turi išorinę ir vidinę pusę. Nurodoma, kad yra tikslu nagrinėti ne išviršinius reiškinių bruožus, bet gilintis į jų paslėptas vidines savybes, ieškant šių savybių sandaros formų. Čia ir iškyla filosofinis klausimas apie tų neapčiuopiamų vidinių savybių tikrovę. Ar tokios vidinės reiškinių savybės egzistuoja ir gali būti surandamos, ar jos yra mokslininko sukuriamos, kaip priemonės, padedančios tikrovę pažinti ir suprasti ? Nesigilinant į šį klausimą tenka tik pastebėti, kad psichologai, kurie pritaria struktūralistiniam metodui, daugumas pripažįsta tokių vidinių savybių tikrovę ir bent teoretinį galimumą jas palaipsniui teisingai pažinti.

Antra, struktūralistinio metodo domėjimasis reiškinių vidine sandara nurodo, kad tos neišorinės savybės kaip tik yra tai kas jungia ir derina kalbamo reiškinio atskirus požymius. Kitaip sakant, išorinės reiškinio savybės atspindi jo ypatumą kada yra sujungtos į specifinę visumą ; tas derinys, jungties forma, sandara ir nusako reiškinio struktūrą. Kadangi įvairios savybės gali turėti

---

[2] Vis daugiau atsiranda veikalų, kurie bando apžvelgti struktūralistinį požiūrį : pavyzdžiui, M. LANE, *Introduction to Structuralism*, 1970 ; R. MACKSEY ir E. DONATO, *The Structuralist Controversy*, 1970 ; D. ROBEY, *Structuralism*, 1973. Lingvistikoje struktūralistiniam požiūriui atstovauja : R. JAKOBSON ir M. HALLE, *Fundamentals of Language*, 1968 ; N. CHOMSKY, *Syntactic Structures*, 1957 ; A. J. GREIMAS, *Semantique structurale*, Paryžius 1966. Bene žymiausias struktūralistinio požiūrio atstovas antropologijoje yra C. LEVI-STRAUSS, žr. : *Structural Anthropology*, 1963 ; *La Pensée Savage*, Paryžius, 1962. Struktūralistinio požiūrio atstovu save laiko ir J. PIAGET, žr. *Structuralism*, 1970. H. GARDNER, *The Quest for Mind*, 1973.

tą pačią sandaros formą, galima atitrauktai kalbėti apie struktūrines savybes ir tuo požiūriu lyginti įvairius reiškinius. Tatai ir sudaro struktūralistinio metodo esmę įvairiose mokslo šakose. Trečia, nurodymas kad reikia reiškinius nagrinėti pagal ju vidinės sandaros požymius implikuoja, kad nors kaita ir yra būdinga visokiems reiškiniams, joje reikia ieškoti pastovių savybių, t.y., struktūrinių savybių. Struktūralistai labai skiriasi tiek kaitą, tiek pastovumą aiškindami. Kaita gali reikšti vystymąsi, bet taip pat ir atsitiktinę išorinę variaciją, galimus kokio nors dėsnio poreiškius, ir t.t. Struktūralistinis metodas betgi veda į pastovumo ieškojimą nuolatinėje reiškinių kaitoje, tikintis, kad surastas vidinės sandaros pastovumas padės suprasti regimą išorinę kaitą. Reikia pastebėti, kad struktūralistinis požiūris skiriasi nuo atomistinio tuo, kad jis ieško pastovumo reiškinių sandaroje, o ne ju sudedamose dalyse.

Struktūralistiniam metodui pritaria ir šveicaru psichologas Jean Piaget, kurio vystymosi teorija yra šiuo metu bene įtakingiausia protinio vystymosi srityje. Piaget tačiau pabrėžia, kad netikslu kalbėti apie reiškiniu struktūrą, neatsižvelgiant į tos struktūros genezę, taip pat kaip neverta samprotauti apie vystymąsi, nesidomint sandaros arba struktūriniais klausimais. Pagal Piaget, vystymasis nusako kaitą, o mąstymo veiksmu sandara — pastovumą[3]. Jis, todėl, apibrėžia pagrindines protinio vystymosi pakopas ne specifiniais pasiekimais, bet tuose pasiekimuose slypinčia mąstymo veiksmu sandara. Protinis vystymasis jam nusako kaitą, kurioje matome besirutuliojančios mąstymo veiklos struktūros išraiškas.

Nors Piaget protinio vystymosi teorija labiausiai remiasi duomenimis apie daiktinės tikrovės supratimo kitimą, ji taikoma aiškinti randamus pasikeitimus ir kitose veiklos srityse. Ryšio tarp įvairių psichinės veiklos sričių klausimą Piaget pradėjo kelti jau beveik prieš penkiasdešimt metu, tik jo darbai tada nesusilaukė reikiamo dėmesio[4]. Paskutiniu metu daugelis jo ankstyvesniu stebėjimu buvo sistematingai pakartoti ir išplėsti, tokiu būdu tie patys klausimai gali būti keliami iš naujo, tikslesniu duomenu šviesoje. Piaget esmėje pasisako už mąstymo veiksmu formalu panašumą, neatsižvelgiant į veiklos turinį ir bando aptarti ju sandaros savybes, sudarančias kiekvienos vystymosi pakopos šerdį; vėlesniu studiju duomenys betgi rodo į didesnį psichinės veiklos

[3] J. PIAGET, *Genesis and Structure in the Development of Intelligence. Six Psychological Studies*, 1967.

[4] J. PIAGET, *Judgement and Reasoning in the Child*, 1926; taip pat *The Moral Judgement of the Child*, 1932.

sričių nepriklausomumą ir mąstymo veiksmų daugialypiškumą. Tatai ir skatina tyrinėti sąveiką tarp tam tikros mąstymo veiksmų sandaros pasiekimo ir patirties bruožų, kurioje nors psichinės veiklos srityje, ir taip pat sąveiką tarp tokios mąstymo veiksmų sandaros atsiradimo vienoje psichinės veiklos srityje ir kitoje. Norėdama šiuos klausimus paryškinti, nors suglaustai pateiksiu Piaget teigimus apie protinio vystymosi eigą, o po to, amerikiečių psichologo L. Kohlberg dorinių principų supratimo vystymosi aptarimą, kuris iš tiesų yra išrutuliotas iš Piaget ankstyvųjų pasisakymų.

Protinis vystymasis. — Bendrai imant, Piaget skiria keturias protinio vystymosi pakopas: praktinės veiklos tarpsnį kūdikystėje, priešsistematinio protavimo tarpsnį ikimokykliniame amžiuje, konkrečiai sistematinio protavimo tarpsnį mokyklos amžiuje, ir formaliai sistematinio protavimo tarpsnį, pasiekiamą brendimo metu. Nežadu čia Piaget skiriamas vystymosi pakopas tiksliai ir išsamiai išnagrinėti. Užteks tik trumpai kiekvieną aptarti ir iškelti tai pakopai būdingas mintijimo savybes [5].

Kūdikio protavimas ribojasi praktine veikla, nes neišvystęs kalbos, pagrindinių tikrovės sąvokų, nei išsamios įvaizdžių sistemos, jis negali nei apibendrintai nei atitrauktai mąstyti apie aplinkos reiškinius. Jo veikla siekia konkrečių rezultatų, o ne supratimo. Žinoma, ir šiame tarpsnyje mąstymo veikla keičiasi, nes primityvaus mokymosi būdu yra sujungiami pojūčiai, plečiasi suvokimas, pastebimas besikartojančių apraiškų dėsningumas, paties vaiko veikla pasidaro sudėtingesnė, suderinanti daugiau veiksmų į vientisą grandinę. Įdomu, kad tokių praktiškų veiksmų sąrangoje galima pastebėti struktūrines savybes, formaliai panašias į savybes randamas mintijimo veiksmų sandaroje vėlesnėse vystymosi pakopose, arba į savybes randamas kalbos gramatinėje sandaroje. Pavyzdžiui, veiklos visuma išsiskiria į siekį ir priemones ir įgalina vaiką bandyti įvairius veiksmus kaip priemones tai pačiai pasekmei išgauti, tuo pačiu išreiškiant santykį vieno su daugeliu ir taip pat vieno veiksmo kitam subordinacijos pradžią. Arba vėl, vaikai dažnai savo veikloje ką nors padaro ir tuojau sunaikina, tuo pačiu savo veikloje išreikšdami neigimo principą. Kartais vaikas pasirenka kokį daiktą ir įvairius savo veiksmus nukreipia į tą daiktą, tuo pačiu lyg vartodamas pasirinktąjį daiktą veiksniu, o kitus

[5] J. PIAGET, *The Psychology of Intelligence*, 1950.

savo veiksmus — pažyminiais[6]. Tokia praktinės kūdikio veiklos analizė ir įgalina Piaget teigti, kad mąstymas išauga iš praktinės veiklos ir esmėje yra tos veiklos transformacija aukštesniame lygyje.

Antroji protinio vystymosi pakopa prasideda su kalbos apvaldymu. Kalba suteikia vaikui būdą ženklinti daiktus bei įvykius, tuo pačiu įgalindama jį veikti ne tik praktiškai, bet ir simbolių keliu. Kalba išplečia pažinimo lauką ir padeda vaikui apibendrinti savo patirtį, o taip pat ir perimti apibendrintą kitų žmonių patirtį. Žinoma, kalba nėra vaiko lygiai taip pat vartojama kaip suaugusio, jo sąvokos dažnai būna per plačiai apibendrinamos ar perdaug susiaurinamos bei sukonkretinamos, nes jo mąstymas neturi struktūrinės formos įgalinančios logiškai protauti. Tai, kas buvo pasiekta praktiškos veiklos plotmėje, dabar turi būti perkelta į sąmoningo, simbolių pagalba vykdomo mintijimo plotmę. Kadangi šiame tarpsnyje formuojasi mąstymo veiklos sistematiškumas, bet dar nėra išvystytas iki vientisos visų mintijimo veiksmų sandaros, šis tarpsnis vadinamas priešsistematiniu. Ryškiausia šio tarpsnio žymė yra grįžtamojo (*reversibilite*) veiksmo trūkumas mąstymo veiksmų sandaroje. Jeigu suvokiama kurio nors reiškinio dvi dalys, tai nebesvarstoma apie tą reiškinį kaip visumą, arba, jeigu kuris nors daiktas aprėpiamas viena sąvoka, tai tuo pačiu nebeaprėpiamas kita. Dėl to vaiko mąstymas atrodo nenuoseklus. Štai keletas klasišku pavyzdžiu. Jei 4-5 metų vaikui parodoma gėlių puokštė sudaryta iš 5 rožių ir 3 ramunių, ir jo klausiama, ar yra daugiau rožių ar daugiau gėlių, vaikas atsako, kad daugiau rožių. Tai įvyksta todėl, kad jam suskirsčius gėles į rožes ir ramunes, jis nebegali mintimi grįžti prie gėlių visumos, jis negali rožes išskirti ir tuo pat metu jas suvokti kaip bendrai gėles. Dėl to vaikas lygina kiekį rožių ir ramunių, o ne rožių ir gėlių. Arba vėl, vaikas paklaustas, kiek jis turi brolių, teisingai atsako kad du : Petriuką ir Jonuką ; tačiau jeigu toliau klausiama kiek Petriukas turi brolių, jis atsako — vieną. Tai įvyksta todėl, kad vaikas tuo pat metu nesuvokia savęs kaip veikėjo, turinčio brolius, ir kaip brolį, kito veikėjo. Dėl panašių priežasčių iškyla daiktų lyginimo ir skirstymo sunkumai. Vaikas atsižvelgia vienu kuriuo metu tik į vieną ryškią daikto savybę, bet ne į kelias. Tatai pastebima, kad ir vaikui sprendžiant apie skysčio kiekį dviejose nevienodos formos stiklinėse. Jeigu vaikas atkreipia dėmesį į vandens lygio aukštį

[6] Praktiniu veiksmu struktūra plačiau aptariama : I. C. UŽGIRIS, *Organization of Sensorimotor Intelligence*, žr. M. LEWIS, *Origins of Intelligence*, 1976, 123-163.

stiklinėje, tai jis nebežiūri į stiklinės apimtį ir sprendžia, kad toje stiklinėje, kurioje vandens lygis yra aukštesnis, vandens yra daugiau, nors toji stiklinė ir būtų žymiai siauresnė už antrą. O jei viena stiklinė paimama tiek siaura, kad vaikas atkreipia dėmesį į šią ypatybę, tai tada jis neatsižvelgia į vandens lygį. Kitaip sakant, vaikų atsakymus negalima paaiškinti išmokimu netikslių būdų kiekiui nustatyti, kadangi jie išplaukia iš jų mąstymo veiksmų sandaros ypatumų. Panašių konkrečių davinių Piaget surinko labai daug ir kiti jo stebėjimų davinius daugmaž patvirtino. Iš viso, šiame tarpsnyje vaikas samprotauja ne apie reiškinių vyksmą, bet apie jų pastovias ypatybes, t.y. pradmens tašką ir vyksmo pasekmes. Jeigu vaikui parodoma, kaip nuo stalo nukrinta lazda, jis lengvai gali pavaizduoti lazdą ant stalo, prieš jai pradedant kristi, ir taip pat ant žemės, jau nukritusią, bet ne kritimo metu. Piaget tai aiškina vaiko mąstymo veiksmų sandaros trūkumais, teigdamas, kad vaikas iš tikro negali reiškinių eigos pilnai pažinti kol jo mąstymo veikla nepasiekia aukštesnio lygio.

Trečiasis, konkrečiai sistematinio protavimo tarpsnis pasižymi mąstymo veiksmų sistematine sandara, kuri turi matematinių grupių savybes ir tuo įgalina logišką protavimą. Vaikas pradeda nuosekliai lyginti, skirstyti, spręsti apie įvairias daiktų ypatybes, jo sąvokos įgauna logišką sąrangą ir daugeliu atvejų jo protavimas primena suaugusiojo. Šis tarpsnis vadinamas konkrečiai sistematiniu todėl, kad sistematinis mintijimas yra taikomas tik apčiuopiamai tikrovei arba tik konkrečios patirties padariniams. Esamas tikrovės patyrimas tačiau nėra laikomas vienos iš daugelio konkrečiai įmanomų galimybių išraiška; kitaip tariant, įvairios savybės yra suprantamos kaip konkreti daiktų ar reiškinių dalis, o ne kaip vienas iš keleto būdų tuos daiktus ar reiškinius aptarti. Pavyzdžiui, jeigu mokyklinio amžiaus vaikas turi nuspręsti kokių gyvūnų galėtų būti naujai atrastoje saloje, jei vienintelės savybės, kurias mokėtume atpažinti būtų plaukymas, vaikščiojimas, ir kailio turėjimas ar neturėjimas, jis lengvai išvardina plaukiojančius gyvūnus, vaikščiojančius gyvūnus, gyvius su kailiu, ir gyvius be kailio. Dar paklausinėtas, jis nusprendžia, kad galėtų būt plaukiojančių kailiuotų ir vaikščiojančių kailiuotų gyvių, ir taip pat plaukiojančių be kailio ir vaikščiojančių be kailio. Tačiau jis sistematiškai neišsemia visų galimybių, nepareiškia, kad galėtų nebūti jokių gyvių, arba, kad kai kurie kailiuoti gyvūnai galėtų ir plaukioti ir vaikščioti. Arba vėl, jeigu vaikui duodamos senoviškos svarstyklės ir keletas įvairaus dydžio svarsčių, ir jei jo uždavinys yra išmokti svarstykles išbalansuoti, tai jis bebandydamas suranda

kurį svarstį ties kuria svirtelės vieta reikia užkabinti, kad svarstyklės išsibalansuotų, ir gali net tą santykį išreikšti taisyklės būdu, tačiau jis tos taisyklės nesugeba išreikšti abstrakčiai, taip kad ją būtų galima pritaikyti bet kokio dydžio svarstyklėms, ir bet kokiems svarsčiams. Jo sudaromos taisyklės ribojasi konkrečios patirties duomenimis.

Paskutinė protinio vystymosi pakopa perkelia mintijimo veiklą vėl į naują plotmę, nes svarbieji mąstymo veiksmai jau ima medžiagą savo veiklai ne konkrečią patirtį, bet mąstymo veiksmų davinius. Tatai įgalina mąstymą abstrakčiomis sąvokomis, imant dėmesin ne tik esamus, bet ir teoretiniai galimus reiškinius. Mąstymo veiksmų sandara įgauna loginės algebros spręsmų savybes. Kadangi mąstymo veiksmai dabar gali būti taikomi bet kokiam turiniui, ši pakopa vadinama formaliai sistematinio mąstymo pakopa. Žinoma, tai nereiškia, kad šią pakopą pasiekęs žmogus tik tokiu būdu visus gyvenimo reikalus sprendžia. Anaiptol, nes kiekveina aukštesnė pakopa įjungia ir visus žemesnių pakopų pasiekimus, kurie turi savo vietą mąstymo veiksmų sąrangoje. Aplinkybėse, kuriose pakanka praktinės veiklos, žmogus taip ir veikia. Taip pat, nauji uždaviniai dažnai būna lengviau sprendžiami konkrečių duomenų plotmėje; tiktai abstrakčiai mąstyti pajėgiantis žmogus čia nesustoja ir nepamiršta, kad tasai uždavinio sukonkretinimas yra tik vienas iš daugelio galimų, naudingas visuotiniam dėsniui išvesti.

Šitoks protinio vystymosi aptarimas tinka tik apibendrintam, vidurkio žmogui. Tai yra schema padedanti protinį vystymąsi studijuoti, bet ne tikslus tokio vystymosi vaizdas. Daugelis pasiekimų, kurie yra laikomi būdingais kuriam vienam vystymosi tarpsniui, nerandami tuo pačiu metu. Net ir medžiaginės tikrovės pažinimo vystymosi tempas skiriasi pagal tikrovės sritis, vaikų konkrečią patirtį, gyvenamos kultūros bruožus, ir t.t. [7] Kai svarstomas socialinės tikrovės pažinimas, čia išdėstytą mąstymo vystymosi raidą būna dar sunkiau atpažinti. Tačiau paskatinti Piaget teoretinių teigimų apie esminį mąstymo veiksmų tapatumą, nepaisant kuriai tikrovės sričiai jie būtų taikomi, L. Kohlberg ir jo

[7] Daugybė tyrimų parodė vystymosi tempo variaciją; pavyzdžiui J. BRUNER, *Studies in Cognitive Growth*, Wiley 1966; R. D. TUDDENHAM, *Theoretical Regularities and Individual Idiosyncrasies*, žr. D. R. GREEN, M. P. FORD ir G. B. FLAMER, *Measurement and Piaget*, 1971; UŽGIRIS, I. C., *Situational Generality of Conservation*, žr. *Child Development*, 1964 m. 35 t., 831-841 psl.

mokiniai — E. Turiel, J. Rest, R. Kramer, ir kiti — pradėjo nuosekliai tirti etinių normų supratimo vystymąsi. Be abejo, juos taip pat skatino bendroji nuomonė, kad lig tol naudoti būdai doriniam vystymuisi studijuoti nedavė pakartojamų davinių. Kiek psichoanalitinės teorijos įkvėpti sąžinės galios tyrimai, tiek ir visuomeninio lavinimo požiūrio paveikti gero elgesio stebėjimai, davė susikertančius, nenuoseklius rezultatus. Abu šie požiūriai neėmė dėmesin vaiko protinio vystymosi ar, kitaip tariant, neatsižvelgė į mąstymo elementą dorinių sprendimų ir veiksmų grandinėje. Buvo manoma, kad moraliai svertini veiksmai priklauso nuo sąžinės išsivystymo kritiškame vaikystės laikotarpyje, arba nuo gero elgesio taisyklių įsisąmoninimo, todėl buvo ieškoma būdų kaltės jausmui pamatuoti, bet mažai rūpinamasi pačių problematinių situacijų ar dorinių principų skirtingu supratimu vystymosi eigoje. Tiesa, Kohlberg lig šiol apsiribojo dorinių sprendimų tyrimu, nebandant juos derinti su veikla tikroviškose situacijose, bet ir tai jau davė įdomios medžiagos.

Etinių principų supratimas. — Nedrąsu psichologui leistis į etikos problemas. Vienok sunku nepastebėti, kad socialiniuose moksluose paplitęs etinių normų reliatyvumo pripažinimas vargiai derinasi su randamu mąstymo vystymosi raidos visuotinumu. Tai skatina kai kuriuos psichologus teigti, kad, nors konkrečios etikos taisyklės gali griežtai skirtis įvairiose kultūrose, protavimas tas taisykles pritaikant, atskleidžiantis tikrą jų supratimą, vyksta visiems bendra eiga. Čia turima galvoje ne protavimas aplamai, bet protavimas darant dorinius sprendimus. Norint kalbėti apie tokio protavimo vystymąsi, reikia rasti visuotinai priimtinų etinių vertybių, kad sprendimai daromi jomis vadovaujantis būtų filosofų pripažįstami doriniais sprendimais. Kohlberg argumentuoja, kad tik teisingumo vertybė atitinka visuotinumo, privalumo, kategoriškumo, ir nekintamumo reikalavimams ir todėl dorinių sprendimų vystymąsi reikia aptarti kaip teisingumo principo supratimo raidą [8]. Nors gerovės (savo ir kitų), naudos, bei autoriteto gerbimo vertybės gali būti naudojamos, darant dorinius sprendimus, aukščiausioje etinių normų supratimo pakopoje jos užima antrinę vietą, pajungtos suvisuotintam ir sukategorintam teisingumo principui. Tačiau Kohlberg ne tuo remia teisingumo principo pirmumą: jis neteigia, kad, jeigu tikrovėje teisingumo principas yra vartojamas labiausiai išsivysčiusių žmonių, tai juo visi ir tu-

[8] L. KOHLBERG, *From is to Ought*, žr. T. MISCHEL, *Cognitive Development and Epistemology*, 1971, 151-235 psl.

rėtų vadovautis, darydami dorinius sprendimus. Jis įrodinėja, kad tik nuoseklus teisingumo principo pritaikymas neveda prei prieštaraujančių sprendimų ir, todėl, apibrėžia etinių normų supratimo vystymąsi kaip logišką raidą linkui pilnutinio teisingumo principo supratimo. Savo vystymosi raidos aptarimu bei struktūriniu vystymosi pakopų išskyrimu Kohlberg'o dorinių sprendimų vystymosi teorija yra gimininga Piaget'o protinio vystymosi teorijai. Vienok Kohlberg naudojasi ir kitų pirmtakų, kurie domėjosi visuomeninės tikrovės supratimo vystymusi, mintimis [9].

Kohlberg aptaria tris pagrindines dorinių sprendimų vystymosi pakopas: priešsutartinę pakopą, sandėrio pakopą, ir principinę (arba savarankiškąją) pakopą [10]. Kiekviena jų dar skirstoma į du tarpsnius, tuo būdu nusakant šešias stadijas dorinių sprendimų vystymosi raidoje. Reikia pabrėžti, kad kiekviena stadija yra atpažįstama ne iš to, koks konkretus sprendimas padaromas, bet iš to, kaip žmogus samprotauja sprendimą darydamas ir kokiomis etinėmis normomis savo sprendimą pateisina. Kohlberg tvirtina, kad kiekviena stadija remiasi skirtinga mąstymo veiksmų sandara ir atspindi skirtingą teisingumo vertybės supratimą; kiekviena aukštesnė stadija aprėpia vis platesnį galimybių lauką, bet veda prie vis labiau nuoseklių, suderintų, viens kitam neprieštaraujančių sprendimų. Šiems teigimams paremti, Kohlberg ir jo bendradarbiai yra surinkę nemažai daviniu iš pasikalbėjimų su jaunuoliais ir suaugusiais tarp maždaug 10 ir 28 metų amžiaus. Tokie pasikalbėjimai remiasi svarstymu specialiai sudarytų, moraliai keblių situacijų, ir leidžia nustatyti ne tik mąstymo lygį dorinių sprendimų srityje, bet ir žmogaus vertybių sąrangą, etinių dėsnių vaidmens visuomenėje supratimą, pažiūrą į žmogaus teises, ir panašiai. Per ilgai užtruktų kiekvieną vystymosi pakopą visais šiais požiūriais aptarti, todėl apsiribosiu tik mąstymo veiksmų sandara ir teisingumo vertybės supratimu.

Priešsutartinė vystymosi pakopa pasižymi asmeniškumu, gero ir blogo elgesio taisykles vertinant. Pasekmės pačiam veikėjui apibrėžia veiksmų teisingumą. Sprendėjas atsižvelgia tiktai į vieną požiūrį, arba savo, arba to, kuris turi jėgą ir valią. Pirmasis tarpsnis apibūdinamas sutapatinimu teisingumo su išoriniais vertės ar jėgos skirtumais. Silpnesni turi klausyti stipresniųjų, vargšai turi

---

[9] Visuomeninės tikrovės supratimo vystymąsi nagrinėjo: J. M. BALDWIN, *Social and Ethical Interpretations in Mental Development*, 1906; J. DEWEY, *Moral Principles in Education*, 1909; G. H. MEAD, *Mind, Self, and Society*, Chicago 1934.

[10] L. KOHLBERG, *Stage and sequence*, žr. D. A. GOSLIN, *Handbook of Socialization Theory and Research*, 1969, 317-480 psl.

nusilenkti turtingiems, negražiems turi tekti nemalonūs darbai ir panašiai. Kohlberg duoda pavyzdį dešimtamečio, kuris samprotauja, kad jeigu lėktuvo patarnautoja turi tik vieną tabletę vaistų, reikalingą ir turtingai keliautojai ir paprastai patarnautojos pažįstamai, teisinga būtų tabletę atiduoti turtingajai; tačiau jeigu nelaimės atveju reiktų pasirinkti, ar gelbėti vieną svarbų asmenį, ar daug šiaip sau žmonių, tas pats vaikas galvoja, kad reikia gelbėti didesnį skaičių žmonių, nes jie visi drauge gali turėti daugiau namų, daiktų, ir šiaip visokių gėrybių negu vienas, kad ir svarbus žmogus. Tokie sprendimai yra pateisinami pasekmėmis veikėjui. Vaistus reikia duoti turtingai poniai, nes ji gali pasodinti patarnautoją kalėjiman. Jeigu sprendžiama ar mirtinai sergančios moters vyras turi teisę vogti vaistus iš išradėjo, kuris atsisako juos parduoti už tiek, kiek tas vyras gali mokėti, atsakymas gali būti «taip», pateisinant, kad jeigu žmona mirtų, kiti galėtų kaltinti vyrą, kad ja nesirūpino, arba «ne», pateisinant, kad už vagystę galima patekti kalėjiman. Vienu ir kitu atveju atsižvelgiama tik į pasekmes veikėjui. Toks samprotavimas remiasi primityviu etinių normų privalumo supratimu: jeigu privalu nedaryti blogio, tai blogis būtinai iššaukia bausmę, o jei yra bausmė, tai turėjo būti ir blogis. Čia taip pat matoma abstrakčių sąvokų sukonkretinimas.

Antrasis šios pakopos tarpsnis pasižymi teisingumo sutapatinimu ne tiek su išorine verte ar jėga, kiek su norų bei reikalavimų patenkinimu. Sprendimai būna mažiau griežti, nes pradedama suprasti atsilyginimo dėsnis žmonių santykiuose, tačiau pateisinimai tiems sprendimams yra grynai pragmatiški. Pavyzdžiui, samprotaujama, kad reikia gelbėti draugo gyvybę, nes gal jis kada bus reikalingas paties gyvybei išgelbėti; arba, kad nereikia skusti brolio tėvui, nes kitą kartą brolis gali patį paskusti. Vaistų vagystės problemoje, teigiamas sprendimas pateisinamas žmonos reikalingumu ir tuo, kad kalėjimo bausmė greičiausiai nebūtų ilga; neigiamas sprendimas pateisinamas tuo, kad jeigu vaistai ir padėtų, už vagystę reikėtų sėdėti kalėjime ir vistiek netektų su žmona gyventi. Vienu ir kitu atveju veiksmo teisingumą apsprendžia nauda. Nors vidiniai norai ir jausmai pripažįstami ir kitiems žmonėms, sprendimai nėra daromi suderinant abiejų požiūrius.

Antroji, sandėrio moralinių sprendimų vystymosi pakopa pasižymi visuomenės santvarkos vertinimu. Šeimos, draugų, visuomenės nuomonė yra laikoma svarbia, ir asmeniška nauda ar skriauda yra subordinuojama sutartinių nuostatų palaikymui. Teisingumas sutapatinamas su visuomenės nuostatų vykdymu. Šios pakopos

pirmasis tarpsnis atspindi konkretesnį tokių sutartinių nuostatų supratimą, o antrasis tarpsnis — labiau abstraktų požiūrį į visuomenę ir įstatymus. Pirmąjį tarpsnį Kohlberg vadina «gerų tarpusavio santykių» morale, nes teisingumas suprantamas pagal «daryk kitiems taip, kaip nori, kad kiti tau darytų» dėsnį. Samprotaujant sugebama atsižvelgti ir derinti daugiau negu vieną požiūrį, tačiau sprendimai dažnai būna kompromisiniai, nes vertybės, kuriomis vadovaujamasi, neturi visuotinumo ypatybės. Pavyzdžiui, sprendžiama, kad apie brolį reikia pasakyti tėvui, nes jei tėvas vėliau sužinos, tai bus prarastas tėvo pasitikėjimas; nors ir blogai, kad įskųstas brolis nebepasitikės, tačiau tėvas yra šeimos galva ir todėl jo nuomonė svaresnė. Vaistų vagystės problemos atveju, sprendimai pateisinami įsivaizduojamu kitų veikėjo poelgio teigiamu arba neigiamu vertinimu. Iš viso, stengiamasi įeiti į kito padėtį, atsižvelgti į kito jausmus bei poreikius, ir daryti tai, kas būtų kitų, veikėjui svarbių asmenų, teigiamai vertinama. Ši stadija viršija ankstyvesniąsias, nes teisingumas nebematuojamas tiesioginiu atsilyginimu už padarytus veiksmus, o įeinant į kito padėtį ir atsižvelgiant į savo būsimų veiksmų pasėkas kitam, dar prieš pradedant su juo santykiauti. Todėl pripažįstama, kad vargšui reikia duoti daugiau, nes jam daugiau reikia (o ne todėl, kad jis bus dėkingas), kad negalima keršyti, nes tada ir kitas galėtų, keršyti, ir taip nebūtų kerštui galo ir panašiai. Šios stadijos samprotavimai yra apriboti trūkumu dėsnių, kurie pasakytų, kaip suderinti susikertančius kitų poreikius ir kaip elgtis su tais, kurie nesilaiko sutartinių elgesio dėsnių.

Antrąjį sandėrio pakopos tarpsnį Kohlberg vadina «tvarkos ir įstatymų» morale. Šiai stadijai būdingas mintijimas išsprendžia čia tik minėtus ankstesnės stadijos sunkumus, suvisuotinant esamą visuomeninę santvarką ir jos įstatymus. Teisingumas sutapatinamas su esamos santvarkos ir įstatymų palaikymu (ne tik klausymu), o gėris ir blogis sprendžiamas prisiimant ne kurio nors kito asmens, bet visos visuomenės požiūrį. Pareiga visuomenei, garbė ar negarbė, išplaukianti iš visos bendruomenės įvertinimo, įeina į šios stadijos samprotavimus; teigiama, kad visuomenės patarnavimai turi būti nusipelnyti darbu ir patarnavimais visuomenei, o nusikaltimai bendrai tvarkai baudžiami, bausme atlyginant visuomenei padarytą skriaudą. Suaugusiųjų svarstymai, darant dorinius sprendimus, dažniausiai atitinka šiai stadijai. Nepaisant to, Kohlberg mano, kad galima išskirti dar dvi etinių sprendimų vystymosi stadijas, sudarančias principinę arba savarankiškąją pakopą.

Pirmasis principinės pakopos tarpsnis apibūdinamas bendros gerovės principo iškėlimu. Nors taip samprotaujant prisiimamas

visos bendruomenės požiūris, bet esamiems įstatymams ir santvarkai nebeteikiama absoliučios vertės. Svarstant atsižvelgiama į galimumus bendrai gerovei padidinti, įstatymams patobulinti. Tad, teisingumas siejamas su bendruomenės gerove ir su žmogaus esminių teisių saugojimu, o ne su esamos santvarkos palaikymu. Yra pabrėžiama sutarimo svarba, kiek nustatant visuomenės santvarką, tiek kasdieniniuose žmonių savitarpio santykiuose. Įstatymai laikomi sutartinėmis priemonėmis konfliktams tarp susikertančių teisių išspręsti. Iš viso, tikslingi būdai sutarimui pasiekti, ar tai nustatant visuomenės santvarką ar leidžiant įstatymus, vertinami daugiau negu tais būdais atsiektos pasekmės, nes tol, kol laikomasi visiems priimtinų tikslingų sutarimo būdų, yra priemonė esamiems potvarkiams pakeisti. Kadangi tik laisvai sudarytos sutartys galioja, laisvė kaip vertybė įgauna pagrindinės reikšmės. Gyvybė yra pripažįstama kaip viena iš žmogaus esminių teisių. Taipgi, galimumų lygybe, o ne visuomenės atlyginimo už nuveiktą darbą lygybe apibrėžiama teisingumas bendruomenės santvarkoje. Moraliniai sprendimai daromi atsižvelgiant į visumos valią ir gerovę, bet būna pateisinami savigarbos jausmais, paremtais tos valios bei gerovės supratimu, o ne viešu visuomenės vertinimu.

Antrasis principinės pakopos tarpsnis pasižymi etinių principų suvisuotinimu ir sukategorinimu, nesikreipiant į visuomenės pritarimą, valią, ar panašiai. Pats individas tuos principus prisiima ir jų pasirinkimą pateisina jų tikslingumu, išsamumu, ar visuotinio privalumo galimumu. Šią stadiją būtina skirti nuo daug ankstyvesnio vadovavimosi asmeniškais norais bei reikalavimais. Taip prisiimti principai būna iš esmės teisingumo principo variantai, paremti kiekvieno žmogaus žmogiškumo gerbimu ir visuotinos žmonių teisių lygybės pripažinimu. Iš šių principų išplaukia sutarčių bei sutarimo būdu prieitų potvarkių laikymasis. Tačiau jeigu įstatymai ar potvarkiai prieštarauja šiems principams, individas atiduoda pirmumą savo principams. Net ir įstatymo sulaužymas gali būti pateisintas, nes savigarba matuojama ne sutartinės valios vykdymu, o visuotinių etinių principų laikymusi [11]. Kohlberg šią pakopą laiko aukščiausiu doriniu sprendimų vystymosi lygiu, nes doriniu samprotavimų vystymosi kaitoje vis surandamas teisingumo požvilgis čia pasiekia pilnutinę išraišką

Sąryšio galimumai. — Grįžtant prie čia pateiktų protinio vystymosi ir doriniu sprendimų vystymosi išdėstymu bendrai, paraleliu

[11] Šitokį argumentą gražiai išvystė H. D. THOREAU, *Civil Disobedience*, 1849.

nesunku rasti. Ir viena ir kita raida remiasi mąstymo veiksmų sandaros didėjančiu išsamumu, susijungimu, lankstumu bei darnumu. Vienok protinis vystymasis vyksta daug sparčiau negu moralinių sprendimų vystymasis [12]. Jeigu baigdami gimnaziją daugumas yra ne tik pasiekę formaliai sistematinio protavimo lygį, bet ir jį gerokai įtvirtinę, tai tuo pat metu jų moraliniai sprendimai vos pradeda atspindėti sandėrio pakopos lygį. Iš to nesunku spręsti, kad protinis vystymasis sudaro pagrindą, reikalingą dorinių sprendimų vystymuisi, bet dar tenka ieškoti tarpinių atsiekimų, kurie padėtų paaiškinti šių dviejų šakų išsiskyrimą vystymosi metu. Pats Piaget iškėlė asmeninių santykių patiries galimą vaidmenį. Jis pastebėjo, kad priešsistematinio mąstymo tarpsnyje vaikai sprendžia apie veiksmų gėrį ir blogį grynai iš jų pasekmių, visai neatsižvelgdami į veikėjo intencijas. Tuo tarpu pasiekę konkrečiai sistematinio mąstymo pakopą, jie jau priima ir veikėjo intencijas dėmesin. Piaget samprotavo, kad kol vaiko asmeninių santykių ratelis susideda iš šeimos narių, jo patirtis ribojasi hierarchiniais santykiais, kuriuose tėvų pažiūra visada turi didesnės reikšmės. Tik išėjus į mokyklą ir pradėjus santykiauti su bendraamžiais, vaikas patiria tokį santykį, kuriame abiejų dalyvių požvilgiai vienodai galioja. Piaget svarstė, kad ši patirtis greičiausiai padeda mąstymo veiksmų vystymuisi ir atsispindi tiek fizinės tikrovės tiek ir dorinių sprendimų srityje.

Nedaug yra buvę bandymų palyginti mąstymo lygį vienodo amžiaus vaikų, kurių tarpasmeninių santykių patirtis žymiai skirtusi. Selman bandė nustatyti įvairaus amžiaus vaikų sugebėjimą įeiti į kito žmogaus padėtį ir prisiimti kito žmogaus požvilgį [13]. Jis rado, kad priešsistematinio mąstymo tarpsnyje, vaikai neskiria savo ir kito pažiūrų į kurią nors situaciją. Nors jie ir gali teisingai įvertinti kito viešai parodomus jausmus ar norus, jie sprendžia apie situaciją iš savo, o ne kito požvilgio. Tatai atitinka vaiko nesugebėjimą šitame vystymosi tarpsnyje priimti dėmesin daugiau negu vieną daikto savybę, daiktus skirstant ar vertinant jų ypatumus. Pasiekęs konkrečiai sistematinio mąstymo tarpsnį, vaikas pradeda suprasti, kad kitas turi savo požvilgį ir, kad kito požvilgis gali skirtis nuo jo požvilgio. Tačiau jei, svarstydamas apie daiktinę

---

[12] Pavyzdžiui, D. Kuhn, J. Langer, L. Kohlberg ir N. S. Haan, *The Development of Formal Operations in Logical and Moral Judgement*, žr. *Genetic Psychology Monographs*, 1977, 95 t., 97-188 psl.; L. Lee, *The Concomitant Development of Cognitive and Moral Modes of Thought*, žr. *Genetic Psychology Monographs*, 1971, 83 t., 93-146 psl.

[13] R. Selman, *The Relation of Role-taking to the Development of Moral Judgement in Children*, žr. *Child Development*, 1971 m. 42 t., 79-92 psl.

tikrovę, vaikas sugeba skirtingas daiktų savybessu derinti, tai, spręsdamas apie dorines situacijas, jis dar vis vadovaujasi autoriteto ar jėgos požiūriu. Vėliau, tame pat mąstymo tarpsnyje, vaikas pradeda suprasti ne tik tai, kad kitas turi skirtingą požvilgį, bet ir tai, kad kiekvienas jų iki tam tikro laipsnio suvokia viens kito požvilgį. Šis supratimas atsispindi šiame tarpsnyje taip mėgiamuose strategijos žaidimuose, nes vaikas jau sugeba įeiti į kito padėtį ir spręsti apie kito siekimus bei galimus veiksmus. Dorinių sprendimų plotmėje tatai pasirodo atsisakymu grynai išorinių savybių mato, darant gėrio ir blogio sprendimus, tik tie sprendimai dar vis būna dominuojami asmeniškos naudos požiūrio. Išeina, kad sugebėjimas prisiimti kito požvilgį yra artimiau susietas su protiniu vystymusi aplamai, ir bent kol kas neišaiškina lėtesnio vystymosi dorinių sprendimų plotmėje. Įdomu, kad pasiekęs formaliai sistematinio mąstymo tarpsnį, žmogus sugeba visai atsiriboti nuo vykstančios situacijos ir į santykį savo su kitu pažiūrėti ne tik iš jų abieju, bet ir iš trečio asmens taško. Tačiau dorinių sprendimų srityje, jis dar vis vadovaujasi santykiautojų požvilgiais, nors ir geriau sugebėdamas atsižvelgti į kito padėtį («gerų tarpusavio santykių» moralė). Formaliai sistematinio mąstymo išsivystymas, įgalinantis žmogų suvokti konkrečiai egzistuojančius reiškinius kaip hipotetinių galimumų rinkinio išraiškas pasireiškia sugebėjimu suprasti, kad žmonių santykiuose, įėjus į kito padėtį, įmanoma ją klaidingai įvertinti ir įgyti klaidingą kito požvilgio supratimą. Tada įvertinama įvairių sutartinių tarpusavio susipratimo sistemų svarba. Tai gal bent truputį paaiškina, kodėl dorinių sprendimų srityje, užuot supratęs esamos tvarkos ir įstatymų ribotumą, žmogus kaip tik pasirenka esamą tvarką griežtai palaikyti. Tiktai nedaugelis, ir tai žymiai vėliau, pradeda žiūrėt į esamą visuomeninę santvarką kaip į vieną iš galimų santvarkų ir ieškoti visuotinių principų tos santvarkos teisingumą pasverti. Iš šių davinių matyti, kad, nors sugebėjimas prisiimti kito požvilgį vystosi dėsningai, jis yra artimiau susietas su protiniu vystymusi aplamai, negu su etinių principų supratimo lygiu, ir šių dvieju mąstymo šakų santykio neišsprendžia.

Kaip tada tą skirtingą vystymosi tempą šiose dviejose šakose paaiškinti? Tenka iš naujo panagrinėti patirties sąvoką. Ir Piaget ir Kohlberg pripažįsta, kad vystymasis remiasi žmogaus patirtimi, kad įvairūs patyrimai sudaro medžiagą reikalingą mąstymo vystymuisi. Jie nežiūri į vystymąsi kaip į kokį automatišką atsiskleidimą pagal gamtos nustatytą tempą. Iš kitos pusės, aišku, kad jie nežiūri į vystymąsi kaip į išorinių veiksnių įtakos padarinį. Vystymasis yra vidinis procesas, bet jo medžiaga yra žmogaus pa-

tirtis, įgyjama santykyje su tikrove. Žmogus suvokia savo aplinką, naudodamasis turimomis sąvokomis, mintijimo veiksmais, tad ir jo patirtis keičiasi jam besivystant. Ankstyvieji vystymosi tarpsniai slepia savyje savo subyrėjimo grūdą, nes jiems būdingų psichinės veiklos įrankių ribotumas išryškėja, bandant jais aprėpti vis didesnį tikrovės lauką. Pastebima sprendimų prieštaravimas, rezultatų nepastovumas. Tie prieštaravimai, nedarnumai, ribotumai ir sudaro sąlygas visos mąstymo veiksmų sandaros persitvarkymui, vedančiam į aukštesnę pakopą. Atrodo, kad šis persitvarkymo procesas vyksta nevienodu greičiu tikrovės dėsnių supratimo ir moralinių principų supratimo srityse. Tektų spręsti, kad vaikų patirtis šiose srityse gerokai skiriasi. Galima būtų teigti, kad dorinių sprendimų sritis yra nepalyginti mažesnė, tad žmogaus patirtis šioje srityje yra taip pat nedidelė. Ne taip dažnai reikia spręsti apie teisingumą, gėrį ir blogį, nes įpročiai tvarko kasdieninį gyvenimą. Nors toks patyrimų kiekio argumentas nėra per daug įtikinantis, vis dėlto yra tiesa, kad dorovės viešose mokyklose nėra mokoma, šeimos dorovės pokalbiais irgi daug neužsiima, o vaiko dėmesys augimo metu yra sąmoningai kreipiamas į daiktinės tikrovės pažinimą. Buvo parodyta, kad jeigu vaikui leidžiama pasirinkti jam geriausiai patinkamus argumentus už ar prieš tam tikrą sprendimą, vertinant įvairias moraliai painias situacijas, jis pasirenka samprotavimus atspindinčius mintijimą viena stadija aukštesnį negu jo paties [14]. Nors vaikas geriausiai supranta argumentus atspindinčius mintijimą būdingą tai stadijai, kuri labiausiai atitinka jo paties samprotavimus, jis be vargo supranta argumentus paremtus mintijimu būdingu žemesnėms stadijoms ir pusėtinai supranta samprotavimus būdingus aukštesnei stadijai. Todėl galima manyti, kad dorovinių problemų svarstymas, sudarantis sąlygas išgirsti įvairius samprotavimus, paveiktų mintijimo vystymąsi dorinių sprendimų srityje.

Gal dar svarbiau būtų prisiminti, kad vystymasis remiasi patyrimais, kurie išryškina turimų veiklos būdų ribotumą. Gi moralinėje srityje visuomenė yra suinteresuota, kad būtų laikomasi aiškių elgesio taisyklių, nesvarbu ar jos aklai išmokstamos, ar apgalvotai prisiimamos. Gal būt žmogui atsiranda mažai progų savo nepilnai pamatuotų etinių dėsnių ribotumą ar nesuderinamumą pastebėti. Reiktų manyti, kad tokie nesuderinamumai ypač išryškėtų, susiduriant su kitokia pažiūra, diskutuojant veiksmų ar nuostatų teisingumą. Kadangi nedaugel žmonių pasiekia prin-

[14] J. REST, *The Hierarchical Nature of Moral Judgement*, žr. *Journal of Personality*, 1973, 41 t., 86-109 psl.

cipinę etinių normų supratimo pakopą Kohlberg sistemoje, daugumas vaikų retai susiduria su tokiu supratimu paremtais samprotavimais. Valstybė taip pat yra linkus palaikyti *status quo*, ir ugdyti ne principinę, o « tvarkos ir įstatymų » moralę. Tik svarbūs istoriniai įvykiai sukelia viešumoje diskusijas apie gėrį ir blogį, teises ir teisingumą, gi šiaip tokie dalykai, pavyzdžiui, spaudoje, retai teliečiami. Tad ir suaugusiam retai yra progos palyginti savo ir kitų samprotavimus šioje srityje. Neseniai atlikti tyrimai parodė, kad, įvedus dorinių problemų svarstymų eksperimentinį kursą, gimnazistai gali būti paveikiami ir trumpu laiku pasiekia bent viena stadija aukštesnį etinių principų supratimo lygį [15]. Betgi jų pažanga ribojasi ketvirtojo tarpsnio, arba « tvarkos ir įstatymų » moralės pasiekimu. Tuo tarpu bandymai su universiteto studentais parodė, kad apie 40 % antro kurso studentų pasiekia principinę pakopą tokių svarstymų pasėkoje per gana trumpą laiką [16]. Kohlberg aiškina, kad yra svarbu ne tik su įvairaus lygio samprotavimais susipažinti, bet taip pat patekti į gyvenimišką situaciją, kuri skatintų turimus principus bei vertybes persvarstyti.

Nors Kohlberg ir jo mokinių tyrimai dar tik pradeda atskleisti etinių normų supratimo vystymosi detales, jie jau yra įdomūs tuo, kad jų daviniai parodo intymų ryšį tarp susikirtimų savo samprotavimuose įžvelgimo ir mintijimo tolimesnio vystymosi. Nors vystymosi tempas tikrovės ir etinių normų supratimo srityse gerokai skiriasi, atrodo, kad perėjimas iš vienos pakopos į kitą gali būti paaiškinamas sąveika tarp žmogaus turimų sąvokų bei mąstymo būdų ir jo įgyjamos patirties tiek vienoje tiek antroje srityje.

INA Č. UŽGIRIENĖ

---

[15] M. BLATT ir L. KOHLBERG, *Effects of Classroom Moral Discussions upon Children's Leve of Moral Judgement*, žr. *Journal of Moral Education*, 1975, 4 t., 129-162 psl.

[16] D. BOYD, *A Developmental Approach to Undergraduate Ethics*, filosofijos mokslų disertacija Harvard universitete, 1973.

ON THE RELATIONSHIP OF COGNITIVE DEVELOPMENT TO MORAL REASONING

by

Ina Č. Užgiris

(*Summary*)

Developmental psychology, as most social sciences, has been influenced by structuralism to reconsider some long-standing issues. One such issue concerns the relationships between different domains of functioning particularly in the course of development, and the effects of experience on such relationships. In the present paper, the relationship between development in cognitive functioning and moral reasoning is examined.

Piaget's theory provides a genetic-structuralist account of changes in cognitive structures during childhood and youth. The claim is made that cognitive structures form distinct wholes at each of the four main stages in development. Although empirical studies have demonstrated considerable variation in the rate of progress through these stages in different cultural environments, the sequence of the main stages appears to be invariant. In contrast, the order and timing of the manifestation of such structures in particular domains of functioning seems to be quite variable. The question arises whether the organization of cognitive processes is best conceived as a single total structure or as a family of related, domain-specific structures.

To examine this question, development in the domain of moral reasoning is discussed. Kohlberg's elaboration of Piaget's two levels in moral reasoning is described and some empirical research concerning progress in moral reasoning is presented. Although a parallelism between stages in cognitive functioning and moral reasoning can be constructed, the available evidence suggests that the structurally parallel levels in moral reasoning are attained after a considerable delay. Thus, it seems that cognitive attainments may be necessary, but not sufficient for the realization of parallel levels in the domain of moral reasoning. Some experiential factors that may account for this delay are discussed and the moral education programs being attempted by Kohlberg and some of his students are briefly mentioned.

HUMANISTINĖS VERTYBĖS: UGDYMAS AR PANEIGIMAS?

Humanistinių vertybių puoselėjimas ar jų ignoravimas sudaro tą kertinį klausimą, į kurį atsakymas didele dalimi priklauso nuo žmogaus prigimties supratimo. Žmogaus prigimties supratimas — tai tas didysis šaltinis, iš kurio susidaro įvairios srovės ir kur jos išsiskiria skirtingomis vagomis. Savo nagrinėjimo pagrindu laikau krikščioniškąjį humanizmą, kadangi tai yra pilnutinis humanizmas, kuris nieko nepaneigia, kas yra žmogiška, kuris apima visą žmogiškąją prigimtį. Krikščioniškasis humanizmas pajunta autentišką žmogaus egzistenciją, todėl jam Terrence žodžiai yra savi: *Homo sum; humani nil a me alienum puto.* Iš kitos perspektyvos žvelgdamas, Jacques Maritain savo veikale *Humanisme integral* išreiškė mintį, kad krikščioniškasis humanizmas integruoja visa tai, kas šimtmečiais buvo ir tebėra geriausia visose humanistinėse srovėse.

Viena po kitos mokslinės studijos patvirtina, kad ankstyvieji gyvenimo metai yra pats reikšmingiausias laikotarpis žmogaus gyvenime. Tuo metu vaikas sparčiai vystosi visose asmenybės plėtotės sferose. Jis formuoja pagrindus savo būdui, temperamentui, gyvenimo stiliui ir bendriems nusiteikimams, kurie jį lydės ir duos kryptį jo pajutimui, galvosenai ir elgsenai. Palaipsniui jo sąmonė plečiasi, savęs pajutimas auga ir savojo identiteto formulavimas prasideda. Pačios pagrindinės gyvenimo pamokos yra išmokstamos anksti (jei jos iš vis yra išmokstamos), gal būt dar prieš vaikui patenkant į mokyklos suolą, kur jo naturalūs ir kūrybiniai polėkiai yra dažnai slopinami, o bendrinis mokinio elgesys stiprinamas. Vėlesnės įtakos tiesa įvairiai pakreipia, bet paprastai nepakeičia pagrindinės krypties. Nagrinėdamas humanistinių vertybių ugdymą, iš pagrindų žvelgsiu į vaiko ir jaunuolio laikotarpius, nes tuo metu sėjamos sėklos turi bene geriausias galimybes gyvenimo derliui nustatyti.

Jaunas vaikas yra viską vertinanti būtybė. Trečiuose ar ketvirtuose metuose jo motivacijoje vertinimas tampa dažnai sprendžiamuoju veiksniu, kas jį, pagal Carl Rogers ir kitus humanistinės orientacijos psichologus, padaro išskirtinai žmogišku, nes autentiška žmogaus plėtra yra visų pirma vertės ir vertybių atsiskleidimo klausimas — nusiteikimai, nusistatymai, simbolių visu-

mos, įsitikinimų ir prasmės gijos bei gyvenimo stiliai — visa priklauso nuo vertybių išgyvenimo [1]. Humanizacijos procese vaikui reikia gausios tėvų ir kitų asmenų stimuliacijos, pažadinančios jo visą prigimtį, taip kad jis galėtų įsigyti pagal savo amžių aukštą žmogiškumo pajutimą, o vėliau krikščioniui pritinkančius standartus bei idealus. Kadangi vertinimas vyksta bet ką išgyvenant, auklėjimo momentai ir kitos priemonės yra būtinos aukštesniųjų vertybių pažadinimui ir tuo pačiu vertinimo lygio pakėlimui.

Humaniškųjų vertybių ugdymui yra esmingai svarbu sukurti ir išlaikyti šias vertybes pabrėžiančią atmosferą, kitais atvejais vaikas pasisavins antraeiles vertybes bei klaidingus įsitikinimus, kokius jam televizija, radijas, spauda ir kitos masinės komunikacijos priemonės, o taip pat jo bendraamžiai patiekia. Matomai, tas ir atsitinka su didele vaikų ir jaunimo dalimi mūsų laikais. Hurlock kalba apie naujo tipo jaunimą ir jį apibūdina kaip įklimpusį minios sekime ir statuso simbolių garbinime. Šis jaunimas skirtingai supranta atsakomybę, darbą, inteligentiškumą, turi iškreiptą vertybių rangą ir palinkimą spontaniškai tenkinti bet kokius savo norus ar geidimus. Jinai teigia, kad šio meto sukilėliai, reformatoriai, aktyvistai ir išsvetimėję jaunuoliai yra dideliu nuolaidumu pasižymėjusios auklėjimo sistemos išdava [2]. Jau 1965 metais Keniston tvirtino, kad žymiai jaunimo daliai išsvetimėjimas (*alienation*) apibūdina jų laikyseną tėvų, visuomenės ir kultūros atžvilgiu [3]. Vis daugiau pastebima, kad jaunimas praranda ne vien tradicinių bet ir universaliu vertybių pajutimą. Lytinio palaidumo išplitimas, hipių komunos, kanapių rūkymas ir narkotikų naudojimas jaunimo tarpe rodo, kad didelė jaunimo dalis išgyvena pagrindinių vertybių stoką ir, gal būt, esminį Vakarų kultūros bei moralės nuosmukį.

Tad ir klauskime, kodėl visą žmogaus prigimtį iškeliančios ir gyvenimą suprasminančios vertybės sunyko jaunimo tarpe ? Kodėl taip didelė jaunosios kartos dalis jau nekalba nei krikščioniškųjų, nei humanistinių, nei demokratiškųjų vertybių kalba ?

Atsakymo galima ieškoti pačioje žmogaus prigimtyje, tėvų auklėjimo pasikeitime ir mokyklos vaidmenyje. Visa tai nebūtinai sustiprina tai, ko tėvų dauguma siekia. Pradėkime nuo esminio mokyklos uždavinių pasikeitimo JAV.

---

[1] Carl Rogers, *Freedom to Learn*, Columbus 1969, 247 psl.

[2] Elizabeth B. Hurlock, *Adolescent Development*, New Yorkas ⁴1973, 125-137 psl.

[3] Kenneth Keniston, *The Uncommitted: Alienated Youth in American Society*, New Yorkas 1965, 3 psl.

Vertybinio auklėjimo nuosmukis. — Po 1962 metų Vyriausiojo JAV teismo maldos pasmerkimo mokyklose ir kairiosios linijos konstitucijos interpretavimo kitais sprendimais, viešosios mokyklos apleido maldą ir Šventojo Rašto ištraukų skaitymą. Daugiau negu tai, jos apleido moralės ir asmenybės ugdymą, kai įvairios bedievių spaudimo grupės, norėdamos sunaikinti viską, kas rišasi su krikščionybės religija, teismo keliu užblokavo ne tik bet kokį Kalėdų ar Velykų, bet ir paties Dievo priminimą mokyklose. Žingsnis po žingsnio mokykla išstūmė bet kokių aukštesnių vertybių pabrėžimą. Raths, Harmin ir Simon žodžiais mokyklose teliko « neutralių faktų apie neutralius dalykus » mokymas ir rašymo, skaitymo, skaičiavimo ir panašių sugebėjimų vystymas [4]. Mokyklos funkcijos pilnai išskyrė pagrindinių vertybių bei doros dėsnių komunikavimą, nes vertybės ir kiti gilios svarbos dalykai nelaikomi nei faktais nei sugebėjimais. Vietoje vertybių, asmenybės ir bendrojo prisitaikymo strategijų ugdymo buvo plačiai įvestas seksualinis švietimas. Prisimintina, kad anksčiau lyties klausimų nagrinėjimas vyko kolegijos metu, paaštrėjus nusiskundimams, kad tai per vėlu, lytinis švietimas buvo įvestas į gimnazijas, vėl prasidėjo nusiskundimai, kad tai per vėlu ; taip šis dalykas buvo nukeltas į pradžios mokyklą, galop nuo pirmojo skyriaus vaikas klausosi apie seksualinius santykius. Kas liečia šio dalyko dėstymą, čia jo pristatymas keitėsi nuo normalumo pabrėžimų iki šio meto perversijų demonstravimo. Pirmo skyriaus mergaitės, pamačiusios *The Mollester* filmą, dažnai fobiškai reaguoja vyrų atžvilgiu. Tai daugiau pakenkia negu jai padeda apsisaugoti nuo galimų vyro pasikėsinimų. Narkotikų rūšių ir jų panaudojimo būdų demonstravimas tapo antruoju naujojo švietimo dalyku. Abiem atvejais pasėkos yra aiškios, ko mokoma, to ir išmokstama. Veneros ligų epidemija ; ankstyvas nėštumas ir masyvus narkotikų išplitimas gali būti dalinai rišami su modernaus švietimo perversijomis viešose mokyklose. Šiuo metu daugelis 10-13 metų jaunuolių daugiau žino apie lyties nenormalumus, negu kad gydytojai apie tai žinojo prieš 30 metų. Ar tai nėra nereikalinga našta užkraujama vaikams ? Jeigu dalykas yra geras, jo padidinimas vis tiek turi būti saikingas. Vitaminai yra būtinai reikalingi organizmui, tačiau jų dideli kiekiai iššaukia ligos reakcijas.

Ar gali toks bevertybinis ir perversijomis užpildytas švietimas tapti gyvenimo kelrodžiu, tuo jauno asmens kompasu, vykstant

---

[4] L. E. Raths, M. Harmin, and S. B. Simon, *Values and Teaching*, Columbus, Ohio, 1966, 20 psl. Dėl dabartinės religijos padėties viešose mokyklose žr. R. B. Dierenfield, *Religious Education*, 1972, 68, 96-114 psl.

vis spartėjantiems socialiniams ir kultūriniams pasikeitimams? Teigiamo atsakymo duoti negalima. Didėjant nusikaltimams ir viešajai moralei netenkant jokių mastų ar kriterijų, yra naikinamas šeimos pastovumas ir visuomenės darna.

Bevertybinio nusistatymo išplitimas mokyklose iš tikro sukūrė antireligines mokyklas, nes tikrumoje toks mokymas paneigia Dievą, visose jo pasireiškimo formose. Mokyklų dauguma tapo ateistinio skiepijimo židiniais, nes ateizmas nėra atskirtas nuo valstybės, todėl jį propaguoti įstatymai nedraudžia. Pašalinus iš mokyklos krikščioniškąsias bei klasikinio humanizmo vertybes, auklėjimui neliko tinkamos bazės. Tokiu būdu sukuriama nauja didžiulė neurotinio nerimo versmė. Daugelis pedagogų remia May teigimą, kad pagrindinis nerimo šaltinis, ypač jaunesnėje kartoje, yra stoka brandinančių vertybių, duodančių platu pagrindą santykiauti su pasauliu [5]. Kalbėdamas apie dabarties suaugusius, Rogers išreiškė įsitikinimą, kad jų vertybės yra skolinamos iš kitų, kad jos nėra egzaminuojamos ir todėl jos neugdo išminties, net nėra pilnai susijusios su jų išgyvenimais, tokiu būdu žmogus yra pasidalinęs savyje, kas sukelia įtampą ir netikrumą identiteto formulavime bei jo išlaikyme [6].

Bendrai kalbant, auklėjimu yra mokoma vaikus elgtis taip, kaip jie dar nesielgia ir atlikti tai, ko jie dar nesugeba. Kohlbergas teigia, kad moralinis auklėjimas negali būti pilnai išskirtas iš švietimo proceso. Mokytojas dažnai moralizuoja mokinius, kalbėdamas apie taisykles ir apie mokinių tarpusavio santykius. Todėl jis skatina mokyklas sąmoningai rūpintis moraliniu auklėjimu, nes mokyklos, ar jos nori ar ne, yra įsijungusios į moralinį auklėjimą. Jeigu toks moralizavimas yra neišvengiamas, yra logiška išeitis, kad tai būtų atliekama suformuluotu moralinio auklėjimo tikslu šviesoje [7]. Deja, iki šiol Kohlbergas nesulaukė bandymų sukelti planingą moralinį ugdymą mokyklose.

Mokykloje, kaip teisingai pastebi Brackenbury, neįmanoma mokyti ir mokintis be kokių nors vertybių perdavimo bei įgijimo. Jei mokytojai neišreiškia savo vertybinių nusistatymų ir bando savo asmeninius įsitikinimus užmaskuoti, vis vien susidaro situacijos, kur jų vertybės išryškėja ir be žodžių. «Jeigu mokytojas kiekviena proga bando slėpti savo įsitikinimus, tai klausimas, ar jo mokiniai išmoks savarankiškai galvoti, ar tik pajus, kad jų moky-

[5] Rollo May, *Psychology and the Human Dilemma*, Princeton 1967, 24 psl.

[6] Carl Rogers, *Freedom to Learn*, Columbus 1969, 189 psl.

[7] L. Kohlberg, *Moral Education in the Schools: a Developmental View*, žr. *School Review*, 1966, 74 t., 1-29 psl.

tojui nesvarbu, ką kas galvoja ar daro ? » Kai mokytojai yra susirūpinę vertybių nuslėpimu, jie apriboja savo mokymą tuo, ką mokymo mašina gali atsakyti. Žmogaus dvasinės platumos panorama yra užspaudžiama, ji susiaurinama į mašinos modelio ribas. Brackenbury ir May daro nuoseklią išvadą, kad dėl vertybinio neutralumo daugelis jaunuolių apleidžia mokyklą be jokio susirūpinimo šio laiko kritiškomis problemomis [8].

Masinė vertybių niveliacija. — O kas gi iš esmės pasikeitė šeimų gyvenime ? Ar vien tik nuolaidumo ir palaidumo padidėjimas tėvų-vaikų santykiuose ? Daugiau negu tai. Moderni šeima yra gausiai aprūpinta menkos kokybės laikraščiais, žurnalais, juokraščiais, radio ir televizijos priimtuvais. Tiesiogiai bei priedangoje šios masinės komunikacijos priemonės skleidžia niekieno nekontroliuojamas mintis ir idėjas, žadina norus ir kelia aistras. Sąmoningai ar pasąmoningai tos idėjos yra įpinamos į polinkius ir nusiteikimus, įtaigojančius ir kreipiančius pačią elgseną [9]. Televizija efektingai sumažino šeimos narių komunikaciją ir dar labiau namų privatumą. Yra nustatyta, kad televizijos ir filmų žiūrėjimas yra dresūros (tiesa susilpnintos dresūros) forma, sustiprinama emocinio pergyvenimo įtampa bei pasitenkinimu. Turėdami laisvę (tik apie 5% tėvų sugeba pilnai kontroliuoti vaikų žiūrimas programas JAV), vaikai pasirenka smurtu perpildytas programas, dažnai pagamintas suaugusiųjų nustebinimui ar jų perversinei pramogai. Tarp kitko, šiuo metu apie 50% televizijos programų yra duodamos iš užrašytų *video* juostelių, taip kad jos, vieno kritiko išsireiškimu, ir augina « vidijotų » kartą [10].

Televizijos ir filmų įtakos galingumas perduodant antisocialinius nusistatymus ir agresyvumo perversiją yra patvirtintas eilėje empirinių ir eksperimentalinių studijų. Suminėsiu dvi iš jų. Dabartinio Amerikos Psichologų Sąjungos pirmininko A. Banduros ir D. ir S. Rossų studija, atlikta su 96 priešmokyklinio amžiaus vaikais, aiškiai parodė, kad aktorių atliekamų smurto veiksmų stebėjimas filme padidina jų agresyvų reagavimą. Vaikai, kurie filme matė agresyvius asmenis ar piešinius, savo elgesyje buvo dvigubai aršesni negu vaikai buvę kontrolės grupėje. Šie daviniai buvo

---

[8] R. L. Brackenbury, *Values: Developing Through Education*, žr. *Child and Family*, 1966, 5 t., 51-61 psl.

[9] D. Goulet, *An Ethical Model for the Study of Values*, žr. *Harvard Education Review*, 1971, 41 t., 205-227 psl. Taip pat P. Maldeikis, *Kas lietuviuką išauklės lietuviu*, žr. *Švietimo Gairės*, 1970, 3 (7) nr., 1-5 psl.

[10] R. Jester, *Films and Television as a Source of Value Judgements*, žr. *Values Colloquium*, III t., Pasadena, Calif., 1969, 91-102 psl.

patvirtinti vėlyvesnėse Hicks ir Walters ir Willows studijose[11]. 1972 metais Erono užbaigta ilgalaikė studija (N = 427) nedvejotinai parodė, kad vaiko amžiuje (8-9 m.) stebėjimas smurtu gausių programų veda į agresyvaus gyvenimo stiliaus suformavimą esant 18-19 metų[12]. Todėl nėra abejonės, kad smurto gausumas televizijoje daug prisidėjo prie smurto gausumo gyvenime.

Statistikos daviniai rodo, kad kol amerikietis jaunuolis baigia gimanziją, jis bus praleidęs 15.000 valandų prie televizoriaus. Be to, jis bus matęs 500 filmų kino teatre. Palyginimui, jis bus praleidęs 10.800 valandų mokykloje[13]. Televizija ir filmos sumaišo vaiko vertybių pajutimą ir išlaisvina jo primityvius troškimus agresyvumui, smurtui, lytiškumui ir kitiems abejingos reikšmės veiksmams, pirm negu vaikas sugeba spręsti jų vertę ar reikalingumą. Jo jausmai ir pajutimai tampa «užteršiami» jam dar protinių operacijų fazės (protavimo amžiaus) nepasiekus. Masyvus vertybių pajutimo ir diferencijavimo trūkumas vaikuose ir jaunime yra naujai atsirandąs fenomenas. Tai viena iš esminių priežasčių, kodėl dabar vaikai įsivelia į tokius nusikaltimus, kokių seniau neišdrįsdavo padaryti «sugedęs» jaunimas, o dabar jaunimo dalis jau daro tai, ką seniau tik labai perversyvūs suaugusieji pagalvodavo daryti. Kasdieninė spauda teikia daug tokių pavyzdžių. Šitokioje padėtyje esant, galima pagalvoti, kad Orwellio numatytas nuasmenėjimo metas gali prasidėti apie 1984 metus. Erich Frommas nutolina tokią epochą į 2000 metus, kuriuose «žmogus nustos būti žmogišku ir taps negalvojančia ir nejaučiančia mašina»[14]. Savo knygose *Beyond Freedom and Dignity* ir *Walden II* Skinneris byloja ta pačia kalba. Wylie vaizdingai aprašo civilizacijos žlugimą žemėje 2023 metais, įvyksiantį pagrindinai dėl žmogaus nežmogiškumo žmogui[15].

Apžvelgus tėvų nuolaidumą vaikams ir amerikinės mokyklos švietimo klaidas, visu rimtumu galima klausti, ar žmogus dar

---

[11] A. Bandura, D. ir S. Ross, *Imitation of Flm-Mediated Aggressive Models*, žr. *Journal Abn. and Soc. Psychology*, 1963, 66 t., 3-11 psl.; D. J. Hicks, *Imitation and Retention of Flm-Mediated Aggressive Peer and Adult Models*, žr. *Journal Pers. and Soc. Psychology*, 1965, 2 t. 97-100 psl.; R. H. Walters and D. C. Willows, *Imitative Behavior of Disturbed and Nondisturbed Children Pollowing Exposure to Aggressive Models*, žr. *Child Development*, 1968, 39 t., 79-89 psl.

[12] L. D. Eron ir kiti, *Does Television Violence Cause Aggression*, žr. *American Psychologist*, 1972, 27 t., 253-263 psl.

[13] R. Jester, *Films and Television as a Source of Value Judgements*, žr. *Values Colloquium*, Pasadena, Calif., 1969, 91-102 psl.

[14] E. Fromm, *The Revolution of Hope: Toward a Humanized Technology*, New Yorkas 1968.

[15] P. Wylie, *The End of the Dream*, New Yorkas 1972.

ilgai išliks žmogumi, ar vien tik gyvūnijos rūšimi? Ar jo humanizmo likučiai nebus galutinai užblokuoti pasąmonės gelmėse?

Auklėjimas prasmei. — Į klausimą, kam auklėjimas bei švietimas turi tarnauti, mano atsakymas yra — pilnutiniam aukštųjų vertybių pajutimui, jų išgyvenimui nuo pat jaunystės metų. Tėvai turi svarbų uždavinį vaiko aplinką taip tvarkyti, kad būtų sumažintos galimybės pasisavinti perversinių idėjų ar troškimų. Tuo pačiu tėvai turi padidinti galimybes krikščioniškųjų vertybių ir humanistinių troškimų pasisavinimui. Altruistinis palinkimas vaikui nėra svetimas, bet be paskatinimų jis dažnai sužlunga. Tėvai turi parinkti ar sukurti tokią mokyklą, kuri paremia jų pastangas, suteikti galimybes skatinančias vertybių pažinimą ir angažavimąsi aukštiems idealams, nes kaip Rheingoldas išsireiškė: «Niekas nėra taip svarbu, kaip kokiu asmeniu vaikas taps; jis vienas laiko ateities gyvenimo raktus»[16].

Apžvelgęs tiesioginį vertybių auklėjimą Japonijos viešose mokyklose, Brameldas skatina keisti Amerikos švietimą taip, kad vertybių esmė ir prasmė pajudėtų iš dabarties periferinės tamsumos į pastovų dėmesio centrą visose švietimo pakopose nuo vaikų darželio iki universiteto. Pabaigoje jis tarsi pranašo balsu teigia: «Auklėjimas negali apleisti šio imperatyvo nebent jis nori būti sunaikintas kartu su ta gyvūnijos rūšimi, kuri vienintelė įgalino patį auklėjimą»[17]. Be vertybių asimiliacijos žmogus negali išaugti pilnutine asmenybe. Jam reikia vertybių, kurios sudarytų tuos vidinius varžtus, kurie vestų prie narcisistinių ir primityvių polinkių užgožimo, prie jų užskleidimo žmoguje ir visuomenėje[18].

Tikrame jaunimo auklėjime pagrindiniai gyvenimo klausimai nėra slepiami, bet diskutuojami. Jų analizė suteikia moksleiviui progą suprasti save kaip žmogų, kurio šaknys glūdi ne vien šeimoje bet tautoje, tikėjime bei vertybėse. Pageidautina, kad gyvenimo problemų nagrinėjimas būtų glaudžiai susijęs su tokia vertybių sistema, kuri suteiktų jaunuoliui plačią perspektyvą savo vertybių sistemą kuriant. Keliant darną savyje, didinant alternatyvų pažinimą ir atsakomingumą už veiksmus, yra kuriama asmenybė vertybių išgyvenimui ir jų realizavimui pagal jai duotus talentus.

---

[16] H. Rheingold, *To Rear the Child*, žr. *American Psychologist*, 1973, 28 t., 42-46 psl.

[17] T. Brameld, *Values: Education's most Neglected Problem*, *Values in American Education*, Bloomington, Ind., 1964, 168-169 psl.

[18] A. Paškus, *Krikščioniškosios morales sąmyšis*, žr. *Laiškai Lietuviams*, 1970, XXI t., 154-159 psl.

Lietuviškojo identiteto kūrimas. — Lyginant su amerikiečiais, lietuvių jaunimo padėtis yra žymiai geresnė vertybių plėtros atžvilgiu, nes teigiamųjų įtakų bei veiksnių čia yra žymiai daugiau. Daugelis lietuvių šeimų deda dideles pastangas savo vaikų ir jaunimo tautiniame bei religiniame auklėjime. Lituanistinės mokyklos ir lietuvių vienuolynai įneša daug auklėjamų progų ir momentų. Didelė mūsų jaunimo dalis yra įsijungusi į lietuvių jaunimo organizacijas, į dainų ir šokių ansamblius, taip pat į LB ir parapijų veiklą. Moksleivių ir studentų ateitininkų sąjungos apjungia žymią lietuviško jaunimo dalį ir suteikia jai gausių galimybių pažinti humanistines vertybes ir brėsti aukštųjų idealų šviesoje. Kas liečia lituanistinės kultūros plotmę, vien moksleivių ateitininkų kuopos šiuo metu leidžia apie 20 laikraštėlių. Lietuvių skautija yra gausi ir nariais ir veikla. Yra daug ženklų rodančių, kad lietuvių jaunimas neapvils savo tautos, kad jis pajunta ir gyvena sunkiu kovojančios už savo egzistenciją tautos pulsu, kad mūsų jaunimą žavi Simas Kudirka, Romas Kalanta ir kiti kovos herojai už Lietuvos laisvę ir jos suverenumą.

O vis tik lietuvių veikloje ne kartą pasigendama pokolegijinio amžiaus veikėjų, kurie gal geriau negu vyresnieji sugebėtų įtakoti brėstantį jaunimą, kurie perimtų tas veiklos sritis, kurios jiems geriau pritinka negu vyresniesiems.

Jaunuolio tautinis sąmoningumas ir tautinių vertybių branginimas yra kuriamas jo tiesioginiu dalyvavimu ir veikla lietuviškose organizacijose bei veiksniuose. Dažnai ir gan gyvas dalyvavimas mokyklos ir gimnazijos metais nėra pakankamas laidas lietuvybei subrandinti. Tai pasirodo antraisiais ar trečiaisiais universiteto metais, kai daugelis lietuvių studentų nutolsta ir didelė dalis pasitraukia iš lietuviškos veiklos. Noromis ar nenoromis studentai giliai įsispraudžia į savo kolegijos aplinką ir jos įvykius ir tuo pačiu patenka į naują orbitą. Kurdami suaugusiojo identitetą, jie daug ką atmeta, kartais ir pačias pagrindines vertybes: tautybę bei tikėjimą. Lietuviškoji veikla jiems svetimėja ir nustoja savo magnetinės jėgos: ankstyvesnioji srovė nutrūksta. Lieka išimtina dalelė, kuri įveikia didelių universitetų stipriai deformuojančias įtakas. Ši lietuvių jaunimo dalis matomai turėjo stiprius pagrindus ir gausias formavimo įtakas, todėl ji tapo pakankamai atspari tiek bendrinei, tiek šalutinėms universiteto aplinkos srovėms.

Socialinių ir pedagoginių mokslų žinovai remdamiesi E. Eriksono studijomis laiko identiteto formulavimą pagrindiniu brendimo uždaviniu ir brandos požymiu. Anksčiau ar vėliau jaunuolis turi apsispręsti, kas jis yra ir ko jis pagrindinai siekia savo

gyvenime. Identiteto suformulavimas yra daugelio fazių ir identifikacijų išdava, kuri vėlyvos jaunystės metu apsprendžia gyvenimo stilių.

Yra esmingai svarbu, kad individas jau kaip vaikas pajustų, kad jis yra lietuvių tautos atstovas. Šis pajutimas turi stiprėti, kad jis galėtų tapti viena iš pagrindinių jo identiteto šaknų. Taip pat yra esminga, kad vaikas vėliau suprastų, kad jis yra lietuvis katalikas, atsakingas už lietuviškų religinių formų išlaikymą Bažnyčioje. Tai antroji šaknis identiteto ugdymui. Gilus identifikavimasis su tėvais vaikystėje, su katalikų organizacijų tikslais bei nariais jaunystėje — tai kitos šaknys lietuviškam identitetui sukurti. Tik su šia gera ir pilna pradžia pasimetimai vėlesniame identiteto apsisprendime sumažės. Be šių pagrindinių šaknų aplinkos veiksniams dominuojant universiteto metu, kada dažna' po eilės bandymų galutinas savęs apibrėžimas įvyksta, palinkti ir jungtis prie savosios tautos kamieno nėra įmanoma.

Reikia pabrėžti, kad tiek religinis, tiek ir tautinis pradas yra pagrindinai ugdomas jausmą sukeliančia veikla. Jeigu tautiškai formuojančios veiklos yra maža — tautinis savęs pajutimas blėsta; jei religinės veiklos maža — religinė motivacija silpnėja. Tokiais atvejais identiteto pajutimas modifikuojamas pagal kitus — tai yra, pagal vyraujančią srovę: «Visi taip daro. Visi yra amerikiečiai».

Aukščiausios vertybės. — Vertybių skalę nagrinėjant, greitai prieinama prie pagrindinio klausimo: kas yra tos pačios aukščiausios vertybės? Sekdami Brentano, von Ehrenfels, Meinongo ir Husserlio filosofines doktrinas, pabrėžiančias vertybes, aukščiausių vertybių tarpe matome grožį, teisingumą ir gėrį. Šios vertybės sudaro klasikinės vertybių teorijos branduolį. Papildant klasikines vertybes (grožį, teisingumą ir gėrį) *šventumu* ir suprantant, kad kas yra šventa yra kartu gražu, teisinga ir gera, atrandamas atsakymas krikščioniškojo humanizmo perspektyvoje. Kaip daugeliui kitų žmogaus prigimties galių išvystymo žinovų, taip ir Max F. Scheleriui ir Gordon W. Allportui jos yra krikščioniškosios vertybės; tai pačios aukščiausios, kokias žmonijos švietėjai sukūrė, nes jų kilmė glūdi Apreiškimo tiesoje — tai meilės, taikos ir laisvės vertybės. Pridedant kiekvieno asmens vienkartinės ir nelygstamos vertės idėją, vaizdžiai apibūdintą Antano Maceinos veikale *Didieji dabarties klausimai* (1971), mes turime pagrindinių vertybių visumą. Norint sukurti žmoguje humaniškumą, reikia siekti, kad šios universalinės vertybės būtu giliai pajuntamos ir pilnai suprantamos jaunatvės laikotarpyje.

Trumpu nagrinėjimu pasvarstykime vieną ir antrą pačių pagrindinių bei visuotinų vertybių. Pažvelkime ir į jų ugdymo būdus.

Estetinis vertinimas. — Protinės įžvalgos ir jausminio vertinimo plėtotė formos bei spalvos atžvilgiu veda į grožio pažinimą ir jo vertinimą. Stanford-Binet L-M inteligencijos testavime, 4½ metų amžiaus vaikui yra parodoma vis po du paveiksliukus ir jo klausiama, kuris yra gražesnis. Bent 50% to amžiaus vaikų teisingai parenka patrauklesnį paveiksliuką. Penkiamečiai vaikai yra gana jautrūs formai ir spalvai, sudarančioms lygsvarą ir harmoniją — pagrindinius kompozicijos bruožus — ir tuo parodo beatsiskleidžiantį estetinį vertinimą. Vaikus traukia spalvos ir formos darna. Savo braižos paveiksluose jie stengiasi atkurti realius bei harmoningus formų ir spalvų derinius. Jeigu jie to negali, psichinės sunkenybės, matomai trukdo, kurių priežastimi yra dažnai smegenų pažeidimai. Daugelyje kitų vaiko užsiėmimų aiškiai matyti grožio ieškojimas ir juo žavėjimasis. Pagyrimų ir pripažinimo dėmesiu tėvai turėtų skatinti estetinių vertybių išgyvenimą, taip pat supratimą, kad kas yra gražu yra ir vertinga! Jie turėtų suteikti vaikams ansktyvų progų dalyvauti įvairios rūšies meno darbe ir pilnai susipažinti su naudojamomis priemonėmis ir kompozicijos pagrindais.

Moralinės vertybės ir elgsena. — Moralinė patirtis yra ryškus asmens motyvavimo aspektas. Ji yra glaudžiai gimininga protinei plėtrai ir emocijos bei impulso kontrolei. Moraliai elgtis reiškia elgtis taip, kaip yra teisinga, bet teisingumo supratimas priklauso nuo vaiko informacijos šaltinių: tėvų, brolių, televizijos, spaudos ir kitų. Penkerių metų vaikas, kuris yra gerai informuotas ir supranta šią sąvoką dar nebūtinai yra moralus asmuo. Buvimas moraliu implikuoja, kad vaikas turi tam tikrą kontrolės laipsnį savo impulsams ir jausmams apvaldyti. Tik normalus savęs apvaldymas įgalina elgtis pagal moralines gaires, kurias vaikas protiškai jau suvokia.

Ugdant moralinį nusiteikimą, asmeniškos atsakomybės pajautimas yra pagrindu. Modernioje namų aplinkoje, deja, yra likę labai maža ruošos darbų, už kuriuos 5 ar 6 metų vaikas gali būti atsakingas. Motinos gali beveik viską pačios atlikti ir dažnai taip elgiasi, kad vaikams nieko nelieka atlikti. Moderni šeima paprastai nesudaro kartu dirbančio vieneto. Daugelis šeimų net neskatina atsakomybės brandinimo savo mokyklinio amžiaus vaikuose. Dažnai tėvas ar motina tiesioginiai atlieka vaikui užduotas pamokas, renka jų žaislus, rūbus ir visa kita. Visa tai prisideda

prie ilgalaikio savarankiškumo stokos ir prie atsakomybės trūkumo. Auklėjimas asmeniškai atsakomybei implikuoja laisvės apribojimą ir kai kurių ribų bei reikalavimų statymą. Be praktikos, atsakomybės ugdymas esti papratai uždelsiamas. Tas pats sakytina ir apie sąžiningumo, ištikimybės, sveikos drąsos, moralinio savistovumo ir savęs apvaldymo ugdymą. Dažnai vaikas negauna progos pabandyti vieną ar kitą reikalingą ar gerą darbą atlikti. Progoms esant, vaikui primintina: Daryk kitiems taip, kaip nori, kad kiti tau darytų! Emanuelio Kanto kategorinis imperatyvas: «Elkis paklusdamas toms taisyklėms, kurias norėtum matyti universaliais įstatymais» yra vertas asmeninio pripažinimo jaunatvės metu. Jaunuolis turi sudaryti tokį moralinį kodeksą, kuris būtų jam pačiam ir visiems kitiems priimtinas.

Religinė patirtis. — Vaikas turi naturalų palinkimą priimti religinę praktiką ir įsitikinimus, jei jie yra vaizdžiai ir suprantamai pristatomi. Yra prasminga, jei religinė patirtis ir praktikos dalis yra gaunami anksčiau negu vaikas yra mokomas katekizmo. Pavyzdziui, kūdikis savo pirmojo gimtadienio proga nunešamas bažnyčion. Ten jo intencija pasimeldžiama. Jis nesupras to veiksmo prasmės, bet pajus taikos ir pagarbos atmosferą Dievo namuose. Motinai meldžiantis kūdikis stebės ne tik ją, bet ir bažnyčios puošmenis bei jos struktūrą. Dvejų ar trejų metų vaikui bus smagu bažnyčion užsukti trumpai maldai. Religiniai paveikslai, statulėlės bei kiti religiniai objektai turėtų būti matomi jo kasdieninėje aplinkoje. Elkindo manymu, religija vaikams yra pirmoje eilėje pajutimas ir veiksmas, kur «Bažnyčia patiekia religinio identiteto formą, bet tik tėvai tegali jai duoti turinį»[19]. Tai atsitinka, kada šeima gyvena meilėje ir kur jausmų palydima religinė praktika tampa neišskiriama šeimos gyvenimo dalimi.

Norint, kad religinės vertybės užimtų centrinę vietą asmens gyvenime, visapusiškas religinis auklėjimas yra būtinas. Įsakymai, išplaukią iš Šv. Rašto palyginimų, turi tapti motivacijos šaltiniu daryti gera dėl meilės Dangaus Tėvui. Religinis motyvavimas veda į pilnutinį gyvenimo prasmės supratimą. Jis yra galutinas kriterijus kitiems vertinimams. Jis turi būti pilnutinio vaiko auklėjimo pagrindu, savo apimtimi apjungiančiu visas gyvenimo sritis. Kristaus kvietimas mylėti bei tobulėti ir šv. Augustino teigimas, kad žmogaus širdis nėra rami iki ji neras ramybės Dievuje, yra dėmesio verti nurodymai bet kokio amžiaus jaunuoliui, o taip pat suaugusiam žmogui.

---

[19] D. Elkind, *The Child's Conception of his Religious Identity*, žr. *Lumen Vitae*, 1964, 19 t., 645-667 psl.

Santrauka ir *išvados*. — Vaikai rodo naturalų atvirumą ir imlumą estetinėms, etinėms, tautinėms ir dvasinėms vertybėms, bet nedaug yra tėvų, kurie dėtų rimtas ir planingas pastangas viso vaiko galių plėtrai ir aukštųjų vertybių puoselėjimui. Nedaug beliko ir mokyklų Amerikoje, kurios rimtai nagrinėja pagrindines žmonijos vertybes ir skatina jų pasisavinimą. Atmesdamas rūpestį vertybėms, dabartinis švietimas marina naturalų jaunuolio troškimą ieškoti prasmės, vertingumo ir transcendencijos. Tuo pačiu metu beaugantieji yra bombarduojami masinės komunikacijos kruša, kur fizinis smurtas ir sadizmas ir kitokios vertybių perversijos kalba nedviprasmiška vaizdų kalba. Tad ar bereikia stebėtis, kad, stokodami angažavimosi prasmingoms vertybėms, universiteto suole besėdį jaunuoliai išsitaria stokoją moralinių principų, kuriais galėtų tvarkyti savo gyvenimą. Daugelis ir suaugusiųjų, neturėdami brandžių vertybių motyvuojančio svorio, jaučia vidinę tuštumą ir yra baimingumo bei stiprių konfliktų «plėšomi», kai gyvenimas pareikalauja sprendimų ir aukos.

Reikia pabrėžti, kad daugumas problemų, su kuriomis jaunimas susiduria, yra kilę iš jų priešhumanistinės patirties gausumo. Jaunuolių reakcijos bei atoveiksmiai yra artimai susiję su jų ligšioline patirtimi, jos trūkumais vertybių pristatyme bei jų ugdyme jų brendimo metu. Dabartinė JAV atmosfera daugumai jaunuolių tesuteikia tik labai skurdžias galimybes suformuluoti humanistines vertybes, kodeksuoti moralinius principus ir sukurti įtaigojančią ir dinamišką pasaulėžiūrą — gyvenimo filosofiją. Dabartinio moralinio ir dvasinio nuosmukio resultatai patys kalba už save: daugiau negu pusė visų nusikaltimų JAV yra jaunimo padaromi.

Etinės ir moralinės vertybės, remiamos religinių įsitikinimų ir idealų, jei jos yra tinkamai pristatomos vaikystėje ir sustiprinamos jaunystės metu, pakreipia brėstantį asmenį į tinkamų gyvenimo formų atradimą. Todėl yra reikalingas gausus humanistinių vertybių liudijimas, o ne jų neigimas. Laikas pripažinti, kad tik aukštos vertybės kuria autentišką žmogiškumą, be kurio įvairios blogybės įsiskverbia į žmogaus vidų ir veržiasi į vis naujus išorinio pasireiškimo būdus.

Moralinio ir dvasinio renesanso galimybės glūdi kiekvienoje naujoje kartoje, jai atsakant į egzistencijos ir žmogaus esmės keliamus klausimus, nes žmogus šv. Augustino mintimi — *quaestio mihi factus sum — aš pats sau pasidariau mįslė*. Tik prasmingiems klausimams iškylant, galima tikėtis surasti ir teisingus atsakymus. Teisingi atsakymai glūdi tose vertybėse, dėl kurių milijonai žmonių paaukojo savo gyvybes, kurios neleidžia nei Kudirkai nei Solženicinui nutilti. Tik aukštųjų vertybių siekiant, gyvenimas pilnėja vertingais uždaviniais ir prasme.

JUSTINAS PIKŪNAS

TEACHING OR IGNORING HUMANISTIC VALUES ?

by

JUSTINAS PIKŪNAS
University of Detroit

Summary

Young children show a natural openness to esthetic, ethical, and spiritual values, but many parents do little to enhance sound foundations for these or other humanistic values. As a rule, American public schools ignore values and stress the teaching of facts and skills, while the mass media provides powerful stimuli to aggression, violence, and other forms of value perversion. As a result, there is a lack of commitment to moral or other high values during adolescence. Many college students are confused as they grope for moral principles to live by. In the context of intense parental and organizational efforts towards the preservation of ethnic heritage and national identity, a large segment of Lithuanian youth diverges rather sharply from the American or Canadian youth — its humanistic values are more deeply engrained into their minds, and altruistic tendencies usually operate to a higher degree.

It is hypothesized that humanistic values and moral virtues if nurtured during the childhood years, would help much to direct the adolescent toward codification of sound universal values worth living for. The pursuit of high values would make life meaningful and help to supersede the rising fear of emptiness, the anxiety of not becoming more fully human. It is the supreme task of early adulthood to discover and to affirm what it means to be fully human in private and social life. Lastly it is a leading task of an adult to reduce entropy by realizing the highest order of values they are capable of recognizing.

TRYS TUZINAI RYŠKIAUSIŲ SANTYKIŲ STUDIJINĖS ANKETOS REZULTATUOSE

Detalūs Antrojo Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso studijinės anketos duomenys buvo atspausdinti *Aiduose* [1]. Ten paskelbti rezultatai parodyti procentais, paskui padalinti pagal lytį, gyvenamąjį kraštą ir studijų šaką. Šis pranešimas nekartos tos medžiagos, bet bandys patiekti porą tuzinų ryškiausių santykių, atrinktų patikrinus keturiasdešimt dviejų klausimų koreliacijas. Koreliacija yra statistinis metodas, įgalinąs pamatuoti esamo santykio artumą ar stiprumą. Visi parinkti duomenys turi maždaug vieną galimybę iš tūkstančio, kad pastebėtas santykis yra grynai atsitiktinis. Iš tikro, apsistota tik ties įdomesnėm koreliacijom, kurios buvo 30 ar dar didesnės. Iš čia ir susidarė tie trejetas tuzinų santykių, kurie paeiliui ir bus paliesti.

Dalyvavimas jaunimo subuvimuose glaudžiai rišasi su dalyvavimu kituose lietuviškos visuomenės parengimuose, buvimu lietuviškų organizacijų valdybose, ir lituanistinės mokyklos lankymu. Dalyvavimas bendriniuose lietuviškuose parengimuose taipgi eina ranka rankon su dalyvavimu lietuviškų organizacijų valdybose, lietuviškos spaudos skaitymu, pasimatymais su lietuvių jaunimu, lietuvių draugų turėjimu ir nusiteikimu su savo vaikais kalbėti lietuviškai. Ten, kur yra lietuviškos radijo valandėlės, randamos ir lituanistinės mokyklos. Tie, kurie atidžiai skaito periodinę lietuvišką spaudą, taipgi skaito lietuviškas knygas, linkę naudoti lietuvių kalbą mėgiamai temai — straipsniui parašyti bei lietuviškai kalbėti savo bendraamžių grupėje. Skaitantieji lietuvišką spaudą taipgi pasišovę su savo vaikais kalbėti lietuviškai.

Lietuviškos knygos skaitymas siejasi su polinkiu naudoti lietuvių kalbą straipsnio rašyme, su lietuvių kalbos vartojimu bendraamžių grupėje bei su lietuviškų knygų pirkimu. Kas knygą perka, ją ir skaitys. Atrodytų, kad noras knygą skaityti veda į knygų krautuvę. Kas pasakyta, nereiškia, kad, jei kas jaunuoliui knygą nupirks ar padovanos, jis ją mielai skaitys. Lietuvišku

---

[1] R. KRIAUČIŪNAS, *Pasaulio Lietuvių Jaunimo II Kongreso studijinės anketos duomenys*, žr. *Aidai*, 1973, 193-198 psl.

knygų pirkimas taipgi turi stiprų ryšį su lietuvių kalbos vartojimu bendraamžių grupėje. Ten, kur yra lituanistinė mokykla, ten ji ir lankoma. Čia savaime suprantamas santykis. Taipgi, mokyklos lankymas žadina nusiteikimą su savo vaikais lietuviškai kalbėti. Tie, kurie su savo bendraamžiais kalba lietuviškai, tiems ir straipsnio parašymas lietuviškai yra patrauklesnis. Tie jaunuoliai, kurie dažnai sueina su lietuvių jaunimu, iš jų tarpo ir draugus pasirenka. Palaiką glaudžius ryšius su lietuvių jaunimu pasisako, kad norėtų savo vestuves turėti lietuviškomis apeigomis. Jie taipgi norėtų su savo vaikais kalbėti lietuviškai ir juos lietuviais užauginti.

Religijos svarba tuokiantis (t.y. sužadėtinio religija) stipriai siejasi su sužadėtinio tautybės svarba bei reguliariu bažnyčios lankymu. Stumiantis toliau — sužadėtinio tautybės svarba tuokiantis rišasi su noru, kad vestuvių apeigos būtų lietuviškos. Norintieji vestuvių lietuviškomis apeigomis yra taipgi apsisprendę vaikams duoti lietuviškai rašomą krikščionišką vardą, su jais kalbėti lietuviškai ir juos lietuviais užauginti. Krikščioniško bei lietuviškai rašomo vardo parinkimas siejasi su pasiryžimu su savo vaikais lietuviškai kalbėti ir juos lietuviais auginti. Tie, kurie vaikus pasišovę lietuviais auginti, tuo pačiu pasiryžę ir lietuviškai su jais kalbėti. Paminėtinas stiprus ryšis tarp tikėjimo Dievu ir bažnyčios lankymo.

Tik kurie rūko marijuaną, pasisako, kad jos naudojimas būtų legalizuotas. Jaunuoliai, kurie dalinasi tomis pat vertybėmis su savo tėvais, su jais randa bendrą kalbą.

Tiems, kurie jau pasimetę šiuose raizginiuose, norėčiau dabar patiekti tipišką anketos jaunuolio veidą. Bus perbėgta per visus 67 klausimus, charekterizacijai parenkant tik aukščiausią procentų koncentraciją.

Tas tipiškas jaunuolis yra mergina. Ji yra apie devyniolikos metų, netekėjusi, gyvena Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ką tik baigusi gimnaziją ir bepradedanti grieztųjų mokslų studijas, nors ir domisi socialiniais mokslais. Ji priklauso gyvenamojo krašto ir lietuvių jaunimo organizacijoms, bet nepriklauso krašto ar lietuvių nei politinėms nei profesinėms organizacijoms. Be abejo, nebaigus studijų, nepriklausymas profesinėms organizacijoms yra labai suprantamas.

Pereitais (1971) metais ji tris ar keturis kartus dalyvavo lietuviškojo jaunimo susibūrime — gal stovykloje, ar suvažiavime, ar kursuose, o gal susirinkime ar sueigoje. Tiek pat kartų ji lankėsi bendriniuose lietuviškosios visuomenės parengimuose — kaip tai koncerte, parodoje, susirinkime. Čia paminėtinas jos dalyvavimas Vasario Šešioliktosios minėjime. Pereitais metais jai teko

įeiti lietuviškos organizacijos valdybon. Greičiausia čia būta jaunimo organizacijos, bet anketos daviniai to klausimo negali atsakyti.

Jos gyvenamoje vietovėje yra lietuviška radijo valandėlė, bet ji jos retai klausosi. Kiek dažniau ji klausosi lietuviškos muzikos, be abejo, iš plokštelių. Ji skaito apie tris perijodinius leidinius, tačiau metų bėgyje ji nenupirko nė vienos lietuviškos knygos. Nė vienos knygos ji nė neperskaitė. Metų bėgyje yra davusi piniginę auką lietuviškiems reikalams. Jos gyvenamoje vietovėje yra ir lituanistinė mokykla, kurią ji lankė apie aštuonerius metus. Tačiau, jei būtų paprašyta parašyti straipsnį savo mėgiamiausia tema, jai būtų lengviau jį parašyti anglų kalba. Nenuostabu, nes ji savo bendraamžių grupėje dažniausiai kalba angliškai. Nors į jos pasimatymus su kitataučiais tėvai nekreipia dėmesio, jos pasimatymai ar suėjimai būna daugiausia su lietuvišku jaunimu. Iš trijų jos draugių ar draugų su kuriom (kuriais) daugiausia laiko praleidžia, visi trys yra lietuviai — lietuvaitės.

Tuokiantis sužadėtinio religija ir tautybė bus svarbus reikalas. Nelabai svarbi sužadėtinio sociolinė-ekonominė padėtis. Norėtų, kad jos vestuvės būtų atliktos lietuviškomis apeigomis. Taipgi norėtų kad ir jos vaikų krikšto apeigos būtų atliktos lietuviškai. Renkant vaikui vardą, parinktų tautinį. Ji norėtų, kad jos vaikai būtų tiek pat lietuviai kiek ir gyvenamojo krašto tautybės. Galvojanti turėti vieną ar du vaikus. Su savo vaikais kalbėsianti tiek lietuviškai tiek angliškai. Už penkerių metų galvoja gyvensianti kaip pasitaikys — nebūtinai tarp lietuvių ar toli nuo jų. Ekonomiškai įsitaisius, didžiausią atliekamo laiko dalį skirtų visuomeniniam veikimui; kiek mažiau laiko nukreiptų savo šeimai ir giminėms. Nežinoma, kiek visuomeninio veikimo energijos tektų lietuviškam reikalui. Tas klausimas anketoje neliestas.

Religijos plotmėje, tiki Dievą ir reguliariai eina bažnyčion. Jos gyvenamoje vietovėje yra lietuviška parapija ir ji jai priklauso. Pripažįsta laisvę vedusiems skirtis, jeigu kartu nėra laimingi.

Paklausus apie vaistų naudojimą nemediciniškiems reikalams, mūsų anketos mergina pasisako, kad pažįsta asmenų, vartojančių marijuaną, bet pati niekada nėra jos rūkiusi. Nepažįsta asmenų, vartojančių amfetaminus ar heroiną. Pati nėra vartojusi nei ėmusi LSD. Pasisako prieš marijuanos legalizavimą.

Dabar pažvelkime į jos padėtį savo šeimoje. Jos nuomone, jos auklėjimas šeimoje jai buvo visapusiškai priimtinas. Jos ir tėvų vertybės bei idealai tiek pat dažnai sutampa kaip ir nesutampa. Dažnai ji randanti bendrą kalbą su tėvais. Tėvams esant

su savo lietuviais draugais, su jais kalba lietuviškai. Jos stebėjimu, vietiniai krašto gyventojai ateivius laiko sau lygiais.

Jos politiniai nusistatymai dar nesusiformavę, bet linkstanti į liberalias pažiūras. Lietuvių politinė veikla jos nedomina. Paskutiniuose krašto rinkimuose nedalyvavo, nes dar buvo nepilnametė. Jos galvojimu, išeivijos pastangos Lietuvos nepriklausomybei atgauti šiek tiek kreipia tarptautinių įvykių raidą palankia kryptimi. Tačiau, jos nuomone, galimybės Lietuvai nepriklausomybę atgauti nepasikeitė per paskutinius dešimt metų. Lietuvai tapus nepriklausoma, ją tik aplankytų.

Galop, mūsų statistinė mergina, atsakydamai šią studijinę anketą, neturėjo jokių sunkumų su lietuvių kalba. Jai taipgi bus įdomūs šios anketos bendri rezultatai.

Šiuo pranešimu buvo pažvelgta į eilę ryškesnių santykių studijinės anketos rezultatuose. Jie išryškino tautinių, visuomeninių ir religinių įtakų išsišakojimą. Antroje pranešimo dalyje bandyta sulipdyti statistinių skaičių apspręstą jaunuolio charakteristiką.

R. KRIAUČIŪNAS

PSICHODELIJA

JOS APRAIŠKOS, PRIEŽASTYS IR PAMOKOS KRIKŠČIONIJAI

Psichodelikos terminą pirmą kartą pavartojo kanadiečių psichiatras Humphrey Osmond. Šį žodį jis taikė tiems narkotikams, kurie žmoguje iššaukia sąmonės išsiskleidimą. Narkotinei psichodelijos grupei priklauso LSD (*Lysergic acid diethylamide*), MDA (*methylendioxyamphetamine*) DMT (*dimethyltryptamine*), DPT (*dipropyltryptamine*), marihuana (*cannabis sativa*), meskalinas (*lophophora williamsii*), psilocybinas (*psilocybe mexicana*) arba «dievišKasis grybas», ir dar kai kurie kiti sintetiniai narkotikai. Sakoma, kad jie turį tokias chemines savybes, kurios sukeliančios vizijas, paaštrinančios pojūčius, apliejančios žmogų džiaugsmo ir malonumo jausmais bei mistiniais pergyvenimais. Dar daugiau. Jie palengviną tarpasmeninius santykius, pašaliną nuobodulį, duodą geresnį įdėjų pasaulio supratimą, pažadiną vaizduotę, atkasą prasmingesnes gyvenimo vertybes ir net praverią duris į dievišku viziju šalį. Kitaip sakant, psichodeliniai narkotikai išskleidžią žmogaus samonę visomis kryptimis. Pažinimas, percepcija (laiko ir erdvės atžvilgiu), pojūčiai, jausmai, savivoka ir kiti psichiniai procesai, šitų narkotikų grupės paveikti, labai suintensyvėją. Svarbiausia, betgi jie perkelią žmogų į ekstazės ir mistikos aukštumas, į naują dirbtinį roju.

Šiame gi rašinyje psichodelikos terminą išplėsime. Jam priskirsime visas tas priemones, kurios žmogų bando perkelti į dirbtinio rojaus debesis. Tarp jų rasime alfos bangų aparatėlius, į smegenis smeigiamus elektrodus, erotiką, meną, muziką, kai kurias terapijos formas, nomadizmą, okultizmą, etnicizmą ir net religiją. Nūdien psichodelija, sąmonę išskleidžiančios priemonės, taip plačiai pasklido, kad jau galima kalbėti apie psichodelinę kultūrą, psichodelinį meną, psichodelinę psichologiją ir net psichodelinę religiją. Nesistebėtina todėl, kad ji patraukė griežtųjų ir «žmogiškų» mokslų atstovų dėmesį. Mūsų gi dėmesys bus kreipiamas į bendrąsias psichodelines apraiškas, jų priežastis ir jų grėsmę, pamokas bei paskatas dabarties krikščionybei.

1. Psichodelikos apraiškos

Antropologas Loren Eisley kalbėdmas apie žmogaus evoliuciją pastebi, kad « nebereikia daugiau smegenų, dabar reikia švelnesnių, tolerantiškesnių žmonių už tuos, kurie mums laimėjo grumtynes prieš ledynus, tigrus ir meškas »[1]. Šitoji pastaba kaip tik ir nurodo psichodelinio žmogaus aspiracijų ir veikimo kryptį. Psichodelija nesiekia gamtos apvaldymo technikos pagalba, bet žmogaus psichės išliuosavimo tos pačios technikos sukurtais įrankiais. Ji tik nori žmogų apsupti džiaugsmo ir malonumo šydu. Bet tie džiaugsmo ir meilės šaltiniai, jos supratimu, glūdi ne šalia žmogaus, bet jo viduje. Žmoguje slypis ir dangus, ir pragaras, puolos ir ginos, egoizmo ir altruizmo instinktai, kančios ir džiaugsmo jausmai. Privalu todėl mokslo ir kitomis priemonėmis vienus instinktus sulaikyti, o kitus išliuosuoti. Tokiu būdu busiąs išaugintas laimingas žmogus ir laiminga civilizacija. Neveltui J. M. R-Delgado, Yale universiteto medicinos fakulteto fiziologijos profe. sorius, ir kalba apie pichocivilizaciją[2]. Juk karas ir kitos blogybės prasideda žmonių sielose, todėl tose pačiose žmonių sielose privalome pradėti ir taikos statybą. Žmogus pats savo jėgomis bandė save kontroliuoti. Jis pajėgė išsilaisvinti savo protavimo galias iš primatų instinktų ir apvaldyti savo jausmus, bet tik su didelėmis pastangomis ir ne visada sėkmingai. Šiandie to paties žmogaus proto ir kilnesnių jausmų išliuosavimas jau galimas greitai veikiančiomis technikos priemonėmis[3]. Šiuomi psichodelikos žmogus ir skiriasi nuo tradicinio krikščionio, kuris tobulumo siekė ilga asketikos praktika ir Dievo malonės pagalba.

Šiuo metu techninės psichodelijos įrankiai dar tebėra labai negausūs. Elektromyografas (EMG - mašina), elektroencefalografas (EEG - aparatas) ir taip vadinami alfa aparatėliai ir yra tie pagrindiniai psichocivilizacijos instrumentai. Ju pagalba bandoma žmones išmokyti kaip kontroliuoti savo fiziologines funkcijas: širdies plakimą (B. Engel, Baltimore), galvos skausmus ir nemigą (Th. Budzynski, J. Stoyva, Colorado), sumažinti kraujo spaudimą (H. Benson, D. Shapiro, Harwardo medicinos mokykla), pakeisti odos temperatūrą (E. Green, J. Sargent, Menninger Foundation),

---

[1] L. Eisley, *The Immense Journey*, New Yorkas 1957, 144 psl.

[2] K. Waggoner, *Psychocivilization or Electroligarchy: Dr. Delgado's Amazing World of ESB*, žr. *Yale Alumni Magazine*, 1970 m. sausio men. nr. Dr. Delgado, atleistas iš Yale universiteto, savo tyrinėjimus tęsia Madrido universitete Ispanijoje.

[3] M. Karlins ir L. Andrews, *Biofeedback, Turning on the Power of Your Mind*, Philadelphia 1972.

gydyti psichosomatines ligas (G. B. Whatmore, Seatle), alfa bangų pagalba persikelti į malonią poilsio būklę (J. Kamiya, San Francisco), prisiminti praeities išgyvenimus (W. Penfield, Montreal) ir t.t. Didžiausio dėmesio, betgi, susilaukė J. Delgado tyrimai [4]. Smegenyse įsmeigtais plonyčiais elektrodais siunčiamomis radijo bangomis Yale universiteto fiziologas galėjo kontroliuoti primatų judesius, sustabdyti puolantį bulių ar mušeiką beždžioniną, sukelti ar pašalinti gyvulio alkį, iššaukti malonumo, draugiškumo bei baimės jausmus žmoguje. Tiesa, pats Delgado prisipažįsta, kad smegenų dirginimo pagalba atsiekta judesių ir jausmų kontrolė dar labai primityvi. Nors jis ir tiki į šio metodo pažangą, bet mato ir jo ribas. Sakysime žmogaus elgesio būdas, kuris dar nėra « įspaustas » smegenyse, negali būti elektrodų pagalba nei išrastas, nei pergrupuojamas. Elektriškai kutendami smegenų paslaptingas zonas nepajėgiame pakeisti individo politinės ideologijos, jo istorijos, tautinio lojalumo ar jo tikėjimo [5].

Griežtųjų mokslų atstovų atsargų optimizmą psichodelinės technikos atžvilgiu paslepia daugiau vaizduote paremtas psichologų optimizmas. Pagal juos netrukus būsią steigiami centrai, kuriuose žmonės išmoks, kaip kontroliuoti savo kūnų ir psichių funkcijas (B. Brown). Biochemija pasieksianti tokį laipsnį, kad būsią nesunku paveikti žmogaus elgesį ir atspėti jo veiksmus. Mokslinėmis priemonėmis (chemija ar elektronais) galima būsią kontroliuoti valstybės vadų valdžios ir jų galios pavartojimą. Tokiu būdu būsią galima apsisaugoti nuo hitlerių, stalinų, o kai kam gal ir nuo nixonų [6]. Dirginant atatinkamus smegenų centrus, senukai galėsią dar sykį pergyventi malonius praeities momentus, kuriais jie džiaugėsi dar būdami jauni. Vadinasi jie galėsią « santykiauti » su draugais, kuriuos jie pažino ir mylėjo dar žydinčiose jaunystės dienose (Arthur C. Clarke) [7]. Pagaliau būsią galima įrašyti surežisuotus malonius įvykius į juosteles ir jomis, elektroniniu ar kitokiu būdu, maitinti žmogaus smegenis. Tų juostelių sukeltų vaizdų džiaugsmingos iliuzijos bus neatskiriamos nuo tikrovės [8]. Gal būt visai netolimoje ateityje psichocivilizacijos vaikai nešiosią elektrodus, kuriuos patys, pagal reikalą, valdysią. Nešio-

---

[4] Jose M. R. Delgado, *Physical Control of the Mind: Toward a Psychocivilized Society*, New Yorkas 1969.

[5] Ten pat, 193 psl.

[6] Žr. K. B. Clark, *The Pathos of Power: A Psychological Perspective*, zr. *American Psychologist*, 1971, 26 t., 1047-1057 psl. ir *A Fail-Safe Plan*, žr. *Newsweek*, 1973 m. kovo 19 d.

[7] A. Clarke, *Profiles of the Future*, New Yorkas 1963.

[8] D. C. Compton, *Synthajoy*, New Yorkas 1968.

tojas, sakysime, mygtuko paspaudimu galėsiąs pasidaryti lytiškai pajėgiu, kristi į gilų miegą, arba, pagal norą, pasilikti budriu. Kitų sagučių pagalba jis galėsiąs sumažinti ar padidinti apetitą valgiui, panaikinti skausmą, įgauti drąsos baimėje, ar nusiraminimo įsiūtyje [9].

Kai technologinė psichodelija dar tebėra lopšyje, tai jos narkotinė sesuo pasidarė daugeliui gerai pažįstama bičiule. Ji, ypač prieš porą metų, buvo dažnu svečiu turtinguju puotose ir skurdžių susibūrimuose. Ji lankė mokyklas (dar tebelanko), kareivines ir net religines apeigas. Ji stipriai naudota ir piktnaudota. Palikę narkotinės psichodelijos piktnaudojimą, sustosime tik prie jos pažinties su mokslininkais ir psichės gydytojais. Mat jų patirtis ir studijos labiau nušviečia miglotų apraiškų kontūrus.

Psichodeliniai narkotikai atkreipė tyrinėtojų dėmesį tik tada, kai anglų rašytojas Aldous Huxley, pats išmėginęs meskaliną, apskelbė jo teigiamą įtaką žmogiškajai psichei, ypač religiniam žmogaus gyvenimui, kuris narkotikų pagalba priartėjęs prie dangaus vartų [10]. A. Huxley tvirtinimu suabejojo Oxfordo universiteto lyginamųjų religijų profesorius R. G. Zachner. Išmėginęs meskaliną jis priėjo išvados, kad jame nėra nieko specifiškai krikščioniško. Meskalino iššaukta patirtis nėra teistinis, bet psichologiškai natūralus misticizmas. Vadinasi, kataliko profesoriaus nuomone, narkotinė psichodelija neatidaro vartų į religinį misticizmą [11]. Tačiau A. Huxley su narkotine psichodelija jau nebesiskyrė. « Mano patirtis su Marija mane įtikino, kad gyvieji gali daug padaryti, kad palengvintų mirštančiojo atsiskyrimą, kad žmogiškosios egzistencijos gryną fiziologinį aktą pakeltų į sąmoningumo, o gal net į dvasingumo plotmę », rašė jis po savo pirmos žmonos mirties [12]. Mat paskutinėse jos gyvenimo valandose Huxley ir bandė hipnoze ir psichodeline narkoze perkelti savo žmonos atmintį ir vaizduotę į praeities malonius įvykius, kad palengvinus jos atsiskyrimo skausmus. Savo romane *Island* jis kalba apie « mokshamedicine », kuri salos gyventojuose iššaukianti regėjimus ir juos išlaisvinanti nuo mirties baimės. Tokiu būdu ji įgalina žmones gyventi pil-

---

[9] A. ROSENFELD, *Second Genesis*, 1969.

[10] ALDOUS HUXLEY, *The Doors of Perception*: *Heaven and Hell*, New Yorkas 1954.

[11] Zachnerio ir Huxley ginčai šiuo klausimu yra išleisti atskira knyga: R. C. ZACHNER, *Mysticism*: *Sacred and Profane*, Oxfordas 1957.

[12] Cituota iš W. RICHARDS, ST. GROF, L. GOODMAN ir A. KURLAND, *LSD — Assisted Psychotherapy and the Human Encounter with Death*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m. 2 nr., 1211 psl.

nesne be rūpesčių kasdienybe. Anie «moksha» vaistai yra ne kas kita, kaip anksčiau minėti chemikalai. Pats Huxley, antrosios žmonos liudijimu, kelias valandas prieš mirtį paprašė LSD. Jis mirė vėžiu 1963 m.

A. Huxley pėdomis pasekė jaunas ir talentingas Harwardo psichologas Timothy Leary. Jis tikėjo, kad narkotinė psichodelija esanti Prometėjaus dovana pasauliui paklydusiam materializme, godume ir nesantaikoje. Už šitas dovanas Harwardo «Prometėjus» atsidūrė kalėjime [13]. O jo siūlyta psichodelinės ugnies palaima pasauliui dar tebėra labai abejotina. Tačiau su Leary pasišalinimu narkotinės psichodelijos eksperimentai Harwarde nepasibaigė. Verta, pavyzdžiui, paminėti gydytojo W. N. Pahnke Didžiojo penktadienio bandymas [14]. Bandomieji buvo protestantų teologijos studentai dalyvavę Didžiojo penktadienio pamaldose ir po to gavę psilocybino dozę [15]. Skirtumai tarp grupių buvo pastebimi net po 6 mėnesių. Gavusieji narkotiką paliko jautresni kitiems žmonėms, parodė daugiau susidomėjimo ir rūpesčio juos supantiems įvykiams ir dalykams.

To paties A. Huxley patarimu, kad narkotine psichodelija lengvintume mirštančiųjų atsiskyrimą, vis labiau pradedama sekti. Įvairiose USA medicinos mokyklose ir ligoninėse mėginama nustatyti psichodelijos įtaką nepagydomiems vėžio ligoniams. E. Kast, S. Cohen, W. Richards, St. Grof, L. Goodman, A. Kurland, bene bus vieni iš charakteringesniųjų šių bandymų pravedėjų [16]. Bandymams parenkami ligoniai skyrėsi amžiumi, lytimi, religija ir kitomis savybėmis. Tačiau visi jie buvo šiam įvykiui paruošti, užmezgant glaudžius ryšius su terapistu, sudarant pasitikėjimo atmosferą. Tai paprastai atsitikdavo po ilgų diskusijų gyvenimo filosofijos ir tarpasmeninių santykių klausimais (ypač su jiems reikšmingais asmenimis). Tik po to ligoniai gauna LSD ar kitokį psichodelinį narkotiką. Sakoma, kad daugumos (apie 70%) nuotaika pasikeitusi pozityvia linkme. Ligonys pradėję žiūrėti į mirtį kaip į perėjimą į kitą egzistencijos plotmę. Pasirodęs gilus tikėjimas

---

[13] Leary kolega, to paties fakulteto profesorius, R. Alpert, pasitraukęs iš Harward, tapo jogos mokytoju Indijoje. Dažnas kalbėtojas Jungtinių Amerikos Valstybių universitetuose. Paskutiniais metais grįžo į JAV.

[14] Šis bandymas plačiau atpasakotas ir paaiškintas W. Houston Clark knygoje *Chemical Ecstasy, Psychodelic Drugs and Religion*, New Yorkas 1969, 77-78 psl.

[15] Bandomoji ir kontroliuojanti grupės turėjo po 10 studentu.

[16] Žiur., W. Richards, St. Grof, L. Goodman ir A. Kurland, *LSD — Assisted Psychotherapy and the Human Encounter with Death*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m 2 nr., 121-150 psl.

į galutiną visos kūrinijos vienybę, kurios dalimi jie patys pajutę beesą. Pasikeitusi vertybių skalė ir gyvenimo perspektyva. Ambicija, pasisekimas, pinigai, užimama vieta bei valdžia pasirodę absurdiški. Tokia nepagydomo vėžio ligonių mąstysena bei jausena pasilikusi iki pat mirties. Tačiau ar šitokioje sukilnintoje pažiūroje į gyvenimą ir mirtį reikalas eina apie chemijos iššauktą iliuziją, ar apie objektyvios tikrovės įžvalgą, tyrinėtojai sau galvų nekvaršina. « Ar aprašytieji sąmonės pasikeitimai turėtų būti laikomi gailestinga savęs apgaule, ar gilia į gamtos ir žmogaus prigimtį įžvalga, yra tik akademinis klausimas »[17]. Vadinasi moksliškiems sielų gydytojams nerūpi; ar psichodelinėje kontempliacijoje užtikta dievybė ir gyvenimo amžinybė yra tikri dalykai, ar ne. Jiems tik rūpi, kad ligonių paskutinės dienos pasidarytų pakeliamesnės ir jų mirtis priimtinesnė. Kitaip sakant, jiems svarbi ligonio savijauta (subjektyvinis pergyvenimas), ne objektyvi tikrovė.

Gausiai studijuojama ir psichodelinių narkotikų paveika sveikiems (bent fiziškai) žmonėms. Būdingiausiais šitokių tyrinėtojų grupės atstovais reikia laikyti Stanislovą Grofą ir Walter Pahnke[18]. Marylando psichiatrinių tyrimų centro vedėjas Grofas pats asmeniškai yra pravedęs virš 2600 LSD sesijų[19]. Jis naudojo taip pat ir meskaliną, psilocybiną, DPT (*dipropyltryptamine*) ir MDA (*methylendioxyamphetamine*). « Gvinėjos kiaulytėmis » jis pasirenka emocinius ligonis, prie psichozės ribų priartėjusius individus, šizofrenikus, lytinius iškrypėlius ir narkotikus. Savanoriškai bandymams pasidavusių tarpe randame psichiatrų, psichologų, studentų, tapytojų, skulptorių, muzikų, filosofių, mokslininkų, dvasiškių ir net teologų. Pastarieji interesavosi psichodelinės patirties mistinėmis-religinėmis apraiškomis. Dr. Grofo nuomone psichodeliniai nar-

---

[17] Ten pat, 146-47 psl.

[18] Įdomios jų studijos: W. Pahnke, *Implications of LSD and Experimental Mysticism*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1962, 69-102 psl.; St. Grof, *Varieties of Transpersonal Experiences: Observations from LSD Psychotherapy*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m. 1 nr., 45-80 psl.

[19] Paskutiniųjų bandymų išvadose sakoma, kad LSD nesužalojąs gyvo organizmo chromozomų nei nedaręs jokios pastebimos žalos genams. Todėl nesą pagrindo uždrausti saikingus grynos LSD prižiūrimus bandymus (išskyrus neščias moteris): N. I. Dishotsky, ir kiti, *LSD and Genetic Damage*, žr. *Science*, 1971, 172 t., 431-440 psl. Yra ir kitokių nuomonių apie fizines psichodelijos žalas organizmui. Pavyzdžiui, medikai A. Malcolm, F. A. Demsworth, H. Kalant tvirtina, kad marijuana esanti fiziškai kenksminga žmogaus organizmui.

kotikai galėtų pasitarnauti psichologijos mokslui ir pačiam žmogui. Pirmuoju atveju psichodelinė chemija lyg koks mikroskopas nušviestų paslaptinguosius žmogaus psichės labirintus, leisdama juose pamatyti tai, ko nuoga akis pastebėti neįstengia. Antruoju gi atveju ji padėtų išsiskleisti žmogiškos sąmonės potencijalui [20]. Iš tiesų Grofas ir tvirtina, kad jo bandomųjų sąmonės ir išeinančios iš *ego* ribų bei laiko ir erdvės rėmų. Gi jų jausmai išsilieją į «okeaninę» ekstazę. Šis sąmonės skleidimasis, Grofo tvirtinimu, pereinąs tris klinikinius tarpsnius: pragarą, skaistyklą ir dangų arba atgimimą. (Būdamas psichoanalitiku, psichodelinės terapijos vyksmą jis dar palygina su gimdymo procesu). Pirmame tarpsnyje žmogų apsupanti amžina baisa, beviltiškumas ir beprasmybė. Pasaulio ir asmens egzistencijos apsigaubiančios absurdo šydu. Metafizinė vienatvė ir kaltės pajautimas darosi nebepakeliamas. Siela, kaip krikščionių mistikai sakytų, gyvena glūdžioje nakties tamsoje. Antrame laipsnyje tarp beviltiškos kančios prasimušąs ir vilties džiaugsmas, šalia agonijos prasikalą ir ekstazės diegai. Paprastai šitie abu tarpsniai yra lydimi ir fizinio skausmo apraišku: galvos spaudimo, prakaito, vėmimo, kūno virpėjimų, konvulsijų ir t.t. Pagaliau trečiame psichodelinio gydymo tarpsnyje «ligonio» pasaulis apsiliejąs žavingomis spalvomis. Išsigelbėjimo, nugryninimo bei meilės nuotaika pagauna į psichodelinį «dangų» patekusį žmogų. Čia įvyksta ir vertybių persigrupavimas. Sakysime, ir jiems kaip ir nepagydomiems vėžininkams, turtas, prestižas, garbė ar aukštos vietos pasirodo nebereikšmingi dalykai.

Dr. Pahnke LSD tyrinėjimuose aprašyta patirtis, atrodo turi visas autentiško misticizmo psichologines žymes: vienybę (pojūčių ir individualybės pajautimas išnyksta, objekto-subjekto skirtumas empirinėje plotmėje pradingsta), objektyvumą ir realumą (galutinės tikrovės betarpišką, ne sąvokinį pažinimą), laiko ir erdvės peržengimą, sakrališkumo jausmą (pagarbi baimė *mysterium tremendum* akyvaizdoje), gilią, pozityvią nuotaiką (džiaugsmą, meilę, palaimą, ramybę), paradoksiškumą (aristotelinės logikos dėsnių pažeidimą, pilnesnį supratimą už logikos ir sąvokinio proto ribų), pergyvenimų neišsakomumą turimais lingvistiniais simboliais, praeinamumą ir, pagaliau, pozityvų laikysenos ir elgsenos pasikeitimą [21].

Kiti tyrinėtojai, kaip, pavyzdžiui, psichologas H. L. Barr ir

[20] St. Grof, *Theoretical and Empirical Basis of Transpersonal Psychology and Psychotherapy: Observations from LSD Research*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1973, 1 nr., 15-53 psl.

[21] W. N. Pahnke, *Implications of LSD and Experimental Mysticism*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1962, 69-102 psl.

medikas R. J. Langs, sudėtinga metodika pravestais bandymais aprašytų psichodelinių apraiškų nepaneigia, bet tik jas susiaurina. Jie priėjo išvados, kad LSD reakcija seka ir prasmingai rišasi su esama asmenybės struktūra. Žinant todėl asmenybės psichologinį audinį galima esą atspėti ir jos atliepą į psichodelinių narkotikų poveikį. Jų eksperimentuose kiekvienas individas reagavo pagal savo psichinės apsaugos sistemos stiprumą, pažinimo stilių ir kitus asmenybės struktūros aspektus. Užtat stiprūs, psichologiškai subrendę, jautrūs, lankstaus būdo asmenys patiria Grofo aprašytą okeaninę ekstazę. Gi žmonėms, kurie neturi lanksčių apsaugos mechanizmų, lengvo priėjimo prie pirminių pasąmonės procesų, tie patys psichodeliniai narkotikai gali atnešti daug sunkumų, bei padaryti daug žalos [22]. Vadinasi, jei šitos išvados yra teisingos, tai cheminės psichodelijos gydomasis veiksmingumas būtų labai ribotas. Tuomi tačiau, jai dar nepaneigiama galia iššaukti mistinius pergyvenimus tam tikruose individuose. Humanistinės psichologijos kūrėjui A. Maslowui jau prieš dešimtį metų «pasidarė visai aišku, kad tam tikri narkotikai, psichodelikais vadinami, dažnai iššaukia ekstazę (*peak experience*) tinkamuose žmonėse ir tinkamomis aplinkybėmis» [23]. Kitas psichologijos mokslų šulas G. Murphy irgi laiko cheminę psichodeliją tinkama sąmonės praplėtimo priemone [24].

Šiuo metu psichodelija reiškiasi ne tik cheminėmis bet ir erotinėmis formomis. Kaip narkotika taip ir erotika rado pripažinimą mokslo įstaigose ir visuomenės akyse. Kai, beveik prieš 30 metų, lytinio tyrimų instituto vedėjas Alfred Kinsey ir jo bendradarbiai pradėjo apklausinėjimus apie intymų lytinį gyvenimą, visuomenėje kilo protestų audra. Tuo tarpu, 20 metų vėliau, W. H. Masters ir V. E. Johnson (dabar ponia Masters) ėmus laboratorijoje studijuoti lytinio akto fiziologines detales, susilaukta menko visuomenės pasipiktinimo. Šitiems bandymams, tyrinėtojų nustebimui, nebereikėjo samdyti prostitučių. Akademinėje bendruomenėje ir pagarbioje visuomenėje atsirado pakankamai savanorių. Nūdien vakarų pasaulyje, išskyrus mažas Airijos saleles, nebeliko J. C.

---

[22] H. L. Barr ir R. J. Langs, *LSD: Personality and Experience*, New Yorkas 1972, 164-165 psl.

[23] A. H. Maslow, *Religion, Values and Peak Experiences*, Columbus, Ohio, 1964, 27 psl.

[24] G. Murphy, *Human Psychology in the Context of the New Knowledge*, žr. *Main Current*, 1969 m. kovo-balandžio mėn., 69 psl.

[25] J. C. Messenger, *The Lack of the Irish*, žr. *Psychology Today*, 1971 m. vasario mėn.

Messengerio aprašytų sekso puritonų [25]. Mažai kas, net ir katalikų tarpe, stebisi ar piktinasi be formalių vedybų drauge gyvenančiomis poromis. Šis paprotys vis labiau prigyja studentų tarpe. Daniel Yankelovich apklausinėjimai rodo, kad 1969 m. 43% universitetinio jaunimo pritarė didesnei seksualinei laisvei. 1973 m. šis procentas pakilo iki 63% [26]. Grupinis seksas, keitimasis partneriais, žmonų mainai jau nebėra turtinguju privilegija. Vieni tokio gyvenimo stiliaus griebiasi moterystės nuobodulio verčiami, kiti utopinės iliuzijos suvilioti tikisi pagerinsią pasaulį, panaikindami moterystės « nuosavybę » bei lytinį ekskluzivizmą [27]. Pagaliau homoseksualų drąsa išeiti į viešumą, reikalaujant sau lygių teisių, taip pat rodo, kad žmonių laikysena seksualinių klausimų atžvilgiu pasidarė tiesesnė ir atviresnė. Iš to visgi negalima daryti išvados, kad pažiūrų laisvumas bei lytinio elgesio normų lankstumas jau savaime reikštų dorinį nuosmukį.

Taip vadinamoji lytinė revoliucija, kaip ir kiekviena visuomeninio gyvenimo kaita, turi savo teoretinių grindėjų, pranašų bei aiškintojų. Tokiais, erotinės psichodelijos pranašais reikėtų laikyti Wilhelm Reich, Herbert Marcuse ir Norman Brown. Jau senokai Reichas, ne Freudas, įrodinėjo, kad autentiškas ir laisvas asmuo pasirodysiąs tik tada, kai visuomenės nukalti šarvai suvaržą seksą būsią sulaužyti, kai *eros* išsivaduosiąs iš *superego* priespaudos [28]. Marcuse gi mano, kad nepritekliaus civilizacija pavertė žmogų darbo įrankiu. Užtat pertekliaus civilizacija privalo žmogaus kūną padaryti malonumo priemone. Juk žmogaus gyvenimo siekis ir esąs jo pogeidžių bei norų patenkinimas. Seksas ir yra vienas iš pačių stipriausių protingosios būtybės potroškių [29]. Tuo tarpu N. Brown bando keisti pasaulį poetinės vaizduotės pagalba. Amžinasis žmogaus kūnas besidžiaugiąs polimorfine perversija ir sudaro erotinio misticizmo viziją [30]. Taip hedonizmas maišomas su misticizmu, tikrovė su vaizduote, religiniai polėkiai su erotiniais potraukiais, kad tik išsivadavus iš sausų racionalizmo formų.

Religinės psichodelijos apraiškos savo įvairumu, atrodo, pra-

---

[26] Duomenys paimti iš *U. S. News and World Report*, 1974 m. birželio 3 d., 66 psl.

[27] G. D. Bartell, *Group Sex*, New Yorkas 1971.

[28] W. Reich, *Character Analysis*, Th. Wolf vertimas, New Yorkas ³1949.

[29] H. Marcuse, *Eros and Civilization : A philosophical Inquiry into Freud*, Londonas, 1972.

[30] N. O. Brown, *Le corps d'amour*, vertė R. Dadoun, Paryžius 1968.

šoka net ir jos chemines išraiškas. Sprendžiant vien tik iš raštijos, galima spėti, kad paskutiniu dešimtmečiu žmonių susidomėjimas juodąja magija, kerėjimais, astrologija, šėtono kultu bus labai pagyvėjęs. Pridėkime dar spiritualistines «bažnyčias», susižavėjimą rytų religijomis, įvairius Jėzaus sekėjų būrius ir turėsime religinės psichodelijos pavyzdžius, jausminės ekstazės išsiliejimą religiniais pavidalais. «Basi, nuskustomis galvomis, geltonais sutanais apsitraukę šoka budistų vienuoliai. Būgnų garsais jie bando paskandinti Jėzaus vardą šaukiančių krikščioniškų hipių balsus. Kiti, jogos mąstytojai, kojas pasikišę tylomis leidžiasi į kontempliacijos kelionę». Taip E. B. McNeil prieš metus aprašė Kalifornijos universiteto aikštę [31]. Kristaus monograma ant marškinių, Kristaus lapukai ant mašinų langų, Jėzaus guzikėliai, daugybė Jėzaus laikraštėlių, Jėzaus muzika (*Jesus Christ Superstar, Godspell*), Jėzaus giesmės naktiniuose klubuose, katalikiško pogrindžio liturgija, spalvingais balionais pasipuošus jausminis dalyvavimas šv. mišiose, tai vis tie religinės mišrainės reiškiniai. Vieni šioje mišrainėje mato religinį atgimimą, kiti, ypač psichologai jį vertina gana skeptiškai. Sakysime, psichologai R. L. Adams ir R. J. Fox Jėzaus generacijoje įžiūri emocinės atramos ieškojimą, o ne subrendusias religines apraiškas [32].

Psichodelija palietė ir įvairių pavidalų meną: žodžio, garsų, spalvų, grynąjį ir pritaikomąjį meną. Iš visų meno formų ji pašalino intelektualinį, sąvokinį, perceptyvinį elementą. Užtai turime literatūrą be fabulos ir siužeto, filmus be turinio ar intrygos, muziką be melodijos (tik trenksmas ar dundesys), tapybą be tematikos (tik spalvos ar linijos). Jei kurtinantys garsai ar akinančios spalvos sukelia bet kokių pergyvenimų, tai šitie dirgikliai, psichodelijoje, ir laikomi menu. Jei medžio stubure matai Mykolo Angelo Mozę, tai tas stuburas jau yra menas. Vadinasi psichodelijoje ne menininko, bet žiūrovo vaizduotė kuria meną. Tiesa, ir prancūziškasis meno genijus Gaugin ne tikrovę, bet savo vaizduotės vizijas perkelė į drobę. Tačiau jo spalvomis išreikštos žemiško rojaus vizijos buvo žiūrovui suprantamos. Psichodelinė tapyba lyg kokia haliucinacija negali būti suprantama, o tik pajaučiama.

Sąmonės išsivadavimas iš racionalizmo varžtų reiškiasi ir kitomis kultūrinėmis formomis: aprangos stiliumi ir spalvingumu,

---

[31] E. B. McNeil, *Being Human: The Science, of Psychological Experience*, New Yorkas 1973, 247-251 psl.

[32] R. L. Adams ir R. J. Fox, *Mainlining Jesus: The New Trip*, žr. *Society*, 1972 m. vasario mėn.

nomadizmu, pasitraukimu iš visuomenės, susižavėjimu etninėmis grupėmis ir t.t. Meksikos, Kūbos, Italijos kaimiečiai atrodo psichodelinei fantazijai įkūnytu laisvo žmogaus idealu. Šitie žmonės mat nevaržo savo jausmų. Jie juokiasi ir verkia, šūkauja ir dainuoja, rėkauja ir keikiasi. Žodžiu, jie kitoki nei mandagūs, jausmų išraiškas apvaldę, korektiški džentelmenai. Tie balti, juodi ir rudi kaimiečiai turi «sielas». Tokių «sielų» laisvės beieškodami turtingųjų vakarų jaunieji nomadai keliauja beveik po visus pasaulio žemynus [33]. Nelanko jie muziejų ar istorinių paminklų. Praeitis jų nevilioja. Jie tik eina, baladojasi, diskutuoja, susitinka ir vėl skiriasi. Vieni protarpiais dirba, kiti elgetauja. Visi tačiau dalinasi ta pačia iliuzija, kad fizinė laisvė užpildysianti dvasinę tuštumą.

Psichodelija pralaužė ir sielų žinovės psichologijos sienas. Kas, pavyzdžiui, prieš dešimtmetį buvo laikoma egzotika, gal net ir šarlatanizmu, šiandie ir didžiuosiuose universitetuose jau pripažįstama teisėtu mokslinių studijų objektu. Sakysime tame pačiame Harwardo universitete, iš kurio prieš keletą metų buvo išvytas T. Leary, studijuojama budistinio mąstymo įtaka sąmonei [34]. San Francisco neurofiziologinis institutas ypač domisi pakeistos sąmonės fiziologinėmis apraiškomis. To paties miesto valstybinė kolegija turi psichodelinių tyrimų institutą. Dr. W. G. Bigelow, žymus Toronto universiteto medicinos fakulteto chirurgas, tyrinėja už maldos galios slypinčią psichinę energiją. Žodžiu, pirmą kartą moderniųjų mokslų istorijoje mokslinis žingeidumas atsisuko į užmirštą žmogiškosios sąmonės pusę.

Nuo teoretinės neatsilieka ir gydomoji psichologijos šaka. Psichodelinė terapija jau yra tiek pažengusi, kad jau turime tarptautinę psichodelinės terapijos sąjungą. Represijos amžiuje psichoanalistai gydė neurozes. Baimės ir nerimo laikotarpyje bandyta emocinio sutrikimo simptomus šalinti elgesio modifikacija bei kitais dinaminės terapijos būdais. Nūdien, nuobodulio amžiuje

---

[33] Psichodelinis nomadizmas nemaišytinas su natūraliu jaunimo noru judėti, keliauti, pažinti kraštus, žmones ir kultūras.

[34] D. GOLEMAN, *The Buddha on Meditation and States of Consciousness*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1972 m. 1 nr., 1-44 psl. Antra dalis tame pačiame žurnale: 1972 m. 2 nr., 151-210 psl. Pridėtas 120 šį klausimą liečiančių studijų sarašas (bibliografija). Ji liečia paskutinius 5-10 metų laikotarpį. B. TIMMONS ir J. KAMIGA, *The Psychology and Physiology of Meditation and Related Phenomena, Bibliography*, žr. *Journal of Transpersonal Psychology*, 1970, II t., 41-58 psl. Literatūros sąrašas apima 1925-1969 m. ir siekia arti 400 studijų. Didžiulė dauguma veikalų parašyta paskutiniaisiais metais.

dėmesys kreipiamas į savęs išsiskleidimą, ne į neurotinių simptomų pašalinimą. Žmonės šiandie griebiasi terapijos ne todėl, kad jie blogai jaučiasi, bet dėl to, kad jie nepakankamai gerai jaučiasi. Tokių «ligonių» yra daugybė. Gi esant paklausai, atsiranda ir pasiūla. Dygsta įvairūs saviugdos būdai. Kelionė į sąmonę, lytinio pažadinimo pratybos, Esalen meilės masažai, bioenergetika, «Rolfing», pirmykštė terapija, reichinis juslingumas, maisto, šokių, muzikos terapijos... — tai tik keletas ant švediško stalo psichodelinės terapijos patiekalų [35]. Visi tie patiekalai žada betarpišką prisotinimą — juslinį, dvasinį ir socialinį pakilimą dabar. Gydymo vaisių nereikia laukti nei metus nei kitus. Tačiau būdingiausia, kad tie naujai gimstą gydymo būdai vis labiau ir labiau dengiasi hedonizmo ir religijos skraistėmis. Kodėl? Šis klausimas betgi mus veda į psichodelijos apraiškų priežastis.

2. Priežastys ir pavojai

Sudėtinga žmogaus būsena, paini yra ir jo veiksena. Sunku todėl, jei iš viso įmanoma, pasekti jo veiksenos priežastinius sąryšius. Vargu ar galima išnarplioti ir psichodelikos apraiškų mazgus. Tačiau, aprašant psichodelijos reiškinius, neliesti jų kilmės būtų tas pats, kaip užregistruojant kalbos garsus, nesistengti pagauti jų prasmės; tas pats kaip rinkti įvykius neklausiant, iš kur ir kodėl jie čia ateina. Vis dėlto ir su geromis intencijomis nelengva atspėti psichodelijos «iš kur ir kodėl». Mat kaip tik šiuo klausimu trūksta išsamesniu studijų. Tenkinsimės užtat tik ribotomis paskirų tyrinėtojų išvadomis, apibendrinta spekuliacija, intuityvine įžvalga. Anaiptol nedaug tesuklysime ieškodami psichodelijos daigų mažose bendruomenės grupėse (šeimose) ir dvasiniame gyvenimo laikotarpio klimate.

Sociologo H. Millerio nuomone psichodelinės apraiškos, kaip narkotikai, jautrumo grupės, kaimietiško charakterio idealizavimas, nomadizmas, Jėzaus «tripai», seksualinis laisvumas, esą ne kas kita, kaip «laisvės ir autentiškumo siekis pojūčių ir jausmų pavidaluose» [36]. Jei taip iš tiesų yra, tai reikia prileisti, kad dabartinės jaunosios kartos nario pojūtinė sistema deramai nebefunkcionuoja. Matyt jo pojūčių sistema nebeperduoda, o gal ir nebe-

---

[35] P. London, *The Phtscheerapyy Boom. From the Long Couch for the Sick to the Push Button for the Bored*, žr. *Psychology Today*, 1974 m. birželio mėn., 63-68 psl.

[36] H. Miller, *On Hanging Loose and Loving: The Dilemma of Present Youth*, žr. *Journal of Social Issues*, 1971, 27 t., 3 nr., 40-41 psl.

pagauna garsų, skonio, lietimo, kvapo ir regėjimo pavidalais išreikšto pasigėrėjimo bei pasigrožėjimo. Tai atsitinka todėl, kad moderniojo žmogaus jusliniai priimtuvai yra užverčiami podirgių lavina. Jau ankstyvoje vaikystėje vaikas apverčiamas žaislų žaislelių, daiktų daiktelių krūvomis, lyg protinis smalsumas tebūtų vien tik objekto ne subjekto išdava. Skrendančios, švilpiančios karikatūros televizijoje užtrina ribas tarp fikcijos ir tikrų dalykų. Vėliau vaizdai, žybčiojančios šviesos, garsai kinų ekranuose, televizoriuose ir mokyklų vaizdinio mokymo priemonėse be perstogės atakuoja išvargintą smegenų žievę (*cortex*). Neturėdama išugdyto kognityvinio plano, centrinė nervų sistema nebepajėgia sugrupuoti jai pojūčiais patiekiamos medžiagos. Ji pradeda nebereaguoti į dirgiklių kalnus. Taip pojūčiai ir pražūsta dirgiklių tvane. Juslės atbunka. Žmogus turėdamas akis nebemato ir turėdamas ausis nebegirdi. Narkotinė psichodelija kaip tik ir atidaro akis ir ausis. Spalvos darosi spalvingesnės. Garsai įgauna nuostabius pavidalus. Pojūčią banalumas dingsta. Pagaliau individas pradeda patirti grožį. Kad tas grožis egzistuoja psichodeliko įvaizdžiuose, ne tikrovėje jam visai nesvarbu. Svarbu tik, kad jis gali tokį grožį pergyventi. Jis pradeda tikėti pasiekęs autentišką tikrovės pajautimą neperkoštą per visuomenės užtemptą filtrą. Tačiau pojūčiai be prasmės konteksto veda į kognityvinę maišatį. Vietoje autentiško pažinimo gaunasi tikrovės ir savęs paties klaidingas apčiuopimas. Ko cheminė psichodelija nepasiekia, tą stengiasi papildyti jos sesuo psichologinė psichodelija. Jos gydomieji metodai (biogenika, masažai, kvėpavimas, relaksacija, muzika, šokiai...) tarnauja žmogaus jusliniams poreikiams. Jų patenkinimas turėtų laisvalaikius paversti pasigardžiuotina, prasminga ir gilia patirtimi.

Emocinio alkio priežasčių tas pats Milleris ieško pasiturinčių šeimų gyvenimo stiliuje. Ten laikytasi griežtos emocinės dietos. Vyravusi tyli bet pažabota, mandagi bet šalta, švelniai geraširdiška, bet plokščia nuotaika. Nebuvo ten nei klyksmo, nei šauksmo, nei linksmos iki pilvo gelmių kvatonės, nei skausmingo iki ašarų verksmo. Tylūs, pusiau besišypsą, kartais pusiau susiraukę, geraširdiški, bet plokštūs, tikruosius jausmus nuslepią veidai supo augančią generaciją. Tokia nuotaika nuslopino, jei neuždusino, jaunųjų jausminės išraiškos potencialą. Vis dėlto užgniaužtos asmenybės dalis ieško išraikos. Ypač gerą progą ir duoda taip vadinamos jautrumo grupės. Jose jausmams leidžiama pasireikšti be kontrolės ir vožtuvų. Ten niekas už jausmų rodymą nei baramas,

[37] J. R. Royce, *The Encapsulated Man*, Princeton 1964, 3 psl.

nei baudžiamas. Dalyviai gali šaukti, rėkti, verkti ar juoktis. Žinoma toks žmonių susitikimas dar neveda į gilesnius asmeninius santykius. Jie paliečia tik asmenybės paviršių. Paviršiuje pasilieka ir psichodelinės narkozės išvaduotos emocijos. Narkozės įtakoje individai pasidaro savo draugams nuolaidūs ir tolerantingi, bet drauge ir atokūs ir į save nusigręžę. Tiesa, psichodeliniuose rūkuose pradingsta nuobodulys ir banalumas, bet su jais drauge dingsta aistra, angažavimasis ir intymumas. Rūgštinė galva gali jausti, bet ne mylėti. Nepriveda prie asmenų meilės nė lytinė laisvė. Laisvi lytiniai santykiai paprastai tepasiekia tik trumpus kūnų suartėjimo malonumus. Tuo tarpu lytinė ekstazė patiriama tik tarp mylimų asmenų. Bet meilės išsiskleidimui būtina trukmė ir santykių patvarumas. Užtat ir psichodelinis seksas, paremtas pojūčių laisve, ne angažavimusi kitam asmeniui, neužpildys tuštumos žmogaus dvasioje, nepašalins banalumo žmonių santykiuose. Vis dėlto viliamasi, kad maratonai, jogos, nudistinės terapijos ... paversiančios trumpus susitikimus į trumpas, bet džiaugsmingas draugystes.

Psichodelinio subjektyvizmo kilmei, atrodo, bus pasitarnavęs ir kultūrinis reliatyvizmas. Nūdien visiems pasidarė aišku, kad pats žmogus ir jo sukurtos institucijos bei visuomeninės formos yra labai lanksčios. Iš tiesų, šitame lanksčiame kitime apsireiškia didysis žmonijos talentas. Ji nuolat keičiasi ir visada pasilieka ta pati. Visose kultūrose ir visais istorijos laikotarpiais randame visuomenines institucijas įvairiose formose. Jos vis tebeegzistuoja. Mat taisyklės, įstatymai, suvaržymai ir apribojimai yra būtini kiekvienai kultūrai. Instituciju pavidalai, papročiai, gyvenimo taisyklės kiekvienoje kultūroje yra skirtingos. Tačiau jų visų užduotis visada pasilieka ta pati — reguliuoti žmonių gyvenimą. Mat, žmogaus prigimtis visur yra ta pati, nors skirtinguose išsivystymo laipsniuose ir skirtingose kultūrose ji vis kitaip apsireiškia. Kaip tik šito pastovaus elemento antropologijos ir sociologijos mokslai ir nepastebėjo. Jų metodikos įrankiai nepajėgė už kultūrinių apraiškų slypinčios dimensijos apčiuopti. Juk jų paskirtis ir buvo rinkti faktus ir juos matuoti, o ne juos aiškinti. Taip duomenų kalnams prisirinkus, žmogus pasidarė daug žinąs, bet mažai suprantąs. Iš to žinojimo ir išaugo mitas, kad viskas yra reliatyvu. Blogis ir gėris, tiesa ir klaida priklausą nuo kultūrinių grupių įsitikinimo bei istorinių laikotarpių dvasios. To paties loginio nuoseklumo vedami galėtume žengti dar vieną žingsnį, prileisdami, kad tiesa ir klaida priklauso ne nuo grupės, bet nuo paskiro asmens įsitikinimo. Juk argi ne asmuo yra grupės pagrindu. Tokiame klimate psichodelijai buvo labai lengva mestis į šį pasku-

tinį šuolį: nusviesti išorinius, visuomenės uždėtus varžtus ir vidines, žmogaus proto įspaustas gaires. Tai padarius, žmogaus vaizduotės ir troškimų rūkuose pradingsta objektyvios tikrovės kontūrai. Užtat ir girdime psichodelinių filosofų pamokymus, kad idėjų nereikia teoretiškai analizuoti, bet jas pajausti. « Vaizduotė yra galia », « vaizduotė yra revoliucija », « galvok apie savo troškimus kaip realybes », « uždrausti neleista », kalba į mus ant didmiesčių mūrų išteplioti šūkiai.

Prie psichodelijos priežasčių galime priskirti ir scientizmu vadinamą minties srovę. Pagal ją vienintelis tiesos pažinimo kelias esąs mokslinio metodo kelias. Vadinasi į žmogaus keliamus klausimus tik mokslas tegali rasti atsakymus. Bet už tokio tvirtinimo slepiasi epistemologinė prielaida, kad tiesa yra tik tai, kas pažįstama empiriniu, matuojamuoju būdu. Tačiau matuoti tegalima tik medžiagines apraiškas. Šį mastą pritaikius sociologijos ir psichologijos mokslams, prieiname prie žmogaus nužmoginimo, nes kiekybiniu keliu nepasiekiama savitai žmogiškųjų dimensijų. Tokiu būdu žmogus pradėjo regėti save ir jį supančią tikrovę ne tokią, kokia ji iš tikrųjų yra, bet tokią, kokią ją vaizdavo pozityviniai mokslai. Sakysime, reiškiniai, kaip telepatija, aiškiaregystė, dvasinis gydymas, misticizmas, religija, viršjuslinis pažinimas, intuicija..., buvo psichologų nustumti į šalį ir pajuokti kaip mokslo dėmesio neverti prietarai. « Kažkas yra iš pagrindų netvarkoje su tuo pasaulėvaizdžiu, kuriame šie reiškiniai neranda vietos », teisingai pastebėjo W. Harman, humanistinės krypties psichologas[38]. Dabartinis susidomėjimas okultizmu veikiausiai ir yra epistemologinis maištas prieš žmogiškos psichės apkarpymą pozityvinių mokslų metodologijos žirklėmis. Amerikietis filosofas Ch. Cooper psichodelijoje įžiūri nesamoningą tos civilizacijos atmetimą, kurią sukūrė pozityviniai visuomeniniai mokslai[39]. Psichodelija atmeta visa, kas tik racionalu: discipliną, sistemą, įstatymą, išmintį kaip aukščiausią proto apraišką. Racionalinė pasaulėžiūra ir jos dorybės sukaustė žmogaus sielą. Psichodelinis svaigulys kaip tik ir bando tuos pančius sutraukyti, išliuosuoti emocijas iš proto vyravimo, intuiciją iš loginio pažinimo kategorijų, vidinę patirtį iš išorinio veikimo, kontempliaciją iš perdėto veiklumo. Žodžiu psichodelija viliasi išvesianti žmogaus sąmonę į kosmines erdves, kur objektyvi ir subjektyvi tikrovė susilieja į vieną buvimo ir veikimo sintezę.

---

[38] W. Harman, *Old Wine in New Wineskins*, žr. *Challenges of Humanistic Psychology*, New Yorkas 1967, 325 psl.

[39] J. Ch. Cooper, *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelpia 1971, 29-30 psl.

Prieš keletą metų buvo labai madinga kalbėti apie Dievo mirtį. Bet kiekviena mada net ir filosofijoje turi gilesnes priežastis. Iš Nietzsches pasiskolintas Dievo mirties paskelbimas nūdienos žmogui reiškė du dalykus: įvairiais pavidalais plintantį ateizmą ir racionalistinį krikščionijos sužalojimą. Abiem atvejais tikinčiame krikščionyje ir netikinčiame ateiste paliko didesnė ar mažesnė dvasinė tuštuma. Tačiau nei gamta nei žmogaus dvasia tuštumos nemėgsta. Užtat psichodelija ir pasirodė kaip vienas anos tuštumos užpildymo bandymas. Astrologija, demonologija, psichodelinis misticizmas, Zen ir transcendentinės meditacijos, be religinio tikėjimo ir siūlo dvasinį pasipildymą tiems, kurie buvo religijoje su Dievu išauklėti, bet juo jau nebetiki. Žmogus juk visad trokšta išeiti iš savo egzistencinės vienumos ir priklausyti didžiajai visatai. Net ir patenkinus visus žmogiškuosius poreikius, transcendencijos alkis vistiek lieka nepasotintas.

Dievo «mirtis» vakarų krikščionijoje, be kitko, apsireiškė kietu racionalizmu. Religinė išraiška vakaruose, ypač paskutiniuose šimtmečiuose, buvusi per daug protinė, paremta galva ne širdimi, veiksmu ne meditacija, sąvokiniu pažinimu ne intuicija, protine spekuliacija ne misticizmu. Abstraktaus, atitraukto proto vienašališkas pabrėžimas vyravo ir katalikų teologijoje, religijos dėstyme mokyklose, ir net pamoksluose. Ne geriau būta ir su krikščioniškąja dorove. Aristoteliškai-tomistiška aiškiai persvėrė platoniškai-augustinišką etiką. Pirmoji remiasi protu, todėl ji yra apdairi ir racionali. Antroji gi išeina iš Dievo, todėl esanti kaitri ir ugninga. Pirmoji tarnavo žmogaus periferijai, antroji palietė žmogaus asmens branduolį. Augustiniškoji etika mat remiasi meile, o aristotelinė teisingumu. Beveik prieš 40 metų A. Maceina, filosofijos padangėje bekylanti lietuviška žvaigždė, labai taikliai pastebėjo, kad «racionalumo tinklas apsupo visą dorinį žmogaus gyvenimą»[40]. Kad pamatytume, koks buvo platus ir tankus tas racionalumo tinklas, pasklaidykime priešvatikaninius moralinės teologijos vadovėlius bei bažnytinio kodekso komentatorių puslapius. Hierarchinė struktūra bei liturginė praktika taip pat rėmėsi racionalumu, išoriniu produktyvumu. Katalikiškoji psichodelija bene ir bus tas kraštutinis mėginimas suplėšyti racionalumo tinklą.

Kai kur nuoboduliu pasireiškusį transcendentinį alkį bandoma sotinti psichodeliniais narkotikais. Anksčiau kalbėdami apie psi-

[40] A. Maceina, *Socijalinis Teisingumas. Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai principai*, Kaunas 1937, 90 psl.

chodelijos apraiškas buvome lyg netyčiomis užsiminę apie jos naudą ir galimą žalą. Dabar prie šių klausimų kiek ilgėliau stabtelėsime, primindami kai kurių autoritetų nuomones bei jų tyrimų išvadas. Sakysime psichologas ir religijos filosofas W. H. Clark mano, kad « tinkamomis aplinkybėmis ir tinkamai paruoštuose tam tikruose žmonėse psichodeliniai narkotikai rodo stiprią tendenciją mistinių pergyvenimų iššaukimui »[41]. R. E. L. Masters ir Jean Houston, 15 metų praleidę betyrinėdami psichodelinių narkotikų veikimą, tvirtina, kad gilų ir perkeičiantį psichodelinį poveikį pajuto tie žmonės, kurie buvo prigimties apdovanoti religinės asmenybės bruožais[42]. Vieni sako, kad psichodeliniai chemikalai individo savivaizdį pakeičia teigiama linkme, kaip tai atsitinka maldoje ar mąstyme[43]. Kiti džiaugiasi, kad « keistų » psichinių reiškinių mokslinis tyrinėjimas suteikė tikrovei naują perspektyvą, parodydamas, « kad nei mes, nei mūsų pasaulis nesibaigia ten, kur mes galvojome, kad jis baigiasi »[44]. Atrodo, kad medikas Cohen Sidney po 10 metų psichodelinės narkozės studijų galėjo mums patiekti nuosaikų požiūrį kalbamu klausimu[45]. Jis mus įspėja, kad piliulės negali charakterio išugdyti, išauklėti jausmus ar pakelti inteligencijos laipsnį. Nėra jos nei dvasines žmogaus pastangas taupančiais prietaisais. nei išganymu, nei akimirksnine išmintimi ar trumpakeliu į asmenybės subrendimą. Vis dėlto, jo nuomone, psichodelika gali būti proga save ir pasaulį naujai pergyventi ir iš to pasimokyti.

Žinome, kad chemija pakeičia biocheminę žmogaus dimensiją. Jei esame, pavyzdžiui, pavargę, galime paimti energiją žadinančių piliulių. Jei jaučiamės nervingi, galime griebtis « ramintojų ». Jei nemiga kankina, miego piliulės mums pasitarnaus. Sudėtingesni narkotikai gali net kontroliuoti ir psichozės simptomus. « Tačiau toks laikinas palengvėjimas negali žmogaus visiškai pagydyti, nei, virš visko, duoti jam išminties ar gyvenimo prasmės pajautimą », teisingai pastebi J. Ch. Cooper, vienas iš psichodelijos aiškintojų Amerikoje[46]. Iš tiesų, išminties, užuojautos, autentiškos

---

[41] W. H. Clark, *Chemical Ecstasy, Psychodelic Drugs and Religion*, New Yorkas 1969, 78 psl.

[42] R. E. L. Masters ir J. Houston, *The Varieties of Psychodelic Experience*, New Yorkas 1966, 247 psl.

[43] N. J. Sherwood, M. J. Stolaroff and W. W. Harman, *The Psychedelic Experience: A new Concept in Psychotherapy*, žr. *Journal of Neuropsychiatry*, 1962 m. 4 nr., 69-80 psl.

[44] G. N. M. Tyrell, *The Nature of Human Personality*, Londonas, 1954, 94 psl.

[45] C. Sidney, *The Beyond Within, The LSD Story*, New Yorkas 1967.

[46] J. Ch. Cooper, *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 140 psl.

meilės dimensija nepriklauso prie tų cheminėmis priemonėmis pakeičiamų žmogaus aspektų. MDA (*methylendioxyamphetamine*), pavyzdžiui, negali žmogiškos asmenybės apdovanoti subrendimu ar gailiaširdiškumu, kurie įgijami meile, kančia ir darbu, užsitęsiančiu eilę metų. Narkotikai, atrodo, nėra atsakymas į žmogaus ieškojimą. Jų iššauktas brolybės jausmas yra tik laikinas. Jis trunka gal kokias 6 valandas, nešdamas su savimi nervinę įtampą, baimingą nerimastį ir fizinį nuovargį. Narkotikai kaip ir egoistinis seksas, ar tik asmenine nauda ir malonumu suinteresuotas gyvenimo stilius, po ilgesnio laiko žmogų prislegia. Nesvarbu, ar būtum jaunas ar senas, pirklys ar universiteto revoliucionierius, savimeilė visus priveda prie nusivylimo. Beje, nėra įrodymų, kad psichodelija pati iš savęs savimeilę, tą didžiausią džiaugsmo priešą, galėtų iš žmogaus širdies pašalinti.

Narkotinę psichodeliją, regis, seka ir fiziniai pavojai. Pats Timothy Leary prisipažino, kad psichodelijos įtakoje laike laukinio pasivažinėjimo vidinis raginimas su mašina nušokti nuo uolos atrodė toks patrauklus. Tačiau visas psichodelijos pavojus, atrodo, yra grėsmingesnis psichologinėje negu fizinėje žmogaus gyvenimo plotmėje. Humanistinės psichologijos kūrėjas A. Maslow jau prieš kurį laiką nurodė dirbtinio misticizmo žalą asmenybei [47]. Psichodelinės mistikos tipas rizikuoja nuslysti tik į patirtinį, jausminį buvimo būdą, nusisukant nuo proto nurodomų tiesos ir klaidos mastų. Ekstazėje patirtas džiaugsmas ir nuostaba gundo individą ją vertinti ir jos ieškoti kaip vienintelio ir aukščiausio gyvenime dalyko. Pajausto malonumo vedamas jis gali griebtis bet kokių ekstazę žadinančių dirgiklių, nusigręždamas net nuo pasaulio ir žmonių. Žodžiu, savo «išganymu» besirūpindamas psichodelinis mistikas pasidarys ne tik savanaudžiu, bet, praradęs užuojautą, galės pavirsti ir sadistu. Iš tikrųjų, psichodelinis misticizmas gali sudaryti tokią nuotaiką, kurioje psichotikai apdovanoti vado savybėmis priveda net prie «mistinių» žmogžudysčių (Ch. Mansono atvejis Kalifornijoje).

Vienašališkas dirbtinis misticizmas, lyg kokia narkozė, reikalauja vis stipresnių dirgintojų, kad išlaikytų tą patį malonumo laipsnį. Užtat tokie mistikai, kuriems ekstazė pasidaro vienintelių gėriu, dažnai pereina į magiją, okultizmą, visokią ezoteriką ir egzotiką. Tačiau šitame «misticizmo» sparne protas, empirinis pažinimas, mokslas ir loginis protavimas vargiai betoleruojamas.

---

[47] Ab. H. Maslow, *New Introduction: Experiences*, žr. *Journal of Transpersonal Psychology*, 1970, 83-90 psl.

Jausminė ekstazė padaroma geriausia, jei ne vienintele, pažinimo priemone. Išjungus gi proto šviesą, emocijų tamsoje nebeįmanoma atskirti tikrą vidinį balsą nuo klaidingo, autentišką įkvėpimą nuo iliuzijos, iš tikrojo *aš* paeinančius impulsus nuo liguistų potraukių.

Anksčiau minėjome, kad Maslowas pritarė saikingai cheminei psichodelikai, neužsimerkdamas prieš jos piktnaudojimo pavojus. Paprastai psichodeliniai narkotikai įveda žmogaus jusles į džiaugsmingą kosminę patirtį. Bet šitoji patirtis dar reikalinga kantraus, drausmingo protinio «perdirbimo», įvertinimo bei pasiruošimo. Psichodelinėje mistikoje kaip tik šis asketinis tarpsnis ir bandomas apeiti. Narkotikų pagalba gundomasi mistinę patirtį paversti lyg kokia elektros energija, kuria būtų galima pagal norą išjungti ar įjungti, reklamuoti, parduoti lyg kokią prekę. Beje, dirbtinėmis priemonėmis galime paveikti žmogaus pojūčius, bet ne jo dvasią. Ne kitaip yra ir su psichodeliniu seksu. Lytinis seksas meilės kontekste yra vienas į mistinę ekstazę vedančių takų. Beje, psichodelikoje jis virsta tik banaliu *screwing*. Panašiai atsitinka ir su stebuklų ieškančiais psichodeliniais piligrimais, keliaujančiais į kitą žemyną, į kitą šalį, į kitą religiją. Bet toks buities sakrališkumo ieškojimas virsta nuo jos bėgimu. Praeities klasiškieji mistikai mus moko, kad būties šventumas randamas kasdienos gyvenime, santykiuose su draugais, kaimynais ir šeima. Trauktis nuo kasdienos gyvenimo reiškia trauktis nuo tikrovės ir artėti prie iliuzijos. Čia todėl ir slypi dar kiti psichodelijos spastai.

Psichodelikas taip stipriai pabrėžia individualinę patirtį, kap beveik paneigia bendruomeninę žmogaus dimensiją. Tiesa, kad, kokia visuomenė bebūtų, religinė ar profaninė, ji gali savo legalizmu, biurokratizmu, savo suakmenėjusiomis tradicijomis ir papročiais sužaloti individo autentišką žmogiškumą ir jo religiškumą. Tačiau atmesti kitą žmogų kaip mokytoją, išminčių, terapistą, patarėją ar kunigą reiškia užsitverti sau kelią į savęs išskleidimą ir į Būties artumą. Pilnutinis žmoniškumas tepasiekiamas tik pripažinus asmenį ir visuomenę, subjektyvią (samonę) ir objektyvią (pasaulį) tikroves. Bene didžiausias psichodelinio misticizmo pavojus ir slypi tame, kad jis tenkinasi pusiau tiesomis, pažiūromis paremtomis tik tikrovės atlaužomis. Vos pradėjus trūkti materialistinio scientizmo pančiams pradėjo mus supti ir psichodelinės trumparegystės miglos. Deja, nerasime jose autentiško misticizmo bruožų, bet tik jo ilgesį. Jei taip iš tikrųjų yra, tuomet į psichodelines kvailystes reikia žiūrėti kaip į nuskurdinto žmogaus pastangas prasmingesniam gyvenimui. Tuomet šių iškreiptų pastangų akivaizdoje neprivalo pasilikti abejinga ir dabarties krikščionija. Galbūt psichodelija yra vienas iš šiandienos laiko

ženklų, įspėjančių ir skatinančių nūdienos krikščionį. Vertėtų užtat pasiteirauti, apie ką ji mus įspėja ir į ką ji mus skatina.

3. Įspėjimas ir paskata krikščionijai

Aprašydami psichodelijos bruožus, nesuradome juose autentiško misticizmo veido. Pastebėjome tik kai kurias kraštutiniškai sutirštintas mistines apraiškas, visiškai užtamsinusias visumos vaizdą. Protas, pavyzdžiui, ištirpo jausmų karštyje, angažavimasis bendruomenei — individo laisvėje; kasdienybė paskendo ekstazėje, o apoloniškas santūrumas — dioniziškame svaigulyje; tikrovė — iliuzijoje. Vis dėlto prileidome, kad už tų psichodelinės mistikos atlaužų slepiasi autentiško misticizmo ieškojimas. Nurodėme ir keletą to ieškojimo priežasčių. Lieka dar paklausti, kas gi yra tas autentiškas misticizmas ir kaip jis įtelpa į pilnutinio žmogaus rėmus? Skubame betgi pridurti, kad svarstydami keliamus klausimus, ribosimės tik psichologišku misticizmo nusakymu. Teologines problemas paliekame nuošaliai. Vadinasi, kreipsime dėmesį į pačią mistinę patirtį ir jos apraiškas žmogiškoje asmenybėje, neliesdami ta patirtimi pasiektos tikrovės (Dievo, Kristaus. kosmoso, dangaus, pragaro ar kokios kitos).

Vargu ar šiandie kas dristų studijuoti mistinius reiškinius, visų pirma nesusipažinęs su M. Bucke's, *Cosmic Consciousness*, dabar jau laikomu klasiniu veikalu mistinės patirties srityje [48]. Ten sužinome, kad kosminė (mistinė) sąmonė yra visatos gyvenimo struktūros pajauta. Jos pagalba individas gauna intelektualinį apšvietimą, kuris perkelia jį tarsi į naują egzistencinę buitį. Intelektualinę apšvietą seka moralinio jausmo pakilimas. Giedrus džiaugsmas ir noras padėti kitiems apgaubia žmogaus sielą. Prie proto šviesos ir dorinės šilumos prisideda dar ir nemirtingumo pajauta. Ji nėra tik loginė išvada ar įsitikinimas apie gyvenimo tęstinumą amžinybėje, bet nemirtingumo jausmas jau čia ir dabar žemiškoje tikrovėje. Taip sakant, mistinė sąmonė yra visiškai skirtinga nuo pojūtinės-protinės sąmonės. Pagrindinė jos žymė yra galutinis nejuslinės visų dalykų vienybės suvokimas, kurio negalima pasiekti nei juslėmis, nei spekuliatyviniu protu. Tuo tarpu kosminė sąmonė peržengia pojūčių ir proto ribas.

W. T. Stace, mistinių apraiškų žinovas, kiekviename psichologiškai autentiškame misticizme randa 7 žymes [49]. Tikras mistikas mato visos kūrinijos vienybę, realybę ir begalybę laike ir erdvėje.

---

[48] M. Bucke, *Cosmic Consciousness*, New Yorkas 1905.
[49] Plačiau žr. W. T. Stace, *Mysticism and Philosophy*, 1960.

Jis nešioja džiaugsmą, ramybę ir šventumo jausmą savo širdyje. Jis žino, kad jo patirtis yra tikra, nors, kartais ji gali būti ir paradoksiška. Autentiškame misticizme teka taip pat ir gyvas doros šaltinis. Religinė patirtis tampa nuostabia vitališkumo ir veiksmingumo energija atliekant gerus darbus. Mistiko doros norma jau nebėra teisingumas, bet meilė. Ypatinga tikro misticizmo žymė yra «energinga, išorėn nukreipta veikla, kurios stumiamoji jėga yra duosni meilė [...] kuri yra lygiai vaisinga dvasiniame ir fiziniame pasaulyje», tvirtina E. Underhill, viena iš pačių žymiausių misticizmo žinovių [50]. Paminėtus bruožus lengvai pastebėsime didžiuosiuose krikščionių mistikuose, kaip Teresės iš Avilos, Pranciškaus Asyžiečio, Ignaco Lojolos gyvenime. Tiesa, jų tas Vienas, su kuriuo jie susijungia, nėra bet kokia tikrovė (nors ir visa apimanti realybė), bet asmeniškasis meilės Objektas, krikščioniškasis Dievas. Kiekvienas mistinis pergyvenimas, nors ir sekuliarinis, yra surištas su asmenybės ir jos elgesio kaita. Pavyzdžiui, Arthuro Kostlerio mistinė patirtis Ispanijos kalėjime pakeitė jo asmenybę ir paskatino jį pasitraukti iš komunistinės veiklos ir pasaulėžiūros.

Tarp visų mistiko savybių šiuo metu mus labiausiai interesuoja jo intuityvinis pažinimo būdas. Tačiau intuicijos apibrėžtis yra gana plati. Ji apima ne tik Absoliuto nesąvokinį mąstymą, betarpišką įžvalgą į tikrovės prigimtį. Jai priklauso menininko įkvėpimas, kūrybiškas problemų sprendimas, aiškiaregystė ir kiti ne sąvokiniu protavimu paremti pažinimo būdai [51]. Vakaruose labiau vertinama intuityvūs vaizduotės šuoliai, kurie seka išs amios informacijos ir logiškos spekuliacijos ir veda į kūrybišką klausimo sprendimą ar mokslinį atradimą. Mistinė gi intuicija yra tiesioginis tiesos mąstymas, netarpininkaujant logikos sąvokoms. A. Kostler ją vadina trečiojo laipsnio pažinimu [52]. Pirmasis pažinimo laipsnis yra siaura, daug spragų paliekanti pojūtinė percepcija. Antroji plotmė jau duoda prasmę ir užpildo pojūtinės percepcijos spragas. Ji sukuria sąvokinę tikrovę arba, kaip mes vadiname, idėjų pasaulį. Trečiame gi laipsnyje laiko, erdvės ir priežasties kategorijos, savojo *aš* atskirumas ir erdvės bei laiko apribojimai pasirodo besančios tik optinėmis iliuzijomis. Panašų pažinimo šaltinių padalinimą randame ir pas didįjį XIV šimtmečio domininkonų mistiką Meister Eckhardt. Pirmąjį pažinimo laipsnį jis vadina pojūtiniu, antrąjį

---

[50] Ev. Underhill, *Mysticism, A Study of the Nature and Development of Man's Spiritual Consciousness*, Cleveland [14]1970, 85 psl.

[51] F. V. Clark, *Exploring Intuition: Prospects and Possibilities*, žr. *The Journal of Transpersonal Psychology*, 1973 m. 2 nr., 156-170 psl.

[52] Arthur Kostler, *The Invisible Writing*, New Yorkas 1954, 353 psl.

— protiniu (sąvokiniu) ir trečiąjį — mistiniu. Šioje plotmėje pradingsta šiandie, vakar ir rytoj. Laiko tėkmė susilieja į vieną nuostabią srovę — dabar. Į gyvenimo pabaigą ir šv. Tomas Akvinietis turėjo laimės patirti Dangaus dovaną — mistinę ekstazę. Po to jis pats prisipažino, kad tokio pergyvenimo akivaizdoje visi jo raštai pasirodė besą lyg šiaudai [53]. Taip filosofijos-teologijos genijaus sąvokinis pažinimas nublunka prieš šventojo mistinį regėjimą.

Anaiptol psichodelinė mistika to trečiojo, kosminio-mistinio pažinimo laipsnio nepasiekia. Bet ji to idealo ilgisi ir jo nesąmoningai ieško. Mat tame kosminės sąmonės ideale žmogus randa sintezę, apimančią gamtą ir dvasią, jausmus ir protą, individą ir bendruomenę, dangų ir žemę. Kosminėje sąmonėje individas pasijunta besąs prasminga visumos dalimi. Būdinga, kad ir krikščionių tarpe atsirado to idealo ieškotojų. Jie pradėjo Dievo ieškoti ne Bažnyčioje, bet kosminės sąmonės kontekste. Matyt savo širdyse jie neturėjo gyvojo Kristaus, o tik savo galvose nešiojo jo sąvokas. Gal būt tai buvo išdava per stipraus sąvokinio žinojimo pabrėžimas religijos mokyme. Žinoma, katalikų Bažnyčia visad rodė ypatingą pagarbą savo didiesiems mistikams. Kontempliatyvinis gyvenimas joje niekad neišnyko. Vis dėlto ir ji negalėjo vakarų kultūros įtakai atsispirti.

Apskritai, vakaruose buvo linkstama pabrėžti racionalinį elementą, pamirštant emocinį, labiau vertinti galvą nei širdį, griebtis veiksmo nei kontempliacijos. Tiesa racionalizmas vakaruose pasirodė labai vaisingu. Jis sukūrė mokslą, techniką ir agresyvią visuomenės veiklą. Bet ir nenujausdamas iššaukė jis ir emocinės išraiškos alkį. Priešingai, rytuose labiau vertinta estetika, pasyvi kontempliacija bei mistiniai dvasios džiaugsmai. Galimas daiktas, kad nirvanos įtakoje rytai ir nusisuko nuo socialinio teisingumo problemų ir praktinio angažavimosi žmonių skurdui pašalinti. Šitie vakarų-rytų kultūros bruožai atsispindi ir krikščionybės socialiniuose pavidaluose. Vakarų katalikybė, pavyzdžiui, metėsi į religijos konceptualizaciją pasireiškusią, be kitų dalykų, nuolatiniu formalinių tikėjimo dogmų daugėjimu. Gal dėl to vakarų teologai įtartinai žiūrėjo į mistikus, kurių poetinė kalba nesiderino su teologiniam protui taip brangiomis atitrauktomis sąvokomis. Rytų gi teologai pasirodė daug svetingesni mistinei sąmonei, bet mažiau imlūs teisiniam legalizmui. Užtat vakarietiškoji krikščionija savo narius apvyniojo tankiu kanonų rezginiu. Tuo tarpu komplikuotų institucijų tinklas, įjungtas į tobulą hierarchijos sta-

---

[53] G. K. Chesterton, *St. Thomas Aquinas*, New Yorkas 1956, 143 psl.

tinį, užtikrino išorinį krikščioniškos bendrijos veiksmingumą. Iš kitos pusės tokiame tiksliame statinyje atsirado didelis pavojus ir palinkimas užgniaužti religinį spontaniškumą bei varžyti jausminę religijos išraišką, kreipti daugiau dėmesio į išorines normas negu į vidinę tikinčiojo laikyseną.

Žinome, kad religinė sąmonė yra lygiai valdoma racionalinių ir neracionalinių (jausmų, valios) funkcijų. Jausmai sąmonę pažadina; įkvepia jai gyvybės; duoda jai spalvos, energijos ir paskatos. Betarpiškas šventos Būtybės pažinimas visuomet yra palydimas jausmų nuostabos susižavėjimo. Proto gi uždavinys yra neracionalias jėgas suprasti, jas įvertinti ir joms vadovauti. Kitaip jausmų bangos paliktos sau gali pasitraukti nuo pareigų kranto į jūros vidurį (savanaudiškąjį *aš*) arba įsisiūbavusios užlieti krantus fanatiška jėga, sukeldamos chaosą ir sunaikinimą. Iš kitos pusės racionalizmas vienas be jausmų liepsnos gali paversti religiją sudžiuvusiu, tuščių formų skeletu. Žodžiai, sąvokos, institucijos lengvai uzurpuoja šilumos, gailiaširdiškumo ir meilės vietą. Galėtume sakyti, kad jausmai ir valia religijoje prilygsta mašinos varikliui, o protas — jos vairui. Kaip motoras ir vairas yra būtini mašinai, taip protas ir jausmai religijai. Abu tie žmogiškosios psichės pasireiškimai būtini ir krikščioniškoje religijoje. Teologiškai kalbant, jai reikalingos dogmos ir jas varanti mistinė galia.

Sociologiniu požvilgiu «religija išimtinai sudėta iš misticizmo būtų kultūrinė klaida», pastebi W. H. Clark, religijos filosofas ir psichologas [54]. Krikščionybė išlieta į emocinį misticizmą nebebūtų tik klaida, bet ir jos pražūtis. Sociologiškai kiekviena religija yra reikalinga kunigo, pranašo, teologo (religinio intelektualo) ir mistiko (šventojo). Kunigas atstovauja religinę instituciją, jos tradicijas, apeigas, drausmę. Teologas patiekia religijos sąvokinius rėmus bei jos interpretaciją, kuri yra būtina Bažnyčios veikimui. Pranašas ir mistikas, kaip, pavyzdžiui, Amos ir Izaijas senajame testamente, duoda įkvėpimo religinei bendruomenei. Tas įkvėpimas, visų pirma, neateina iš logikos, tradicijos ar iš pačios bendruomeninės institucijos, bet iš galingų vidinių paskatų. Neklausiame, kaip tos paskatos ateina: tiesioginiu šv. Dvasios veikimu ar poetinės intuityvinės įžvalgos ir kūrybingos vaizduotės pagalba. (Teologija, ne psichologija ar sociologija, tegali šį klausimą kelti ir į jį atsakyti). Vienok primygtinai tvirtiname, kad religijoje yra būtina lygsvara tarp kunigo ir teologo iš vienos pusės ir pranašo-mistiko iš kitos. Kitaip jausminis misticizmas gali virsti fanatizmu ar ekstatiniu liguistumu. Užtat jausmas privalo būti

[54] W. H. Clark, *The Psychology of Religion*, New Yorkas 1958, 68 psl.

išbalansuotas kritišku teologo protu ir kunigo apeliacija į tradiciją, katalikybės atveju į Bažnyčios mokymą (*magisterium*). Kaip tik šioje vietoje ir slypi psichodelijos grėsmė krikščionijai ir krikščionio uždavinys jos akivaizdoje. Teologas privalo psichodelinio jausmingumo grėsmę įžvelgti, o kunigas — ją apvaldyti, drauge puoselėjant autentiškąjį tikinčiojo misticizmą. Kai religijai gresia pavojus pasidaryti bergzdžia sąvokų iššdžiovinta ir taisyklių supančiota bendruomene, tada pranašo dvasios laisvė ir mistiko gyvybę žadinanti rasa darosi nepavaduojamomis būtinybėmis. Tokią pranašo ir mistiko rolę kritišku Bažnyčios momentu bene ir bus atlikęs Jonas XXIII.

Neturėdamos laisvo išėjimo, emocijos apgaulingomis išvaizdomis mėgina veržtis iš racionalizmo kalėjimo. Įvairios pranašystės, gydymai, religinės ekstazės, kalbų liežuviai, spiritualistinės bendruomenėlės — tai ir yra to veržimosi pavyzdžiai. Kai kurios religiškai motyvuotos komūnos, kaip Dievo žodžio bendruomenė, taip pat yra bandymas nauju gyvenimo stiliumi priartėti prie Dievo [55]. Nesuklysime sakydami, kad jos vadovaujasi tais pačiais impulsais kaip ir ankstyvieji pranciškonai ar kitos viduramžių vienuolijos. Dievybės alkis ir nusivylimas esama kultūra išvedė juos į « tyrumas ». Kai kas mano, kad susidomėjimas burtais, kerėjimu, okultizmu esąs ženklas, kad misterijos pajautimas sugrįžta į žmogaus sąmonę [56]. Susidomėjimas šėtonu taipogi rodąs, kad religinė sąmonė visuomenėje nėra mirusi. Esą tikėjimo į velnią atgijimu galėtume laukti atbudimo ir tikėjimo į Dievą. « Žiūrėti į velnią rimtai reiškia rimtai žiūrėti į vieną iš pagrindinių krikščionybės doktrinų, į nuodėmės faktiškumą ir realią blogio galimybę pasaulyje » [57]. Galbūt Cooperis yra perdaug optimistiškas, bet tikra, kad sekuliarinėje visuomenėje pirmoji nuodėmė ir blogis, kaip žmogiškos prigimties dalis, nebuvo madoje ilgą laiką šiame šimtmetyje [58].

---

[55] Reikia skirti « Dievo žodžio » ir kitas katalikų ir protestantų charizmatines bendruomenes nuo Skinnerio « Walden Two », « Yellow Submarine », « Magic Forrest » tipo komūnų. Pirmosios dalinasi tikėjimu į Kristų bendruomeninio gyvenimo sąlygose, antrosios bando sukurti utopinę bendruos menę Skinnerio « patvirtintojų » principais arba pabėgti nuo technologinės aplinkos.

[56] Okultizmas yra pozityvus reiškinys tol, kol jis reiškiasi alternatyvų ieškojimu. Kai jis pasidaro bėgimu nuo tikrovės, jis pasidaro asmenybę ir bendruomenę griaunančiu veiksniu.

[57] J. Ch. Cooper, *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 125 psl.

[58] Kad *Exorcist* filmas sukėlė daug sensacijos, žingeidumo ir susidomėjimo visuomenėje, tai reikia, taip pat, laikyti psichodelinio misticizmo

Galimas daiktas, kad ir psichodelinė krikščionių generacija bando rimtai galvoti apie Dievą, Dvasią, Kristų ir velnią. Žinoma, šis jų dėmesys nėra pažadintas Bažnyčios tikėjimo skelbimu. Tikrumoje ši generacija nesijungia, bet traukiasi nuo organizuotos Bažnyčios. Jai trūksta doktrinos, apeiginės drausmės ir sakramentalinio gyvenimo. Užtat kai kas visą šį judėjimą ir vadina pagonybės atgimimu. Jei ir sutiktume su šiuo pavadinimu, tai vis tiek turėtume prileisti, kad šis judėjimas psichologiškai yra religiškesnis, nei kai kurios organizuotos religinės bendruomenės. Visų pirma, mat jie atsisako tikėti, kad tikrovė yra tik tai, ką mes galime pamatyti, apčiuopti, paragauti, paliesti, išmatuoti ar pasverti. Jie atsisako suvesti gyvenimo misterijas į mechanistinius dėsnius. Jie bando išsiveržti į kosminę sąmonę ir ten suartėti su visatos Tvėrėju, absurdo pasaulyje tokiu būdu atrasdami sau tikslą ir prasmę. Tolindamiesi nuo institucinės krikščionybės jie grupuojasi į «slaptą», požemio bažnytinį judėjimą, charakteringą savo «kalbų liežuviais», stebuklingais gydymais, spiritualistiniais seansais, literatūros ir Rašto skaitymais bei kitomis egzotiškomis apeigomis.

Šitokioje psichodelinės krikščionijos laikysenoje galime įžiūrėti autentiškajai krikščionijai paskatą ir pavoju. Ji mums primygtinai rodo, kad nūdienos tikinčiajam reikalingas kosminis pasaulėvaizdis, kuriame gamta, žmogus ir Dievas susitiktų prasmingoje, visą tikrovę apgaubiančioje sintezėje. Racionalistinis, deizmu atsiduodąs, nors ir iš aristoteliškai tomistinių plytų sumūrytas, pasaulėvaizdis mūsų dienų krikščionio jau nebepatenkina. Jis trokšta, kad jo tikėjimas teoretiškai ir praktiškai persunktų visas jo gyvenimo ir mintijimo sritis. Jis nori antgamtinės šviesos ir šilumos visuose kasdieninio gyvenimo reikaluose. Jis grumiasi už tai, kad mechaniškoje pareigų rutinoje jo gyvenimas atsivertų paslapties patirčiai, rizikai gal net ir romantikai. Šį žmogiškos širdies ilgesį ignoruoti reikštų slopinti jame Dvasios veikimą, drauge jo vidinį troškį atiduodant psichodelinių kvailysčių pagundai. Ne be reikalo Cooper mus įspėja: «Tol kol neturėsime savyje paslapties nuovokos ir nejusime, kad esame įtraukti, amžiname ieškojime, į gyvenimo nuotykį, vedantį mus į supratimą savęs ir pasaulio, kurio dalimi esame, tol negalėsime būti religingi, tol okultizmas vis labiau prasikiš, kad prieš mūsų akis ištiestų tą pasaulio vizi-

---

ženklu. Polinkis tikėti į viršjuslines jėgas dabartinėje vakarų kultūroje yra gana stiprus. Žinoma, yra nemažas skaičius ir histeriškų asmenybių, kurios lengvai pasiduoda stipresniųjų įtakai ar komunikacijos priemonių propagandai.

ją»[59]. Vadinasi religingi būsime tik tada, kai turėsime mistinę pasaulio viziją, tai yra kai pasijusime besą pasaulio ir anos didžiosios Misterijos vienybėje ir bendrystėje. Jaunoji krikščionių generacija nebegali gyventi kaip jų tėvai ar seneliai be tikėjimo gelmės, be simbolių ar mistinės pilnumos, kokia buvo dar prieš empirinių mokslų erą. Tuo tarpu organizuotose krikščionių bendrijose padėtis esanti tokia, kad «eilinis krikščionis gali toleruoti Bažnyčią tik todėl, kad jis ten gali užsikišti savo ausis kvietimui į šventumą»[60]. Šis paradoksiškas Clarko pastebėjimas atidengia racionalizmo daromas žaizdas krikščionijai. Mat racionalistinis tikėjimas tenkinasi formulėmis, žodžiais, apeigomis, paruoštais atsakymais. Tų formulių pasisavinimu tikintysis viliasi pasisavinęs visą tiesą, nebejausdamas reikalo tas tikėjimo formuluotes pats išmąstyti. Mėginama į jas įsprausti ir patį Dievą. Pamokslai darosi panašūs į filosofavimą. Dogmatiškai teisingiems dvasiškių žodžiams trūksta jėgos, kuri plaukia iš tikinčios širdies, ne iš žinančio proto. Kaip tik šioje vietoje psichodelija įspėja, kad paliktos vienos protinės tikėjimo formuluotės alkina žmogaus širdį. Šia prasme psichodeliją reikėtų laikyti vertinga pamoka krikščionijai.

Vis dėlto tuose pačiuose psichodelijos pavidaluose slypi ir jos grėsmė krikščionijai. Nūdien ji apsireiškia dviem pagrindinėmis formomis: sekuliariniu aktyvizmu ir individualiniu misticizmu. Pirmajam atvejui priklauso visos tos srovės, kurios siekia religiją sutapatinti su viešojo gyvenimo rinka, su politikos pasauliu, žmogaus teisių rūpesčiais, žmonių skurdo ir kančios pašalinimu. Vadinasi aktyvistinis psichodelijos sparnas grasina krikščionybę paversti idealistiniu laisvės ir pažangos siekiančiu humanizmu. Antru atveju nusisukama į žmogaus vidų, ieškant ten religinių pojautų. Šiuo psichodelijos pavidalu apsireiškianti religinė nuotaika yra subjektyvi, individualistinė, nepatenkinta tradicinėmis, organizuotomis tikėjimo ir garbinimo išraiškomis. Ji svyruoja tarp beviltiškos psichinės neuralgijos momentų ir netolerantiško moralinio dogmatizmo švystelėjimų. Subjektyvinis jausmas padaromas religinio gyvenimo mastu. Nemaža jaunuju katalikų dalis, pavyzdžiui, dalyvauja šv. mišių aukoje tik tada, kai jausmas juos paskatina. Jiems atrodo, kad jausmų nepalydėti veiksmai Dievo

---

[59] J. Ch. Cooper, *Religion in the Age of Aquarius*, Philadelphia 1971, 144 psl.

[60] W. H. Clark, *Chemical Ecstasy, Psychodelic Drugs and Religion*, New-Yorkas 1969, 55 psl.

akyse neturi vertės. Greičiausiai ir jų supratimas Dievo yra apsuptas subjektyvizmo miglų. Apskritai, akvarijaus amžiaus psichodelinis tikintysis ieško išganymo apšvietos savo paties psichės labirintuose. Jam trūksta ne tik objektyvios įžvalgos bet ir visuotinos, atgailaujančios meilės nuodėmingam pasauliui. Šitokia psichodelijos forma krikščionijai yra pati pavojingiausia, nes pametus kritiškąjį protą yra labai lengva ištirpti jausminės egzotikos katile. Žodžiu, pakliuvus į ekumeninės semantikos tinklą socialinio teisingumo, laisvės ir pseudomistikos mitus, katalikybei gresia pavojus virsti praeities pasaka. CBS televizijos programa (1973. XI. 29) šią galimybę priėmė kaip tikrovę. Už 20 metų iš Romos katalikybės paliksiąs tik vienuolių būrys, atsiskyręs saloje prie Airijos krantų. Giedodami giesmę «mūsų tėvų tikėjimas dar gyvas», jie bandys palaikyti mirštančios katalikybės gyvybę[61].

Žmogiškai kalbant, vienuolių giesmės krikščionybės neišgelbės. Jai reikalinga grįžti prie sintezės, kuri Dvasiai leistų reikštis visais žmogiškos prigimties poliais. Psichodelinės iškraipos išsitiesins tik toje religijoje, kuri apims platoniškai-augustiniškus ir aristoteliškai-tomistiškus elementus, kuri patenkins žmogaus protą ir jausmus, kuri sujungs gamtą, žmogų ir Dievą į prasmingą vienį. Psichodelija šiandie sakyte sako, kad krikščionijai sociologiniu požvilgiu reikia kunigo (mokomojo autoriteto), teologo (intelektualinės įžvalgos) ir mistiko (visur Dievą jaučiančio žmogaus). Šie visi elementai jungiasi prancūzų jėzuito Teilhard de Chardin asmenyje ir vizijoje. Užtat jis galėtų būti pačia ryškiausia šviesa psichodelijos rūkuose ir pačia veiksmingiausia atliepa psichodelinio misticizmo iššaukai.

Sutrauktinės pastabos

Nusakę psichodeliją kaip dirbtines sąmonės skleidimo priemones, bandėme jas aprašyti, paieškoti jų priežasčių, ir jų įtakos (neigiamos ir teigiamos) asmenybei ir krikščionijai.

Pažymėjome, kad psichodelija reiškiasi įvairiais pavidalais: narkotikais, elektriniu bangų smegenyse reguliavimu, okultizmu, seksu, religine egzotika ir t.t. Šiandien psichodelija jau taip paplitusi, kad galima kalbėti apie psichodelinę kultūrą.

2. Kai kurios psichodelijos formos (cheminė, technologinė) randa riboto pritaikymo terapijoje. Tuo tarpu kiti jos pavidalai, atrodo, yra protestas prieš racionalistinę visuomenę, alienacijos

---

[61] Ch. T. Tart (Editor), *Altered States of Consciuosness*, Garden City 1972. Svarbesnių studijų rinkinys su didžiule šios srities bibliografija.

išraiška ar traukimosi nuo tikrovės ženklai. Šiuo paskutiniuoju atveju psichodeliją reikia laikyti kliuviniu asmenybės augimui.

3. Ieškodami psichodelijos priežasčių paminėjome atbukintą pojūtinę sistemą (perkrauto dirginimo išdava), vėsų pasiturinčių šeimų gyvenimo stilių (jausminės išraiškos ir susilietimo stoką), kultūrinį reliatyvizmą, pozityvines prielaidas moksle ir filosofijoje ir racionalizmą. Šie ir kiti veiksniai privedė prie emocinių ir dvasinių žmogaus dimensijų užgniaužimo. Psichodeliją reikėtų laikyti tomis, kad ir iškreiptomis, pastangomis išliuosuoti užslopintą asmenybės dalį.

4. Panašūs reiškiniai pastebimi ir krikščionijoje. Mat racionalizmas (teologijoje, etikoje, liturgijoje, bendruomeninėje Bažnyčios struktūroje) joje taip pat slopino individualinę, emocinę-mistinę religijos išraišką. Užtat psichodelija ir čia siekia surasti betarpišką Dievo ir visatos pojūtį. Tačiau vienašališkas persimetimas į jausmų kraštutinumą grasina krikščionijai egzotiniu humanizmu. Tuo pačiu metu psichodelija skatina krikščioniją atstatyti lygsvarą tarp proto ir jausmų, tarp tikėjimo kontempliacijos ir protinės jo įžvalgos (tarp kunigo teologo, ir mistiko šventojo). Šios lygsvaros idealu mūsų laikams reikėtų laikyti Teilhard de Chardin asmenį ir jo viziją.

PROF. DR. ANTANAS PAŠKUS

PSYCHODELIA : ORIGINS, EXPRESSIONS AND IMPLICATIONS FOR CRISTIANITY

by

PROF. DR. ANTANAS PAŠKUS

Summary

The purpose of this article is to point out certain psychodelic manifestations, their causes and their meaning for contemporary man and his religious institutions.

In the context of this study the term " psychodelic " is being used in a rather broad sense. It includes not only psychedolic drugs (LSD, DMT, DPT, marihuana ...) but other artificial means as well that facilitate the shift to altered states of consciousness. These include biofeedback, electrical stimulation of the brain, meditation, various forms of joga, ocultism, exotic religious practises and some " strange " therapeutic techniques.

The roots of psychodelia seems to stem from overstimulation of sensoria (resulting in jades sensations), affective deficit, cultural relativism, positivism in behavioral sciences and rationalism in the 20th century civilization including organized religions. Thus the psychodelic is viewed as man's attempt to break through the cocoons within which he was inevitably encapsulated, to return to the mystery of human consciousness, and to refuse to remain a dull guest on this dark planet.

This current psychodelic revolt against the overemphasis of reason, the repressive institutionalism, the overstress of the theoretical and the material is to be considered as a healthy movement. Here, therefore, lies the positive aspect of the liberation of the personal and the mysterious in the life of the individual and in technological society. However, as far as the psychodelic refuses to accept the objective, the rational, the theoretical and the institutional aspects of human existence, it presents a threat to the person and society. Yet it seems that from this dialectical struggle between the extreme poles of human conditions certain new insights and more balanced life styles could emerge in the secular as well as in the christian community.

ARCHITEKTŪROS IR MENO SEKCIJA

Dr. Jurgis Gimbutas

LIETUVOS BAŽNYČIŲ STATYTOJAI XIX-XX AMŽ.

Dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius, Architektas

VILNIAUS MIESTAS PLANAVIMO POŽIŪRIU XIV AMŽIUJE

Dr. Edmundas Arbas, Architektas

LIETUVIS ARCHITEKTAS DVIDEŠIMTAJAME AMŽIUJE

Architekto dr. Alfredo Kulpos-Kulpavičiaus paskaitos *Vilniaus miestas planavimo požiūriu XIV amžiuje* teksto redakcija negavo.

LIETUVOS BAŽNYČIŲ STATYTOJAI XIX-XX A.*

Lietuvos miestų ir bažnytkaimių panoramas iki šiol dominavo bažnyčių pastatai su savo iškiliais bokštais ar varpinėmis. Dėl to iliustruojant mūsų kraštotyros, geografijos, istorijos ar informacines knygas, dažnai naudojamos bažnyčių nuotraukos. *Lietuvių Enciklopedijos* ir *Mūsų Lietuvos* tomuose daug Lietuvos vietovių reprezentuojama jų bažnyčių fotografijomis. Kartais tos nuotraukos atžymimos ir fotografo pavarde, bet labai reta išimtis pasitaiko rasti bažnyčios architekto, inžinieriaus ar kitokio statytojo pavardę[1]. Dabar, kai jau turime baigtą *Lietuvių Enciklopediją* ir įpusėtą *Encyclopedia Lituanica*, o taip pat keturius Broniaus Kviklio *Mūsų Lietuvos* tomus, būtų natūralu atsiversti kurią nori vietovę ir susirasti rūpimojo pastato, šiuo atveju bažnyčios autoriaus pavardę. Taip nėra. Galime rasti statybos datas, kartais abejotino tikrumo; dažniausiai rasime ir fundatorių, mecenatų ir statybos organizatorių pavardes, bet ne architektų ar meistrų — dailidžių. Dar šykščiau informuoja apie bažnyčių statytojus *Mažoji Lietuviškoji Tarybinė Enciklopedija*, nors jos autoriams galėjo būti prieinami vietiniai archyvai.

Nepriklausomojoje Lietuvoje irgi buvo per maža dėmesio skirta architektų ir inžinierių kūrybos dokumentacijai ir visuomenės informacijai, kas matyti iš to laiko periodikos. Jei naujos knygos, teatro pastatymai, koncertai ir dailės parodos būdavo palydimos recenzijomis ir kartais specialiomis studijomis, tai architektų ir inžinierių darbai būdavo dažniausiai nutylimi. Nepriklausomojoje Lietuvoje, be Vilniaus krašto, buvo pastatytos 65 naujos bažnyčios ir dar eilė koplyčių, o straipsnių apie jas pasirodė vos vienas kitas. Ką besakyti apie XIX-jį amžių. Senesniųjų šimtmečių stilinė architektūra maždaug iki Stuokos-Gucevičiaus yra išnagri-

---

* Šioje studijoje vartojami sutrumpinimai: LE — *Lietuvių enciklopedija*, I-XXXVI tomai, Bostonas 1953-1969 m.; MLTE — *Mažoji lietuviškoji tarybinė encicklopedija*, I-III t., Vilnius 1966-1971 m.; ML — B. Kviklys, *Mūsų Lietuva*, I-IV t., Bostonas 1964-1968; EL — *Encyclopedia Lituanica*, I-VI t., Bostonas 1970-1978.

[1] J. Gimbutas, *Architektai nepriklausomoje Lietuvoje*, žr. LE, XXXVI t., Bostonas 1969, 45-46 psl.

nėta ir daugeliu atveju jos kūrėjai identifikuoti. Tą darbą atliko mūsų architektūros istorikai: dr. Povilas Reklaitis Vokietijoje, daktarai Eduardas Budreika, Kazys Šešelgis, Klemensas Čerbulėnas ir kiti — Lietuvoje. Pastarųjų pastangomis jau parengta spaudai Lietuvos architektūros istorija. XIX ir XX amžių architektai ir mažųjų bažnytėlių meistrai, dailidės ir mūrininkai tebelaukia užtarnauto dėmesio, nors tų šimtmečių pastatai ir nepasižymi ypatinga menine verte, o dažniausiai tik sekė istorinius stilius.

Šis pranešimas bus santrauka to, ką šiuo metu pavyko rasti apie XIX-XX amžių Lietuvos bažnyčių statytojus, neprieinant prie Lietuvos bažnyčių ir kitų archyvų. XIX amžiuje pastatyta Lietuvoje su Vilniaus kraštu ir Klaipėdos sritimi 575 bažnyčios, neskaitant koplyčių. Maždaug po lygiai mūrinių ir medinių. Čia įskaitomos ir pagrindinai atstatytos senesniosios sunykusios bažnyčios[2]. Jų statytojų tuo tarpu pavyko identifikuoti vos apie dvidešimt penkis. Tiesa, Vilniaus miesto neliečiu, nes apie sostinės architektus jau parašyta daugiau. XX-me amžiuje iki 1943 metų pastatyta 474 bažnyčios, šiek tiek daugiau mūrinių, kaip medinių. Su statytojų vardais galiu susieti tik apie 30 bažnyčių.

Lietuvos bažnyčių autorystės ir statybų vykdytojų klausimus nagrinėjant, reikia skirti du atvejus: a) mažosios, dažniausiai medinės bažnyčios, filijos ir koplyčios, kurias statė vietiniai dailidės, dažniausiai be architektų ar inžinierių pagalbos; b) didžiosios mūrinės, rečiau medinės miestų bei didesniųjų parapijų ar turtingųjų mecenatų bažnyčios, kurias projektavo architektai ir statė specialistai inžinieriai ar kontraktoriai, architektui prižiūrint. Pirmosios grupės — mažųjų bažnytėlių statytojai greičiau nuėjo užmarštin. Kad jų vardus dabar sunku susekti ir Lietuvoje, liudija inž. archit. Antanas Pilypaitis, žinomos knygos apie senąją Kauno rotušę autorius: «Lietuvos architektūros paminklų autorystės klausimai labai dažnai skendi praeities amžių rūke. Todėl kiekviena, kad ir nedidelė žinia apie praeityje dirbusius architektus, dailininkus, skulptorius, meistrus yra brangi architektūros istorijai, nes padeda išsiaškinti architektūrinių formų genezę ir vietinių meistrų indėlį, kuriant lietuvių architektūros lobius»[3].

Mūsų negausioje literatūroje apie miestelių ir kaimų bažnytėles rašoma, kad jas statę liaudies meistrai, lyg kokio mistiško

---

[2] J. Gimbutas, *Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika*, atsp. iš L. K. M. Akademijos *Metraščio* V t., 215-259 psl., Roma 1970.

[3] A. Pilypaitis, *Architektūros paminklo autorius*, žr. *Kultūros Barai*, Vilnius 1966 m. 10 nr., 76 psl.

kolektyvo anonimiški žmonės. Pripažįstama, kad jų «planinis — tūrinis sprendimas ir fasadų kompozicija yra gana įvairi», o meistrų statybos tradicijos ir sprendimai artimai siejosi su architektų kurtomis įvairių stilių bažnyčiomis[4]. Taigi, ir vadinamoji liaudies architektūra nebuvo vienoda ir anonimiška, o pasižymėjo įvairumu ir statytojo individualybe.

Pradžioje pasižiūrėsime kelis XVIII-XIX amžių savartos pavyzdžius. 1940 metų Lietuvos bažnyčių Elenche parašyta, kad 1789 metais naująją Šakynos parapijos (Šiaulių apskr.) bažnyčią statęs Livonijos kanauninkas ir Šakynos parapijos klebonas Varonavičius[5]. Kraštotyrininkas A. Vitauskas plačiau parašė apie tos bažnytėlės statybą 1938 metų *Gimtajame Krašte*. Jis naudojosi Šiaulių Kraštotyros draugijos ekspedicijos surinktąja medžiaga ir atspausdino tos bažnytėlės nuotraukų ir piešinių. Pagal žmonių pasakojimus, tasai geros sveikatos klebonas Varonavičius ar Varanavičius buvęs trumpai vadinamas Varna. Susitarę su kitu stipruoliu Žvirblio pavarde, tiedu vyrai patys susivežę akmenis iš laukų ir patys sumūriję nemažą bažnytėlę su bokštu. Kaip nespecialistų padaryti inventorizacijos piešiniai rodo, Šakynos bažnyčios planas išėjęs kreivokas, bet jos masyvus bokštas tiesus. Bažnyčios ilgis yra 21 m, plotis 11 m ir bokšto aukštis 14 m. Bažnyčios statytojas klebonas Varanavičius pats nutapęs savo spalvotą atvaizdą ant durų[6].

Antrasis taip pat XVIII-jo amžiaus pabaigos pavyzdys, kurio statytojai buvo patys kunigai, yra Griškabūdžio miestelio (Šakių apskr.) medinė bažnyčia, statyta 1796 metais. Toji aštuoniakampio plano gerų proporcijų bažnyčia, sakoma, esanti gražiausia medinė Sūduvoje. Pagal *Lietuvių Enciklopediją*[6a] ją statę vienuoliai karmelitai Jeronimas Šateika ir Juozapas Vališauskas. *ML* duoda kitokias informacijas pagal istoriką J. Totoraitį: «Vienas iš didžiausių Griškabūdžio statytojų buvęs karmelitas kun. Vasiliauskas. Jis, dar būdamas jaunas, baigęs inžinerijos mokslus». Prieš tai, 1788 metais, Vasiliauskas pastatęs mūrinę Kudirkos Naumiesčio bažnyčią, o Griškabūdį jam padėjęs statyti

---

[4] A. Jankevičienė, *Mediniai ir akmens mūro kulto pastatai*, žr. *Lietuvių liaudies architektūra*, II t., Vilnius 1968, 38 ir 41 p.

[5] R. Krasauskas, *Šakynos bažnytkaimio istorija*, žr. LE, XXIX t., 1963, 306 psl.

[6] A. Vitauskas, *Šakynos bažnyčia ir koplyčia*, žr. *Gimtasai Kraštas*, Šiauliai, 1938 m. 3-4 (19-20) nr., 303-312 psl.

[6a] VII t., 515 psl.

meistras B u r a g a s. Taigi, abiejuose bostoniškiuose leidiniuose to paties žmogaus pavardė rašoma skirtingai. Vėliau, bet dar prieš pasirodant *Aušrai*, kai bažnyčiose tebeviešpatavo lenkų kalba, ant Griškabūdžio bažnyčios durų buvo uždėtas solidus lietuviškas užrašas: «Namai mano, namai maldos»[7]. Toji aštuoniakampio plano bažnyčia tebestovėjo 1963 metais. Ji saugoma, kaip respublikinės reikšmės architektūros paminklas ir trumpai aprašyta *Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje*, bet čia jos statytojai iš viso nepaminėti[8].

Šiek tiek daugiau patiriame apie 1800 metais pradėtą statyti Viduklės miestelio (Raseinių apskr.) medinę bažnytėlę iš jau minėtojo arch. Pilypaičio straipsnio: «Vienu įdomesnių dokumentų yra surasta architektūros paminklo Viduklės bažnyčios (Raseinių rajone) statybos sutartis, surašyta 1800 m. gegužės mėn. 15 d. su Motiejum B i r ž i n s k i u. Dokumentas saugomas Viduklės bažnyčios archyve. Šia sutartimi M. Biržinskis įsipareigojo «... iš duotos medžiagos pastatyti Viduklės bažnyčią Jo Eksc. Vyskupo žemėse pagal projektą, koks bus pateiktas», ir šiam darbui atlikti jis pasižadėjo turėti dešimtį savo darbininkų. Už darbą buvo nustatyta alga pinigais ir ordinarija (atlyginimas natūra): aštuoniasdešimt pūrų rugių, penkiasdešimt pūrų miežių, keturi pūrai žirnių, šeši pūrai avižų, viena statinė silkių, viena statinė druskos, šimtas penkiasdešimt gorčių degtinės ir du šimtai penkiasdešimt muštinių talerių, skaitant kiekvieną talerį po devynis lenkiškus auksinus. Sutarties pabaigoje Motiejus Biržinskis, kaip beraštis, padėjo tris kryželius. Tai rodo jį buvus be specialaus išsilavinimo, bet gabų ir savo laiku garsų bajoriškos kilmės statybos meistrą — dailidę, kadangi sutartyje jis tituluojamas 'šviesiausiu ponu architektu'. Sutartis surašyta lenkų kalba. Projekto, minimo sutartyje, Viduklės bažnyčios archyve nerasta. M. Biržinskio statytasis bažnyčios pastatas buvo iš apvalių rąstų, kurie XIX a. pabaigoje iš vidaus bei išorės aptašyti ir apkalti lentomis. (...) Priekinio fasado pseudogotikinis bokštelis yra XIX a. pabaigos statinys»[9]. Jei tokių dokumentų kaip aprašytoji sutartis, būtų rasta daugiau, turėtume geresnį supratimą apie mažųjų medinių bažnyčių statybas Lietuvoje. Įdomu, kad ir toksai dailidė, vadinamas architektu, gavo kaž kieno kito padarytą projektą. Tam

[7] *Griškabūdis*, žr. ML, III t., paruošė B. Kviklys, Bostonas 1966, 344-345 psl.

[8] *Griškabūdis*, žr. MLTE, I t., Vilnius 1966, 606 psl.

[9] A. Pilypaitis, *Architektūros paminklo autorius*, žr. *Kultūros Barai*, Vilnius, 1966 m. 10 nr., 76 psl.

beraščiui statytojui, tur būt, reikėjo pagalbininko perskaityti architektūrinio projekto brėžinių skaitmenis ir žodines pastabas. Viduklės bažnytėlė yra saugoma, kaip vietinės reikšmės architektūros paminklas [10].

Būtų svarbu rasti daugiau faktų apie 1847-1856 metais Žemaitijoje dirbusį bažnyčių statytoją K a l ė d ą. Jo statytos parapijų bažnyčios Skuode ir Laukuvoje. Abi sumūrytos iš plytų ir akmenų, ant ąžuoliniais rąstais sustiprintų pagrindų. Kiekviena statyba užtrukusi po ketverius metus. Iš fotografijų atrodo, kad tai prityrusio ir išmokslinto architekto darbas. Laukuvos klebonas Narkevičius patsai talkininkavęs statybos darbuose. Kalėda buvo vadinamas žemaičių architektu [11].

Prisimintinas Eržvilko apylinkės liaudies menininkas Jonas B a l s a i t i s, vadintas Drugeliu. Jis išpuošė 1860 metais pastatytosios Varlaukio medinės bažnyčios vidų (Tauragės apskr.). Drugelis buvęs bemokslis ir beraštis, o jo puošyboje jaučiama baroko ir klasicizmo įtaka. Jis dekoravo ir Eržvilko kapinių koplyčią [12].

Geležių bažnytkaimio (Panevėžio apskr.) medinę varpinę statė apie 1874 metus savamokslis menininkas Jonas B a r u o l i s [13].

Toliau seka profesionalų architektų ar inžinierių projektuotobažnyčios. Ne visada aišku, ar jie patys prižiūrėdavo tas statybas, bet dažniausiai tai buvo savaime suprantama, kad architektas asmeniškai tikrintų statybines medžiagas ir darbą. Gižų dvaro ir miestelio (Vilkaviškio apskr.) akmeninę «gotikos stiliaus» bažnyčią projektavo architektas Henrikas M a r c o n i. Jos statyba užbaigta 1850 metais. Jis buvo gimęs 1792 m. Romoje, mirė 1863 m. Varšuvoje. Galimas dalykas, kad tas pats Marconi sukūrė ir Suvalkų Kalvarijos mūrinę bažnyčią, statytą 1840 metais [14]. *Lietuvių Enciklopedija* neduoda Marconio biografijos ir nepamini jo vardo su minėtųjų vietovių ir bažnyčių aprašymais.

Tuo laiku dirbo Lietuvoje kitas irgi mažai žinomas inžinierius K e r š t e i n a s. Pagal *Lietuvių enciklopediją* [15] jis suprojektavo Viekšnių miestelio (Mažeikių apskr.) bažnyčią, sumūrytą iš vietoje pagamintų plytų 1844-1853 metais.

---

[10] MLTE, III t., 733 psl.

[11] R. Krasauskas, *Laukuvos miestelio istorija*, žr. LE, XIV t., 1958, 276 psl.; *Laukuva*, žr. ML, IV t., 1968, 200 psl.

[12] A. Stravinskas, *Liaudies meistrai*, žr. *Eržvilkas*, Vilnius 1970, 170-172 psl.

[13] LE VII t., 97 psl.

[14] St. Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Varšuva 1954, 188 psl.

[15] *LE*, XXXIII t., 533 psl.

Vilniaus apskrities Dūkšte «gotiško stiliaus» pijorų bažnyčią statė 1850-1856 m. architektai ar statybininkai Gustav Schacht ir Tomas Tyszecki [16].

Kiek daugiau žinoma apie to paties dešimtmečio neo-klasikinių bažnyčių autorių Raudondvaryje (statyta 1852-1857 m.) ir Biržuose šv. Jono Krikštytojo (statyta 1853-1858 m.). Tai buvo architektas Cezaris Laurynas Anichini, Lietuvoje vadinamas Anikiniu. Jis buvo gimęs 1787 m. Florencijoje, pateko Lietuvon su Napoleono armija ir liko čia gyventi nuo 1812 metų, pradžioje Vilniuje, vėliau Raudondvaryje grafų Tiškevičių tarnyboje. Mirė 1861 metais ir palaidotas Raudondvario kapinėse [17].

Šeštasis XIX-jo amžiaus dešimtmetis buvo ypatingas naujų bažnyčių statybų gausa. Monumentalioji Rietavo bažnyčia statyta 1853-1874 m. vokiečių architekto Friedrich August Stüler'io kartu su, atrodo, inžinierium Gąsowski'u [18]. Rietavo bažnyčia yra bene vienintelė Lietuvoje Venecijos stiliaus sekimo, viena iš didžiausių krašte, kaštavusi tada pusę milijono rublių. Stüleris buvo gimęs Türingijoje 1800 m., daug dirbęs ir už Vokietijos ribų, pavyzdžiui, Stockholme. Savo kūriniuose linkęs į renesansą. Mirė Berlyne 1865 m., nebesulaukęs Rietavo bažnyčios išbaigimo.

Šiaulių apskr. Šiaulėnuose 1857 m. buvo pastatyta neoromaniško stiliaus bažnyčia pagal architekto Fulgencijaus Rimgailos projektą. *Lietuvių Enciklopedijos* trumpoje biografijoje nėra ne jo gimimo vietos nei metų. Baigęs Padubysio mokyklą, Rimgaila studijavo architektūrą Vilniuje pas profesorių Podčašinskį ir dirbo padėjėju. Nuo 1828 iki 1856 metų, taigi net 28 metus Rimgaila gyveno ir dirbo Paryžiuje. Po to grįžęs Lietuvon, jis statė Pagryžuvio dvaro rūmus ir Šiaulėnų bažnyčią. Mirė 1873 metais [19]. *Mažoji lietuviškojoji tarybinė enciklopedija* pakartojo tą trumpą biografiją niekuo jos nepapildžiusi ir dar nutylėjusi Šiaulėnų bažnyčią.

---

[16] St. Łoza, ten pat, 269 psl.

[17] St. Łoza, ten pat, 13 psl.; P. Galaunė (paruošė), *Dokumentai apie XVIII-XIX a. architektus Lietuvoje*, žr. *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, II t., Vilnius 1964, 258-260 psl.; K. Čerbulėnas, *Monumentalieji architekto Cezario Anikinio darbai*, žr. *Raudondvaris*, Kaunas 1969, 93-105 psl. Priimant, kad Čerbulėno nurašytas Anikinio antkapio užrašas su 1861 metu mirties data yra teisingas, S. Łozos knygoje duotieji mirties metai 1871, o LE I t., 190 psl., 1851 m. turėtų būti ištaisyti.

[18] St. Loza, ten pat, 90 psl. Stülerio biografija duota ir LE, XXIX t., 82 psl., tik čia nepaminėta, kad jis projektavęs Rietavo bažnyčią ir iš viso ką nors dirbęs Lietuvoje. Kitoje vietoje, Rietavo bažnyčios aprašyme, LE, XXV t., 256 psl., paminėtas berlynietis architektas su kitokia pavardės rašyba Stuller.

[19] St. Łoza, ten pat, 265 psl.: Fulgenty Rymgaiłło.

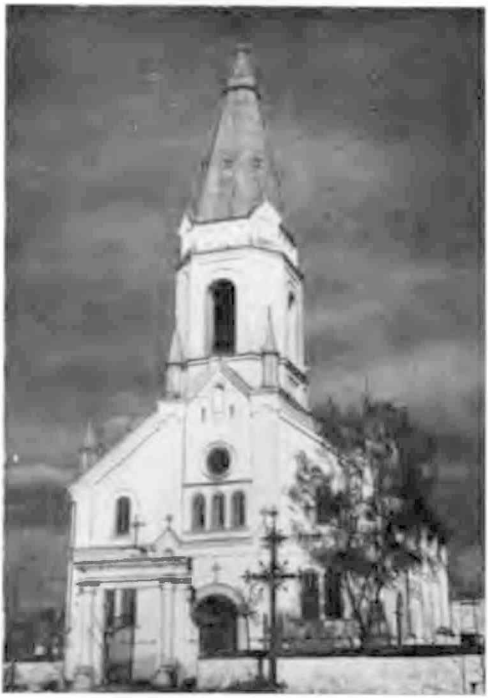

Šėta, Kėdainių apskr., statyta 1789-1799 m., bokštas 1875 m. Architektas nežinomas.

Prienai, Marijampolės apskr., statyta 1850 m., padidinta 1875 m., Architektas nežinomas.

Rietavas, Telšių apskr., statyta 1853-1874 m., archit. F. A. Stueler.

Rokiškis,, statyta 1868-1885 m., archit. Georg Werner. (V. Augustino nuotr.).

Pabiržė, Biržų apskr., statyta 1897-1908, atnaujinta 1928-1930 m., archit. Vyganauskas.

Petrašiūnai, Kauno apskr., statyta 1936 m., archit. M. Mačiulskis.

Švėkšna, Tauragės apskr., statyta 1900-1905 m. Architektas nežinomas.
75 metrų aukščio bokštas.

Lietuvių Enciklopedija ir *Mažojoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija* atspausdino gerą Antano Bendoriaus padarytą Lukšių miestelio (Šakių apskr.) bažnyčios nuotrauką. Dabar galima pridėti, kad jos autoriai buvo 1840-1860 metų Kalvarijos apskrities architektas Leopoldas Salkowski ir arch. J. F. A. Bojankowski[20]. Bažnyčia plytų mūro, pamėgdžiojanti gotiką, pradėta statyti prieš 1863 metus, baigta 1877-taisiais.

Plačiai žinoma brangi ir didelė Rokiškio bažnyčia, statyta 1868-1885 metais. Grafai Tizenhauzai, matyt, nenorėjo pasiduoti rietaviškiams Oginskiams, ir Rokiškio bažnyčios statybai išleido net milijoną rublių. Statybos darbams vadovavo tirolietis architektas Georg Werner. Tą pažymi visos minėtosios enciklopedijos. Rokiškio bažnyčios vitražai buvo pagaminti Vienoje, medžio drožiniai Liuvene, Belgijoje, o geležies dirbinius padarė vietos lietuvis kalvis Burčkis[21]. Bažnyčia sumūryta iš raudonų plytų, sekant gotiką. Varpinės bokštas 60 metru aukščio. *Mažoji lietuviškojoji tarybinė enciklopedija* dar papildo, kad bažnyčią statę Silezijos meistrai, o užbaigęs Werneris iš Vienos. Tos enciklopedijos biografijoje randame, kad Werneris buvęs Rokiškio Pšezdzeckių dvaro architektu XIX a. antrojoje pusėje. Pagal jo projektus dar pastatytos Salų bažnyčia Rokiškio apskr. 1888 m., grafų Morikonių mauzoliejus Svedasuose ir Kauno katedros pietinė koplyčia 1902 m. Taigi, Jurgis Werneris iš Austrijos yra palikęs nemažai savo kūrybos pėdsakų Lietuvoje.

XIX-XX amžių sąvartoje Marijampolės apskrities inžinierius Rybovskis statė kitą pseudogotinę bažnyčią, būtent, Šilavoto bažnytkaimyje, Prienų dekanate. Toji statyba užtruko 6 metus, baigta 1902 m. Tuo pačiu metu architektas Vyganauskas pastatė Pabiržės (Biržų apskr.) didelę pseudogotinę bažnyčią iš raudonų plytų, 40 × 20 m, su 48 m aukščio bokštu.

Pereinant į XX-jį amžių, randama kiek daugiau žinių apie naujų mūrinių bažnyčių statytojus ir vėl beveik nieko apie mažąsias bažnytkaimių medines bažnytėles. Visų pirma iškyla du architektai, kiekvienas suprojektavęs po maždaug 30 bažnyčių Lietuvoje. Tai Vaclovas Michnevičius ir tik pavarde paminėtas Strandmanas. Pirmojo biografija yra *Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje*, o antrojo niekur neradau. Šio skirsnio 4 architektų pavardės paminėtos mūsų enciklopediniuose leidinuose atitinkamų vietovių aprašymuose.

Michnevičius gimęs 1862 m. nežinia kur, buvo Vil-

[20] St. Łoza, ten pat, 33 ir 267 psl.
[21] *Rokiškis*, žr. ML, II t., 1965, 140 psl.

niaus miesto architektu prieš I-jį pasaulinį karą, vėliau gyveno Strebeikiuose, Jonavos rajone, kur ir mirė 1947 metais. Iš jo suprojektuotų ir pastatytų imituoto gotinio ar barokinio stiliaus bažnyčių enciklopedijose suminėtos tik šios penkios : Josvainiuose 1903 m., Žeimiuose 1908 m., Žiežmariuose 1924 m., Kaišiadoryse 1932 m. ir jau kiek kitoniškai atstatyta karo metu sugriautoji Raudondvario bažnyčia 1930-1938 m. Kitur būta dar 25 Michnevičiaus statytų bažnyčių. Iš Strandmano projektuotų bažnyčių tuo tarpu užtikta tik viena, Žiobiškio miestelyje, Rokiškio apskr., sumūryta iš granito 1912 metais.

Inž. Lukoševičius, apie kurį irgi nieko daugiau nežinome, pastatė didelę medinę bažnyčią Suginčiuose, Utenos apskr. Ji turi kryžminį planą su kupolu. Statybos darbus vykdė Semplinskas[22].

Užbaigdami negausų Lietuvos bažnyčių autorių sąrašą, dirbusių prieš nepriklausomybės atgavimą, dar paminėsime studentą Praną Gineitį, kuris suprojektavo ir kartu su dailide Simonu Bikeliu pastatė Spitrėnų bažnytkaimio (Utenos apskr.) medinę bažnytėlę 1917-1918 metais. Tuos faktus randame *Lietuvių Enciklopedijoje* su Spitrėnų aprašymu. Galimas dalykas, kad tai tas pats Gineitis, kurio biografiją randame kitoje *Lietuvių Enciklopedijos* vietoje, yra gimęs 1894 m. Utenos apskrityje, studijavęs Kieve prieš karą, o Spitrėnų bažnyčios statymo metu buvo Utenos pradžios mokyklos vedėju. Vėliau baigė universiteto teisių fakultetą Kaune.

Kita tų pačių 1917-1918 metų medinė bažnytėlė, kurią statė tik pavarde paminėtas Naumiesčio meistras Mackvaldas, yra Stalgėnuose, Telšių apskrityje[23].

Nepriklausomoje Lietuvoje bažnyčių statyboje ėmė reikštis daugiau lietuvių architektų, o taip pat ir inžinierių-architektų. Tuo tarpu galime identifikuoti tik dvidešimties bažnyčių statytojus, neskaitant jau minėtojo Michnevičiaus, dirbusio ir prieš I-jį pasaulinį karą.

Pirmiausia iškyla architekto Vlado Dubenecko vardas. 1919 metais jis suprojektavo ir 1921 m. baigė statyti medinę bažnyčią Karmėlavoje prie Kauno. Tai buvo jo bene pirmasis bandymas pritaikyti lietuvių liaudies statybos ir meno motyvus architektūrinėje kūryboje. Karmėlavos bažnyčia yra dar tuo ypatinga mūsų naujųjų laikų architektūros istorijoje, kad ji tuoj pat susilaukė

[22] R. Krasauskas, *Suginčiai*, žr. LE, XXIX t., 1963, 129 psl.
[23] *Stalgėnai*, žr. ML, IV t., 1968, 87 psl.

specialisto įvertinimo lietuvių spaudoje. Dar jaunas, bet jau išsimokslinęs menotyrininkas Paulius Galaunė, vėliau Vytauto Didžiojo Universiteto profesorius, parašė išsamų straipsnį apie tą didelę naujieną atgimstančioje Lietuvoje [24]. Iš to straipsnio duodame trumpą ištrauką: «Jei pažiūrėsime į mūsų miestus ir miestelius vakar dienos — XIX amžiaus ir XX-jo pradžios, — tai ir nerasime architektūros. Yra gyvenamųjų namų sienos, kazarnės, bažnyčios, bet architektūros tenai nėra. Yra kai kur naujausios rūšies šlykščiausio vokiečių moderno pamėgdžiojimų (...) ir daugybė «gotikos» bažnyčių, kaip grybų po lietaus, išaugusių XIX amžiaus gale (...) Tose mūsų «gotikos» bažnyčiose yra tiek gotikos, kiek pas mus supratimo apie ją. Aš greičiau pavadinčiau Michnevičių, Sorskų, Naruckių statytojų vardais». Šitaip pakritikavęs eklektinę senus stilius nevykusiai pamėgdžiojančią bažnyčių statybą, Galaunė džiaugėsi savo straipsnyje nauju Dubeneckio projektu, «paremtu mūsų buvusiųjų senų bažnyčių motyvais ir architektonika». Architektas Dubeneckis buvo baigęs architektūros mokslus Petrapilio Dailės Akademijoje ir jau laimėjęs nemažai konkursinių projektų. Jis suprojektavo keletą reikšmingų pastatų Kaune. 1930 metais jo projektu pastatyta neobarokinė Betygalos bažnyčia (Raseinių apskr.). Dubeneckis mirė 1932 metais Kaune [25].

Tuo metu Lietuvoje jau dirbo penkeriais metais už Dubenecką jaunesnis architektas Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, 1973 metais sulaukęs 80 metų. Su Žemkalniu naujoji Lietuvos architektūra pasisuko į Vakarų Europą. Po studijų Rygos Politechnikoje, Žemkalnis studijavo Romoje 1922-1925 metais ir grįžo Lietuvon jau diplomuotas architektas. Šalia daugybės kitų projektų, jis sukūrė ir pastatė tris bažnyčias: Kybartuose 1927 m., Šakiuose 1934-1940 m. ir Mažeikiuose 1936 m. Kritikų nuomone, Žemkalnio nuosaikus modernizmas yra ne tik funkcionalinis, bet ir darniai įjungtas į supančią aplinką [26].

Visi prisimename didžiulę Prisikėlimo bažnyčią Kaune, Žaliakalnyje. Jos autorius yra inžinierius-architektas Karolis Reisonas. Statyba buvo pradėta 1927 metais, liko nebaigta 1940 m., o vėliau tame pastate įrengtas televizijos aparatų fabrikas. Inž. Reisonas yra Žemkalnio ir Kudoko kartos, dabar gyvena Austra-

[24] P. Galaunė, *Naujas architektūros kūrinys*, žr. *Dainava*, I-ji knyga, Kaunas, 1920, 106-109 psl., 4 Vl. Dubeneckio brėžinių reprodukcijos.

[25] *Dubeneckis Vladas*, žr. LE, V t., 1955, 208 psl.; *Dubeneckis, Vladas Vladimiras*, žr. *Encyclopedia Lituanica* II t., Bostonas 1972, 111 psl.; *Betygala*, žr. LE, II t., 1954, 453 psl.

[26] J. Okunis, *Žemkalnis-Landsbergis Vytautas*, žr. LE, XXXV t., 1966, 263-264 psl.; *Landsbergis-Žemkalnis, Vytautas*, žr. EL, III t., 1973, 277 psl.

lijoje. Prieš I-jį pasaulinį karą Reisonas baigė civilinių inžinierių institutą Petrapilyje. Suprojektavo kelis pramonės ir kitokius pastatus Lietuvoje, reformatų bažnyčią Kaune ir medinę Užnevėžių bažnytėlę Ukmergės apskr [27].

Archit. dr. Stasys Kudokas, vėliau pasireiškęs ir Amerikos lietuvių bažnyčių statybose, baigė architektūros mokslus Romoje, Karališkojoje aukštojoje architektūros mokykloje 1930 metais. Pirma sukūręs daug viešųjų ir privačių pastatų Lietuvoje, Kudokas ėmėsi bažnyčių kiek vėliau už Žemkalnį. 1942 metais pagal Kudoko projektą pradėta statyti mūrinė bažnyčia Pilviškiuose, Vilkaviškio apskr., o kiek anksčiau Paežeriuose. Jis dar buvo suprojektavęs Radviliškio bažnyčią ir kitą tėvams marijonams Kaune, bet jau nebesuskubo jų pastatydinti. Dabar dr. Kudokas gyvena Kalifornijoje [28].

Ne visi toliau minimieji nepriklausomosios Lietuvos bažnyčių statytojai prilygsta aukščiau aptartiesiems architektams, bet šios studijos tikslui jie visi reikšmingi. Inž. Juozas Skripkus suprojektavo 1910 metais ir pastatė 1924 m. medinę bažnytėlę Grūžių bažnytkaimyje, Biržų apskr. Jis buvo gimęs 1870 m. Žagarės vls., mokėsi Mintaujoje, Rusijoje ir Vakarų Europoje. Kaip toliau skaitome *Lietuvių Enciklopedijoje*, Skripkus dirbo Vilniuje inž. Petro Vileišio mechaninėse dirbtuvėse direktoriumi, 1902 m. restauravo lietuvių šv. Mikalojaus bažnyčią Vilniuje. Mirė 1937 m.

Kitas inžinierius, J. Vitembergas, pastatė Šeštokų medinę bažnyčią Marijampolės apskr. 1924 metais.

Tais pačiais metais baigta statyti mūrinė Švč. Marijos koplyčia Šiluvoje pagal architekto Antano Vivulskio projektą, padarytą Paryžiuje 1903 m. Vivulskis gimė 1877 m. Rusijoje — tremtyje, mokėsi Mintaujoje, baigė architektūrą Vienoje ir dar studijavo skulptūrą Paryžiuje, kur buvo lietuvių *Lithuanijos* draugijos narys. Jo projektu 1915 m. pastatyti Trys Kryžiai Vilniuje, o kiek anksčiau, 1913 m., Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia Vilniuje. Mirė Vilniuje 1919 m., nebesulaukęs Šiluvos koplyčios pastatymo [29].

---

[27] A. Krausas, *Reisonas Karolis*, žr. LE, XXV t., 1961, 89 psl.

[28] St. Santvaras, *Kudokas Stasys*, žr. LE, XIII t., 1958, 287-289 psl. ir EL, III t., 221-222 psl. Kudoko, Reisono ir Landsbergio-Žemkalnio biografijos atspausdintos MLTE-je, bet tenai nepaminėtos jų projektuotos bažnyčios, tik kitokie pastatai. Vl. Dubeneckio biografijoje, MLTE I tome, paminėta Karmėlavos bažnyčia, bet su klaidingais 1922-1923 metais.

[29] St. Łoza, ten pat, 332 psl.; Pr. Čepėnas, *Vivulskis (Wiwulski) Antanas*, žr. LE, XXXIV t., 1966, 423 psl.

1927-1929 metais pastatyta katedros bažnyčia Panevėžyje pagal architekto R. Steikūno projektą. Tą statybą vykdė inž. Gordevičius.

Tada Lenkijos valdomuose Druskininkuose 1931 metais pastatyta mūrinė bažnyčia arch. Stefan Szyller'io iš Varšuvos[30].

Senoji, Vytauto vardu vadinama, Veliuonos bažnyčia, statyta XV amžiuje, perstatyta XVII-me, buvo atnaujinta 1930 Vytauto Didžiojo metais architektų Vlado Švipo ir Algirdo Šalkauskio. Kiek vėliau, 1938 m. arch. Šalkauskio projektu pastatyta mūrinė bažnyčia Šančiuose, Kauno priemiestyje. Jos originalinis projektas buvo didesnės apimties, bet pastatytoji bažnyčia yra sumažinta. Arch. Alg. Šalkauskis, universiteto rektoriaus Stasio Šalkauskio brolis, studijavo architektūrą Drezdene ir baigė 1927 m. Pagal jo projektą buvo įrengtas Lietuvos paviljonas 1939 metų pasaulinėje parodoje New Yorke. Dabar gyvena Toronte[31].

Kitame Kauno priemiestyje, Petrašiūnuose, 1936 m. pastatyta mūrinė bažnyčia su kino sale rūsyje pagal arch. Mikalojaus Mačiulskio projektą. Jis buvo baigęs Berlyno Charlottenburgo Aukštąją Technikos mokyklą 1929 m. inžinieriaus-architekto diplomu. Dabar gyvena New Yorke.

Jau karo metu pastatytoji Akmenynų medinė bažnytėlė Marijampolės apskr. buvo projektuota inž. Kazio Garmaus 1941-1942 metais.

Kaip seniau, taip ir nepriklausomoje Lietuvoje bažnytėles statė vietiniai meistrai dažniausiai be architektų projektų. Tik mažai kas težinoma apie tuos statytojus. *Lietuvių Enciklopedijoje* paminėti meistrai Juozas Pliopys iš Marijampolės ir Antanas Bebeckis iš Kazlų Rūdos, 1925 metais pastatę medinę bažnyčią Kazlų Rūdoje, panaudoję buvusių rusų kareivinių medžiagą. Kunigas Jonas Reitelaitis, istorikas, įkūrė parapiją Alytaus apskrities Krikštonių bažnytkaimyje ir 1927-1935 metais pastatė tenai mūrinę bažnyčią savo projektu, patsai drauge dirbdamas su apylinkės ūkininkų talka. Bažnyčiai su parapijos sale ir kitais parapijos ūkio pastatais jis buvo sutelkęs statybai apie 300.000 litų[32].

Apžvalgą baigiame Amerikoje žinomo architekto Jono Muloko dviem Lietuvoje karo metu pastatytomis bažnytėlėmis:

---

[30] St. Łoza, ten pat, 304 psl.; *Szyller Stefan*, žr. LE, XXIX t., 1963, 287 psl.

[31] J. Puzinas, *Šalkauskis Algirdas*, žr. LE XXIX t., 320 psl. Mirė 1972.

[32] *Krikštonys*, žr. ML, III t., 1966, 553 psl. Įdėtoji nuotrauka yra Švėkšnos (klaida atitaisyta ML IV t., 815 psl.).

Židikų kapinėse Marijos Pečkauskaitės antkapio paminklinė koplyčia 1940-1941 m. ir Panevėžio apskrities Berčiūnų vasarvietės mūrinė bažnytėlė, statyta 1939-1944 metais. Liko neįvykdytas Muloko projektas Juodupės bažnyčiai. Vokiečių okupacijos metu arch. Mulokas suprojektavo ir uždėjo Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio karūną-mitrą ant Šv. Kazimiero bažnyčios Vilniuje. Jonas Mulokas baigė Vytauto Didžiojo Universitetą Kaune 1935 metais dipl. inžinieriaus laipsniu, o architekto teises gavo Amerikoje, kur yra pastatęs kelias bažnyčias lietuvių parapijoms. Kaip savo laiku Dubeneckis, taip ir Mulokas ieškojo savo projektuotose bažnyčiose Lietuvai būdingos išraiškos [33].

Lietuvos bažnyčių statytojų galerija lieka ne tik nepilna, bet ir neįpusėta. Naujų enciklopedijos laidų nesulauksime, tai vertėtų parašyti Lietuvos architektų ir inžinierių vardyną su pilnu jų kūrinių sąrašu. Pavyzdžiui, lenkai turi išleidę to pobūdžio veikalą, kur yra žinių ir apie kai kuriuos Lietuvoje dirbusius statytojus. Tai yra mūsų naudota Stanislovo Lozos Varšuvoje 1954 metais išleista knyga. Išeivijoje, neprieinant prie bažnytinių ir kitų Lietuvos archyvų, tokio architektų ir inžinierių vardyno paruošimas būtų sunkiai įmanomas, arba liktų nepilnas.

Po 1973 metų suvažiavimo pavyko užtikti dar eilę architektų ir meistrų pavardžių. Teko pasinaudoti naujomis knygomis, išleistomis Lietuvoje, Lenkijoje ir Amerikoje. Taip pat periodine spauda. Tie šaltiniai surašyti autoriaus kartotekoje, o čia pateikiama trumpa santrauka.

Alytus. Arch. Vladas Adomavičius 1938 m. suprojektavo naują mūrinę bažnyčią, bet ji nebesuspėta pastatyti.

Andrioniškis, Utenos aps. Inž. Prano Markūno, VDU privatdocento, projektu ir lėšomis pastatyta betono mūro bažnyčia 1933-1935 metais.

Igliauka, Marijampolės aps. Arch. Malinka atstatė nepriklausomybės laikais mūrinę bažnyčią, statytą 1882-1884 metais ir apgriautą per I pas. karą.

Juodkrantė, Kuršių Nerijoje. Dailidė Klimkus Grigalaitis gyvenęs 1750-1825 m., pastatė medinę bažnyčią 1770-1780 metų tarpe.

Kaunas. Arch. Karolis Reisonas suprojektavo mūrinę bažnyčią ev. reformatams, pastatytą 1938-1939 metais.

---

[33] P. KUNDZINŠ, *Mulokas Jonas*, žr. LE, XIX t., 370 psl.; *Mulokas, Jonas*, žr. EL, III t., 559 psl.

Klaipėda. Turgaus aikštėje ev. reformatų rūrinė bažnyčia atstatyta 1859-1860 metais (po 1854 m. gaisro) pagal Fr. August Stűlerio projektą.

Klaipėda. Inž. arch. Juozas Baltrėnas suprojektavo mūrinę Taikos Karalienės bažnyčią, pastatytą 1957-1960 metais ir netrukus, 1962 m., valdžios nusavintą ir suprofanuotą.

Lazdijai. Arch. Lipskis suprojektavo 1885-1891 metais pastatytąją mūrinę bažnyčią.

Marijampolė. 1882 metais pristatyti du bokštai parapinei bažnyčiai pagal arch. Ribonio projektą.

Miežionys, Brėslaujos dekanatas. Arch. Julius Kłos suprojektavo medinę bažnyčią, statytą 1926-1928 metais. Jis buvo Vilniaus universiteto architektūros profesorius, gyveno 1881-1933 m.

Pažėrai, Marijampolės aps. Arch. dr. Stasys Kudokas suprojektavo mūrinę bažnyčią, pradėtą statyti 1936 m., bet nebaigtą.

Perloja, Alytaus aps. Arch. Vaclovas Michnevičius suprojektavo mūrinę bažnyčią, pastatytą 1930 metais.

Pilypavas, Suvalkų aps. Arch. Chr. P. Aigner suprojektavo 1838-1841 m. pastatytąją mūrinę bažnyčią.

Račkos, Suvalkų aps. 1811 m. pastatytąją mūrinę bažnyčią projektavo arch. Henrikas Marconi, o ne Chr. P. Aigner, kaip kai kur buvo rašoma.

Sasnava, Marijampolės aps. 1933-1938 m. statytoji mūrinė bažnyčia suprojektuota arch. Friko.

Suvalkai. Arch. Chr. P. Aigner projektavo 1820-1825 metais statytąją mūrinę bažnyčią. Arch. Henrikas Marconi projektavo 1881-1883 m. atliktuosius bažnyčios pristatymus.

Šiauliai. Arch. Jonas Ladyga buvo suprojektavęs naują parapinę bažnyčią.

Šiupyliai, Šiaulių aps. Broliai Adomas ir Juozas Vileikiai iš Vorelių kaimo atstatė medinę bažnyčią 1915 metais.

Telšiai. Miesto kapinių koplyčią projektavo arch. Jonas Virakas.

Vaiguva, Šiaulių aps. Vietinis meistras Motiejus Butvila surentė medinę varpinę prieš 1877 metus, kada buvo įkeltas varpas.

Deja, šie duomenys nėra pilni: kai kur trūksta vardo prie pavardės, kai kur nėra datų. Tai vis medžiaga pilnesnei Lietuvos bažnyčių statybos istorijai.

Arlington, Mass., 1981.V.3 d. JURGIS GIMBUTAS

THE BUILDERS OF CHURCHES IN LITHUANIA

by

JURGIS GIMBUTAS

Summary

An attempt has been made to identify the builders of some of the churches built in Lithuania during the 19th century and the 20th century up until 1943. In villages and small towns the wooden churches were usually built by local builders without proper architectural plans. There are some small churches or chapels in masonry built also by local masons. Structures of this kind are classified as folk architecture. In most cases the names of these builders went into oblivion.

Monumental churches in cities, towns or on large estates were built by architects or engineers. The names of these builders are on record but under present circumstances, since the local archives are not accessible, it is difficult to identify the builders with their creations. Available encyclopedias and other literature, published in Lithuania and abroad, give data about the history of churches and their pictures. In most cases, however, the names of the builders are omitted.

During the 19th century 575 new churches were built including major reconstructions of some older ones. The names of only 12 builders of monumental churches have been identified here. They were in most cases foreigners who came on commissions from Germany, Poland and even from Italy. Obviously, less data is available about the common builders of village churches. Only seven names of house-wrights or masons have been found so far, with very little background information available about them. There are some indications that several of them had a technical education.

In the beginning of the 20th century, before 1918, about 400 churches were built or reconstructed. The names of only nine architects from this period have been determined. Two of them had built about 30 churches each. During the period of Lithuania's independence, from 1918 to 1943, including the second world war, 65 churches were built. Naturally, more is known about this time. Among the 12 names mentioned are outstanding Lithuanian architects such as V. Landsbergis-Žemkalnis, St. Kudokas and J. Mulokas who were active beforeand after the war. In conclusion, there is a pressing need for a compilation of a comprehensive register of church builders in Lithuania.

LIETUVIS ARCHITEKTAS DVIDEŠIMTAJAME AMŽIUJE

Architektūra, kaip menų motina, nuo prieš istorinių laikų lyg kelrodis vedė žmoniją į patogesnį, gražesnį ir teisingesnį gyvenimą, pajungdama individus, taip pat ir žmonių susigrupavimus ar net tautas, kurios pagal savo dvasinę kultūrą troško išsireikšti kasdienybės ir reprezentaciniuose statiniuose atstovaudami tos tautos dvasinį pakilumą, jos laimėjimus ar istorinius įvykius. Architektūra tuo įgalina žmogaus viešpatavimą gamtoje, sudarydama akstinus tolimesnei žmonijos pažangai. Kaip savotiškas veidrodis, kuriame atsispindi kiekvienos civilizacijos socialinis bei kultūrinis lygis, architektūra parodo ir saisto žmonių mąstymą bei nustato jų gyvenimo kryptį. Pagal savo paskirtį architektūra yra mokslas ir menas. Kaip mokslas, ji nagrinėja ir analizuoja medžiagų technologinę struktūrą ir jų tinkamumą pastatuose. Kaip menas, pastatus padaro pagal savo paskirtį naudingus gyventi, dirbti ir gražius, išgaunant masių, kontūrų ir spalvų derinį, kuris suteikia žmogaus dvasiai ir jo žvilgsniui estetinį jausmą.

Didžiausią gyvenimo dalį žmogus praleidžia pastatuose: valgo ir ilsisi namuose, mokosi mokyklose, meldžiasi bažnyčiose, dirba įstaigose ar fabrikuose ir t.t.

Architektūra turi tiesioginę įtaką į kiekvieno žmogaus, auaugusio ar vaiko, patogumą ir malonumą, formuodama net jo gyvenimą ir polėkius. Amžių bėgyje architektūra keitė savo veidą skirtinguose žmonių susigrupavimuose ar tautose, išeinant iš tos tautos gyvenamų papročių, gamtinių bei klimatinių sąlygų, naudojamų tame krašte žaliavų ir tos tautos kultūrinio lygio.

Beveik iki devyniolikto šimtmečio pabaigos architektūra tarnavo architektūriniams stiliams formuoti, o dvidešimtojo amžiaus modernizmas atėjo tarnauti žmogui kaip individui ir jo pažangai.

Didėjant žmonių skaičiui, sparčiai augant pramonei, gausėjant susisiekimui ir technologiniams poreikiams, architekto vaidmuo pasidarė ypatingai reikšmingas. Be estetinio apipavidalinimo, kaip pavienių pastatų taip ir didžiausių kompleksų, architektūra apribojama labai komplikuotų ir sudėtingų technologinių, ekonominių, saugumo ir aibės įvairiausių kitų valstybinių ar miesto suvaržymų, didesnių ar mažesnių, atsižvelgiant į pastato paskirtį.

Architekto darbas, kurioje srityje jis bedirbtų, atsistoja prieš daugelį painių ir komplikuotų klausimų, kurie daugeliu atvejų visuomenei nežinomi, ar tik iš šalies ir prabėgomis įžiūrimi. Žmogus įrikiuotas į ekonominio gerbūvio standartines formas; technologiniai efektai nustelbė tikrąsias grožio vertybes. Masinės produkcijos gaminiais žmogus rengiasi, maitinasi ir gyvena masinės modeliacijos pastatuose. Žodis architektūra lyg ir nustojo egzistavęs.

Nemanyčiau, kad dėl šios priežasties architektas-mąstytojas būtų nustojęs savo reikšmės visuomenės kultūrinėse apraiškose.

Visuomenės supratimas ir išsiugdymas estetinių kultūrinių pojūčių yra labai svarbūs uždaviniai krašto ar tautinių susigrupavimų kultūrinėms apraiškoms įgyvendinti.

Išeinant iš šių kelių principinių minčių, man svarbu pažvelgti, ar lietuvis architektas ir jo kuriamoji architektūra turi savitą, išskirtinę iš kitų tautų, išraišką.

Minint senuosius Gedimino laikus, lietuviškų apsigynimo pilių statyba, jų išplanavimas pasirinktame terene, jų išorinė išvaizda, taip pat ir kitų pastatų išvaizda buvo skirtinga nuo tos pačios paskirties statinių kituose kraštuose, sprendžiant iš 1491-1493 m. vokiečių kronikininko, Hartman Schedel, užrašų.

Būtų nesąmonė teigti, kad lietuviai kaip tauta neturėjo savito architektūrinio veido. Archeologų daviniais savitas lietuviškų genčių statinių sprendimas siekia 2.000 metų prieš Kristų. (Samantonių iškasenos prie Veprių ar devinto šimtmečio Apuolės pilies iškasenos prie Skuodo). Stebimės, kad Vakarų pasaulio modernioje architektūroje vartojamos dekoratyvinės plytos. Lietuviai dekoratyvines plytas savo statiniuose vartojo jau dvyliktame šimtmetyje. Turim sutikti, kad lietuvių tautos architektūrinis stilius neturėjo įtakos į pasaulinę ar didžiųjų valstybių architektūrą. To žanro geniju mūsų tauta, dėl besikeičiančių valstybės ribų ir amžinų karų, neišugdė.

Savitas architektūrinis pėdsakas liko mūsų tautoje, išpuoselėtas Lauryno Stuokos-Gucevičiaus (1753-1798). Nuo jo prasidėjo klasikinis periodas.

Dvidešimtojo amžiaus lietuvių tautos nepriklausomybės laikotarpis Lietuvai buvo turtingesnis; jis davė keliolika architektų:

Arch. M. Songaila (1874-1943); pažymėtini jo darbai: Valstybės teatras; Lietuvos bankas Kaune; Teisingumo ministerijos rūmai; Fizikos ir Chemijos institutas Kaune ir kiti.

Arch. V. Dubeneckis (1888-1932) — Karmėlavos bažnyčia; Meno Institutas Kaune; Medicinos fakulteto rūmai Kaune; restauravimas Valstybės teatro Kaune; viešbutis *Lietuva* Kaune ir Vytauto Didžiojo muziejus Kaune.

Arch. K. Reisonas — Žemės Ūkio bankas; Prisikėlimo bažnyčia; Žemės ūkio rūmai; Pieno Centras ir Maisto fabrikas Kaune.

Arch. F. Vizbaras — Centrinio pašto rūmai Kaune; Cigarečių fabrikas *Zephyr* ir spaustuvė *Spindulys*.

Arch. Landsbergis — Kūno kultūros rūmai Žaliakalnyje; Pramonės rūmai ir Miesto savivaldybės rūmai Kaune.

Dr. Arch. S. Kudokas — Karininkų ramovė; *Trys Milžinai*; Šančių gimnazija; Kauno technikumas; Pilviškių ir Paežerių bažnyčios.

Arch. J. Kova-Kovalskis — Biržų koplyčia; Motinos ir vaiko muziejus Kaune; Tautos muziejus Panevėžy; Turistų centras Klaipėdoje ir Nidoje; Babtų radijo stotis.

Arch. Elsbergas — Mėsos fabrikas Klaipėdoje.

Arch. Funkas — Taupomųjų valstybės kasų rūmai Kaune.

Arch. Novickas — Sveikatos rūmai Kaune; Darbo rūmai; Gumos fabrikas ir Kulautuvos T. B. sanatorija.

Arch. Bielinskis — Kėdainių ir Ukmergės gimnazija.

Arch. Šalkauskas — Šančių bažnyčia; Vaikų klinika; Psichiatrijos ligoninė Kalvarijoj ir paviljonas *Lietuva* 1939 m. New Yorko tarptautinėje parodoje.

Rusų okupacijos laikotarpį Lietuvoje sunku charakterizuoti dėl žinių stokos. Kiek tenka patirti iš spaudos, lietuvių architektų jaunesnioji karta gyvai reiškiasi įvairių daugiabučių rajonų užstatymo projektavime. Iš tenykštės spaudos perduodamų architektų diskusinių pasisakymų matyti didelis susirūpinimas beveidžių apartamentinių rajonų užstatymus padaryti patrauklesniais, įvedant tautinį charakterį išoriniame ir vidujiniame apipavidalinime. Kiek iš nuotraukų, žurnalų teko matyti, vyrauja vakarų Europos plokščių stogų stilius, su geometrinio apipavidalinimo fasadais.

Nemanyčiau, kad toji išraiška patenkina Lietuvos klimatines sąlygas ir yra būdinga tautiniam charakteriui. Į tai Lietuvos architektai privalėtų atkreipti dėmesį. Vidaus išplanavimo architektūra yra sėkmingesnė ir būdingesnė tautiniam sprendimui.

Iš besireiškiančių architektų Lietuvoje pažymėtini:

Arch. V. Čekanauskas — Kompozitorių sąjungos rūmai ir Parodų paviljonas Vilniuje.

Arch. E. Chlomauskas ir Z. Landsbergis — I premija už Sveikatos rūmų kompleksą Vilniuje.

Arch. B. Kasparavičius ir A. Panava — Konkurse I premija už Žirmūnų rajono kompleksą.

Arch. Mikučionis ir A Spelskis — Apartamentinis kompleksas Vilniuje.

Arch. V. Briedikis ir V. Čekanauskas — Lazdynų apartamentinis kompleksas.

Arch. A. ir V. Nasvyčiai — Valstybinė premija už vidaus architektūrą viešbučio *Lietuva* ir restorano *Neringa* Vilniuje.

Arch. K. Balėnas — Baltijos rajono kompleksas Klaipėdoje.

Arch. Mačiulis — Statybininkų Fizinio auklėjimo rūmai Vilniuje.

Arch. A. Sprindis ir V. Stauskas — Industrijos tyrinėjimo rūmai.

Arch. E. Bučiūtė-Bareikienė — Operos ir baleto teatro rūmai Vilniuje.

1941-1945 m. rusams okupavus Lietuvą, nemažas skaičius architektų pasitraukė iš savo krašto ir išsibarstė po platųjį pasaulį. Per tą laiką užaugo ir jaunoji išeivijos architektų karta. Reikia laikyti, kad apie 90% architektų dirba architektūrinėse kompanijose ar industrijoje ir tik maža dalis verčiasi privačia praktika.

Įdomu, ar lietuvis architektas pajėgė išlikti savitas, ar susiliejo ir ištirpo tautų masėje? Tautinei architektūrai ar menui klestėti išeivijoje yra būtina sąmoningai susipratusi tautinė visuomenė, kuri talkininkautų įgyvendinti ir puoselėti tautines kultūros apraiškas.

Ne vien tik tautinių šokių, dainos festivaliai ar šeštadieninės mokyklos, bet taip pat ir lietuvių projektuojami bei statomi kultūros centrai ar maldos namai — bažnyčios savo tautinėje architektūroje ir vidaus išraiškoje turėtų būti talkininkai puoselėjime lietuviškos architektūros, kuri mus reprezentuotų kaip kultūringą tautinį vienetą kitų tautų tarpe.

Tarp jaunesniųjų vienur kitur tenka išgirsti užuominų, kad išeivijoje nėra prasmės galvoti apie tautinės kultūros puoselėjimą. Turim įsilieti į Vakarų pasaulio standartą ir būti laimingi materialiniu gerbūviu.

Ši prielaida yra vispusiškai klaidinga sveiko ir mąstančio žmogaus prigimčiai. Tarptautiniai dalykai išplaukia iš tautinių kultūrų lobyno. Nieko pasaulyje nėra, kas iš karto taptų tarptautiniu; taip pat ir architektūrinių stilių pradininkai yra kilę iš vienos ar kitos tautos. Jų idėjos laiko dvasioje pasidaro populiarios ir paplinta daugelyje kitų tautų, įgaudamos savo tautinį atspalvį, kaip kad ir šių laikų modernizmas, kuris nebūtinai, kaip kad daugelis supranta, turi būti plokščio stogo ir geometrinio fasadų išdėstymo. Modernizmas žmogaus gyvenimą pavertė technologiniu fabriku, kuris tarnauja dideliam žmogaus patogumui ir saugumui, sataupant jam laiką kitiems jo malonumams ar užsimoji-

mams. Tuo pačiu ir žmogus pavirto, daugiau ar mažiau, fizinės ar intelektualinės gamybinės produkcijos įrankiu savo užsibrėžime.

Moderniškos architektūros išraiškoje tos pačios bendrinėje statyboje vartojamos medžiagos, kaip medis, plienas, betonas, stiklas ar plastinės medžiagos, perėjusios per kūrybinę prizmę įžymiųjų pasaulio architektų, kaip Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Frank Loyd Wright, Aero Saarinen ar Jamasaki, įgauna skirtingą, savitą planavime sprendimą ir taip pat iš paviršiaus tų pačių medžiagų santykiavimas proporcijose, elementų atsikartojime, šešėlių žaidime ir spalvų išraiškoje įgauna visiškai skirtingas savo paskirtyje formas, kurios kaip poezija išplaukia kontūrų išraiškos rimuose, paliesdamos žmogaus estetinį, dvasinį ir vizorinį pajutimą.

Estetikos išgavimui pastate nebūtinai reikalingas dangoraižis ar daugelio pastatų junginys. Ir laikraščių kioskas gali būti stilingas ir akiai patrauklus savitumu ar originalumu. Kaip ankstyvasis, taip ir modernizmo periodas turi savo tvirtus gėrio, tiesos ir grožio principus. Ir bet kokį vulgarumą ar nesugebėjimą bet kurioje kultūrinėje apraiškoje būtų klaidinga primesti modernizmui. Ir lietuviai architektai, išblaškyti po platųjį pasaulį, nepasakyčiau, kad visiškai ištirpo tautų maišatyje, nors tik maža jų dalelė, kurie turėjo laimės savo kūryboje išsisakyti, pagal prigimtąjį jausmą įvesdami į projektuojamus pastatus mums visiems suprantamus, pagal savo paskirtį perkurtus elementus architektūroje. Kaip muzikoje, ar tautiniuose šokiuose, ar dainoje tam tikros melodijos ar judesiai išsako mūsų papročius ar gyvenimo būdą, harmonizuojasi su mūsų siela ir sudaro jausminį ar vizorinį pasitenkinimą, taip ir architektūroje medžiagų išdėstymo formos gali atspindėti kūrėjo sielą.

Architektūrai ar menui nustatyti tautinės išraiškos definiciją ir formų apybraižą būtų labai sunku. Tai yra jausminis prigimties pojūtis. O išsisakymas viename ar kitame stiliuje priklauso nuo autoriaus tautinio intelekto ir sugebėjimų.

Didieji dvidešimtojo amžiaus moderniosios architektūros kūrėjai atėjo iš įvairių tautų. Le Corbusier — šveicaras gimtine, bet Prancūzijos pilietis; Mies van der Rohe — vokietis, Frank Loyd Wright — amerikietis, A. Saarinen — suomis ir Jamasaki — japonas. Kiekvienas iš jų yra skirtingi, su tam tikru tautiniu atspalviu. Jais pasaulis gėrisi ir jų genialius kūrinius seka. Taip ir lietuviui architektui tautybė negali būti kliūtimi jo genialumui architektūroje išsisakyti. Tik vieninteliai, be mažyčių išimčių, mes stokojame tautiškai kultūrinio susipratimo.

Ar lietuvis architektas gali kurti tautinėje dvasioje lietuviškas

sales, bažnyčias, vienuolynus ar bendruomeninio pobūdžio pastatus, jei jis yra dažnai ignoruojamas ? Kaip galime prisiauginti jauną architektų kartą, jei neskiriame lėšų įvairiems konkursams (sakyčiau, kad ir fiktyvinio pobūdžio) bendruomeniniams pastatams, paminklams ar vidaus dekoravimo architektūriniams projektams.

Jei trokštame išlaikyti ir pratęsti lietuvybę išeivijoje, turėtume atsisakyti išorinių efektų ir žodinės retorikos lietuvybei reprezentuoti. Ji turėtų išeiti iš avangardinių kultūrinių apraiškų išeivijoje ir reprezentuoti mus kitų kultūrų pažangoje.

Su pasitenkinimu turime konstatuoti, kad jaunieji išeivijos mokslininkai-menininkai labai iškiliai reiškiasi pasaulinėje kultūroje ir tuo pačiu jie pasidaro lyg žibintais vėlyvesnėms kartoms. Lietuvybei klestėti turėtų būti atsparos punktai didesniuose lietuvių susigrupavimuose.

Tų bazių, kaip kultūros centrų ir bendruomeninių namų, architektūriškai meninė išraiška ir savitumas reprezentuotų mus kaip kultūriškai pajėgų vienetą. Mūsų jaunimas ir senimas su pasididžiavimu rinktųsi pasilinksminimams, mokslui ir reprezentacijai.

Nesistebiu, kad kartais iš mūsų jaunų intelektualų pasigirsta balsų, šaukiančių palaidoti lietuviško stiliaus mitą architektūroje. Gal būt, jie neturėjo salygų susipažinti su Lietuvos istorija, jos menu, papročiais ir panašiai.

Noriu paminėti vieną kitą iš daugelio labiau pasireiškusių ir bendradarbiaujančių su lietuviška visuomene architektų, kurie vienu ar kitu atveju turėjo laimės pasireikšti privačioje praktikoje, sąryšyje su lietuviška išeivijos architektūra. Iš jų pažymėtini :

Arch. dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius, M.R.I.A.C., Toronte, Kanadoje. Įvykdyti projektai : Lietuvių parapijų bažnyčios Kanadoje — Hamiltone, Montrealyje, Winnipege, Toronte ; St. Catharines ; Prisikėlimo parapijos vienuolynas ; Lietuvių Vaikų namai ; St. Gregorys church, Toronte ; Dievo Apvaizdos parapijos ir Kultūros centro pastatai Detroite ; T. T. Pranciškonų koplyčiai Kennebunkport, Maine, J. A. V. Paminkliniai lietuviški kryžiai Dayton, Ohio ; Putnam, Conn., J. A. V. ; Thunderbay, Ont., Kanadoje ir kitur. Rezidenciniai kompleksai Toronte ; komerciniai ir industriniai Canadian Tire Corporation pastatai Mississauga, Ont., Toronte, Kanadoje ir kiti.

Dr. Arch. Stasys Kudokas — Privačia praktika vertėsi Clevelande, Ohio. Dabar gyvena Kalifornijoje. Jo projektai : Nepaliaujamos Pagelbos Motinos bažnyčia ir vienuolynas Clevelande. T. T. Pranciškonų bažnyčios salės Toronte, Kanadoje ir Visų Šventųjų bažnyčia Chicagoje.

Arch. Kova-Kovalskis — Šv. Kryžiaus vienuolynas; Tėvų Marijonų vienuolynas ir spaudos centras; Tėvų Jėzuitų namai ir vienuolynas Chicagoje; Jaunimo Centro pagrindinis pastatas, Chicagoje.

Arch. Jonas ir Rimas Mulokai — Švenč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia Chicagoje; švenč. Mergelės Nekalto Prasidejimo bažnyčia East St. Louis; Jėzaus Kristaus Atsimainymo lietuvių bažnyčia Maspethe; Šv. Kazimiero bažnyčia Patersone; Liurdo grota Pranciškonams Kenebunkporte; Saleziečiams Šiluvos šventovės projektas; Indėnų misijai vienuolynas ir bažnyčia Montanoje; Paminklas žuvusiems ir Jaunimo Centro priestatas Chicagoje; Prelatui Krupavičiui paminklas (I premija) Chicagoje ir dar kita.

Arch. Vaclovas Algimantas Navakas (Adelaide, Australija) — Jo projektai: Enfield mergaičių gimnazija; Švč. Širdies vienuolynas; Šv. Jono bažnyčia Mornington; Šv. Margaritos bažnyčia Croydon; Prisikėlimo bažnyčia North Unley; Viešbučių kompleksas Eucla, Vakarų Australijoje ir dar kita.

A. I. A. Arch. Jonas Puiša — *Twin Towers* valstybinės įstaimija); Biblioteka ir administratyvinis pastatas Sacramento mieste; Hayward universiteto projektas; Studentų namai San Francisco universitetui; Legislative Towars Sacramento mieste; Technikos ir Industrinio meno pastatai Fresno universitetui Californijoje; Auto ir susisiekimo administracijos pastatas Inglewood, Californijoje.

Lietuviškoji firma Zubkus-Žemaitis, and Assoc. (Washington D. C.) — Maryland 400 vienetų apartamentinis kompleksas; Komercinis įstaigos pastatas, Washington D.C.; Prekybos centras Maryland ir Alexandria Virginia ir daug kitų stambių projektų.

Arch. Vytautas Pelda — Pradžios mokykla Crystal Lake, Ill.; Mauzoliejus, Waukegan, Ill.; Įstaigų pastatas, Chicago, Ill.

Arch. Edmundas Arbas-Arbačiauskas (Santa Monica, Calif.) — Santa Fe komercinio komplekso projektas (240 apartamentinių vienetų, 10 aukštų bankinis pastatas ir 12-os aukštų viešbutis su susirinkimų salėmis ir restoranais), Elmonte, Calif.; Santa Maria 40 akrų komercinių pastatų užstatymo projektas, Santa Maria, Calif.; Tahoe-Donner, Calif., kurortinis vasarnamių ir apartamentinių pastatų užstatymo projektas; Victorville, Calif., apartamentinis kompleksas; Dr. Carey klinikos projektas, Los Angeles, Californija. Šv. Kazimiero bažnyčios Los Angeles mieste altorių, didžiojo kryžiaus ir sakyklos projektas. Yra laimėjęs eilę pirmųjų premijų už savo projektus ir grafiką: Lietuvos Ambasados rūmai Brazilijos sostinėje, Brazilia; Vasarnamio projektas; U.S.A. paviljonas New

Yorke; Rašytojo Pulgio Andriušio paminklas Adelaide, Australijoje; Inžinierių Architektų ženkliuko projektas ir kiti.

Be išvardintų reiktų paminėti: Arch. Okunį, Albertą Kerelį, Petrauską, Elsbergą, Romualdą Bublį, Joną Nalį, Adolfą Tylių A. Vytuvį ir t.t.

Be abejonės turime ir daug daugiau lietuvių architektų, užimančių aukštas vadovaujamas pozicijas įvairiose architektūrinėse kompanijose.

Kiek paminėti ir visi kiti bepraktikuoją architektai buvo sėkmingi lietuviškoje išraiškoje savo projektuose, nesiimu spręsti, tai būtų atskira tema.

Lietuvis architektas, kur jis bebūtų, tėvynėje, ar išeivijoje, visu gaivalingumu turi veržtis su savo prigimties iškiliomis idėjomis, įmindamas stiprų pėdsaką dvidešimtame amžiuje ne tik savo tautos, bet ir tuo pačiu pasaulinėje kultūroje.

« Darnos ir grožio ieškojimas man yra kilniausia iš visų žmogaus aistrų » (Le Corbusier).

BIBLIOGRAFIJA

Lietuvių Enciklopedija.
Kultūros barai, leidžiami Vilniuje.
Draugas, kultūrinis priedas (Mokslas, Menas Literatūra).
Technikos Žodis, Chicaga.
The History of Poland, spausdinta Londone 1965 m.

EDMUNDAS ARBAS, Architektas

Santa Monica, Ca.

GAMTOS IR TIKSLIŲJŲ MOKSLŲ SEKCIJA

Dr. Bronius Povilaitis

TABAKO NIKOTINAS IR RŪKYMAS

Dr. Petras Kaladė

VĖŽĮ SUKELIANTIEJI CHEMINIAI MAISTO PRIEDAI

Dr. E. Užgiris

NAUJI FIZINIAI METODAI IMUNOLOGIJOJE

Kun. Dr. Tomas Žiūraitis, O.P.

NAUJAS MOKSLO ŽVILGSNIS Į EVOLIUCIJOS TEORIJAS

Prof. Dr. Pranas Jucaitis

BULVIŲ VIRUSŲ TYRIMAS

Dr. E. Užgirio paskaitos *Nauji fiziniai metodai imunologijoje* tekstas negautas.

Kun. Dr. Tomas Žiūraitis, O. P., savo paskaitą *Naujas mokslo žvilgsnis į evoliucijos teorijas* atspausdino *Darbininke*.

TABAKO NIKOTINAS IR RŪKYMAS

Istorinės pastabos

Tabakas skiriasi nuo daugelio kitų svarbesniųjų kultūrinių augalų tuo, kad jis naudojamas kaip stimulantas sukelti tam tikriems malonumo pajutimams. Tabakas, ir jame randamas alkaloidas nikotinas, jau iš senų laikų yra siejami su rūkymu, t.y., dūmų, gautų deginant šio augalo dalis, įkvėpimu ar įtraukimu į rūkančiojo burną ar plaučius.

Klasikinės senovės rašytojai savo raštuose mini, kad kai kurios «barbarų tautos» įkvėpdavo augalų dūmus. Graikų istorikas Herodotas, 484-425 m. pr. Kr., rašė, kad karingosios nomadų tautos berdavusios į laužo ugnį tam tikrų medžių vaisius, o pakilusius dūmus įkvėpdavo, kurie sukeldavo juose norą šokti ir dainuoti. Panašių nuorodų galima rasti ir romėnų geografo Pomponijaus Mela, 43 m. po Kr., ir graikų rašytojo Plutarcho, 46-120 m. po Kr., raštuose. Plutarchas rašė, kad tam tikrų žolių viršūnės buvusios metamos į ugnį, ir iš to kilę garai buvę tol įkvėpiami, kol apsisvaigindavę ir giliai užmigdavę. O graikų gydytojas Hipokratas (Hippokrates), 460-377 pr. Kr., tvirtino, kad moterų ligas galėjęs pagydyti duodamas įkvėpti kai kurių degančių augalų dūmus. Tautose arti Viduržemio jūros įvairių augalų dūmai galėjo būti naudojami įvairiems tikslams, tačiau tų augalų tarpe tikrai negalėjo būti tabako, nes jis ten neaugo. Tabako, augo tik naujajame pasaulyje, Amerikoje, ir tik ją atradus, jo auginimas paplito po visą pasaulį [1].

Tabako rūkymas turi pradžią Amerikos kontinente ir buvo nežinomas kitose pasaulio dalyse ligi Amerikos atradimo, nes ligi to laiko jokios kitos tautos literatūra net nepamini tabako augalo. Vakariečiai pirmą kartą sužinojo apie tabaką iš Kristoforo Kolumbo pranešimo, kai jis po ilgos kelionės per Atlantą išlipo į salą ties Centrine Amerika 1492 m. Vienuolis Andre Thevet savo kelionėje skersai Braziliją 1555 m. pastebėjo, kad vietiniai indėnai rūkę tabaką. Šiaurinėje Amerikoje senovėje tabaką rūkė iš pypkių,

[1] H. Aschenbrenner ir G. Stahl, *Handbuch des Tabakhandels*. Berlynas ⁴1944.

nes žinoma, kad vadinamoji taikos pypkė buvo vietos indėnų vartojama kaip svarbus ceremoninis faktorius. Vidurinės Amerikos aztekai buvo išvystę rūkymą, ypač cigarų, gi majai, gyvenę Jukatano pusiasalyje, buvo matomai atsidavę rūkytojai, nes paliktuose paveiksluose ir jų dievai yra atvaizduoti rūką cigarus.

Tabakas pasiekė Europą pirmoje XVI-jo amžiaus pusėje, kai pirmieji transatlantiniai keliauninkai grįžo atgal į savo tėvynę. Kadangi pirmieji tokie keliautojai buvo ispanai, todėl tabakas pirmiausia galėjo būti atvežtas į Ispaniją, iš kur galėjo pakliūti ir į Portugaliją, kur jis buvo imtas auginti kaip papuošimo bei vaistinis augalas. Yra užsilikę informacijų, kad apie 1580 Ispanijoje beveik visų ligų gydymui buvęs vartojamas tabakas. Gydomąją tabako reikšmę esą pastebėjęs ir ja susidomėjęs prancūzų pasiuntinys Portugalijai Jean Nicot de Villemain. Jis pats ėmęs auginti tabaką savo darže, ėmęs vartoti gydymui ne tik lapus, bet ir sutrynus augalą į dulkes. Jis turėjęs didelės įtakos Prancūzijos karalių dvare ir tuo būdu žymiai prisidėjęs prie tabako išplitimo Europoje. Reikia manyti, kad dėl to ir jo vardas buvo panaudotas pavadinant tabako augalų gentį *Nicotiana* ir vėliau atrastą alkaloidą nikotinu. Tabako vartojimo Europoje išplitimui žymiai prisidėjo jo pirmykštis naudojimas, šniaukiant sugrūstą tabaką, prieš galvos skaudėjimą. Ši tabako vartojimo forma ir dabar dar kai kur sutinkama. Kada tabakas Europoje imtas platesniu mastu rūkyti, tikslesnių duomenų nėra surasta, tačiau žinoma, kad apie XVI šimtmečio vidurį tabakas jau daug kur buvo didesniais plotais auginamas. Rūkymas Europoje buvo pirmą kartą aprašytas 1570, todėl manoma, kad jūreivių atvežtas rūkymo paprotys iš neseniai surastų Amerikos salų, bus pradėjęs plisti prieš šią datą[2].

Tabako vartojimui plintant, nuomonių nesutikimas dėl tabako naudingumo ar žalingumo darėsi kas kart vis ryškesnis. Pavaizdavimui užteks keletos nuomonių iš ne taip jau tolimos senovės. Pavyzdžiui, Carl Clusius 1574 rašė, kad «trumpai tariant, tabakas yra visuotinis vaistas nuo bet kokios ligos». Kompozitorius Franz von Liszt rašė, kad jis rūkąs visą dieną, ir mano, kad gal būtų protingiau pamesti tą paprotį, tačiau kas gi būtų iš gyvenimo, jeigu visi protingai gyventų. O rašytojas Emil Zola manė, kad tobulybė yra tokia nuobodi, jog jis gailisi nustojęs rūkyti. Arba

[2] P. S. Larson ir. H. Silvette, *Medical uses of tobacco (past and present)*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, išleido U. S. von Euler. New Yorkas 1965.

kardinolo Antonelli nuomonė, kad tie, kurie platina raštus prieš rūkymą, turėtų būti nubausti trejiems metams sunkiųjų darbų kalėjimu. Andrew Carnegie, 1835-1919, juokaudamas sakė « nerūkykite, nes yra nesąmonė įtraukti dūmą į burną ir jį vėl išpūsti ». Gamtininkas-filosofas Alexander von Humboldt, 1769-1859, yra pareiškęs, kad « du svarbūs augalai buvo įvežti iš Amerikos, vienas kaip palaima, kitas kaip pražūtis. Palaimos augalas yra bulvė, gi pražūties augalas yra tabako žolelė ». Taigi, plintant auginimui ir suvartojimui, tabakas jau labai seniai yra virtęs kontradikcinių diskusijų objektu [3]. Padėtis šiandie nėra nė kiek pasikeitusi principe. Tiek tabako priešai, tiek jo šalininkai šiandie remiasi savo diskusijose vadinamąja « moksline tiesa ». Į šią kontradikciją neabejotinai yra pakliuvęs ir tabako alkaloidas nikotinas. Mokslinė literatūra apie rūkymą dažniausiai tiria ir daro išvadas apie dūmo įtaką, taigi galutinį veikimą visų dūmą sudarančių dalių, įskaitant ir nikotiną, o apie gryno nikotino veikimą randama palyginti mažai eksperimentinės medžiagos. Tabako augalas, tačiau, buvo vienas iš pačių naudingiausių pirmiesiems tyrinėjimams augalų fiziologijos ir biochemijos srityse.

Alkaloidų rūšys Nicotiana gentyje

Nicotiana gentyje priskaitoma apie 60 skirčių (*species*). Mums labiausiai žinomas paprastasis tabakas, *Nicotiana tabacum*, yra spontaninis hibridas tarp *Nicotiana sylvestris* ir *Nicotiana otophora*, ar kurio kito *tomentosiformis* grupės nario, prie kurios ir otophora priklauso [4]. Augalų pasaulyje šiandie yra žinoma daugiau kaip 2.000 įvairių alkaloidų ir manoma, kad 10-15% visų aukštesniųjų augalų pagamina vienokius ar kitokius alkaloidus. Žodžio alkaloidas daryba nurodo į junginio alkalinį, t.y., šarminį charakterį. Visi šie junginiai turi azoto (N) elementą savo sudėtyje ir yra išimtinai augalinės kilmės. Jie turi palyginti ne visai paprastą cheminę sudėtį ir pasižymi farmakologiniu veikimu. Jie yra retai randami bežiedžiuose, plikasėkliuose ir vienskilčiuose augaluose, o daugiausiai randami dviskilčiuose augaluose ir ypač šeimose *Apocynaceae*, *Papaveraceae*, *Papilionaceae* *Ranunculaceae*, *Rubiaceae*, *Rutaceae* ir *Solanaceae* (bulviniai, įskaitant ir *Nicotiana*) [5]. Augalų sistemati-

---

[3] H. Aschenbrenner, *Für und wider Tabak*, žr. *Chronica Nicotiana*. Bremenas 1944 m. 3 nr.

[4] J. H. Goodspeed, *The Genus « Nicotiana »*, Waltham, Mass., 1954.

[5] S. W. Pelletier, *The Plant Alkaloids — General Information*, žr. *Chemistry of Alkaloids*, New Yorkas, 1970 m., 1-10 psl.

koje alkaloidai yra skaitomi svarbiu pažymiu charakteristikai. Šiandieninės *Nicotiana* genties alkaloidai nerodo aiškios koreliacijos su šių augalų filogenetine pozicija, geografiniu pasiskirstymu, augimo vieta, ar augimo būdu [6].

Kokia yra alkaloidų funkcija augaluose, tikrai nėra žinoma. Daug kas mano, kad jie yra šalutiniai metabolizmo produktai. Yra tačiau ir kitokių nuomonių, pavyzdžiui, kad alkaloidai yra medžiagų rezervas proteinų sintezėje, kad jie padeda augalams apsisaugoti nuo gyvulių ar vabzdžių daromos žalos, kad jie yra augalų stimulantai ar reguliatoriai augime, metabolizme ir reprodukcijoje ir kitais atvejais. Faktas tačiau lieka, kad 85-90 % visų augalų rūšių gerai auga ir nepagamindami alkaloidų. Yra pasiūlyta gana patraukli alkaloidų evoliucinės reikšmės interpretacija, pagal kurią visos augalų pagaminamos antrinės medžiagos (gliukozidai, saponinai, taninai, aromatiniai aliejai, organinės rūgštys ir alkaloidai) turėjo atbaidyti vabzdžius ir kitus gyvulius, o kai kurios iš šių medžiagų galėjo būti ir masinančio pobūdžio [7]. Yra tačiau, ir sugestijų, kad alkaloidai nevaidina jokios biologinės rolės juos pagaminusiuose augaluose [8].

Paprastajame (*N. tabacum*) ir machorkiniame (*N. rustica*) tabakuose nikotinas yra pirminis alkaloidas, tačiau šalia nikotino yra dar nežymūs kiekiai ir kitų alkaloidų. Iš jų kiek daugiau yra nornikotino, o anabazino, myosmino ir kitų dar neatpažintų junginių dažnai tik pėdsakai [9]. Bendras antrinių alkaloidų kiekis dažniausiai būna nuo 2 ligi 8 % viso alkaloidų kiekio. Cheminės analizės parodė, kad nikotinas yra pagrindinis alkaloidas šių *Nicotiana* genties skirčių audiniuose: *N. acuminata*, *N. attenuata*, *N. bigelovii*, *N. clevelandii*, *N. gossei*, *N. knightiana*, *N. rotundifolia*, *N. rustica*, *N. tabacum* ir *N. undulata*. Nornikotinas kaip svarbiausias alkaloidas rastas *N. glutinosa*, *N. longiflora*, *N. megalosiphon*, *N. Palmeri*, *N. tomentosa* ir *N. tomentosiformis*. Anabazinas kaip svarbiausias alkaloidas yra tik *N. glauca* skirtyje [10]. *Nicotiana* skirtyse yra nevienodas alkaloidų rūšių pasiskirstymas, dažnai

---

[6] H. H. Smith ir D. W. Abashian, *Chromatographic Investigations on the Alkaloid Content of « Nicotiana » Species and Interspecific Combinations*, žr. *American Journal of Botany*, 1963, 50 t., 435-447 psl.

[7] H. H. Smith, *Inheritance of Alkaloids in Introgressive Hybrids of « Nicotiana »*, žr. *American Naturalist*, 1965, 94 t., 73-79 psl.

[8] E. Leete, *Biosynthesis of Alkaloids*, žr. *Science*, 1965 147 t., 1000-1006 psl.

[9] B. C. Akehurst, *Tobacco*, Londonas 1968.

[10] R. N. Jeffrey, *Alkaloid Composition of Species of « Nicotiana »*, žr. *Tobacco Science*, 1959, 3 t., 89-93 psl.

charakteringas toms skirtims. Apie slkaloidų rūšių paveldėjimo būdą yra palyginti nedaug duomenų. Yra pastebėta, kad anabazinas dažniausiai yra dominuojantis skirčių hibriduose, palyginant su nikotinu ir nornikotinu, o nornikotino produkcija yra dominuojanti arba dalinai dominuojanti, palyginant su nikotino produkcija. Tarpskirtinio hibridizavimo keliu nustatyta, kad metabolizmas *Nicotiana* skirtyse iš esmės yra labai panašus, nes iš 70 analizuotų augalo sudėtinių dalių rasti tik trys kokybiniai skirtumai: (1) anabazino buvimas *N. glauca* ir jo hibriduose; (2) nikotino nebuvimas *N. glauca*; ir (3) maži nornikotino kiekiai *N. tabacum* ir *N. rustica* [11].

Nicotiana alkaloidų molekulinėje struktūroje bendras elementas yra piridino žiedas. Šio žiedo trečioje pozicijoje yra prijungtas piperidino žiedas, kuris irgi turi azoto (N) elementą savo struktūroje ir yra 5 ar 6 narių su paprastais ryšiais arba net ligi trijų dvilinkų ryšių. Prie piperidino žiedo dar gali būti prijungta ir metilo grupė.

Alkaloiduose 6 narių piridino ir piperidino žiedai yra labai dažni, tačiau cheminių reakcijų sėkmė, vedanti prie šių žiedų susidarymo, yra labai įvairi. Nikotino ir gimininguju tabako alkaloidų piridino žiedas susidaro iš nikotininės rūgšties, kuri savo keliu sudaroma iš mažesnių dalelių (gliceraldeidų ir aspartinės rūgšties) [12]. Piperidino žiedas susidaro iš ornitino ar lizino [13].

Grynas nikotinas buvo iš tabako izoliuotas ir nikotinu pavadintas 1828 m. Tai bespalvis skystis, verdąs prie 246°C, maišosi su vandeniu, alkoholiu ir eteriu. Jis yra palyginti silpnai šarminis junginys, taigi lengvai sudaraą druskas su organinėmis rūgštimis. Nikotinas yra nuodingas alkaloidas. Savo laiku jis buvo plačiai naudojamas kaip insekticidas žemės ūkyje, dabar gi tam pačiam reikalui naudojami kiti sintetiniai chemikalai. Nikotino empirinė formulė yra $C_{10}H_{14}N_2$. Sintetiniu būdu nikotinas pirmą kartą buvo pagamintas 1895 metais [14]. Nikotinas pats jokio skonio neturi ir būdamas laki bazė, duoda tabako dūmui šiek tiek šarminę reakciją, tuo būdu sušvelnina kitų faktorių priduodamą dūmui aštrumą. Mažas nikotino kiekis tabake dūmo skonį dažnai daro aštresnį ir kandantį [15].

---

[11] J. A. Weybrew ir T. J. Mann, *Comparative Composition of Certain «Nicotiana» Species and their F, Hybrids with «N. Tabacum»*, žr. *Tobacco Science*, 1963 7 t., 28-36 psl.

[12] R. K. Hill, *Pyrrolidine, Piperidine, Pyridine and Imidozole alkaloids*, žr. *Chemistry of Alkaloids*, New Yorkas 1970, 385-429 psl.

[13] T. Robinson, *The Biochemistry of Alkaloids*, New Yorkas 1968.

[14] M. Pailer, *Chemistry of Nicotine and Related Alkaloids*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, New Yorkas, 1965, 15-36 psl.

[15] K. Schmid, *Nicotine Content and Quality of Tobacco*, žr. *Second International Scientific Tobacco Congress*, Bruxelles 1958, 315-322 psl.

Nikotino sintezei šaknyse studijuoti prieinamiausias metodas yra auginti nupiautus paprastojo tabako šakniagalius sterilėse kultūrose. Tokie tyrimai iš tikrųjų parodė, kad nikotino si ntezė vyksta šaknyse. Dauguma taip pagaminto nikotino yra paleidžiama į aplinkos substratą, o ne sulaikoma šakniagaliuose. Eilė tos rūšies bandymų parodė, kad *N. glauca* šakniagalių kultūrose pagrindinis sintetizuotas alkaloidas buvo anabazinas. Yra pakankamai duomenų tvirtinti, kad tiek nikotinas, tiek anabazinas yra sintetizuojami iš universalinių metabolitų, pirmasis iš nikotininės rūgšties ir ornitino, antrasis iš nikotininės rūgšties ir lizino. Kol kas dar nėra paaiškėję, kodėl augalai sintetizuoja tokius pastovius ir gal mažai reikšmingus junginius, kaip alkaloidai, iš metaboliškai naudingų tarpinių produktų [16].

Yra pastebėtas ryšys tarp pagaminto nikotino kiekio ir šaknų sistemos vystymosi, nes paprastajame tabake nulaužus viršūnes, šaknų augimas žymiai pakyla, o tokiame tabake visada gaunama aukštesnis nikotino procentas [17].

Nikotino sintezei išaiškinti plačiai buvo vartota skiepijimo metodas tarp pomidoro (*Lycopersicum esculentum*), kuris nesintetizuoja nikotino, ir paprastojo tabako, kuris sintetizuoja nikotiną. Tabaką įskiepijus į pomidorą, nikotino nepasigamino; atvirkščiai, įskiepijus pomidorą į tabaką — nikotinas buvo pagamintas [18].

Nikotinas ir nornikotinas chemiškai yra labai artimi junginiai, nes pašalinus iš nikotino vieną metilo grupę (CH_3), arba jį demetiliavus, gauname nornikotiną. Tabako alkaloidų formavimas vyksta palaipsniui. Yra įrodymų, kad tie laipsniai gali būti įvairių rūšių cukrus, organinės rūgštys ir amino rūgštys. Paskutinysis transformacijos laipsnis į nikotiną ar nornikotiną galįs būti atliktas šaknyse arba net ir ūgiuose [19].

Alkaloidų biosintezei studijuoti priimta procedūra yra pateikti alkaloidus gaminančiam augalui atitinkamą prekursorių paženklintą izotopiniais atomais, pavyzdžiui, ^{14}C, ^{15}N. Gana didelės organinių junginių molekulės, kaip triptofano ar nikotino gali be

---

[16] R. F. Dawson, *Biosynthesis of « Nicotiana » Alkaloids*, žr. *American Scientist* 1960, 48 t., 321-340 psl.

[17] J. Deletang ir J. Loche, *The Incidence of Topping and N and P Fertilization on the Distribution and Evolution of Nicotine in a Dark Tobacco Type Plant*, žr. *Annales de Service d'Exploitation Industrielle des Tabacs et des Allumettes*, 1970, 7 (Section 2) t. 83-105 psl.

[18] R. F. Dawson, *Accumulation of Nicotine in Reciprocal Grafts of Tomato and Tobacco*, žr. *American Journal of Botany*, 1942, 29 t., 66-71 psl.

[19] T. C. Tso, *Some Novel Concepts on the Biosynthesis and Biogenesis of Tobacco Alkaloids*, žr. *Botanical Bulletin Academia Sinica*, 1962, 3 t., 61-71 psl.

vargo per šaknis įeiti į augalo sistemą ir todėl nemaža tos rūšies tyrimų atlikta naudojant vandenį, paženklintą ^{3}H; ar nikotiną, nornikotiną, ar anabaziną paženklintus ^{15}N; ar nikotiną dvigubai paženklintą ^{15}N ir $^{14}C^{3}H$. Dauguma paženklintų alkaloidų, patiekus juos per šaknis, buvo metabolizuoti ir atrasti jau kituose junginiuose.

Nikotino kiekis augale akumuliuojasi su jo brendimu, ir jo randama vis daugiau lapuose, artėjant prie augalo viršūnės. Panaši lygiagretė yra ir su smalų kiekiu tabako dūme. Cigaretės dūme rasta aukšta koreliacija tarp nikotino kiekio ir smalų.

Nikotino kiekio paveldimumas tabako augale

Kadangi tabako nikotino naudojimo bazė yra jo stimuliuojantis veikimas, tat tektų laukti, kad alkaloidų paveldėjimas tabako augaluose turėjo būti intensyviai studijuotas ir tai problemai daugiau dėmesio skirta, negu kuriems kitiems tabako sudėties junginiams.

Per paskutinius 20-30 metų pasiekta tikrai žymus pasisekimas, padidinti šviesaus cigaretinio tabako (ag. *flue-cured*) derlius ypač dėka naujai sudarytų veislių, pasinaudojant pagerintais selekcijos metodais. Tačiau visos tos naujosios veislės pagamina žemesnį nikotino procentą produkte.

Naujieji selekcijos metodai dažnai neapsieina be tarpskirtinio, arba *inter species*, kryžiavimo. Tik kelios tabako skirtys turi didesnės reikšmės komercinio tabako pagerinimui. Iš jų *Nicotiana rustica*, arba machorka, geltonos spalvos žiedais, kuri yra buvusi pirmuoju komerciniu tabaku. Šiandie machorka ribotais kiekiais auginama Sovietų Sąjungoje, Indijoje, Kinijoje, pietryčių Europoje, šiaurės Afrikoje. Šiuo metu pasauliniu mastu didžioji dauguma komercinio tabako yra *N. tabacum* skirties, arba paprastasis tabakas su rausvais žiedais. Abi šios skirtys turi nikotiną kaip dominuojantį alkaloidą, tačiau *N. rustica* jo pagamina visada daugiau negu *N. tabacum*[20]. Šių dviejų skirčių kryžiavimas pasiseka pusėtinai nesunkiai, kai *N. rustica* yra naudojama kaip motininis augalas, o *N. tabacum* kaip vyriškasis tėvinis augalas, t.y., žiedadulkių patiekėjas. Atvirkščios krypties šių dviejų skirčių sukryžiavimas normaliai yra nesėkmingas, tačiau yra užregistruota šiek tiek pasisekimo naudojant *N. rustica* žiedadulkes apšviestas X (Rentgeno)

---

[20] H. Seltmann, T. J. Mann ir J. A. Weybrew, *Dry Weights and Alkaloid Contents of Reciprocal Grafts Between «Nicotiana Tabacum» and «N. Rustica»*, žr. *Tobacco Science*, 1962, 6 t., 37-41 psl.

spinduliais. Tokio kryžiavimo pirmosios generacijos augalai morfologiškai (lapų ilgis, lapų plotis, lapų kampas, lapų skaičius, dienų skaičius ligi žydėjimo) yra tarpiniai tarp abiejų tėvų ir todėl yra abejonių, ar kurios tų savybių galėtų būti panaudotos veislėms pagerinti abiejose skirtyse. Hibriduose tarp šių dviejų skirčių *N. tabacum* sumažina alkaloidų kiekį žemiau abiejų tėvų vidurkio; tą patį veikimą turi *N. rustica* į cukraus kiekį augale [21]. Tiksli šio reiškinio interpretacija tuo tarpu yra negalima, nes kol kas labai mažai tėra žinoma apie alkaloidų bei cukraus rūšių paveldėjimą *N. rustica* skirtyje.

Bendras alkaloidų, o taip pat ir nikotino, kiekio paveldėjimas paprastajame tabake daugumos nuomone priklauso nuo daugelio genų veikimo. Kiekvieno tokio geno indėlis yra labai mažas ir negalimas atskirai išmatuoti, todėl čia imamasi statistinio aritmetinio vidurkio metodo. Toki pat interpretacija, aiškinimai ir statistiniai metodai jau kuris laikas naudojami, apibūdinant kultūrinių augalų derlių arba, tiksliau formuluojant, sausos medžiagos pagaminimą iš tam tikro ploto vieneto, pavyzdžiui, kg iš ha. Bendrai, pripažįstama, kad alkaloidų kaupimas augalų audiniuose yra tik specialus atvejis sausos medžiagos kaupimo, ir yra genetiškai kontroliuojamas daugiau mažiau tuo pačiu būdu ir laipsniu kaip ir kitos kiekybiniu būdu paveldimos savybės, pavyzdžiui, derlius, lapų skaičius, ar augalo aukštis. Visos šios savybės rodo ištisinę variaciją, kurią yra galima matuoti, ir kuri susidaro dėka tiesioginių ir netiesioginių daugelio genų įtakų, kurių kiekviena rodo mažą, panašų ir viena kitą papildomą efektą. Teoretiškai negalima laukti, kad visų tų mažųjų genų veikimas būtų vienodas. Kai kurios iš jų gali veikti kaip dominuojančios ar tai derlių didinant ar mažinant, kitos gi veikia adityviškai, t.y., kiekvienas genas prideda jam charakteringą kiekį sukaupsimos medžiagos. Statistiniai metodai šias savybes dažnai parodo skaitline forma. Šia bendra tema yra paskelbta daug studijų [22].

---

[21] L. G. Burk, J. F. Chaplin ir J. S. Campbell, *Physical and Chemical Characteristics of « Nicotiana Rustica » — « N. Tabacum » Hybrids and their Parents*, žr. *Tobacco Science*, 1971, 15 t., 35-36 psl.

[22] D. F. Matzinger, T. J. Mann ir C. C. Cockerham, *Diallel Crosses in « Nicotiana Tabacum »*, žr. *Crop Science*, 1962, 2 t., 383-386 psl.; D. F. Matzinger, T. J. Mann ir C. C. Cockerham, *Genetic Variability in Flue-Cured Varieties of « Nicotiana Tabacum », II. Dixie Bright Coker* 139, žr. *Crop Science*, 1966, 6 t., 476-478 psl.; B. Povilaitis, *Diallel Cross Analysis of Quantitative Characters in Tobacco*, žr. *Canadian Journal of Genetics and Cytology*, 1966, 8 t., 336-346 psl.; G. R. Gwynn, *Combining Ability in Flue-Cured Tobacco*, žr. *Tobacco Science*, 1966, 10 t., 149-153 psl.

Kryžiavimai tarp labai mažai alkaloidų (nikotino) turinčių burley tabako veislių ir veislių su normaliu nikotino kiekiu parodė, kad tarp tų dviejų veislių grupių yra dviejų genų skirtumas, kurie tarpusavy skiriasi dozės efektu, o genų veikimas yra daugiausia adityvinis [23]. Buvimas tokių svarbesniųjų genų kitose *Nicotiana* skirtyse dar kol kas nėra tyrimais parodytas. Dviejų svarbiųjų *loci* chromozomose buvimas, kurie vyriausiai atsakingi už alkaloidų sintezę tabako augaluose, yra suprantama ir priimtina teorija, išeinant iš to, kad *N. tabacum* yra amphidiploidinės kilmės augalas, taigi yra gavęs mažiausiai po vieną tokių *locus* iš abiejų tėvų dalyvavusių kryžiavime.

Neseniai išvystytas haploidinių organizmų metodas gali būti sėkmingai panaudotas sudarant tabako linijas su aukštesniu ar žemesniu alkaloidų procentu palyginti žymiai trumpesniu laiku negu ligi šiol priprastais būdais. Atradus tokias tinkamas haploidines linijas, kurios paprastai yra sterilinės ir nepagamina sėklų, jas kolchicino pagalba paverčia į diploidines linijas, kurios jau yra sėklas produkuojančios ir kartu pilnai homozigotinės. Taigi, tokių augalų ainiai yra pastovūs genetiškai. Ši technika jau buvo kai kur sėkmingai panaudota.

Yra žinoma, kad kai kuriose žemės ūkio tyrimų stotyse, pavyzdžiui, Kentucky *Agricultural Experimental Station*, yra surastos tabako linijos turinčios tik 0,1-0,2 % alkaloidų, kurios yra panašios morfologiškai ir derlingumu komerciškai auginamoms standartinėms veislėms.

Taip pat yra pastebėta, kad nikotino ar nornikotino kiekis tabako augaluose nėra susijęs su morfologiniais, arba bendrai, išoriniais, požymiais. Tabako augalai auga lygiai gerai, nežiūrint ar jie turi ar neturi alkaloidų.

Genetinėse studijose dažniausiai kalbama apie kurią nors vieną organizmo savybę. Tačiau gyvas augalas yra rezultatas sudėtingų santykių viso genetinio komplekso, kuris vėlgi yra modifikuojamas aplinkos, kurioje augalas auga. Keičiant kokio nors charakterio genetinę sudėtį, būtina žiūrėti, kad tie genai tinkamai integruotusi į bendrą biologinių vyksmų sumą. Šių genų santykiavimas su kitais to organizmo genais galima apčiuopti, studijuojant koreliaciją tarp charakterių. Viena iš svarbesniųjų tokių koreliacijų yra tarp nikotino, arba bendrai alkaloidų, kiekio ir

[23] P. D. Legg, J. F. Chaplin ir G. B. Collins, *Inheritance of per cent total Alkaloids in « Nicotiana Tabacum L »*, žr. *Journal of Heredity*, 1969, 60 t., 213-217 psl.; P. D. Legg ir G. B. Collins, *Genetic parameters in burley Populations of « Nicotiana Tabacum », II. Virginia B. 29 Ky* 12, žr. *Tobacco Science*, 1971, 15 t., 94-96 psl.

bendro tabako lapų derliaus iš ploto vieneto. Šiaurinėje Karolinoje (North Carolina) vienoje bandymų serijoje rasta, kad genetinė koreliacija šviesiajame cigaretiniame tabake tarp derliaus ir alkaloidų proporcijos produkte buvo tarp —0,21 ir —0,85. Taigi koreliacija buvo neigiama, kuri praktiškai reiškia, jog, didėjant derliui iš ploto vieneto, alkaloidų procentas tame tabake mažėja [24]. Tobula koreliacija yra +1,00. Neigiamos koreliacijos prigimtis tarp tų dviejų charakterių tuo tarpu nėra pilnai suprasta. Gali būti, kad didesnio derlingumo genai yra patalpinti ant chromozomų greta genų duodančių žemą alkaloidų kiekį. Tokie susiję genai dažnai perduodami neperskirti sekančiai generacijai.

Kitame didesniame bandyme toje pat Šiaurės Karolinoje koreliacija rasta tarp —0,66 ir —0,80. Visos šios koreliacijos buvo reikšmingos. Japonijoje neigiama ir reikšminga koreliacija buvo rasta tarp —0,80 ir —0,89 [25]. Pietų Afrikoje taip pat rasta neigiama ir reikšminga koreliacija [26]. Kanadoje, Ontario provincijoje, koreliacija 1959-1962 m. rasta neigiama ir nedidelė, —0,30, bet reikšminga, o 1962-1965 m. buvo maža, neigiama ir nereikšminga [27]. Taigi Ontario sąlygomis dažniau randama palaida koreliacija tarp derliaus ir alkaloidų procento. Kartu pastebėta, kad ten koreliacijos kryptis nėra pastovi, nes koreliacijos koeficientas gaunamas kartais neigiamas, kartais teigiamas. Toki palaida ir nepastovi koreliacija tarp derlingumo ir alkaloidų procento, dažniausiai reiškia, kad aplinka nustato ribas genotipo ekspresijai. Tai taip pat rodo, kad Kanados piet-vakarių sritis, Kanadoje geriausiai tinktanti šviesaus cigaretinio tabako auginimui, ir būdama apie 600 mylių šiauriau nuo Raleigh, N.C., yra ant ribos, kur tos rūšies tabakas gali būti sėkmingai auginamas ir duoti dar priimtinos kokybės produktą.

Neigiama koreliacija tarp derliaus ir alkaloidų kiekio selekcijoje reiškia, kad, jei mes atrinksim augalus su tikslu padidinti derlių, automatiškai gausim veisles su sumažintu alkaloidų kiekiu. Matomai ši neigiama koreliacija ištikro egzistuoja, nes pravedus

---

[24] D. F. MATZINGER ir T. J. MANN, *Genetic Studies on Associations Between Nicotine Content and Yield of Flue-Cured Tobacco*, žr. *Third World Tobacco Scientific Congress*, Salisbury 1963, 357-365 psl.

[25] K. I. SAKAI ir Y. SHIMAMOTO, *Effect of Genotypes and Cultural Conditions on Quantitative Characters of Tobacco Varieties*, žr. National Institute of Genetics, Japan, *Annual Report*, 1962, 13 t., 55-56 psl.

[26] M. P. LAMPRECHT, *Improved Yield, Quality and Disease Resistance in Flue-Cured Tobacco*, žr. *Agroplantae*, 1969, 1 nr., 93-98 psl.

[27] B. POVILAITIS, *Association Among Certain Characters in Flue-Cured Tobacco Varieties*, žr. *The Lighter*, 1969, 39 t., 2 nr., 9-14 psl.

selekciją atvirkščiai, tai yra atrenkant augalus su didesniu alkaloidų kiekiu, reiktų laukti lapų derliaus sumažėjimo, kas iš tiesų ir yra įrodyta.

Tabako kultūroje visada buvo svarbu kiek kuri rūšis pagamina nikotino. JAV seniau buvo skaitoma kad cigaretiniame tabake 2,4-2,9% būtų normalus nikotino kiekis [28]. Kanadoje eilės veislių vidurkis rastas 2,0-2,3% [29]. Nikotinas susikrauna nevienodai atskirose augalo dalyse. Taip Ontario cigaretinio tabako *Hicks Broadleaf* veislės šaknyse rasta 0,68%, stiebe — 0,21%, lapuose (džiovintuose) — 3,15%, palapių ūgiuose — 0,44%, viršūnėse — 0,49%. Tuo būdu apie 83% visų alkaloidų randama lapuose. Nikotino daugiausia sukraunama viršūniniuose lapuose, mažiau apatinuose ir mažiausia viduriniuose lapuose [30].

Cigariniai tabakai išauginti Kanadoje paprastai turi neaukštą nikotino kiekį, apie 2% [31]. Orientaliniai tabakai, dar vadinami aromatiniais, dažniausiai turi irgi žemą nikotino kiekį, nežiūrint, kad auginimo srityse tabakas gauna nedaug kritulių per visą jo augimo laikotarpį [32]. Tuo tarpu daugumas kitų tabakų, gaudami mažiau drėgmės, išaugina aukštesnį nikotino procentą. Tabakai, kurie ima žydėti tik rudenį dienai sutrumpėjus, vadinami mamutais ir išaugina 35-50 lapų. Nuimant tokių augalų derlių pastebėta, jog didinant išaugusių lapų skaičių, sumažinamas derliuje alkaloidų procentas [33]. Tabako augalo lapui bebrėstant keičiasi jame ir nikotino procentas, pavyzdžiui, cigaretiniame tabake augintame JAV, skinant nesubrendusius lapus, rasta 2,60% nikotino, normaliai subrendusius — 2,75% ir perbrendusius — 2,95%.

Daugelis tabako veislių normaliomis sąlygomis pagamina tai veislei charakteringą alkaloidų procentą, kuris dažniausiai pastoviai santykiauja, lyginant su kitomis veislėmis. Genetiška terminologija tokios veislės galėtų būti vadinamos homozigotinėmis.

---

[28] K. R. Keller, *Registration of Tobacco Varieties*, žr. *Agronomy Journal*, 1958, 50 t., 712-713 psl.

[29] B. Povilaitis, *Environmental Variability in Tobacco Cultivar Trials*, žr. *Proceedings XVI Annual Meeting of the Canadian Society of Agronomy*, Ottawa 1970, 1-4 psl.

[30] E. K. Walker, *Some Chemical Characteristics of Cured Leaves of Flue-Cured Tobacco Relative to Time of Harvest, Stalk Position and Chlorophyll Content of the Green Leaves*, žr. *Tobacco Science*, 1968, 12 t., 22-29 psl.

[31] F. H. White, *Cigar Tobacco Variety and Strain Evaluation Studies 1962, Delhi, Ontario*, žr. *The Lighter*, 1963, 33 t., 3 nr., 26-31 psl.

[32] F. A. Wolf, *Tobacco Production and Processing*, žr. *Tobacco and Tobacco Smoke*, New Yorkas 1967, išleido E. L. Wynder ir D. Hoffmann, 5-45 psl.

[33] B. Povilaitis, *Agronomic Characteristics of Mammoth Tobacco*, žr. *The Lighter*, 1967, 37 t., 3 nr., 9-14 psl.

Veisles mes tačiau vertiname aritmetinio vidurkio principu ir todėl pavienių augalų variacija gali būti gana žymi. Tai patvirtina kelių tyrimų rezultatai. JAV iš cigaretinio tabako *Hicks* veislės buvo sėkmingai atrinkta skirtingo nikotino kiekio linijos, derlingesniosios iš jų pagaminančios žemesnį nikotino procentą [34]. Italijoje beveik iš visų tabako veislių yra atrinkta linijų, kuriose alkaloidų kiekis rastas net 80 % mažesnis negu veislės tėvynėje [35]. Pirmosios mažalkaloidinės ir benikotininės tabako veislės buvo sudarytos Vokietijoje 1928 m., kurių viena turėjo tik 0,05 % nikotino ir 0,15 % kitų alkaloidų. Daugumas tų veislių buvo benikotininės bet ne bealkaloidinės, nes jos turėjo žymius nornikotino kiekius.

Nikotino konversija, arba degradacija, yra cheminis procesas, kai viena metilo grupė (CH_3) yra atskeliama iš nikotino struktūros ir pakeičiama vandenilio atomu. Šis procesas dar vadinamas demetiliacija, o gaunamas produktas yra kitas pastovus alkaloidas — nornikotinas. Genetiniai tyrinėjimai parodė, kad nikotino konversijos procesas į nornikotiną yra kontroliuojamas dviejų porų genų [36]. Taip pat nustatyta, kad konversijos genai veikia ir kitose skirtyse, kaip *N. sylvestris* ir *N. tomentosiformis* [37]. Kai paprastajame tabake nikotinas yra demetiliuojamas didesniais kiekiais į nornikotiną, džiovintas toks tabakas dažnai turi aiškiau ar mažiau aiškiai apibrėžtas ant lapo raudonos spalvos dėmes ir turi anglų kalboje komercinį *Cherry red* pavadinimą. Ši koreliacija tačiau nėra pilna, nes dalis tokių raudonų lapų mažai teturi nornikotino, arba kai kurie augalai su aukštu nornikotino kiekiu neišvysto raudonos spalvos. Tabako pramonininkai ne perdaug mėgsta šios rūšies tabaką, nes jo buvimas susijęs su blogomis rūkymo, ypač dūmo skonies, sąvybėmis [38].

Nikotino konversija į nornikotiną cigaretiniame tabake įvyksta didžiąja dalimi apie jo džiovinimo pabaigą, kai temperatūra pamažu keliama nuo 55 ligi 77°C [39]. Augaluose, kurie neturi konver-

---

[34] G. L. Jones ir T. J. Mann, *Variations in Hicks Variety of Flue-Cured Tobacco*, žr. *Tobacco Science*, 1958, 2 t., 95-98 psl.

[35] R. Favilli ir F. Massantini, *La selezione del tabacco per l'ottenimento di stirpi a basso tenore di nicotina*, žr. *Il Tobacco*, Roma 1969, 73 t., 731 nr., 6-18 psl.

[36] T. J. Mann ir J. A. Weybrew, *Inheritance of Alkaloids in Hybrids Between Flue-Cured Tobacco and Related Amphidiploids*, žr. *Tobacco Science*, 1958, 2 t., 29-34 psl.

[37] T. R. Terrill, *Alkaloid Conversion in Tobacco*, (Disertacijos atspaudas) 1965.

[38] J. M. Moseley, *Observations on the Smoke Taste of Certain Burley Breeding Lines*, raukraštis (Ref. Akehurst, B. C. *Tobacco*, Londonas 1968).

[39] I. Onishi, *Recent Studies on the Tobacco with Low Nicotine Content*, žr. *Second International Tobacco Scientific Congress*, Bruxelles 1958, 422-425 psl.

sijos faktoriaus, tik maža nikotino dalis pakeičiama į nornikotiną vis tiek ar tabaką bedžiovinant vartojamas dirbtinis temperatūros pakėlimas, ar ne [40].

Locus ant chromozomų, kur yra patalpinti konversijos genai, skaitoma esąs labai nepastovus ir todėl spontaninė mutacija, kurios dėka nikotinas demetiliuojamas, pasitaiko gana dažnai, kai kuriose šeimose net viena mutacija iš 160 augalų [41]. Ši aplinkybė sukelia daug vargo tabako sėklų augintojams, nes tabaką reikia dažnai tikrinti ir eliminuoti augalus su mutacijomis.

Nikotiną gali degraduoti ir įvairūs išoriniai faktoriai. Yra pasisekę izoliuoti eilę bakterijų linijų, kurios degraduoja nikotiną tuo būdu, kad jos savo kūno statybai ima azotą (N) ir anglį (C) tik iš nikotino [42]. Taip pat yra pastebėta, kad kai kurios bakterijos vitaminų ir augimo hormonų akivaizdoje bei esant geram vėdinimui gali suskaldyti net ligi 70 % dirbtinai pridėto nikotino [43]. Kai kurie grybai irgi gali suskaldyti nikotiną. Manoma, kad bakteriniai enzimai veikia besifermentuojančio lapo piridino žiedą ir jį hidroksiluoja šeštojoje pozicijoje į 6-hidroxinikotiną. Tuo būdu piridino žiedas praranda savo ypatybes ir suskaldomas. Nikotino degradacijai, tačiau, yra ir kitokių cheminių kelių.

Agronominių priemonių įtaka į nikotino kiekį tabake

Augalininkai yra pastebėję, jog išorinės augalų augimo aplinkybės, arba aplinka, turi žymios įtakos į augalų augimą, jų cheminę sudėtį, taigi ir į jų kokybę. Augalo genotipas, arba jo genetinė sandara, gali pasireikšti, tik jei aplinkos sąlygos yra tinkamos. Taigi komerciškai auginamo augalo derlių ir jo kokybę mes galime daugiau ar mažiau pakeisti mūsų norima kryptimi, keisdami augalo genetinę struktūrą arba keisdami aplinkos faktorių įtaką. Daugybė atliktų bandymų parodė, kad įvairūs aplinkos faktoriai turi žymios įtakos ir į alkaloidų, taigi ir nikotino, susikaupimą tabako augale.

---

[40] R. B. Griffith, W. D. Valleau ir G. W. Stokes, *Determination and Inheritance of Nicotine to Nornicotine Conversion in Tobacco*, zr. *Science*, 1955, 121 t., 343-344 psl.

[41] E. A. Wernsman ir D. F. Matzinger, *Relative Stability of Alleles at the Nicotine Conversion Locus of Tobacco*, zr. *Tobacco Science*, 1970, 14 t., 34-36 psl.

[42] C. F. Hinz, *Microbial Degradation of Nicotine. I. Cultural Characteristics of Nicotinophilic Bacteria*, zr. *Tobacco Science*, 1965, 9 t., 99-101 psl.

[43] J. A. Schmidt, *Über Nikotinabbau durch Mikroorganismen in Modelversuchen*, zr. *Beiträge zur Tabakforschung*, 1966, 3t., 539-544 psl.

Vienas iš svarbiausių faktorių tabako auginime yra dirvos fizinė ir cheminė struktūra. Cigaretiniam tabakui geriausiai tinka lengvos žemės, kurios savo sudėtyje turi nedaug molinių dalelių. Sunkesniems tabakams, kaip kai kurioms cigarinio tabako rūšims, geriau tinka sunkesnės žemės. Giliose žemėse tabakas išaugina didesnę šaknų sistemą, o kadangi nikotinas yra sintetizuojamas šaknyse, tai tokiose žemėse išaugęs tabakas paprastai turi aukštesnį nikotino procentą [44]. Tabako augalai išaugę dirvose, kuriose yra boro (B) arba kalcijaus (Ca) trūkumas, pagamina aukštesnį alkaloidų procentą cigaretinio tabako lapuose, negu tose dirvose, kuriose trūksta azoto (N), fosforo (P), kalio (K), magnio (Mg) arba sieros (S) [45].

Vandens režimas dirvoje irgi labai atsiliepia į nikotino susikaupimą tabako augale, nes yra pastebėta, kad jei vandens kiekis patiekiamas augalui yra žemiau optimumo, alkaloidų koncentracija tabako augalo audiniuose didėja, ir atvirkščiai, jei vandens patiekiama daugiau negu optimumas, alkaloidų koncentracija mažėja. Kanadoje, kur tabako farmų vienetai yra pakankamai dideli (25-40 akrų apsodintų cigaretiniu tabaku) yra ekonomiška įsigyti irigacijos sistemas. Joms vanduo imamas iš įvairių šaltinių kaip upių, upelių, natūralinių ar iškastų prūdų, ir padeda papildyti vandens trūkumą tabako plantacijų dirvose, tuo būdu žymiai pakeliant lapų derlių iš ploto vieneto, kartu sumažinant nikotino koncentraciją gautame produkte [46]. Kur nėra irigacijos, vasaros kritulių pasiskirstymas lemiančiai veikia į derliaus aukštumą ir nikotino koncentraciją, o tada sausais metais nikotino koncentracija būna aukštesnė.

Alkaloidų produkcija augale iš dalies priklauso ir nuo azotinių maisto medžiagų ištekliaus dirvoje. Prieinamo augalams azoto kiekiui didėjant ligi tam tikro lygio, derliaus ir alkaloidų produkcija irgi didėja, bet nebūtinai didėja alkaloidų koncentracija, nes dažniausiai derlius nuo azoto didėja sparčiau, negu alkaloidų kaupimasis. Tuo būdu dėl atsiskiedimo, alkaloidų procentas krinta, kylant bendram derliui iš ploto vieneto. Kitos maisto medžiagos, kaip fosforas, kalis ir magnis, turi irgi šiokios tokios įtakos į alkaloidų produkciją.

---

[44] F. A. Wolf ir W. W. Bates, *Extent of Tobacco Root Development as Related to Nicotine Content of the Plant Parts*, žr. *Tobacco Science*, 1964, 8t., 67-69 psl.

[45] T. C. Tso, J. E. McMurtrey, Jr. ir Tamara Sorokin, *Mineral Deficiency and Organic Constituents in Tobacco Plants. I. Alkaloids, Sugars, and Organic Acids*, žr. *Plant Physiology*, 1960, t. 35, 860-864 psl.

[46] E. K. Walker ir L. S. Vickery, *Some Effects of Sprinkling Irrigation of Flue-Cured Tobacco*, žr. *Canadian Journal of Plant Science*, 1959, 39 t., 164-174 psl.

Technikinis cigaretinio tabako subrendimas atsiliepia į kiek pakilusią nikotino koncentraciją lapuose, gi greitesnis džiovinimas veikia sumažinančiai nikotino koncentraciją. Apatinėje augalo dalyje augą lapai pagamina žemesnę nikotino koncentraciją už viršutinius. Alkaloidų procentas lapuose yra teigiamoje koreliacijoje su lapo chlorofilo procentu, o šis pastarasis dažnai vartojamas apibrėžti lapo subrendimo laipsnį [47]. Daugumas nesubrendusio tabako pavyzdžių turi mažiau azoto, nikotino ir kalio, bet daugiau cukraus, negu subrendęs tabakas [48].

Jau senokai pastebėta, kad žydėjimo pradžioje nulaužus tabako augalo viršūnę, alkaloidų produkcija ir jų sukaupimas viršutiniuose lapuose padidėja [49]. Tą patį rezultatą gauname, kai viršūnę nulaužus pašaliname ėmusius smarkiai augti ūgius iš viršutinių palapių. Tai galima padaryti rankomis arba panaudojant tam tikrus chemikalus, pavyzdžiui, *maleic hydrazide*, emulsifuotas mineralines alyvas, kai kurias riebalines rūgštis. Kur rankų darbas, kaip šiaurinės Amerikos kontinente, yra labai brangus, ūgiams iš palapių pašalinti vartojama tik chemikalai. *Maleic hydrazide* yra uždraustas Kanadoje dėl jo galimos įtakos į chromozomų aberacijas ir dėl kitų negeistinų agronomiškų įtakų. JAV tokios centralizacijos praktiškai negalima įvesti ir todėl *maleic hydrazide* yra gana plačiai vartojamas. Bendrai vyraujanti nuomonė yra, kad *maleic hydrazide*, būdamas hormoninio tipo chemikalas sutrukdo palapių ūgių augimą, dezorientuojančiai paveikdamas besidalinančias celes. Jo įtakoje augalas pagamina mažiau alkaloidų, bet daugiau cukrų, negu ranka pašalinant palapių ūgius. Kiti chemikalai tam pačiam reikalui vartojant irgi kiek sumažina alkaloidų kiekį lapuose.

Nikotinas tabako dūme

Svarstant klausimus surištus su tabaku ir jame esamu nikotinu, svarbu žinoti kas gi atsitinka su tabaku, rūkant cigaretę. Trumpai tariant, medžiagos esančios pačioje rūkomos cigaretės degimo zonoje yra oksiduojamos, tai yra jungiasi su oro elementu deguonimi ir tuo būdu yra sunaikinamos, t.y. sudega. Tuoj už degimo zonos temperatūra yra palyginti labai aukšta, kuri gali

[47] E. K. Walker, *Correlations Among Physical Characteristics, and Between Physical and chemical Characteristics, in cured Leaves of Flue-Cured Tobacco Harvested at Different Stages of Maturity*, žr. *Tobacco Science*, 1968, 12 t., 86-90 psl.

[48] G. H. Wiltshire, *Maturity problems in Rhodesian tobacco*, žr. *Proceedings of the Rhodesian Scientific Association*, 1969, 54 t., 4-22 psl.

[49] W. W. Garner, *The Production of Tobacco*, New Yorkas 1951.

svyruoti nuo kokių 500 ligi 700°C, priklausomai nuo oro srovės traukimo intensyvumo. Daugumas šioje zonoje esančių tabako junginių yra arba distiliuojami, arba sudega, ir belieka tik nedegančių medžiagų skeletas, t.y., pelenai. Kadangi rūkant oras yra traukiamas per degimo zoną, tai distiliatai ir degimo produktai pereina į vėsesnę cigaretės dalį, kur kondensuojasi į pusiau skystas dalelytes ir jų dalis nusėda ant ten esančio tabako. Degimo zonai toliau slenkant, šios medžiagos vėl perdistiliuojamos arba sudega. Tuo būdu, juo arčiau nuorukos, juo bus daugiau ant tabako nusėdę kondensuotų dalelių iš dūmo.

Tabako dūmas yra aerozolis, sudarytas iš pusiau skystų dalelyčių, kurių viename dujinės fazės kubiniame cm yra apie 3 milijardues. Tų dalelyčių diametras svyruoja nuo 0,1 ligi 1 mikrono (10^{-7}-10^{-6}). Šalia dujinių medžiagų, kaip elementinis azotas, deguonis, vandenilis ir kitos kurios nesikondensuoja, dūme dar yra eilė lakių junginių, kurie yra garų pavidale. Tuo būdu dūmą sudaro tikrosios dujos, garai ir pusiau skystos aerozolinės dalelytės. Garų pavidale daugiausia yra žemo molekulinio svorio karbonilinių junginių, eilė bazių, kaip aminai, piridinas ir jo derivatai, ir jei dūmas yra šarminės reakcijos, tam tikras lakaus nikotino kiekis. Rūgščiame cigaretės dūme beveik visas nikotinas, ligi 99,7%, yra pusiau skystose aerozolinėse dalelytėse [50]. Bandymais taip pat yra nustatyta, kad nikotinas tabake gali būti ir maišytame pavidale, t.y., laisvo nikotino ir jo druskų mišinys. Laisvasis nikotinas distiliuojasi į pagrindinę dūmo srovę lengviau negu jo druskos. Laisvo nikotino proporcija nuo viso tabake esančio nikotino labai priklauso nuo vietovės, kur tabakas auga.

Rūkant cigaretę, pagal dabartinius laboratorijų metodus (vienas patraukimas per minutę, 35 kubinių cm patraukimo tūris, 23 mm nuorūka) rasta, kad 20% viso nikotino pereina į pagrindinę dūmo srovę traukiant, 40% į šalutines sroves netraukiant, 6% lieka nuorūkoje, ir 34% sunaikinama degimo zonoje. Pagrindinė dūmo srovė, rūkant cigaretę, dažniausiai duoda rūgščios reakcijos dūmą (pH 4,5-6), o cigaro yra daugiau mažiau šarminė (pH 8-9). Šarminis dūmas yra stiprokai erzinantis ir todėl retai įtraukiamas į plaučius. Nornikotino tik maža dalis, apie 5% viso esančio tabake, pereina į pagrindinę dūmo srovę. Priežastis yra ta, kad nornikotinas yra mažiau lakus už nikotiną, ir, be to, degimo zonoje daug lengviau sunaikinamas.

---

[50] H. KUHN, *Tobacco Alkaloids and their Pyrolysis Products in the Smoke*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, išleido U. S. von EULER, New Yorkas 1965, 33-49 psl.

Tabakas, o kartu ir alkaloidai, pačioje rūkomos cigaretės degimo zonoje yra išstatyti įvairiems kitimo procesams, kaip vandens nugarinimui, vandenilio atomų ar amino grupių atskėlimui, molekulinių vienetų suskaldymui į mažiau sudėtingus junginius. Iš to seka, kad dūme atsiranda daug naujų junginių, kurie normaliai tabake nerandami ir kurių sudėtis gali būti daugiau ar mažiau komplikuota.

Cigaretes rūkant, dūmas dažniausiai įtraukiamas į plaučius. Giliai įtraukiant, beveik visas dūme esąs nikotinas, 90-100%, gali būti žmogaus kūne absorbuotas. Dūmo visai neįtraukiant, o tik burna rūkant, tik 5-10% nikotino absorbuojama. Pagal kiek senesnę informaciją [51], iš vienos cigaretės, kuri paprastai turi vieną gramą tabako, rūkytojas vidutiniškai absorbuoja apie 2,5 mg nikotino. Tačiau išplitus filtrų vartojimui ir sumažinus nikotino kiekį tabako žaliavoje, absorbuotas nikotino kiekis bus žymiai sumažėjęs ir turėtų būti žemiau kaip vienas mg iš cigaretės.

Daug kas mano, kad tabako rūkymo paprotys vargiai išnyks, todėl esą reikia, kad tabako tyrinėtojai surastų būdus sumažinti ligi minimumo riziką rūkančiojo sveikatai [52].

Cukrumi turtingo tabako dūme, pavyzdžiui, šviesaus cigaretinio tabako dūme, nikotinas yra daugiausia druskos pavidale ir todėl lengvai persisunkia per plaučių alveolių epitelį, dūmą įkvėpus. Maža cukraus turinčio tabako dūme, kaip cigarinio ar pypkinio tabako, beveik visas nikotinas yra kaip laisva bazė, tuo būdu priduoda dūmui šarminę reakciją ir lėtai pereina per epitelį

Tabakas cigaretėje paprastai turi 12-14% vandens, o cigarų 8-10%, pypkinis 14-16% [53], ir toks drėgmės kiekis laikomas normaliu. Rūkant tokį tabaką normaliu greičiu, pagrindinė cigaretės dūmo srovė turi 20-25% viso cigaretės nikotino, 15-20% cigaro, ir 40-50% pypkinio tabako. Pamažu rūkant cigarą apie 60% nikotino sunaikinama degimo zonoje, 5-20% pereina į šalutines dūmo sroves, ir tik 20% pereina į pagrindinę dūmo srovę ir tuo būdu į rūkytojo burną. Gi jei cigaras rūkomas greitai, tik 20-40% nikotino sunaikinama degimo zonoje. Panaši situacija yra ir ciga-

---

[51] P. S. LARSON, *Absorption of Nicotine under Various Conditions of Tobacco use*, žr. *Annales of the New York Academy of Science*, 1960, 90 t., 31-35 psl.

[52] H. KUHN, *The Technical and Biological Possibilities of the Breeding of Tobacco Varieties with Lower Nicotine Content*, žr. *Second International Scientific Tobacco Congress*, Bruxelles 1958, 337-350 psl.

[53] W. REISCH, *Nikotinarmer Tabak*, zr. *Der deutsche Tabakbau*, 1969 m. 10 nr., 109-111 psl.

retes rūkant, pavyzdžiui, cigaretę rūkant 8 minutes, labai maža nikotino pereina į pagrindinę dūmo srovę; jei rūkymo laikas yra sumažinamas ligi 4-5 min., 20-35% nikotino pereina į pagrindinę dūmo srovę; o jei rūkymo laikas sumažinamas ligi 2 min., apie 50% nikotino pereina į pagrindinę dūmo srovę.

Cigaretės degimo produktų analizėmis nustatyta, kad kai kurie degimo produktai, pavyzdžiui, amoniakas, randami beveik išimtinai tik šoninėse dūmo srovėse, o kiti, kaip ciano vandenilio rūgštis randama tik pagrindinėje dūmo srovėje. Daugumas kitų junginių pasiskirsto dažniausiai nelygiai tarp šių kraštutinumų. Šoninėse cigaretės dūmo srovėse nuodingo anglies monoksido (CO) randama apie 11 kartų mažiau negu anglies dvideginio (CO_2), o pagrindinėje dūmo srovėje anglies monoksido yra mažiau tik apie 4 kartus, palyginant su anglies dvideginiu.

Nikotino įvedimas į kraujo apytakos sistemą rūkant gali būti praktikuojamas tik dėka žmogaus kūno sugebėjimo greitai degraduoti ir eliminuoti nikotiną ir tuo būdu apsaugoti kūną nuo didesnių nikotino kiekių susitelkimo.

Nikotinas ir jo metabolitai yra ilgainiui visai pašalinami iš organizmo. Apie 10% absorbuoto nikotino randama nepakeistoje formoje šlapume, gi likusioji nikotino dalis yra metabolizuojama ir tik tada išskiriama iš kūno. Svarbiausias metabolizmo produktas yra kotininas, kuris chemiškai yra oksiduotas nikotinas. Kotininas gali būti ir toliau oksiduojamas. Yra, tačiau, ir kitokių nikotino metabolizmo kelių. Visokie nikotino metabolitai neturi praktiškai jokio farmakologinio veikimo. Daugiausia nikotino metabolizuoja kepenys.

Nikotino ir smalų kiekis rinkoje esančiose cigaretėse labai svyruoja, tačiau šių medžiagų kiekis šiandie yra gana žymiai sumažėjęs. Kanadoje, 1972 m. pradžioje, iš 75 analizuotų cigarečių rūšių, 15 turėjo mažiau negu 1 mg nikotino dūmo ekstrakte, surūkius vieną cigaretę, 58 rūšys turėjo nuo 1,0 ligi 1,3 mg, ir tik dvi rūšys turėjo 1,4 mg, kuris buvo rastas tada aukščiausias kiekis. Tose pačiose cigaretėse dūmo smalų (*TPM - Total particulate matter*) 4 rūšys davė 9 ar mažiau mg kas cigaretė, 9 rūšys — 10-15 mg, 31 rūšis — 16-20 mg, ir 30 rūšių — 21-23 mg.

Nikotinas absorbuojamas į kūną bet kokiu būdu naudojant tabaką, ne tik rūkant. Naudojant kramtomąjį ar šniaukiamąjį tabaką, absorbavimas yra galimas ligi 100%.

Tyrimais nustatyta, kad nikotiną metabolizuoja, t.y., perdirba į paprastesnius junginius, kitaip sakant jį sunaikina, kepenys, inkstai ir plaučiai, gi smegenys, diafragma, kasa, plonosios žarnos

ir antinkstinės liaukos nemetabolizuoja[54]. Manoma, kad inkstai pašalina apie 10 %, o kepenys 80 % viso absorbuoto nikotino.

Naudojant ^{14}C paženklintą nikotiną nustatyta, kad jis ir jo metabolitai labai greitai akumuliuojasi peliu ir kačiu smegenyse, bet taip pat gana greitai iš ten ir išnyksta[55]. Iš kitų organų, kuriuose daugiau nikotino akumuliuojasi, paminėtini antinkstinės liaukos, gleivinis skrandžio sienelių sluoksnis ir kraujo indų sienelės. Inkstuose pastebėtas aukštas radioaktyvumo susikoncentravimas, nes per juos dar nesunaikintas nikotinas ir jo metabolitai yra pašalinami.

Mažos nikotino dozės veikia stimuliuojančiai į nervų sistemą, gi didelės dozės po pradinės stimuliacijos gali sukelti depresiją. Normaliai rūkant, kūnas neabsorbuoja tiek nikotino, kad sukeltų depresiją arba paralyžių.

Nikotino injekcija į venas, bendrai imant, pakelia arterinį kraujo spaudimą, matomai dėka stimuliuojančio veikimo į tam tikrus simpatinio nervo centrus. Nikotinas taip pat kiek veikia į viršKinamąjį kanalą, nes pelės ir triušio izoliuotos žarnos, reaguodamos į nikotiną, susitraukia.

Mirštama nikotino dozė žmogui yra 50-60 mg, jei visas tas kiekis iš karto įvedamas į kraujo apytaką. Toksikinė dozė yra 4 mg. Rūkantysis dažnai absorbuoja per dieną daugiau nikotino negu toksikinė dozė, tačiau to efekto nėra dėka žmogaus organizmo sugebėjimo greitai detoksikuoti.

Jei rūkantiesiems injekcijos būdu įvedama 1,3 mg nikotino, jie dažnai jaučia malonų jausmą ir kurį laiką po to yra nelinkę rūkyti. Nerūkantieji po tokios injekcijos sukeltą pajutimą dažniausiai apibūdina keistu[56].

Seniau tabako augalo kokybė buvo vertinama pagal jo dūmo savybes. Dabar, sveikatingumo kryptimi orientuoti tabako tyrinėjimai turi dar papildomai įvertinti tabako dūmo kondensato reliatyvinį biologinį aktyvumą.

Žemės ūkio bandymų stotyse ir kitose institucijose dirbą mokslininkai sudarė daug naujų veislių su pakeltu derlingumo poten-

---

[54] E. Hanson, P. C. Hoffman ir C. G. Schmiterlow, *Metabolism of Nicotine in Mouse Tissue Slices*, žr. *Acta Physiologica Scandinavica*, 1964, 61 t., 380-392 psl.

[55] C. G. Schmiterlow ir E. Hanson, *Tissue Distribution of C^{14}-nicotine*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, išleido U. S. von Euler. New Yorkas 1965, 75-86 psl.

[56] B. Ejrup, *The Role of Nicotine in Smoking Pleasure, Nicotinism, Treatment*, žr. *Tobacco Alkaloids and Related Compounds*, pp. 333-345, išleido U. S. von Euler, New Yorkas 1965.

cialu, pagerinta kokybe ir didesniu atsparumu ligoms. Atrenkant šitokius augalus, jie lyginami su standartinėmis veislėmis. Tačiau rūkymo ir sveikatos problema prideda visai naują dimensiją. Pirmiausia, jau yra atpažinta nemažiau 1300 junginių tabake ir jo dūme, bet tik apie nedaugelį iš jų turima duomenų apie jų galimą nepageidaujamą veikimą. Antra, nėra patikimų sistemų įvertinti, kada tabakas ar jo produktai yra saugūs vartoti. Be to, cigaretės dūmas yra laikoma turįs lengvų karcinogeninių savybių, bet tų nepageidaujamų junginių kiekis yra paprastai labai mažas ir todėl sunku parodyti jų buvimą tabake ar jo dūme.

JAV *Surgeon General*,pradedant 1964 m., skelbia kasmet raportus, apžvelgiančius mokslinius tyrinėjimus apie cigarečių rūkymo santykį su žmogaus ligomis ir perankstyva mirtimi [57]. Kiekviename šių raportų stengiamasi patvirtinti ir sustiprinti pagrindinę pirmojo raporto tezę, kad cigaretės yra viena iš svarbiųjų mirties ir ligos priežasčių. Visuose tuose raportuose kalbama tik apie cigarečių rūkymo žalą sveikatai, o apie sudėtines dūmo dalis tik kartais prisimenama. Pavyzdžiui, 1971 m. raporte kalbant apie širdies ligas, santraukoje primenama, kad cigarečių rūkymas gali prisidėti prie vainikinių (*coronary*) širdies ligų išsivystymo, ar jau esamų ligų paaštrinimo ir, kad nikotinas ir anglies monoksidas prisideda prie šių nenormalių procesų išvystymo. O trumpame raporto skyrelyje apie kenksmingas cigaretės dūmo sudėtines dalis, anglies monoksidas, nikotinas ir tabako smalos priskirtos prie grupės medžiagų, kurios beveik tikrai (*most likely*) kenkia sveikatai. Kitos gi medžiagos priskirtos prie tokių, kurios gali kenkti (*probably*) ar yra įtarimo, kad gali kenkti (*suspected*).

Apie farmakologinį veikimą antrinių tabako alkaloidų literatūra yra labai ribota, ir žinių tuo būdu turima labai maža. Bandymai, siekantys palyginti antrinių alkaloidų veikimą su nikotinu, yra šiek tiek daryti su gyvuliais, tačiau jokių tyrimų, nėra darytų su žmogaus organizmu. Iš tyrimų su gyvuliais sprendžiama, kad antrinių alkaloidų veikimas yra panašus į nikotino, tik jie yra mažiau nuodingi.

BRONIUS POVILAITIS

Tillsonburg, Ontario, Kanada
1974 m. vasario 1 d.

---

[57] *The Health Consequences of Smoking*, United States Department o Health, Education and Welfare, Washingtonas 1972 ir 1973 m.

NICOTINE IN TOBACCO AND SMOKING

by

BRONIUS POVILAITIS

Summary

Only 10-15% of the vascular plant species in the plant kingdom synthesize alkaloids. Since the great majority of the plants manage to survive without alkaloids and while much has been learned about their biogenesis and metabolism, their function in the plant is still largely unknown. The chemical composition of alkaloids from the genus *Nicotiana* features a pyridine ring to which, in position 3, is attached a piperidine ring. The latter may be 5- or 6-membered and may contain no double bonds or as many as three. The primary alkaloid in *N. tabacum* and *N. rustica* is nicotine. In certain converter stocks of *N. tabacum* part of the nicotine is demethylated to form nornicotine. Nicotine is the principal alkaloid in a number of *Nicotiana* species, whereas nornicotine is the principal alkaloid in a number of other species. Anabasine is principal alkaloid in *N.glauca*.

The root tips are the loci of nicotine formation. It is believed that nicotine is being synthesized in the tobacco plant from the universal metabolites nicotinic acid and ornithine, and anabasine is formed from nicotinic acid and lysine. Nicotinic acid is a precursor of the pyridine ring of these two alkaloids. Demethylation of nicotine to form nornicotine takes place in the leaves, mostly during the curing process. The distribution of nicotine content in a tobacco plant may be like this : in the leaves 87%, in tap roots 2%, in latera lroots 4%, and in fibrous roots 7%.

Tobacco alkaloid content, similarly to yield, is apparently a quantitative character and is genetically controlled. In bright cigarette tobacco, general combining ability was always found to be significant, whereas specific combining ability was not significant. Employing other statistical methods, variance for additivity was always found significant, whereas variance for dominance was either significant or not significant, depending on the cultivars involved, and epistatic variance for additivity × additivity was not significant. Recent studies in burley tobacco indicated that low alkaloid lines differ from lines with normal alkaloid content at two important nonlinked loci, and that these loci differ in their dosage effects. Gene action was, however, primarily additive. Genetic and phenotypic correlation coefficients between yield of cured leaf and alkaloid content was found in most cases to be nega-

tive and considerable in numerical value. The genes converting nicotine to nornicotine are unstable and their spontaneous mutation rate is quite high, which necessitates double attention in producing breeder's seed. In order to introduce greater variability among the characters of tobacco cultivars, intra- and inter-specific hybridization is being utilized as well as induction of artificial mutations by way of ionizing radiation or chemical mutagens.

Reduced supply of water in tobacco growing soils favors production of high nicotine content in most tobacco types, whereas excessive water supply results in reduced nicotine content. However, oriental, or aromatic, tobaccos produce relatively low alkaloid content even if there is reduced water supply. Increasing leaf maturity of bright cigarette tobacco at harvest time shows a trend toward higher nicotine content.

The conversion of nicotine to nornicotine is controlled by a major gene which is dominant for conversion. The existence of positive correlation between nicotine conversion and " cherry redness " has been demonstrated.

Deep soils favor development of extensive root systems. Since nicotine elaboration is almost wholly localized in tissues near the root tip, plants having the largest root systems elaborate the largest content of nicotine. High rainfall and low temperature normally lead to a decrease in leaf nicotine content. It is generally agreed that nicotine content increases under conditions of water stress. The water stress in the root environment can be changed by irrigating the fields. An increase in irrigation water lowers the total alkaloid content in the tobacco leaf. Topping causes a greater buildup of alkaloids in the top of the plant. Suckering produces similar results as topping. Tobacco sprayed with maleic hydrazide to control suckers, contains less alkaloids than the hand-suckered one.

Under normal smoking conditions, the main smoke stream of a cigarette contains 20-25% of the total nicotine, 15-20% of a cigar, and 40-50% of pipe tobacco. In the smoke tobacco rich in sugars, nicotine is mainly in salt form and penetrates readily the epithelium of the lungs after being inhaled. In the smoke of tobacco low in sugars, such as cigars or pipe tobacco, nicotine is almost entirely as a free base to give an alkaline reaction of the smoke with a low power of penetration through the epithelia. The mode of smoking, the length of cigarette, cigar, pipestem, quantity of tobacco, smoking time, character of suction, and the degree of inhalation influence the nicotine content of the mainstream smoke. Liver, kidney and lung metabolize nicotine, whereas brain, diaphragm, spleen, small intestine, and adrenal glands do not. Kidneys eliminate about 10% and the liver 80% of nicotine. Small doses of nicotine have a stimulating action on the central nervous system, whereas with large doses depression follows stimulation. Lethal nicotine dose for man is 50-60 mg when applied at once, and the toxic dose is taken to be 4 mg.

VĖŽĮ SUKELIANTIEJI CHEMINIAI MAISTO PRIEDAI

I. Įžanga

Pastaraisiais laikais, sumodernėjus maisto pramonei, buvo pradėta vartoti maisto gamyboje įvairūs cheminiai junginiai, anglų spaudoje dažnai vadinami *Food additives.*

Pagal Howard J. Sanders[1], jau 1955 metais vien tik maisto pramonė Amerikoje (USA) suvartojo 419 milijonų svarų įvairių chemikalų, o jau 1965 metais suvartojo 661 milijoną svarų. Per dešimtį metų cheminių maisto priedų suvartojimas pakilo beveik 58%. Tas pats Howard J. Sanders mano, kad, didėjant maisto pareikalavimui ir gamybai, 1975 metais jau bus suvartota apie 1,03 milijardo svarų įvairių chemikalų maisto pramonėje. Tai kiekvienam gyventojui tektų apie 5 svarus.

Šiandien maisto pramonėje yra vartojama apie 2.000 įvairių chemikalų. Kokį maisto produktą mes bepaimsime, visur rasime kelių rūšių chemikalus. Vienur jie yra dedami tam, kad pats gaminys gražiau atrodytų; kitur — kad būtų pagerinta pagaminto produkto kokybė ar prailgintas jo amžius.

Jei paimsime, pavyzdžiui, mūsų kasdien vartojamą baltą duoną, ten labai dažnai, su nedideliais svyravimais, rasime sekančius chemikalus: mono-gliceridą, di-gliceridą, mono-kalcio fosfatą, kalcio propionatą, natrio propionatą, amonio sulfatą, amonio chloridą, kalcio sulfatą, kalio chloridą, kalio bromatą. Rečiau, kai kuriose duonos rūšyse dar randamas chloro dioksidas ir natrio diecetatas.

Arba jei paimsime dirbtinus pieno miltelius «Coffee-Mate», ten rasime šias sudedamąsias dalis: džiovintą kukurūzų sirupą, augalinius riebalus, natrio kazeinatą, dikalio fosfatą, mono ir digliceridą, natriosilikono-aluminatą, trikalcio fosfatą, dirbtinius dažus ir dirbtinius prieskonius.

Nuodingi cheminiai priedai. — Per ištisą eilę metų daug chemikalų buvo vartojami maisto pramonėje. Tik po to, kai paaiškėjo jų karcinogeninis veikimas, dalis jų buvo uždrausta vartoti. Prieš keliolika metų kai kurios kompanijos labai plačiai vartojo

[1] *Food Additives*, žr. *Chemical and Enginneering News*, 1966 m. spalio 10 d., 100 psl.

monochloracetinę rūgštį vyno, bealkoholinių gėrimų, salotų ir agurkų konservavimui. Po to, kai žmonės, vartodami tokį maistą pradėjo sirgti, F ir D (*Food and Drug*) administracija 1940 metais uždraudė vartoti maisto pramonėje monochloracetinę rūgštį.

Arba, apie 25 metus buvo vartojamas azototrichloridas (Agene) miltų baltinimui. Tik 1946 metais anglas dr. Edward Meklanby pastebėjo, kad šunys, maitinami azototrichloridu baltintais miltais, suserga histerija (nervų liga). Tik vėliau paaiškėjo, kad azototrichloridas chemiškai veikia miltuose esančią metioninę rūgštį ir pagamina naują nuodingą cheminį junginį — metioninosulfoksaminą, kuris katėse iššaukia konvulsijas, o šunyse — histeriją [2]. — 1949 metais *F & D* administracija uždraudė vartoti azototrichloridą miltų baltinimui.

Arba dulcinas-dirbtinis cukrus, kuris yra 250 kartų saldesnis už nendrių ar runkelių cukrų, tik 1950 metais buvo uždraustas vartoti maisto gamyboje, kai paaiškėjo, kad jis pelėse iššaukia kepenų vėžį. Dabar draudžiama vartoti ir sachariną, kuris, manoma, taip pat sukelia vėžį.

Taigi, kaip matome, su dirbtiniais maisto priedais turime būti labai atsargūs, nežiūrint kad ir duotas *F & D* administracijos leidimas.

Dabar jau visose šalyse atsakingos įstaigos yra daug atsargesnės duodamos leidimą bet kokį cheminį junginį vartoti maisto gamyboje. Visų pirma tos įstaigos tokį priedą į maistą tiria kelerius metus su keliomis gyvulių rūšimis, norėdamos išaiškinti, ar jis nėra karcinogeninis.

Maisto pramonė ir chemikalai. — Jau prieš Kristaus laikus egiptiečiai maisto konservavimui vartojo druską. Archeologai Egipte prie Esna vietovės yra atradę gerai išsilaikiusią druskoje užkonservuotą žuvį, kuri buvo apdengta moliu, kad neprieitų oras [3].

Kiniečiai druską jau vartojo 2.200 metų prieš Kristų. Senovės Graikijoje druskos vartojimas maisto konservavimui taip pat buvo plačiai žinomas. Jie savo maisto dietoje turėjo net kelias sūdytos žuvies rūšis. Senovės romėnai druskos vartojimą maisto konservavimui išmoko iš graikų. Ir tik žymiai vėliau maisto konservavimui buvo pradėta vartoti rūkymas ir fermentacija.

Bet tikra apsauga nuo maisto gedimo prasidėjo tik nuo Nicolas Appert laikų. Jis pirmas 1795 metais pradėjo maistą konservuoti Napoleono kariams, kaitindamas tą maistą hermetiškai

---

[2] Ten pat, 108 psl.

[3] L. B. JENSEN, *Mans Food*, 1953, 170 psl.

uždarytose metalinėse dėžutėse. Taip pat labai daug prie to prisidėjo prancūzų chemikas Louis Pasteur, kuris eksperimentiniu būdu ištyrė maisto gedimo priežastis ir apie rastus davinius paskelbė Prancūzų Mokslo Akademijos suvažiavime[4] 1864 metais. Nuo to laiko ir prasidėjo pilna žodžio prasme tikroji maisto pramonė.

Maisto pramonė niekad nesitenkino tik tuo, kad maistas konservuotose dėžutėse negestų. Jai taip pat rūpėjo, kad tas maistas, bestovėdamas konservuotose dėžutėse, neprarastų savo skonio, nepakeistų savo struktūros ir spalvos.

Taip metai po metų buvo pradėta dėti į maistą chemikalus, kurie vienokiu ar kitokiu būdu pagerindavo maisto kokybę ir jo skonį, išryškindavo jo spalvą ar prailgindavo jo išsilaikymo laiką.

Pradžioje maisto pramonė dėjo į maistą įvairių rūšių chemikalus beveik visiškai nekreipdama dėmesio į tai, ar šie chemikalai yra kenksmingi žmogaus sveikatai ar ne. Chemikalų vartojimas maisto pramonėje be jokios kontrolės tiek kitose pasaulio šalyse, tiek Amerikoje, tęsėsi iki 1906 metų.

Pirmas originalus aktas, draudžiantis chemikalų vartojimą maisto pramonėje, buvo paskelbtas Amerikoje 1906 metais[5]. Nors jau 1906 metais buvo paskelbtas įstatymas, bet chemikalų vartojimas maisto pramonėje dar vis buvo labai laisvas, nes pirmasis aktas kalbėjo tik, kad chemikalai turi būti nekenksmingi sveikatai, bet visiškai nelietė klausimo: kiek tų chemikalų galima dėti į maistą? Tik 1958 ir 1960 metais šio įstatymo papildymai jau nustatė vadinamas toleruotinas ribas maiste vartojamiems dažams ir kitiems chemikalams.

Amerikoje (JAV) maisto ir vaistų priežiūra yra pavesta *Food and Drug* administracijai. Ji sutrumpintai vadinama *F&D* administracija.

Dabar *F&D* administracija, prieš išduodama leidimą vartoti maisto pramonėje naują chemikalą, reikalauja nemažiau 2 metų tyrimo bent su dviem gyvulių rūšimis ir tik tada, kai pasirodo, kad bandomasis chemikalas nėra kenksmingas sveikatai, yra duodamas leidimas jį vartoti maisto pramonėje.

Taip pat negalima sakyti, kad visi maisto pramonėje vartojami chemikalai yra kenksmingi žmogaus sveikatai ir jų vartojimas yra nusikaltimas. Jei atimtume iš maisto pramonės šiandien prieš maisto gedimą vartojamą cheminę maisto apsaugą, ar jei atimtume visus žemės ūkyje vartojamus chemikalus, kaip, pavyzdžiui, pesticidus ir fungicidus, tai vėl turėtume grįžti į pirmųjų amžių žemės

[4] Norma W., *The Technology of Food Preservation*, 1959, 171-173 psl.
[5] Thomas E. Furia, *Handbook of Food Additives*, 1968, 9 psl.

ūkį ir į aštuonioliktojo amžiaus maisto pramonės išsivystymą bei gamybą.

Chemikalai ir vėžys. — Ketvirtame amžiuje prieš Kristų to laiko graikų mokslininkas Hipokratas, kuris yra laikomas medicinos kūrėju, yra rašęs, kad «sveikata priklauso nuo harmonijos tarp žmogaus ir jį supančios aplinkumos». Pasirodo, kad jo galvojimas buvo teisingas.

Per paskutinius 50 metų visame pasaulyje išsiplėtus pramonei, žymiai padidėjo ir mirtingumas nuo vėžio ligų.

Pagal dr. S. Epstein[6] davinius, kuriuos matome I lentelėje vien tik JAV 1969 metais vėžiu mirė daugiau žmonių, negu jų žuvo II pasauliniame kare.

1. LENTELĖ

J. AMERIKOS VALSTYBSĖSE MIRUSIŲ VĖŽIU 1969 METAIS PALYGINIMAS SU MIRUSIAIS DĖL KITOKIŲ PRIEŽASČIŲ.

Vėžiu mirę 1969 metais	323.000
Žuvę II pasauliniame kare	292.000
Žuvę auto nelaimėse 1969 metais	59.600
Žuvę Vietnamo kare per 6 metus	41.000
Žuvę Korėjos kare per 3 metus	34.000
Mirę nuo polijo ligos 1952 metais	3.300

Tačiau, kaip paskutinieji statistikos daviniai rodo, susirgimai vėžiu nemažėja, bet didėja. Ir jau 1972 metais buvo užregistruota 610.000 susirgimų vėžiu. Šie faktai paskatino viso pasaulio mokslo žmones ieškoti atsakymo į šį klausimą. Jau 1963 metais *World Health organizacija* pareiškė[7], kad apie 90% vėžiu susirgimų priežastis yra vėžį sukeliančių chemikalų veikimas.

Šiandien sakoma, kad yra apie 1.000 įvairių chemikalų, kurie iššaukia vėžį tiriamuose gyvuliuose. Panašiai yra liudiję keletas šios srities specialistų specialiame kongreso komitete, kuris tyrinėja chemikalų įtaką į vėžio išsivystymą.

Tai jau didesniu tikrumu patvirtino pats Amerikos National Cancer Instituto direktorius dr. Frank J. Rauscher, Jr. 1972 metais, lapkričio mėnesį savo pareiškime, kurį paskelbė straipsnyje *Naujį laimėjimai kovoje su vėžiu*[8]. Jis sako, kad šiandien 80-85% susirgi-

---

[6] S. EPSTEIN, *Environmental Determinants of Human Cancer*, žr. *Cancer Research*, 34 t., 1974, 2425 psl.

[7] Ten pat.

[8] Žr. *U. S. News and World Report*, 1972, XI, 27, 38 psl.

mų vėžiu yra įtaigojami išorės poveikių. Kitais žodžiais sakant, vėžys žmoguje išsivysto dėl to, kad žmogus nuolatos yra veikiamas vienokiu ar kitokiu būdu išorės karcinogeninių faktorių.

Dr. Frank J. Rauscher vėžio susirgimų kilmę grupuoja į tris pagrindinius skyrius:

Biologinės kilmės - virusai,
Cheminės kilmės - veikiant chemikalams,
Fizinės kilmės - veikiant x-spinduliams arba alfa, betari gamma radijacijai.

Pastaruoju laiku mokslininkai randa dar vieną svarbų faktorių — tai patį maistą, pavyzdžiui, perdidelis vartojimas riebalų, ma. noma, sukelia storųjų žarnų vėžį ir moteryse — krūtinės vėžį.

World Health organizacija (WHO) savo knygoje [9] vėžį sukeliančius cheminius junginius skirsto į 8 grupes:

1 Policikliniai angliavandeniliai,
2 Aromatiniai aminai,
3 Chloro angliavandeniliai,
4 Nitrozo junginiai,
5 Neorganiniai elementai,
6 Natūraliai gamtoje pasitaiką karcinogeniniai junginiai,
7 Hormonai,
8 Biologiniai alkaliniai junginiai.

Dr. C. E. Searle [10], Birmingham Universiteto profesorius, visus vėžį sukeliančius cheminius junginius, straipsnyje *Chemikalų karcinogeniškumas*, skirsto į 7 grupes:

1 Policikliniai aromatiniai angliavandeniliai,
2 Aromatiniai aminai,
3 Azo junginiai,
4 Chloriniai junginiai,
5 Nitrozo junginiai,
6 Natūraliai gamtoje pasitaiką karcinogeniniai junginiai,
7 Biologiniai alkaliniai junginiai.

Dr. C. E. Searle visiškai neduoda atskiros grupės neorganiniams elementams ir hormonams. Šias grupes *WHO* kaip tik laiko labai svarbiomis ir išskirtinomis iš kitų. Bet dr. C.E. Searle gan ryškiai atskiria azogrupę nuo aromatinių aminų grupės.

---

[9] *Health Hazards of the Human Environment*, išleido *World Health Ornanizations*, Geneve 1972, 227-228 psl.

[10] *Chemical Carcinogenesis and their Significs*, žr. *Chemistry in Britain*.

II. Policikliniai aromatiniai angliavandeniliai maiste

Rūkyta žuvis ir rūkyta mėsa. — Jau 1918 metais buvo pastebėta, kad anglių smala iššaukia karcinomas (tai piktybinė vėžio forma) kralikų ausyse ir tumorus (auglius) pelių odoje, bet tada dar nebuvo žinomas to smaloje esančio aktyvaus faktoriaus, iššaukiančio vėžį, vardas. Tik 1933 metais pavyko izoliuoti iš anglių smalos ir nustatyti gryną karcinogeninį chemikalą — 3,4-benzpireną[11], kuris pasirodė ir yra minėtų susirgimų priežastis.

Šis karcinogeninis cheminis junginys, pasirodo, labai dažnai pasitaiko žmonių vartojamame kasdieniniame maiste. 3,4-benzpirenas yra randamas: degintoje kavoje, rūkytoje mėsoje, rūkomose cigaretėse, mažesniuose kiekiuose jo yra ir ore, kuris atsiranda nuo degančio benzino ar kitų degančių organinių medžiagų.

Pagal dr. H. F. Kraybill[12], rūkytų dešrų viename kilograme esti nuo 1,9 iki 10,5 mikrogramų 3,4-benzpireno. Viename kilograme rūkytos žuvies randame 1,7-7,5 mikrogramų 3,4-benzpireno. O viename kilograme rūkytos avienos 3,4-benzpireno kiekis yra toks, kokį gauname surūkę 270 cigarečių.

Pagal to paties dr. H. F. Kraybill pranešimą, rūkytame maiste, naudojant dr. E. Bailey ir Dungal davinius, kaip matyti lentelėje, randame dar ištisą eilę kitų policiklinių aromatinių angliavandenilių.

2. Lentelė

Policikliniai aromatiniai angliavandeniliai mikrogramais viename kilograme rūkytos (nevirtos) mėsos ir žuvies

Angliavandenilių pavadinimas	Aviena	Upėtakis	Menkė	Raudona žuvis
Acetnaftilenas	187,7	83,0	0	4,5
Fluorenas	20,6	31,1	0	0
Fenantrenas	86,3	41,8	0	5,0
Antracenas	19,8	13,1	1,8	1,5
Pirenas	5,9	4,9	0,7	3,0
1,2-benzpirenas	0	0	1,9	0,3
3,4-benzpirenas	1,3	2,1	0,5	0,8

[11] 3,4-benzpirenas dėl rašymo patogumu kai kuriu autoriu vadinamas yra benzo(a)pirenas, bet, yra tas pats chemikalas.

[12] Dr. H. F. Kraybill, *Carcinogenesis associated with food*, žr. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*, 4 t., 1 nr., St. Louis 1963, 82-84 psl.

Pagal tuos pačius dr. E. Bailey ir Dungal davinius Islandijos ir Baltijos kraštų žuvininkai, kurie valgo rūkytą žuvį kiekvieną dieną, serga vėžiu 3 kartus dažniau, negu tie gyventojai, kurie gyvena toli nuo pajūrio. Taip pat jie serga 4 kartus daugiau skrandžio vėžiu negu tie, kurie nevalgo rūkytos žuvies. Islandijoje susirgimai vidurių vėžiu sudaro 35-45% visų susirgimų vėžiu ir yra manoma dėl to, kad jie vartoja labai daug rūkytos žuvies.

Tamsiai deginta kava. — Taip pat policiklinius aromatinius angliavandenilius randame ir suodžiuose, kurie yra gaunami gruzdinant kavos pupeles (žr. lentelę).

3. LENTELĖ

POLICIKLINIAI ANGLIAVANDENILIAI KAVOS SUODŽIUOSE

Angliavandenilių pavadinimas	Mikrogramai 1 kilograme
Fenantrenas	133
Pirenas	257
Fluorantenas	340
Chrisenas	534
Benz(a)antracenas	16
Perilenas	279
Benzo(e)pirenas	187
Benzo(a)pirenas	200
Benzo(g.h.)pirenas	98
Benzo(k)flourantenas	98

Dr. W. C. Hueper[13] ir M. Kuratsuna bandymais įrodė, kad gruzdinimo metu, kavai suėjus į kontaktą betarpiškai ar netiesiogiai su degančia dujų liepsna, gaunasi suodžių. Dr. W. C. Hueper ir M. Kuratsuna kavos suodžiuose rado net 200 mikrogramų benzo(a)pireno arba 3,4-benzpireno. Bet čia reikia pastebėti, kad jiems nepavyko rasti benzo(a)pireno vandens ekstrakte, kada jie vartojo šviežią ar vidutiniškai degintą kavą. Vienok jie surado benzo(a)-pireno labai mažą kiekį vandens eks trakte, kuomet vartojo labai tamsią kavą, pagamintą iš labai apdegusių pupelių.

Pagal dr. H. F. Kraybill[14], kai kuriems tyrinėtojams, kurių tarpe jis sumini W. W. Payne ir W. C. Hueper, esą pavykę iššaukti

[13] Dr. W. C. HUEPER, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964,66c psl. M. KURATSUNA ir W. C. HUEPER, *Polycilic Aromatic Hydrocarbons in Roasted Coffee*, žr. *Journal of the National Cancer Institute*, 1960 m. 2 nr., 463 psl.

[14] H. F. KRAYBILL, *Food Contaminants*, žr. *Environmental Research*, 1969, 2 t. 4 nr., 231-232 psl.

karcinogenines neoplasmas odoje, jungiamuose audiniuose, viduriuose ir pūslėje, darant bandymus su pelėmis ir jūrų kiaulytėmis, jas maitinant kavos suodžiais, kuriuos jie buvo gavę iš kavos deginimo įmonių.

Asmuo per dieną išgeriantis 5 puodukus juodos kavos, gali gauti apie 0,4 mikrogramo pireno ir 0,1 mikrogramo benzo(a)pireno. Bet kai kurios kavos rūšys normaliai turi minėtų policiklinių angliavandenilių labai mažai, arba ir visiškai neturi.

Ant žarijų kepta mėsa. — Taip pat daug policiklinių angliavandenilių randame ant karštų anglių keptoje mėsoje.

Pagal W. Lijinsky [15] ir P. Shubik tyrimo davinius, kaip matyti 4 lentelėje, viename ant karštų anglių keptame kilograme mėsos, randame 8 mikrogramus Benzo(a)pireno. Tai yra gan didelis kiekis. Toks kiekis randamas maždaug 600 surūkytų cigarečių. Tenka pastebėti, kad W. Lijinsky ir Shubik ant anglių keptoje mėsoje nerado azoto heterociklinių junginių. Tai parodo, kad proteinai pirolizo (ugnies skaldymo) proceso metu nebuvo paliesti, o vienintelė policiklinių vandenilių atsiradimo priežastis yra pagreitintas riebalų skilimas prie aukštų temperatūrų pirolizo metu. Šie angliavandeniliai ant mėsos nusėda kartu su kylančiais degančių riebalų ir anglių dūmais.

Šiuos policiklinius angliavandenilius, susidariusius mėsos kepimo metu, nėra lengva ištirti, bet pavartojus moderniausius analitinės chemijos metodus, pavyko ne tik juos identifikuoti, bet ir nustatyti jų kiekį (žr. 4 lentelę). W. Lijinsky ir P. Shubik policiklinius angliavandenilius išskyrė iš mėsos, pavartodami vadinamą Gas chronotografijos ir paper chromotografijos metodą, o juos identifikavo, pavartodami ultravioletinės absorbcijos ir fluorescencinės spekrometrijos metodą.

---

[15] W. Lijinsky ir P. Shubik, *Benz(a)pyrene in Charcoal-Broiled Meat*, žr. *Science*, 145 t., 1964 m. liepos 3 d., 53 psl.

4. LENTELĖ

POLICIKLINIAI ANGLIAVANDENILIAI VIENAME KILOGRAME MĖSOS, KEPTOS ANT ŽARIJŲ PAGAL W. LIJINSKY IR P. SHUBIK DAVINIUS

Angliavandenilių pavadinimas	Viso mikrogramų	Vieno gabalo kilograme mikrogramų	Viename kilograme supiaustytos mėsos mikrogramų	100 CM²
Antantrenas	29,0	2,0	2,0	0,3
Antracenas	71,0	5,0	4,5	0,7
Benz(a)antracenas	76,0	5,0	4,3	0,8
Alkil-benzantracenas	40,0	2,7	2,4	0,4
Benzo(b)chrisenas	7,5	0,5	0,5	0,8
Benzo(g.h.i)perilen.	76,0	5,0	4,5	0,8
Benzo(a)pirenas	133,0	9,0	8,0	1,3
Benzo(e)pirenas	97,0	6,5	6,0	1,0
Chrisenas	21,0	1,5	1,4	0,2
Coronenas	37,0	2,5	2,3	0,4
Dibenz(a.h.)antrac.	3,5	0,2	0,2	0,04
Fluorantenas	321,0	21,0	20,0	3,2
Fenantrenas	180,0	12,0	11,0	1,8
Pirenas	286,0	19,0	18,0	2,9
Perilenas	34,0	2,0	2,0	0,3

Be pilnai ištirtų angliavandenilių, kuriuos randame 4 lentelėje, jie rado dar ištisą eilę kitų angliavandenilių, pavyzdžiui, benzo(j)-fluoranteną, benzo(b)fluoranteną, benzo(k)fluoranteną, dibenzo(a.l)-pireną ir dibenzo(a.i)pireną, bet jie negalėjo jų pilnai identifikuoti, nes jų koncentracija buvo mažesnė kaip 0,5 mikrogramų viename kilograme mėsos.

Čia noriu pabrėžti, kad normaliai virtoje ar troškintoje mėsoje policiklinių karcinogeninių angliavandenilių nerasta. Todėl geriau yra mėsą troškinti ar kepti pečiuje, negu kepti ant anglių. O pati sveikiausia mesa yra virta ar troškinta žemoje temperatūroje.

Kepdami mėsą ar dešras ant anglių, žmonės, norėdami kepsnį padaryti skanesnį, chemiškai jį sugadina — pakeičia jo cheminį sąstatą taip, kad mėsoje atsiranda karcinogeniniai junginiai, pavyzdžiui, 3,4-benzpirenas ir kiti chemikalai, kurie gali iššaukti žmogaus organizme vėžį.

Benzo(a)pireno karcinogeniškumas. — Kad benzo(a)pirenas yra karcinogeninis ir gyvuliuose sukelia vėžį, nėra jokių abejonių.

Grupė britų ir amerikiečių tyrinėtojų studijavo daugiau 100 įvairių chemikalų, norėdami sužinoti, kurie iš jų daugiausa yrai

aktyvūs vėžio tyrimuose. Iš šio 100 chemikalų buvo atrinktpenki chemikalai [16]: benz(a)pirenas; 1,2,5,6-dibenzantracenas, 20į metilcholantrenas, 9,10-dimetil-1,2-bezantracenas ir 3,4,5,6-dibenzkarbazolė.

Šie visi chemikalai tam tikrose sąlygose sukelia tumorus įvairiuose audiniuose ir įvairiose gyvulių rūšyse.

Pirmoje vietoje čia matome benzo(a)pireną, kuris, kaip matėme iš anksčiau pateiktų analizių, yra randamas degintoje kavoje, rūkytoje žuvyje, ant anglių keptoje mėsoje ir rūkomose cigaretėse.

Dr. J. C. Arcos [17], norėdamas ištirti benzo(a)pireno aktyvumą, darė bandymus su Swiss-Webster albino pelių veisle. Jis nuskuto šių pelių mažą odos plotą ir jį tepė du kartus per savaitę su benzo(a)pireno 0,3% skiediniu atskiestu acetone. Kiekvienam tepimui suvartojo 0,1 ml šio skiedinio. Po 8 savaičių bandymo pelėse jau išsivystė tumoras. Fotografijoje matome pelę jau su pradėjusiu augti tumoru.

Toliau tepant tą pačią vietą tumoras didėjo ir po 11 savaičių jis jau užėmė didesnę dalį kairiosios kaklo pusės, kaip matyti kitoje nuotraukoje.

---

[16] David Clayson, *Chemical Carcinogenesis*, Londonas 1962, 137 psl.
[17] D. J. C. Arcos, *Chemical Induction of Cancer*, 1 t., 1968 m., 317 psl.

U. S. Department of Health, Education and Welfare ir *National Institute of Health* išleistoje didelėje studijoje: *Survey of Compounds which have been tested for Carcinogenic Activity*[18] duoda 30 autorių, kurie su įvairiais gyvuliais, kaip pelėmis, jūrų kiaulytėmis, žiurkėmis ir kitais, vienokiu ar kitokiu būdu tyrė benzo(a)pireno karcinogeninį aktyvumą. Aš čia noriu suminėti tik kelias žymesnes tų trisdešimties mokslininkų pavardes: U. Saffiotti, B. L. Van Duuren, E. Bingham, A. C. Bobbow, E. Bomassar, J. Borneff. Jiems visiems pavyko vienokiu ar kitokiu būdu, įvedant benzo(a)pireną į organizmą, iššaukti anksčiau minėtuose gyvuliuose ar tai viduriu papilomas, ar odos sarkomas, ar tumorus.

Be benzo(a)pireno tiek keptoje ant anglių mėsoje, tiek rūkytoje žuvyje randame dar kitus policiklinius aromatinius angliavandenilius, pavyzdžiui, antraceną ir fenantreną. Nėra pakankamai įrodymų, kad šie junginiai būtų karcinogeniniai, bet jų derivatai, kaip 1,2,3,4-tetrametil fenantrenas ir 9,10-dimetilantracenas ir kai kurie kiti jų derivatai rodo mažą karcinogeniškumą[19].

Taip pat policikliniai aromatiniai angliavandeniliai, turintieji keturis benzeno žiedus: pirenas, benzo(e)pirenas, chrisenas, yra randami keptoje ant anglių mėsoje, degintoje kavoje ir, kai kurie jų, randami rūkytoje žuvyje ir rūkytoje mėsoje, taip pat rodo silpną karcinogeninį aktyvumą. Todėl turint prieš akis šiuos davinius

[18] Paruoštoje John THOMPSON ir kitų, Rockville, 278-291 psl.

[19] D. B. CLAYSON, *Chemical Carcinogenesis*, London 1962, 138-139 psl.

ir benzo(a)pireno karcinogeniškumą, pradėdami valgyti ant anglių keptą mėsą, rūkytą dešrą, rūkytą žuvį, nežiūrint kaip žaviai produktai atrodytų, turime pagalvoti apie sveikatą.

III. Aromatiniai aminai

Geltoni sviesto dažai. — Šiai grupei priklauso chemikalai: anilinas, 1-naftilaminas, 2-naftilaminas, benzitinas, 4-aminodifenilas. Jie visi daugiausia yra vartojami dažų gamybai ir turi didelį ryšį su pūslės vėžiu.

Taip pat aromatiniai aminai kaip 2-acetamidofluorenas, kursi vartojamas kaip insekticidas, iššaukia tumorus įvairiuose audiniuose ir įvairiose gyvulių rūšyse, ir 4-dimetilaminoazobenzenas, geltonieji sviesto dažai, iššaukia pūslės vėžį įvairiuose gyvuliuose, jeigu jie yra imami su maistu [20].

David B. Clayson, kaip matyti 5 lentelėje, duoda ištisą eilę aromatinių aminų karcinogeniškumo davinių. Kaip iš tyrimų lentelės matyti, aromatiniai aminai pūslėje iššaukia vėžį dvejų ar aštuonerių metų laikotarpyje.

5. Lentelė

Aromatinių aminų karcinogeniškumas. Bandymas darytas su šunimis. Chemikalai duoti su maistu

Aromatinių aminų pavadinimas	Išgyventų metų skaičius chemikalus vartojant	Tumoro vieta
2-Naftilaminas	2	pūslėje
2-Acetamidofluorenas	6-8	pūslėje, kepenyse
4-Dimetilaminoazobenzenas-sviesto dažai	8	pūslėje
0-Aminoazotoluinas	5	pūslėje, kepenyse ir tulžyje
4-Aminodifenilas	2	pūslėje
4-Nitrodifenilas	2	pūslėje
4-Nitrodifenilas-benzidinas	8	pūslėje

5 lentelėje matyti, iš suminėtų chemikalų didesnioji dalis yra aromatiniai aminai, kuriu dauguma vartojama dažų gamybai. Čia pabrėžtinai minėtas 4-dimetilaminoazobenzenas — tai yra geltonieji sviesto dažai, kurie yra karcinogeniniai. Jie dabar jau

[20] Ten pat, 203 psl.

nei Amerikoje, nei kituose kraštuose nebevartojami, kadangi yra uždrausti vartoti sviesto dažymui ir bendrai maisto pramonėje. Bet šie dažai dar yra vartojami bandymų reikalams laboratorijose.

Šie dažai plačiai buvo vartojami sviesto dažymui ir Lietuvoje. Šiandien sunku pasakyti kiek nuo jų vartojimo nukentėjo Lietuvos žmonės, nes tuo laiku susirgimai pūslės vėžiu dar buvo dažnai priskiriami prie kitos rūšies susirgimų, o, be to, vėžys pūslėje išsivysto, vartojant šiuos dažus, tik po 6-8 metų!

1978 metų pradžioje *Food and Drug* administracija pagal Amerikos Sveikatos, Švietimo ir Gerovės Departamento pranešimą [21], sudarė ir paskelbė sąrašą karcinogeninių chemikalų, kurie yra vartojami pramonėje ir sukelia vėžį žmonių tarpe. (Žr. 6 lentelę).

6. Lentelė

Sąrašas pramonėje vartojamų karcinogeninių chemikalų, sukeliančių vėžį

Eilės Nr.	Chemikalų pavadinimas	Vieta, kurioje darbininkai gauna vėžį	Pramonės rūšis, kurioje chemikalas yra vartojamas
1	2-Naftilaminas	Pūslėje	Dažų gamyboje ir kaip antioksiduojantis arba antioksidantas
2	Benzitinas	Pūslėje	Dažų ir gumos pramonėje
3	4-Bifenil-aminas	Pūslėje	Antioksidantas gumos pramonėje
4	Chloronafazinas	Pūslėje	Vaistų pramonėje
5	Mustard-garstyčių dujos	Plaučiuose ir gerklėje	Karo pramonėje
6	Dietilstilbesterolis	Moterų gimdos organuose	Vaistas, sintetinis estrogenas
7	Bis-(2-chloro-metil) eteris	Plaučiuose	Chemijos pramonėje
8	Benzenas	Leukemija ?	Chemijos pramonėje
9	Vinilchloridas	Kepenyse	Chemijos pramonėje ir polimerų polivinilo gamyboje
10	Aflatoksinas	Kepenyse	Chemikalas, kurį pagamina pelėsis, dažniausiai pasitaikąs žemės riešutuose — maisto produktas
11	Estrogeniniai junginiai	Gimdoje	Vartojami piliulių prieš apvaisinimą gamybai

[21] Sveikatos, Švietimo ir Gerovės Departamento laiškas autoriui 1978. XI.2 d.

Eilės Nr.	Chemikalų pavadinimas	Vieta, kurioje darbininkai gauna vėžį	Pramonės rūšis, kurioje chemikalas yra vartojamas
12	Asbestas	Plaučiuose	Asbesto pramonėje
13	Arsenikas	Odoje ir plaučiuose	Vartojamas kaip pesticidas vynuogynuose ir pramonėje
14	Chromo junginiai	Plaučiuose	Chromo pramonėje
15	Tabako kramtymas	Gerklėje	Jei tabakas yra kramtomas
16	Tabako rūkymas	Plaučiuose, gerklėje, stemplėje ir pūslėje	Tuose, kurie rūko ir tuose, kurie gyvena kartu su rūkančiais
17	Suodžiai	Odoje	Pramonės darbininkai ir kaminų valytojai
18	Degutas	Odoje ir plaučiuose	Darbininkai, kurie turi ryšį su smala
19	Smala	Odoje	Darbininkai, dirbantieji darbą surištą su smala
20	Asfaltas	Odoje ir plaučiuose	Darbininkai, dirbantieji prie asfalto darbų
21	Metalų piovimui vartojamas aliejus	Odoje ir plaučiuose	Metalų pramonėje
22	Kreozotas	Plaučiuose	Medžio pramonėje
23	Aukštos temperatūros žibalas	Odoje ir plaučiuose	Žibalo destiliacijos pramonėje
24	Kokso krosnių dujos	Plaučiuose	Kokso pramenėje
25	Radis (Radium) metalas	Odoje ir kauluose	Šios rūšies pramonėje
26	Uranas ir jo žaliava	Plaučiuose	Šios rūšies pramonėje ir kasyklose
27	Kiti radio aktyvūs elementai	Įvairiuose organuose	Pramonėje
28	Auraminas - amilo dažų grupė	Pūslėje	Dažų pramonėje
29	Magenta-Fuksinas dažai	Pūslėje	Dažų pramonėje
30	Nikelis	Nosyje ir plaučiuose	Nikelio rafinerijose
31	Izopropilo aliejus	Nosyje, stemplėje ir plaučiuose	Šios rūšies pramonėje

Maisto pramonėje vartojami dažai. — Kad maistas atrodytų patrauklesnis, maisto pramonė pradėjo vartoti įvairių rūšių dažus. Dažai yra dedami beveik į visas maisto rūšis. Jie dedami į sviestą, kad sviestas visais sezonais atrodytų tos pačios spalvos. Dažai dedami į margariną, kad šis atrodytų panašus į sviestą. Da-

žai dedami į sūrius, į įvairius kremus, alų ir bealkoholinius gėrimus.

Pagal *F&D* administracijos leidimą[22], Amerikoje 1955 metais maisto ir kosmetikos pramonėje buvo pagaminta ir sunaudota 1,69 milijonai svarų įvairių dažų, o jau 1965 metais suvartotų dažų maisto ir kosmetikos pramonėje kiekis pakilo iki 2,6 milijono svarų. Manoma, kad 1970 metais buvo suvartota apie 3,7 mil. svarų dažų.

Apie 95% šių dažų yra vartojami maisto pramonėje ir tik apie 5% yra suvartojami kosmetikos pramonėje. Daugiausia šių dažų suvartojama gėrimų, saldainių, kremų, desertų, kepinių ir dešrų pramonėje. Į gėrimus dažų dedama apie 10, o maisto produktuose kartais dažų kiekis siekia net 150 dalių per milijoną.

Maisto pramonėje anksčiau vartoti dažai buvo dažniausiai augalinės kilmės. Pavyzdžiui, geltoni annato dažai buvo gaminami iš annato sėklų, safrono oranžiniai dažai buvo gaminami iš *crocus sativus* žiedų[23]. Raudoni cochinealo dažai dažniausia vartojami mėsos, gėrimų ir saldainių pramonėje, buvo gaminami iš *coccus-cacti* insektų.

Geltoni — *tumeric* dažai buvo gaminami iš žolių šaknų, augančių rytinėje Indijoje, vadinamų *curcuma longa*. Dar ir šiandien kai kurie šių dažų tebevartojami maisto pramonėje, bet jau tik retai ir mažais kiekiais.

Didžiausią revoliuciją dažų pramonėje sukėlė sintetiniai dažai, pagaminti iš anglių smalos. William Perkin 1856 metais pirmasis pagamino šviesiai violetinės spalvos sintetinius dažus. Vėliau šių dažų gamyba plėtėsi ir jie buvo vartojami maisto, vilnų ir šilko dažymui.

Pagal Thomo E. Furia[24] pranešimą, jau 1900 metais apie 80 įvairių sintetinių dažų buvo vartojama maisto dažymui. Tuo laiku nebuvo įstatymo, kuris kontroliuotų dažų karcinogeniškumą, todėl pasitaikydavo ir taip, kad tie patys dažai, kurie buvo vartojami tekstilės pramonėje, buvo vartojami ir maisto pramonėje.

Kuomet 1906 metais Amerikoje buvo priimtas pirmasis *Food and Drug* įstatymas, reguliuojantis visus maiste vartojamus priedus, buvo paliktos tik septynios sintetinių dažų rūšys, leistinos vartoti maisto pramonėje. Būtent:

Orange 1
Erytrosine

---

[22] H. J. Sanders, *Food Additives*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1966 m. spalio 17 d., 123 psl.

[23] Ten pat.

[24] Thomas Furia, *Handbook of Food Additives*, 1968, 26 psl.

Ponceau 3R
Amarant
Indigotine
Naftol geltoni
Šviesiai žali.

Vėliau pagal *F&D* administracijos leidimą, dalis minimų dažų buvo išbraukti ir jų vieton pridėta daugiau naujų rūšių. Pagal *F&D* administracijos naują leidimą iki 1966 metų buvo vartojama vienuolika įvairių rūšių dažų [25]:

FD&C Raudoni 2 nr. - Amarant
FD&C Raudoni 3 nr. - Erytrosine
FD&C Geltoni 5 nr. - Tartrazine
FD&G Geltoni 6 nr. - Sunset geltoni
FD&C Raudoni 4 nr. - Ponceau SX
FD&C Mėlyni 1 nr. - Skaisčiai mėlynas
FD&C Mėlyni 2 nr. - Indigotine
FD&C Violet 1 nr.
FD&C Žali 3 nr. - Tamsiai žali
Orange B vartojami tik dešrelių įpakavimo medžiagai dažyti
Citrus Raudoni 2 nr. tik apelsinų dažymui.

Dabar daugiausia maisto pramonėje vartojami dažai priklauso vadinamai Azo dažų grupei. FD&C Raudonų 2 nr. — Amarant dažų tipiška formulė atrodo šitaip:

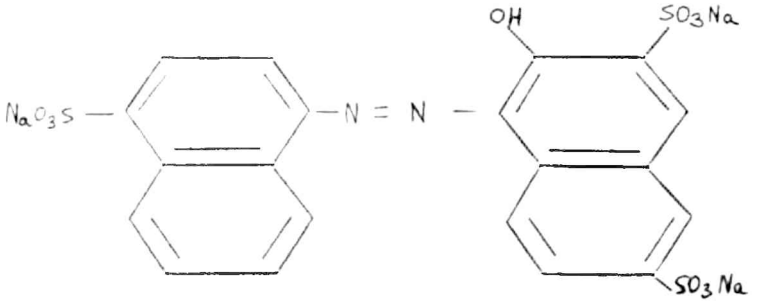

Chemiškai šie dažai yra: trinatrio-1-(4sulfo-1-naftilazo)-2-naftol-3,6-disulfoninės rūgšties druska.

Kita dalis dažų, esančių minėtame *F&D* administracijos sąraše, priklauso vadinamai trifenilmetano grupei. Šiai grupei pri-

[25] Ten pat, 29 psl.

klauso FD&C žali 3 nr., FD&C violetiniai 1 nr. ir FD&C mėlyni 1 nr. dažai. Šio paskutiniojo cheminė formulė atrodo taip:

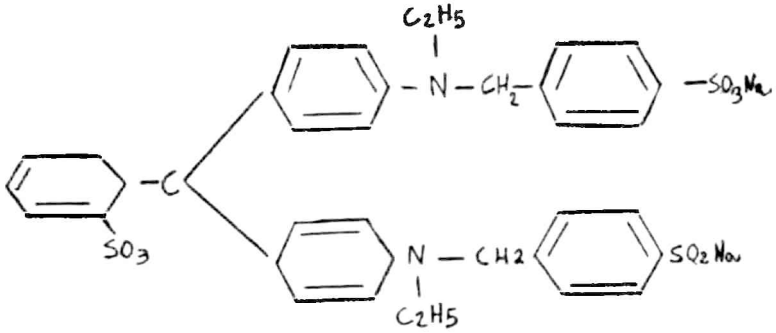

Be to, dažai FD&C mėlyni 2 nr. (indigotine) priklauso indigo dažų grupei, prie kurių dar yra prijungta sulfoninės rūgšties natrio druska. Jų formulė atrodo taip:

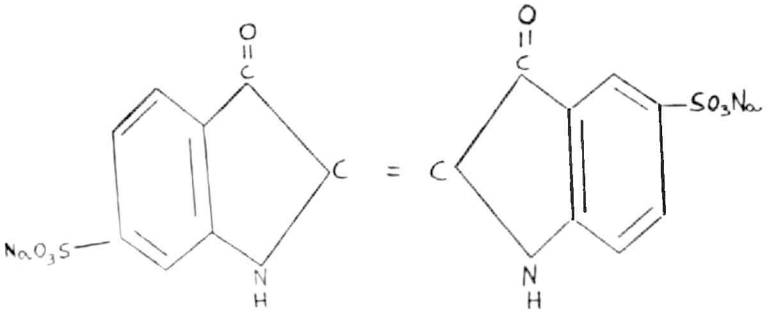

Čia turiu pabrėžti, kad didelė dalis cheminių junginių, kurie turi Azo grupę, labai dažnai yra karcinogeniniai, tai yra vėžį išsaukiantieji junginiai. Šiai grupei priklauso dabar maisto pramonėje vartojami šie dažai[26]:

Raudoni 2 nr. - Amarant,
Geltoni 5 nr. - Tartrazine,
Geltoni 6 nr. - Sunset Geltoni,
Raudoni 4 nr. - Ponceau SX,
Citrus Raudoni 2 nr.

Šiai grupei taip pat priklauso geltonieji sviesto dažai, kurie chemiškai vadinami 4-dimetilaminoazobenzenas. Jo struktūrinė formulė tokia:

[26] Ten pat, 30 psl.

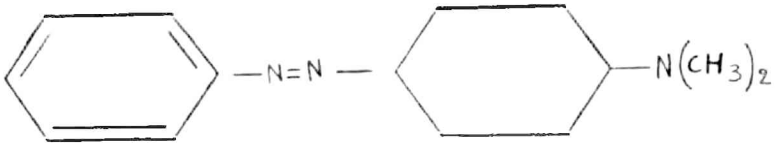

Šie dažai ilgą laiką buvo vartojami sviesto, sūrio ir margarino dažymui. Tik 1954 metais jie buvo išimti iš maisto pramonės, kaip vėžį iššaukiantieji dažai. Daugiau kaip 20 metų Europos, Lietuvos ir Amerikos gyventojai valgė šiuos dažus visiškai nežinodami, kad jie sukelia vėžį.

Tik 1936 metais japonas Kinosita [27] pirmą kartą pastebėjo, kad šie sviesto dažai sukelia vėžį kepenyse. Pelėse vėžys paprastai išsivysto po metų, duodant joms atitinkamą kiekį šių dažų.

Kitiems tyrinėtojams, pavyzdžiui, Woodwarth Nelson [28], 1953 metais pavyko sukelti vėžį šunų pūslėje. Šunims buvo duodama kasdien per 3-4 metus po 20 mg kilogramui kūno svorio minėtų geltonųjų sviesto dažų.

Iš dabar vartojamų maisto pramonėje dažų kelia rūpesčio sekantieji:

Citrus raudoni 2 nr. vartojami apelsinų dažymui,
Violet 1 nr. vartojami mėsos štampavimui,
Orange B vartojami dešrelių įpakuojamai plėvei dažyti,
Raudonieji 2 nr. amarant, daugiausia vartojami gėrimų pramonėje,
Raudoni 4 nr. ponceau SX, daugiausia vartojami maraschino vyšnių pramonėje.

Citrus raudoni 2 nr. — Citrus raudoni 2 nr. yra sintetiniai, iš anglių smalos pagaminti dažai. Jie daugiausia vartojami Floridos apelsinų dažymui, nes Floridos apelsinai skinami anksti ir dažnai turi žalsvą spalvą ir dėl to atrodo nepakankamai prinokę. Tokie dažyti apelsinai turi apie 2 dalis per milijoną citrus raudonų 2 nr. dažų. Šie dažai nepersisunkia per apelsinų žievę į sultis, bet manoma, kad žmonės dažnai čiulpia sultis nenulupę žievės. Tokiu būdu nemažas kiekis šių dažų, esančių ant apelsinų žievės, patenka į žmogaus virškinimo sistemą.

Food and Agriculture Organizacijos daryti bandymai [29] su 50 moteriškos ir 50 vyriškos giminės peliu, maitinant jas maistu, kuriame buvo įdedama 0,01%, 0,03%, 0,1%, 0,3%, 1% ir 3%

[27] Dr. CLAYSON, *Chemical Carcinogenesis*, Londonas 1962, 245-246 psl.
[28] Ten pat.
[29] *Toxicological Evaluation of Some Food Colors*, išleista *Food and Agriculture Organization of the United Nation World Health Organization*, 30 psl.

šių dažų, parodė, kad žymiai padidėjo mirtingumas pelių, gavusių virš 0,3% dažų maiste. Toje pelių grupėje, kuri gavo tik 0,1% dažų, mirtingumas taip pat buvo padidėjęs ir taip pat buvo matomi degeneratyviniai pasikeitimai kepenyse, bet tik moteriškos giminės pelėse. Jokių pasikeitimų nebuvo pastebėta pelių grupėje, kuri su maistu gavo 0,01% ir 0,03% dažų. Taigi, maitinimo tyrimai su pelėmis rodo, kad maži šių dažų kiekiai nėra kenksmingi. Bet yra kiti faktoriai, kurie rodo, kad šie dažai gali veikti kaip silpnas karcinogeninis cheminis junginys [30]. Kai šie dažai, sumaišyti su cholesteroliu, buvo įdėti į pelių šlapimo pūslę, — 14,5% tų pelių gavo auglius - tumorus, o į pūslę įdėjus vien cholesterolį gavo tumorus tik 4,5% bandomų pelių.

Kai šių dažų buvo įleista pelėms po oda, tai tada jų plaučiuose išsivystė piktybinis tumoras. Kai šie dažai duodami su maistu, jie kepenyse viršKinimo ir degradacijos metu yra pakeičiami į naują cheminį junginį, vadinamą 1-amino-2-naftolį. Dabar yra manoma, kad kaip tik šis naujai pasigaminęs cheminis junginys ir sukelia vėžį pelėse.

Todėl 1969 metais *Food & Drug Agriculture Organization* ir *World Health Organization* ekspertų komitetas išleido perspėjimą, kad citrus raudoni 2 nr. dažai turi karcinogeninių ir toksikologinių savybių. Komiteto manymu, tie dažai neturėtų būti maisto pramonėje vartojami. Kanada draudžia dažyti apelsinus šitais dažais, o JAV-se tuo tarpu jie dar vartojami.

Todėl valgant dažytus apelsinus reikėtų vengti čiulpti jų sultis iš neluptų apelsinų ir nevartoti dažytų apelsinų žievių marmeladams ir kitiems, įrastai virtuvėje vartojamiems, maisto produktams.

Violet 1 nr. — Violet 1 nr. dažai daugiausia vartojami mėsos štampavimui. Be to, jie dar vartojami gėrimų, saldainių, gyvulių maisto ir kartais kiaušinių dažymui.

Dr. L. Hazlaton [31] iš George Washington universiteto ir dr. D. G. Fitzhugh iš FDA atlikti tyrimai su pelėmis parodė, kad šie dažai yra nekenksmingi sveikatai. Manoma, kad tų tyrimų rezultatai buvo gauti teigiami todėl, kad buvo paimtas tyrimui labai mažas pelių skaičius ir joms duodamos labai mažos dažų dozės.

Šį bandymą pakartojo dr. W. A. Marnell Kanadoje Sveikatos Departamento atstovas [32]. Jis tyrimui naudojo 30 pelių, į kurių maistą įdėjo 3% dažų. Po 75 savaičių penkios pelės gavo piktybinį odos tumorą, o tik viena iš 30 kontrolinių pelių, kuri negavo dažų, taip pat susirgo odos vėžiu.

---

[30] M. F. Jacobson, *Eater's Digest*, išleista Doubleday and Co. 1972, 60-62 psl.

[31] Ten pat, 56-58 psl.

[32] Ten pat.

Vėliau daryti bandymai su šunimis, kuriuos pravedė *Food and Drug* administracija. Įdėjus į tiriamų šunų maistą 0,5-2% dažų, pasirodė, kad šie dažai sukelia odos žaizdas. Nors patologai mano, kad tos žaizdos nėra karcinogeninės kilmės.

Tuo tarpu šie dažai leidžiami vartoti maisto pramonėje, bet *National Academy of Science* rekomendavo, kad šių dažų tyrimai dar būtų ir toliau tęsiami.

Raudoni 2 nr. - Amarant. — Šie dažai daugiausia vartojami saldainių, ledų, dešrelių, įvairių gėrimų, želatinos, įvairių kepsnių ir įvairių *cereals* suspaustų grūdų gamyboje.

Kasmet šių dažų suvartojama apie 1,5 milijono svarų. Jie priklauso azo dažų grupei ir, be to, plačiai vartojami vilnų ir šilko dažymui.

Food and Drug organizacijos ir *World Health* organizacijos atlikti tyrimai su pelėmis, žiurkėmis, jūrų kiaulytėmis ir šunimis parodė, kad šie dažai, vartojant mažas jų dozes, bandomuose gyvuliuose nesukelia vėžio. Bet atlikti bandymai su žindančiomis [33] žiurkėmis, viso keturios grupės po 24 kiekvienoje grupėje, kurioms buvo su maistu duodama 0,5%, 1,0%, 2% ir 5% šių dažų, sukėlė pieninių liaukų tumorus. Iš 24 pirmoje grupėje gavo tumorą 3 žiurkės, antroje - 3, trečioje grupėje - 6 ir ketvirtoje - 4. Tuo tarpu kontrolinėje grupėje tumorą gavo tiktai dvi žiurkės.

FDA ir *WHO* taip pat tyrė šių dažų mutageninę veiklą su *escherichia coli* bakterijomis. Jokių mutageninių pasikeitimų efektų nebuvo pastebėta. Bet po to, kai 1962 metais Europos ir Amerikos gyventojus sukrėtė talidomido vaistų naujagimių defektai, tai mokslininkai pradėjo rūpintis: ar kartais ir šie dažai neturi tokių savybių? Kaip tik 1970 metais rusų mokslininkai pranešė [34], kad raudoni 2 nr. dažai iššaukia gimimų defektus pelėse.

Tada *F&D* administracija vėl pakartojo tyrimus su pelėmis ir šunimis, ir rado, kad šie dažai nėra kenksmingi.

Esant tokiems kontroversiniams daviniams, *FDA* paprašė *National Academy of Science* sudaryti komitetą, kuris galutinai ištirtų šį reikalą. Ir jau 1971 metų pabaigoje *F&D* administracija pripažino, kad raudonieji 2 nr. - amarant dažai iššaukia žiurkėse negimusio gemalo mirtį.

Dabar raudoni 2 nr. - amarant dažai yra draudžiami vartoti Rusijoje, nes pagal jų mokslininkų tyrimo davinius šie dažai yra karcinogeniniai ir iššaukia gimimų defektus.

---

[33] *Specification for Identity and Purity and Toxicological Evaluation of Food Colors*, išleido *Food and Agriculture Organization and World Health Organization*, Geneve, 1964 m. gruodžio 7-8 d., 25 psl.

[34] M. F. JACOBSON, *Eater's Digest*, 65 psl.

Vakarų Vokietijoje šių dažų vartojimas taip pat labai apribotas, o *World Health* organizacija 1972 metais jau rekomendavo visiškai šių dažų vartojimą sustabdyti. Raudoni 2 nr. dažai nėra vieninteliai, kurie gali sukelti gimimų defektus, dėl kurių šiandien daug kalbama, kartais tatai gali padaryti ir kiti dažai bei priedai, nes jie taip pat dar nėra pakankamai ištirti.

Orange B. — Šiais dažais leidžiama dažyti tik dešrelių paviršių, tai yra tik dešrelių plėvę, į kurią dešrelių masė yra supakuojama. Dešrelių įpakuojamoji plėvė gali turėti iki 150 milijoninių dalių šių dažų. Manoma, kad jie nepersisunkia per dešrelių plėvę į vidų.

Dr. John Doull iš Chicagos[35] universiteto, darė tyrimus su šunimis, žiurkėmis ir pelėmis visą jų amžių, duodamas jiems šių dažų ir jokių vėžio ligos pasireiškimų nepastebėjo. Išskiriant šunis, kuriems buvo duodamas maistas su 2% minimų dažų. Padarius skrodimą buvo rasta, kad šie šunys turėjo ant kepenų išaugusius guzus. Bet kadangi šių dažų cheminė struktūra labai panaši į raudonuju 2 nr. - amarant dažus, o šie yra mutageniniai, todėl manoma, kad per metus suvalgyti 34.000 svarų dažų kartu tik su dešrelėmis Amerikoje yra rizikinga. Tuo labiau, kad 1971 metais rugsėjo mėnesį *F&D* administracija pripažino jog raudoni 2 nr. dažai gali sukelti gimimų defektus gyvuliuose, nors anksčiau ta pati *F&D* buvo suabejojusi rusų mokslininkų bandymų tikslumu.

Raudonieji 4 nr. - ponceau, SX. — Šitie dažai yra labai plačiai vartojami maisto pramonėje. Ypač prie maraschino[36] vyšnių paruošimo ir kosmetikos pramonėje. 1965 metais *F&D* šiuos dažus buvo sustabdžiusi kaip kenksmingus sveikatai. Dr. Kent Davis iš *F&D*[37] išaiškino, kad didelius šių dažų kiekius duodant šunims, yra sužalojama jų adrenalininė liauka ir šlapimo pūslė, bet tuo pačiu metu pravesti bandymai su pelėmis ir žiurkėmis parodė, kad šie dažai yra visiškai saugūs.

Todėl maraschino vyšnių pramonės vadovai įtikino *F&D*, kad tik dideli šių dažų kiekiai gali sukelti adrenalininės liaukos atrofiją ir taip pat padaryti pakitimus šlapimo pūslėje, o tuo tarpu vyšnių pramonėje vartojami maži tų dažų kiekiai žmogaus organizmui yra nekenksmingi.

Todėl dabar *F&D* vėl leido šiuos dažus vartoti vyšnių pramonėje, tik nustatė, kad vyšniose nebūtų šių dažų daugiau kaip 150

---

[35] *Specification for Identity and Purity and Toxicological Evaluation of Food Colors*, žr. *Food and Agriculture Organisation and World Health Organisation*, Genève, 1964 m. gruodžio 7-8 d., 64 psl.
džio 7-8 d., 64 psl.

[36] Maraschinas yra likeris, pagamintas iš karčių, mažų laukinių vyšnių.

[37] M. F. Jacobson, *Eater's Digest*, 67 psl.

dalių per milijoną. Taip pat leido juos vartoti kosmetikoje ir kai kurių vaistų gamyboje.

Iš viso to matome, kad šie ir kiti maisto pramonėje vartojami dažai nėra pilna to žodžio prasme karcinogeniniai, bet vartojant dažytą maistą nuolatos, vienokiu ar kitokiu būdu jie gali pakenkti. O iš kitos pusės, dauguma dažų yra tirti tik su gyvuliais, ir tie bandymai vesti gan trumpą laiką, todėl kas gali atsitikti žmonėms, vartojantiems dažytą maistą po 10 ar 20 metų — šiandien negalima atsakyti. Tik viena aišku, kad reikia vengti dažyto maisto, nes daugelio karcinogeninių chemikalų vaisiai pasirodo tik po 10-20 metų.

IV. Nitritai ir Nitratai

Jau Homero laikais, maždaug 900 metų prieš Kristų, mėsos konservavimui buvo vartojama druska. Tokia nevalyta druska taip pat turėjo nitritinės ir nitratinės druskos priemaišų.

Manoma, kad romėnai iš graikų paveldėjo mėsos ir žuvies konservavimo būdą su paprasta druska ir nitritais. Iki Romos imperijos laikų istorijos šaltiniuose nitritai niekur nebuvo minimi.

Tik apie 1900 metus chemikai išaiškino, kad pagrindinis chemikalas[38] duodantis raudoną spalvą ir specialų skonį mėsai, yra nitritinė salietra, kuri gaunasi iš nitratinės salietros, veikiant ją bakterijoms virškinimo metu.

Dabar maisto pramonėje, ypač mėsos ir žuvies konservavimui, yra labai plačiai vartojamos šios druskos, vadinamos nitratais ir nitritais.

Lietuvoje šie chemikalai buvo vadinami salietromis. Jų cheminė formulė yra: $NaNO_3$ ir $NaNO_2$.

Nitritai ir nitratai yra dedami į mėsą, kad ji ilgiau išsilaikytų ir kad ji nepakeistų spalvos. Pagal *F&D* leidimą galima dėti nitratų iki 500 dalių per milijoną ir nitritų iki 200 dalių pe rmilijoną. Nitritai taip pat leidžiama dėti į rūkytą ir konservuotą žuvį iki 10 dalių per milijoną.

Pagrindinis mėsos pigmentas raumenyse yra mioglobinas. Jis duoda mėsai tamsiai raudoną spalvą, bet ši spalva greitai nublunka, kai mėsa stovi atvirame ore, kontakte su deguoniu. Kai į mėsą pridedama nitritų, jie jungiasi su mioglobinu ir sudaro naują, pastovesnį cheminį junginį, vadinamą nitrozomioglobinu[39], kuris turi pastovesnę raudoną spalvą.

---

[38] Dr. Tsai-Yi-Fan, *Formation and Stability of Biologically Significant Nitroamines*, 1973, 5-7 psl.

[39] George Borgstrom, *Principles of Food Science*, II t., 1969, 46-47 psl.

Patys nitritai nėra karcinogeniniai junginiai, bet kuomet toks konservuotas kumpis ar mėsa yra verdami, tai virškinimo metu iš jų gaminasi vadinami nitrozoaminai, kurie jau yra karcinogeniniai. Nitrozoaminai gaminasi dažniausiai organizme virškinimo metu, kuomet antriniai aminai sueina į kontaktą su nitritais. To negauname, jei valgomę šviežią, be virš minėtų salietrų mėsą ar kumpį.

Pagal prof. L. Kelley, reakcija gali vykti[40] taip:

$$(C_2H_5)_2 - N \quad H + HO\,NO = (C_2H_5)_2 - N - NO + H_2O$$

Dietil aminas — Dietil nitrozoaminas

Šios sąlygos gali susidaryti žmogaus skrandyje, kai kartu su aminais yra paimami nitratai ir nitritai.

Šiam faktui patvirtinti Lawrence Fishbein[41] duoda bandymų rezultatus su triušiais ir katėmis, kur aiškiai matome, kaip skrandyje susidaro nitrozoaminai, maitinant gyvulius nitratais ir nitritais.

7 lentelėje matome, kad, duodant triušiams didesnį kiekį aminų ir nitritų, jų skrandyje atsiranda didesnis kiekis nitrozoaminų.

7. Lentelė

Dietilnitrozoaminų kiekis skrandyje gyvulių, duodant jiems dietilaminų ir nitritų

Gyvulių rūšis	Duotas dietilaminų kiekis (mg)	Duotas nitritų kiekis (mg)	PH rūgštumas skrandžio sulčių	Dietilnitrozoaminų kiekis rastas skrandyje (mg)
Triušai	1.000	1.000	4,5	2000,0
Triušiai	450	300	4,8	200,0
Triušiai	450	300	3,8	100,0
Katės	450	300	5,9	68,0

Žmogus nitratų ir nitritų daugiausia gauna iš konservuoto šiais chemikalais maisto, kaip, pavyzdžiui, dešrų, kumpio ir žuvies. Kai kuriuose rajonuose žmonės kartais gauna nitratus su geriamu vandeniu. Ypač dideliais kiekiais nitratai vandenyje gali pasitaikyti žemės ūkio rajonuose ir kartais gali sukelti net mažuose vaikuose methemoglobinemiją.

Nitratai turi tą cheminę savybę, kad jie gali jungtis su kraujo

[40] Louise Kelley, *Organic Chemistry*, New York 1954, 277 psl.

[41] Lawrence Fishbein, *Chromatography of Environmental Hazards*, I t., 1972, 53-58 psl.

hemoglobinu ir sudaro naują junginį, vadinamą methemoglobinu. Tai yra naujas kraujo pigmentas, kuris negali nešioti deguonies į kūno audinius. Ypatingai jie yra kenksmingi vaikams, nes maži vaikai turi mažiau rūgščių skrandyje, todėl susidaro geresnės salygos susidaryti methemoglobinemijai. Nitritų taip pat gali pasitaikyti ant špinatų, salierų ir žalių salotų, o bakterijos esančius ant lapų nitratus gali pakeisti į nitritus.

Nitrozoaminų karcinogeniškumas. — Pagal Williamą Lijinskį[42], vidutiniškai žmogus per dieną gali paimti su maistu nitritų apie 22 mikromoles, kas atitiktų apie 1,5 mg $NaNO_2$.

Pagal tą patį W. Lijinskį, maitinant peles nitritais ir kartu su maistu duodant antrinius aminus, pavyzdžiui, metilbenzilaminą, pelėse išsivysto stemplės tumoras. Taip pat maitinant peles vienu nitrozometilbenzilaminu, pelėse išsivysto stemplės tumoras. Iš šio tyrimo daroma išvada, kad organizme nitritai jungiasi su metilbenzilaminu ir sudaro naują cheminį junginį nitrozometilbenzilaminą.

Po to, kai išsivystė vėžys pelių kepenyse, duodant joms nitrozodimetilaminą, labai intensyviai buvo pradėtas tirti nitrozoaminų klausimas.

Antriniai aminai, pavyzdžiui, dimetilaminai ir dietilaminai, labai dažnai randami žuvyje. Be to, kepant mėsą, pirolizo metu joje atsiranda laisvosios amino rūgštys: prolininė, argininė, hidroksiprolininė ir antriniai aminai — piperidinas ir pirolidinas.

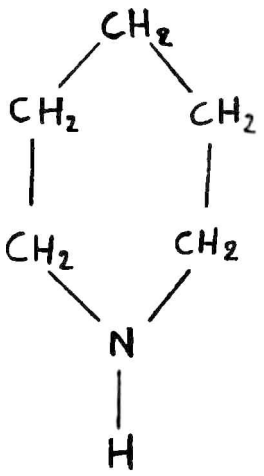

Piperidinas

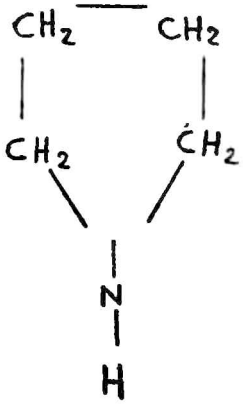

Pirolidinas

[42] W. Lijinski, *Nitrosamines as Environmental Carcinogens*, žr., *Nature*, 225 t., 1970 m. sausio 3 d., 21-23 psl.,

Jei mėsa ar žuvis nėra visiškai šviežios, bet jau ilgesnį laiką pastovėjusios, tai jose dažnai yra atsiradę diaminai, būtent, kadaverinas $NH_2 — (CH_2)_5 — NH_2$ ir putrescinas $NH_2 — (CH_2)_4 — NH_2$. Kai tokia mėsa ar žuvis yra kepama ar verdama, šie abu chemikalai virsta į piperidiną ar į pirolidiną, o šie virškinimo trakte jungiasi su nitritais ir pagamina vadinamus nitrozoaminus, kaip, pavyzdžiui, nitrozoproliną, kurį bakterijos pakeičia į nitrozopirolidiną. Šis yra karcinogeninis ir sukelia vėžį įvairiuose organuose ir įvairiose gyvulių rūšyse.

Dažniausiai nitrozoaminai randami keptoje žuvyje, jeigu ji prieš kepimą buvo konservuota su nitratais. Taip pat dažnai nitrozoaminai randami konservuotoje mėsoje, keptame konservuotame kumpyje arba keptoje konservuotoje kiaulienoje.

Keptame bekone kartais nitrozopirolidino randama net iki 100 milijardinių dalių.

National Academy of Science išleistoje studijoje sakoma[43]: « Mokslininkai Magee ir Barnes bei Terzacini 1967 metais savo tyrimais aiškiai patvirtino ankstyvesnių tyrinėtojų darbus, kad dauguma nitrozoaminų yra karcinogeniniai ir žiurkėse sukelia piktybinį vėžį, maitinant jas maistu, kuris turi tik 2 dalis per milijoną, ir kad nitrozoaminai gali sukelti piktybinį tumorą žiurkėse net tada, kai joms tik vieną kartą duodama šių chemikalų po 30 mikrogramų vienam jų svorio kilogramui ».

Tyrimai parodė, kad didesnė dauguma įvairių rūšių gyvulių, maitinami dialkalinais, nitrozoaminais, gauna kepenų tumorus ir tik mažesnis procentas gyvulių gauna inkstų ir pūslės tumorus. Asimetriniai nitrozoaminai, pavyzdžiui, nitrosmetilbenzilaminas, dažniausiai sukelia vėžį žiurkių stemplėje.

Nitrozoaminai maiste. — Lawrence Fishbein aiškiai parodo[44] (žr. 8 lentelę), kad, jei žuvis yra rūkoma ar konservuojama su nitritais, gaminasi įvairūs nitrozoaminai.

---

[43] *Accumulation of Nitrates*, Washingtonas 1972, 17 psl.

[44] L. FISHBEIN, *Chromatography of Environmental Hazards*, I t. 1972, 53-58 psl.

8. LENTELĖ

NITROZOAMINŲ KIEKIS, ATSIRADĘS VERDANT AR RŪKANT ŽUVĮ SU NITRITAIS IR BE JŲ

Žuvų rūšis	Pridėtas nitritų kiekis per milijoną	Rastų nitrozoaminų rūšis	Rastas nitrozoaminų kiekis mikrogramais (200 gramų žuvies mėsoje)
Rūkyta pikša	0	Nerasta	0
Rūkyta pikša	200	Dietilnitrozoaminai	1,0
Rūkyta menkė	0	Nerasta	0
Rūkyta menkė	50	Dipropilnitrozoaminai	1,0
Rūkyta menkė	200	Dipropilnitrozoaminai ir Dimetilnitrozoaminai	2,5 0,7
Konservuota skumbrė	0	Nerasta	0
Konservuota skumbrė	200	Dimetilnitrozoaminai	7,0
Rūkyta skumbrė	0	Nerasta	0
Rūkyta skumbrė	200	Dimetilnitrozoaminai	4,0

8 lentelėje aiškiai matome, jei rūkoma ar verdama žuvis, prie kurios nėra pridėta nitritų, analizės metu nebuvo rasta nitrozoaminų. Bet, kaip matyti iš analizės davinių su rūkyta menke, didinant nitritų kiekį, didėja pasigaminusių nitrozoaminų rūšys ir didėja pasigaminusių nitrozoaminų kiekis.

Šis tyrimas aiškiai parodo, kad nitrozoaminai gali pasigaminti ne tik virškinimo trakte, bet ir rūkant mėsą ar žuvį ir ją konservuojant su nitritais.

Taip pat 9-je lentelėje, kurią duoda Lawrence Fishbein [45], matyti, kad rūkytose dešrose, kumpiuose ir bekone, kurie yra konservuoti su nitritais ir nitratais, visuomet randame mažesnį ar didesnį kiekį nitrozoaminų. Nitrozoaminų kiekis dešrose ir kumpyje priklauso nuo to, kiek buvo įdėta nitritų, prie kokios temperatūros šie produktai buvo rūkyti ir kokio šviežumo buvo mėsa, kuomet ji buvo konservuojama.

[45] Ten pat.

9. LENTELĖ

NITROZOAMINŲ KIEKIS MAISTE

Maisto rūšis	Nitrozoaminų kiekis mikrogramais-kg	Analizių skaičius
Rūkytos silkės	0,5-9.5	5
Lašiša	40	1
Rūkyta Islandijos pikša	15	1
Rūkytos dešros	0,8; 1,1; 2,4	3
Rūkytas bekonas	0,6; 1,2; 6,5	3
Rūkytas Islandijos kumpis	5,7	1

Nitrozoaminai tabake. — Pasirodo, kad nitrozoaminai yra randami ne vien rūkytose dešrose ir ant anglių keptoje mėsoje, bet jų yra ir tabake.

Paskutiniu laiku tyrinėtojų grupei [46], vadovaujant dr. D. Hoffmannui, S. S. Hechtui ir kitiems iš *Naylor Dana Institute for Disease Prevention*, New Yorke, pavyko surasti nitrozonornikotiną ir tabake. Jie išaiškino, kad vienoje surūkytoje be filtro cigaretėje yra apie 137 mikrogramus N-nitrozonornikotino, kuris sukelia pelėse plaučių nepiktybinius navikus bei tumorus. Taip pat jiems pavyko rasti N-nitrozonornikotino nuo 2-90 dalių per milijoną viename grame sauso tabako.

Todėl, kaip matome, ne tik rūkymas, bet ir kramtomas tabakas gali iššaukti vėžį, nes tiek kramtant, tiek rūkant tabaką, dalis N-nitrozonornikotino patenka į burną. N-nitrozonornikotinas, kaip ir visi kiti nitrozoaminai, yra karcinogeninis junginys. N-nitrozonornikotinas gal ir yra tas karcinogeninis chemikalas, kuris ir sukelia plaučių vėžį.

Vėlyviausi 1978 metų tyrimai taip pat rodo, kad nitratų ir nitritų — ($NaNO_3$ ir $NaNO_2$) — druskos, kurios yra naudojamos mėsai, kumpiams, dešroms ir žuvims konservuoti, yra vėžį sukeliantieji junginiai.

Dr. Preussmann, Toksikologijos ir Chemoterapijos tyrimo Instituto Heidelberge Vokietijoje atstovas, nitritų ir nitratų nuodingumo posėdyje, sušauktame Žemės Ūkio ministerijoje Washingtone liepos mėnesį 1977 metais pareiškė [47]:

---

[46] D. HOFFMANN and S. HECHT, *N-Nitresenornicotine in Tabacco*, žr. *Science*, 186 t., 1974.X.18 d., 265 psl.

[47] *Final report on Nitrites and Nitrosamines*, pranešimas *Secretary of Agriculture by The Expert panel on Nitrites and Nitrosamines, February 1978 m., USA Department of Agriculture.*

1 Nitro cheminiai junginiai yra labai stiprūs šiuo laiku žinomi karcinogenai ;
2 Šie junginiai praktiškai išvysto piktybinius tumorus beveik visuose bandomų gyvulių vitaliniuose organuose ;
3 Šie tumorai labai panašūs į žmonių tarpe pasitaikančius tumorus ;
4 Tumorų sukėlimui šių chemikalų reikalingi maži kiekiai ;
5 Nors tuo tarpu nėra tiesioginių davinių, kad nitro junginiai sukelia vėžį žmonėse, bet yra stiprus įtarimas, jog jie gali tai padaryti.

Antrasis šio suvažiavimo dalyvis, prof. dr. P. M. Newberne [48], iš *Mass. Institute of Technology Cambridge*, Amerikoje, 1978 m. gegužės 18 dieną paskelbė savo tyrimo davinius, daryto su pelėmis. Jis peles maitino nitritais visą jų amžių ir rado, kad tos pelės, kurios visą laiką su maistu gavo nitritų, 23,7% jų turėjo limforetikularinę neoplaziją arba limfos mazgų naujus piktybinius audinių auglius. Dalis pelių kontrolinėje grupėje, kurios per visą gyvenimą negavo nitritų, ta pačia liga susirgo tik 15,3%.

Dr. P. M. Newberne sako: « Yra aišku, kad nitritai turi įtakos į limforetikularinę sistemą, bet ryšys tarp nitritų ir žaizdų limforetikularinėje sistemoje dar nėra aiškus ».

Food & Drug administracija tuo tarpu tebesvarsto nitratų ir nitritų uždraudimo klausimą. Bet kol nėra surastas kitas chemikalas, kuris būtų nekarcinogeninis ir gerai apsaugotų mėsą nuo gedimo, atrodo, kad bus leidžiami maisto pramonėje vartoti nitritai ir nitratai, tik gal mažesniais kiekiais.

Nežiūrint visų mokslinių tyrimo davinių [49], kurie rodo, kad nitritai ir nitratai yra karcinogeniniai junginiai, tačiau dalies specialistų buvo pasiūlyta, jog nitritų gali būti konservuotame kumpyje ne daugiau kaip 125 milijoninės dalys, konservuotoje jautienoje — 125, rūkytame kumpyje — 125 milijoninės dalys ir bekono produktuose 80 milijoninių dalių.

Šie kiekiai buvo palikti, nes nitritai ir nitratai ne tik palaiko patrauklią mėsos spalvą, bet taip pat ir apsaugo mėsą nuo gedimo.

Antroji, mažesnė šio susirinkimo specialistų dalis pasisakė priešingai. Jų tarpe yra ir dr. C. H. Edwards iš Howard universiteto Washingtone D. C. Jie padarė sekantį pareiškimą: « nitrozaminai, ypatingai cheminis junginys nitrozopirilidinas yra labai

[48] *Final Report on Contract F.D.A.* 74-181. *Dietary nitrite in the Rat.* 1978.V.18 d.
[49] Žr. 47 citatą, 8 psl.

aktyvūs ir iššaukiantys gyvuliuose vėžį. Jis yra randamas keptame bekone ir riebaluose, kurie yra konservuoti su nitritais. Nekeptas, bet virtas bekonas ar kumpis yra mažiau kenksmingas.» Šį pareiškimą parėmė *Food and Drug* administracijos atstovai: dr. R. Schaffner ir dr. W. Lijinsky.

Galop tenka pasakyti, kad tinkamai paruoštas maistas ir gera jo kokybė gali sumažinti vėžiu sergančių žmonių skaičių. Kaip matėme rūkyta žuvis, rūkytas kumpis ir rūkytos dešros turi ne tik jau anksčiau minėtą karcinogeninį benz(a)pireno cheminį junginį, bet jie konservuoti su nitritais ir nitratais, turi taip pat dar ir karcinogeninius nitrozoaminus.

Čia tenka priminti, kad, pagal dr. P. Shubik[50] ir dr. S. S. Mervish iš Eppley vėžio tyrimo Instituto prie Nebraskos universiteto tyrimų davinius, kuriuose buvo rasta, kad C vitaminas neutralizuoja nitrozoaminų karcinogeniškumą arba sutrukdo nitrozoaminų produkciją iš nitritų.

Vitaminas C ne tik sumažina nitrozoaminų karcinogeninį veikimą, bet jis taip pat mažina vėžio vystymąsi.

Visą laiką pramonės tikslas buvo ir yra pagaminti mėsą, kad ji ilgai negestų, šviežiai atrodytų ir patrauktų pirkėjo akį. Bet ar tos gražiai atrodančios, sūdytos dešros ir kumpiai, po ilgo vartojimo, iššauks žmonėse vėžį, tai tuo pramonė nesirūpina. Apie tai mes patys privalome pagalvoti, ypač tuomet, kai aiškiai žinome, kad kai kurie šiame maiste esantieji chemikalai yra vėžį sukeliantieji.

V. Dietilstilbestrolis ir antibiotikai

Dietilstilbestrolis arba dažnai vadinamas stilbestroliu yra sintetiniu būdu pagamintas hormonas. Jis savo fiziologinėmis savybėmis labai panašus į moterišką hormoną estrogeną. Todėl jis ir yra laikomas hormonu, nors savo chemine struktūra galėtų būti priskiriamas prie aromatinių policikliniu angliavandenilių. Jo molekulinė formulė yra C_{24} H_{28} O_4, o struktūrinė formulė atrodo taip[51]:

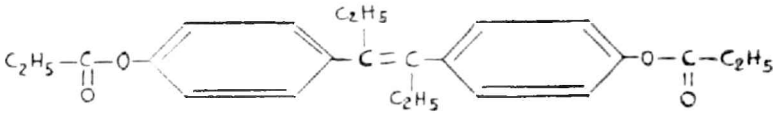

[50] Dr. Phil. Shubik, *Potential Carcinogenity of Food Additives and Comtaminents*, žr. *Cancer Research*, 35 t., 1975 m. lapkričio mėn., 3479 psl.

[51] *The Merek Index of Chemicals and Drugs*, [8]1952, 340 psl.

Dietilstilbestrolis. — Hormonai yra cheminiai junginiai, sintezuojami organizmo. Jie padeda augančiame organizme reguliuoti vykstančius biocheminius procesus. Nuo jų veikimo priklauso organizme atskirų lyčių tipiškas charakteris ir kai kurių kūno dalių išsivystymas.

Kalbant apie hormonus šiandien biochemijoje mėgstama sakyti, kad hormonai yra biologinis dinamitas ir jie, nors ir mažais kiekiais, įvesti į gyvą organizmą gali padaryti daug žalos.

Hormonai estrogenai, kuriems priklauso ir stilbestrolis, tiriamuose gyvuliuose sukelia tumorus [52]. Bet tyrimai su žmonėmis dar nėra galutinai aiškūs, nes dar šiandien medicinoje stilbestrolis yra vartojamas kaip vaistas nuo kai kurių rūšių susirgimų. Pavyzdžiui, gydytojo priežiūroje, stilbestrolis kartais yra duodamas sergantiems prostratos liaukų vėžiu.

Bet iš kitos pusės paskutiniai tyrimai rodo, kad jei nėščios moterys vartoja stilbestrolį, jos sudaro didelę riziką, jų dukterims gauti makšties vėžį.

Jau 1979 metais *F&D* administracija perspėjo moteris, kurios vartojo hormoną estrogeną (stilbestrolį) kaip vaistą nėštumo metu, kad gali gauti vėžį.

1979 metais Naujosios Anglijos medicinos žurnalas paskelbė Bostono universiteto tyrimo grupės darbą šiuo reikalu. Dr. Hershel Jick sako, kad moterys, kurios, pasibaigus mėnesinėms, ilgesnį laiką vartoja estrogeną, 10 kartų dažniau suserga lyties organų vėžiu, negu tos moterys, kurios estrogeno nevartoja. Bet kai nustoja vartoti šį hormoną, jau po šešių mėnesių tų moterų susirgimas vėžiu grįžta į normalumo ribas.

Dr. Clayson [53] savo veikale cituoja Matthews, Kirkman ir Bacon tyrimo davinius su žiurkėnais. Jiems pavyko, maitinant žiurkėnus ilgesnį laiką stilbestroliu, sukelti inkstų tumorus.

Taip pat dr. W. C. Hueper, kuris yra parašęs didelį veikalą *Chemical Carcinogenesis and Cancer* ir kuris tuo laiku buvo *National Cancer Instituto* cheminio skyriaus direktorius, liudydamas Kongrese 1952 metais sausio mėn. 29 d. apie stilbestrolį, pareiškė: Mes žinome, kad duodant estrogenus, kai kuriose pelių veislėse galima sukelti krūtinės, gimdos ir pūslės vėžį, o kartais leukemiją. Taip pat turime įrodymų, jog vyrai, ilgesnį laiką gydomi stilbestroliu

---

[52] *World Health Organization, Health Hazards of the Human Environment*, Geneve 1972, 225 psl.

[53] Dr. CLAYSON, *Chemical Carcinogenesis*, Londonas 1962, 333 psl.

nuo prostatos liaukos vėžio, kartais suserga krūtinės vėžiu [54]. Bet šio vėžio kilmė yra kontroversinė, nes yra tyrinėtojų, manančių, kad krūtinės vėžys nėra pirminis, o tik persimetęs iš prostatos liaukos.

Dr. Hartman Ortho Farmaceutikologijos Korp. atstovas, Fisiologijos ir Farmakolegijos departamento direktorius [55], liudydamas Kongrese 1951 m. stilbestrolio reikalu, sako, kad daug didesnis procentas peliu suserga vėžiu, jei stilbestrolis pelėms yra duodamas labai mažais kiekiais ir su pertraukomis. Jam nepavyko iššaukti vėžį beždžionėse, maitinant jas stilbestroliu.

Taip pat dr. Hartman sako, kad stilbestrolis sutrukdo pituitarinės liaukos veikimą, neigiamai paveikia oksidazės ir dehidrogenazės enzimų veikimą, nuo kurių priklauso daug organizme vykstančių biocheminių reakcijų. Bet *National Academy of Science* išleistame veikale sakoma, kad estrogenas pelėse iššaukia pituitarinių, adrenalinių ir tiroidinių liaukų hipertrofiją. Toks liaukų padidėjimas atitinkamai paveikia ir visą organizmą [56].

Dietiltsilbestrolis ir viščiukų augintojai. — Dietilstilbestrolis ar stilbestrolis yra sintetinis moteriškas hormonas. Jis buvo pradėtas gaminti 1941 metais, *F&D* administracijai leidus. Jis buvo leistas gaminti tik medicinos tikslams, nes jis reguliuoja organizme keletą vykstančių biocheminių procesų, pavyzdžiui, organizmo augimą, svorio didėjimą, pieno liaukų veikimą, lyties išsivystymą ir atlieka keletą kitų funkcijų.

Jau 1947 metais *F&D* davė leidimą vartoti stilbestrolį vištų ūkiuose. Buvo leista įdėti 15 mg stilbestrolio kapsulę po oda į viščiuko kaklą arti viščiuko galvos, nežiūrint, kad jau tada buvo žinoma, jog stilbestrolis sukelia vėžį tiriamuose gyvuliuose. Tuo laiku buvo dar manoma, kad nukirtus viščiukui galvą, stilbestrolio nelieka jo mėsoje.

Vėliau paaiškėjo, kad dalis stilbestrolio lieka viščiuko kepenyse, odoje ir taukuose. Viščiukų kepenyse buvo rasta apie 20-30 milijardinių dalių, o odoje ir taukuose buvo 35-100 stilbestrolio milijardinių dalių.

Viščiukai vidutiniškai stilbestrolio kapsulę nešioja 6-8 savaites. Per šį laiką jie absorbuoja 7,5-8 mg stilbestrolio, o likusioji dalis lieka su kapsule viščiuko kakle.

Stilbestrolis, patekęs iš kapsulės į kraujo apykaitą, tuojau pakeičia viščiuko fiziologines savybes : viščiukai pasidaro daugiau

[56] *The Use of Drugs in Animal Food*, Washingtonas 1969, 152 psl.

[54] *Hearings Before the House Select Commitee to Investigate the Use of Chemicals in the Food and Cosmetics*, III dalis, Washingtonas 1952, 1371 psl.

[55] Ten pat, I dalis, 1951, 445-452 psl.

moteriški, jų svoris žymiai greičiau padidėja, mėsa darosi minkštesnė ir papiautų tokių viščiukų oda būna daug patrauklesnė pirkėjo akiai. Po ilgų ginčų Amerikos Kongresas 1959 metais uždraudė vartoti stilbestrolį viščiukų ūkiuose. Tokiu būdu beveik 11 metų žmonės valgė viščiukus, kurie turėjo stilbestrolio. Čia noriu pacituoti dr. Roy Hertz, *National Cancer Institute* hormonų skyriaus direktoriaus, žodžius: « Yra žinoma, kad stilbestrolis iššaukia įvairias rūšis tumorų kai kuriose eksperimentinių gyvulių rūšyse, bet tumoras atsiranda tik po ilgo stilbesterolio vartojimo, kuris maždaug atitinka tiriamo gyvulio $\frac{1}{3}$ amžiaus. Labai retais atsitikimais vėžys atsiranda žmonėse, kurie yra gydomi stilbestroliu. Tačiau aš pageidaučiau pašalinti šią priežastį, nežiūrint koks mažas stilbestrolio kiekis būtų imamas »[57].

Šį dr. Roy Hertz tvirtinimą paliudija atsitikimas su minkų žvėreliais. Minkų augintojai, norėdami surasti pigų maistą minimų gyvulių pašarui, pradėjo vartoti nukirstas viščiukų galvas su stilbestrolio kapsulėmis. Po kurio laiko augintojai pastebėjo, kad minkų kailiai pablogėjo, gyvuliai pasidarė nevaisingi ir dalis jų susirgo kepenų vėžiu.

Tik vėliau paaiškėjo, kad nukirstos viščiukų galvos buvo su stilbestrolio kapsulėmis, kuriose dar buvo apie 6-7 mg likusio neištirpusio stilbestrolio.

Dabar jau *F&D* administracija viščiukų augintojams draudžia vartoti stilbestrolį.

Stilbestrolis mėsiniams gyvuliams. — Nežiūrint tų visų, nors ir kontroversinių tyrimo davinių, 1955 metais *F&D* administracija davė leidimą dėti stilbestrolio kapsules į mėsinių gyvulių ir avių ausis.

Gyvulių augintojai 1955 metais įrodė, kad mėsoje neranda stilbestrolio, jei stilbestrolio davimas nutraukiamas 48 val. prieš gyvulio skerdimą. Yra apskaičiuota, kad kartu su pašaru apie 80% mėsinių gyvulių J. Amerikos Valstybėse gauna stilbestrolio.

Stilbestroliu maitinami gyvuliai per tą patį laiką priauga 15% svorio daugiau, negu gyvuliai maitinami tuo pačiu pašaru be stilbestrolio. Be to, stilbestrolio gaunantieji gyvuliai suvartoja apie 12% mažiau pašaro.

Nors gyvulių augintojų draugija įrodė, kad stilbestroliu maiti-

---

[57] Arthur S. FLEMING, *Report presented by Secretary of Health, Education and Welfare to the Committee, on Interstate and Foreign Commerce on action taken with respect to Adminotriazole and Stilbestrol*, 1960.I.26 d., 15-17 psl. (mašinraštis).

[58] *Chemical and Biological Hazards in Food*, Iowa 1962, 136 p sl.

namų gyvulių mėsoje šio chemikalo nerasta, bet dr. Mitchell ir Neumann atlikti tyrimai su radioaktyviu stilbestroliu rodo kitokius rezultatus [58]. Jie davė 800 svarų svorio buliui per 11 dienų kasdien po 100 mg radioaktyvaus stilbestrolio ir gyvulio mėsoje bei kepenyse rado šiuos kiekius stilbestrolio (žr. 10 lentelę):

10. LENTELĖ

Audinių pavadinimas	Dietilstilbestrolio kiekis milijardinėmis dalimis
Liesa mėsa	0,30
Riebalai	0,35
Kepenys	0,12
Inkstai	4,15

Jis jau 1973 metais balandžio mėn. 29 d. *F&D* administracijai pranešė, kad mėsinių gyvulių kepenyse ir inkstuose buvo rasta stilbestrolio net po 120 dienų po to, kai stilbestroliu maitinimas buvo nutrauktas. Po šio fakto *F&D* administracija oficialiai uždraudė dėti kapsules į ausis ir maitinti gyvulius stilbestroliu. Šis draudimas galiojo tik iki 1974 metų pavasario.

1974 metų pavasarį iškilus mėsos krizei, mėsinių gyvulių augintojai pradėjo reikalauti, kad stilbestrolį būtų galima dėti į gyvulių pašarą, nes pagal apskaičiavimus stilbestrolis per metus Amerikoje mėsos produkciją padidina apie 675 milijonų svarų, nors tas padidėjimas daugiausia eina į taukų sąskaitą. Pagaliau mėsos augintojų reikalavimas buvo patenkintas, ir jau nuo 1974 metų vidurio vėl buvo leista dėti stilbestrolį į gyvulių pašarą, tik mažais kiekiais, ir 10 dienų prieš skerdimą turi būti visai nutrauktas stilbestrolio vartojimas.

Kanadoje stilbestrolis yra draudžiamas dėti į gyvulių pašarą, kaip kenksmingas žmonių sveikatai, ir todėl Kanados vyriausybė draudžia importuoti mėsą iš tų kraštų, kur yra vartojamas stilbestrolis. Europos kraštai gyvulių maitinimui tuo tarpu dar stilbestrolį vartoja, tik labai mažais kiekiais.

Amerikos *F&D* administracija, nežiūrint gyvulių augintojų spaudimo, vis tik 1979 metais birželio mėn. paskelbė, kad dietilstilbestrolis yra karcinogeninis junginys ir kad stilbestrolio gaminimas bei jo tiekimas gyvulių augintojams nuo tų metų liepos mėnesio 13 dienos turi būti sustabdytas.

Nuo šios dienos yra draudžiama gyvulių augintojams ne tik dėti stilbestrolį į pašarą, bet taip pat draudžiama dėti ir kapsules į mėsinių gyvulių ir avių ausis.

Taip turėjo praeiti virš 24 metų, kol galų gale karcinogennisi chemikalas galutinai buvo pašalintas iš maisto. Stilbestrolio dėjimas į maistą pašalintas, bet nuostolių, kokius jis padarė per 24 metus, niekas nepašalins. Juos turės patys vartotojai apmokėti savo gyvybėmis.

Antibiotikai. — Antibiotikai yra labai geras vaistas prieš įvairias infekcines ligas. Jie daugiausia buvo pradėti gaminti ir vartoti po II pasaulinio karo. Šiandien didžiausi antibiotikų vartotojai kai kuriuose aukštos civilizacijos kraštuose yra ūkininkai, nes jie deda antibiotikus į gyvulių pašarą. Be to, antibiotikai yra plačiai vartojami medicinoje.

Prieš 25 metus P. R. Noore [59] pastebėjo, kad pridėjus labai mažą kiekį streptomicino ar kitų antibiotikų prie viščiukų pašaro, jie apsaugo juos nuo įvairių infekcijų, ir viščiukų augimas žymiai pagerėja. Vėliau buvo patirta, kad antibiotikai rodo tą patį teigiamą efektą ir į mėsinių gyvulių augimą.

Šiandien kai kur į gyvulių pašarą yra dedami šie antibiotikai [60]: penicilinas, streptomicinas, chlortetraciklinas, bacitracinas, tetraciklinas ir kai kurie kiti, o kartais sykiu su antibiotikais dar yra duodami arseniko turintieji cheminiai junginiai, pavyzdžiui, arsanilinė, arsoninė rūgštys ir kiti į juos panašūs arseniko turintieji junginiai.

Pagal *F&D* įstaigos papildomą įsakymą šie antibiotikai turi būti sustabdyti 10 dienų prieš gyvulių skerdimą.

Amerikos Jungtinėse Valstybėse kasmet gyvulių augintojai suvartoja apie 1,25 milijonus kilogramų įvairių antibiotikų.

Paskutiniu laiku gyvulių ir paukščių augintojai pradėjo vartoti taip pat dar ir šiuos antibiotikus: nowobiociną, oksitetracikliną, eritromiciną, ir daugelį kitų.

Peniciliną ūkininkai laisvai galėjo pirkti gyvulių pašaro krautuvėse. Todėl kartais gyvulių augintojai dėjo didesnius antibiotikų kiekius į gyvulių pašarą, negu yra rekomenduojama. Žinoma, tokių gyvulių mėsa turėjo didesnius kiekius antibiotikų. Bet jau 1977 metais *F&D* įstaiga paskelbė suvaržymą, liečiantį penicilino, tetraciklino ir kai kurių kitų antibiotikų vartojimą gyvulių maiste ir nustatė normas, kiek jų galima dėti į pašaro toną.

---

[59] *Chemicals and Health report of the Panel on Chemicals and Health of the President's Science Advisory Committee*, 1973 m. rugsėjo mėn., 51-53 psl.

[60] *The Use of Drugs in Animal Food*, išleido *National Academy of Science* 1969 m., 11 psl. ir *Code of Federal regulation Nr. 21 Food and Drug*, 1978. IV.1 d., 8 psl.

Antibiotikai ir mėsos apsauga. — Antibiotikai — subtilinas, streptomicinas, chlortetraciklinas — yra kartais kai kuriose vietose vartojami paskersto gyvulio mėsai apsaugoti nuo greito gedimo.

Pagal J. C. Ayres[61] davinius, dažnai šie antibiotikai yra įšvirkščiami į paskersto gyvulio mėsą arba kartais jie yra įšvirkščiami į dar gyvą gyvulį 3-4 valandas prieš skerdimą. Labai plačiai antibiotikai, pavyzdžiui, chlortetraciklinas ir oksitetraciklinas, yra vartojami žuvies apsaugai nuo gedimo[62]. Žuvis yra apsaugoma nuo greito gedimo, kai jos mėsa pamerkiama į antibiotikų skiedinį arba kai antibiotikų skiedinys įšvirkščiamas į žuvies raumenis.

Žinotina, jei žuvis laikoma ant ledų, kurie turi 5 milijonines dalis antibiotikų, tai antibiotikų likutis tokioje žuvies mėsoje būna apie 0,2 milijoninės dalies, bet jei žuvis buvo pamerkta į skiedinį, kuriame tų antibiotikų yra apie 10 milijoninių dalių, tai antibiotikų likutis mėsoje vis tiek buvo rastas tas pats.

Jei žuvis mirkyta antibiotikų skiedinyje, ar gyvulio, maitinto antibiotikais, mėsa gerai išverdama, tai chlortetraciklino ir kitų antibiotikų kiekis joje labai sumažėja. Virtoje mėsoje ir žuvyje antibiotikų likutis tebuvo rastas tik apie 0,1 milijoninės dalies.

Verdant mėsą, antibiotikai didelėje daugumoje žūsta nuo karščio, bet vis tiek, kaip ją bevirtume, — visuomet mažas antibiotikų kiekis mėsoje lieka.

Manoma, kad nuolatos tokią mėsą vartojant, nors ir maži antibiotikų likučiai, gali sukelti žmonėse alerginius bei toksinius efektus.

Jautriuose žmonėse kartais gali išsivystyti vadinamas perdidelis jautrumas ir, kas blogiausia, žmogus dažnai imdamas antibiotikus, gali išauginti vaistams atsparias bakterijas. Tokiu atveju, prireikus imti antibiotikus prieš mikroorganizmų sukeltas ligas, vaistai gali būti visai neefektingi. Aplamai reikia pasakyti, kad antibiotikai gali sukelti įvairius skrandžio sutrikimus, odos išbėrimus ir daug kitų liguistiškų reiškinių. Paskutiniuoju laiku *F&D* administracija daugiau varžo antibiotikų vartojimą ūkininkams ir reguliuoja jų kiekį produktuose, todėl antibiotikų kenksmingumo pavojus jau yra gana sumažėjęs.

Arseniko cheminiai junginiai gyvuliams. — Be antibiotikų į viščiukų ir kiaulių pašarą ar į jų geriamą vandenį kartais dar yra dedama arseniko junginių[63].

---

[61] *Chemical and Biological Hazards in Food*, Iowa 1962, 214 psl.

[62] Ten pat, 209-211 psl.

[63] *Bureau of Veterinary Medicine* (Memo, U.S. Dept. of Health, Education and Welfare, pub. N FDA 74-6003), 1973 m. rugsėjo mėn.

Manoma, kad viščiukai, kurie gauna arseniko, greičiau bręsta, jų plunksnos greičiau auga ir viščiukų oda gauna šviesiai geltoną spalvą. Skaitoma, kad gelsva viščiukų odos spalva yra pirkėjo akiai patrauklesnė negu nublukusi, balta ar melsva.

Pagal *F&D* administracijos leidimą, viščiukuose negali būti daugiau arseniko junginių, kaip 0,5 milijoninės dalies, bet dažnai vištukų kepenyse randami didesni negu leista arseniko kiekiai.

Arsenikas yra randamas ne tik viščiukų mėsoje, bet ir žuvyse, Pabrėžtinai dideli arseniko kiekiai randami beveik visose vėžlinės (*crustacea*) kilmės žuvyse. Jose arseniko kiekis svyruoja nuo 1,4 iki 174 milijoninių dalių. Arseniko junginiai laikomi karcinogeniniais, tai yra vėžį sukeliančiais junginiais.

VI. Pesticidai

Pesticidais vadinami visi chemikalai, kurie vartojami kovoje su augalų ir gyvulių kenkėjais. Šiandien yra apie 900 chemikalų, kurie vartojami kaip pesticidai.

Žmogus šimtmečius kovojo su įvairiais kenkėjais, kad apsaugotų nuo jų augalus ir maistą. Kai kurie natūralūs pesticidai, pavyzdžiui, augalo piretrumo milteliai ir siera, jau labai seniai buvo vartojami kovoje prieš įvairius augalų kenkėjus. Siera jau Homero buvo rekomenduojama kovoje su augalų insektais. Arsenikas buvo žinomas kaip pesticidas graikų, romėnų ir kinų jau prieš 3.000 metų. Maltas tabakas, žibalas ir terpentinas jau XVIII amžiuje buvo vartojami kovoje su augalų kenkėjais. Paryžiaus žaluma, tai yra vario arsenitas, kalkių ir sieros mišinys ir kai kurie švino ir arseniko junginiai, pradėti vartoti XIX amžiuje, dar ir dabar kai kur yra vartojami kaip pesticidai. Tik vėliau, paaiškėjus, kad Paryžiaus žaluma yra labai nuodingas ir net karcinogeninis pesticidas, dabar jau iš vartojimo yra išimtas.

Tikrą revoliuciją pesticidų pasaulyje sukėlė 1939 metais du nauji sintetiniai chemikalai, DDT arba chemiškai vadinamas dichlorodifeniltrichloroetanas ir 2-4-D arba dichlorofenoksiacetinė rūgštis.

Vėliau pasirodė, kad DDT labai gerai veikia prieš insektus, o 2-4-D labai gerai veikia kovoje su piktžolėmis.

Nuo šio laiko ir buvo pradėta sintezuoti ir tirti šimtai naujų cheminių junginių, specialiai skirtų kovai su kenkėjais.

Visi pesticidai daugumoje yra skirstomi į dvi pagrindines grupes [64]. Prie pirmosios grupės priklauso organiniai fosfatai, o antra-

[64] R. Von Rumker, *Pesticide Manual*, išleido *Department of State Agency for International Development*, 1972, 76 psl.

jai grupei priklauso įvairūs chloriniai angliavandeniliai. Pastarieji angliavandeniliai turi prisijungę vieną ar daugiau chloro atomų.

Pirmajai organinių fosfatų grupei priklauso dabar šie dažnai vartojami pesticidai: parationas, metilparationas, foratenas, disulfotonas, dimetonas, fosfamidonas, etionas, diazonas, malationas ir kiti.

Antrajai chloriniu angliavandenilių grupei priklauso šie dažniausiai vartojami insekticidai: DDT, chloridanas, toksafenas, heptachloras, aldrinas, dieldrinas, endrinas, B.H.C., ceptanas. aramitenas ir kiti.

Pesticidų karcinogeniškumas. — Organiniai fosfatai [65], pesticidai patekę į žmogaus organizmą, apriboja ar kartais visiškai sustabdo enzimo cholinesterazės veikimą. Be to, jie taip pat veikia į nervų sistemą ir organizme sukelia teratogeninius pasikeitimus, kurie naujagimiuose gyvuliuose pasireiškia įvairiais nenormalumais, išsigimimais.

Šie teratogeniniai veiksmai yra pastebimi, kai organiniai fosfatai pesticidų forma yra įleidžiami į kiaušinio trynį ir sekamas viščiuko vystymasis, arba kai jie duodami su maistu nėštumo metu pelėms. Bet ar jie yra kenksmingi žmonėms, tuo tarpu įrodymų nėra.

Chemikalų teratogeninio veikimo pavyzdys yra talidomidas. Šis chemikalas buvo duodamas, daugiausia Europoje, nėščioms moterims kaip vaistas nuo nemigos. To rezultatas buvo labai liūdnas, nes kai kurioms tų motinų, kurios nėštumo metu naudojo talidomidą, gimė keli šimtai vaikų su defektais. Vieni gimę vaikai buvo be rankų, kiti — be kojų ar turėjo kitus defektus.

Pesticidų dalis, priklausanti chloriniams angliavendeniliams, žiurkėse ir šunyse sukelia embrioninius pakitėjimus bei apsinuodijimus. Tyrimai taip pat rodo, kad didelė dalis šių pesticidų yra dar ir vėžį sukeliantieji chemikalai.

1969 metais JAV Sveikatos ministerijos mokslininkų komisija, paskirta tirti pesticidų karcinogeniškumą, nustatė [66], kad dalis dabar vartojamų pesticidų sukelia tumorus gyvuliuose, kita dalis neaiški, bet įtartina ir yra dar reikalinga tolimesnių tyrimų, ir trečioji dalis, kuri nerodo tumorogeninio aktyvumo.

Prie pirmosios grupės karcinogeninių pesticidų JAV Sveikatos ministerijos komisija priskyrė šiuos gan plačiai vartojamus

[65] *Health Hazards of the Human Environment by World Health Organization*, Geneve 1972, 232 psl.

[66] *Report of the Secretary's Commission on Pesticides and their Relationship to Environmental Health*, 1969 m. gruodžio mėn., 461-475 psl.

pesticidus: aldriną, aramitą, chlorobenzilatą, DDT, dieldriną, mireksą, strobaną, heptachlorą, amitrolę, bis-2-chloroetil-eterį ir N-(2-hidroksietil)-hidraziną. Ta pati JAV Sveikatos ministerijos ekspertų komisija prie antrosios grupės pesticidų priskyrė tuos pesticidus, kurie yra karcinogeniški, bet mažiau pavojingi, vienok dar yra reikalingi tolimesnių tyrimų ir įrodymų. Šiai grupei priklauso virš 50 įvairių pesticidų.

Čia suminėsiu keletą antrosios grupės pesticidų, kurie yra dažniau vartojami, bet dar reikalingi tolimesnių tyrimų: DDD, monuroną, pertaną, piperonilbutoksidą, azobenzeną, cianamidą, chloranilą, metoksichlorą, kaptaną, giberelinę rūgštį, kaptaksą, oveksą ir kitus.

Prie trečiosios grupės, kurie nerodo karcinogeninio aktyvumo, yra priskiriami: chlorprofamas, rotenonenas, karbarilas ir kai kurie kiti.

Dieldrinas ir aldrinas. — Dieldrinas savo chemine struktūra yra labai panašus į aldrino cheminį junginį. Chemiškai jie abu priklauso prie chloriniu angliavandenilių grupės. Jų cheminis aktyvumas taip pat panašus.

Jų struktūrinės formulės atrodo šitaip:

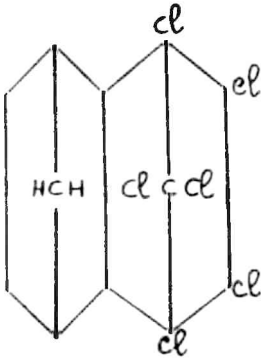

Aldrinas

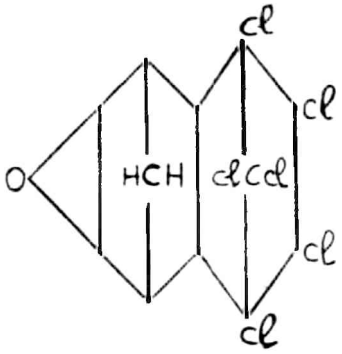

Dieldrinas

Paskutiniu laiku šie chemikalai sukėlė didelį triukšmą visuomenėje, nes pasirodė, kad jie yra vėžį sukeliantieji pesticidai. Šie abu pesticidai vartojami atskirai kovoje prieš įvairius insektus. Jie vartojami obuolių, kriaušių, abrikosų, citrinų, vynuogių ir kitų vaisių apsaugai. Taip pat jie labai plačiai vartojami daržovių, sojos ir kukurūzų apsaugai nuo insektų.

Aldrinas yra nepastovus cheminis junginys, jis virsta į dieldriną. Dieldrinas ir yra daugiausiai kenksmingas, nes jis yra tas chemikalas, kuris sukelia vėžį pelėse ir žiurkėse, maitinant jas nors ir labai mažais šio chemikalo kiekiais.

Environmental Protection Agency atstovas Russell E. Train 1974 metais kovo mėnesį pranešė, kad pelės ir žiurkės maitinamos kelias savaites maistu, kuris turėjo 0,1 milijoninę dalį dieldrino, gavo kepenų tumorus. Didelė dalis šių tumorų buvo piktybinės kilmės [67].

1973 metais *F&D* administracija, ištyrus pieno produktų pavyzdžius, rado, kad 83% pieno turi dieldrino pėdsakus. Taip pat, ištyrus įvairias vaisių rūšis, rado, kad 88% turi dieldrino. Patikrinus žuvį ir mėsą, rado, kad 96% jų turi dieldrino pėdsakus. Mažiausiai dieldrino turį buvo rasti įvairūs javai: tik 42% tiriamų javų turėjo mažus dieldrino kiekius.

Ta pati įstaiga 1970 metais, ištyrus žmonių riebalus, rado, kad iš šimto 96 žmonės turi taukuose dieldrino.

Tą patį tyrimą pakartojus 1971 metais, jau rado, kad 99,5% žmonių turėjo taukuose karcinogeninio dieldrino pesticido.

Piene ir mėsoje dieldrinas atsiranda nuo gyvulių pašaro. Dieldrinu purškiant pašarinius augalus, maži jo kiekiai lieka ant kukurūzų, sojos ir grūdų. Gyvuliai, maitinami tokiu dieldrino turinčiu pašaru, per ilgesnį laiką sukrauna šį chemikalą raumenyse, taukuose ir kepenyse [68].

Dr. Ian C. T. Nisbet, dirbąs Massachusetts *Audubon Society* laboratorijoje, liudydamas Washingtone specialioje komisijoje dieldrino uždraudimo reikalu, pareiškė, kad dieldrinas gerai išsilaiko kelerius metus nepasikeitęs. Jis sunkiai tirpsta ir ilgai lieka aktyvus, ir jo gan mažas kiekis iššaukia tiriamuose gyvuliuose vėžį [69].

Pagal dr. Nisbet, dieldrinas žmonėse yra labai toksiškas ir jis yra 20-50 kartų pavojingesnis negu DDT. Pasiremdama tų visų tyrimų duomenimis, 1974 m. spalio mėnesio pabaigoje minėtoji įstaiga paskelbė, kad uždraudžia chemijos fabrikams toliau gaminti aldriną ir dieldriną. Taip pat draudžia dieldriną vartoti citrinų apsaugai ir visiems kitiems augalams, kurie yra susiję su maisto produkcija [70]. Leidžiama vartoti jį tiktai kovoje prieš termitus ir purkšti tokius augalus, kurie nevartojami maistui. Dieldrino ir aldrino pėdsa-

---

[67] *EPA Orders Suspension of two Pesticides*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1974.VIII.12 d., 4 psl.

[68] *Boston Globe*, 1974 m. balandžio 21 d., ir rugp. 3 d.

[69] Ten pat.

[70] *EPA Set to Move on Aldrin, Dieldrin Ban*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1974.IX.30 d., 13 psl.

kai, pagal įstaigos pranešimą, buvo rasti beveik visuose žmogaus kūno audiniuose. Taip pat jo pėdsakai buvo rasti pieno produktuose, mėsoje, žuvyje, vaisiuose ir net ore.

Dieldrinas buvo pradėtas vartoti 1950 metais. Todėl šiandien niekas neapskaičiuos, kiek žmonių jau serga ar dar susirgs nuo šio chemikalo. Gera nors tai, kad jau dabar jis yra uždraustas.

DDT. — Ilgą laiką visame pasaulyje daugiausiai buvo vartojamas pesticidas DDT. Jo cheminis vardas yra dichlorodifeniltrichloroetanas. Sutrumpintai vadinamas DDT. Jo struktūrinė formulė yra:

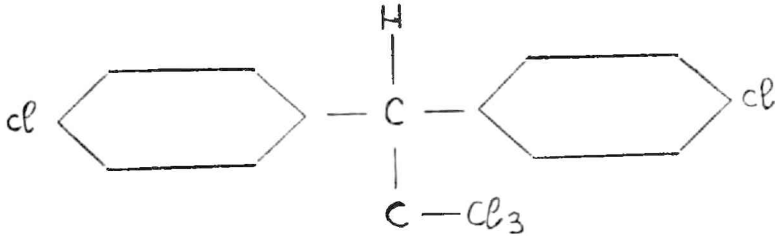

Kaip cheminis junginys DDT buvo atrastas vokiečių chemiko Othmar Zeidler jau 1874 metais [71], bet visą laiką jis buvo bereikšmis, kol šveicarų chemikas Paul Müller 1939 metais pastebėjo, kad jis yra labai geras insekticidas. 1942 metais šis chemikalas buvo atvežtas į Ameriką ištyrimui. Paaiškėjus, kad jis yra veiksmingas ir tinkamas kaip insekticidas, jau 1944 metais pradėtas Amerikoje gaminti žemės ūkio ir kariuomenės reikalams kovai su uodais, utėlėmis ir kitais ligas išnešiojančiais insektais.

Šis chemikalas plačiau buvo vartojamas II pasaulinio karo metu kariuomenėje, karių ir pabėgėlių stovyklose.

Jo vartojimas išsiplėtė beveik visame pasaulyje. Tik paskutiniuoju laiku, darant tyrimus, paaiškėjo, kad jis chemiškai labai sunkiai degraduoja ir kraunasi ne tik gyvulių, bet ir žmonių taukuose. Bet didžiausias buvo visų nustebimas, kai DDT likučiai buvo rasti Antarktikoje gyvenančių pingvinų taukuose ir Bermūdų salų paukščiuose, kurie gyvena Atlante ir lizdus suka toli salose, kur žmogus neprieina ir niekas negyvena.

Žmonių riebaluose, kaip matyti 11 lentelėje, kiekis DDT ir DDE, pagal W. Hayes 1958 metų davinius [72], labai svyruoja.

---

[71] *Farm Chemical Handbook*, 1971, D-173 psl.

[72] *Chemical and Biological Hazards in Food*, 1962, 144 psl.

11. Lentelė

DDT ir DDE kiekis žmonių riebaluose

Žmonių grupės	DDT milijoninės dalys	DDE [73] milijoninės dalys
Prieš DDT atradimą	0	0
Žmonėse, kurie nevalgo mėsos	2,3	3,2
Normaliai gyvenančiuose žmonėse, kurie nevartojo DDT	4,9	6,1
Žmonėse, kurie gyvena vietose kur DDT yra vartojamas kaip insektikidas	6,0	8,6
Žemės ūkio darbininkuose, kurie dirba prie DDT purškimo	17,1	223,0

Pagal to paties W. J. Hayes davinius, žmogus vidutiniškai paima per dieną su maistu apie 0,2 mg DDT. Tik retais atsitikimais žmonių taukuose buvo rasta iki 201 milijoninės dalies. Vidutiniškas DDT kiekis taukuose žmonių, kurie dirba normaliose sąlygose, yra apie 6,1 milijoninės dalies. Daug DDT žmonės gauna su vaisiais ir daržovėmis.

K. C. Walker [74] iš Washingtono universiteto arba State College of Washington 1949 metais tyrė DDT kiekį, esantį obuoliuose. Vidutinis DDT kiekis obuoliuose, kurie buvo purkšti su DDT, buvo rastas 2,2 milijoninės dalys, o obuolius gerai nuplovus, buvo rasta 2,0 milijoninės dalys. Tai rodo, kad nuplaunant obuolius vandeniu, negalima pašalinti DDT pesticidų. Panašūs daviniai buvo rasti ir pomidoruose. Kai obuoliai, turintieji 4 milijonines dalis DDT, buvo plaunami 4 minutes 2,5% stiprumo natrio šarmo skiediniu, tik tada buvo visiškai pašalinti DDT pesticidai nuo vaisių.

Panašius rezultatus, kaip matyti 12 lentelėje, duoda Ira Somers [75] ištyrusi abrikosus. Ji tyrė ne vien DDT, bet taip pat ir parationo ir metoksichloro pesticidus, esančius ant abrikosų.

---

[73] DDE yra DDT skilimo produktas. Jo cheminis vardas yra dichlorodifenildichloroetilenas. DDE gaunasi, kai DDT nustoja vienos molekulės hidrochlorinės rūgšties.

[74] *Chemicals in Foods and Cosmetics Hearings*, II dalis, 651 psl.

[75] *Food Processing Technique, which reduce Pesticide*, Washingtonas (mašinraštis).

12. LENTELĖ

PESTICIDŲ LIEKANOS ANT ABRIKOSŲ (MILIJONINĖMIS DALIMIS)

Pesticidų pavadinimas	Neplauti vaisiai	Žali nuplauti vandenyje	Konservuoti, pusėmis su žievėmis	Konservuoti be žievių
Parationas	0,2	0,1	0,0	0,0
DDT	2,3	2,3	0,8	0,4
Metoksichloras	4,5	1,3	0,7	0,3
	9,3	2,1	1,3	0,7

12 lentelėje matome, kad plaunant vaisius vandeniu žymiai sumažėja parationo ir metoksichloro pesticidų kiekis, bet visiškai nesumažėja DDT pesticidų kiekis.

Pagal dr. F. Bicknell davinius [76], karvės piene vidutiniškai randame apie 2,0 milijonines dalis DDT ir iš to pieno pagamintame svieste — apie 25 milijonines dalis.

Pagal to paties dr. F. Bicknell davinius, pelių pienas, kurios su maistu gauna daug DDT, užmuša žindančius jų vaikus. Taip pat miršta kačiukai ir ožiukai, maitinami ožkos pienu, kuriai su maistu yra duodamas specialiai didelis kiekis DDT.

Dėl DDT karcinogeniškumo Pasaulinė Sveikatos organizacija savo pareiškime sako: Nėra jokios abejonės, kad didelės dozės DDT iššaukia kepenų tumorus pelėse.

Panašių rezultatų yra gavusi ir Amerikos Sveikatos Departamento patariamoji komisija pesticidų karcinogeniškumui tirti. Toji komisija savo pranešime aiškiai sako, kad DDT yra pesticidas, kuris iššaukia tumorus pelėse. Todėl DDT jau nuo 1972 metų draudžiamas vartoti. Galima vartoti tik specialiu leidimu ir specialiam tikslui.

Kaptanas. — Kaptano cheminis vardas yra N [(trichlorometil)-tio]-4cikloheksen-1,2-dikarboksimidas. Jo struktūrinė formulė yra :

[76] *Chemicals in Your Food*, New Yorkas 1960, 87 psl.

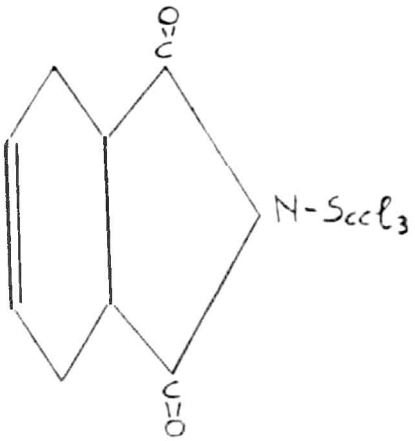

Kaptanas daugiausia vartojamas kaip fungicidas ir insekticidas. Juo yra dulkinami sodai, vaisių krūmai, daržovės, salotos, vynuogės. Jis yra vartojamas beveik visose šalyse tiek Europoje, tiek Amerikoje. Nemanoma, kad jis greit bus pakeistas kokiu nors saugesniu pesticidu.

Kaptanas yra silpnai toksiškas, bet kartu jis yra laikomas teratogeniniu [77] ir mutageniniu [78] pesticidu [79].

Kaptano liekanos yra randamos ant obuolių, kriaušių, abrikosų, vyšnių ir kitų vaisių ir daržovių. Kaptanas yra sunkiai tirpstantis vandenyje ir praktiškai beveik nenuplaunamas. Pagal Sveikatos Departamento patariamosios komisijos pesticidų karcinogeniškumui tirti pranešimą [80], kaptanas yra laikomas mažiau žalingas kaip dieldrinas ar DDT, bet vis tiek iššaukia tumorus pelėse.

Todėl kaptanas, taip pat ir kiti pesticidai priklausą šiai grupei, kaip, pavyzdžiui, pertanas, monuronas, DDT, bipenilas, giberelinė rūgštis ir kiti, šios komisijos nuomone, dar yra reikalingi tolimesnių tyrimų ir daugiau davinių, kad galima būtų uždrausti vartoti juos vaisių ir daržovių apsaugai. *F&D* administracija dabar svarsto ir šio pesticido uždraudimo reikalą.

---

[77] Naujagimiuose iššaukia įvairius nenormalumus.

[78] Iššaukia genų mutacijas bei paveldėjime pasikeitimus.

[79] L. FISHBEIN, *Chromatography of Environmental Hazards*, 1 t., 1972, 198 ir 177 psl.

[80] *Report of the Secretary's Commission on Pesticides and their Relationship to Environmental Health*, 1969, 473 psl.

VII. Radioaktyvūs elementai ir vėžys

Visus karcinogeninius neorganinius elementus galima suskirstyti į dvi grupes. Pirmąją grupę sudaro visi radioaktyvūs elementai arba spinduliuojantieji, o antrąją grupę — visi kiti karcinogeniniai neorganiniai elementai.

Iš pirmosios grupės čia suminėsiu tik tuos radioaktyvius elementus, kurie dažniausiai pasitaiko maiste. Jie daugiausia atsiranda atominių bombų sprogimo metu ir pasiekia žemę kaip krituliai, kartu su lietumi ar sniegu. Jie nusėda ant vandenų, žemės ir augmenijos. Juos žmogus gauna tiesiog su geriamu vandeniu, daržovėmis ir vaisiais arba netiesiogiai jau kitų gyvių absorbuotus, valgydamas mėsą ir gerdamas pieną.

Atominių bombų sprogimo metu pasigamina įvairūs nauji elementai. Didesnioji jų dalis turi labai trumpą išlikimo laiką, kuris tęsiasi kelias sekundes arba net valandas. Kita elementų grupė išlieka tarp vienos dienos iki vieno mėnesio.

Tik tie naujai pasigaminę radioaktyvūs elementai, kurių išlikimo laikas tęsiasi tarp vieno mėnesio ir 100 metų, žmogui yra daugiausia pavojingi.

Dr. M. B. Shimkin [81] sako, kad numetus atomines bombas ant Hiroshimos ir Nagasaki, žmonėse, kurie liko gyvi, labai išsiplėtė leukemija, plaučių, krūtų ir liaukų vėžys. Tai ir yra radioaktyvių arba radijuojančių elementų veikimo pasėka, kuriuos žmogus gavo per maistą ar radiaciją iš žemės arba kvėpuodamas užterštu oru.

Iš tokių, žmogui pavojingų, radioaktyvių elementų, kurie pasigamina atominių bombų sprogimo metu [82] yra : anglis-14, cinkas-65, stroncis-89, cezis-137, stroncis-90, jodas-131, baris-140, uranas ir plutonis.

Uranas ir plutonis. — Uranas [83] ir plutonis, bendrai imant, yra pavojingesni negu stroncis. Atominių bombų sprogimo metu jų iškrenta ant žemės dideli kiekiai. Bet vienintelė priežastis, kodėl urano ir plutonio krituliai nėra patys pavojingiausi, yra ta, kad jie organizmo labai sunkiai absorbuojami ir dėl to, greitai neabsorbuoti, pereina virškinimo traktą. Todėl radioaktyvus stroncis-90, lieka daugiau žalos daręs elementas, nes jis patekęs į organizmą būna greitai absorbuojamas ir gali veikti 27 metus.

Uranas yra karcinogeninis elementas. Žmonių, kurie dirba urano kasyklose, didelis procentas miršta nuo plaučių vėžio. Dabar

[81] M. B. Schimkin, *Science and Cancer*, 1975, 57 psl.
[82] G. Borgstrom, *Principe of Food Science*, II t., 209-222 psl.
[83] John M. Fowler, *Fallout*, New Yorkas 1960, 45-46 psl.

taip pat yra manančių, kad urano radiacija galimai turi ryšį ir su leukemija, ypač jeigu žmonės ilgą laiką dirba šios radiacijos veikiami.

Stroncis-89. — Stroncis-89 dėl savo trumpo veikimo laiko nėra tiek pavojingas, kaip stroncis-90. Stroncio-89 veikimo laikas yra tik 53 dienos. Jo veikimas yra pavojingiausias pirmomis atominių bombų sprogimo dienomis.

Anglis-14. — Radioaktyvus anglis-14 pavojingas, nes jis, lygiai kaip ir natūralus anglis, vaidina didelį vaidmenį metabolizmo metu. Jo gali susikrauti organizme ir žemėje didelės atsargos, nes jo išlikimo laikas yra 5.600 metų. Todėl jis gali veikti generaciju generacijas, jei jos koncentracija yra didelė. Anglis-14 skleidžia beta spindulius. Jis įeina į biologiškai labai svarbių medžiagų sąstatą, kaip, pavyzdžiui, proteinų, enzimų, DNA, RNA. Todėl George Borgstrom mano [84], kad anglis-14 gali paveikti pastovų azotą-14 ir padaryti cheminius pakeitimus, kurie gali iššaukti genų mutacijas.

Jodas-131. — Nežiūrint, kad jodo-131 išlikimo laikas yra tik 8 dienos, jis gali padaryti daug žalos. Jodas-131 yra atominių bombų sprogimo labai dažnas produktas. Žmogaus skydinė liauka turi tą savybę, kad ji surenka į organizmą patekusį jodą. Radioaktyvus jodas-131, susirinkęs didesnėje koncentracijoje skydinėje liaukoje, ypač jaunų žmonių, gali iššaukti skydinės liaukos vėžį arba sutrukdyti normalų šios labai svarbios liaukos veikimą. Dėl to radioaktyvus jodas-131 yra laikomas labai pavojingu, ypatingai mažiems vaikams.

Cezis137-. — Cezis-137 labai greitai išsiplečia po visą organizmą. Jo išlikimo laikas yra 30 metų. Cezis-137 yra radioaktyvus ir skleidžia gama spindulius [85], kurie gali sukelti genetinius defektus. Dėl šios priežasties cezis-137 ir skaitomas pavojingu žmogaus sveikatai, nes gama spinduliai yra labai veiksmingi ir aktyvūs. Jie iš oro gali prasiveržti į organizmą. Bet jie dar pavojingesni, kuomet cezis-137 su maistu patenka į organizmą. Jie daugiausia koncentruojasi raumenų audiniuose ir būna greičiau pašalinami iš organizmo negu stroncis-89, kuris daugiausia koncentruojasi kauluose.

---

[84] George Borgstrom, *Principle of Food Science*, 1968, 211-220 psl.
[85] John M. Fowler, *Fallout*, New Yorkas 1960, 21 ir 64 psl.

Stroncis-90. — Stroncio-90 išlikimo laikas yra 28 metai, todėl jis laikomas labai pavojingu žmogui. Atominių bombų sprogimo metu jo pasigamina palyginamai daug. Jis ypač yra kenksmingas tada, kai paimamas su maistu. Jis pavojingas tuo, kad pavaduoja kalcį žmogaus organizme ir įeina į kaulų sąstatą. Todėl stroncis-90 gali sukelti kaulų vėžį ir kraujo vėžį — leukemiją. Jis skleidžia beta spindulius ir virškinimo metu organizmo yra lengvai absorbuojamas, o žemėje ir organizme gali išsilaikyti aktyvus net 27-28 metus.

Stroncio-90 žmonės daugiausia gauna vartodami pieną tų karvių, kurios ganosi ganyklose, turinčiose žemėje stroncio-90. Tokiose ganyklose besiganydamos karvės sukaupia jo savo organizme ir dėl to jų piene esti dideli kiekiai jo ir kitų, radiacija aktyvių elementų.

13. Lentelė

Pagal 1962 metų davinius, žmogus su maistu gauna žemiau nurodytus stroncio-90 kiekius

Maisto produktų rūšys	*Metinis stroncio-90 kiekis μμ curie*[86] *maiste* New Yorke	Chicagoje	San Franciške
Pienas	2044	1056	1151
Įvairūs kepsniai	104	241	188
Šviežios daržovės	237	389	57
Švieži vaisiai	598	515	99
Mėsa	117	105	36
Miltai	194	207	90
Bulvės	171	131	72
Metinis kiekis	3465	2644	1699

Kaip matyti 13 lentelėje, žmogus per metus gauna su pienu New Yorke virš 2.000 μμc. [87].

Augalai stroncį-90 absorbuoja kartu su kalciu. Todėl dalį stroncio-90 žmogus gauna vartodamas daržoves ir vaisius, bet didžiausią jo dalį gauna su mėsa ir pienu, o gyvuliai gauna jo ganyklose.

Taip pat pagal George Borgstrom [88], kaip matyti 14-je lentelėje, be stroncio-90, piene randame dar ir kitų radioaktyvių metalų.

---

[86] 1 kiurie (curie) yra lygi radiacijai, kurią duoda 1 gramas radio. Viena mikromikro kiurie yra lygi vienai milijoninei daliai vienos milijoninės radžio dalies arba sutrumpintai žymima — 1μμc arba 1μμ kiurie.

14. LENTELĖ

ĮVAIRIŲ METALŲ RADIACIJA PAGAL 1959 METŲ KRITULIŲ DAVINIUS

Elementų pavadinimas	Randama μμ 1 litre pieno	Leidžiamas kiekis radijacijos μμ c litre pieno
Stroncis-89	17-283	7.000
Jodas-131	5-27	3.000
Cezis-137	43-113	150.000
Baris-140	0-43	200.000

Arsenas. — Jau seniai buvo pastebėta, kad arsenas sukelia plaučių, gerklės, burnos ir odos vėžį darbininkuose, kurie dirba prie pesticidų paruošimo arba darbininkuose, kurie purkščia vynuogių krūmus pesticidais, turinčiais arseno. Dar ir dabar yra vietovių, kuriose švino arsenatas vartojamas kovoje su sodų insekticidais.

Prieš keliolika metų, pagal dr. W. C. Hueper [89] pranešimą, daugelis Vokietijos darbininkų, kurie vartojo pesticidus su arseniku vynuogynų purškimui ir gėrė vyną su pesticidų liekanomis, susirgo plaučių, burnos, skrandžio, kepenų ir kai kurie pūslės vėžiu.

Taip pat žmonės, gyvenantieji Argentinoje ir Formozos saloje, kur podirvio vanduo turi arseno, dažnai apsinuodija ir kartais suserga odos vėžiu.

Pastebėta, kad gyvuliai, kurie ganosi ganyklose netoli arseno apdirbimo fabrikų-liejyklų, dažnai gauna odos susirgimus ir kartais vėžį.

Nežiūrint, kad arsenikas yra nuodingas ir sukeliantis vėžį elementas, dar šiandien yra *F&D* administracijos leidžiama mažais kiekiais kai kuriuos arseno junginius dėti į gyvulių pašarą [90]. Šis su arsenu pašaras yra leidžiamas vartoti viščiukų, kalakutų ir dalinai kiaulių maitinimui.

Arseno junginiai duodami viščiukams, kalakutams ir kiaulėms kaip augimą pagreitinantis chemikalas. Taip pat šis chemikalas viščiukų odai priduoda gelsvą spalvą ir pagreitina plunksnų augimą.

Arseno junginiais maitinamų viščiukų ir kalakutų kepenyse yra randama 1,2 — 6,4 milijoninės dalys arseno. Jo taip pat randama apie 0,01 milijoninė dalis piene ir nuo 1,4 iki 177 milijoninių dalių austrėse, vėžiuose ir sraigėse.

---

[87] Šie kiekiai kievienais metais gali keistis.
[88] G. BURGSTROM, *Principle of Food Science*, 1968, 211 psl.
[89] W. C. HUEPER, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964, 385. psl
[90] *The Use of Drugs in Animal Foods*, Washingtonas 1969, 174 ir 81 psl.

Labai sunku su arsenu pravesti vėžio ligos tyrimo bandymus, nes jis yra labai nuodingas. Todėl dar šiandien tiksliai nėra žinoma, kokio dydžio kiekiai yra organizmo toleruojami. Bet *World Health* organizacija savo pareiškime aiškiai sako: arsenas yra laikomas vėžį iššaukiančiu chemikalu žmonėse [91].

Chromas. — Yra pastebėta, kad Vokietijoje chromo fabrikų darbininkai dažnai suserga plaučių vėžiu. Panašūs susirgimai dažnai pasikartoja Amerikos ir Anglijos chromo fabrikų darbininkų tarpe.

W. C. Hueper, Payne ir Crogan [92] daryti bandymai rodo, kad chromo rūdys ir įvairūs jo junginiai, pavyzdžiui, kalcio chromatas, stroncio chromatas, chromo oksidas sukelia pelėse ir žiurkių poodiniuose audiniuose ir plaučiuose vėžį, kai šie chemikalai įleidžiami į organizmą arba ten įdedami operacijos būdu. Pagal E. Underwood [93], žmogaus kūne randamos vidutiniškai nuo 0,02 iki 0,04 milijoninės dalys chromo.

Daržovėse chromo koncentracija svyruoja 0,01 iki 1 milijoninės dalies. Taip pat geriamame vandenyje labai dažnai randame 0.001 iki 0,01 milijoninės dalies chromo.

Mirtinas chromo kiekis gyvuliams yra 1 mg chromo 100-tui gramų kūno svorio. Mažesni kiekiai nėra nuodingi.

Chromo dulkės sukelia plaučių vėžį, bet jei su maistu gyvuliams duodama 50 milijoninių dalių chromo, tai tada tik sumažėja bandomųjų gyvulių augimas ir yra pažeidžiamos jų kepenys ir inkstai.

Dar nėra galutinai ištirta kokią įtaką daro mažos dozės chromo į žmogaus organizmą. Manoma [94], kad maži chromo kiekiai turi įtakos į karbohidratų metabolizmą. Taip pat manoma, kad maži chromo kiekiai pagerina karbohidratų metabolizmą tik tada, jei organizmas visiškai neturi chromo.

Švinas. — Švinas yra plačiai vartojamas metalas. Jo koncentracija žemėje ir vandenyje labai įvairi.

Švino kiekis žmogaus organizme [95] svyruoja tik tarp 100 ir 400 mg. Normaliai dirbamoje žemėje švino kiekis svyruoja nuo 20 iki 300 mg-kg. Tik prie pramonės centrų, kur švinas yra apdir-

---

[91] *Health Hazards of the Human Environment by World Health Organization*, Geneve, 1973, 175 psl.

[92] W. C. Hueper, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964, 387 psl.

[93] E. J. Underwood, *Trace Element in Human and Animal Nutrition*, New Yorkas 1971, 263-264 psl.

[94] Dr. R. Ahrem, *Sucrose*, žr. *The American Journal Clinical Nutrition*, 1974 m., 4 nr., 414 psl.

[95] *Health Hazards of the Human Environment*, Geneve 1972, 171-180 psl.

bamas, ir prie greitkelių švino kiekis žemėje kartais siekia iki 1.000 mg-kg ir daugiau. Žinoma, tokiose dirvose augalai taip pat paima didesnius švino kiekius.

Kadangi švinas yra labai dažnai sutinkamas maiste ir randamas net ore, todėl čia noriu atkreipti dėmesį ne dėl to, kad švinas yra karcinogeninis, bet dėl to, kad jis labai nuodingas, ypatingai mažiems vaikams. Jis paimtas su maistu gali privesti vaikus prie protinio atsilikimo, per didelio jautrumo ir psichoziniu sutrikimų.

Organinis švinas, švino tetrametilo ir švino tetraetilo formoje, yra dedamas į gazoliną, todėl jo visuomet yra ore. Anglijoje ir Amerikoje miestų oras turi 2,5 iki 45 mikrogramų švino viename kubiniame metre. Normaliose sąlygose ore švino yra 0,25 iki 1,2 mikrogramų kubiniame metre, o greitkeliuose kartais randama iki 24 net 50 mikrogramų m^3 oro.

Geriamame vandenyje apytikriai švino kiekis yra 0,1 mikrogramų viename litre. Švino likučiai taip pat lieka ant obuolių, daržovių, jei jie yra purškiami pesticidais, turinčiais švino. Čia pateikti daviniai nėra visur vienodi. Jie labai svyruoja ir priklauso nuo to, kiek vietovė yra užteršta švinu.

Didžiausią švino kiekį žmonės gauna su maistu. Apytikriai skaitoma, kad žmogus per dieną su maistu paima 200-300 mikrogramų švino. Su vandeniu per dieną — 20-100 mikrogramų ir įkvepia 10-100 mikrogramų švino. Žinoma, tas kiekis priklauso nuo gyvenamo rajono.

Su maistu ir geriamu vandeniu paimto švino organizmas absorbuoja apie 5%-10%. Todėl žmonės, gyvenantieji normaliose sąlygose kraujuje turi nuo 10 iki 30 mikrogramų 100 ml kraujo, bet yra vietovių, kur švino kiekis kraujuje siekia iki 100 mikrogramų 100 gramų kraujo.

Apsinuodijimas švinu. — Švinas yra nuodingas elementas. Ypatingai jis yra nuodingas mažiems vaikams, jei paimamas didesniais kiekiais [96].

Suaugusiuose žmonėse apsinuodijimas švinu, jeigu jo kraujuje yra ne daugiau 80 mikrogramų 100-te miligramų kraujo, yra nepastebimas.

Didesni švino kiekiai žmogaus organizme sutrikdo enzimų veikimą, nuo kurių priklauso hemo sintezė. Hemas yra viena hemoglobino dalis, į kurios cheminę sudėtį įeina geležis.

---

[96] *Toxicant Occurring Naturally in Food*, išleido *National Academy of Science*, 1973, 62 psl.

[97] M. Bodansky, *Biochemistry of Disease*, 1952, 804-805 psl.

Švinas organizme daugiausia koncentruojasi kauluose ir apkeičia kalcį, o tik antroje vietoje koncentruojasi kepenyse. Pagal dr. M. Bodansky [97], švinu apsinuodijimo svarbesnieji reiškiniai: bendras silpnumas, speciali mėlyna linija ant dantų smegenų prie dantų šaknų, vidurių užkietėjimas, anemija, kūno drebėjimas, encefalopatija, neuropatija, konvulsijos, raudonųjų kraujo rutulėlių tipingi pasikeitimai ir kiti reiškiniai.

Monosodium glutamatas. — Monosodium glutamatas yra maisto priemaiša, labai plačiai vartojama maisto pramonėje kaip mėsos skonio ir mėsos kvapo išryškintojas. Dažniausiai sutrumpintai vadinamas MSG.

Monosodium glutamatas buvo atrastas 1867 metais vokiečių chemikų. Vienok niekas šiuo cheminiu junginiu nesiinteresavo, kol 1908 metais japonas Kikunae Ikeda, Tokio universiteto chemikas, išaiškino jo turimas skonį išryškinančias chemines savybes.

Jis tada studijavo Japonų jūroje esančias žoles, vadinamas *sea weed*. Jis pastebėjo, kad kai kurios jų rūšys pagerina maisto skonį, jei jos įdedamos į maistą, kuris turi proteinų. Vėliau jis nustatė, kad ta paslaptingoji žolių dalis kaip tik ir yra jau seniai žinomas monosodium glutamatas.

Monosodium glutamato turinti mėsa įgauna labai šviežios, geros mėsos skonį. Todėl dabar MSG yra labai plačiai vartojamas ne tik Japonijoje, bet ir Europoje bei Amerikoje, ir yra dedamas į mėsos, žuvies, kepsnių, sriubu, buljonų ir kitus patiekalus.

Daržovių sriuba, įdėjus MSG, atrodo kaip tikra viščiuko ar mėsos sriuba. Todėl dabar sunku rasti virtuvę, kurioje nebūtų vartojamas MSG.

Pastaruoju laiku MSG produkcija kasmet didėja dešimtimis milijonų svarų. 1945 metais buvo pagaminta MSG 5 milijonai svarų, 1955 metais — 17 milijonų svarų, o jau 1965 metais — 43 milijonai svarų.

Vidutiniškai į konservuotas žuvis, mėsas ir sriubas yra dedama 1,5-2 gramai vienam kilogramui mėsos.

Japonijoje buvo pastebėta, kad žmonės pavalgę mėsos ir sriubos su MSG priedu kartais gauna taip vadinamą «Kinų restorano sindromą», kuris pasireiškia šitaip: netrukus po tokių pietų žmogus pajunta kaklo nejautrumą ir aptirpimą, kuris pradeda sklisti į abi rankas, vėliau pajunta bendrą silpnumą, širdies pulso pagreitėjimą [98].

---

[98] R. E. KENEY, *Human Susceptability to and Mono Sodium L-glutamate*, žr. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 1972. II. 25 d., 140 psl.

Buvo pradėtas šis reikalas tirti ir aiškinti. Daugiausia šiuo klausimu tyrimų yra padaręs dr. J. W. Olney iš St. Louis Washingtono universiteto [99]. Jis 1969 metais pranešė, kad jam pasisekė sukelti smegenų sužalojimus jaunose pelytėse įšvirkštus MSG. Dr. John Olney rado, kad dideli kiekiai MSG sunaikina nervų lasteles hipotalame, tai yra toje smegenų dalyje, kuri kontroliuoja apetitą, kūno temperatūrą ir atlieka kai kurias kitas funkcijas.

Kai su MSG sužalojamos pelyčių smegenys, tai tokios pelytės užauga daug mažesnės ir nutukusios. Be to, tokiose pelytėse esti labai dažnai sužalotos gimda, kiaušidės, oda ir kepenys.

Didesni MSG kiekiai labai pažeidžia jaunų pelių retiną. Žinant, kad žmogaus akys gimimo metu yra daug daugiau išsivysčiusios, manoma, kad kūdikio akims MSG yra mažiau pavojingas.

Vėliau jis darė bandymus su beždžionėmis ir rado, kad įšvirkštus MSG, beždžionėse pasikartojo visi anksčiau minėti pelytėse pastebėti sužalojimo efektai.

Po šių dr. J. Olney tyrimų rezultatų vaikų maistą gaminančios kompanijos sustabdė MSG dėjimą į maistą.

Dabar jau 6 metai kaip vaikų maistas gaminamas be MSG. Bet kai kurie mėsos ir žuvies konservai, o ypač beveik visos dėžutėse konservuotos sriubos, turi didesnį ar mažesnį MSG kiekį.

Šiandien dar *F&D* administracija dėl MSG vartojimo suaugusiems žmonėms nieko nesako. Bandymai yra tęsiami toliau, bet jie jau rodo, kad MSG be prieskonio pagerinimo, dar turi daug pašalinių reakcijų, kurios ir iššaukia «Kinų restorano sindromo» reiškinius.

Nors per visą pelių gyvenimo amžių atlikti tyrimai su didelėmis MSG dozėmis, duodamomis toms pelėms, rodo, kad MSG neiššaukia tumorų, tačiau nėščioms moterims patariama nevartoti maisto su MSG priedais, nes tai gali pakenkti kūdikiui.

VIII. Geriamas vanduo ir karcinogenai

Išsiplėtus pramonei visame pasaulyje, ypač JAV, visu rimtumu iškilo geriamo vandens užteršimo klausimas, ir jame atsiradusių karcinogeninių chemikalų pavojus. Nors visos didžiosios įmonės: benzino rafinerijos, anglių perdirbimo įmonės, plieno fabrikai, ir cheminės įmonės išmeta didelius kiekius karcinogeninių cheminių junginių atmatų daugiausia į upes ir ežerus, tačiau šiuo metu jokios įstaigos, ir net vandens tiekimo įmonės, dar nėra įrengusios tokių filtrų ar kitų apsaugos priemonių, kurios išskirtų šiuos visus

[99] D. N. F. Jacobson, *Eater Digest*, 1972, 139-140 psl.

karcinogeninius chemikalus iš geriamo vandens. Jei ir toliau taip bus pilama į vandenį visos įmonių nereikalingos cheminės atmatos kaip ir dabar, tai ateityje geriamas vanduo pasidarys viena svarbiausių gyvybinių žmogaus sveikatai problemų.

Vėžį sukeliantieji chemikalai vandenyje. — Dr. W. C. Heuper savo veikale *Chemikalai ir vėžys* sako, kad daugiausia vandenį užteršia degamojo kuro rafinerijos, anglių smalos fabrikų likučiai, aromatinių aminų įvairūs junginiai ir pesticidų liekanos [100].

Naftos rafinerijos dažnai išmeta į vandenį nereikalingus karcinogeninius, policiklinius, aromatinius angliavandenilius, kaip benziną, tepimui vartojamus įvairius aliejus ir kitas liekanas.

Anglių smalos fabrikai išmeta dalį smalos likučių, degutą, antraceno aliejus, kreozotą, kurie daugiau mažiau yra žinomi kaip karcinogeniniai chemikalai.

Aromatiniai aminai, kaip beta-naptilaminas, benzinas, 4-aminodifenilas, yra vartojami dažų, gumos ir vaistų gamyboje ir šių fabrikų likučiai yra labai dažnai taip pat išmetami į upių ir ežerų vandenį.

Taip pat labai dažnai vandens taršą padidina žemės sterilizavimui ir kovai su pesticidais vartojami įvairūs karcinogeniai cheminiai junginiai: DDT, dieldrinas, aramitas, anglies tetrachloridas, acetamidas, tioacetamidas, tiourea, aminotriazolė ir kiti. Jie visi gali iššaukti piktybinius tumorus įvairiuose bandomųjų gyvulių organuose.

Prie šių suminėtų pramoninių karcinogeninių vandens teršimo šaltinių reikia dar pridėti miestų kanalizacijų vandenį, kuriame taip pat randama daug karcinogeninių cheminių junginių: chloriniu angliavandenilių, chloroformo ir daug kitų chemikalų.

Pagal R. L. Jolley darytus Oak Ridge laboratorijoje vandens tyrimus, buvo rasta apie 50 rūšių įvairių chloriniu angliavandenilių bėgančiame kanalizacijų vandenyje [101].

Paskutiniu laiku paaiškėjo, kad ir geriamojo vandens chloravimas jį daugiau sugadina, negu pataiso. Olandų mokslininko J. J. Rook daryti tyrimai išaiškino, kad chloruojant užterštą vandenį, jame gaminasi nauji karcinogeniniai junginiai, kaip chloroformas, anglies tetrachloridas, dichlorobromometanas, chlorodi-

[100] W. C. Heuper, *Chemical Carcinogenesis and Cancer*, 1964, 20, 24-25 ir 700 psl.

[101] *The Implication of Cancer-Causing Substances in Mississippi River Water*, žr. Dr. Robert H. Harris, *Environmental Defence Fond*, 1974.XI.6 d., 3 psl.

[102] Ten pat, 5 psl.

bromometanas, tribromometanas ir pėdsakai holometano ir holoetano [102].

Visa tai patvirtina neseniai paskelbti T. A. Belar [103] iš Cincinnati *Environmental Protection Agency* (EPA) laboratorijų tyrimo daviniai. T. A. Belar tyrė chloruotą geriamą vandenį iš Mississippi ir Ohio upių ir ten rado 37-152 milijonines dalis chloroformo. O šio rajono neužterštas šaltinių geriamas vanduo chloroformo turėjo tik dešimtą dalį tos koncentracijos, kurią turėjo iš upių imamas vanduo.

Be anksčiau minėtų organinių chemikalų, dr. R. Harris žurnale *Consumer Report* sako: « 1973 metais padarius 650 vietovių geriamo vandens tyrimus, buvo rasta dar šie sveikatai kenksmingi neorganiniai elementai: švinas, chromas, gyvsidabris, arsenas, baris, kadmis, varis ir selenas » [104].

Kaip matome, vanduo nuolatos yra teršiamas chemijos fabrikų, miestų kanalizacijų ir žemės ūkyje vartojamų įvairių vėžį sukeliančių pesticidų bei kitų karcinogeninių chemikalų.

Anglies tetrachloridas ir vėžys. — EPA Organizacija 1974 metų spalio mėnesį savo pranešime sako: « Vandens chloravimas, kuris buvo ilgai vartojamas kaip sanitarinė priemonė, pasirodo, geriamame vandenyje formuoja naujus chemikalus, kaip chloroformą ir anglies tetrachloridą, kurie bandomuose gyvuliuose sukelia vėžį. Tačiau kokią žalą jie daro žmogui, ligi šiam laikui dar nėra nustatyta » [105].

Tuo tarpu dėl paties chloroformo ir anglies tetrachlorido atsiradimo chloruotame vandenyje mokslo žmonių tarpe dar nėra vienos nuomonės. Nėra abejonės, kad kai kurie chloriniai junginiai gali susidaryti, kuomet užterštas vanduo yra chloruojamas, tačiau yra manančių, kad reikia dar daugiau tyrimų, norint išaiškinti visą šio proceso cheminį mechanizmą ir duoti tikrą atsakymą.

Apie anglies tetrachlorido — (carbontetrachlorido) karcinogeniškumą kalba ne tik *EPA*, bet taip pat ir kiti autoriai. Dr. Eschenbrener [106] ir Miller daryti bandymai su anglies tetrachloridu rodo, kad čia svarbu ne tik, kiek anglies tetrachlorido yra duodama

---

[103] Ten pat, 4 psl.

[104] Dr. R. Harris, *Is the Water Save to Drink*, žr. *Consumer Report*, 1979 m. birž. mėn., 3 psl.

[105] *Water Chlorination, Cancer Link Found*, žr. *Chemical and Engineering News*, 1974 m., lapkričio mėn., 5 psl.

[106] R. H. Harris, *The Implication of Cancer-Causing Substances in Mississippi River Water*, žr. *Environmental Defence Fond*, 1974.XI.6 d., 26 psl.

bandomiems gyvuliams, bet ir kaip dažnai jis yra duodamas. Jie rado, kad, duodant pelėms specialiu vamzdžiu po 0,0001 cc anglies tetrachloro vienam gramui pelės svorio kas 4 dienas, po 30 tokių dozių 12 pelių gavo kepenų tumorą ir tik 3 pelės nugaišo be kepenų sužalojimų.

Kiti bandymai daryti su žiurkėmis ir anglies tetrachloridu per trumpesnį laiką neiššaukė bandomuose gyvuliuose kepenų tumorų, bet tik iššaukė kepenų cirozę. Bet dr. Reuber'io [107] įleistas anglies tetrachloridas į atsparios veislės žiurkių odą prieš kepenų cirozę, nesukėlė tose žiurkėse tumorų, nes jos nugaišo anksčiau nuo kitų ligų ir neišgyveno pakankamai laiko, kad galima būtų spręsti apie karcinomos išsivystimą.

Bet duodant žiurkėnams nuo 6,25 iki 12,5 mikrolitrų anglies tetrachlorido per specialų vamzdelį 30 savaičių, buvo pastebėti kepenų susirgimai vėžiu. Kai po 13 ar 25 savaičių, bandymą baigus, graužikai buvo numarinti, — vienas ar du žiurkėnai iš 5 jau turėjo kepenyse vėžio lastelių.

Chloroformo karcinogeniškumas. — Chloroformo karcinogeniškumas daugiausia buvo tirtas tik su pelėmis ir bandymuose dažniausiai būdavo įjungtas mažas skaičius gyvulių. Nežiūrint to, visuomet buvo randamas nemažas jų procentas su kepenų tumorais.

Dr. A. B. Eschenbrener ir Miller [108] darė bandymus 1945 metais su pelėmis, kurių kiekvienai grupei, susidedančiai iš 10 pelių, buvo skirtingai duodama 0,1, 0,2, 0,4, 0,8, ir 1,6 ml chloroformo kilogramui kūno svorio. Bandymas buvo numatytas tęsti 150 dienų. Visos pelės, gavusios didžiausią chloroformo dozę, nugaišo nesulaukusios bandymo pabaigos, taip pat nugaišo ir dalis pelių, kurios gavo po 0,8 ir 0,4 ml-kg, kita jų dalis liko gyvos. Šių grupių išlikusios gyvos pelės kepenyse turėjo tumorus, bet jokių kepenų tumorų nebuvo rasta kontrolinėje grupėje ir tose grupėse, kurios gavo chloroformo 0,1 ir 0,2 ml-kg.

Bet Iwato ir Inui [109] daryti tyrimai su dviem kralikų grupėm parodė kitokius davinius. Tiriamiems kralikams kas savaitę būdavo įšvirkščiama po 0,08 ir 0,02 cc chloroformo, ištirpinto parafino aliejuje, kilogramui kūno svorio. Po 13 bandymo mėnesių kralikuose jokių tumorų nebuvo rasta. Tyrimo išvada: su chloruotu vandeniu reikia būti atsargiems. Nors iki šiam laikui nėra

---

[107] Ten pat, 28 psl.

[108] Ten pat, 34 psl.

[109] J. L. HARTWELL, *Survey of Compounds Which have Been Tested for Carcinogenic Activity*, zr. *U. S. Department of Health, Education and Welfare*, leidinys 149 nr.

dar rimtų įrodymų, kad anglies tetrachloridas ir chloroformas sukelia tumorus ar vėžį žmonėse, bet tikra, kad jie sukelia kepenų tumorus gyvuliuose.

Todėl sveikiausias geriamas vanduo yra šaltinių vanduo arba, kaip Lietuvoje, vanduo geriamas tik iš gerai užlaikomų ir gilių šulinių, nes toks vanduo nėra užterštas nei pramonės įmonių liekanomis, nei vandens chloravimu.

IX. Sacharinas ir vėžys

Sacharinas buvo surastas prof. Ira Remsen ir jo mokinio C. Fahlbergo 1879 metais Hopkins universiteto laboratorijose Amerikoje. Jis dabar yra naudojamas dviejų formų, kaip natrio ir kalcio druska. Jo cheminė formulė tokia:

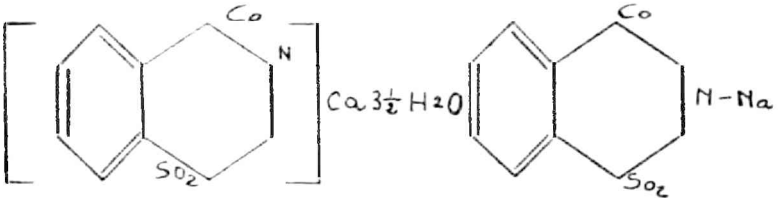

Kalcio sacharinas Natrio sacharinas

Pramonėje sintetiniu būdu sacharinas yra gaminamas iš tolueno, Sacharinas yra apie 400 kartų saldesnis už cukrų. Jis organizmo metabolizmo metu yra neviršinamas, nepakeičiamas, todėl jis ilgą laiką buvo vartojamas norinčių numesti svorį dietoje ir diabetikų, kurie negali naudoti cukraus. Sacharinas plačiai buvo pradėtas vartoti Europoje pasaulinio karo metu grynai dėl ekonominių sumetimų, nes tada Europoje buvo trūkumas tikro cukraus.

Sachariną suradus 1879 metais, jis buvo vartojamas kaip priemonė apsaugoti maistą nuo rūgimo ir tik antroje vietoje kaip saldumynas [110].

Pagal *F&D* administracijos parėdymą jau 1886 ir 1888 metais buvo pradėta tirti sachariną, ar nėra jis kenksmingas sveikatai diabetikams, kai jiems per dieną duodama 5 gr. sacharino. Po 5 mėnesių nebuvo pastebėta jokių kenksmingų reiškinių.

---

[110] *Safety of Sacharin and Sodium Sacharin in the Human Diet*, paruošė *F and D Administration*, 1974 m. gruodžio mėn., 1 psl.

[111] Ten pat, 17 ir 26 psl.

1912 metais Amerikoje buvo paskirta mokslinė patariamoji taryba tirti šį reikalą. Ji paskelbė, kad 0,3 gr sacharino, sunaudoto per dieną, žmogui nepadaro jokios žalos, bet jei duodamas vienas gramas, tai toks kiekis jau sukelia virškinimo sutrikimus.

Tik 1969 metais, kuomet buvo uždraustas ciklomatas, kaip vėžį sukeliantis chemikalas, kuris buvo vartojamas kartu mišinyje su sacharinu kaip saldumynas, visu rimtumu buvo pradėtas tirti ir sacharino reikalas, ar kartais ir jis nėra karcinogeninis junginys, nes sacharino naudojimas šiuo laikotarpiu buvo labai padidėjęs.

Pagal *F&D* administracijos pranešimą, 1972 metais Amerikoje buvo kasmet sunaudojama apie 4.000.000 su viršum svarų sacharino, iš kurių apie 70% būdavo sunaudojama įvairių nealkoholinių gėrimų gamyboje.

Nealkoholiniuose gėrimuose yra apie 0.0287% sacharino. Vidutiniškai nealkoholinių gėrimų vartotojai, ypač jaunimas, sunaudoja nuo 160 iki 232 mg sacharino per dieną.

Sacharino absorbavimas. — Pagal *F&D* administraciją pranešimą, duodant radioaktyvų C14 sachariną beždžionėms po 10 mg kilogramui kūno svorio, jau po 30 minučių sacharinas buvo rastas absorbuotas kraujuje, o šlapime buvo rasta sacharino dar net po 96 valandų po jo vartojimo[111]. Tolimesni bandymai parodė, kad sacharinas yra labai mažai virškinimo metu pakeičiamas ir daugumoje būna pašalinamas nepakeistas tiek iš gyvulių, tiek ir žmogaus organizmo su šlapimu. Studijuojant kai kuriuos organizmo audinius, vėliau paaiškėjo, kad sacharinas ypatingai koncentruojasi pūslės sienelėse, bet jo koncentracija greitai pranyksta, jeigu sacharinas yra pašalinamas iš dietos.

Sacharino karcinogeniškumas. — Pirmieji tyrimai šiuo klausimu padaryti tiek Amerikoje, tiek Anglijoje, neparodė jokio ryšio tarp vėžio ir sacharino vartojimo. Vienok atlikti tyrimai paskutiniais laikais su žiurkėmis, duoda visai kitus davinius. *National Academy of Science*[112] atlikti tyrimai rodo, kad sacharinas iššaukia šlapimo pūslės tumorus žiurkėse, jei jų dietoje esti 5% sacharino. Taip pat ir *Wisconsin Alumni Research Fundation* institutui pavyko iššaukti šlapimo pūslės tumorus žiurkėse, maitinant jas dieta, kurioje buvo 5% ar 7,5% sacharino.

Bet dr. Thomas, Jeffersono universiteto, ir prof. dr. J. M. Coon pradėjo tuos tyrimus kritikuoti. Jis sako, kad tokie dideli sacha-

---

[112] William FALLWELL, žr. *Chemical and Engineering News*, 1975.IV.7 d., 14 psl.

rino kiekiai dietoje yra visai nerealūs. Jis sako: «Jei dabar amerikietis vidutiniškai suvartoja per dieną apie 30 mg sacharino, tai tas sudaro tik apie 0,02% koncentraciją žmogaus dietoje, bet ne 5%, kuris yra apie 390 kartų didesnis už normalų žmonių naudojamą kiekį». Todėl jis mano, kad vartoti sachariną yra saugu tokiuose kiekiuose, kokie yra leidžiami.

Nežiūrint kritišku pareiškimų dėl sacharino daviniu, 1971, 1972, 1973 metais buvo vėl pravesta visa eilė papildomų tyrimų šiuo reikalu. Čia noriu suminėti tik keletą vėlesnių tyrimų, kuriuos pravedė *F&D* administracija, *WARF* ir Kanados mokslininkų grupės.

F&D administracijos tyrimų grupė 1973 metais rado, kad 7 vyriškos lyties žiurkės iš 23, kurių maiste buvo 7,5% sacharino, gavo šlapimo pūslės tumorus. Nė vieno susirgimo nebuvo rasta grupėse, kur buvo mažesnis sacharino procentas. Tuo tarpu tik viena vyriškos lyties žiurkė iš 25 kontrolinėje grupėje gavo tumorą pūslėje.

Pagal *F&D* administracijos tyrimus moteriškos lyties žiurkės, gaudamos su maistu 7,5% sacharino, gavo šlapimo pūslėje tumorus tik 3 iš 31 žiurkės, bet nė vieno tumoro nebuvo grupėje, kurioje žiurkės gavo 5% ar mažiau sacharino [113].

Wisconsin Alumni Research Fundation instituto mokslininkų grupė, vadovaujama dr. M. O. Tisdel, rado nedideliame skaičiuje žiurkių tumorus šlapimo pūslėje, tai yra tik 7 iš 60 vyriškos lyties žiurkių, kurios maiste turėjo tik 0,0%, 0,05% ir 0,5% sacharino. Bet gan aukštą skaičių su tumorais, tai yra 14 iš 20 tirtų žiurkių, rado grupėje, kuri su maistu gavo 5% sacharino. Moteriškų žiurkių grupėje, kurios dietoje turėjo 0,0%, 0,05%, 0,5% ir 5% sacharino, turėjo atitinkamai tumorų: 6, 9, 12, 18 iš 20 tirtų žiurkių kiekvienoje grupėje [114].

Išanalizavus tumorų pasiskirstymą organizme, daugiausia tumorų buvo rasta šlapimo pūslėje tų žiurkių, kurios dietoje turėjo 5% sacharino.

Buvo rastos net 7 vyriškos lyties žiurkės, turinčios piktybinius pūslės tumorus arba tarpines pereinančių ląstelių karcinomas.

Be pūslės tumorų, 5% sacharino grupėje dar buvo rastos 3 adenokarcinomos pituitarinėje liaukoje ir trys adenomos skydi-

[113] *Safety of Sacharin and Sodium Sacharin in the Human Diet*, paruošė *F and D. Administration*, 1974 m. gruodžio men., 45-47 psl.

[114] P. H. DERSE, *Warfj paper presented at the Dallas A.C.S. meeting*, 1973.V.15 d., 8 ir 18 psl.

[115] *Safety of Sacharin and Sodium Sacharin in the Human Diet*, paruošė *F and D Administration*, 1974 m. gruodžio mėn., 49 psl.

nėje liaukoje. Šie instituto mokslininkų tyrimai aiškiai parodo, kad sacharinas yra karcinogeninis chemikalas, jei jis su maistu imamas dideliais kiekiais.

1973 metais paskelbė savo tyrimo davinius taip pat ir Kanados mokslininkų grupė[115]. Jie tyrimams naudojo didelį skaičių žiurkių, kurioms davė skirtingus sacharino kiekius. Pirmoji grupė gavo 90 mg vienam kg svorio, antroji — 810 mg-kg svorio ir trečioji — 2430 mg-kg svorio.

Jie nerado šlapimo pūslėje tumorų grupėje, kuri gavo 2430 mg-kg svorio, bet jie rado vadinamas tris pereinamų ląstelių karcinomas, po vieną grupėse, kur žiurkės gavo sacharino tik 90 mg-kg ir 810 mg-kg svorio ir vieną kontrolinėje grupėje.

Todėl remiantis šiais daviniais *F&D* administracija 1977 metais pasiūlė sustabdyti maiste sacharino vartojimą, bet 1979 metais pakeitė savo sprendimą: leido laikinai vartoti sachariną ligi 1981 metų.

DR. PETRAS KALADĖ

Bostonas

CARCINOGENIC FOOD ADDITIVES AND PESTICIDES

by

Dr. Petras Kalade

(*Summary*)

Today modern food technology has led to a big revolution in food production. There is now in the market an amazing variety of food items.

Many factors are responsible for this tremendous revolution, but the most important is the growing use of food *additives*.

Today the food industry is using about 2.000 different chemicals, and over 1 million pounds of these chemicals are used each year for food production. Experts of the Cancer Committee of the World Health Organization, 1963 reached the conclusion, that the majority of Human Cancer could be attributed to the action of the various known environmental carcinogens.

Also Dr. Frank J. Rauscher Jr., director of the National Cancer Institute states that " discovery shows that 80-85 percent of cancer are extrinsic in nature, that is, they are originated from sources outside the human body ".

The cancer experts of the World Health Organization think the same way. All carcinogenic agents are divided into 8 groups: 1. Polyciclic hydrocarbons, 2. Aromatic amines, 3. Chlorinated hydrocarbons, 4. N-nitrozo compounds, 5. Inorganic substances, 6. Naturally occuring carcinogens, 7. Hormonal carcinogens and 8. Biological alkylating agent.

Many of these carcinogenic Polyciclichydrocarbons such as Benzo-(a)pyrene, and others are found very often especially in smoked fish, meat, barbecued meat, black coffee and other foods.

Some aromatic amines such as 4-dimethylamoazobenzine known as yellow butter dyes are now forbiden to be used, because they have been recognized as carcinogenic chemical compounds.

Artificial Dyes. — Natural food contains pigments for the attractiveness of meals. However with the progress of food technology, especially since World War 11, the food industry started using synthetic colors.

For thousands of years people lived with colorings, derived from seeds, fruits, and herbs. The biggest revolution was made in 1876, when the English chemist William Perkin first made synthetic dyes from coal tar. Now almost all food colors are synthetic.

In 1966 the following list of colors was approved by F&D Administration:

1. FD&C Red No. 2 - Amaranth
2. FD&C Red No. 3 - Erythrasine
3. FD&C Yellow No. 5 - Tartrazine
4. FD&C Yellow No. 6 - Sunset Yellow
5. FD&C Red No. 4 - Ponceau SX
6. FD&C Blue No. 1 - Brilliant Blue
7. FD&C Blue No. 2 - Indigotine
8. FD&C Violet No. 1
9. FD&C Green No. 3 - Fast Green
10. Orange B (only for sausage casing)
11. Citrus Red No. 2 (only for coloring oranges)

One of the largest part of food dyes belongs to the so called Azo Dyes group. Another large part belongs to the Triphenylmethene Dyes group.

The group of dyes including Citrus Red No. 2, Violet No. 1, Orange B, Red No. 2 - Amaranth and Red No. 4 - Ponceau SX is not 100% safe, because some scientists are critical, saying that these are carcinogenic or teratogenic food additives.

Today, the dye Amaranth or FD&C Red No. 2 has been most widely discussed. Some scientists say that this dye can produce defects in unborn babies.

Nitroso Amines. — Any compound which has nitroso group attached to nitrogen can be called an N-Nitroso compound. N-Nitroso compounds almost consistently produce cancer in animals.

Nitrosamines seem to be a major carrier of carcinogens that are likely to be related to human cancer in industrialized society.

Nitrosamines produce cancer in a wide variety of organs in many species. Reduction of human exposure to nitrites and certain secondary amines, may result in a decrease in the incidence of human cancer. Nitrosamines have been found in tobacco smoke, meat, and fish, smoked and preserved with nitrites and nitrates.

Pesticides. — Pesticides are substances which will destroy or repel pests, or protect plants and animals from pests.

Man-made pesticides, primarily based on natural substances or inorganic chemicals, have been used for centuries.

The biggest revolution in pest control began in 1930 and 1939, when for the first time a new synthetic pesticide DDT, the herbicide 24-D and organic phosphate insecticides were discovered.

The report of the Commission on Pesticides and their relationship to Environmental Health, divides all pesticides into a few categories. But two categories, the so-called B&C, are very important. The B category of pesticides, according to the report on pesticides, is judged positive for tumor induction on the basis of tests adequately conducted in one or more species. The results were significant at the 0.01 mg level.

To this B group belong the following pesticides: Aldrin, Aramite, Chlorobenzilate, DDT, Dieldrin, Mirex, Strobane and Heptachlor and others.

With category C compounds there were increased tumor incidence at the 0.01 level. As this was considered less tumorigenic than the first group, these compounds have first priority for additional testing.

To this C group belongs the following pesticides: Monuron, Perthane, Piperonyl, Sulfoxide, Azobenzene, Chloranil Cyanamide and others.

Inorganic Chemicals. — Inorganic chemicals are divided into two groups: 1. Radio active nuclides, such as Strontium-90, Strontium-89, Iodine-131, Cesium-137, Barium-140, Carbon-14, Cerium-149, Zinc-65 and others.

The nuclear explosions so far have injected into the atmosphere considerable amounts of radio active nuclides.

Such radioactive nuclides reach the ground through rain, snow or wind and settle on the land and waters.

There nuclides reach human beings directly through drinking water, fruits, vegetables or, indirectly, via animal products.

Strontium-90 and partly Strontium-89 are considered to be most hazardous. Strontium-90 has a half life of 28 years and Strontium-89 just 58 days. Strontium-90 is closely related to calcium, therefore strontium-90 enters the normal metabolic pathway of plants and animals. Therefore a high level of Strontium is found in milk, meat, and other foods. Strontium-90 is capable of inducing leukemia and bone cancer.

The other nuclides - Iodine-131, Carbon-14, Urenium and Plutonium are also dangerous.

2. The second group of inorganic chemicals does not contain a radioactivity. These inorganic chemicals include arsenic cezium, chromium, iodine, lead and cobalt and are sometimes carcinogenic and toxic.

The carcinogenic action of arsenic on human skin was noted a long time ago. Test on people working in a German vineyard, who used arsenical pesticides and drank wine contaminated with residues of such pesticides, showed that arsenic produces cancer of nasal sinuses, larynx, lung, esophagus, mouth, stomach and other organs.

Observations made on individuals exposed in their occupations to chromium compounds indicate that chromium produces cancer of the lung, larynx, nasal cavaties and sinuses.

Drinking Water. — Recently concern has arisen concerning chlorination of water. Chlorination of water for a long time was used for sanitation purposes. But now EPA studies show that chloroform and carbon

tetrachloride in the parts per billion range were detected in municipal drinking water.

Both these compounds, chloroform and carbon tetrachloride, according to the EPA have shown a carcinogenic potential in animals, but their effects in humans have not been demonstrated.

Also the EPA has reported that in the Mississippi River heavy metals such as mercury, arsenic, lead, copper, chromium, cadmium and zinc were found. Some of these metals are toxic or carcinogenic in animals.

BULVIŲ VIRUSŲ TYRIMAS

Žvilgsnis praeitin. — Įsisteigus Žemės Ūkio Akademijai Dotnuvoje 1924 m. spalio m. 15 d., po įžanginės paskaitos apie natūraliąsias ir sintetines humines rūgštis, šių eilučių autoriui teko pradėti chemijos paskaitas bei vesti studentų praktikos darbus. Vakarų Europos universitetų pavyzdžiu suorganizavęs chemijos ir žemės ūkio technologijos laboratorijas, tuojau pradėjau ir mokslinį tyrimo darbą įvairiose chemijos ir jai gimingose srityse. Dirbo ir kitų katedrų mokomojo personalo nariai. Apie tai rašau todėl, kad tatai vertėtų prisiminti ir iš istorinio taško, vertinant Nepriklausomos Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslinį lygį.

Mokslinio tyrimo darbus pradėjau iš neorganinės ir fizinės chemijos, būtent apie aliuminio hidroksidą ir apie natrio ir kalio aliuminatų sudėtį ir struktūrą. Rezultatai buvo paskelbti Vokietijos mokslo žurnale [1]. Platesnė studija ta pačia tema buvo atspausdinta berods 1928 m. Žemės Ūkio Akademijos Metraštyje, o kita forma *Kosmos* žurnale.

Iš kitų autoriaus atliktų mokslo darbų galima būtų paminėti dar ir šiuos: organiniai gyvsidabrio junginiai, termometrinė tūrio analizė, pašarų rauginimas, terpentino aliejus iš miškinės pušies nusakinimo, metilo alkoholio ir fuzelių atsiradimas natūraliame ir sintetiniame vyne, Lietuvos kviečių kepamosios vertės technologinė studija, organinių gyvsidabrio junginių gamyba kovai su javų ligomis, ir kita. Buvo numatyta (drauge su botanikos ir fitopatologijos profesorium dr. V. Vilkaičiu, kuris kankinio mirtimi žuvo Sibire) įrengti tų junginių (sutarėme vadinti « beicais », iš vokiečių kalbos) dirbtuvėlę. Pagamintus preparatus buvau numatęs pateikti mūsų ūkininkams kovai su kūlėmis ir rūdimis.

Po šitų darbų pradėjau tirti bulvių virusines ligas grynai cheminiu atžvilgiu.

1936 m. sudariau planą ištirti bulvių virusų santykius su vitaminais, hormonais ir kitais chemikalais, bet patys tyrimai buvo vykdomi 1937-1940 metais ir nutraukti raudonajai armijai oku-

[1] *Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie*, 1930 m. 129-150 psl. ir 1934 m. 257-268 psl.

pavus Lietuvą. Dėl susidariusių aplinkybių visi trejų metų kruopštaus tyrimo duomenys pasiliko Lietuvoje, ir todėl plačiai užsimotas planas nebuvo pilnai įvykdytas. Tai įvyko dalinai ir todėl, kad 1941 m. buvau pakviestas būti profesorium ir technologijos fakulteto dekanu VD.. Universitete Kaune. Susisiekimas su Dotnuva karo metu pasidarė sunkiai įmanomas.

Cheminiai bandymai bulvių virusų srityje

Lietuvoje pasitaikydavo šios virusinės bulvių ligos: mozaika, lapų susisukimas ir dryžligė. Jas sukelia keletas virusų: X, Y, A, F ir kiti Kai kuriais virusais bulves apkrečia *Myzus Persicae*, o kiti persiduoda tiesiog kontakto būdu —lapais arba šaknimis. Dabar jau žinoma, kad augaliniai virusai yra susiję su RNA, taigi su ribonukleinine rūgštimi, o gyvuliniai su DNA, taigi deoksiribonukleinine rūgštimi. Anuo laiku aš neturėjau RNA, ir mano tyrimo planas buvo visai savotiškas.

Virusai labai sumažina bulvių derlių. Nenorint užkrėsti viso lauko bulves, reikia sodinti tiktai sveiką sėklą. Kaip ją pažinti?

Tam tikslui gali patarnauti vadinamoji melanino reakcija. Į bulvę įsmeigiama 1 cm pločio 5 cm ilgio vario plokštelė. Po maždaug 24 valandų termostate (apie 35 C temp.) bulvės viduryje atsiranda gana platus tamsiai rudo ar net ir visai juodo melanino laukas, aiškiai matomas bulvę perpiovus išilgai palei vario plokštelę. Virusinėse bulvėse melaninas visai nepasirodo, nebent kartais labai siauras arba pilksvas vos vieno milimetro ruoželis. Tasai bulvių pajuodėjimas atsiranda tirozinazai veikiant amino rūgštį dihidroksifenilalaniną, kuri oksidinama iki melanino. Tirozinaza yra enzimas, susidedąs iš proteino ir vario komplekso. Reikia manyti, kad nesveikose bulvėse yra koks nors trukdytojas, paralyžuojantis tirozinazos veikimą, pavyzdžiui, sudarydamas su josios variu kompleksus, tąjį varį sekvestruodamas.

Kai kurie cheminiai ir elektrocheminiai virusinių bulvių bruožai

1. *Askorbininė rūgštis (vitaminase C) bulvėse.* —Šviežios sveikos bulvės turi gana daug askorbininės rūgšties, arba C vitamino, apie 15 miligramų 100 gramų bulvės. Tasai vitaminas gali padarytį tirozinazos varį neveiksmingą, jeigu to vitamino yra «perdaug», ir tuo būdu sutrukdyti melanino susidarymą.

C vitamino kiekis bulvėse buvo susekamas su Tillmanso reaktyvu, vadinamu dichlorofenolo indofenolu, kuris oksidina C vita-

miną iki dehidroaskorbinės rūgšties, kai skysčio spalva pasikeičia iš mėlynos į rožinę. Kartais buvo vartojama titracija su 1-1000 N jodo tirpiniu, kuris paprastai duoda kiek aukštesnius rezultatus.

Pasirodė, kad virusinės bulvės turi žymiai daugiau C vitamino negu sveikos, būtent nuo 40 iki 200 miligramų šimtui gramų bulvės, taigi tarp 0.04 iki 0.2% (sveikos turi apie 0.015%). Iš tų bandymų sprendžiau, kad virusinėse bulvėse yra C vitamino « perteklius », kitaip sakant, kad jos « serga » C-hypervitaminoze. Tai gana drąsi išvada. Jos laikausi, kol dar niekas nėra pareiškęs priešingos nuomonės. Ar tas askorbininės rūgšties perteklius yra virusų pasekmė ar jų priežastis ? Norint atsakyti į tą klausimą reikėtų atlikti daugiau bandymų.

2. *Oksidacijos - redukcios potencialas virusinėse bulvėsse.* — Askorbininė rūgštis yra redukuojantis (gaivinantis) junginys, todėl galima laukti, kad virusinės bulvės parodys neigiamą redox potencijalą, lyginant su sočiu kalomelio elektrodu. Poliarizacijos srovei išvengti vartojau savo paties pagamintą elektroninį voltmetrą, kuriuo galima matuoti elektrodų potencialus ir jautriose biologinėse sistemose, ir kurios yra negrįžtamos termodinaminiu atžvilgiu.

Bulves piaustyti tegalima tiktai auksiniu peiliu arba stikline tam tyčia paaštrinta plokštele ; sutrinti galima stikliniame grūstuvėlyje. Sutrintos bulvės, laikomos 12-24 valandas 10-15° C temperatūroje su į jas įstatytu platinos elektrodu, duodavo iki (minus) —240 millivoltų.

Bet kaip išmatuoti potencialą nesutrintoje bulvėje, norint sužinoti, ar ji neserga ?

Platinos elektrodas, kad ir neaptrauktas juodos platinos sluogsniu, labai jautrus vandenilio jonų koncentracijai. Išbandžiau keletą kilmingų ir šiaip jau inertinių metalų (tantalą, volframą ir kutus). Šiam reikalui geriausiai tinka auksinis elektrodas. Jis padaromas iš apie 2 milimetrų storumo aukso vielos su paaštrintu smaigaliu. Apie 1 ar 1,5 cm nuo smaigalio viela aplydoma asfaltu ar kokia kita izoliuojančia medžiaga. Tai reikalinga todėl, kad įsmeigus elektrodą į bulvę išsiskiria sultys, kurios ore greitai oksiduojasi, tačiau iš bulvės kyšanti elektrodo dalis yra izoliuota, tai tos sultys neturi įtakos į elektrocheminį potencialą arba elektrovaros jėgą. Sudaroma elektrocheminė celė : aukso elektrodas smaigaliu bulvėje — stiklinis tiltelis — kalomelio elektrodas. Celė sujungiama su potenciometru (elektroniniu voltmetru). Kadangi potencialas greitai krinta, tai auksas įsmeigiamas į bulvę prieš pat matuojant voltažą.

Virusinėmis ligomis sergančios bulvės rodydavo neigiamą potencialą iki 300 millivoltų.

Chemikalų įtaka bulvių virusams (gydymas, sargdinimas, naujos formos)

Iš viršminėtų bandymų padariau išvadą, kad gaivinantieji (redukuojantieji) chemikalai ir metalus sekvestruojantieji chemikalai turėtų sukelti virusuose panašius simptomus, kitaip sakant, bulves apsargdinti. Kita vertus, oksiduojantieji chemikalai turėtų «gydyti», arba bent apsaugoti sergančias bulves nuo viruso simptomų. Tiems klausimams išspręsti buvo vartojami sekantieji cheminiai veiksniai:

oksidatoriai: kalio permanganatas, kalio bichromatas, kalio nitritas, jodas, chloraminas, dehidroaskorbininė rūgštis ir chinonas;

reduktoriai (gaivinantieji chemikalai): C vitaminas, kobaltohypofosfito kompleksai, natrio bisulfitas, para formaldehidas;

šarmai ir rūgštys: natrio ir kalio hidroksidai, citrinų rūgštis;

metalų sekvestruotojai: kalio cianidas, natrio fluoridas, metafosforo rūgštis, pirofosforo rūgštis;

su baltymais reaguoją chemikalai ir enzimai: trichliorė acto rūgštis, urea (šlapalas), tripsinas;

įvairūs chemikalai ir hormonai; vario sulfatas, chloralio hidratas, gliukozė, cinko chloridas, fenolas, indoloacto rūgštis, 1-naftalino acto rūgštis, benzokainas, dietilo barbiturinė rūgštis, ir kita.

Kaip tie chemikalai buvo vartojami? Skysčiai būdavo įtrėškiami tiesiai į bulvės virkščią, gi sausieji chemikalai būdavo įtaisomi į sėklinę bulvę šitaip: su kamščiu grąžteliu išgręžiama skylė išilgai per visą bulvę, iš grąžto išstumiamas bulvės gabalas (kamštis), į bulvę įdedamas chemikalas ar jų mišinys, ir bulvėje grąžtu padaryta skylė iš abiejų galų uždengiama iš jos pačios išstumtu «kamščiu»; jo padaryta žaizdelė padengiama parafinu.

Paskui bulvė pasodinama, apkaupiama, rudenį aprašoma jos išvaizda (forma) ir nustatomas jos derlius. Sekantį pavasarį ar vasarą tas «derlius» vėl pasodinamas ir stebimas augimas, forma ir derlius. Bandymai buvo tęsiami apie trejus metus (1937-1940 metais) iki pirmosios rusų invazijos į Laisvąją Lietuvą. Dėl susidėjusių aplinkybių visi bandymų dienynai, užrašai ir išvados pasiliko okupuotoje Lietuvoje.

Botanikos katedros asistentas Dr. Brundza padėjo apibūdinti bulvės virkščios išvaizdą, ar bulvė išgijo, ar atsirado «nauja forma»?

Rezultatai. — Neturėdamas po ranka bandymų dienyno, šiandien negaliu atsiminti visų atsiektų rezultatų. Prisimenu tik štai ką:

Dichloraminas išgydė lapų susisukimu sergančias bulves, tačiau reikia pastebėti, kad tų išgydytųjų derlius sekančiais metais vis dar buvo nedidelis. Dryžlige sergančią bulvę pavyko išgydyti, kai į jos virkščią įtrėškiau dehidroaskorbininę rūgštį. Kobalto hypofosfito kompleksai išugdė «naują formą», išvaizda panašią į ligotą bulvę. Panašų ligotumą sužadino ir kalio cianidas.

Pranas Jucaitis

1937-1940 m. (1974 m.).

Dotnuva, Žemės Ūkio Akademijos
chemijos ir žemės ūkio technologijos laboratorija.

CHEMICAL EXPERIMENTS IN THE FIELD OF POTATOE VIRUSES

by

PROF. DR. PRANAS JUCAITIS

Summary

Potatoe virus diseases (mosaic, leaf-roll and streak, caused by the viruses A, F, X and Y) significantly reduce the yield. Use of healthy planting material is an obvious precaution.

Healthy tubers can be identified by inserting a copper plate into the tuber. After about 24 hours in a thermostat at 35^0 C, a large zone of the dark brown melanin is formed around the copper, while the diseased potatoes remain white or show only a very narrow dirty gray line. Tyrosinase is a copper compound, and is inactivated by any reagent that splits off the copper or combines irreversibly with it, e.g. ascorbic acid, potassium cyanide.

The diseased potatoes exhibit a rather high negative redox potential. An electronic voltmeter has been constructed to determine that potential directly in the tuber by using a specially prepared gold wire electrode.

The virus infected potatoes contain a much larger amount of ascorbic acid than the healthy tubers, usually 0.04 to 0.20% as compared with 0.015% in a freshly harvested healthy crop. I am calling this phenomenon "*C - hypervitaminosis*", i.e. that there is a relation between viruses and vitamin C content in diseased potatoes. At that time (1937-1940) I did not have DNA and RNA which is present in plant viruses, and did not investigate their possible connection with C-hypervitaminosis.

Based on these and other results it could be expected that treatment of potatoes with oxidizing agents should counteract, and that with reducing materials should cause a virus-like appearance of the potato plant. The experiments, which lasted only three years, partially confirmed these expectations. Injection of dehydroascorbic acid into the stalks caused the symptoms of the streak virus to disappear. Dichloramine, when placed into the tuber before planting, cured the leaf-roll disease. Cobalt-hypophosphite complex produced a "new" potato form which was very similar to a diseased crop, as did potassium cyanide.

The treated tubers were planted the following year to check the yield and to examine the morphology.

The experiments described above were carried out at the Agricultural College of Lithuania at Dotnuva for three years until interrupted by the occupation of Lithuania by the Soviet army. The records and logbooks have been left in Lithuania.

LIETUVIŲ KALBOS IR LITERATŪROS SEKCIJA

Stasys Santvaras

POETŲ PALIKTI PĖDSAKAI
EULOGIJA VAITKUI IR AISČIUI

Vladas Kulbokas

KETURI MŪSŲ NAUJESNIOSIOS RELIGINĖS POEZIJOS ATSTOVAI

Antanas Mažiulis

TAUTOSAKOS BEI TAUTOTYROS DARBAI LIETUVOJE 1947-1972 METAIS

Prof. Dr. Knut-Olaff Falk

APIE LIETUVIŲ ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ SLAVINIMO METODUS
PAVADINIMŲ SU -ANCE GENEZĖ IR JŲ AREALINIS PAPLITIMAS

Antanas Mažiulis savo paskaitos teksto *Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje* 1947-1972 *metais* redakcijai neprisiuntė.

Prof. Dr. Knut-Olaff Falk savo paskaitos tekstą *Apie lietuvių asmenvardžių ir vietovardžių slavinimo metodus. Pavadinimų su -ance genezė ir jų arealinis paplitimas* prieš spausdinimą atsiėmė.

POETŲ PALIKTI PĖDSAKAI

EULOGIIA VAITKUI IR AISČUI

PRATARMĖLĖ. — 1973 buvo lietuvių grožinės literatūros gedulo metai. Tada mes netekome dvieju itin ryškių lietuviškojo rašto asmenybių — poeto kan. Mykolo Vaitkaus ir poeto dr. Jono Aisčio. Vaitkaus amžino poilsio kauburėlis supiltas Putname, Conn., o Aisčio — Washingtone, D.C.

Vaitkus ir Aistis — gal mažiau skirtingų ieškojimų ir kūrybinių siekimų, bet neabejotinai dviejų skirtingų kartų, kitokių sąlygų ir kitokių laiko sąvartų rašytojai. « Atskirumo » sieną užtvėrė beveik dvidešimties metų tarpas, kuris poetą Joną Aistį skiria nuo poeto Mykolo Vaitkaus. Pastarasis savo kūrybinį kelią pradėjo nelaisvėje, jis ir paskutinį žingsnį žengė išblokštas į svetimą šalį, kai lietuvių tauta vėl atsidūrė priespaudos ir naikinimo sutemose.

Jonas Aistis yra nepriklausomos Lietuvos augintinis, aukštuosius mokslus gilinęs ir daktaro laipsnį įsigijęs Prancūzijoje, o savo gyvenimą baigęs toje pačioje mūsų nedalioje. Deja, jaunesnysis Aistis beveik drauge su vyresniuoju Vaitkum išėjo į tą Būtį, kurios mes nepažįstame, ir tur būt niekad nepajėgsime pažinti šioje žemėje gyvendami.

Du skaudūs praradimai, nubėgę vienas paskui kitą, stiprokai sujaudino ir sukrėtė lietuvių išeivių bendruomenę. Bet ar tiek, kiek mirę poetai buvo nusipelnę, ar tiek, kiek būtų buvę galima laukti ? Išbarstyti, išmėtyti mažom salelėm, gana dažnu atveju nerandą bendro žodžio ir pagarbos vienas kitam, mes, išgirdę apie dviejų poetų netekimą, šiek tiek apstulbome, šen bei ten pabėrėme vieną kitą lyrinį nekrologą, o po to ir vėl nugrimzdome į kasdienybės klaidžiąsias prietemas, tarsi mūsų gyvenimas nė kiek nebūtų pasidaręs varganesnis ir skurdesnis. Gal tai ir natūralu, gal tai ir neišvengiama, bet vargutai yra paguodžianti srovė, kuri mus paskubomis neša į savęs pačių užmarštį.

Na, ir ten, Tėvynėje, kurios garbei ir šlovei poetai Vaitkus ir Aistis gyveno ir kūrė, kurių darbai net ir šiame košmaro amžiuje neliks be atgarsio lietuvių tautos kultūros istorijoje, kiek man teko pastebėti, mirimo proga tebuvo paminėti tik skurdžiomis kronikos

žinelėmis, bet ir tai, berods, nevisuose lietuvių kalba spausdinamuose laikraščiuose bei žurnaluose. O tai garsiau už Jerikono dūdas demaskuoja begėdiškai imperialistinę rusų priespaudą ir pačių lietuvių bejėgiškumą savame krašte.

Tai tokioje dusinančioje atmosferoje, tokiose rūsčiose vėjų pagairėse stovi mirę poetai Mykolas Vaitkus ir Jonas Aistis, stovi dvi kolonos, laukiančios Laiko teisėjų sprendimo. Kad jie mirė svetingoje Amerikoje, kad tik dalelė jų darbų pasieks šių dienų Lietuvą, tą žiaurią ir neteisingumo kupiną tikrovę geriausiai išsako Vydūnas: «Lietuviai dar niekad neturėjo galimybių visas intelektualines jėgas sutelkti savo gimtojoje žemėje».

MYKOLAS VAITKUS

Tylu tylu... Pusiaunaktis artėja. Baigiu skaityt. Užskleisiu mielą knygą ir, gali būti, daugiau nebesklaidysiu jos niekuomet... Taip, niekuomet šioj žemėj... (Myk. VAITKUS, *Nuošaliu taku*, 57 psl.)

Nors labai sunku tikėti, bet M. Vaitkaus skaityta knyga jau užskleista. Ir niekuomet jinai jau nebus jo paties skaitoma šioje žemėje. Tad nors mes atsigrįžkime į jo veidą ir į jo paliktas knygas.

Poetas kan. Mykolas Vaitkus (1887-1973) buvo maždaug vidutinio ūgio vyras, dailaus ir proporcingo kūno sudėjimo, lieknas ir grakštus. Jo veidas buvo giedras ir dvasingas, žvilgsnis tiesaus atviraširdžio žmogaus. Toks išliko jis visą ilgą amžių.

Buvau jį aplankęs šv. Kazimiero draugijos namuose, Kaune, kur jis gyveno, bet iš to apsilankymo atmintyje teliko tik varganas vaizdas: didelio, gana kukliai apibaldinto kambario tamsioje kertėje stovėjo didelė ir gausiai sulapojusi palmė; toks pat švelnus, svetingas, tuomet dar jaunyste švytintis, buvo ir tos palmės šeimininkas. Be to, buvau jį sutikęs teatruose ir kituose viešo pobūdžio suėjimuose, bet iš artėliau pažinau tik aktorių Kubertavičių pastogėje, taip pat Kaune.

Vaitkus buvo elegantiškas, išdailinto elgesio, itin dailių manierų, vienokių ir kitokių pokalbių meistras, šarvuotas erudicija, žarstantis lakius posakius ir komplimentus. Ir visas tas Vaitkaus aristokratiškumas buvo natūralus, neišmoktas, įgimtas. Kur nors įlindęs į kampą, su atsidėjimu jį stebėjau, sėmiausi gyvenimo patirties ir stiprybės iš jo kalbų ir elgesio. Galima sakyti, tuo požiūriu jis vienas buvo atskira ir gerai suorganizuota mokykla. Tačiau Kubertavičiuose su manimi jis būdavo santūrus ir vėsus,

kartais pasistengdavo ir visai manęs nematyti. Nujaučiau tos «dramos» priežastį, ir tas kurstė dar didesnį mano susidomėjimą tuo žmogumi. Ilgainiui atšiaurumas pradingo, atsirado dvasinė šiluma ir bičiulystė. Ir tai man spindi kaip varginančioje kelionėje atrasta vandens verdenė, kaip lemties dovana.

Poeto kan. Myk. Vaitkaus kūrybos ir darbų barai yra itin platūs, įvairūs, siauro pobūdžio rašte tiesiog neaprėpiami. Pats kan. Mykolas save laikė lyriku, betgi jis yra sukūręs dramos ir beletristikos veikalų, pasireiškė kaip satyrikas ir geras vertėjas, šauniu ir spalvingu atsiminimų rašytojas, buvo aukštųjų mokyklų kapelionas ir Kunigų seminarijos profesorius, šv. Kazimiero draugijos reikalų vedėjas bei leidinių redaktorius, taisęs kalbą ir išleisdinęs daugiau negu 300 knygų, o, prel. Ad. Jakštui-Dambrauskui mirus, ir tos draugijos pirmininkas, buvo įvairių organizacijų narys ir garbės narys, Maltos ordino riteris ir kita.

Iš tikro, M. Vaitkaus kartoje nesurinksime tūkstančių lietuvių, kurie savo tautai būtų tiek daug dirbę, dirbę sąžiningai, kukliai, be trimitų ir būgnų dundėjimo, skelbiančio «visam pasauliui» apie tų darbų reikšmę ir didybę. Tik dėl to man vis knieti širdyje, kad jis išėjo į Anapus, taip ir nesulaukęs kruopštesnio ir vispusiškesnio savo kūrybos ir gausių darbų įvertinimo.

Laikas yra itin reikšmingas veiksnys M. Vaitkaus poetinėje kūryboje. Viešumoje jo vardas pasirodė 1906 m., tuoj po to, kai buvo panaikintas lietuvių spaudos draudimas. Ir iš karto jo poetinių bandymų savaimingumas atkreipė į save literatūros žmonių ir visuomenės dėmesį. M. Vaitkus atsiskyrė nuo romantikų, nesuklupo Maironio šešėlyje, pradėjo dainuoti apie Amžinąjį grožį, apie šviesius krislus ir nušvitusią dulkę. Tačiau įsakmiai akcentuoju laiką, kuriame Mykolo Vaitkaus lyra pradėjo skambėti. Tai buvo metas, kada viešpatavo Maironis. Ir, štai, dar reikšmingesnė aplinkybė — tai buvo metas, kada mūsų bendrinė kalba, o tuo labiau poezijos kalba dar tebebuvo kūdikio lopšelyje. Pavyzdžiai, iš kuriu galėtume pasimokyti, tesudarė tik menką saujelę, o ir savo grožinės literatūros ugdymo horizontai, cariniu rusų vis tebetrukdomi ir tebetemdomi, dar nebuvo didele viltimi nutviskę. Aplamai to meto lietuvių kalba, pabėgusi iš diduomenės dvarų, užguita ir apšmeižta, gaiviai ruseno tik žaliajame sodžiuje uždaryta. Kiekvienam to laiko pradedančiam rašytojui reikėjo ieškoti ir surasti ne tik savo kūrybinį *Ego*, reikėjo jungtis į bendrinės kalbos ugdymą, į poetinės kalbos kūrimą bei puoselėjimą, paprasčiausiai — reikėjo tos kalbos mokytis!

Nūdien, kai į poeto Mykolo Vaitkaus poetinę kūrybą galime pažvelgti beveik iš 70 metų perspektyvos — gal nesunku bus tarti, kad lietuvių poezijos raidai jo darbai yra didžiai reikšmingi. Didžiai reikšmingi estetizmo kryptimi, tuo skaidriu autoriaus tikėjimu į Amžinąjį grožį, nuopelningi ir kalbiniu požiūriu. Taip jau yra, kalbos grynumu, taisyklingumu ir vaiskumu jis yra pralenkęs net visą būrį nepriklausomybės laikotarpyje augusių ir brendusių poetų.

Mykolo Vaitkaus poezija skaitančioje visuomenėje nebuvo labai populiari. Čia tur būt bus kaltas ir gana lėtas tos poezijos brendimas, ir pakelėje sutikti kūrybiniai sunkumai, ir paties Poeto nesirūpinimas reklama, ir gal stoka gerų, įžvalgių ir ištikimų draugų. Vieną metą buvo net gandai pasklidę, kad prof. Vincas Mykolaitis-Putinas nerašąs *Literatūros etiudų* tęsinio tik dėl to, kad negalįs neigiamai prabilti apie Myk. Vaitkaus lyriką, kurį gerbiąs ir mylįs kaip draugą ir taurią asmenybę ... Kiek tuose ganduose buvo tiesos — šiandien jau nelengva sužinoti. Viena tik yra pakankamai aišku — niekam nėra lengva savo poezijos didvyrį atrasti ir išugdyti. Kai atsigrįžti į išgyventą laiką, kai perbėgi akimi usnių ir varpučių prižėlusius dirvonus bei plėšinius, kuriuose poetas M. Vaitkus pradėjo darbuotis, gan greit pamatai jo kūrybinio darbo ištakas, apčiuopi jo kūrybinių ieškojimų versmes, regi jo lėtą, bet valingą ir tvirtą žingsnį į poezijos meno aukštumas.

Nepriklausomybės laikotarpyje kan. Mykolas Vaitkus buvo apkrautas sunkiai bepakeliama darbų našta. Tame laikotarpyje jis teišleisdino tik du savo lyrikos rinkinius — *Liepsneles* (1921 m. jas negailestingai sukapojo E. Radzikauskas-L. Gira, anksčiau entuziastingai giedojęs apie M. Vaitkaus lyriką) ir *Nušvitusią dulkę* (1933 m.). Tačiau, vaičiulaitiškai tariant, « kol jis buvo gyvas, nuo lyros pirštų nenuėmė ». Pabėgėliškoje nedalioje pasirodė net šeši Vaitkaus poezijos rinkiniai. Čia tuos rinkinius ir išvardinsiu: *Vienatvėje*, 1952 m.; *Aukso ruduo*, 1955 m.; *Nuošaliu taku*, 1956 m.; *Alfa ir Omega*, 1963 m.; *Šerkšno sidabras*, 1965 m. Šeštasis ir paskutinysis rinkinys, išleistas 1966 m., pavadintas *Dienoraščiu*, aprėpia 1946 m. eilėraščius (iš viso į tuos rinkinius sudėta 1934-1954 m., t.y. dvidešimties metų, eilėraščiai). O kur dar 1954-1973 m. jo poetinė kūryba? Atrodo, nemenką pluoštą eilėraščių jis sukūrė neramiomis ir netikromis dienomis Vokietijoje, nemenką ir « Taikos slėnio » vienatvėje. Net ir gilioje senatvėje jo lyra nebuvo nustojusi skambėti.

Mano nuomone, kan. Mykolo Vaitkaus poetinis ūgis į aukštį stipriai pašoko tik emigracijoje. Šešiose poezijos knygose vaiskiomis spalvomis atsiskleidė jo kūrybinga siela, per ilgėlesnį laiką

įveikusi eibę poetinio darbo ieškojimų ir sunkumų, suskambėjusi jo davsios savaimingumu, giedra, ilgesiu, liūdesiu, tikėjimu ir kančia, įvedusi mus į spalvų ir kontrastų kupiną žmogaus lemtį. Tie jo šeši lyrikos rinkiniai — tai aruodas lobio, tebelaukiąs objektyvaus tyrinėtojo, kuris išneštų tą lobį į saulės šviesą. Nenorėdamas, kad mano žodžiai nuskambėtų kaip nuoga ir nieku nepagrįsta panegirika, pacituosiu vieną Mykolo Vaitkaus eilėraštį, tikėdamas, kad jis bus paveikus mano teigimų stiprintojas. Tik įsijauskite į to eilėraščio minties skaidrumą, kalbos muziką ir formos grakštumą.

DU DRAUGAI

Griaudė perkūnai, žaibai tvaskėjo;
Sieloje dūko audra;
Kruvinas gaisras veržės pavėjuj...
O tu šypsojai, o tu tylėjai,
Kaip abejinga aušra...

Praūžė vėjai; liko griuvėsiai;
Tvylo krūtinėj sausra.
Žaizdos — kaip anglys jau apiblėsę...
Rymau pavargęs, vienas, nors dviese —
Aš ir šaltoji aušra...

Eiki šen, drauge! Suglaudę galvas,
Lauksim širdim atvira,
Kad, saulei tekant, nušvistų kalvos,
Ir sužvilgėtų pabudę spalvos,
Krikštolo giesme tyra...

Rymau nutilęs ... Blėsta žarijos.
Grįžta krūtinėn giedra...
Mirga svajonių dausinės gijos.
Rožės liepsnoja. Skamba lelijos.
Varva žemčiūgais aušra...

Tuo ir baigsiu tas kelias pastraipėles apie Mykolo Vaitkaus poetinę kūrybą. Baigiamoji pastaba galėtų būti ir tokia: kiekvieno poeto kūryboje yra sėkmių ir nesėkmių. Skaitytas eilėraštis, vaizgantiškai tariant, yra deimančiukas lietuvių lyrikoje. Ir jis nėra vienintelis šešiose emigracinėse poeto knygose — tokių eilėraščių susidarytų daili rinktinė.

Žmogus kartais gali būti laimingas nelaimėje ir nelaimingas laimės akimirkose. Toks kuriozas, berods, yra ištikęs ir dramaturgą Mykolą Vaitkų. Jis buvo pirmasis Valstybės teatro laureatas

dramos veikalų konkurse, su savo *Žvaigždės dukterim* laimėjęs pirmąją premiją. Teatras jo galvą padabino laurais, bet premijuoto veikalo *Žvaigždės dukters* į sceną neįkėlė. Tai buvo ne tik skaudi skriauda dramos autoriui, bet ir savotiška mįslė, kurios Poetas net ir savo atsiminimuose iki galo neatmezgė.

Gal aš klystu, bet man vaidenasi, kad ano meto mūsų Dramos teatras, daugiausia vertęsis išbandyta klasika, buitinėm ir salioninėm pjesėm, dar nebuvo pajėgus įveikti Vydūno scenos veikalų (visi to meto mėginimai buvo nesėkmingi), pabūgo jis ir Vaitkaus dramos poetiškumo ir simbolizmo.

Patyręs tokią nesėkmę, dramaturgas M. Vaitkus atvėso, dramaturgijos meno su didesniu atsidėjimu nepuoselėjo. Be *Žvaigždės dukters*, jis dar yra sukūręs du scenos veikalus — *Mūsų Vilnius* 1930 m., *Žaibas ir mergaitė* 1936 m. Fantastika, idėjomis, drąsiu poetiniu polėkiu ir dramine sąranga išskirtina *Žvaigždės duktė*, o taip pat *Žaibas ir mergaitė*.

Mykolo Vaitkaus beletristinių darbų vainikas (o ir tų jis paskelbė šešias knygas), kaip man atrodo, yra biblinis *Tvanas*. Tame veikale autorius pasireiškė kaip stiprus ir įmantrus tapytojas batalistas — jo sukurtos masinės veikalo scenos yra didingi paveikslai, spalvingos ir gyvastingumu alsuojančios drobės.

Tačiau šiam Vaitkaus kūriniui nestinga ir kitų meninių dorybių — jame nesunkiai pajuntamas gilus įsijautimas į biblinę tragediją, veikėjų charakteriai tapomi taupiom, bet ryškiom spalvom (pagrindinė veikėja Aninotha savo moteriškomis silpnybėmis atskamba net į mūsų dienas, gal net ir į Vaitkaus biografiją), veikalo pasakojimas sklandus ir intriguojantis, kalba turtinga, išdailinta, stilinga. *Tvanas* yra išverstas į anglų kalbą, kiek teko pastebėti, ir anoje pusėje mūsų namų slenksčio susilaukęs palankių ir teigiamų vertinimų.

Tvaną dar būtų galima vadinti gerai apdorota medžiaga didingam bibliniam filmui. Žydas autorius tokios garbės būtų tikrai sulaukęs. Mes esame neturtingi, neišmokome nusiliedinti auksinio veršio; čia tur būt ir daugelio mūsų nesėkmių pradžia. Žydai, nors Mozė juos už tai barė, iki šiol drąsiai ir organizuotai auksu žaidžia — sėdėdami ant to savo Aukso veršio, jie įjoja į daugelį arenų, ypačiai šio meto Amerikoje. Mes, deja, auksinės galybės neturėjome ir tur būt niekad neturėsime. Veikiausiai dėl to ir M. Vaitkaus *Tvanas* nepasiekė žydriojo ekrano, kur jis būtų galėjęs suspindėti kaip nuostabi pasaka.

Myk. Vaitkaus atsiminimai, kurių jis paskelbė didžiai gausų pluoštą (9 knygos, Nidos išleistos Londone, Anglijoje), susilaukė

didelio pasisekimo visuomenėje. Juose, matyt, buvo įžvelgta ir meninių vertybių, nes Lietuvių rašytojų draugija 1968 m. už atsiminimus kan. Mykolui Vaitkui yra paskyrusi savo metinę literatūros premiją.

Tuo tarpu, iš nuošalesnio kampo į tuos Vaitkaus darbus žvelgiant, gal nesunku būtų sutarti, jog tai yra įdomi, gausi ir vertinga medžiaga mūsų visuomenės ir kultūros istorijai. Ir pats Mykolas Vaitkus, atsiminimus rašydamas, visų pirma tik šį uždavinį turėjo prieš akis. Be abejonės, nėra bloga, kad tuose jo darbuose buvo atrasta ir kitokių vertingų radinių — sviestas duonos juk negadina!

Ir poetinėje kūryboje, ir atsiminimuose kan. Myk. Vaitkus į save ir į kitą žmogų žiūri, kaip į šviesų krislą, kaip į nušvitusią dulkę. Visuose jo darbuose žėri tauri humaniška siela. Tad galėtų kilti kad ir toks klausimas: kas įtakojo, kas įkvėpė tą jo kilnų žmoniškumą? Visų pirma tur būt tai Kristaus į žmones atnešta artimo meilė. Galimas dalykas, kad jį bus paveikę Levo Tolstojaus ir kitų humanistų raštai. Tik man rodosi, kad Mykolas Vaitkus toks gimė, toks gyveno, toks ir mirė — tas žmoniškumas buvo su prigimtimi atsinešta jo asmeninė nuosavybė, jo dvasios taurumas.

Savo atsiminimuose kan. Mykolas Vaitkus paliečia daugelį dalykų — samprotavimų, įvykių ir žmonių. Iš jo nutapytų portretų bene geriausi bus *Keturi ganytojai*. Kiti asmenys pasireiškia tik viename kitame susitikime su autoriumi, tai tik jų paveikslų apmatai, tik vienas kitas ryškus būdo bruožas, viena kita charakteristika, bet vis su geru jausmu ir meile dėstoma (gal daugiau ironijos skirta tik L. Girai).

Atsiminimuose nestinga ir autobiografinių pasisakymų — išryškėja čia ir Mykolas Vaitkus žmogus. Pavyzdžiui, ar daug kas žino, kad jis mėgo chiromantiją? Nors pats iš to savo polinkio šaipėsi, bet atkištus delnus mielai studijuodavo ir, kaip jis pats sakė, raganaudavo ...

Šviesus, besąlygiškai prielankus žvilgsnis į žmogų, mano išmanymu, nevisuomet būna tiesa ir dorybė. Tuo požiūriu ir kan. Mykolo Vaitkaus atsiminimuose yra silpnybių, žinoma, jeigu bus leista tuos jo pagražinimus silpnybėmis vadinti. Kita vertus, ne viską žmogus gali žinoti ir atsiminti. Aplamai rašytojas Vaitkus sutiktų žmonių apibūdinimuose yra įžvalgus, atsargus ir taiklus, betgi buvo ir tokių «atsivėrimų», kurių jis nežinojo. Štai, mažytė iliustracija: kai perskaičiau velionio atsiminimus apie Sofiją Kymantaitę-Čiurlionienę, jaučiausi stiprokai supainiotas — tokia jinai čia dora, skaisti ir kilni! Tiesa, ta moteris turi nuopelnų savo tautai, bet man pačiam teko išgyventi šitokį nemalonų ir

sukrečiantį patyrimą: Lietuvių rašytojų draugiją, išverstą į Lietuvos rašytojų sąjungą, jau tvarkė nerinktas, bet Maskvos emisarų į sostą įkeltas Petras Cvirka. Į vieną tos Sąjungos narių susirinkimą aš buvau pakviestas pakalbėti kolegoms apie operinio libreto formą ir techniką. Pradžioje buvo aptariami kažkokie «bėgamieji reikalai», kurių metu, nuo savo kėdės pakilusi, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė tiesiai ir atvirai išpažino, kad ji eilę metų mėnesinėmis aukomis rėmusi Moprą, t.y., tą nelegalią organizaciją, kuri ardė Lietuvos nepriklausomo gyvenimo pamatus. Tokią ciniška išpažintį išgirdęs, jei tokie nutikimai būtų galimi, tą pačią minutę būčiau su visa kėde nugarmėjęs į Vailokaičio namų rūsį ...

Po kurio laiko, sutikęs kan. Mykolą Vaitkų, prisiminiau jo nutapytą p. Sofijos paveikslą, papasakojau jam tai, ką savo ausimis iš jos lūpų buvau išgirdęs. Kan. Mykolas, tokią naujieną patyręs, regimai nustebo, su atsidėjimu į mane pažvelgė ir tarė: «Argi iš tikro taip galėjo būti? Argi p. Čiurlionienė buvo tokia veidmainiška ir negarbinga? Dieve mano, kokie silpni žmonės mes esame». Taigi, tik tokia nepikta, gal net su užuojautos prieskoniu, buvo kan. Vaitkaus reakcija! Galvoju, tai padeda suprasti ir pateisinti kai kuriuos jo atsiminimų «silpnumus».

Poetas kan. Myk. Vaitkus, kaip darbšti bitė, daug pasidarbavo ir vertimų srityje. Į lietuvių kalbą jis yra išvertęs gausų pluoštą svetimų autorių lyrikos, tris operinius libretus, keletą stambių religinio bei meditacinio pobūdžio veikalų, visų pirma skiriamų dvasiškių sieloms skaidrinti, išvertė jis ir šv. Augustino *Išpažinimus*. Jų vertimas į gimtąją kalbą, berods, ir laikytinas kan. Vaitkaus vertiminių darbų viršūne, nesgi tai veikalas, kuris išlaikė amžių egzaminus, kurio tekstų subtilumai tikrai nėra minkšta duona vertėjui, kuris neabejotinai ir mūsų vertimų biblioteką praturtino. Kiek prisimenu, kai tik šv. Augustino *Išpažinimai* pasirodė knygynų vitrinose, veikalo žinovai ir kritikai tarė, kad vertimo darbas atliktas kruopščiai, rūpestingai ir dailiai.

Kan. Mykolas Vaitkus yra šakotas, didelis, gausiom žiedų spalvom apsirengęs medis. Aš čia anaiptol ne visus jo darbus paminėjau. Ir minėjau daugiau ar mažiau lakoniškom frazėm. Mano darbas tebuvo tik eulogija, o ne Poeto kūrybos studija. Deja, šviesaus, tauraus, humaniško poeto Mykolo Vaitkaus mūsų tarpe jau nebėra, vyriausio žynio šventovėje žiburiai užgeso. Atgulė jis į Putnamo, Conn., lietuvaičių vienuolių kapinaites gal ir netrumpam laikui, bet gal ir ne amžiam. Liko jo darbai, kelios dešimtys

knygų, liudijančių kan. Mykolo Vaitkaus žmogiškąjį nemirtingumą. Reikia tikėti, reikia būti tvirtiems savo tikėjime, kad į Viešpaties dienas ateis žmonės, kurie su priderama nuovoka ir pagarba jo darbus išnagrinės ir aptars ir, jeigu jau niekur kitur, tai nors Žemaitijos Gargžduose, jo niekad nepamirštoje gimtinėje, Amžino grožio, šviesių krislų ir nušvitusių dulkių Poetui pastatys patvarų granito paminklą, jo darbus įterps į tarpą tų mūsų kultūros lobių, kurių negali sunaikinti nei laikas, nei nuolat mūsų kraštą užpuolančių barbarų isterija, neapykanta ir grobuoniški kėslai.

Jonas Aistis ir jo kūryba

> *Visa, kas negrįžtamai pasitraukia — laikas ir žmonės — nusidažo ypatingomis spalvomis. Kai pamanau apie laiką, man gaila jo, ir gaila ne dėl to, kad jisai nebegrįš, bet kad aš jo, rodos, nemačiau. Kai prisimenu žmones — jųjų daugio jau nėra — jaučiuosi kaltas, kad nemokėjau jų tinkamai pažinti ir įvertinti... Jie stovi debesyse žvilgančiais šarvais, plevėsuojančiomis kapomis, ir moja, rodos, man ir sako: «Jonai, palik tas visas smulkmenas, tuos visus niekus, einame!»* (*Apie laiką ir žmones*, 7, 8, 40 psl.).

Taip, mirusių draugų sugundytas (iš tikro — sunkios vėžio ligos sunaikintas), išėjo į aną mistinę Būtį ir poetas Jonas Aistis (1904-1973). Jis dabar, apsisiautęs žėrinčia dangiškąja mantija, žiūri iš didžiojo tolio į mus su gailia šypsena, žiūri ir kalba: « Žaiskit, mano bičiuliai, kalbėkit, jūs gi tikrai dar nežinot, kas jūsų gyvenime yra amžina ir kas tik pradingstanti akimirka »...

Aistis paliko mums įdomių, vertingų, gana intymių bei atvirų pasisakymų apie savo buvusius draugus. Štai tik viena pastraipa, kuria jis bando apibūdinti poetą Kazį Binkį: « Visada gyvas, pilnas taiklaus sąmojo ir žaibinės orientacijos: pradėk tik sakinį, o jis jį nuo pusės nukirs ir pabaigs. Mes visi trys kažkur kažkam pramovėme. Tai susėdome ir norėjome sukerbti naują strategemą. Miškinis, krapštydamas pakaušį, pradėjo nuo preambulės ir šiais žodžiais: « Matai, Kazimierai, jei Dievas nori ką nubausti, tai »... « velnias jam pakiša pusbonkį, » — pabaigė Binkis. Aš nusijuokiau ir tariau, kad jis gimęs dramaturgas. Binkis atšovė: « Tavim, Jasiau, netikiu. Tu man pataikauji: aną kartą sakei — gimęs

diplomatas, šiandien — gimęs dramaturgas, ryt vėl ką nors išsigalvosi »[1].

Kazys Binkis, kol buvo gyvas, visą laiką bendravo su jaunimu, su atkylančiom jaunųjų rašytojų kartom. Toks jis tur būt vienintelis vyresniųjų tarpe anuomet ir tebuvo. Todėl nenuostabu, kad Jonas Aistis jam «pataikavo» — visi mes tada prie Binkio glaudėmės ir stengėmės jam įtikti.

Tačiau to paties laiko draugai, sulipę į neperskiriamą porą kaip dvyniai, buvo Antanas Miškinis ir Jonas Aistis. Štai ką pastarasis pasakoja apie savo bičiulį Antaną: «Matydamas mane daug skaitantį, nutarė ir jis paskaityti: 'Ne, Jonai, taip negalima, turiu ir aš šį tą paskaityti, jaučiu, kad mano eilėsin reikia įsūdyti daugiau filosofijos'. Po poros dienų parsinešė filosofinio turinio knygą, brolio ar kieno kito rekomenduotą, nusiavė batus, išsitiesė lovutėje: 'Bus ji man čia *na son griaduščij* (priešmiegiui), Jonai'. Pasistatė ant krūtinės atskleistą knygą ir, nė pirmo puslapio neperskaitęs, kietai užmigo ir pradėjo knarkti. Ir taip kiekvieną kartą, kai tik jis paimdavo skaityti knygą, bematant pradėdavo 'kruopas virti'. Jam porą kartų pasakiau: 'Tau, Antanai, ši knyga — tikri miego vaistai: vos paimi rankosna ir nuvysti'. Jis į mano ironiją labai nuoširdžiai atsakydavo: 'Nusilakstau per dieną, ir mane miegas ima'. Aš jį nuramindavau savo motinos išmintimi: 'Ką dirbi — vis kitam, o ką pamiegi ar patingi — sau'. Per gerą pusmetį jis tos knygos atskaitė iki 62 puslapio. Savas literatūros naujienas jis daug greičiau perskaitydavo ir daug daugiau, negu aš. Ir kai pagalvoju, iš to nebuvo jo poezijai skriaudos»[2].

Mano susitikimai su poetu Jonu Aisčiu buvo gana gausūs, tik man neteko išgyventi tokių intymių ir spalvingų istorijų, kokias jis papasakojo apie savo draugus. Bet ir aš pamėginsiu duoti pluoštelį atsiminimų, skatinamas įsitikinimo, kad tik kelių asmenų krūvon sudėti «asmeniškumai» gali atkurti apytikrį kito žmogaus išorinį ir dvasinį paveikslą.

Gal pati lemtis, gal geri žmonės taip mano biografiją patvarkė, kad ištisus penkerius metus aš buvau iškritęs iš mūsų literatūrinio gyvenimo, kuris tuomet stambiom puokštėm, tirštom spalvom, viltinga sparta pradėjo pražysti ir šviesti. Kai 1927 m. iškeliavau Italijon studijuoti, palikau beprasikalantį vieną kitą jauną ir drovų poezijos diegelį, o kai po penkerių metų grįžau į Kauną, tai, neminint eilės kitų pavardžių, jau buvo aptariami ir

[1] *Apie laiką ir žmones*, 33 psl.
[2] Ten pat, 61 psl.

apšnekami nemenko populiarumo susilaukę trys poetai — Jonas Kossu-Aleksandravičius, Bernardas Brazdžionis ir Antanas Miškinis. Man teko stipriai pasipurtyti, su atsidėjimu naujoje aplinkoje pasidairyti, kad galėčiau nors apgraibom susivokti, kur aš pats dabar esmi ...

Gal po vienerių, gal po dvejų metų, man jau namie pakankamai apšilus, poetą Joną sutikau Palangoje bevasarojantį. Mudu jau buvom pažįstami, ne vieną kartą Kaune susitikę Binkio jaunimo būryje, bet toji pažintis dar nešildė nei artimesniu ryšiu, nei draugyste. Tad, sutikęs jį giedrią dieną ant marių kranto, iš karto pakviečiau mane aplankyti, drauge papietauti, pušynėlio pavėsyje atsivėdinti. Amžiaus riba tarp mudviejų buvo sunkiai beįžiūrima, tik aš per anksti buvau išbėgęs į literatūros laukus, dėl to Aisčio karta mane traktavo kaip kažkokį vyresnįjį puskarininkį.

Poetas Jonas Kossu-Aleksandravičius (taip jis tada vadinosi), kažkur pro mane žemėn žiūrėdamas, kvietimą priėmė be entuziazmo, lyg nenorom. Tačiau sutartą valandą aš pamačiau jį besukantį į Palangos naujakurio sodybą (tokia anuo metu ji ir buvo, toji sodyba). Stengiausi aš jį gražiai vaišinti, bet jis mažai valgė ir dar mažiau gėrė, stengiausi kalbinti, įtraukti į vieną ar kitą temą, bet taip jau nelemtai atsitiko, kad visą popietę beveik tik aš vienas ir tekalbėjau — Jonas buvo apsidengęs kažkokiu neprakalamu šarvu.

Jis buvo mažo trapaus ūgio, kuklus, drovus, greit raustantis, regimai nekalbus, kaip man tada pasirodė — išgyvenantis sunkią ir skausmingą asmeninę dramą. Deja, man tos dramos mįslė atsimezgė negreit — tik tuomet, kai perskaičiau jo knygą *Apie laiką ir žmones*. Pasirodo, 1934-1936 m. laikotarpyje Jonas labai skaudžiai išgyveno draugystės lūžį su Petru Juodeliu, kuris jo talento atsiskleidimui ir brandinimui turėjo reikšmingą poveikį. Tai tokis anuomet ir susiklostė man Aisčio paveikslas: išorinio, to kūninio grožio prigimtis jam buvo šykščiai pašykštėjusi, tik iš jo akių švietė tauri, dora, jausminga ir kenčianti asmenybė.

Ar tada man pasisekė mudviejų santykius sušildyti ir bičiulystę įžiebti? Tur būt, šiek tiek pasisekė, nes kiti susitikimai jau būdavo jaukesni, šiltesni, draugiškesni, tik jau retai kada buvo intymūs — tuose susitikimuose dalyvaudavo kuris nors mudviejų bendras pažįstamas ar draugas — Kazys Binkis, Antanas Rimydis ar Antanas Miškinis (o kartais ir visi kartu). Daug šilčiau susiglaudėm, kai abu atsidūrėme nesavanoriškoje emigracijoje.

Žmogus tačiau nėra tik viena pinigo ar auksinio medalio pusė. Ilgainiui Joną Aistį aš pažinau kaip visai kitokio būdo vyrą — kalbų, sąmojingą, gerą pasakotoją, eruditą, mielą rimtame pašnekesyje ir juokdaryboje, nebėgantį vienatvėn iš bičiulių būrio, neatstumiantį degtinės stiklo, anaiptol nesidangstantį tais šarvais, kurių aš nepajėgiau pralaužti Palangoje. Tokiomis atsivėrimo valandomis jis būdavo savim pasitikintis, drąsiai reikšdavo savo nuomones, mėgdavo pasakoti savo asmeniškų išgyvenimų istorijas, kurios kartais būdavo graudžios, o kartais smagios ir juokingos. Tačiau tai nebuvo stebuklinga metamorfozė, kuri iš pagrindų būtų pakeitusi poeto Aisčio būdą. Ir vėliausiomis dienomis atkildavo valandų, kada jis nugrimzdavo į tą uždarą vidinę būseną, kurią aš pažinau Baltijos pakrantėje.

Ir reikia tai paliudyti, nes tie du Aisčio paveikslai buvo gyvi, patrauklūs, natūralūs, jie kaitaliojosi mūsų akivaizdoje kaip šviesa ir tamsa, kaip du prieštaringi kontrastai. Toks Jonas buvo, toks jis išėjo ir į amžinybę.

Poetas Jonas Aistis, be jokios abejonės, yra krikščioniškosios kultūros rašytojas. Tačiau, jei norėtumėme konkrečiai aptarti jo pasaulėžiūrą, berods, nebūtų lengvas dalykas. Lietuvoje, labai artimai draugaudamas su Petru Juodeliu, turėjusiu lemtingos įtakos jo kūrybai, Kaziu Binkiu, Antanu Rimydžiu ir broliais Miškiniais (ypač pastaraisiais dviem), jis buvo laikomas artimu vidurio srovei, to meto pozicijai. Pavyzdžiui, kai kieno aiškinimai ar įtarimai, kad Jono Aisčio populiarioji baladė *Karaliaus šuo* yra jo opozicinių nusiteikimų apraiška, yra netiesa. Pats autorius baladės atsiradimą taip aiškina (kaip žinom, ji buvo parašyta įtakoje to įspūdžio, kurį Poetas išgyveno, pamatęs atentatininkų nužudyto kap. Gudyno laidotuves): « Gaila man buvo aukos: su jo broliu mokiausi vienoje mokykloje, iš matymo pažinojau jį patį ir jo tėvus — visus šaunius lietuvius. Eilės ne jam buvo skirtos, bet karaliams ir tarnams... Kalbu ne kaip pilietis, kaip menininkas apie tuos laikus ir visai nuoširdžiai tvirtinu, kad man laisvės buvo gana...: man nieks tos baladės nedraudė skelbti ir viešai skaityti »[3].

Manding, Aisčio baladė apie *Karaliaus šunį* savo idėja, savo mintimi yra žymiai visuotinesnio pobūdžio kūrinys, spindintis polėkio skaidrumu ir paprastumu, anaiptol tai ne opozicinė aktualija. Gerai, kad pats autorius tuo klausimu mums paliko savo išpažinimą.

Vėl atsigrįžus į Velionio pasaulėžiūrą, labai trumpai gal būtų

---

[3] Ten pat, 71-72 psl.

galima ją taip apibūdinti: Dievo išpažinimas, lietuvių tautos meilė, betarpinė ir besąlyginė jos laisvė ir ... poezija.

Jonas Aistis, truputį vaizdingiau tariant, pats savo talentą perskėlė į dvi dalis — jis buvo poetas, o taip pat kultūrinis ir visuomeninis publicistas. Kaip poetas jis nežėrė eilių « iš gausybės rago », daugiau sielojosi jų forma ir menu, o ne knygos puslapių gausa. Štai jo lyrikos rinkiniai: *Eilėraščiai* (1932), *Imago mortis* (1933), *Intymios giesmės* (1935), *Užgesę chimeros akys* (1937), *Poezija* (1940), *Be tėvynės brangios* (1942), *Nemuno ilgesys* (1947), *Pilnatis* (1948), *Sesuo buitis* (1951), *Kristaliniame karste* (1957), *Poezija* (1961, 412 psl. leidinys, apimąs visus iki tų metų velionio sukurtus eilėraščius).

Aisčio raštai buvo pagerbti trim premijom: 1937 m. jis gavo Lietuvos Valstybinę literatūros premiją už lyrikos rinkinį *Užgesę chimeros akys*, 1951 jam paskirta *Aidų* žurnalo premija už rinkinį *Sesuo buitis*, 1954 m. jo atsiminimų knyga *Apie laiką ir žmones* laimėjo V. Krėvės vardo premiją.

Jei kada nors bus sudaryta Jono Aisčio raštų bibliografija ir biobibliografija, jei pagal tų darbų nuorodas pavartysime senus leidinius — atrasime gana gausų kiekį teigiamų ir net liaupsinančių pasisakymų apie jo poetinę kūrybą, rasime pačius svarbiausius to meto dokumentus — objektyvius ir kartais gan įžvalgius jo poetinių darbų aptarimus. Jis yra vienas tų retų mūsų poetų, gal tik su skaidriu žiburiu teatrandamų, kurio poezija aštrios ir niekinančios kritikos dar nebuvo sulaukusi (išskyrus patriotiką, iš kurios buvo bandyta pasišaipyti).

Juozas Keliuotis 1938 m. *Naujojoje Romuvoje* apie Aistį taip kalbėjo: « J. Kossu-Aleksandravičius iš karto iškilo ir pirmu savo eilėraščių rinkiniu (1932) pasidarė vienas geriausių mūsų poetų. Tas jo nesulaikė vietoje, neužmigdė lauruose, bet tik paskatino toliau eiti rastuoju savo kūrybos keliu. Ir štai per šešerius metus išėjo keturios jo lyrikos knygos. Visos jos vertingos, įdomios ir svarios. Jų eilėraščiai pasižymi meistriška forma. Jie turi pavidalą tyrosios poezijos, kuri nieko neskelbia, nieko nemokina ir niekuo negrasina, kuri spindi nuostabiu grožiu ».

Na, o Antanas Vaičiulaitis netgi taip aiškina: « Iš dabarties rašytojų Jonas Aistis dėl savo poezijos eleginio pobūdžio bei tikrumo, o taip pat tautos misijos sąmonės yra visuotiniausiai savo tautiečių priimtas... Ir taip Jono Aisčio lyrika guli ne ' kristaliniame karste ', o savo giminės širdyje »[4].

---

[4] A. VAIČIULAITIS, *Lietuvių literatūra svetur*, 30 psl.

Pats Jonas Aistis, išpažindamas, kad jo kūrybinis siekis buvo atvirumas, nuoširdumas, aiškumas ir paprastumas, apie savo raštų kritiką štai ką sako: ... «recenzentai kartojo tai, ką jau dešimtį kartų apie mane buvo rašę. Keista, net artimi draugai iš to bendro šablono neišėjo, nors jiems tuos dalykus pats aiškinau»[5]. Taigi, kaip atrodo, Aistis savo poezijos kritika, kuri niekad rūsčiai ir piktai neprasižiojo, nebuvo sužavėtas, nes ji ... neįžvelgė būdingų ir esminių jo kūrybos bruožų.

Vincas Mykolaitis-Putinas, kalbėdamas apie poezijos meną aplamai, mums paliko šitokių minčių: «Poetas, jeigu jis yra vertas to vardo, duodamas poezijos formą, rasdamas menišką išraišką tegu ir intymiausiems, asmeniškiausiems savo išgyvenimams, tuo pačiu juos suvisuotina, padaro bendrai galiojančius, sugestyvius, visiems įdomius, žodžiu, bendrai žmogiškus. Meniškoje lyrinio kūrinio išraiškoje išdyla asmeniškumo žymės, o lieka tik jaučiamas išgyvenimo stiprumas, ypatinga dvasinė šilima, nuotaika, gyvybe plazdąs prasmingas vaizdas. Iš to jau aiškėja ir visuomeninė tokios lyrikos reikšmė, kaip vienos iš žmonių bendravimo formos, kaip vienos socialinės jungties. Ši reikšmė pasidarys dar suprantamesnė, kai prisiminsime, kad ir intymiausi poeto prityrimai bei išgyvenimai turi ir objektyvias priežastis, kurios vėl gali būti būdingos tam tikrai epochai arba tam tikram visuomenės sluoksniui»[6].

Nors tai yra bendras Putino žvilgsnis į poezijos meną, taikomas ne kuriam nors konkrečiam poetui, jis ypačiai tinka Jono Aisčio poetinei kūrybai apibūdinti bei suprasti. Vadinasi, kaip tos nuomonės čia besikryžiuotų, Ant. Vaičiulaitis yra teisingas — Jonas Aistis savo tautoje iš tikro yra visuotiniausiai mylimas (nuo savęs pridėčiau — panašios meilės yra susilaukęs ir poetas Bernardas Brazdžionis). Ir tur būt tik dėl to, kad Aisčio poetinė kūryba, nors savo esminiais klodais ir labai asmeniška, ėjo su laiku ir žmonių nuotaikomis, yra nuoširdi, atvira, paprasta, neapkrauta galvosūkiais ir mįslėmis, tikrai meniška. Žinoma, tą opiniją lėmė dar ir ta aplinkybė, kad jis visą amžių turėjo gana gausų būrį tikrų, ištikimų gerbėjų ir draugų, pats taip pat «nelipo kitiem ant apivarų», į kitų darbus stengėsi žvelgti jautriai ir žmogiškai.

Dar maža teturime rašytojų, kurie plačiau, atviriau ir išsamiau bandytų pašnekėti apie savo kūrybinį darbą. Poetas Jonas Aistis ir čia išsiskyrė iš kitų tarpo — savo apybraižų knygoje jis

---

[5] AISTIS, *Apie laiką ir žmones*, 204 psl.

[6] V. MYKOLAITIS-PUTINAS, *Raštai*, VIII t., 356-357 psl.

paskelbė rašinį *Poesis et veritas* (*Poezija ir tiesa*) [7], tuo darbu visuomenei, ypač poezijos meno mylėtojui, plačiai atverdamas duris į savo laboratoriją. Tame savo rašinyje velionis Poetas vaizdžiai pasakoja apie kūrybinio darbo procesą, apie kiekvienam rašytojui privalomą erudiciją, apie savo eilių tematiką, kurios šaltiniai esą senelio ir tėvų pasakojimai, lietuvių liaudies būdingi ir vaizdingi posakiai, ypačiai gi nepamirštami gamtos vaizdai gimtajame krašte. Visa tai ir padarę jį poezijos kūrėju.

Reikšminga ir įdomi, man regis, yra ši Aisčio pasisakymo pastraipa: «poetas turi tobulai pažinti tą kalbą, kuria rašo, nes jis ją turi kurti, ir čia buvo mano didžiausia nelaimė, nes aš savo kalbos gerai nemoku, o argi galima įsivaizduoti amatininką, kuris nenusimano apie įrankius ir medžiagą. Rūgodavau ant kalbininkų, kad mes vis neturime nei doros gramatikos, nei pakenčiamo žodyno, tų dviejų neatskiriamų poeto draugų» [8].

Teisybė, jei šios išpažinties autoriaus poetinę kūrybą kalbiniu požiūriu lygintumėme net su žymiai vyresnio ir dargi žemaičio Mykolo Vaitkaus kūryba, nesunkiai pastebėtumėme, kad Aistis daug dažniau naudojasi *licentia poetica* privilegijomis. Tai yra lyg ir paradoksas jo kūryboje. Gimęs tame Lietuvos kampe (Aukštojoje Panemunėje), kur žmonės kalba gana gryna, taisyklinga ir gerai kirčiuojamų žodžių kalba, Aistis lyg ir būtų nuslydęs nuo savo tarmės taisyklingumo žodžių kirčiavimo srityje. Žinoma nuslydęs tik viename kitame eilėraštyje, vienoje kitoje eilėraščio strofoje, ne taip jau be galo ir be krašto.

Tačiau, ar tai galėtumėme vadinti kalbos nemokėjimu? Šiek tiek problemą pažindamas, aš tarčiau, kad bendrinės kalbos kirčiavimo nepaisymas ano meto poezijoje buvo lyg ir mada, gal net užsikrėtimas kitų silpnybėmis. Nekalbant apie tai, kad lietuvių kalbos kirčio mokslas ir iki šiol tebėra per mažai tepažinta ir išieškota giria (tuose baruose daugiausia yra nuveikęs dr. Pr. Skardžius), šiaip ar taip mes, jaunesnieji, mokėmės iš vyresniųjų, mūsų žvilgsniai buvo įsmeigti į ano meto poezijos žvaigždes, ypač į Vincą Mykolaitį-Putiną, Kazį Binkį, Faustą Kiršą ir Balį Sruogą. Išskyrus Putino pagirtiną kirčiavimą, kiti trys buvo aukštaičiai, savo kūryboje gausiai vartojo tarminius žodžių kirčius, kalbininkus net blusininkais išvadino už kabinėjimąsi prie jų rašto kalbos. Toji mada, netgi tas išdidumas, negalėjo neužkrėsti ir jaunesniųjų dainių.

Man tad ir lieka neaišku, už ką Jonas Aistis taip skaudžiai

---

[7] J. Aistis, *Apie laiką ir žmones*, 185-217 psl.
[8] Ten pat, 188 psl.

save nuplakė. Lietuvių kalbą jis mokėjo, be klaidų naudojosi jos formomis, jautė kalbos dvasią ir muziką, pažino ir jos žodyninio turto gausą, kurios į vieno žmogaus galvą tikrai neįmanoma sutalpinti. Tiesa, kalbinių vargų anuo metu buvo nemaža, faktiškai tik tuomet pradėta bendrinę kalbą sparčiau kurti, ugdyti ir švarinti, bet mažas būrelis kalbininkų prarasto laiko taip pat negalėjo įveikti, per porą dešimtmečių senas ir gilias žaizdas užgydyti. Tad minėta Aisčio «išpažintis», kaip man regis, tėra tik Poeto pasisakymo maniera ar poza.

Jono Aisčio poetinė kūryba, kaip jau tarta, kontroversijų iki šiol dar niekad nebuvo sukėlusi, tame sode audros nesiautėjo, medžių nelaužė, sodo savininko širdies nevirkdė. Toks pat teigimas būtų kontroversija, jei mes jį taikytumėme Aisčio kultūrinei ir visuomeninei publicistikai, kai kuriems jo pasisakymams bei apybraižoms.

Šioje rašto srityje velionis Poetas mums yra palikęs tris knygas, kuriu ir vardus prisiminkime: *Dievai ir smūtkeliai* (1935), *Apie laiką ir žmones* (1954), *Milfordo gatvės elegijos* (? 1968). Čia ir yra tie jo darbai, plius dar gausus pluoštas periodikoje pabirusių straipsnių, kurie visuotinio tautos pripažinimo nelaimėjo.

Tiesa, apybraižose *Apie laiką ir žmones* jis yra nutapęs itin gražius ir spalvingus savo artimiausių ir mylimiausių žmonių portretus (Kazys Binkis, Petras Juodelis, Antanas Miškinis, Jurgis Savickis). Tų apybraižų dorybė — autoriaus atvirumas, net ir savo mylimų žmonių silpnybių čia jis į pudruotus vystyklus nevysto, o tai mūsuose, deja, dar nėra įprasta ir priimta.

Bet prisiminkim nors vieną kitą atvejį, išsiliejusį į susikirtimus ir į prieštaringas nuomones, nubangavusias aštrokų ginčų bangomis. Pirmasis Jono Aisčio aštrus susikirtimas, tesulaukęs tik mažo kiekio užtarėjų ir pritarėjų, buvo jo ginčas su prof. J. Balčikoniu. Byla į viešumą iškilo dėl Jono nelaimingos pavardės. Mat, buvo laikas, kada Poetas bandė save kildinti iš kažkurio ten totorių chano giminės (man rodosi, kad tą gandą apie jo chanišką kilmę sugalvojo Aisčio artimi draugai), todėl, eidamas į žmones su pirmąja poezijos knyga, ir pasivadino Kossu-Aleksandravičium (gimė tik Aleksandravičium).

Ką ir besakyt, tai skambėjo gana egzotiškai! Tačiau prof. J. Balčikonis, besirūpindamas lietuvių kalbos švara ir tiesa, iš tos griozdiškos pavardės pasišaipė: girdi, koks ten Kossu, kalvio vaikas, tai kuosa! Gal tai ir nebuvo elegantiška pastaba, bet ir jaunas poetas vyresniam profesoriui atsikirto nemažiau slidžia «elegancija», beaiškindamas Balčikonio pavardės kilmę. Be to, prie savo

aiškinimo Jonas prikergė dar ir tokį šmaikštų pasigyrimą: pavardės priesagą « Kossu » sudaro pirmosios vardų raidės penkių merginų, kurias jisai mylėjo ... Berods, nedera abejoti, maždaug 30-ties metų vyrui savo rinkinyje turėti penkias merginas gal yra ir gana apčiuopiama prabanga, kuria galima net ir viešai pasigirti! Tačiau, kiek aš tas Jono « sėkmes » pažįstu, nelengva jam buvo mylimų merginų rinkinius sudarinėti. Šiame buvimo krante jis nebuvo perdaug drąsus ir veiklus, berods, yra išgyvenęs daug daugiau nesėkmių, negu laimės akimirkų.

Lemtinga moteris Jono Aisčio gyvenime buvo Aldona Grajauskaitė, dramatiškomis aplinkybėmis pokario metais tapusi jo žmona. Galima tarti, tai yra Beatričės ir Dantės Alighieri išgyvenimų spalvinga replika, atkilusi į šiaurės kraštą, Lietuvą. Aldona buvo giliai ir aistringai įsimylėjusi Aisčio poeziją, asmeniškai jo nepažindama. Gi Jonas, prieš kelionę Prancūzijon, buvo su ja prasilenkęs Daukanto gatvėje, Kaune, ir nuo tos dienos nepajėgęs jos pamiršti. Tuoj po II pasaulinio karo jie vienas kitą surado, Aldona išvyko Paryžiun ir ten už Jono ištekėjo. Manding, šioje istorijoje ir slypi « Kossu » penkių raidžių prasmė ir tiesa, o ginče su prof. Balčikoniu ištartas pasigyrimas tebuvo tik ironiškas ir linksmas jauno poeto šūktelėjimas.

Įdomu tai, kad šioje byloje yra vienas ypačiai būdingas dalykas, atskleidžiantis mūsų Poeto būdą: pasirodo, jis buvo labai jautrus bei kritiškas ir sau pačiam. Nepaisydamas, kad dar neseniai prof. Balčikoniui prieštaravo, netrukus jis pasivadino Kuosa-Aleksandriškiu, o jau Amerikoje 1952 m. įsipilietino tik kaip Jonas Aistis. Argi nepagirtina žmogaus dvasia, kuri pajėgia savo klaidoje neįšalti? Mane stebina, kartais tiesiog įžeidžia tie mūsų tautiečiai, kurie iki šiol nesugeba nusikratyti atneštinių ir griozdiškų pavalkų, tų vergo pančių, kuriuos mums užkorė svetimi lietuviškų pavardžių darkytojai. Rašto žmonės pirmieji turėtų pajusti sugadintų pavardžių prastą skonį, bet, deja, nemažas būrys rašytojų dar vis tebėra « sentikiai »: « evičiai », « inskai » ir « auskai ». Jonas Aistis čia yra šviesi ir tauri išimtis.

Milfordo gatvės elegijose, kalbėdamas apie lėlius, prisitaikėlius ir pataikūnus, kurie tučtuojau puolė į ruso okupanto glėbį, Jonas Aistis mini ir prof. Steponą Kolupailą, kaip lėlį, komunistinių leidinių redaktorių ir agitatorių, stato jį į vieną gretą su Liudu Gira [9]. Neteko perdaug nustebti, kai veikiai prieš šitokias *Elegijų* autoriaus reveliacijas spaudoje iškilo protestai.

[9] J. Aistis, *Milfordo gatvės elegijos*, 117 psl.

Iš tikro, tuo metu, kai Lietuvą užgriuvo žiaurūs įvykiai, Aistis gyveno Prancūzijoje, savo akimis tų įvykių nematė, tad ir kai kurie jo sprendimai apie tų dienų žmones yra tikrai neatsargūs. Prof. Step. Kolupaila, tarptautinio garso mokslininkas, jei ir turėjo ką nors veikti, tai prieš jo akis tebuvo tik vienas tikslas — kuo nors ir kaip nors padėti savo kraštui ir jo žmonėms. Profesorius jokiu atveju negretintinas su nusigiedojusiu *Dul-dul-dūdelės* autorium. [10].

Kontroversiška yra Jono Aisčio pažiūra, paskelbta tose pačiose *Elegijose*, ir apie dabartinius literatūros talentus Lietuvoje. Girdi, « 1940-1968 metų laiko tarpas nedavė dar nei Cvirkos, nei Nėries lygio rašytojo » [11]. Atvirkščiai, ne tik davė, bet ir dribtelėjo! Rusų aneksuotoje Lietuvoje, be ten likusios vyresniųjų rašytojų kartos, jau kuris laikas reiškiasi gausus būrys literatūros talentų, nėra taip lengva net jų atranką padaryti, tad suminėsiu tik vieną kitą: Janina Degutytė, Judita Vaičiūnaitė, Ramutė Skučaitė, Justinas Marcinkevičius, Eduardas Mieželaitis, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis, Sigitas Geda, Marcelijus Martinaitis, Jonas Strielkūnas, Antanas Drilinga, Juozas Nekrošius, Mykolas Sluckis, Jonas Avyžius, Jonas Mikelinskas, Alfonsas Bieliauskas, Pranas Treinys, Kazys Saja, Vytautas Petkevičius, Vytautas Bubnys ir kiti.

Tačiau ten, kur Jonas Aistis kalba apie kūrybinio darbo sąlygas ir galimas to darbo kryptis šio meto Lietuvoje, jo samprotavimai yra konstruktyvūs, įdomūs, vertingi.

Bene pati didžiausia kontroversija, ne vienam šiurpu nuriedėjusi per nugarą, buvo Jono Aisčio įtaigojimai (paskelbti, berods, *Draugo* kultūriniame priede), ką turėtumėme veikti, kai Lietuva bus išlaisvinta. Ten jis mirties bausmę ištarė visiems aneksuoto krašto lietuviams pareigonims, pradedant viršūnėmis, baigiant kolūkio pirmininku. Atsimenu, net man, negreit į pasipiktinimą puolančiam žemaičiui, tas Jono bausmingumas sukėlė spiečių klausimų: argi maža mūsų tautos sunaikino lenkai, argi ne jie nulaužė amžius klestėjusią lietuvių tautos viršūnę? Ar maža mūsų giminių iššudė vokiečiai, ar maža cariniai ir komunistiniai rusai? Jei visų aukų kaulus pajėgtumėme surasti ir atkasti — jų būtų milijonai! Argi lemtis dar būtų mums uždėjusi pareigą ir savo tarpe naikintis?!

Aistis nebūtų buvęs Aistis — gana greitai jis pajuto, kad jo

---

[10] Šią nuomonę faktais paremia dr. J. Gimbuto ir J. V. Danio rašyta ir redaguota monografija *Kolupaila*, Chicaga 1974, 461 psl.

[11] J. Aistis, *Milfordo gatvės elegijos* 189 psl.

šūvis — neapdairi pompastika, tad minėtą nuomonę pradėjo švelninti, bet, jei neklystu, visiškai jos atšaukti nespėjo.

Mano išmanymu, Jono Aisčio *Milfordo gatvės elegijos* — tai giesmė Lietuvai, tai mūsų šios dienos rūpesčiai. Tose knygose yra daug įdomių minčių, samprotavimų, tikėjimo ir vilties, įtaigojimų, mokymų ir pamokymų. Tai veikalas, kuris iš karto turėjo pelnyti mūsų politikų ir veikėjų dėmesį, nors viena kita jo pastraipa galėtų būti mįslinga.

Pacituosiu nors porą pastraipėlių, kurių pirmoji — apie partizanų kovas Lietuvoje: «Manau, kad labai ilgai neteks laukti, kai mes turėsime apypilnius skaičius iš partizaninio karo ir atsparos. Pavarčius porą leidinėlių, kurie turi pretenzijų į dokumentaciją, pritrenkė įspūdis, kad aukų grynai rusiškomis pavardėmis labai nedaug... Žinote, jei reikėjo paaukoti devyniasdešimt aštuonis lietuvius, kad kristų pora rusų, tai rezultatai daugiau negu skurdūs, tai baisūs rezultatai. Čia taisyklė gali būti tiktai viena: būkime ne taupūs, o šykštūs, kai reikalas liečia lietuvišką kraują. Tauta esmėje nėra kas kita, kaip tiktai tautiečiai; kai jų nebus, ir tautos nebus» [12].

Ir štai Aisčio žvilgsnis į rytojų: «Man mano tautos istorija yra įspėjimas, kad ji, kaip kiškis, turi ir miegot atsimerkusi, turi ir miege būti pasiruošusi išganingam šuoliui. Vargas jai, jei ji, atėjus likiminei valandai, bus užsimerkusi ir jei, įvykių pažadintai, reikės akis krapštyti ir galvoti, kas čia aplinkui dedasi» [13].

Žinoma, tai ne filosofo bylojimas, tai tik lyriko jausminga kalba. Tačiau tos kalbos mintys toli siekia, plačius tautos gyvenimo barus aprėpia, į likiminius podirvius smelkiasi. Argi tai būtų beprasmiai žodžiai, ne pavojaus trimito liepsnojimai? Atvirai šnekant, aš bijau, kad toji kalba nebus išgirsta ir suprasta, kaip jau ne vieną kartą mūsų tautos istorijoj yra atsitikę (pavyzdžiui, kai nebuvo išgirstas kan. Mikalojaus Daukšos šauksmas XVI-XVII a. sąvartoje), nes, bent tuo tarpu, nėra net mažiausio ženklo, kad Jono Aisčio *Elegijos* vienu ar kitu būdu atsilieptų mūsų gyvenime ir mūsų veikimuose. Iš tikro gi, jeigu mes tikime jo poezija, derėtų patikėti ir jo *Elegijų* mintimis, kurių daugumai nestinga tyro patriotinio rūpesčio ir jausmo, nestinga ir gilaus įsijautimo į lietuvių tautos amžinąsias problemas.

Jono Aisčio publicistika, mėginusi aprėpti lietuvių tautos kultūrinio ir visuomeninio darbo plačius laukus, jos istorijos vingius ir lemtį, taip pat yra asmeniška, kaip ir jo poezija. Toje publi-

[12] Ten pat, 57-58 psl.
[13] Ten pat, 169 psl.

cistikoje, surinktoje į vieną krūvą, be abejonės, rasim ir autoriaus prieštaravimų sau pačiam. Savaime aišku, visa tai yra medžiaga atskirai studijai.

Prabėgomis stabtelėjome prie Jono Aisčio kaip žmogaus, poeto ir publicisto. Tačiau, gyvendamas šiame prieštaravimų, neramumų ir nužmogėjimų amžiuje, jis dar buvo Lietuvos Žemės banko tarnautojas, studentas, aukštuosius mokslus baigęs Prancūzijoje, dirbęs prancūzų archyvuose, profesoriavęs Marianapolio kolegijoje, gyvenimą baigęs kaip bibliotekininkas Washingtone, D.C. Neabejoju, kad sutarsim, jog tų «amatų» viršūnėje stovi p o e t a s Jonas Aistis.

Kai 1973.VI.13 jis mirė, su jautriu įsigilinimu bei dalyko pažinimu, taikliai ir prasmingai velionio poetinę kūrybą savo *Raudoje* aptarė Bronys Raila: «Tokiais žiogelių menueto šokiais, čiobrelių ir pienių verkimais, radastom šiurenančiu vėjeliu, padrikusiu rūku vakarais, pamirštom Lorelei pasakom, skausmingu meilių ir chrizantemų alsavimais, sielvartais ir sopuliais, įstabiom tylom, graudžiais šilų ošimais, legendom ir padavimais, ar net karališko šuns, «geriausio iš šunų», šermenimis, — tokiais jautriais, kai kada patetiškais, diminutyviškais, pačiais subtiliausiais motyvais bei įvaizdžiais Aistis pirmas mūsų literatūroj surado asmeniškos poezijos estetines gelmes, ligi tol nebūtas mūsų lyrikoje, nelengvai pasiekiamas, dar sunkiau pralenkiamas, jeigu išvis kam tatai pavyktų. Ir įstabiausia, kad tos visos trapios voratinklio gijos, miežių varpos, beržų raudojimai, gervės, čiobreliai, žiogeliai, žibutės ir purienos, tasai heiniškas *Ich weiss nicht, was soll es bedeuten*, ar tas tolumoje pajustas geliantis gimtinės ilgesys, prancūziškasis *Mal du pays*, jam yra be galo svarbūs, labai reikšmingi, labai dideli dalykai. Tokie svarbūs ir tokie dideli, kad ir mes, prašalaičiai, neatsispiriam poetui, pradedam žavėtis ir su juo kartu tikėti.

Kas bus daugiau tyrinėjęs ir suvokęs žodinės kūrybos prigimtį ir kriterijus, pagal kuriuos literatūros kūriniai nusipelno laimę išlikti ilgiau ar amžinai, toks be ilgų ginčų sutiks, jog intymioji Aisčio poezija, išgrįsta labai savitu stiliumi, rafinuotos formos ir gražios kalbos talentu, ilgai stovės už varį kietesniu ir nerūdyjančiu jo kūrybos paminklu. Nežiūrint, kiek tėviškės veidą «keistų jos priešai ir laikai», jokios cenzūros neužsmaugs jos ir tėvynėje. Jis ten bus daugelio žinomas ... kaip įstabus meistras».

Pažėręs vieną kitą žiupsnį daugiau ar mažiau spalvotų akmenėlių, pamėginęs iš tų akmenėlių sudėlioti mozaikinį Jono Aisčio portretą, gal perdaug ir nesuklysiu tardamas: jis buvo didis mūsų

tautos dainius, drąsus, įžvalgus, erudicija spindintis, nors gal ir ne kiekvienu atveju atsargus, mūsų tautinių ir kultūrinių problemų kėlėjas publicistas, šaunus žmogus, taurus lietuvis.

Tegu poeto Jono Aisčio vardas ir darbai amžius gyvena lietuvių tautos meilėje ir garbėje!

STASYS SANTVARAS

FOOTPRINTS OF POETS PASSED AWAY

by

STASYS SANTVARAS

(*Summary*)

Maironis (1862-1932), the poet of the Lithuanian national reawakening, in a way forms the watershed between older and modern Lithuanian letters. Two writers of the post-Maironis generation are Mykolas Vaitkus (1883-1973) and Jonas Aistis (1904-1973); both died recently, in the same year: Vaitkus in Providence, R. I., and Aistis in Washington, D.C.

The essay at hand is in the nature of a eulogy, celebrating the two deceased writers as persons and as creators, highlighting some of the more characteristic features of their personality and creativity.

Vaitkus is shown to have been a man of exceptional industriousness, his temperament and style being those of an aristocrat. His verse represents an efflorescence of estheticism in Lithuanian literature. He is also important as a playwright, whose *Žvaigždės duktė* (Daughter of the Star) won the top prize in a Lithuanian State Drama Theater competition. Among his prose works, the Biblical novel *Tvanas* (The Deluge), which has been translated into English, is his outstanding achievement. Vaitkus himself has translated a number of works into Lithuanian, including St. Augustine's *Confessions*. Popular are his memoirs, published in nine volumes by Nida Press in London and containing a wealth of material, of value for an understanding of Lithuanian social and cultural history. He was awarded the Annual Lithuanian Writers' Association Prize for 1968 for these memoirs. In general, the author of this essay holds that the work of Mykolas Vaitkus is highly significant as regards the growth of Lithuanian literature.

Jonas Aistis is a child of independent Lithuania, a laureate of its coveted State Prize in literature, who crowned his formal education with a Ph. D. in linguistics earned in France. When Soviet Russia annexed Lithuania (1940), he remained in the West, arriving in the United States in 1946.

Jonas Aistis was a colorful personality, a man of contrasting moods, a great poetic talent. Besides his own creative output, he was responsible for editing anthologies of verse, works of deceased authors, and

songs of Lithuanian freedom fighters from the period of 1944 to 1952. In the view of critic Antanas Vaičiulaitis, Jonas Aistis was at one time his countrymen's most beloved poet. His poems are distinguished by lyricism, sorrowfulness, purity of personal experience, subtlety, simplicity, and elegance of form.

Dr. Jonas Aistis also asserted himself as an essayist on cultural and social topics. His work in this genre is represented by three book-length volumes and a host of articles in the periodical press. The present writer observes that Aistis' essays are replete with controversy and contradiction. But they must be seen for what they are — supremely personal in no less intense a way than his poetry. In them Aistis raises a variety of Lithuanian cultural, social, and existential problems. Here again his pen glistens with erudition, deep immersion into the object of discussion, and a fine style.

KETURI MŪSŲ NAUJESNIOSIOS RELIGINĖS POEZIJOS ATSTOVAI

Religine poezija laikome tokią poeziją, kur jaučiamas regimas ar neregimas Dievo buvimas ar to buvimo galimybė. Tai poezija, kuri kalba apie likimą, kentėjimą ir mirtį; ji susijusi su kryžiumi ir viltimi.

Religinėje poezijoje autorius turi atsiskleisti iki dvasinio nuogumo. Jis gali rašyti tik tai, kas jis yra, nes religinė poezija yra jo kaip individo atsigręžimas į gyvą ir be galo asmeninį Dievą. Kūrimo momentu rašytojas turi tikėti Dievą; skaitytojas — nebūtinai, Kiekvienas šventasis ir mistikas įžvelgia kitokį Dievą ir kitaip jį pergyvena. Taip pat ir poetas. Jo poezija plaukia iš tylos, mąstymo ir susitelkimo ties Dievo paslaptimi. Jam Dievas čia yra ne šaltas teologinis faktas, bet asmeninė būtis. Be asmeninio Dievo pergyvenimo poetas rašo «pamaldžią», sentimentalią poeziją, kuri verčiasi vaizdais, skolintais iš Šv. Rašto, ar šiaip religine simbolika. Kartais skaitytojas tuos simbolius net giliau išgyvena už patį autorių. Poetas turi atskleisti gyvą žmogaus ir Dievo santykių pasaulį.

Mistikai dvasios akimis Dievo buvimą regi pilniau, o poetai — miglotai, lyg už proto horizonto. Tai daugiau ieškomas negu surastas Dievas. Tai užuominos, akimirkos švystelėjimai. Šventiesiems askezė padeda tą viziją priimti aiškiai, o modernus protas ją sugauna sumišusią, lyg neatspėjamą galvosūkį ar mįslę. Kitas sunkumas — poetinės vizijos išraiška suderinant ją su teologijos reikalavimais. Bet čia svarbu, kad poetas, dažnai išaugęs materialistinėje aplinkoje ir gerai nesusipažinęs su religiniu žodynu, suvokia Dievą, kur gali ir kaip gali, nors dievybės išraiška ir būtų netiksli. — Iš poeto krikščionio galima laukti didesnės teologinės dermės jo vizijoje (pavyzdžiui, A. Maceina-Jasmantas).

Skaitytoją dažnai stebina religinio poeto savotiškas nepastovumas: čia jis lyg karščiausias tikintysis, o čia lyg ir netikintis. Bet juk ir šventieji bei mistikai svyruoja tarp ekstazės ir dvasinės sausros. Tik šventuju nuotaika kaitaliojasi nuolatiniame tikėjimo fone, o poetas svyruoja tarp neigimo, abejonės ir tikėjimo.

Kita būdinga religinio atskleidimo žymė — Dievo vaizdo ne-

pilnumas. Modernusis menas, pavyzdžiui, vaizduoja dažniausiai nukryžiuotąjį, ne prisikėlusį Kristų. Anot P. Tillicho, prisikėlimo simbolis dar nerado tinkamos meninės išraiškos. Kenčiantis Kristus daugiau ir tiesiau kalba šiandien žmogaus širdžiai, ypač persekiojamiems ir prispaustiesiems. Tuo, berods, galima aiškinti ir mūsų Rūpintojėlio bei Dievo-Senelio vaizdo populiarumą.

Kai nusistovėjęs tradicinės kultūros pasaulėvaizdis sudūžta, dar lieka jo šukės. Jos ir švysčioja mene bei poezijoje, pavyzdžiui, Dylan Thomas poezijoje. Tuo metu iškyla ryškus baudžiančio, keršijančio Dievo paveikslas. Nuo Dievo nepabėgsi. Krikščionis tiki po mirties prisikėlimą, o Thomui — mirtis — galas. Atrodo, jog Dievas dar negimęs jo sieloje. Bet jo vaizduotė religinė. Tai religinio temperamento poetas, augęs abejojimo atmosferoje. Jokio tikrumo ir įsipareigojimo nėra. Tai agnostikas su išlikusia natūralia religine vaizduote. Toks, berods, ir mūsų A. Mackus.

Kaip krikščioniui žiūrėti į moderniosios poezijos gluminantį agnosticizmą? Nukrikščionėjusiam pasauliui krikščionybės mokslas nesuprantamas ir nesvarbus. Modernioji literatūra dažnai kalba nei krikščioniška, nei nekrikščioniška kalba. O modernus skaitytojas nemėgsta jokio dogmatizmo. Jis nori, kad rašytojas ieškotų savo tiesos ir skelbtų jos apreiškimą. Užuot darnaus intelektinio religinio vaizdo, jei kada religinė išmintis ir pasirodo, tai tik kaip kūrybinė pastanga įsiskverbti į žmogaus kentėjimų, troškimų prasmę ir vaizdingai autentiškais simboliais ją reikšti. Simboliuose Dievas reiškiamas greičiau negatyviai ir neaškiai, negu pozityviai ir žėrinčiai, kaip kad randame kitų amžių poezijoje, pavyzdžiui Dantės, Miltono. Jei nepaisysime fakto, kad gyvename abejonės amžiu, tai modernioji poezija mums atrodys beprasmė (pavyzdžiui Mackus). Bet ir tarp abejonių atsiranda vilties ir supratimo, nors ir nukrypstama nuo teologijos tiesų.

Džiugu, kad krikščioniškos kultūros irimo apraiškos nėra visuotinės. Ir poezijoje randame nuoširdaus Dievo ieškojimo, pergyvenimo ir jo reiškimo moderniomis priemonėmis. Mūsų poezijoje tokios džiugios apraiškos — L. Andriekus, A. Jasmantas, D. Sadūnaitė, M. Saulaitytė.

Mūsų religinė poezija iki J. Baltrušaičio buvo kunigų rašoma Šventojo Rašto ir Bažnyčios mokymo rėmuose. Čia randame gilaus tikėjimo, nusižeminimo, karštos maldos, prašant Dievo pagalbos ir išganymo. Maironio poezijoje religinis momentas jau rišamas su tėvynės meile, pasitikėjimu, kad Dievas išgelbės pavergtą tautą. Asmeninio santykio su Dievu, jo vaizdo kaip pasaulio kūrėjo at-

skleidimo, varginančių problemų nėra. Jos iškils su Baltrušaičiu, Kirša, Putinu, Vaitkumi.

Nepriklausomybės laikais galima kalbėti apie religinį tautos, ypač mokytinės jos dalies atgimimą. Tada suklesti jaunųjų katalikų sąjūdis (ateitininkai), vykdąs Jakšto-Dovydaičio-Šalkauskio idėjas, apėmęs didžiąją inteligentijos dalį. Iš to sąjūdžio išnyra didžiausias to meto religinis poetas — B. Brazdžionis, kuris Dievo neieško, o jį turi, tiki ir stengiasi jo dėsniais gyventi bei kitiems jį skelbti.

Bernardas Brazdžionis (g. 1907)

B. Brazdžionis yra vienas iš keturių Nepriklausomybės laikais išaugusių didžiausių poetų. Brazdžioniui būdingas gaivališkumas ir kontrastiškumas, aštrūs dramatiniai konfliktai. Jo poezijos amplitudė nuo romantiško svajingumo ligi lyrizmo, nuo švelnios maldos išsiliejimo iki grūmojimo. Jis visuotiniausiai išreiškė lietuvio santykį su Viešpačiu — jaunuolio, kaimiečio, mokyto poeto, pramatančio ateitį pranašo, tremtinio, žmonių ir tautų teisėjo, kalbančio Senojo Įstatymo pranašų balsu, draudžiančio ir grasančio bausmėmis saviesiems ir svetimiesiems, dvasininkams, politikams ir kitokiems vadams.

Anapusinė būtis jam tokia aiški kaip nekaltam vaikui, liaudies dievdirbiui ar Antanui Baranauskui. Dievas — aukšto dangaus Tėvas, kuriam lenkiasi visa gamta ir anapusinė būtis:

> Jam atidaro žiedo gelmę tulpė.
> Oazių palmės, klonių kiparisai neša maldą,
> Ir *Gloria* triskart giedodami,
> Tarnauja Jam anos buities
> Būriai suklaupę angelų...
> (*Tarp žemės ir dangaus*).

Jo Viešpats, kaip pasakų Dievas-Senelis, eina Lietuvos laukais, laimina naktigonius, gailisi suminto pakelės žiedo, paprastu keleiviu brenda per upelį:

> Ateina Kristus keliu apiplyšęs, basas,
> Brasta upelį nuolankiai perbrido,
> Perbrido — saulėn, žemėn pažiūrėjo ir nusišluostė ašaras.
> (*Emaus*).

Kur Viešpats Nepažįstamu keleiviu praeina, žydi gėlės ant uolos be lietaus ir saulės, čiulba paukštė be namų, pražysta ir

kapų gėlės. O Viešpaties rūbai kvepia mira ir aloe ir nugirdo mirtinai (*Javų alegorija*).

Jis pasislėpęs Rūpintojėlyje:

Ir laimė pasislėpus po graudžiu pavidalu, po Jėzaus smūtkeliu.
(*Ugniavietė užgeso*).

Švelniausius jausmus poetas reiškia *Dievo Motinos lopšinėje*:

Tyliau, tyliau...tyliau giedokit, serafimai
Ir žvaigždės jūs plazdenkit iš tolo ir tyliau,
Ir aš be atdūsio prie jo, prie mano džiaugsmo rymau,
Kol rytmečiuose šviesi žara išauš, kol pagaliau...

Arba kitur:

O kur Tu, skaistus sūnau Betliejaus,
O kur Tu, alyvos žiede, Kristau?...
Šaukiam fariziejai, šaukiam mylimieji:
Teateina Tavo karalystė.
(*Teateina Tavo karalystė*).

Kaip mylintis sūnus atveria savo širdį:

Atversiu širdį lapą taip po lapo,
Idant matytųsi visa ji kaip per išpažintį gerą skaisčią.
(*Jerichono rožė*).

Nusižeminęs poetas norėtų būti žole po Kristaus kojų:

Ak, kodėl aš ne žolytė šventojo Jordano,
Tada po Kristaus kojomis per Krikštą augusi,
Ir jos dalia nedalia mano?
(*Numesiu paskutinę nuodėmę*).

Poetui-mąstytojui pasaulis rodos upe Dievo rankose:

Begalinė upė Dievo laiko.
Be pradžios, be galo, be krantų.
Jo ranka jos amžių srovę laiko,
Ir jo rankoj esam — aš ir tu.
(*Viešpaties pasaulis*).

O mūsų laikas:

Pro Tavo pirštus, Viešpatie, kaip smiltys srūva laikas,
Pro Tavo pirštus, Viešpatie, jis bėga kaip vanduo,

Ir aš renku jo trupinius, kaip renka žiedus vaikas,
Ir upių aš einu ieškot, kol neužtvins ruduo...
(*Smiltys ir metai*).

Žmogus — vaikas Viešpaties soduose:

Vaikai mes Viešpaties auksiniuos soduos...
.....
O Tu, didi Ranka nežinomų kelių likimo,
Ir amžių upę, aukso sodus irgi mus laikai...

Apvaizda budi per naktis, dieviškais delnais dengia mūsų širdis, kad nenustotų plakti. Savo ranka praskleidžia debesis, renka ryto rasą. Ji randa žmogaus sielą kaip paukštę mirštant. Iš padangių mėlynų spindi Dievo akys. Jis per žiedus eina kaip rasa. Jį garbina ir pievos smilga, ir dobilai, ir rugių varpos:

Sunkios varpos palinksta lig žemės,
Lyg tarnautų didžiulėms mišioms,
Šlama smilgos *Oremus, oremus*
Aukos apeigoms šioms.
(*Vakaro mišios*).

Švelniai pajunta Viešpaties buvimą gamtoje ir kūdikiškai meldžiasi:

Jaučiu veidan dvelkimą vėjo švelnų
Ir balsą jo nuo plakančių krantų —
Ne vėjas ten ir ne upelis, krintantis nuo kalno,
O Viešpatie, nejau tai būtum Tu...

Virstų jis ir spygliu ar žuvele, kad tik nesiskirstų su Viešpačiu:

Jei Tu esi upelis, tekantis per kalnus ir per klonius,
Kur neša baltą plunksną, eglės spyglį, žuveles sidabrines,
Mes būsim plunksnos, spygliai ir žuvelės, ak mes nebūsim
(žmonės,
Tik nepalik čia mūsų, tik nusinešk...
(*Gyvenimo nostalgija*).

Viešpaties rankose visa būtis ir širdies ramybė:

Iš Tavo rankos, Dieve, gaunu savo rytą,
Iš Tavo rankos ir šviesi darbų diena,
Iš Tavo rankos man ir laimė mano krito,
Ir praeitis, ir dabartis, ir rytdiena.

Ant Tavo delno mūsų tėviškės sodybos,
Ir mūsų sodai, ir šilojai, ir laukai,
Ir mūs maža širdis tik tol, tik tol rami bus,
Kol savo rankoj kaip balandį ją laikai.
(*Iš Tavo rankos*).

Poeto tikėjimas gilus ir be svyravimo. Jis meldžiasi prieš Ostiją:

Ir šaukia žemė jai Osanna,
Ir vandenynai jai Osanna,
Ir visata jai visa — Osanna.

Žmogus — Dievo mintis; gyvenimo gale, kaip bitės vakare, susirinksime prie amžinybės durų:

Mūsų gyvenimas kaip samanė bitelė
Vėlyvą vakarą į avilį parskris;
Jau bus daina nutilusi, jau bus gražiai pašalę —
Kaip Dievo mintys susirinksim pas duris.
(*Ateities paveikslas*).

Dievuje atilsės žmogaus krūtinė. Ir pati mirtis bus ramiausias uostas. Dievas jaučiamas visai konkrečiai:

Yra žmogus ir Dievas
Tarp žemės ir dangaus.
Nė dulkės nė šešėlio
Už Dievo ir žmogaus.
(*Yra žmogus ir Dievas*).

Brazdžionis mėgsta biblinius motyvus, vaizdus ir vazdus, pavyzdžiui:

Kaip Jerichono rožė dvylika metų žydėjau...
(*Jerichono rožė*).
Ir apsilieju ašarom, kaip katalikas archeologas
Pas seną Kapernaumą...
(*Susigalvojimas*).
Praėjo giminės — praėjo Chamo, Semo ir Jafeto,
Juozapo brolių, Loto dukterų.
(*Preliudas į Kristaus gyvenimą*).

Sinagogos išminčiai neranda Dievo: rabinai džiaugdamiesi Jį, kaip dėmę, nuplovė:

Išminčiai, išmintį iš knygų sėmę,

Kur dingo jūsų Dievas? Jo nėra.
Jūs kaip žmogaus širdies didžiausią dėmę
Nuplovėt Jį ir džiaugiatės: tyra
Širdis...

Kristaus nepažino Korazaimas, Bethsaida, Jerichas ... Išdidi Jeruzalė nenusilenkė dailidei Kanaano. Dabar jau po laiko ... Bet Kristus guodžia Jeruzalės moteris:

Jei bus rasa ant jūsų širdžių nupuolus,
.....
Neverkit, dukterys, — Aš su jumis esu.
(*Kristus ir Jeruzalės moterys*).

Ir puošniose krikščionių bažnyčiose pasigenda Kristaus:

O Dieve, Tau šitas rūmas buvo mažas,
Tarei: — Aš noriu būti gyvas Jūsų širdyse.
(*Bažnyčios statytojai*).

Bet didingoje Florencijos katedroje, ekstazės pagautas poetas šaukia:

Dar niekad taip nesimeldė vargonai,
Ir niekad neplaukė tokia skliautų giesmė...
O Viešpatie, o Viešpatie, kaip milijonai,
Nevertas prieš Tave aš pult esmi.
Esmi kaip freska pas duris sena ir nusitrynus
Tarp tų veidų, tarp tų maldų, tarp tų širdžių,
O pas Tave, o pas Tave vis eina minių minios
Ir žingsniuos jų ne mirtį, ne — gyvenimą girdžiu.
(*Fuga Florencijos Santa Croce*).

Ir tamsioje Paryžiaus Madeleine bažnyčioje jis jaučia Dievą:

O Viešpatie, kokioj tamsoj Tu gyveni.

Ir šios bažnyčios šventoje tyloje poetas meldžiasi:

Ir aš, kaip aidas ir kaip dulkė, nugrimstu
Į begalinės meilės ir maldos šventųjų tylą;
Ir kaip žvakelių šnabždesys kalbi man tu,
Ir toj kalboj akmuo ir marmuras prabyla.
(*Madeleine bažnyčioje*).

Kartais skamba senovinių giesmių tonai, kai jis aprauda atgailojančio žmogaus likimą:

Žmogaus — gražiausio, žmogaus liūdniausio
Žmogaus bedievio — Dievo veikalo.
(*O mano dūšia*).

Nusidėjėlis — kaip Efratos paklydėlis:

Aš pasiklydęs klaidžiojau Efratoje
Ir atsigert mažos upelės neradau —
.....
Aš numiriau prieš Tavo veidą, Jėzau Kristau,
Ir neteisingas Tavo akyse, apsimelavėlis esu
Ir senas, ir pavargęs, kaip seniausias altarista
Po Didžiojo šeštadienio aukos mišių.
(*Paklydėlis Efratoje*).

Rouault paveikslų ryškumu dega kančios paveikslas:

Laša kraujas iš apversto delno,
Laša kraujas iš drebančių pirštų...
(*Procesija į Kristų*).

Poetas artojų žodžiais meldžiasi *Kalėdų naktį: Procesija į Kristų* pagerbia giesmėmis pamėgtuosius lietuvių šventuosius; šv. Izidorių, Jurgį, Pranciškų, Antaną, Teresėlę, Bernardą; prisimena kitados ir lietuvių lankytą Čenstakavos šventovę.

Visuomet neramus ir laimės ištroškęs žmogus keliauja per pasaulį, per gyvenimą — tokį trumpą ir praeinamą:

Baltas baltas, kaip vyšnios viršūnė,
Žydro veido, kaip žydras dangus,
Kaip vėlė, kaip vėlė nemarūnė
Per pasaulį keliauja žmogus...

Eina dainuodamas, bet tuoj:

Krito žiedas nuo vyšnios šakos...
Kaip gyvenimas visas nukris.
(*Per pasaulį keliauja žmogus*).

Kaip aidas per girią nueis mūsų gyvenimas, kaip kodylas «padūmavęs pas altoriaus auką»; žmogus valdo sostus, «O dūžta kaip dūžtanti lėlė».

Lengviau suprasti Dievo kelius negu žmogaus:

Suprantu aš kelius Visagalio,
Tik ne tavo — žmogaus.
(*Vyturio giesmė*).

Žmogus pameta kelią, padugnėse gyvena. Bet ir nusikaltęs pasiilgsta Meilės Kūdikio. Už tokius Kristus prikaltas ant kryžiaus. (*Ką sakė mūrininkas Jėzui tą naktį*).

Gilų tikėjimą poetas jungia su meile Lietuvai, kurios vardas jam turi kažką dieviška:

Mano žemės vardo skambesy
Tu, gerasis Viešpatie, esi.
(*Mano žemės vardo skambesy*).

Be tėvynės — poetas našlaitis. Nedaug teprašo Viešpaties:

Tavęs teprašom tik aguonos grūdo:
Tėvynės žemės ir širdžių taikos.
(*O, Nemune...*).

Ne šios žemės valdovais jis pasitiki, tik Dievo žodžiais. Viešpats išves Lietuvą iš visų pavojų:

Tikiu, kad Tu, o Dieve, iš karo ir žudynių
Tautų tautas vedi;
Kaip kūdikį, pro prarają ir manąją tėvynę
Išvedęs tarsi: auk, žydėk.
(*Tikiu*).

Jo tikėjimas nepajudinamas:

Kaip saulėj kelsis Viešpaties malonėje tauta.
(*Brangieji akmenys*).

Iš mūsų poetų Brazdžionis gal aiškiausiai nujautė besiartinančią 1939 m. pasaulio katastrofą. Jau 1935 m. jam kyla kraupus nujautimas:

Prieš artėjantį ir juodą debesį stovės
Susirinkus tūkstančių vergų minia.
Kol sparnai balti balandžio priešais švies,
Jų likimą baisų gundo spėt mane...
(*Balto balandžio mįslėj*).

Jis mato klastingosios Europos žuvimą:

Tai tavo dukterys, tai tavo seserys, pas lentą ešafoto
Sukviestos, klaupiasi su jo mirtim paženklintais vaikais.

Pasaulis serga, žemė miršta ir saulė gęsta, o visą pasaulį užgula tamsa. Dievas siuntė ženklus, o pasaulis jų nematė. Jo rūstybės valanda ateina:

Užges elektra Liverpuly, Bostone, užges Maskvoj, užges Kaune, užges
(ir Nazarete
Patamsy tautos nematys tautos.
(*Ženklų psalmė*).

II pasaulinio karo išvakarėse parašo šiurpiąją *Išsipildymo psalmę*, kur šaukia bėgti fariziejus, muitininkus ir valdovus ir pranašauja visuotinį sunaikinimą:

Už metų... gal kapai, gal dykuma... gal mėlynos alyvos
Žydės išdegusi vienui viena šakelė...

Bet vistiek poetas viliasi:

Ir pro užtvarą zenitinių patrankų
Aš regiu Jo Taikai tiesiančią jo ranką.
(*Griūva sostai*).

Beveik visuose Brazdžionio eilėraščiuose dvelkia religinė nuotaika, aliuzijos, atviras Viešpaties garbinimas, Biblija, seni jos vardai, religiniai simboliai, apeigos, maldų lietuviški ir lotyniški žodžiai. Pavyzdžiui:

Naktis juoda, kaip neįskaitomas talmudas,
. . . . . .
Žiūriu į žemę, kaip prieš mišią per apšlakstymą,
Ir kruviną Auką susigalvojęs,
Ir negaliu atsižiūrėti brevijoriaus lakštų,
Mano tragedijos už sukryžiuotas Dievo kojas.
(*Susigalvojimas*).

Jo kūryboje susiliejo didingas asmeninis žodis, žila tradicija, bibliniai lapai, mūsų giesmių atgarsiai, bažnytiniai giedojimai, liaudies poezija, vienuolinė nuošaluma ir aštrūs šventųjų šauksmai, mūsų gadynės žaizdos, atšiaurūs griaudėjimai ir kūdikio giedrumas, — taip maždaug kitąsyk apie ją galvojo A. Vaičiulaitis. Religinėje plotmėje Brazdžionis pralenkia ir patį Maironį. Brazdžionis — nepriklausomybės meto katalikiškosios Lietuvos, tiek kaimo, tiek mokytinės jos dalies nuoširdžių religinių įsitikinimų reiškėjas, tą tikėjimą išreiškęs nuostabiai gražia kalba, pasigėrėtino meistriškumo posmais, pavyzdžiui:

Ir skaitė jie žvaigždėtos mano knygos
Maldom ir giesmėm žydinčius lapus,
Nes mano pirštuos bunda kanklių stygos,
Ir aš supu saulėtekio varpus.

Tai minių poetas ar pranašas senovės miestų aikštėse bei kalnų tarpekliuose. Jo žodis visiems iš karto suprantamas, nereikalingas aiškinimų ir ilgalaikės reikšmės.

A. Jasmantas — Antanas Maceina (g. 1908)

Kaip ir J. Baltrušaitis, vėlai su savo rinkiniu *Gruodas* atėjęs į mūsų lyriką, A. Jasmantas užsirekomendavo kaip vienas pačių stipriųjų religinės poezijos atstovų. Jis pirmiausia Dievo ieško savyje, savo asmeninėje egzistencijoje. Jis jautrus savo prabėgančiai būčiai. Norėtų sulaikyti jos tėkmę. Jo paties žodžiais:

Ir aš, kaip voras į stiklinį indą...
. . . . . .
Į naują būtį lyg į slidžią giją,
Iš naujo, vis iš naujo kabinuosi.
(*Voro sonetas*).

Ta būtis — kaip žuvies pasišokėjimas:

Argi ne vandenų tyliųjų esam žuvys....
. . . . . .
.... lyg, netyčiom, žalias gelmes pamiršę,
Virpėdami, kad dangūs mus štai pavilios,
Į svetimą, į svetimą pašokstam viršų.
(*Žuvų sonetas*).

Tik, deja:

... ten staiga mums visos durys užsidaro:
Į šviesą atsitrenkę krintam atgalios
Į purviną, į tą mūs vandenį nešvarų.

Nors ir skurdi čia būtis, bet vis tiek stengiamės joje išsilaikyti:

Visi pavargę, dulkėmis pajuodę,
Į paskutinę šitos žemės rinką
Nedrąsiai, pamažu
Suslinkom
Dar kiek pabūti.
Ar ne? — dar kiek pabūti.
(*Gruodas*).

Bet šis pabuvimas tėra slinkimas į mirtį, lyg prašymasis Dievo prieglobstin:

Vis stovime jau ilgus amžius,
Ir drebanti ranka kelintą
Jau kartą vis pakyla ir, paglamžius
Varpelio Tavojo virvelę, krinta
Atgal ir mąsto:
Tur būt, Tavęs namie nerastų.
(*Elgetos sonetas*).

Bet autorius nekrinta į desperaciją, nemaištauja, tik tyliai skundžiasi dėl žmogaus likimo žemėje.

Mirtis ir didžioji nebūtis suveda Jasmantą su Dievu. Dievas — *Gruodo* didžioji tema. Poetas tiki, kad Dievas visos būties šaltinis:

O Tu, atgniaužęs savo ranką dosnią,
Vis dalini tą būtį: ją, tą vieną
Vienintelę kaip naktį sidabrinę
Tu žvaigždėm, mėnesiui ir žiogui duodi.
(*Ten pat*).

Žmogus jaučiasi kartais lyg miške naktį. Autorius norėtų Dievą arčiau pažinti. Bet, deja. Kartais kliudo žmogiškoji prigimtis:

Tai aš, tur būt, savu šešėliu Tave užstoju.
(*Vidurnaktis*).

O kartais gal pats Dievas nenori labiau pasiskardenti:

Bet ten, kažkur manyj,
Kažkur užu tamsos
Užlūžta juodas tavo kelias.
Ir niekados tenai neužeini.
(*Ten pat*).

Trumparegės žmogaus akys Dievo nemato. Gal ir proto analizė sukliudo ir sukelia abejones:

Aš paliečiau Tave, tylus Kūrėjau,
Lyg vaikas žvakės liepsną piršteliu —
Tiktai mintim. Užpūsti nenorėjau.
Bet užgesai, ir aš įžiebti negaliu.
. . . . . .
Tik Tu tamsiu apsiaustu prisidengęs,
Tik kur Tavęs ieškoti — nežinau.
(*Aš paliečiau Tave*).

Nors sunku Dievą pažinti, bet Jis vis tik realybė. Jis globoja žmogų savo ranka, kai mažiausiai to laukiame ar kai maištaujame prieš Jį:

Tu, rūpestingas Panaktini,
Tu, mano sodų sarge!
Vėjingą naktį, naktį dargią,
Kai ilsisi visi išvargę,
Tu nešies prie krūtinės
Mane besparnį,
Tu, senas, ištikimas mano sarge!
(*Panaktinis*).

Kristaus istorijos eilėraščių skyriuje Jasmantas susimąsto prie svarbesnių Kristaus gyvenimo momentų. Jis ilgisi Kristaus, prisiminęs ilgus amžius, kai žmonija jo laukė:

Ir mes kaip tu ilgai rymojom
Ir matėm Jį kiekvieno smėlio kibirkštyj.
. . . . . .
Bet ar tasai, kurs sėjai prasidėjus
Užsuko pas tave, užeis į mūs namus?
(*Apreiškimas*).

Kristaus ilgesio žmogiškomis priemonėmis ir pastangomis negalima patenkinti ir jo paslapčių suprasti, nes Kristus yra Dievas, kuris atsiliepia ne tada ir ne taip, kaip žmogus nori. Antra, religiniai tikėjimo momentai yra tokie subtilūs ir intymus, kad jiems išreikšti poetinės priemonės yra bejėgės. Jasmantas pasilieka prie užuominų apie Kristų ir prie savo nepatenkintų ilgesio pergyvenimų. Iš poeto būtų per daug reikalauti mistinės ekstazės akimirksnių. Pavyzdžiui, eilėraštyje: *Vestuvės Galilėjos Kanoj* nujaučiamas paslaptingas Trečiasis tarp jaunųjų — Viešpats. Veronika nušluostė Kristaus veidą ir Jo veidas pasiliko nuomete ar gal žmoguje. «Bet kur dabar Tu gyveni?» — klausia autorius: «Pasimetėm ir mes».

Metai pėdas mūs
Užpustę ir užtrynę...

O prie kalno Kalvarijos visi su kaukėm, tik Jis vienas be kaukės. Pasaulis Jį laiko Juokdariu ir reikalauja pokštų. Kritiko J. Griniaus manymu, tai naujų laikų žydų šauksmas: «Nuženk nuo kryžiaus, jei Dievo sūnus esi». (*Veronika* — ir *Kalvarijos kalne*).

A. Jasmanto eilėraščiai atrodo aiškūs, bet už jų prasmės atsiskleidžia dažnai slėpiningas, mistiškas planas, reiškiamas simboliais Pavyzdžiui, *Panaktinio* beplunksnis paukštelis, vėjuotą naktį iškritęs iš lizdo — tai žmogus. O radęs bečypsintį paukštelį Panaktinis, paėmęs jį ir besinešąs prie krūtinės, — Dievo simbolis. Bet tas bejėgis paukštelis gali suleisti nagus «ligi kraujo». Tai visatoje bejėgio, bet prieš Dievą maištaujančio žmogaus ženklas. Pats rinkinio pavadinimas *Gruodas*, gyvybę sukaustančios žiemos simbolis, čia reiškia ar senatvę ar gyvenimo klystkelėse nutolimą nuo Dievo.

Autorius nuoširdžiai ieško Dievo. Jis stengiasi suvokti žmogaus gyvenimo esmę ir prasmę. Egzistenciškai jam būtina Dievą turėti. O pasitraukiama nuo Dievo dėl individualizmo, dėl susirūpinimo savo būtimi ar išsisukinėjimo — «gal gi Jo namie nėra».

Mūsų poezijoje Jasmantas — krikščioniškojo egzistencializmo poetas, Dievo ieškotojas savyje. Tuo požiūriu jo reikšmė šiandien labai didelė.

Leonardas Andriekus (g. 1914)

Andriekaus apsčioje religinėje poezijoje reiškiamas spalvingas ir įvairus santykiavimas su Dievybe, kurios jis neieško, nes ją surado savo sieloje, tėvynės gamtoje, žmogaus kančioje ir spindėjime begalinių marių. Nesikartodamas, visada naujas, jis tai išsako keturiuose rinkiniuose: *Atviros marios* (1955), *Saulė kryžiuose* (1960), *Naktigonė* (1963), *Po Dievo antspaudais* (1969; čia vyrauja patriotinis motyvas).

Atvirose mariose poetui jūros — lašas amžinųjų vandenų. Jos menkos prieš amžinybę, o žmogus prieš Absoliutą. Didžiojoje visatos šventovėje žmogus gyvas tik Viešpaties ilgesiu:

> Išveski iš kalėjimo, o Dieve, mano sielą
> Ir leisk pakilti jai į tolimo dangaus erdves...

Poetas laukia, kada jo gyvenimas bus užsklęstas kaip mišiolas amžinai. Putinas dainuoja apie paskendimą beviltiškoje vienumos klajonėje. O Andriekus — gyvenimo persimainymą, konsekraciją, Taboro kalno stebuklą. Tai sakramentalinis gyvenimas. Poetas skelbia didįjį Viešpaties gaisrą:

> Šiandien iš dangaus ugningų tolių
> Kibirkštis į šaltą žemę krito,
> Kilo gaisras, suliepsnojo uolos,
> Suliepsnojo kalnų granitas.

Tas nežemiškas gaisras dega rožėse ir aguonose ir žmogaus krūtinėje. Poetas nuoširdžiai tiki Dievo Apvaizda ir kaip piligrimas išeina ieškoti gimusio šaltame tvartelyje Kūdikėlio.

Visą L. Andriekaus pasaulį supa asyžietiška dvasia ir nusižeminimas:

> Nemoku sapno nuo tikrovės beatskirti,
> Ilgiuosi pasakoj girdėtų vietų ir vardų —
> Sustiprink, Viešpatie, mane, kad bent prieš mirtį
> Galėčiau pasilinksmint su žiogais kartu.
> (*Malda*).

Religinis motyvas gražiai derinamas su patriotiniu *Kryžių ir peizažu* bei *Tolimos laimės* skyriuose. Patriotinis motyvas dabar jau gerokai nurašytas, bet čia poetas sukuria patriotinių eilėraščių, kuriuose iškelia naujų jausmų ir vaizdų. Pavyzdžiui, pavergtųjų kančios čia pavirsta šventojo stigmomis; koplytėlės šventos guodžia sielvartaujančius žmones; Kristus randamas gimtuosiuose laukuose; jis nepaliks tų graudžių lygumų. Laumės, berželis, Baltija, audėja, net vaiduoklis kalba šiltais, gaiviais vaizdais. Kristus pasilikęs kęsti Lietuvoje:

> Ir panūdai gyvent amžinai su mumis —
> Nepalikt be globos tų graudžių lygumų,
> Ir panūdai gyvent, nors kasdien vinimis
> Prie to kryžiaus kieme Tave kaltų už mus.
> (*Kristus*).

Tėvynės kančios vaizdas įspūdingai ryškus:

> Ten sopuly suklinka nytys,
> O kantrūs žmonės amžiais tyli,
> Ten ir žiemos šalčiausią rytą
> Pragysta kruvinas dagilis.

Apskritai *Atvirų marių* poezija kalba apie žmogų ne paklydusį dabarties beprotybės labirintuose, o apie besidžiaugiantį didingu Viešpaties pasauliu ar besisielojantį tėvynės kančiomis.

Saulėj kryžiuose L. Andriekus tampa beveik liaudies išminties ieškotoju savo tautos likime. Čia visa gaubia Lietuvos laukų Rūpintojėlis ir religinis bei tautinis tonas skamba kartu. Rūpintojėlis čia suaugęs su Lietuvos laukais ir jos likimu. Jis tylus, ilgesingas ir mįslingas ir kantriai budi ties mūsų krašto dalia. Tas «mūsų žemės Kristus» begalinės kantrybės ir atlaidumo. Jis ne-

baudžia už «kiekvieną kreivą žodį». Autorius sakosi, kad sutikęs einantį papieviu Dievą - Senelį, jo nieko neprašytų, tik parpuolęs po kojų, parodytų varganus laukus, kruvinas ražienas. Jis išsako Rūpintojėliui savo rūpesčius, žmonių vargus; jis meldžiasi ir medituoja, parimęs ties ūkanotu Lietuvos peizažu. Putinas sako, kad Rūpintojėlį iš dangaus mūsų godos atpraše, o Andriekus, — kad laidotuvių giesmės. Nuo sielvarto dėl žemės vargų Rūpintojėlio galva nusviro. Bet Rūpintojėlis gėrisi Lietuvos peržegnotais laukais. Visi prie Viešpaties kojų randa užuovėją skausme. Tik Viešpats gali išgelbėti tautą:

Tu žinai, kaip mūsų buitį,
Lyg tošelę trapią,
Drasko viesulas, pakilęs iš Rytų,
Ir neliks nė vieno lapo,
. . . . . .
Jeigu viesului tuojau nepagrasinsi
Dievišku pirštu.

(*Tošis*).

Atvira gamtos knyga autoriui kalba apie Dievo mintis: Viešpats yra vieversio giesmėje. Autorius stipriausiai Viešpatį myli suklupęs prie Rūpintojėlio. Kiaurą koplytėlės stogą norėtų uždengti ranka, kad tik nekristų kruša ant Viešpaties veido. Kartais regime realiai vaizduojamą kenčiantį Kristų:

Kokios žiaurios,
Kokios šaltos širdies reikėjo! — Kristų nukryžiuoti.

(*Ant kryžiaus*).

Poeto siela kupina meilės Viešpačiui. Šventovių mozaikose jis atrodo didingas ir rūstus, bet:

Kai randu Tave palaukėse,
Nei didybės, nei rūstumo
Nematau —
Varganas atrodai, kaip ir mes,
Apgaubti mirties šešėlių.

(*Valdovas*).

Poetas jaučia mielas Viešpaties rankas, kurios sušildo Lietuvos vandenis. Jis teberegi tėviškės vilnijančius javų laukus ir jaučiasi esąs viena Viešpaties kibirkščių. Tyliai kalbasi su Viešpačiu ir prašo nuvargusiam žmogui ramybės:

Kai gula miglos ant javų,
Ramunės kalba tyliai poterius,

Ir aš kalbuosi su Tavim —
Taip tyliai tylutėliai,
. . . . . .
Prašau, kad mano žemėj žmonės,
Sugrįžę pailsėt nuo darbo,
Nejaustų šios nakties sunkumo.

(*Kalbėjimas*).

Kuklus lietuvis Dievo karalystėje tenori menko kampelio, iš kurio galėtų žiūrėti į Viešpaties veidą. Teismo dieną prašo Viešpatį atlaidumo saviesiems.

Atėjūnams Lietuvos žemelė ir po mirties nemiela: juos gąsdina ir krintanti pušies skuja. Kruviną atpirkimo tragediją lietuvių tauta gyvens iki amžių pabaigos:

Pervėrei Tu mūsų buitį
Ir kraujuos dabar lig Paskutinio Teismo
Daug prie Nemuno širdžių.

(*Pervėrimas*).

Naktigonėje išgyvenimų išsisakymai kupini asyžietiškos melancholijos. Poetas skelbia prasmės buvimą, artėja prie krikščioniškojo egzistencializmo. Lietuvoj kitados naktigoniai naktį budėdavo prie arklių. Susikūrę laužą, pasakodavo fantastiškus ir šiurpius pasakojimus. Nakties paslaptingumas tam būdavo reikiamas fonas.

L. Andriekus panašiai savo naktigonės, budėjimo metu įsiklausęs į savo vidinį nerimą, stengiasi atspėti ateinančios dienos prigimtį. Sustojęs prie būties gelmės krantų, išsako savo būties išpažinimą:

Baisi gelmė —
Jon puolęs akmenėlis neatsiliepia,
O jeigu ir atsiliepia,
Jo balsas nepasiekia
Žmogaus ausies.
Iš tos gelmės nė vienas mano žodis nesugrįžta.

(*Gelmė*).

Autorius skundžiasi:

Kas man iš tos naktigonės,
Kai viską praganiau!
Beliko pilnatis
Su vientulystės šiurpuliu

Ir lygumos,
Pasiilgusios aušrų.

(*Naktigonė*).

Iš didelės dvasinės įtampos ir nuovargio jis trokšta pabaigos — išsipilymo:

Dar tik vienas žodis...
.....
Ir sugrius ta siena,
Skyrus naktį nuo dienos —.

Tėvynėje aklas elgeta meldžiasi, kad mes nepritrūktume šviesos. Ypač šiurpūs posmai apie lakštingalą giedojusią žmogžudžiui:

Lakštingala giedojo žmogžudžiui
Kai kiekviena pušelė verkė —
Lakštingala duktė
Beširdžio Kaino.

(*Kaino vaikai*).

Bet nei asmeninė įtampa, nei tėvynės tragiškas likimas poeto nesugniuždo. Liūdname žemės slėnyje — « žaliame Dievo delne » poetas viliasi guodos — Kristaus atėjimo:

Kalvos viršūnėje stosis Kristus —
Su ilga pašukine tunika,
Vienplaukis, basas...
Jis pažiūrės liūdnai į lygumas
Ir pasakys:
Palaiminti nuliūdusieji.

(*Džiaugsmo lašas*).

Po Dievo antspaudais autorius medituoja ir mąsto apie Vytautą Didįjį. Religinis momentas kartais čia iškyla vaizduojant santykius su lenkais, popiežium, vyskupu Motiejum ar Lietuvos priešais. Šiaip čia autorius leidžiasi visai į naują sritį, ryškiomis varsomis piešdamas tautos likimą, didžiojo Valdovo idėją, perėjusią per kūrėjo mąstytojo vaizduotės prizmę.

Pranciškoniškoji Dievo-gamtos-žmogaus meilė, lietuviškasis nusižeminimas ir graudumas atskleistas su nuoširdžiu paprastumu, posmo subtilumu ir širdį veriančiu įspūdingumu. Jam « grumsteliai vaitoja », « akmenėlis klykia », girtą smilgą ima svaigulys », « pavasario vėjas vakare perpūtė galvą », « po žeme dusdami upeliai daužos », « sugraudina pušelės gedulingos mišios ».

Formos atžvilgiu — pradėjęs klasikiniu ketureiliu atėjo iki laisvos formos, paprasto žmonių kalbos autentiškumo. Andriekus vienas iš žymesniųjų mūsų religinių poetų, kuris Dievą gyvena ir tuo dalijasi su mumis.

Vladas Šlaitas (g. 1920)

Lig šiol jo išleisti rinkiniai: *Žmogiškosios psalmės* (1949), *Ant saulėgrąžos vamzdžio* (1959), *Be gimto medžio* (1962), *Antroje pusėje* (1964), *Širdies paguodai* (1965), *34 eilėraščiai* (1967), *Aguonų gaisras* (1969), *Pro vyšnių sodą* (1973).

Vlado Šlaito poezija — tai jo liūdnos, ilgesingos, kartais susidrumstusios sielos išsisakymas. Tai yra lyg pasikalbėjimas su pačiu savimi, išsakomas daugiau pasakojimo, ne dainavimo forma. Nuo pradžios jis reiškiasi stipriai, sugeba perduoti nuotaiką ir jausmą bei giliai mąsto. Ypač nuoširdus jo religinių minčių bei jausmų išsakymas. Jis norėtų kalbėti palyginimais, kaip Viešpats kalbėjo:

> Jėzau Kristau,
> Tu kalbėjai palyginimais.
> Aš imu pavyzdį iš Tavęs,
> Aš mąstau apie nuotolį,
> Kuris yra tarp Tavęs ir manęs,
> Ir aš ieškau palyginimo.
>
> (*Aš ieškau palyginimo*)

Žmogiškosiose psalmėse Dievo buvimą ir jo garbinimą mato ir jaučia tiek gyvojoje, tiek negyvojoje gamtoje. Ir savo kaltes jis pirmiausia išpažįsta gamtai. Ne knygose reikia Dievo ieškoti, o rudens derliuje, saulėtuose vynuogynuose. Iš meilės Dievui jis ir žmogų myli tiek kad sprogsta krūtinė.

Sielos kančias dvasinuose tyruose skaudžiai išgyvena. Jo siela — žuvelė tinkle ar išmesta ant kranto:

> Vargšė žuvelė, kuri neranda plyšio
> klastingo tinklo pinklėse;
> kurią išmes krantan uždūstančią ir silpstančią
> seno žvejo sugrubę pirštai.

Vaizdas įgyja šiurpulingą gelmę:

> Mėlynas siaubas plečiasi ir stingsta
> plačiuose vyzdžiuose:
> žuvelė išplečia akis,

žuvelei maža plačiam pasauly oro.
Tartum pro miglą ajerėliai moja:
Sudiev, miela.

(*Sudiev*).

Čia už sukrečiančio tikrovės vaizdo slypi dvasios pasaulis, dvelkiantis mistine grėsme.

Skaudų išsiskyrimą su mirusiais malšina tikėjimu. Psalmininko tonu apgieda savo kaltes, jaučiasi nevertas Kristaus paguodos. Prašo bausti, bet tik nepamiršti amžinai. Atgailos ašaros gražesnės ir už laumės juostą. Žmogiškasis išdidumas — tik muilo burbulas. Poetas nori kaip žvakė būti Viešpaties šventykloje. Pievos žolė nebijo dalgio, o mirties šventasis. Tik nusidėjėlis dreba prieš mirtį. Poetas norėtų atgulti į duobę, kad viršum jo suirusio kūno sužaliuotų žolė, ir joje žaistų vaikai:

Ateis pavasarį vaikai į mano vietą,
iš pagaliukų pastatys namus ir šūkaus;
mergaičių garbanos užgrius pečius ir pinsis
mano žolės plaukuose.
Jos paminės mane su žiedlapiais plaukuose,
ir aš pavasarį gyvensiu vėl tarp jų.

(*Žolė*).

Jis — žemės žiupsnelis, grįžtąs į žemę ir dėl to:

Negi verta raudoti, brangieji, žiupsnelio žemės,
kuri grįžta į žemę.

(*Apie žemės žiupsnelį*).

Ir krikščioniškai pageidauja:

Netrukdykit manęs: aš noriu
trupučiuką ramumo.
Sukalbėkit triskart amžinatilsį
ir palikit mane ramybėj.

(*Amžinas atilsis*).

Ant saulėgrąžos vamzdžio vyrauja melancholija, vienišumas, brangios praeities prisiminimai, trapi dabartis, vedanti į pesimizmą. Jis pergyvena abejones:

Jei tikėčiau Tave, kaip tikiu sodrų vasaros lietų,
Tu mane numazgotum,
ir aš atšviesčiau iš tolo labiau negu vyšnių sodai
užburtoj mėnesienoj.

(*Užburtos mėnesienos*).

Ir žmonės ir gamta jam mirę:

... nuo to laiko, kai mane Dievas apleido.
(*Ant saulėgrąžos vamzdžio*).

Nevilties skausmą nebent Dievas bežinąs.

Be gimto medžio poetas pragiedrėjęs, daugiau kalba apie džiaugsmą.

Antroje pusėje (autorius 40-ius savo amžiaus metus laiko gyvenimo pusiaukele) jaučiamas autoriaus dvasinis lūžis:

Antroje gyvenimo pusėje
tenka kovoti už pralaimėtąsias pozicijas,
tenka kovot už kiekvieną pėdą,
kurią teko prarast jaunystėj.
Tenka kovot ir apverkt savo kvailą galvą.

Dabar jis prašo:

... leisk man,
po mirties,
išbučiuot dulkes nuo Tavo kojų.

Pasitiki Viešpačiu:

... aš sudėjau visą savo gyvenimo viltį
į mūsų Viešpaties dievišką meilę ir atleidimą
ir aš esu įsitikinęs, kad nebūsiu sugėdintas.
Tai sako mano širdis.

Nusižeminimo, atgailos, meilės ir pasitikėjimo Išganytoju motyvas dabar labai stiprus. Keičiasi ir santykis su artimu — pražūsta egoizmas.

Širdies paguodai — poetas tiki, nes turi būti visa ko priežastis ir, stebina savo atvirumu:

Ir kas svarbiausia,
Kad aš esu bailys ir savimyla.
Išskyrus savo ankstyvą jaunystę
bei kelius nuoširdumo priepuolius,
aš visuomet tikėjau Dievą iš baimės ir išskaičiavimo.

Nors gyvenime džiaugsmo ir maža, bet sveikina kiekvieną dieną:

bet šiandien aš esu ir džiaugiuosi šituo pasauliu,
į kurį atėjau vieną kartą iš Dievo malonės.
(*Iš Dievo malonės*).

Vienišas Šlaitas veda dialogą su Dievu. Tik tenka kalbėti už du, nes Viešpats kalba tik užuominomis, mirusia šviesios kūdikystės kalba :

Tenka kalbėt už save ir kartu už Tave,
kurs tiesiogiai nesakai anei žodžio,
kurs kalbi tik sugestijom arba užuominom,
kurs vartoji be galo seną ir mirusią kalbą,
būtent,
šviesios kūdikystės kalbą, kuri taikingai
miega mano širdies vientulystėj,
ir tiktai kartais,
nuoširdumo ir meilės priepuolio krečiamas,
aš randu Tave savo širdy ir šlovinu...
(*Akhenatono paraštėj*).

O kelias į Dievo meilę yra poezija. Dievo įrodymas yra kiekviena gera širdis.

34 eilėraščiuose autorius dėkoja Viešpačiui už gyvenimą. Apgailestauja, kad gyvenimas jo tėvui atėmė Dievą. Tad gailisi, kad daug širdžių sutriuškina gyvenimas. Kūdikystėje jis jautęs Dievą savo širdy. Ir paskutiniame rinkinyje *Pro vyšnių sodą* jam Šv. Rašto žodžiai, kad į Dangaus karalystę įeis tik dvasios kūdikiai, kalba šventą teisybę.

Autorius paperka skaitytoją savo paprastumu :

Gimiau paprastas
ir paprastas prasčiokėlis numirsiu.

Apverkęs jaunystės vėjus, tad ramybė grįžtanti į širdį :

Kaip miela,
Dieve mano,
bučiuoti paprastą medžio kryžių.
(*Aguonų gaisras*).

Melsdamasis Marijai, priartėja prie maldaknygių stiliaus (*Ačiū už galią*).

Šis gyvenimas yra tik įžanga į būsimąjį. Poetas nesijaučia vienišas ar nereikalingas :

Esu vienas,
tačiau nevienišas.
Esu jokiam geresniam darbui netinkamas,
tačiau nesijaučiu niekam nereikalingas,
nes Jisai,
kuris pasirūpina metų laikais,
kuris pasirūpino žiemą pakeisti pavasariu,
Jis ir manim pasirūpins savo malonėje.
(*Nesu vienišas*).

Sielos gelmėje subrandintą mintį jis išreiškia tyru nuoširdumu, artinančiu žmogų su žmogumi, su gimtuoju kraštu ir Kūrėju. Visur spindi religinis susitelkimas, nusižeminimas, širdies atvėrimas. Jo forma — laisvas eiliavimas, vietomis primenąs psalmes. Dažnas mūsų dienų skaitytojas jį ir skaito savo « širdies paguodai ».

B. Brazdžionis, didelio talento ir religinio uolumo vyras, kalba čia rūsčiu pranašo balsu, čia stebinančiu jautrumu garbina Dievo Motiną, čia guodžia kenčiančią tautą Dievo teisybe.

Šlaitas — nužemintos religinės sielos ilgesingas reiškėjas.

Andriekus, Dievą suradęs savo sieloje, tėvynės gamtoje ir kančioje, gieda gyvenimo persimainymą, konsekraciją, Lietuvos laukų Rūpintojėlį.

A. Jasmantas prieina iki mistinio pergyvenimo.

Religinė lietuvių poezija tebėra gyva, nemenkesnė už kitokios tematikos lyriką.

Vl. Kulbokas

FOUR MODERN LITHANIAN RELIGIOUS POETS

by

VLADAS KULBOKAS

(*Summary*)

In the 18th and 19th centuries Lithuanian religious poetry was written by priests in the framework of Bible and Church teachings. In the 20th century there appeared strong egotistical and patriotic motives. We can place here the following men: Bernardas Brazdžionis, Antanas Jasmantas, Leonardas Andriekus, and Vladas Šlaitas.

B. Brazdžionis (b. 1907) universally expresses the religious beliefs and feelings of Lithuanians. Peasants, educated men, poets, prophets, exiles, and judges of nations have their voices here. His faith is strong. He sees the Lord going through oppressed Lithuania. He loves Christ as a true son. In God is his all existence and peace. He likes biblical pictures and words. He believes the Lord truly will liberate Lithuania from its oppressors.

A. Jasmantas (Antanas Maceina) (b. 1908), a philosopher, searches for God in his own soul and is sensitive to earthly existence. According to him human nature prevents knowing God intimately and maybe God himself doesn't want to become evident. To express religious feelings with human means is very hard. Behind the easily understandable meaning of his poems is a mystical and symbolic plan.

L. Andriekus (b. 1914), franciscan priest, doesn't look for God, but has already found him in his soul, the Lithuanian land and human sufferings. He sings about transformation and consecration of Mount Tabor. All the world he envelopes with Franciscan spirit and meakness. His Christ "Rūpintojėlis" mourns in Lithuanian fields and watches over the destiny of his country.

V. Šlaitas (b. 1920) in his poetry expresses his sad longing and sometimes bewildered soul. It is like a dialog with himself. He feels God in nature. From the love of God arises his love for man. The memories of a cherished past, loneliness and melancholy turns him to pessimism. He also keeps a dialog with God, but he talks mostly himself, because God speaks only by hints. The thoughts that mature in the depths of his soul he expresses with genuine sincerity. Many are reading his poems for the comfort of their hearts.

These four highly talented poets show that the Lithuanian religious poetry is alive and strong.

MEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

Dr. Balys Petkauskas

MEDICINOS PAGALBA VAKARŲ EUROPOJE IR JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE

Dr. Mindaugas Vygantas

AKIŲ PAKITIMAI DIABETIJOJE

Dr. Zenonas Danilevičius

IMMUNOLOGINIAI ASPEKTAI ORGANŲ TRANSPLANTACIJOJE

Dr. Mindaugas Vygantas savo paskaitos *Akių pakitimai diabetikoje* redakcijai neprisiuntė.

Dr. Zenonas Danilevičius savo paskaitos teksto *Imunologiniai aspektai organų transplantacijoje* redakcijai neprisiuntė.

MEDICINOS PAGALBA VAKARŲ EUROPOJE IR JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTYBĖSE

Lietuviškas priežodis sako, kad sveikata yra brangiausias žmogaus turtas. Su šiuo pasakymu, manau, kiekvienas sutiks. Kyla klausimas: kaip tą sveikatą išlaikyti ir kokiu būdu išrišti finansines išlaidas, kurios yra neatskiriamai surištos su kiekvienos valstybės piliečiais, kurie vienu ar kitu metu yra priversti kreiptis į medicinos daktarą ar į kurią nors netoliese esančią ligoninę.

Medicininis aprūpinimas Švedijoje

Švedija yra dažnai cituojama valstybė, kuri turi geriausią medicišką aprūpinimą. Prijaučiantieji šiai gydymo sistemai nurodo planavimą ir organizaciją, kuri padarė, kad geras gydymas yra prieinamas kiekvienam piliečiui ir, nežiūrint medicinišku išlaidu, padarė Švediją vieną iš sveikiausiu tautų pasaulyje. Naujagimiu mirtingumas yra žemiausias visame pasaulyje ir žmogaus gyvenimo ilgiu ši valstybė užima antrą vietą, kai tuo tarpu Jungtinės Amerikos Valstybės šiose srityse užima atitinkamai 18 ir 22 vietą.

Žvilgsnis į istoriją. — Švedija turi truputį didesnį žemės plotą už Kaliforniją, kurioje gyvena daugiau 8 milijonų gyventoju. Mineraliniai turtai, kaip geležies rūda, miškai ir vandens jėga sujungta su technologiniu pasiruošimu suteikė tautai įvairiaspalvį ekonominį pakilimą dvidešimtame amžiuje ir pralenkė vargingą devynioliktojo šimtmečio pradžią. Valdžios žinioje yra geležinkeliai, geležies kasyklos ir televizijos stotys, bet daugumas fabriku ir krautuviu priklauso privačiai nuosavybei. Valdžia tvarko medicinos globą, bet privati praktika vis dėlto dar egzistuoja. Šios valstybės ypatumas yra jos žmoniu homogeniškumas, ilga kultūrinė tradicija, daugiau negu 150 metu taikos, įvairiaspalvė ekonominė industrializacija ir virš 40 metu socialistinė valdžia, kuri sudarė pagrindą ir supratimą socialinės apdraudos ir mediciniško aprūpinimo srityse.

Kada Švedija išsivystė iš neturtingos žemės ūkio ekonomijos ir perėjo į stiprią industrializaciją XX šimtmečio pradžioje;

daug darbininkų, prisimindami jaunystės vargus, rėmė socialdemokratų pastangas, kurių pagrindinis tikslas buvo pravesti įstatymus, kurie pagelbėtų žmonėms, atsidūrusiems finansiniuose sunkumuose bei ligoje. Švedijos tautinė socialinė apdrauda apima visus žmogaus gyvenimo aspektus, pradedant moters nėštumo pagalba ir baigiant senatvės pensija, kuri prasideda sulaukus 67 metus. Prieš 1955 metus sveikatos draudimas buvo savanoriškas. 1955 m. Švedijos nacionalinis sveikatos draudimas įsteigė privalomą, mokesčiais finansuojamą sveikatos draudimą, ir 1963 metais sveikatos draudimas buvo sujungtas su pensija ir pavadintas tautiniu socialiniu apdraudos aktu.

Dabartinio *Apdraudos įstatymo* užtikrintos šios visiems švedams privilegijos:

Ligoninės pagalba: visuotinas ir laiku neapribotas padengimas visų išlaidų, įskaitant mokesčius už ligoninės kambarį, daktarų vizitus, chirurginius patarnavimus, laboratorijos ir rentgeno tyrimus bei visokius vaistus. (Beveik visos ligoninės yra apskričių finansuojamos ir valdomos).

Pagalba sergantiems: dirbantieji gauna piniginę paramą, kuri atitinka jų uždarbiui.

Ambulatorinė pagalba: nuo 1970 metų sausio mėnesio taip vadinamos septynių kronų reformos (*Seven Crown Reform*), kurios pasėkoje pacientas dabar moka už kiekvieną vizitą septynias kronas (apie 1,40 dolerio), o kitą dalį išlaidų padengia nacionalinė socialinė apdrauda.

Nėštumo ir vaiko parama: čia priklauso visiškas išlaidų padengimas, nėščios moters mediciniško aprūpinimo, gimdymo išlaidų ligoninėje, naujagimio priežiūros vaikų sveikatos centruose, be to dar 180 dolerių metinė parama kiekvienam vaikui ir medicinos patarnavimas mokyklos vaikams.

Ypatingas pranašumas Socialinės Švedų apdraudos yra sekantis: visi švedai turi vienodą apdraudą ir todėl visokeriopa medicinos pagalba yra prieinama visiems; ji nepriklauso nuo algos, socialinio statuso ar sveikatos stovio. Ši socialinė apdrauda yra privaloma visiems ir surišta su gana aukštais mokesčiais. Nuo 1970 iki 1971 metų Švedija išleido socialinei žmonių gerovei, įskaitant medicinos priežiūrą, 28% viso valstybinio biudžeto. Kadangi socialinė sistema yra labai plati, jos kaina yra irgi didelė. Pavyzdžiui, vedęs vyras, uždirbdamas į metus 4.000 dolerių, 41% sumoka valstybinių mokesčių, o kuris uždirba 10.000 dolerių į metus, sumoka valstybei 60%.

Pirmoji medicinos pagalba. — Sergančių žmonių skaičius, reikalingų mediciniškos pagalbos, ypatingai padidėjo, ir dėl to ypatingas dėmesys yra kreipiamas į ambulatorinį žmonių gydymą, kad sumažintų skaičių siųstinų pacientų į ligoninę. Nuo 1952 iki 1966 metų sergančių žmonių ambulatoriniai vizitai pas daktarus padidėjo 250%, tai yra, nuo 7,4 iki 18,7 milijonų per metus. Švedijoje ligoninės yra beveik visos valdžios rankose, ir pirmoji pagalba yra suteikiama valdžios daktarų ir vis mažėjančiu savo skaičiumi privačių daktarų. Valdžia parūpina praktikuojančius gydytojus arba apskričių medikų karininkus. Ji taip pat valdo ambulansų tarnybą, duoda apskritims gailestingąsias seseris, moteris, kurios gelbsti gimdant, nėščių moterų ir vaikų socialinės globos centrus, mokyklų sveikatos patarnavimą, tuberkuliozės ligonines ir viešą dantų aptarnavimą. Privačia praktika besiverčiantieji daktarai retai turi galimybę dirbti ligoninėje; jie dirba pavieniui arba įvairių specialistų grupėje. Kitos sritys, kuriose jie dirba yra industrinė medicina ir preventyvinė medicina. Privačia praktika besiverčiantieji daktarai taip pat atlieka nakties metu staiga susirgusių žmonių patarnavimus.

Apskrities medicinos karininkas (*daktaras*). — Jų Švedijoje yra apie 800 ir jie atlieka 23% ambulatorinių patarnavimų įvairiose medicinos srityse. Vienas iš tokių daktarų iš Vastra Frolunda miesto savo dienos darbą aprašo šitaip: nuo 8 val. ryto iki 1 val. po pietų tenka patikrinti nuo 25 iki 35 pacientų. Nuo pirmos valandos po pietų iki 5 val. po pietų jis dirba kaip privatus daktaras toje pačioje įstaigoje ir priima nuo 10 iki 15 pacientų. Taigi, jis priima tarp 35 iki 50 pacientų per dieną arba apie 6 ligonius per valandą. Jis dirba penkias dienas savaitėje ir niekuomet nepriima ne darbo metu susirgusių žmonių pagalbos prašymo. Pacientai moka už ambulatorinį patarnavimą septynias kronas (1,40 dol.) ir socialinis draudimas užmoka klinikai 4,05 dolerius už kiekvieną pacientą. Taigi, kiekvieno sergančiojo ambulatorinis atsilankymas kainuoja 5,45 dol., ir už šitaip surinktus pinigus apskrities valdyba duoda gydytojų algą ir apmoka ambulatorijos išlaikymą.

Göteborgo mieste yra dar leidžiama tiems daktarams turėti ir savo privačią praktiką ir todėl jie gauna labai gerą atlyginimą, palyginus su daktarais, dirbančiais tiktai ligoninėse. Tačiau šie daktarai nereprezentuoja visos Švedijos, nes beveik visi dirba jiems nustatytą laiką su pastoviu valdžios atlyginimu. Dabar yra jau sudaryti planai eliminuoti šios rūšies dvilypiškumą ir palikti jiems tik gydytojų algą ir įpareigoti kad jie rūpintųsi visais pacien-

tais, kurie aplanko jų įstaigą. Daugumoje šie daktarai gydo lengvai sergančius ligonius, kurie sudaro virš 90% visų jo pacientų.

Privačiai praktikuojantieji daktarai. — Apytikriai iš 10.000 gydytojų Švedijoje, apie 1.350 arba 14% verčiasi privačia praktika. Iš jų apie 400 yra daugiau negu 65 metų ir dirba tik nepilną valandų skaičių. Kiekvienais metais privačia praktika besiverčiančių daktarų skaičius mažėja, nes senesnieji gydytojai išeina į pensiją ir tik labai maža dalis jaunesniųjų užima jų vietą.

Privačia praktika besiverčiantieji daktarai suteikia pagalbą 26% visų ambulatoriją lankančių pacientų. Kiti privačiai dirbdami reiškiasi kaip specialistai, pavyzdžiui, ausų, nosies ir gerklės ligų arba kaip kardiologai. Medicinos daktarai, kurie yra savarankiški, daugumoje ribojasi darbu tik jo privačioje įstaigoje. Dėl šitos priežasties beveik visi chirurgai dirba ligoninėse, nes kitaip jie neturėtų teisės operuoti. Jeigu pacientui yra reikalingas ligoninės gydymas, jis tikriausiai bus priimtas į valstybinę ligoninę, kurioje jo privatus daktaras negali juo rūpintis. Šiuo atveju, gerai išvystytas tarpusavis bendradarbiavimas tarp daktaro ir paciento yra prarandamas. Privataus daktaro neprileidimas prie jo paciento gydymo ligoninėje reiškia praradimą naujausių diagnostinių tyrimų prieinamumą ir stoką kolegų stimuliacijos, specialistų patarimo ir paskaitų klausymo. Šitų ypatumų įtakoje, Švedijos jauni daktarai neina į privačią praktiką medicinoje. Vien dėl to jie geriau pasilieka kaip ligoninės daktarai žemesnėse pareigose net keletą metų.

Laike 1970 metų Göteborgo mieste, kuris turėjo 196 privačiai praktikuojančius daktarus, kurių daugumą sudarė pensininkai, nė vienas iš jaunų daktarų neįstojo į jų eiles, kaip nurodė N. S. Blume, med. daktaras (rugpiūtis 1971). Pagal Nils Blume, M. D., buvusį Göteborgo medicinos draugijos prezidentą, jauni daktarai yra paveikiami neiti į privačią praktiką dėl to, kad juos traukia modernų pagrindą turinčios ligoninės ir vyraujanti pažiūra, kad yra neteisinga imti pinigus iš sergančių žmonių, ypač tiems daktarams, kurie dirba privačiai.

Nežiūrint aukščiau minėtų priežasčių, dalis sergančiųjų vis dar reikalauja, kad galėtų aplankyti privatų daktarą, kur nereikia ilgai laukti.

Daktarų privatinė grupės praktika. — Kad patrauktų daugiau jaunų daktarų į nevalstybines ligonines, Švedijos Medicinos draugija pradėjo 1963 metais statyti daktarų namus, kad suteiktų

darbo ir diagnostikos galimybes įvairių medicinos profesijų darbuotojams. Tikslas daktarų namų steigimo buvo tas, kad jauni gydytojai turėtų moderniškas, maksimalines gydymo sąlygas ambulatorinių ligonių gydymui už ligoninės ribų.

Ši Švedijos daktarų patarnavimo korporacija, kuri rūpinasi privačia praktika besiverčiančių gydytojų darbu, suteikia administracinį personalą. Kiekvieno daktaro uždarbis, atėmus visas išlaidas, yra tiesiogiai proporcingas pajamoms iš pacientų ir dar priedo iš nacionalinės apdraudos. Jų uždarbis yra lygus arba didesnis už daktarų, kurie gauna algą iš valdžios.

Gydytojai mėgsta šios rūšies praktiką. Pavyzdžiui, rentgenologas, priklausantis Göteborgo mieste grupės praktikai, yra labiausiai patenkintas tuo, kad jis gali savarankiškai savo profesijoje daryti sprendimus, kurių jis negalėjo daryti dirbdamas didelėje valstybinėje ligoninėje.

Pacientams «daktarų namai» suteikia daugiau privatumo, kas liečia sergančiųjų aptarnavimą negu valstybinės klinikos. Ar šios rūšies pacientų aptarnavimas privačioje praktikoje tęsis ir toliau, dar nėra tikras dalykas.

Pirmoji pagalba. — Pirmosios pagalbos direktorius Göteborgo mieste, dr. Bjorn Lindholm, paaiškino, kad du daktarai su radijo priimtuvais automobiliuose, aptarnauja visą miestą kiekvieną naktį, įskaitant savaitgalius, ir suteikia pirmąją pagalbą namuose. Kiekvienas gydytojas nakties tarnyboje aprūpina nuo 10 iki 15 pacientų. Greitosios pagalbos daktarai neatsako į kiekvieną jų šaukimą. Kiekvienas šaukimas yra kritiškai analizuojamas specialiai paruoštų radijo-telefono operatorių. Laukimo periodas tarp gydytojo pašaukimo ir jo atvykimo į sergančiojo namus svyruoja tarp 30 minučių ir penkių valandų. Radio-telefono operatoriai paskiria pirmoje eilėje sunkiai sergančiuosius. Gydytojo apsilankymas pas sergantįjį į namus kainuoja tris dolerius; be to, daktaras gauna dar valdžios užmokestį po 14 dolerių už kiekvieną sergančiojo lankymą naktį.

Pagrindinis naudingumas šios rūšies praktikos yra tas, kad ji užpildo didelę tuštumą Švedijos medicinos sistemoje, kuri stokoja įstatymo, kuris įsakytų rūpintis ligoniais ir nakties metu arba savaitgaliais. Apskričių ligoninės ir ambulatorijos naktimis yra uždarytos. Dėl to, pacientas, neturintis savo daktaro turi du pasirinkimus, jeigu jis naktį suserga: vykti į ligoninės greitosios pagalbos skyrių ir laukti ten 4 ar 6 valandas, kol jis bus priimtas, arba šaukti greitosios pagalbos daktarą, kuris ne į kiekvieną pašaukimą atsiliepia (nes šie pašaukimai yra diferencijuojami specialiai

paruoštais telefono operatoriais). Tačiau ši daktarų grupė, nežiūrint jos gydymo ribotumo, suteikia greitą pagalbą namuose tiems, kurie negali atvykti į ligoninę nakties metu.

Ambulatorinė sergančiųjų transportacija. — Vienas iš geriausių aspektų, liečiančių staiga susirgusių žmonių aptarnavimą Göteborg mieste yra greitosios pagalbos mechanizuotieji daliniai, kurie turi savo žinioje 25 moderniškas mašinas, kurios yra tvarkomos centro vadovybės. Mechanizuotos greitosios pagalbos nariai yra miesto gaisrininkai, kurie gavo minimalinį 3 mėnesių ligoninės apmokymą, iš kurio du mėnesiai yra praleidžiami operacijos kambariuose, asistuojant anesteziologams ir išmokstant iš patyrusių gydytojų žmogaus atgaivinimą.

Industrinė medicina. — Dar viena svarbi sritis pirmosios pagalbos, kuri nėra Švedijos valdžios žinioje yra, industrinė medicina. Didžiausios korporacijos išlaiko ir finansuoja savo nuosavas klinikas netoli jų fabrikų. Dr. Joseph L. Andrews aplankė SKF fabriką, kuriame dirba 6.000 darbininkų Göteborgo mieste. Ši dirbtuvė turi savo kliniką, kurioje dirba keturi daktarai ir devynios gailestingosios seserys, kurie pirmoje eilėje rūpinasi preventyvine medicina. Audiogramos yra privalomos visiems darbininkams, kurie dirba prie triukšmą sukeliančių mašinų; skelbimai ir seminarai pabrėžia naudojimą ausų užkimšimo. Darbininkai yra raginami vengti odos kontakto su mašinų alyvomis, kad išvengtų egzemos. Žmonės, sueinantieji į sąlytį su švinu ir silikatais turi periodinius patikrinimus, kad atpažintų galimą jų nuodingumo pasireiškimą. Klinikinis personalas kasdieną tikrina keletą šimtų darbininkų. Nedidelės chirurginės operacijos taip pat yra atliekamos. Didesnė dalis pacientų yra aprūpinami fabriko ribose gailestingų seserų, kurios aplanko beveik visas produkcijos vietas.

Tarpinė specialistų pagalba. — Apskrities Centrinė Poliklinika: kuomet yra reikalingas specialistas, valdžios paskirtas praktikuojantis daktaras gali pasiųsti pacientą į apskrities centrinę polikliniką. Pavyzdžiui, Vastra Frolunda mieste, centrinė poliklinika turi vienuolikos skirtingų specialybių daktarų. Čia yra operaciniai kambariai, kuriuose yra atliekamos nesunkios operacijos. Žmonių sveikata besirūpinančios gailestingosios seserys ir moterys, kurios asistuoja nėščioms moterims gimdymo metu, yra atsakingos už prieš ir po gimdymo motinos sveikatą. Taip pat plačiai išvystyta programa naujagimio priežiūrai.

Ligoninės Pirmosios pagalbos kambarys. — Ligoninės greitosios pagalbos kambaryje pacientai, kurie atvyksta patys ar ambulansine mašina, yra apžiūrimi ir pagal ligos sunkumą išskiratomi. Göteborgas, turintis tik vieną didelę ligoninę — Sahlgrenska (ligoninės pavadinimas), yra vienintelis punktas, nes čia yra siunčiami beveik visi greitosios pagalbos reikalingi žmonės. Iš visų atvykusių ir patikrintų, tik apie 10% yra priimami į ligoninę. Išskyrus aiškius pacientus, reikalingus kuo greičiausio priėmimo ir gydymo, arba tuos, kurie gali būti pasiųsti į namus, likusieji yra laikomi ligoninės nakties skyriuje tolimesniam stebėjimui, nuo kurio priklausys, ar ligoninėn priėmimas yra reikalingas. Ligoninės greitosios pagalbos vedėjas ir daugelis pacientų, pagal dr. Joseph L. Andrews, yra nepatenkinti dabartinės įstaigos kambariais, nes jų yra nedaug ir per maži, bei nepatenkinti dėl personalo trūkumo.

Ligoninių klinikinis gydymas. — Iš 18,4 milijonų sergančiųjų ambulatorinių vizitų 1966 metais apytikriai 50% buvo aprūpinti ligoninių klinikose, ir šis skaičius kiekvienais metais vis didėja. Prieš «Septynių kronų reformą» (*Seven Crown Reform*), įvykusią 1970 metais sausio mėnesį, ligoninių skyrių vedėjams bei daktarams buvo leidžiama priimti į kliniką privačius ligonius, iš kurių jie gaudavo privatų atlyginimą. Tačiau po «Septynių kronų reformos» nė vienas gydytojas neturi teisės priimti privačius pacientus klinikose, ir visi ligoninių daktarai gauna jiems nustatytas algas.

Visi pacientai, su kuriais dr. Andrews kalbėjo, skundėsi dėl ilgo laukimo laiko, kuris siekia iki trijų savaičių, kai reikalinga greito gydymo, ir iki šešių mėnesių, kai nėra reikalo greitos pagalbos. Pacientams taip pat nepatinka, kad jie negali pasirinkti daktaro pagal savo norą ir paprastai mato vis kitą gydytoją per kiekvieną vizitą.

Tačiau geri rezultatai šios reformos pasirodė sergančiojo finansinei naudai. Dabar jie moka tik septynias kronas (1,40 dol.) už vizitą, kurios padengia daktaro atlyginimą, rentgeno filmus, bei laboratorijos išlaidas.

Daugumas daktarų, priklausančių medicinos klinikoms pasisakė, kad jie nėra patenkinti šia reforma. Keletas gydytojų prisipažino, kad dabar jie yra mažiau suinteresuoti kiekvienu pacientu ir jiems skiria mažiau laiko ir dažniau pasiunčia juos į kitas klinikas. Pagal dr. Lars Werko, kuris yra medicinos direktorius Göteborge, «daugelis ligoninėje dirbančių gydytojų žiūri į savo darbą su iki šiol nežinoma apatija».

Nėščiu motinų globa (gal geriau priežiūra). — Nėščios motinos lanko obstetrikinę kliniką kiekvieną mėnesį ir už tai nemoka jokio mokesčio. Tačiau šis lankymasis reikalauja keletą valandų laukimo klinikoje ir motina kiekvieną kartą sutinka skirtingą obstetrikos gydytoją, bet jeigu motina sumoka 8 dolerius už kiekvieną vizitą, tai tada ji turi teisę matyti visuomet tą patį daktarą. Bet šis daktaras vis vien nedalyvaus gimdymo metu. Jeigu gimdymas nėra komplikuotas, tai jis bus atliktas gailestingos sesers priežiūroje, kuri yra paruošta šiai specialybei. Jeigu yra pastebimos komplikacijos, tuo atveju yra šaukiamas obstetrikos gydytojas. Žiūrint iš kitos pusės, jei kai kurios motinos ir pasigenda privataus daktaro, visi sutinka su rezultatais, kuriuos atsiekė Švedijos nėščių motinų priežiūra — žemiausias naujagimių mirtingumas pasaulyje.

Ligoninės. — Švedijoje ligoninės lovų santykis vienam tūkstančiui gyventojų yra 16, kai tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstybėse tik 8,9 lovos tūkstančiui gyventojų, o Anglijoje —10,1. Vienam švedų daktarui tenka 833 žmonės, o Jungtinėse Amerikos Valstybėse vienam daktarui tenka tik 710 žmonių. Tai yra apytikriai daviniai iš 1969 metų. Dabartinėje Švedijoje regijoninių ir centrinių ligoninių siluetai kyla aukštai virš miestų, kaip bazilikos mūsų laikais. Tai yra dalis laimėjimų Švedijos užsibrėžto tikslo, kad būtų suteikta žmonėms galimybė gauti greit ir gerą medicinos priežiūrą ir greitu laiku. Švedijos medicinos sistemos išsivystyme ligoninė buvo ypatingai pabrėžta. Ligoninė pasidarė nugarkauliu sveikatos aprūpinimo sistemoje dėl daugelio priežasčių, ypač ekonominių, nes šis kraštas turėjo tik mažą skaičių daktarų ir dėl to buvo manoma, kad jie galėtų efektingiau dirbti viename centre.

Iš kiekvienų 16 lovų Švedijos ligoninėse, aštuonios yra paskirtos bendroms ligoninėms, trys yra skirtos medicinos ligoninėms ir penkios yra paskirtos chroniškai sergantiesiems.

Plataus masto tautinis planavimas, liečiantis vietą, dydį ir rūšį naujų ligoninių, yra atliktas tarpusavio bendradarbiavimo tarp Tautinės Sveikatos Tarybos ir Socialinės Gerovės Stockholme, kur nustato tautines planavimo pirmenybes kartu kooperuodamos sui sveikatos Ministerija ir Švedijos 23 apskričių atstovais. Tautinei Sveikatos Tarybai vadovaujant, išsivystė nauja sistema, kuri suteikia pakankamas galimybes vis didėjančio sveikatingumo pagerinimui. Naudojant naujausias žinias, liečiančias žmonių pasiskirstymą pagal tam tikras sritis, ligų santykį, medicinišKas įstaigas, ir projektuojant skaičius dėl ateities reikalavimų, ligoninės yra

planuojamos atsižvelgiant į principus regionalizacijos, centralizacijos, racionalizacijos ir integracijos.

Regionalizacija, pagal dr. Arthur Engel, buvusį direktorių Tautinės Sveikatos Tarybos, yra centralizuotas paskirstymas specialistų, kuris yra bazuojamas ant tam tikros srities gyventojų skaičiaus; todėl ligoninės yra planuojamos pagal idealų santykį esamų lovų ligoninėje kiekvienai specialybei.

Racionalizacijos tikslas yra suteikti individualiam pacientui optimalinę pagalbą geroje gydymo institucijoje ir tinkamu laiku, tai reiškia, duoti geriausią gydymą be per didelių reikalavimų. Tikrovėje tai reiškia lygų, greitą rūpinimąsi geriausiai tinkamoje ligoninėje, tuo pačiu metu uždarant tam tikrą skaičių mažesnių ligoninių. Dėl to Švedijoje yra tendencija turėti daugiau didelių ligoninių ir mažesnį skaičių mažų, negu kad Jungtinėse Amerikos Valstybėse. Pavyzdžiui, Goteborgas turi tik vieną 2.125 lovų pagrindinę, valdžios vadovaujamą ligoninę, kurios vardas yra Sahlgrenska, ir aštuonias kitas specialias ligonines, kai tuo tarpu Bostonas, kuriame gyvena apytikriai tiek pat žmonių, turi daugiau negu 30 įvairių ligoninių, kurių daugumas turi mažiau negu 250 lovų.

Švedijoje, ligoninės su mažiau negu 500 lovų yra laikomos kaip neefektingos. To pasėkoje, daugiau negu du trečdaliai ligoninių turi daugiau negu 250 lovų, o Amerikoje tik vienas trečdalis. Vienas nepatogumas regionalinio racionalizavimo ir centralizavimo yra tas, kad pacientas dažnai turi važiuoti ilgą distanciją, kad pasiektų ligoninę. Didesnės ligoninės irgi sudaro mažiau asmenišką paciento aprūpinimą. Pagrindinis pranašumas šios sistemos yra išlaidų sumažinimas dėl padidėjusio efektingumo.

Apskrities ligoninės, kurios yra periferijoje aplink apygardos centrinę ligoninę, aptarnauja apie 75.000 žmonių ir turi mažiausiai keturis specialybių skyrius, kaip vidaus ligų, bendrosios chirurgijos, rentgeno, anestezijos, retkarčiais dar priklauso pediatrikos ir obstetrikos skyriai.

Apygardos centrinė ligoninė aptarnauja apie 25.000 žmonių. Jai priklauso tarp 13 ir 20 įvairių medicinos specialybių. Pacientai, kurių diagnostinis nustatymas ir gydymas yra labai sunkus, yra perkeliami į regionalines (valstijos) ligonines.

Regionalinė (valstijos) ligoninė (kurių Švedijoje yra tik septynios) rūpinasi apytikriai vienu milijonu gyventojų ir turi patalpas visoms specialybėms, įskaitant neuro ir krūtinės lastos chirurgiją. Penkios regionalinės ligoninės yra kartu ir mokslo įstaigos, nes joms priklauso medicinos ir gailestingų seselių mokyklos. Gal būt daugiausia pagarsėjusi yra Karolinska ligoninė Stockholme,

kuri, yra pasižymėjusi moksliniu tyrinėjimu, mokymu studentų ir radiologiniu gydymu. Sahlgrenska ligoninė Göteborge irgi yra mokymo ir regionalinė ligoninė.

Modernios ir individualios Švedijos ligoninės yra rūpestingai planuojamos. Diagnostiniai aparatai pagaminti pagal naujausius technikos išradimus yra naudojami kiekvienoje medicinos srityje.

Aprūpinimas ligoninėje. — Kiekvienas sergantysis yra priimamas į keturių lovų kambarį, nes privačių ar pusiau privačių kambarių nėra. Visos ligoninės išlaidos, įskaitant kambarį, maistą, daktaro mokestį, rentgeno filmus, laboratorinius tyrimus bei vaistus yra apmokamos apygardos tarybos, kuri valdo ligoninę.

Pacientas niekuomet neturi teisės pasirinkti daktarą; jis yra paskirtas jo palatai (skyriui) ir dažnai yra specialistas. Ligoninės gydytojai yra pilną laiką dirbantieji ir valdžios apmokami tarnautojai; daugelis jų, kurie dirba regionalinėse ligoninėse, dirba lygiagrečiai kaip mokomasis personalas universitetuose.

Lyginant su Šiaurės Amerikos ligoninėmis, Švedijos gailestingosios seserys turi daugiau atsakomybės. Gailestingoji sesuo Švedijoje gali pakeisti paciento gydymą, kurį daktaras pataria, laike kasdieninių vizitų, dėl staigaus ligonio stovio pablogėjimo arba kada daktaras yra nepasiekiamas, bet sergantysis yra reikalingas pakeitimo gydyme.

Sveikatos apsauga Vakarų Vokietijoje

Vakarų Vokietijos valdžia, vadovaujama kanclerio W. Brandt, pažadėjo medicinos profesijai, kad laisvė praktikuoti, laisvas paciento pasirinkimas jo pageidaujamo daktaro ir daktarui atlyginimas už patarnavimą bus visuomet respektuojamas ateinančiuose medicinos gydymo pakeitimuose Vakarų Vokietijoje.

Tačiau ne per seniausiai, Socialdemokratų partija Bonnos mieste pradėjo kalbėti ta kryptimi, kuri visiškai kontroliuotų mediciniškos globos reikalingus piliečius; ji pageidauja, kad visos sveikatos apdraudimo organizacijos, kompanijos ar unijų kontroliuojamos grupės būtų sujungtos ir kontroliuojamos vienos centralizuotos valdžios įstaigos. Šitos rūšies reorganizavimas turėtų sulyginti mediciniško aprūpinimo kokybę ir jo užmokestį visoje Vokietijoje. Tačiau medikų organizacijai šis pasiūlymas atrodo veda prie centralizuotos biurokratiškos valdžios. Šis planas kainuos mokesčių mokėtojams daug daugiau pinigų ir palenks daktarus griežtai kontrolei ir valdžios biurokratų įsikišimui, sumažins mediciniško gydymo efektingumą ir kokybę.

Kadangi daugiau negu 95,6% visų Vakarų Vokietijos gyventojų yra pilnai apsaugoti sveikatos draudimo sąjungos, tolimesnis finansavimas sveikatos draudimo, pagal Vokiečių daktarų nuomonę, yra visai nereikalingas trukdymas.

Medicinos pagalba Ispanijoje

Ispanijoje mediciniškas gydymas yra daugumoje neapmokamas, ir daugelis daktarų yra turtingi. Vidutinio amžiaus Malagos miesto gydytojas kalba apie «taikingą revoliuciją», —socialinio pasikeitimo požvilgiu, — kuri per paskutinius 10 metų palengva atnešė medicinos srityje sistemą, panašią į Anglijos sistemą. Pavyzdžiui, Ispanijos daktaras uždirba 25.000 dol. į metus, gyvena puikiai, nes valstybiniai mokesčiai yra labai žemi ir pragyvenimo išlaidos yra žemiausios visoje Vakarų Europoje, kai tuo tarpu specialistas teuždirba tik 250 dol. į mėnesį. Socialinė sistema dabar apima tarp 80 ir 90% visų žmonių, kuri pilnai padengia medicinos ir ligoninės patarnavimus; nedarbo kompensacija suteikia nedarbingumo paramą ir, palyginus, duoda mažą senatvės pensiją. Visi darbininkai Ispanijoje ir visi ūkininkai, ir jų samdiniai gauna šias privilegijas. Vieninteliai ispanai, kuriems ši socialinė parama yra neprieinama, yra darbo davėjai, kurie tikrumoje moka daugiausia pinigų šiai socialinio draudimo ir sveikatos apsaugos institucijai. Pati valstybė šiam tikslui duoda labai maža pinigų.

Pagal dabartinį stovį, ispanų socialinio draudimo sistema yra, gal būt, vienintelė tos rūšies įstaiga pasaulyje, kuri turi pastovų kasmetinį finansinį pertekliu ir dėl to pajėgia mokėti didesnes gydytojams algas ir tuo būdu pritraukia geresnius daktarus visame krašte, pajėgia nupirkti modernius diagnostinius aparatus ir kompetentingai veikti lankant ligonius namuose bei suteikiant greitąją pagalbą.

Šalia gana turtingos socialinės medicinos apdraudos dar egzistuoja viešos ligoninės: nacionalinės, provincijų ir apskričių, nuo visai moderniškų iki visai pasenusių. Šios pastarosios ligoninės aptarnauja labai neturtingus žmones, kurie nėra padengti socialinės globos apdraudimu, kaip, pavyzdžiui, nedirbantieji arba negalintieji dirbti. Tos institucijos taip pat rūpinasi chroniškai sergančiuju ir psichiatrinių ligonių gydymu.

Bet Ispanijoje yra plačiai ir nesuvaržytai paplitusi privačios praktikos sistema, kurioje už patarnavimus ima tiek, kiek tik pajėgia. Privačios ligoninės pasiturintiems klientams suteikia ne kambarius, bet butus, kurių pagrindinis mokestis yra 32

doleriai vienai dienai. Mažiau reikalaujantieji, ar ne perdaug turtingi privatūs pacientai gali naudoti socialinio draudimo ar viešąsias ligonines, jeigu jie sumoka 16 dolerių už vieną dieną arba 10 dolerių už naktinį daktaro pašaukimą į namus. Be aukščiau minėtų ligoninių dar yra privačios arba bažnyčios labdarybės ligoninės bei pusiau viešos institucijos kaip Raudonojo Kryžiaus ligoninės arba labai specializuotos medicininškos įstaigos, kurios rūpinasi sužeistais matadorais (bulių kovotojais). Ispanijoje daktarai, dirbdami ligoninėse ar universitetuose, turi teisę verstis ir privačia praktika lygiagrečiai. Jeigu vienas iš jo pacientų reikalingas hospitalizacinio gydymo, jis gali būti priimtas į kiekvieną ligoninę, ir joje jis turi teisę savo ligonį gydyti toliau.

Prieš svarstant, kaip atrodo daktaro dienotvarkė dienos metu Ispanijoje, pirmiausia yra reikalinga laiko definicija. Pavyzdžiui, jeigu pacientas pritaria rytmečio pasimatymui, Ispanijos daktaras pasakys, puiku, ateik pirmą valandą, ir jeigu pacientas pasirodys apie 1 val. 30 min., gydytojas jį pasveikins, sakydamas labas rytas.

Sergančiųjų, šaukiančių pagalbos nakties metu į privačius namus, patarnavimus beveik išimtinai atlieka medicinos socialinis draudimas. Malagos miesto naktinė tarnyba yra vienas tipiškas šios rūšies pavyzdys. Ligoninės vadinamos *Residencia Sanitaria Carlos Haya* rūsio kambaryje du telefono operatoriai priima visus telefoninius pašaukimus dieną ir naktį, kuriais gali pasinaudoti visi: ispanai ir užsieniečiai, socialiniam draudimui priklausantieji ar ne, darbdaviai ar visai pinigų neturintieji bedarbiai. Telefonų operatoriai paklausia, koks paciento amžius, koki simptomai ir taip toliau. Be to, telefono centrinėje visuomet yra vienas daktaras, kuris patikrina priimtus telefoninius pranešimus ir beveik kiekvienu atveju perduoda juos į vieną iš trijų sveikatos centrų, kurie aptarnauja šį miestą. Kiekviename centre trys daktarai ir jų automobilių vairuotojai yra pasiruošę parengties kambaryje. Nedideli automobiliai su įrengtais radio siųstuvais ir priimtuvais stovi parengtyje. Laisva automobilio dalis yra pripildyta įvairiais vaistais. Vidutiniškai yra atsiliepiama apie 149 kartus per 24 valandas. Apytikriai trunka apie 13-14 minučių nuo daktaro pašaukimo iki jo atvykomo į sergančiojo namus.

Ispanijos medicinos priežiūra vis dar yra valdoma šešių ministerijų: mokslo, vidaus reikalų, darbo, teisingumo, armijos, laivyno bei aviacijos.

Statistikos rodo, kad susirgimai maliaria yra beveik visai išnykę. Naujagimių mirtingumas nuolatos mažėja ir dabar prilygsta daugumai Vakarų Europos valstybių. Tuberkuliozė taip pat sumažėjo, bet vis dar yra ja sergančių gal būt 10-15 žmonių iš tūkstan-

čio gyventoju. Anksčiau naudojamos tuberkuliozės sanatorijos dabar yra pakeičiamos į kardiologijos bei krūtinės ligų institucijas. Trachoma taip pat nesudaro šiuo metu jokios problemos. Tačiau dabar ten yra ligos su kuriomis susiduria kiekviena industrializuota valstybė, širdies sutrikimai, diabetas, vėžys.

Narkotikų vartojimas yra minimalus, ir daugumas tų vartotojų yra užsieniečiai. Alkoholizmas rodo kilimo tendenciją, ypatingai šiaurinėje Ispanijos dalyje, tuo pačiu padidindamas nuo kepenų cirozės mirtingumą. Alkoholizmas ne tik kad padidina žmonių mirtingumą kepenų cirozės atveju, bet taip pat prisideda prie mirtingumo automobilių nelaimėse. Alkoholizmas taip pat pasireiškia mentaliteto simptomatikoje, kuris yra priskaitomas prie pagrindinių svarbių problemų dabartinėje Ispanijoje. Padidėjimas psichinių susirgimų yra bendrai priskiriamas per greitai vykstančiai urbanizacijai ir gyvenimo pasikeitimui tų, kurie palieka ūkininkavimą ir yra suviliojami įvairių darbų miestuose. Žmonės pasiduoda televizijos reklamoms ir perka ne tik televizijos aparatus, bet taip pat mašinas ir motociklus išsimokėjimui. Tada dirba jie labai sunkiai, iki nusilpimo, kad išmokėtų susidariusias skolas. Dėl to, dr. Clavero pripažįsta, kad psichiatrija yra viena iš keletos mokslo disciplinų, kurioje daktarų trūkumas yra labai ryškus. Visos šios situacijos atspara yra pastovumas ispanų šeimos, kurios, bent dabar atrodo, yra atsparios prieš korupcija apimtus politikierius, televizijos įtaką, urbanizaciją, emigraciją sūnų ir tėvų į kitus Europos kraštus, kad uždirbtų daugiau pinigų ir taip vadinamą seksualinę revoliuciją. Daugumoje seksualinis mokymas ir patarimas liečia ne jaunimą, bet taikomas motinoms, nes jos, pagal dr. Clavero, yra geriausiai tinkamos perduoti šias informacijas savo vaikams, nes Ispanijos vyras, pagal tradiciją, neša mažesnę atsakomybę, kas liečia vaikų auklėjimą, kadangi, dirbdamas ilgas darbo valandas (12-14 val. į dieną), jis mažai turi laiko tokiems reikalams. Mokyklose seksualinis mokinių mokymas yra paliktas paskiro mokytojo diskrecijai, o šeimos planavimo reikalus dabartiniu laiku atlieka individualūs daktarai. Nors vieša reklama naudoti kontroceptinius vaistus yra uždrausta, nes tai būtų priešinga Kataliku Bažnyčios moralinėms normoms, bet valdžia nesikiša į daktaro pasirašytus receptus, liečiančius šios rūšies vaistus. Abortai yra draudžiami kiekvienoje stadijoje. Motinų prieš ir po gimdymo apmokymas yra įvestas kiekviename didesniame mieste ir trunka nuo vienos savaitės iki aštuonių mėnesių. Modernizacijos vykstančios dabartinėje Ispanijoje įrodymas yra rūpinimasis nėščių motinų sveikata: 90% visų vaikų gimsta ligoninėse ir yra tiesioginėje

daktaro priežiūroje. Šis skaičius miestuose siekia net 98%. Motinų nėštumo ir kitokia medicinos pagalba pasiekia ir Ispanijos kaimus, bet yra kiek menkesnė. Jaunas daktaras kartais praktikuoja kaimuose dėl to, kad gauna geresnį atlyginimą, pradėdamas savo darbą, negu kad jis dirbtų mieste. Besirūpindamas keliais kaimais, kuriuose daugumas dienos darbininkų ir ūkininkų turi socialinės globos apdraudą, jis uždirba į metus apie 12.000 dolerių bei gauna dovanų: kiaušinių, viščiukų ir pieno. Kadangi daug kaimiečių dar vis tiki visokiais burtais daugiau negu medicinos mokslu, tai gydytojas dažnai turi konkuruoti su įvairaus žanro burtininkais. Nežiūrint to, kad kaimuose yra vis vien lengviau įsikurti negu mieste, čia vis dar trūksta daugiau 1000 gydytojų ir dėl to ispanų valdžia priima užsieniečius daktarus, nes Ispanijos daktarai jaučiasi, tokiose aplinkybėse per daug izoliuoti.

Daugumas jaunų Ispanijos daktarų reikalauja socialinės medicinos, kuri būtų dalis visuotinės socialinės ekonomijos. Jie reikalauja pastatyti daugiau naujų ligoninių, kurios padengtų trūkumą lovų, kurių trūksta pagal Pasaulio Sveikatos Organizacijos pageidavimus. Internai uždirba į mėnesį 112 dolerių, o rezidentai, — 125. Dėl to, kad papildytų savo uždarbį, jie dar dirba naktimis, lankydami namuose sergančius arba padeda kokioje nors sveikatos apdraudimo istaigoje.

Medicinos mokslas ispanijoje. — Studentas, gavęs gimnazijos diplomą, kuris maždaug prilygsta dviejų metų Amerikos universiteto (*college*) kursą, įstoja į medicinos mokyklą. Mokestis už mokslą į metus yra mažas, tik 50 dolerių. Mokslas tęsiasi šešerius metus. Sunkumai susidaro dėl studento apmokymo, nes praktika paliekama pačiam studentui. Universitetas tereikalauja, kad būsimasis gydytojas išlaikytų egzaminus teoretiniuose ir klinikiniuose dalykuose. Jeigu jis yra talentingas laikydamas egzaminus ir gauna gerus pažymius, niekuomet nematęs pacijento, jis gali taip elgtis. Po to, jis gali atidaryti savo privačią praktiką arba specializuotis ligoninėje. Bet jeigu jis nori klinikinio patyrimo, jis gali kreiptis pas klinikos direktorių, kur jis galėtų dirbti po priežiūra patyrusių daktarų.

Medicinos stovis Jungtinėse Amerikos Valstybėse

Daktarų trūkumas (1972 metai). — Beveik kiekvienas sutiks, kad Jungtinės Amerikos Valstybės galėtu naudoti daugiau daktarų. Kalbėdami apie Amerikos specialias sveikatos problemas,

žmonės pirmoje eilėje nurodo gydytojų trūkumą. Iš kitos gi pusės yra keletas žymių daktarų, kurie sako. kad nuolatinis raginimas universitetų, kad jie paruoštų daugiau gydytojų, gali privesti prie to, kad jų bus paruošta daugiau negu reikia. Nežiūrint šių gydytojų atsargių pažiūrų, padėtis reikalauja padidinti medikų skaičių. Grįždami porą metų atgal, mes matome, kad beveik kiekvienas daktaras padidino savo sugebėjmą ligas gydyti. Kardiologinė chirurgija padidėjo fenomenaliai. Širdies katerizacija pasidarė kasdieninis reiškinys. Elektroencefalografija pasidarė paprastu dalyku. Amniocentesė suteikia daug reikalingų informacijų susijusių su nėštumu. Biopsija kepenų, plaučių, arba įvairių auglių (tumorų) yra daroma regulariai kiekvieną dieną. Tai reiškia, kad daugiau daktarų yra reikalinga diagnostikai ir gydymui.

Tie, kurie mano, kad Amerika eina prie per didelio daktarų priauglio, dažnai mini 1959 metų Bane pranešimą, kuris reikalauja gydytojų padidinimo ligi 330.000 iki 1975 metų. Jie net nurodo, kad šis tikslas jau dabar yra atsiektas, bet jie užmiršta, kad pusė šio prieauglio sudaro kitų šalių daktarai, kurie atvyko į Ameriką. Pažvelgkime į kai kuriuos faktus bei opinijas:

1. Tarp 1960 ir 1970 metų valstybė padidino savo išlaidas dėl įvairių sveikatos programų nuo 25 bilijonų iki 70 bilijonų dolerių. Infliacija neprisidėjo prie šių visų išlaidų padidinimo. Žmonės moka daugiau už medicinišką pagalbą, ateityje mokės dar daugiau.

2. Į JAV kiekvienais metais imigruoja iš kitų valstybių. Šios tautos negali prarasti jų gerai išmokytų žmonių, apie 4000 gydytojų, dėl to kurią nors dieną šis reikalas turi pasikeisti, ir mes turime apsirūpinti savo nuosavais gydytojais.

3. Gyventojų surašymas rodo nuolat didėjantį skaičių senesnio amžiaus žmonių, kurių ligos reikalauja ilgesnio ir brangesnio gydymo.

4. Per paskutinius 10 metų mes paruošiame apie 8000 medikų kasmet, bet tuo pačiu metu mūsų kraštas praranda apie 4000 gydytojų kiekvienais metais. Pridėjus prie šio skaičiaus 4000 daktarų iš kitų kraštų, metinis prieauglis sudaro 8000. Nežiūrint šio prieauglio, mes vis girdime nusiskundimus apie daktarų trūkumą.

5. Prieauglis gydytojų Jungtinėse Amerikos Valstybėse nuo 1960 iki 1970 metų buvo apie 70.000. Padidėjimas nuo 1970 iki 1980 bus apie 100.000 (pagal prezidento specialų pranešimą Kongresui). 1950 metais Amerikoje buvo 141 daktaras 100.000 gyventojų. Bet 1970 metais šis skaičius pakilo iki 158 daktarų 100.000.

Nežiūrint šitų skaičių, žmonėse yra paplitęs įsitikinimas, kad 1970 metais daktarų trūkumas yra didesnis Jungtinėse Valstybėse, negu kad jis buvo 1960 metais.

6. Federalinė programa, kuri nori aprūpinti tas sritis, kuriose trūksta gydytojų, turės panaudoti nemažą skaičių daktarų.

7. Amerikos Daktarų Draugija aprobavo Kongreso 1971 metų Aktą ir pripažino faktą, kad šis trūkumas tikrai egzistuoja.

«*Medicare*» — *medicinos rūpinimasis senais žmonėmis.* — Kongresas tai patvirtino 1965 metais pavadinęs *Kerr-Mills Act.* Šis įstatymas liečia daugumoje žmones, kurie gauna pensiją ir yra 65 metų ar senesni. Pradedant 1973 metais, pacientas, prieš jį priimant į ligoninę, turi įmokėti 72 dolerius (ankščiau reikėjo įmokėti 68 dol.) už 60 dienų hospitalizaciją, o likusias išlaidas apmoka *Medicare* draudimo sąjunga. Nuo 61-mos iki 90-tos dienos pacientas privalo mokėti 18 dolerių į dieną, o medicinos draudimas apmoka visas kitas išlaidas. Toks pasakymas nėra visai tikslus, nes labai dažnai chirurgai paima daugiau pinigo už atliktą operaciją, negu kad apdraudos organizacija sutinka mokėti, taigi tą skirtumą turi padengti pats sergantysis.

Apskritai sakant, Amerikos medicinos priežiūra yra gera tiems, kurie turi gerus sveikatos draudimus ir yra turtingi, ir bloga neturtingiems žmonėms, nes šiame krašte nėra visuotinės valdžios kontroliuojamos apdraudos, kurią jau seniai turi Vakarų Europa. Be to, Amerikoje mediciniškas gydytojų patarnavimas yra labai brangus lyginant su kitais kraštais. Šiame krašte yra daug visokių susirgimo atveju apdraudų, bet daugumas ju neapmoka visų gydymo išlaidų. Reikia tikėtis, kad su laiku Amerika supras iš Vakarų Europos šios problemos svarbumą.

Dr. Balys Petkauskas

Washingtonas

ZUSAMMENFASSUNG ÜBER MEDIZINISCHE BEHANDLUNG

von

BALYS PETKAUSKAS, M.D.

Einem litauischen Sprichwort nach ist Gesundheit das teuerste, was ein Mensch besitzt. Ihr Erhaltung ist allerdings für den Staat mit Unkosten verbunden.

Medizinische Behandlung in Schweden: Es wird vor allem von Schweden gesagt, daß es das bestentwickelte Gesundheitssystem der Welt habe. Momentan sind die Schweden tatsächlich — vom medizinischen Gesichtspunkt her gesehen — am besten versorgte Volk der Welt. Wir finden dort die niedrigste Säuglingssterblichkeit und die größte Langlebigkeit.

Der schwedische Staat übernimmt sämtliche Krankenhauskosten, also: Zimmer, Ärzte, Visiten, chirurgische Eingriffe, Labor-, Röntgen- und Arztneimittelkosten. Berufstätige erhalten Krankengeld in Höhe ihres Verdienstes. Ein so hochentwickeltes soziales System bringt es natürlich zwangsweise mit sich, daß die Staatsbürger hohe Steuern zu zahlen haben. Nehmen wir an, ein verheirateter Mann verdient 4000 Dollar pro Jahr; davon muß er 41 % an den Staat bezahlen. Eine privatärzliche Praxis ist kaum vorhanden. Die meisten Ärzte arbeiten in den staatlichen Krankenhäusern. Der Großteil der Krankenhäuser ist entsprechend dem regionalen Bedarf gebaut.

In Westdeutschland: Der Pazient hat das Recht, einen Arzt zu wählen. Mehr als 95,6% der Einwohner von Westdeutschland sind krankenversichert, so daß nach Meinung der Ärzte das Versicherungswesen in Deutschland nicht weiter ausgebaut zu werden braucht.

In Spanien: Die medizinische Behandlung ist größtenteils kostenlos. Momentan sind die spanischen Krankenkassen vielleicht die einzigen in der Welt, die einen jährlichen Überschuß verzeichnen können und in der Lage sind, höhere Löhne für die Ärzte zu zahlen. Aber es gibt auch in Spanien Privatärzte mit uneingeschränkter Berufsfreiheit. Die Säuglingssterblichkeit ist zur Zeit vergleichbar mit der in westeuropäischen Staaten.

In den Vereinigten Staaten von Amerika herrscht Ärztemangel, besonders außerhalb der Großstädte. Amerikanische Medizin ist streng verbunden mit der technischen Entwicklung des Landes. Jedes Jahr

kommen ungefähr 4000 Ärzte als Emigranten nach den Vereinigten Staaten.

Im allgemeinen ist das Gesundheitswesen in Amerika nur tauglich für solche, die gut versichert oder reich sind. Für die Armen bleibt nicht viel übrig. Von den europäischen Ländern müßte Amerika lernen, daß jeder Mensch das Recht auf gleiche medizinische Versorgung hat. Wir hoffen, daß die Vereinigten Staaten von Amerika mit der Zeit im Interesse ihrer Bürger die medizinische Versorgung verbessern.

SUVAŽIAVIMO DARBŲ EIGA

DEVINTOJO L. K. MOKSLO AKADEMIJOS SUVAŽIAVIMO BOSTONE DARBŲ EIGA

Suvažiavimo programos sudarymu, kaip paprastai besirūpinant Akademijos centro valdybai, Bostono Akademijos židiniui atiteko suvažiavimo techninio paruošimo rūpesčiai. Šiam uždaviniui atlikti Bostono židinys sudarė komisiją: Vyriausias organizatorius — židinio pirmininkas prof. dr. Juozas L. Navickas; registravimo organizatorius — inž. Antanas Girnius; spaudos informacijos — Antanas Mažiulis ir prof. dr. Juozas L. Navickas; religinių apeigų tvarkytojas — kun. prof. dr. Pranas Liuima, S.J.; iškilmingos vakarienės organizatorius — Bronius Paliulis; fotografo pareigas atliko — kun. prof. dr. Vladas Jaskevičius, S.J.

Komisijos nariams rūpestingai atlikus prisiimtas pareigas, suvažiavimo darbai ėjo labai sklandžiai.

Programos buvo pramatyta du iškilmingi pilaties posėdžiai: atidaromasis ir baigiamasis, skirtas Akademijos 50 metų sukakčiai paminėti, bei 7 sekcijos: teologijos, istorijos mokslų, psichologijos-pedagogikos, archeologijos ir meno istorijos, gamtos ir tikslių̨jų̨ mokslų, lietuvių kalbos ir literatūros, bei medicinos mokslų sekcijos.

Penktadienį, rugpiūčio 31 dieną dalyvių registravimas buvo pradėtas iš pat ryto ir tęsiamas po pamaldų.

Suvažiavimas buvo pradėtas šv. Mišiomis, Bostono kolegijos šv. Ignaco bažnyčioje, kurias atlaikė vysk. Vincentas Brizgys ir pasakė progai pritaikintą pamokslą.

10 val. 30 min. įvyko suvažiavimo atidarymas. Akademijos Bostono židinio ir suvažiavimui ruošti komiteto pirmininkas prof. dr. Juozas L. Navickas tarė įvadinį žodį:

Jūsų Ekscelencija, Akademijos Pirmininke, Monsinjorai ir Kunigai, Akademijos Garbės Nariai, Mecenatai ir Mecenatės, Nariai Mokslininkai ir Nariai, Seselės, Gerbiami Atstovai, Svečiai ir Viešnios.

Akademijos Centro Valdybos įgaliotas ir Naujosios Anglijos Židinio įpareigotas, skelbiu, kad devintasis Akademijos suvažiavimas yra realybė, ir pranešu, kad pastarasis sąskrydis savo darbą pradeda čia, šioje vietoje, šiandien ir dabar.

Įžanginiu suvažiavimo aktu renkamės dvasinį susikaupimą ir maldą, kuria norėtume išreikšti Akademijos ištikimybę mūsų Motinai Bažnyčiai ir pagarbą šios institucijos mirusiems nariams.

Maldą sukalbės kun. prof. Stasys Yla, Akademijos narys mokslininkas. Kviečiu...

Prieš pakviesdamas atidaromojo posėdžio prezidiumą ir Akademijos Pirmininką, kuris malonės kiek plačiau apžvelgti Akademijos veiklą ir ateities planus, norėčiau bent keliais sakiniais aptarti šiemetinį suvažiavimą bei jo konkrečius uždavinius.

Dabartinis suvažiavimas neturi nei skambaus motto, nei įspūdingo šūkio, nei vienos centrinės idėjos, nei, pagaliau, pagrindinės temos, kurios problematika nuaidėtų per visas sekcijas. Taigi, devintasis Akademijos suvažiavimas nesusirinko spręsti vieno specialaus klausimo. Bet gal ir gerai, nes, iš tiesų, nėra tokios problemos, kurią įvairūs mokslai vienodai suprastų, vienodai vertintų ir tuo pačiu būdu nagrinėtų.

Pasirinkus vieną specialų klausimą, dažnai tik vėliau paaiškėja kad pasirinktasis dalykas yra dramatiškai svarbus tik vienam kuriam mokslui, bet visai nereikšmingas arba « neįkandamas » kitam.

Man atrodo, kad šios painios padėties nušvietimui yra reikšmingas tas faktas, kad absoliučiai visi klausimai, visi rūpesčiai ir visi reikalai susibėga ir susijungia žmogaus problemoje. Tikrai nėra tokio dalyko, kuris žmogaus problemoje netilptų ar neturėtų su ja jokio sąlyčio.

Tai sakydamas, noriu iškelti ir pabrėžti mokslo ryšį su žmogumi. Mokslas yra žmogaus buvimo būdas, todėl žmogus ir pasilieka pagrindiniu mokslo rūpesčiu. Tarnaudama mokslui, mūsų Akademija tuo pačiu angažuojasi tarnauti ir žmogui. Todėl ir nenuostabu, kad rūpestis žmogumi yra kartu ir Akademijos veiklos pagrindinis motyvas ir variklis. Nuosekliai, šis rūpestis turės būtinai atsispindėti ir visose dabartinio suvažiavimo paskaitose ir pranešimuose.

Žmogaus santykis su Dievu, ypač šio santykio charizmatinis aspektas; žmogus, kaipo vertybių ieškotojas ir jų realizuotojas ar neigėjas; žmogus, kaipo istorinė būtybė, nuolat ir nuolat ieškanti gyvenimui šviesos praeityje; žmogus, kaipo gamtos nušvietėjas ir perkeitėjas pagal savo idėjas; žmogus, kaipo estetas ir naujos tikrovės kūrėjas ir, pagaliau, žmogus, kaipo savo paties trapios gyvybės saugotojas ir gelbėtojas — tai vis skirtingos, bet iš to paties rūpesčio srūvančios temos ir liejančios pamatus šio suvažiavimo paskaitoms.

Mūsų Akademija yra apsisprendusi veržtis pirmyn mokslo keliais ir tarnauti žmogui, kuris savo širdyje mato ne tik žmogų, bet ir lietuvį. Tokiu būdu Akademijos darbas yra tarnyba mokslui ir lietuvių tautai. Bet kaip tik čia slypi visi Akademijos sunkumai ir net savotiškas jos tragizmas. Ne paslaptis, kad iki šiol Akademijos susuvažiavimų ir *Suvažiavimo Darbų* lygis tebuvo tik vidutinio kalibro. Nežiūrint kai kurių studijų platesnės apimties, dauguma jų tepasiekė tik kultūros žurnalų lygį.

Nors Akademijos tarnyba mokslui turi būti besąlyginė, jos tarnyba lietuvių visuomenei reikalauja tam tikrų kompromisų. Tikėkime, kad tie kompromisai pamažėl dils ir mažės, ir kad Akademijos darbo lygis kils ir stiprės.

Sveikinu visus susirinkusius, tikėdamas, kad šis mūsų mokslininkų sąskrydis bus sėkmingas ir kūrybingas, kad jis sustiprins mūsų akademikus moralinėmis jėgomis, o mūsų visuomenei atneš gilesnį sąmonės subrendimą ir šviesesnio žmogiškumo užtekėjimą. Taip tepadeda mums Dievas. Ačiū.

Tada prof. dr. Juozas L. Navickas pakvietė prezidiumą: pirmininku prof. dr. Antaną Kučą, jo pavaduotoju — kun. prof. dr. Vladą Jaskevičių, S.J., ir sekretoriumi — kun. Vytautą Zakarą.

Po to buvo pakviestas kun. Antanas Liuima, S.J., Akademijos pirmininkas tarti žodį (žr. 421 - 424 psl.).

Suvažiavimo dalyvius žodžiu sveikino vysk. dr. Vincentas Brizgys ir vysk. dr. Antanas Deksnys. Raštu sveikino dr. Juozas Girnius *Aidų* žurnalo vardu, kun. dr. Leonardas Andriekus — Lietuvių rašytojų draugijos vardu, prel. Jonas Balkūnas — Kunigų vienybės vardu; prof. dr. Aldona Šlepetytė-Janačienė — Akademijos New Yorko židinio ir Pasaulio Lietuvių Katalikių Moterų draugijos vardu; dr. S. Jasaitis - Naujosios Anglijos Lietuvių Gydytojų Sąjungos vardu, Vytautas Žiaugka - Kultūros Klubo vardu.

Įvadinę paskaitą *Charizmatinis Bažnyčios atsinaujinimas teologijos šviesoje* skaitė mons. dr. Vytautas Balčiūnas. Jis savo paskaitą, su kai kuriais priedais ir Sesers Onos Mikailaitės pranešimu iš teologijos sekcijos, išleido atskira knygute 1976 metais, antrašte *Šventoji Dvasia Bažnyčios atnaujintoja*, kaip serijos *Krikščionis Gyvenime* priedą.

1 val. po piet įvyko Teologijos sekcijos posėdis, vadovaujamas mons. dr. Vytauto Balčiūno. Pirmoji paskaita buvo kun. prof. Antano Rubšio: *Mito klausimas Naujajame Testamente*. Šią temą spausdinimui suformulavo šitaip: *Naujasis Testamentas ir mitas* (žr. 21-32 psl.). Po šios paskaitos ėjo Sesers Onos Mikailaitės pranešimas *Charizmatinio atsinaujinimo sąjūdis šių dienų Katalikų Bažnyčioje*. Jos pranešimas, kaip minėta buvo išleistas kartu su mons. dr. Vytauto Balčiūno paskaita atskira knygele. Sekcijos dalyvių sąrašo negauta.

3 val. po piet, prof. Simo Sužiedėlio vadovaujama, pradėjo darbą istorijos mokslų sekcija. Pirmąją paskaitą *Pranciškonų-bernardinų darbai XV-XVI amžiuje*, turėjo T. dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M. Ją atbaigdamas spausdinimui precizavo šitaip: *Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amžiuje* (žr. 35-134 psl.).

Antroji paskaita buvo prof. dr. Benedikto Mačiuikos: *Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje po 1945 metų*. Spausdinimui temą kiek pakeitė, ją susiaurindamas: *Istoriniai leidiniai okupuotoje Lietuvoje (1963-1973 metų laikotarpio apžvalga)* (žr. 135-146 psl.).

Pabaigoje buvo kun. prof. dr. Pauliaus Rabikausko, S.J., pranešimas: *Lietuvos istorijos šaltinių leidimas. Problemos ir perspektyvos* (žr. 147-155 psl.).

Istorijos mokslų sekcijoje dalyvavo 22 Akademijos nariai ir 19 ne narių, iš viso 41 asmuo.

Šeštadienį, rugsėjo 1 d., 8 val. 30 min. buvo šv. Mišios kolegijos namų koplyčioje už Akademijos narius. šv. Mišias laikė Akademijos pirmininkas kun. Antanas Liuima, S.J., koncelebravo T. dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M. ir kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J.

9 val. 15 min. darbo dieną pradėjo Psichologijos-Pedagogikos mokslų sekcija, vadovaujama prof. dr. Justino Pikūno.

Pirmąją paskaitą turėjo prof. dr. Ina Užgirienė: *Protinis vystymasis ir etinių normų supratimas* (žr. 159-176 psl.).

Antroji paskaita buvo prof. dr. Justino Pikūno: *Humanistinės vertybės: ugdymas ar paneigimas?* (žr. 177-189 psl.).

Trumpą pranešimą turėjo dr. Romualdas Kriaučiūnas: *Pasaulio lietuvių jaunimo studijinės anketos rezultatų svarbesnės koreliacijos.* Spausdinimui temą pakeitė į *Trys tuzinai santykių studijinės anketos rezultatuose* (žr. 191-194 psl.).

Kun. prof. dr. Antanas Paškus programoje pramatytąją temą *Modernaus žmogaus dilemos krikščioniškosios moralės šviesoje* pakeitė į kitą: *Psichodelija. Jos apraiškos, priežastys ir pamokos krikščionijai* (žr. 195-223 psl.).

Sekcija turėjo didelį susidomėjimą ir pasisekimą. Dalyvavo 23 nariai ir 38 ne nariai. Iš viso 61 asmuo.

Po pietų 1 val. darbą pradėjo Architektūros ir meno istorijos sekcija, vadovaujama architekto dr. Alfredo Kulpos-Kulpavičiaus.

Pirmąją paskaitą turėjo dr. Jurgis Gimbutas: *Lietuvos bažnyčių statytojai XIX-XX amžiuje* (žr. 227-240 psl.). Studija iliustruota 7 fotografijomis.

Architektas Edmundas Arbas skaitė paskaitą: *Lietuvis architektas XX amžiuje* (žr. 241-248 psl.).

Architekto dr. Alfredo Kulpos-Kulpavičiaus paskaitos teksto *Vilnius miestas planavimo požiūriu XIV amžiuje* redakcija negavo.

Šios sekcijos paskaitų klausėsi 16 Akademijos narių ir 28 ne nariai, iš viso 44 suvažiavimo dalyviai.

Tuo pat metu, 1 val. po pietų, paraleliai vyko Gamtos ir Tiksliųjų mokslų sekcijos paskaitos. Sekcijai vadovavo dr. Petras Kaladė.

Prof. dr. Bronius Povilaitis išdėstė savo studiją: *Nikotinas ir kiti nikotiana genties augalų alkaloidai.* Šią paskaitą galutinai suformulavo: *Tabako nikotinas ir rūkymas* (žr. 251-272 psl.).

Dr. Petro Kaladės paskaita buvo: *Vežį sukeliantieji cheminiai maisto priedai* (žr. 273-330 psl.).

Dr. E. Užgiris savo paskaitos *Nauji fiziniai metodai imunologijoje* teksto redakcijai neatsiuntė.

Kun. dr. Tomas Žiūraitis, O.P. savo paskaitą *Naujas mokslo žvilgsnis į evoliucijos teorijas,* gerokai papildęs, atspausdino *Darbininke.*

Prof. dr. Pranas Jucaitis iš savo atliktų bandymų davė pranešimą: *Virusų tyrimas*. Šią tema spausdinimui patikslino: *Bulvių virusų tyrimas* (žr. 335-342 psl.).

Šios sekcijos dalyvių sąrašo nagauta.

Sekmadienį, rugsėjo 2 dieną, 10 valandą buvo pamaldos šv. Petro parapijos bažnyčioje. Šv. Mišias laikė vysk. Antanas Deksnys ir pasakė progai pritaikintą pamokslą. Su vyskupu koncelebravo kun. dr. Viktoras Gidžiūnas, O.F.M., kun. Rapolas Krasauskas, kun. Antanas Liuima, S.J. ir kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J.

Po pietų buvo tęsiamos paskaitos. 1 val. p.p. susirinko Lietuvių kalbos ir literatūros sekcija, vadovaujama Vlado Kulboko.

Pirmoji paskaita buvo Stasio Santvaro: *J. Aisčio ir M. Vaitkaus kūryba*. Spausdinimui autorius šią temą įvardino: *Poetų palikti pėdsakai. Eulogija Vaitkui ir Aisčiui* (žr. 245-367 psl.).

Vladas Kulbokas skaitė paskaitą *Keturi mūsų naujesniosios religinės poezijos atstovai* (žr. 369-392 psl.).

Trečioji paskaita buvo Antano Mažiulio: *Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje 1947-1972 metais*. Autorius savo paskaitos teksto redakcijai neatsiuntė.

Kalbotyros paskaitos tekstą, pats asmeniškai suvažiavime nedalyvaudamas, buvo atsiuntęs prof. dr. Knut-Olaff Falk: *Apie lietuvių asmenvardžių ir vietovardžių slavinimo metodus. Pavadinimų su -ance genezė ir jų aerealinis paplitimas*. Autorius paskaitos tekstą prieš spaudinimą atsiėmė.

Sekcijos paskaitų klausėsi 10 Akademijos narių ir 25 ne nariai. Iš viso buvo 35 suvažiavimo dalyviai.

Tuo pat metu paraleliai vyko ir medicinos mokslų sekcijos darbai Sekcijai vadovavo dr. Balys Petkauskas.

Dr. Balys Petkauskas skaitė paskaitą *Medicinos priežiūra Amerikoje ir Vakarų Europoje*, kurią patikslino: *Medicinos pagalba Vakarų Europoje ir Jungtinėse Amerikos Valstybėse* (žr. 395-412 psl.).

Dr. Mindaugas Vygantas skaitė paskaitą *Akių pakitimai diabetikoje*. Autorius paskaitos teksto redakcijai neprisiuntė.

Dr. Zenonas Danilevičius: *Imunologiniai aspektai organų transplantacijoje*. Autoriui mirus, paskaitos tekstas negautas.

Šios sekcijos dalyvių sąrašo nebuvo.

3 val. po piet suvažiavimo dalyviai susirinko baigiamojo iškilmingo pilnaties posėdžio. Šiam posėdžiui pirmininkavo prof. dr. Aldona Šlepetytė-Janačienė, sekretoriavo - p. Alicija Rugytė. Posėdžio centre buvo Akademijos 50-ties metų sukakties minėjimas: prof. Juozo Brazaičio paskaita *Akademija tautos kryžkelėse* (žr. 3-17 psl.).

Po paskaitos įvyko Akademijos premijų įteikimas, vadovaujamas Akademijos pirmininko kun. Antano Liuimos, S.J. (žr. 425-426l ps.l).

6 val. 30 min. po piet, suvažiavimo dalyviai susirinko Lietuvių Piliečių Draugijos salėje (So. Bostone). Čia buvo koncertas — meninė dalis, kurį atliko solista Benediktas Povilavičius, smuikininkas Izidorius Vasiliūnas ir kompozitorius Jeronimas Kačinskas. Suvažiavimas baigtas iškilminga vakariene tose pačiose patalpose.

Oficialiai įsiregistravo 46 Akademijos nariai ir 69 svečiai, iš viso 115. Be to meninės programos išpildytojai, 10 pagalbinių asmenų registracijai ir vakarienės organizavimui. Tačiau nemaža buvo ir neįsiregistravusių. Iškilmingoje vakarienėje dalyvavo daugiau 200 asmenų. Kadangi ne visi dalyviai pasiliko visą laiką, bet tik pirmąsias ar paskutines dienas, galima sakyti, kad suvažiavime dalyvavo apie 250 asmenų.

Antano Mažiulio rūpesčiu suvažiavimo metu buvo suruošta istorinės Lietuvos žemėlapių paroda, kurioje buvo apie 30 eksponatų — senų Lietuvos istorinių žemėlapių.

Suvažiavimo metu veikė ir kita paroda: Akademijos leidinių ir jos narių raštų paroda.

Suvažiavimo darbams pasibaigus, pirmadienį, rugsėjo 3 dieną, suvažiavimo dalyviams buvo suruošta ekskursija į Alką (Amerikos Lietuvių Kultūrinį Archyvą) Putname, Ct., susipažinti su prel. Pranciškaus Juro dovana Akademijai.

SUVAŽIAVIMO ATIDARYMO KALBA

EKSCELENCIJA, MIELI IR BRANGŪS AKADENIKAI, GARBINGIEJI SVEČIAI

Štai ir vėl po trejų metų dalis L. K. Mokslo Akademijos narių ir jai prijaučiančių mokslininkų svečių susirinkome bendram trijų dienų moksliniam pobūviui. Visus kuo nuoširdžiausiai sveikinu.

Kuklus savo išore šis suvažiavimas, tačiau jis yra svarbus savo nuoširdumu ir reikšmingas savo sukaktimis. Nors Akademijai jau pernai suėjo 50 metų nuo jos įkūrimo, tačiau kaip tik šiame suvažiavime yra minima ši Akademijos sukaktis. (Tiesa, kai kurie Akademijos židiniai šią sukaktį paminėjo jau pernai metais: New Yorko, Ottawos, gal ir kiti - neturiu apie tai žinių). Nesustoju prie šio punkto, nes tai yra baigiamojo pilnaties posėdžio sritis: prof. Juozas Brazaitis kalbės apie Akademiją Tautos kryžkelėse.

Ši sukaktis primena ir kitą sukaktį, būtent pirmojo Akademijos pirmininko ir vieno iš jos steigėjų 100 metų nuo jo gimimo, tai yra arkivyskupo Juozapo Skvirecko. (Reikia palinkėti, kad atsirastų autorius, kuris parašytų jo gyvenimą *Negęstančiųjų Žiburių* serijai, ir mecenatas, kuris užtikrintų knygos parašymo ir jos išleidimo lėšas).

1933 metais Kaune buvo sušauktas pirmasis Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimas prof. dr. Juozo Ereto pastangomis ir rūpesčiu. Tai vėl reikšminga ir svarbi 40 metų sukaktis. Šia proga tebūna leista pridurti, kad prof. Eretas ir dabar gyvai rūpinasi Akademijos gerbūviu, uoliai bendradarbiauja Akademijos leidiniuose ir ruošia prel. Pranciškaus Juro monografiją *Negęstančiųjų Žiburių* serijai. Jis, įsipareigojęs Europos Studijų Savaitėje su paskaita *Valančiaus šviesa už marių*, prašo perduoti savo sveikinimus ir linkėjimus visiems šio suvažiavimo dalyviams.

Negalima nepaminėti ir nuostabiai gražaus supuolimo: Bostono Akademijos židinys kaip tik šiemet mini savo pirmąjį veiklos dešimtmetį. Vadovaujamas prof. dr. Juozo L. Navicko, jis lenktyniauja su veikliausiu Akademijos židiniu New Yorke, tiek paskaitų, tiek susirinkimų ir minėjimų atžvilgiu, ir visiems Akademijos židiniams šviečia gražiu pavyzdžiu: suorganizavo lėšų istorijos veikalui premijuoti. Premijos mecenatas — dr. Petras Kaladė, o laureatas — prof. dr. Juozas Jakštas, gavęs premiją už Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos *Metraštyje* atspausdintą studiją *Mažosios Lietuvos gyventojai iki XVII amžiaus*. Nuoširdus linkėjimas šiam židiniui dar labiau suklestėti ir suvaidinti svarbią rolę Akademijos darbuose.

Penkiasdešimties metų sukaktis verčia nors labai trumpai žvilgterėti į pagrindinių Akademijos tikslų vykdymą.

Akademijos įstatai prasideda posakiu: « L. K. Mokslo Akademijos tikslas yra telkti aukštojo mokslo lietuvius katalikus ». Šiuo metu Akademija turi 221 narį. Jie yra pasiskirstę į 10 židinių: Bostono, Chicagos, Daytono, Detroito, Montrealio, Müncheno, New Yorko, Ottawos, Putnamo ir Toronto. Yra pastovi istorijos mokslų sekcija Romoje ir neseniai suorganizuotas Lietuvos istorijos ir religinės kultūros institutas Romoje.

Šis trimetis po Akademijos suvažiavimo Toronte Akademijai buvo skaudus žemiškaisiais nuostoliais, bet garbingas atbaigtomis asmenybėmis: Akademija neteko 11 įžymių savo narių: (alfabeto tvarka) Prel. dr. Felikso Bartkaus, prof. dr. Zenono Ivinskio, prel. Mykolo Krupavičiaus, dr. Vlado Literskio, mokytojo J. Medušausko, kun. dr. Tito Narbuto, kun. dr. Norberto Pakalnio, prof. dr. Antano Salio, kanauninko Mykolo Vaitkaus, dr. Vlado Viliamo ir kun. dr. Broniaus Kazimiero Žvirblio, O.P. Pegerbkime juos susitelkimo minute. *** Rytoj už juos bus atlaikytos gedulingos šv. Mišios. Jų vietą užėmė jaunos kūrybingos pajėgos.

Intelektualinės ir religinės kultūros kėlimui mūsų tautoje gana plačiai panaudojami kone visi įstatuose pramatyti būdai. Pirmiausia reguliariai kas treji metai šaukiami Akademijos suvažiavimai: be trijų suvažiavimų Kaune 1933, 1936 ir 1939 metais, tremtyje, atgaivinus Akademijos veiklą, buvo sušaukti suvažiavimai Romoje — 1957, Chicagoje — 1961, New Yorke — 1964, Romuvoje-Vokietijoje — 1967, Toronte — 1970 metais, dabar jau devintasis iš eilės — Bostone.

Toliau, gana intensyviai leidžiamos mokslinio turinio knygos. Iki šiolei išleista 22 tomai, 2 tomai tebėra spaustuvėje, 6 tomai yra baigiami ruošti, daugiausia liečiantys Lietuvos istoriją ir jos šaltinius. Tai sudaro 5 leidinių serijas: Suvažiavimo Darbų, Metraščio, Negęstančiųjų Žiburių, Lietuvių literatūros studijų ir Lietuvos istorijos šaltinių. Šių 22 storų tomų išleidimą įgalino gerieji Akademijos mecenatai: prel. Pranciškus Juras, prel. Juozapas Karalius, prel. Liudas Mendelis, teologijos ir Kanonų teisės daktaras, prel. dr. Mykolas Urbonas, kun. klebonas Vincentas Puidokas, ponia Elena Mickeliūnienė, dr. Juozas Kazickas, prof. dr. Kazys Alminas, teis. Juozas Vembrė. Ir daugelis geradarių mažesnėmis aukomis parėmusių Akademijos darbus. Visiems nuoširdus ačiū.

Stropiai vykdomas ir kitas svarbus Akademijos įstatų numatytas uždavinys: bibliotekos ir archyvo sudarymas. Čia vėl su savo duosnumu pirmas į pagalbą atėjo prel. Pranciškus Juras, protonotaras. Jis perleido Akademijai savo lėšomis ir dideliu rūpestingumu bei pasiaukojimu įrengtą Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvą, trumpai Alka vadinamą. Didelės vertės biblioteką, daugiausia istorinių mokslų, suorganizavo kun. Rapolas Krasauskas kartu su mons. Pauliumi

Jatuliu. Jau antri metai dedamos pastangos įsigyti prof. Ivinskio mokslinio palikimo biblioteką ir archyvą.

Kun. dr. Juozo Prunskio duosnumo dėka pradėtas vykdyti kitas Akdemijos uždavinys — pradėta skirti kasmetinės premijos: už mokslo veikalą, už kūrybišką reiškimąsi periodikoje ir už religinės kultūros veikalą. Paruošti tiek šio fondo, tiek ir įvairių premijų skyrimo nuostatai.

Paskutinio trimečio laiku labai susirūpinta lėšų reikalais. Yra paruošti nuostatai fundatorių lėšoms globoti. Akademija įregistruota Amerikos įstaigose kaip ne pelno organizacija. Gautas atleidimas nuo mokesčių. Belieka tik laukti Apvaizdos įkvėptų geradarių aukotojų.

Taigi, palieka tik viena, nors labai svarbi, Akademijos įstatų pramatyta uždavinių sritis iki šiol tebedirvonuojanti ir laukianti mecenatų. Tai stipendijų teikimas studentams, besiruošiantiems į profesūrą. Reikia tikėtis, kad atsiras ir šį reikalą suprantančių mecenatų. Tada bus galima sakyti, kad Dievo palaima lydi Akademijos darbus visuose baruose.

Kaž kas yra išsireiškęs, kad Akademija yra neskaitlinga savo nariais, kad ne visi nariai dalyvauja suvažiavimuose, tarytum Akademijos tikslas tebūtų malonus narių susitikimas. Yra negalimas daiktas, kad nariai, pasklidę po įvairius kontinentus, suvažiuotų į vieną vietą. Pagaliau ir pati Amerika yra didelių nuotolių šalis, kad visi nariai galėtų susirinkti vienon vieton. Kadangi Akademijos tikslas nėra tik pasirodymas, bet tautiečių dvasinė, inteketualinė nauda, todėl Akademijos suvažiavimai yra šaukiami ne ten, kur lengviau suorganizuoti, bet vis kitoje vietovėje: Romoje, Chicagoje, New Yorke, Vokietijoje, Toronte, dabar Bostone. Artėja ir kitų didesnių lietuvių kolonijų eilė.

Beto, ne visi nariai ir arti būdami gali dalyvauti Akademijos suvažiavimuose, nes tuo pačiu metu būna ir kitokių renginių, didžios reikšmės mūsų tautos kultūrai, kuriuose Akademijos nariai turi svarbių pareigų: Lituanistikos Institutas, Ateitininkų Federacijos kongresas, Pasaulio lietuvių Bendruomenės seimas, Mokslo ir kūrybos simpoziumas, kasmetinės Studijų savaitės Vokietijoje ir daug kitų. Pagaliau, Akademijos nariams tenka kartais įsivelti, kaip vienas narys išsireiškė, ir į «amerikietišką maišalynę, kur susipliekė viešoji opinija, valdžia, akademinis luomas, politinės partijos, biznio interesai, savanaudiškumas ir idealizmas. Mano manymu, sako jis, mokslas įpareigoja».

Džiugu, kad Akademijos nariai yra reikalingi suminėtuose renginiuose, institucijų ir organizacijų vykdomuose darbuose, konstruktyviai pasireiškia visose mokslo, kultūros ir meno srityse. Ten jų atliekamas darbas yra svarbesnis už dalyvavimą šeimyniškame Akademijos narių subuvime. Nepateisinami būtų tik tie, jeigu tokių atsirastų kurie dėl savanaudiškų motyvų atsisakytų dalyvauti Akademijos suvažiavimuose.

Tegu tai ir neskaitlingas būrys, tegu jis galėtų būti ir didesnis, vis tiek Akademijos nariai yra tie Gedeono kariai, tie rinktiniai mokslo žmonės atsidėję intelektualinei, kultūrinei, religinei mūsų tautos pažangai.

Ne vienas gal pasakys, kad visa tai yra sausi žodžiai, be gyvybės skaičiai, maža pasakantys išskaičiavimai. Tačiau noriu priminti, kad šie, tegu sausi žodžiai, labai daug slepia savyje. Aš noriu pabrėžti, kad visa tai neįvyko savaime, be pastangų, tarytum *Kilmės* (Genesis) knygoje aprašytasis pasaulio sukūrimas: *fiat — et factum est ita* — teatsiranda, tepasidaro — ir štai, iš karto šviečia saulė, didingi kalnai remia debesis, žaliuoja miškai, kvepia nuo žiedų lankos, — žodžiu — neišsakomo grožio pasaulis. Visai kas kita su Akademija ir jos darbais. Reikėjo daug, labai daug darbo ir pastangų.

Tad šia proga dėkoju visiems, labai nuoširdžiai dėkoju už darbą, pastangas, už bendradarbiavimą, už susiklausymą, už atsidėjimą ir pasiaukojimą bendram darbui. Dėkoju autoriams, dėkoju mecenatams, dėkoju visiems, kurie vienu ar kitu būdu prisidėjo prie šio bendro darbo. Dėkoju ne tik Akademijos, bet nors ir neįgaliotas, drįstu dėkoti taip pat ir mūsų tautos vardu, nes visas Akademijos darbas kaip tik ir yra skirtas mūsų tautos intelektualiniam, kultūriniam ir religiniam suklestėjimui.

Šis trumpas žvilgsnis į praeitį ir atliekamus darbus, tepaskatina, teuždega mus visus, kiekvieną savo srityje, dar uoliau, dar stropiau įsijungti, atsidėti, pasišvęsti intelektualinės ir dvasinės pažangos bendram darbui. Atliktieji darbai liudija apie dideles kultūrines ir dvasines mūsų vertybes. Tepasireiškia jos dar stipriau ateityje, teišauga iki pilno tobulumo. Tobulumas žemėje neturi ribos: juo daugiau einama pirmyn, juo didesnės atsiveria galimybės, juo platesni horizontai. *Quantum potes, tantum aude*, liturgijos žodžiais betariant: kiek tik pajėgi, tiek išdrįski.

Šventoji Dvasia, Tiesos, Meilės ir Kūrybos Dvasia, tevadovauja šiam suvažiavimui, telemia nutarimus ir šimteriopus tesuteikia darbams ir pastangoms vaisius. Gausi Dievo palaima telydi visus Akademijos narius, jos darbus ir užsimojimus.

Bostonas, 1973 m. rugpiūčio 31 d.

KALBA PASAKYTA ĮTEIKIANT PREMIJAS

Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos įstatai tarp kitų tiesioginių uždavinių pramato ir premijų skyrimą. Didžiai Gerbiamo kun. dr. Juozo Prunskio duosnumo dėka Akademija 50 metų sukakties proga gali skirti tris kasmetines premijas: vieną už mokslinį veikalą — 1000 dolerių, antrą už kūrybišką reiškimąsi periodikoje — 500 dolerių, ir trečią — už religinio turinio kūrybą, taip pat 500 dolerių.

Pirmą kartą premija už mokslo veikalą buvo paskirta 1972 metais. Ji visais jury komisijos balsais atiteko už kolektyvinį veikalą *Fontes Historiae Lituaniae*: *Relationes in Magno Ducatu Lituaniae*, I tomą, tai yra už vyskupų pranešimų Šventajam Sostui išleidimą. Tomą redagavo kun. prof. dr. Paulius Rabikauskas, S.J. Čia pat turime ir veikalo bendradarbius: T. dr. Viktorą Gidžiūną, O.F.M. ir istorijos mokslų licencijatą kun. Rapolą Krasauską. Kiti du bendradarbiai, mons. dr. Paulius Jatulis ir kun. dr. Juozapas Vaišnora, M.I.C., liko Romoje.

Premija už kūrybingą reiškimąsi periodikoje pradėta skirti prieš dvejus metus. 1971 metų tokią premiją laimėjo prof. Juozas Brazaitis visais jury komisijos balsais. Premija jam buvo įteikta New Yorko Akademijos židinyje. 1972 metų žurnalistikos premiją, taip pat visais jury balsais, laimėjo prof. dr. Juozas Eretas. Negalėdamas atvykti į Akademijos suvažiavimą, jis įgaliojo prof. Juozą Brazaitį, savo kolegą iš Vytauto Didžiojo universiteto laikų, priimti premijos diplomą.

Jau suvažiavimo pradžioje esu minėjęs, kad, be kitų sukakčių, minime 40 metų sukaktį nuo pirmojo Akademijos suvažiavimo, įvykusio Kaune 1933 metais, suorganizuoto šios dienos laureato prof. dr. Juozo Ereto. Laimingu supuolimu, yra ką tik perspausdinti to suvažiavimo darbai, — jei taip galima sakyti, vos yra spėję nudžiūti spaustuvės dažai. Kam kitam galėtų priklausyti pirmasis šios laidos egzempliorius, jei ne mecenatei, kurios lėšomis yra perspausdintas, be kitų, ir šis tomas, tai yra didžiai gerbiamai Poniai Elenai Mickeliūnienei?

Pasveikinęs premijų laimėtojus ir įteikęs jiems premijas, nuoširdžiai linkiu ir toliau ne mažiau vaisingai reikštis mokslo ir kūrybos srityse, o mecenatus prašau ir ateityje nepamiršti Akademijos bei jos reikalų.

Bostonas, 1973 m. rugsėjo 2 d.

ASMENVARDŽIŲ IR VIETOVARDŽIŲ RODYKLĖ

Asmenvardžiai atspausdinti didžiosiomis raidėmis, žurnalų ir laikraščių pavadinimai kursyvu, pagaliau vietovardžiai ir kita – paprastu šriftu.

ABASHIAN D. W. 254
Academia Vilnensis 60; žr. Vilniaus Akademija
Acta Baltica 151
ADAM Karl 22
ADAMS R. L. 204
Adelaide 247, 248
ADOMAS (pirmas žmogus) 25
ADOMAS (ADAMUS), pranciškonas 110
ADOMAVIČIUS Vladas, arch. 238
Afrika 69
AHREM R., dr. 320
Aidai 36, 57, 60, 91, 98, 99, 101, 151, 191, 417
Aidų žurnalo premija 357
AIGNER Chr. P., arch. 239
Airijos salelės 202
AISČIO poetinė kūryba 360
AISTIS Jonas, dr. XI, XIV, 343, 345, 346, 353-367, 419
AYRES J. C. 307
Akademija, žr. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija
AKEHURST B. C. 254
Akmenynų (Marijampolės apskr.) bažnytėlė 237
Alabama 9, 15
ALBERTAS, Prūsijos kunigaikštis 122
ALDOBRANDINI Ipolitas, pop. legatas 129
ALEKNAVIČIUS Sudimantaitis, Vilniaus vaivada 90
ALEKNAVIČIŪTĖ Darata, Aleknavičiaus Sudimantaičio duktė 90
ALEKNAVIČIŪTĖ Ona, Aleknavičiaus Sudimantaičio duktė 90
ALEKSANDRA, Martyno Goštauto sesuo 89
ALEKSANDRAS (ALEXANDER) VI, pop. 38, 77, 115-117, 132, 134
ALEKSANDRAS (ALEKSANDER) Jogailaitis, L. D. K. 63, 108, 113, 115
ALEKSANDRAVIČIUS Soltonas iš Pačiampovo 117
Alexandria (mst. Virginijoje, JAV) 247
ALGIMENTAS 143
Alytus 238
Alyvų kalnas 24
ALKA (Amerikos Lietuvių Kultūros Archyvas XV, 420, 422
Alkala 59
ALLPORT Gordon W. 185
ALMINAS Kazys, prof. dr. VI, 422
ALPERT R. 199
ALŠĖNIŠKIS Paulius, vysk. 121, 123
Amerika XV, 6, 36, 145, 188, 211, 237, 238, 251, 253, 273, 275, 285, 287, 300, 305, 312, 315, 321, 322, 327, 328, 346, 350, 361, 403, 409, 410, 412, 419, 423; žr. JAV, Jungtinės Amerikos Valstybės
Amerikos atradimas 251
— chromo fabrikų darbininkai 320
— Daktarų Draugija 410
— F&D administracija 305
— gyventojai 290, 292
— Kongresas 304
— lietuvių bažnyčių statybos 236
— Lietuvių Taryba 154
— medicininė priežiūra 410
— National Cancer Institutas 276
— Psichologų Sąjunga 181
— Sveikatos Departamentas 314

ANDREWS Joseph L., M. D. 400, 401
ANDREWS L. 196
ANDRIEKUS Leonardas, dr. OFM 370, 382-385, 387, 417
Andrioniškis (Utenos apskr.) 238
ABDRIUS, pirmasis Vilniaus vyskupas 69
ANDRIUŠIS Pulgis, rašytojas 248
ANDZIULAITIS-KALNĖNAS 143
ANGELAS iš Ostrovo, pranciškonas 41, 55
Anglija (Britain) 277, 321, 328, 350
Anglijos chromo fabrikų darbininkai 320
Anglijos medicinos sistema 405
ANIKINIS (ANICHINI) Cezaris Laurynas 232
ANSERYNAS iš Lwowo, Benediktas 53
ANTANAS, pranciškonų gvardijonas 96
ANTANAS iš Paduvos, šv. 71, 82, 376
ANTANAS iš Tikocino, pranciškonų provinciolas 125
Antarktika 312
ANTONELLI, kard. 253
Antrasis Lietuvos Statutas 144
Antverpenas 123
Apaštalų Sostas 79, 90, 113, 116, 132; žr. Šventasis Sostas
APPERT Nicolas 274
Apulės pilis 242
AQUAVIVA Klaudijus, jėzuitų generolas 53
Aracoeli observantų generalinės kurijos bažnyčia Romoje 84
Aracoeli observantų vienuolynas Romoje 76, 84
ARBAS-ARBAČIAUSKAS Edmundas, dr. arch. X, XIV, 225, 241-248, 418
Archivum Secretum Vaticanum; žr. Vatikano Archyvas
Archiwum Provincji OO. Bernardynów 62
ARCOS J. C., dr. 282
Argentina 319
Arlington (mst. Massachussets, JAV) 239
Armėnų Bažnyčia 111
ASCHENBRENNER H. 251, 253
Asyžiaus pranciškonų kapitula 112
Asyžius 69
Ateitininkų Federacijos kongresas 423
Atgailos kanauninkai 64
Atlantas 251, 312
AUGUSTINAS, šv. 187, 188
AUGUSTINAS V. 232b (nuotrauka)
Augustinijonai 64
Aukštoji Panemunė 359
Australija 235
Austrija 5, 55, 233
Austrijos žmonės 65
Austrijos-Bohemijos-Lenkijos bernardinų provincija 38
Aušra 230
AVIŽONIS Konstantinas, dr. VII, 97
AVYŽIUS Jonas 362
AŽUKALNIS A. 143

BABBOW A. C. 283
Babinovskio kodeksas 153
Babtų radijo stotis 243
BACON 302
BAČKIS Stasys A., dr. 3
BAILEY E. 278, 279
BAL Mykolas, Lietuvos ir Lenkijos bernardinų prov. vikarijus 41, 56, 76, 82, 99, 110
BALČIKONIS J., prof. 360, 361
BALČIŪNAS Vytautas, mons. dr. XIII, 1, 2, 20, 417
BALDWIN J. M. 168
BALĖNAS K., arch. 244
BALEVIČIUS Z. 142
BALIŃSKI M. 123
Balkanai 75
BALKŪNAS Jonas, protonotaras 417
BALSAITIS Jonas, 231
BALTAKIS Algimantas 362
Baltijos kraštų žuvininkai 279
Baltijos valstybės 8
Baltimore 196
BALTINIS Andrius, kun. dr. VII
BALTRĖNAS Juozas, inž. 239
BALTRUŠAITIS Jurgis, poetas 370, 371, 379
Baltų kraštai 69, 75
BANDURA A. 181, 182
Bane pranešimas 409
BARĄCZ Sadok 55, 58, 99
BARANAUSKAS Antanas, vysk. 143, 371
BAREIKIENĖ-BUČIŪTĖ E., arch. 244
BARNES 297
BARR H. L. 201, 202
BARTELL G. D. 203

Bartkus Feliksas, prel. dr. 422
Bartsch Hans Werner 22
Baruolis Jonas 231
Basanavičius Jonas 143
Basilides Johannes, Maskvos karo vadas 110
Batakių parapija 97
Bates W. W. 264
Batoras Steponas, karalius 92
Batūra R. 144
Baxter J. H. 114
Bazelio susirinkimas 80
Bazelio universitetas 14
Bažnyčia 1, 2, 12, 20, 24, 27, 38, 52, 68, 79, 81, 82, 90, 94, 96-104, 107-114, 117, 126, 127, 130, 185, 187, 216, 218-220; Katalikų Bažnyčia, Romos Bažnyčia
Bažnyčios aprobata 102
— drausmė 71
— hierarchija 98
— įsakymai 93
— įsakyta gavėnia 49
— istorija 147
— istorijos fakultetas Romoje 154, 155
— istorijos klausimai 151
— istorijos mokslų žurnalai 151
— mokymas, mokslas 29, 111, 121, 218, 370
— priešai (adversarii) 119
— sakramentai 120
— tėvų ir daktarų raštai 73
— tikėjimo skelbimas 29, 219
— vadovybė 98
— valdžia 112
— vienybė 99, 105, 106, 108, 109, 111, 112, 114, 116, 118
— visuotiniai susirinkimai 118
Beatričė 361
Bebeckis Antanas 237
Belar T. A. 325
Bendorius Antanas 233
Benoit Pierre 24
Benson H. 196
Berčiūnų (Panevėžio apskr.) bažnytėlė 238
Berlynas 8, 232, 251
Berlyno Charlottenburgo Aukštoji Technikos mokykla 237
Bernardas, šv. 376
Bernardinai 33, 35-91, 94-115, 117-121, 123-128, 130-133; žr. Fratres Minores, Observantai, Ordo Fratrum Minorum, Pranciškonai
Bernardinas iš Bustis 81, 88
Bernardinas iš Grabovo 120
Bernardinas Sienietis, šv. 36, 66, 71, 72, 81, 82
Bernardinės 126
Bernardinų bažnyčia Vilniuje 45, 84
— bažnyčios 66, 82, 86, 87, 110
— bažnyčių paveikslai 81
— brolijos 97
— kronistas 104
— misija 108, 131
— pamokslai 72
— provincijos archyvas 62
— seminarija Vilniuje 54
— studijos 58
— Šv. Onos bažnyčios ir koplyčios 94
— uolumas ir pavyzdingumas 126
— vienuolynai (observantų) 53, 77, 91, 92, 120, 122, 124
Bethsaida 375
Betygala (Raseinių apskr.) 235
Betygalos bažnyčia 235
Betygalos parapija 97
Betliejus 372
Bicknell F. 314
Bieliauskas Alfonsas 362
Bielinskis, arch. 243
Bielscius 110
Bigelow W. G., dr. 205
Bikelis Simonas 234
Bingham E. 283
Binkis Kazys 353-355, 359, 360
Birmingham universitetas 277
Biržai 232
Biržinskis Motiejus 230
Biržų koplyčia 243
Bydgoščiaus kapitula 54
Blatt M. 175
Bloomington (Indianoje, JAV) 183
Blume Nils S., M. D. 398
Bodansky M. 321, 322
Bogdalski Cz. 78, 88, 99
Bogusz Jacobus 59, 60
Bogušas, pranciškonas 77
Bohemija (Bohemia) 55, 76, 83
Bohemijos bernardinų provincija 42
Bohemijos-Lenkijos bernardinų provincijos statutai 70
Boyd D. 175

Bojankowski J. F. A., arch. 233
Bolonijos universitetas 1 4
Bomassar E. 283
Bonaventūra, šv. 72, 82
Bonaventūra Lietuvis (Lithwanus) 109, 110
Bonn 404
Boratynski L. 36, 92
Borgstrom George 294, 316-319
Borisevičius Vincentas, vysk. VII
Borneff J. 283
Bornhamm Gunther 31
Bosnijos pranciškonai 68, 108, 112
Bostonas (Boston) XIII, XIV, 66, 145, 227, 230, 235, 311, 330, 378, 403, 415, 423-425
Bostono Kolegija V, 415
Bostono universitetas 302
Bourke Myles 22, 23, 27, 28
Božykovskis (Borzykowski) Pranciškus, Lietuvos-Lenkijos bernardinų provincijos provinciolas 83, 84
Braaten Carl E. 27, 31
Brackenbury R. L. 180, 181
Brameld T. 183
Brandt Wilhelm, Vokietijos kancleris 404
Brasta (Brest) 105, 107, 113
Brastos Unija 118
Brauno atlasas 124
Braunsberg 53
Braunsbergo jėzuitų seminarija 52, 53
Brazaitis Juozas, prof. IX, XV, 1, 3-17, 421, 425
Brazdžionio eilėraščiai 378
Brazdžionis Bernardas 355, 358, 371, 374, 377, 391, 392
Brazilija 251
Bremenas 253
Brentan 185
Breslavas 149
Breslavo observantų vienuolynų užgrobimas 120
Briedikis V., arch. 244
Brizgys Vincentas, vysk dr. 415, 417
Brooklynas 87, 88
Brosius Dieter 152
Brown B. 197
Brown Norman 203
Brown Raymond E. 22
Brundza, dr. 338
Bruner J. 166
Bruxelles 53, 123, 255, 262, 267
Bublys Romualdas 248
Bubnys Vytautas 362
Bucke M. 214
Bučinskaitė Emilija, Mogiliavo vienuolyno tretininkė 89
Būčys Pranciškus, vysk. 7, 14
Būda 37, 66
Buddha 205
Būdos bernardinai 127
Būdos bernardinų bažnyčia 66, 81
Būdos bernardinų vienuolynas 43, 66
Budreika Eduardas 228
Budzynski Th. 196
Bultmann Rudolfas 21-32
Buragas 230
Burčkis 233
Burk L. G. 258
Butvila Motiejus 239

Cahill P. Joseph 22
Caligari (Caligarius) J. A., ap. nuncijus 36, 52, 85, 92, 94, 99, 118, 122, 126, 127, 132
Cambridge (mst. Massachusetts, JAV) 300
Campbell J. S. 258
Campo Kristoforas Scipijonas, provinciolas 59, 80
Candidus, pranciškonas 74
Carinės Rusijos leidiniai 155
Carnegie Andrew 253
Cecchetti I. 103
Centrinė Amerika 251; žr. Vidurinė Amerika
Chamas 374
Chaplin J. F. 258, 259
Chesterton G. K. 216
Chicaga (Chicago) 10, 21, 22, 26, 28, 30, 109, 168, 246-248, 318, 362, 423
Chicagos universitetas 293
Chlomauskas E., arch. 243
Chodkevičiai 44, 101
Chomsky N. 161
Cincinnati 325
Ciołek (Vitelijus Erazmas 38, 117
Ciprijonas, Vilniaus sufraganas 95
Ciprijonas Premislietis 127

Cismontanų observantai 78
Clayson David B., dr. 282-284, 290, 302
Clark F. V. 215
Clark K. B. 197
Clark W. Houston 199, 211, 217, 220
Clarke Arthur C. 197
Clavero 407
Cleveland (mst. Ohio, JAV) 215, 246
Clusius Carl 252
Cockerham C. C. 258
Collins G. B. 259
Colorado 196
Columbus (mst. Ohio, JAV) 178-180, 202
Comense, kard. 52, 85, 92, 126, 127
Commentationes Balticae 66
Compton D. C. 197
Concilium Florentinum 111, 115, 116
Coon J. M., dr. 328
Cooper J. Ch. 209, 211, 218-220
Crystal Lake (mst. Illinois, JAV) 247
Crogan 320
Cvirka Petras 352, 362

Čekanauskas V., arch. 243, 244
Čekoslovakija 5
Čenstakavos šventovė 376
Čepėnas Pr. 236
Čerbulėnas Klemensas 228, 232
Čiurlionienė-Kymantaitė Sofija 351, 352

Dadoun R. 203
Dainava 9, 15, 235
Dayton (mst. Ohio, JAV) 246
Dambrauskas Aleksandras, prel. 3, 6, 14-16; žr. Jakštas-Dambrauskas Adomas, prel.
Dancigas 121
Danilevičius Zenonas, dr. XV, 393, 394, 419
Danys J. V. 362
Dante Alighieri 361, 370
Darbai 139
Darbininkas 10, 250, 418
Dauguvietis 143
Daukanto gatvė Kaune 361
Daukša Mikalojus, kan. 142, 363
Davis Kent, dr. 293
Dawson R. F. 256
Degutytė Janina 362
Delegatang J. 256
Delgado José M. R., prof. 196, 197
Delhi (mst. Ontario, Kanadoje) 261
Deksnys Antanas, vyks. dr. 417, 419
Demsworth F. A. 200
Derse P. H. 329
Detroitas 246
Dewey J. 168
Didžioji Lietuvos Kunigaikštija 425
Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio karūna 238
Dielininkaitis Pranas, dr. 8
Dievas 41, 50, 65, 66, 72, 82, 83, 93, 97, 101, 119, 127, 131, 179, 180, 187, 192, 193, 210, 214-216, 218-222, 353, 369-371, 373-375, 377, 380-382, 386, 387, 389-392
Dievas-Senelis 370, 371, 384
Dievo Apvaizda 383, 423
— Apvaizdos parapijos pastatai Detroite 246
— buvimas 369, 387
— garbė 42, 92, 96
— įrodymas 390
— išpažinimas 357
— karalystė 385
— keliai 376
— kultas 64
— Kūno oktava 128
— Kūno procesija 84, 85
— Kūno šventė 84
— malonė 95, 196, 390
— meilė 390
— mintis 384
— mirtis 210
— (Dievo Sūnaus) Motina 66, 80, 372, 391; žr. Marija, Švč. Mergelė
— Motinos dorybės 66
— Motinos kentėjimai 93
— namai 187
— pagalba 370
— palaima 424
— paslaptis 369
— paveikslas 370
— prieglobstis 379
— Sūnus 93, 381; žr. Jėzus, Kristus, Viešpats
— teisybė 391
— valia 93
— žodis 74, 131, 377

— žodžio bendruomenė 218
Dishotsky N. J. 200
Dygon Tomas 35, 61-63, 75, 100, 101
Dylan Thomas 370
Dlugossius Joannes 98, 102
Dogelis Motiejus, kun. 147
Domininkas, pranciškonų brolis 109
Domininkonai (Ordo Praedicatorum) 53, 68, 116, 121, 153
Donato E. 161
Donelaitis Kristijonas 142
Dotnuva 336, 339, 341
Doull John, dr. 293
Dovydaitis Pranas, prof. 8, 12, 371
Draugas 98, 248, 362
Drėma Vl. 142
Drezdenas 237
Drilinga Antanas 362
Drohičinas 79
Druckis Misaelis, Kijevo metropolitas 113, 114
Druskininkai 237
Dubeneckis Vladas, arch. 234-236, 238, 242
Dūkšto (Vilniaus apskr.) pijorų bažnyčia 232
Dundulienė P. 141, 144
Dundulis Br. 109, 144, 147
Dungal 278, 279
Duns Skotas Jonas 49, 58, 59
Duns Skoto katedros 57
— mokslas 54, 57, 58, 60
— mokslo puoselėtojai 56
— mokslo tyrinėtojai 131
— I, II ir IV Sentencijų knygos 58
— veikalai 73
Durchhardt 151, 153

East St. Louis (mst. Illinois, JAV) 247
Eble Fr. J. 121
Eckhardt, Meister 215
Edimburg 55, 60
Edwards C. H., dr. 300
Efrata 376
Egiptas 274
Ehrenfels von 185
Eisley L. 196
Ejrup B. 269
Elena, Maskvos kunigaikštytė 115
Elihu, pranašas 21
Elkind D. 187
Elmontas (mst. Californijoje, JAV) 247
Elsbergas, arch. 243, 248
Elzbieta, karalienė, šv. Kazimiero motina 44
Enfield mergaičių gimnazija 247
Engel Arthur, dr. 403
Engel B. 196
Eppley vėžio tyrimo Institutas 301
Epstein S. 276
Erazmas 147
Eretas Juozas, prof. dr. VII, 6-8, 10, 12, 13, 16, 147, 421, 425
Erikson 160
Eriksono studijos 184
Eron L. D. 182
Eržvilkas 231
Eržvilko apylinkė 231
Eržvilko kapinių koplyčia 231
Eschenbrener A. B., dr. 325, 326
Esna (vietovė Egipte) 274
Estijos istorikai 145
Estreicher K. J. S. 84
Etiopija 5
Eubel C. 88
Eucla (mst. Vakarų Australijoje) 247
Euler U. S. von 252, 266, 269
Europa 5, 7, 75, 149, 252, 257, 309, 315, 322, 327
Europos gyventojai 290, 292
Europos studijų savaitė 421, 423
Europos vakarai 11
Europos valstybės 149
Europos žuvimas 377

Fahlberg C. 327
Falk Kunt-Olaff, prof. dr. XV, 343, 344, 419
Fallwell William 328
Favilli R. 262
Feliksas iš Poznanės, Vilniaus vienuolyno nuodėmklausis 126, 127
Fellbach 98
Fenickis Stanislovas 88
Ferreri Zacharijas, pop. Leono X legatas 67, 83, 120
Fijałek J. 35, 101, 117
Fishbein Lawrence 295, 297, 298, 315
Fitzhugh D. G., dr. 291
Flamer G. B. 166
Fleming Arthur S. 304

Florencija (Florence, Firenze) 107, 113, 232
Florencijos katedra 375
Florencijos susirinkimas 106, 107, 111, 112, 114-116
Florencijos susirinkimo mokslas 113, 115
Florencijos susirinkimo nutarimai 106, 107, 111, 113, 114, 132
Florencijos unija 106
Floridos apelsinai 290
FORD M. P. 166
Formozos sala 319
FORTUNATAS iš Orlovo 79
FOWLER John M. 316, 317
FOX R. J. 204
FRAINE Jean de 22
FRANCISCUS, sanctus; žr. PRANCIŠKUS, šv.
Fratres Minores 35-38, 42-44, 50, 54-56, 58, 59, 64, 66, 67, 69, 71, 78, 80, 81, 103, 104, 106, 109, 118; žr. Pranciškonai
Fratres Minores de Observantia 36, 56, 59, 60, 89, 98, 116, 117; žr. Bernardinai, Observantai
Freiburgas im Breisgau 37
Fresno universitetas (Californijoje, JAV) 247
FREUD Sigmund 203
FRIDRIKAS (FREDERICUS), kard., Gniezno arkivysk. 115, 116
FRIDRIKAS, šv. Kazimiero brolis 115
FRIDRIKAS iš Pernsteino, Rygos arkivysk, 69
FROMM Erich 182
FULGINEUS, Vilniaus vysk. sekretorius 85
FUNKAS, arch. 243
FURIA Thomas E. 275, 287

GABRIELIS iš Castello 41
GABRIELIS iš Veronos 40
GABRYS J. 97
GAIDA Pranas, kun. dr. VII
GAIGALAITĖ A. J. 135
GALAUNĖ Paulius 232, 235
Galilėjos Kana 381
Gardinas 37, 59, 60, 91, 92 125, 153,
Gardino bažnyčia 66
— pamokslininkas 101
— vienuolynas 43, 75
GARDNER H. 161
Gargždai 353
GARMUS Kazys, inž. 237
GARNER W. W. 265
GĄSOWSKI inž. 232
GASTOLDUS žr. GOŠTAUTAS Martynas
GAUGIN, menininkas 204
Gdansk 149
GEDA Sigitas 362
Gedeono kariai 424
GEDIMINAS 69
Gedimino laikai 242
Geležių bažnytkaimio (Panevėžio apskr.) varpinė 231
Genève 292, 293, 302, 309, 320
GENZELIS B. 141
GIDŽIŪNAS Viktoras, kun. dr., O.F.M. IX, XIII, 33, 35-134, 152, 153, 417-419, 425
GIEDRAITIS Merkelis, Žemaičių vysk. 95, 96
GILMONT Jean-Francois 151, 153
GIMBUTAS Jurgis, dr. X, XIV, 225, 227-240, 362, 418
Gimtasai Kraštas (Šiauliuose, 1938 m.) 229
GINAMMI Marcus 59
GINEITIS L. 142
GINEITIS Pranas 234
GIRA Liudas 348, 351, 361
GIRNIUS Antanas, inž. 415
GIRNIUS J., dr. 9, 10, 417
Gižų (Vilkaviškio apskr.) bažnyčia 231
Gniezno arkivyskupas 75, 76, 82, 115, 116, 121
Gniezno arkivyskupijos vyskupai ir tikintieji 82
Gniezno bažnytinė provincija 149
GOLEMAN D. 205
GOLICHOVSKIS (GOLICHOWSKI) N. 58, 59
GONZAGA Pranciškus, generolas 58
GOODMAN L. 198, 199
GOODSPEED J. H. 253
GORDEVIČIUS, inž. 237
GOSLIN D. A. 168
GOŠTAUTAI 124
GOŠTAUTAS Albertas 124, 125
GOŠTAUTAS J. 142
GOŠTAUTAS Martynas 63, 65, 89, 107, 108
Goštautų turtai 125

GOTARDAS iš Siemencino 60, 61, 103
Goteborgas (mst. Švedijoje) 397-401, 403
Goteborgo Medicinos draugija 398
GOULET D. 181
GRĄCKI Andreas 60
Graikija 274
Graikų Bažnyčia 111
GRAJAUSKAITĖ Aldona 361
Greccio miškas 80
GREEN D. R. 166
GREEN E. 196
GREGORAUSKAS M. 142
GREIMAS A. J. 161
GRIFFITH R. B. 263
GRIGALAITIS Klimkus, dailidė 238
GRIGALIUS IX, pop. 70
GRINEVIČIŪTĖ-JANKEVIČIENĖ A. 66
GRINIUS J. dr. VII, 381
GRISAR H. 121
Griškabūdžio (Šakių apskr.) bažnyčia 229, 230
GRIŠKŪNAITĖ E. V. 135, 141
GRYBOVSKIS Baltramiejus 89
GROBEL Kendrich 22
Grodna žr. Gardinas
GROF (GROFAS) Stanislovas 198-202
GRONSKIS Andrius, Vilniaus bernardinų vienuolyno pamokslininkas 60, 73
GRUODIS 143
Grūžių (Biržų apskr.) bažnytkaimis 236
GUČAS A. 141
GUDYNAS, kapitonas 356
Gvardialfieros (Italijoje) vyskupas 67
GWYNN G. R. 258

HAAN N. S. 172
HAGINOVAS S., kun. 92
HAYES W. 312, 313
HALECKI O. 107, 113
HALES Aleksandras 73
HALLE M. 161
Hamburgas 22
Hamiltonas (mst. Ontario, Kanadoje) 246
HANSON E. 269
HARMAN W. W. 209, 211
HARMIN M. 179
HARRIS D. B. 160
HARRIS ROBERT H., dr. 324, 325
HARTMAN, dr. 303
HARTWELL J. L. 326
Harvard universitetas 175
HAZLATON L., dr. 291
HECHT S. S. 299
HEIDEGGER Martynas 21, 27, 28, 30-32
Heidelbergas 299
Heidelbergo universitetas 14
HENDERSON Ian 22, 26
HERCYLES 84
HERODOTAS, graikų istorikas 251
HEROLTAS Jonas 73
HERTZ Roy, dr. 304
HICKS D. J. 182
HILL R. K. 255
HINZ C. F. 263
HIPOKRATAS (HIPPOKRATES), graikų gydytojas 251, 276
Hlebavičių šeima 44
HOFFMAN D., dr. 261, 299
HOFFMAN P. C. 269
Hohenbero atlasas 124
HOLZAPFEL H. 37, 70-72, 74, 79-81, 103
HOMERAS 308
Homero laikai 294
Hopkins universitetas 327
HOUSTON JEAN 211
Howard universitetas (Washingtone) 300
HUEPER W. C., dr. 279, 302, 319, 320, 324
HUERBERTUS Fortunatus 109
HUMBOLDT Alexander von 253
HUNT J. Mc. V. 160
HURLOCK Elizabeth B. 178
HUSSERL 185
HUXLEY Aldous 198, 199

IEVA (pirmoji moteris) 25
Igliauka (Marijampolės apskr.) 238
IGNACAS Lojola, šv. 215
Ikaznė 117
IKEDA KIKUNAE 322
Į Laisvę 11, 14
ILJINAS, prof. 7
Indija 199, 257, 287
Inglewood (mst. Californijoje, JAV) 247
INOCENTAS (INNOCENTIUS) VIII, pop. 68, 76, 77, 110, 112
Inocento VIII brevė 115

Inocento VIII raštas 112
Iordanus a Iano, pranciškonas 69
Iowa 304, 307
Islandijos žuvininkai 279
Ispanija 5, 151, 152, 196, 252, 405-407, 411
Ispanijos daktarai 405, 406, 408
— kalėjimai 215
— medicinos priežiūra 406
Išganytojo kentėjimai 93
Italija (Italy) 5, 35, 52, 55, 57, 110, 131, 239, 354
Italijos istorijos žurnalas 151
Italijos kaimiečiai 205
Ivaška Jonas Soltonas 113
Ivinskis Zenonas, prof. dr. VII, 3, 10, 52, 53, 76, 83, 97-99, 101, 135, 150, 422, 423
Izidorius, Kijevo metropolitas 107
Izidorius, šv. 376

Yankelovich Daniel 203
Yla Stasys, kun. prof. 3, 7, 14, 15, 415
Ylos generacija 15

Jablonskis A. 99
Jablonskis Konstantinas 148, 150
Jacobson D. N. F. 323
Jacobson M. F. 291-293
Jafetas (biblinis asmuo) 374
Jakobson R. 161
Jakštas-Dambrauskas Adomas, prel. 13, 347, 371; žr. Dambrauskas Aleksandras, prel.
Jakštas Juozas, dr. 109, 151, 421
Jamasaki (mst. Japonijoje) 245
Jankevičius A. 229
Janonis Julius 143
Japonija 260, 322
Japonijos viešos mokyklos 183
Jarulavičius Jonas, tretininkas 91
Jasaitis S., dr. 417
Jasas R. 77, 142, 144, 150
Jaskevičius Vladas, kun. S.J. 415, 417
Jasmantas A. 370, 379-382, 391, 392; žr. Maceina Antanas, prof. dr.
Jatulis Paulius, mons. dr. 86, 105, 128, 153, 423, 425
Jaunius Kazimieras, kun. 143
JAV (USA) XI, 37, 178, 188, 199, 261, 265, 273, 275, 276, 291, 323, 409, 419; žr. Amerika, Jungtinės Amerikos Valstybės
JAV Surgeon General 270
JAV Sveikatos Ministerija 309
JAV Vyriausias teismas 179
Jeffersono universitetas 328
Jeffrey R. N. 254
Jensen L. B. 274
Jerichas (mst. Palestinoje) 375
Jerichono rožė 374
Jeruzalė 39, 57, 375
Jester R. 181, 182
Jesus Christ Superstar 204
Jėzaus generacija 204
— giesmės 204
— guzikėliai 204
— Kristaus asmuo 111
— Kristaus Atsimainymo bažnyčia Maspethe 247
— laikraštėliai 204
— muzika 204
— sekėjai 204
— smūtkelis 372
— «tripai» 206
— vardas 66, 72, 204
Jėzuitai 14, 53, 87, 88, 126, 127, 153; žr. Societas Jesu
Jėzuitų kolegijos 60, 153
— mokyklos 54
— vienuolynas Chicagoje 247
Jėzus, Jėzus Kristus ?3, 25, 26, 28, 30, 31, 62, 64, 72, 86, 87, 93, 204, 376, 377, 387; žr. Kristus, Viešpats, Dievo Sūnus
Jick Hershel, dr. 302
Joanitai 76
Joanitų ordino broliai 76
Jogaila 102, 105
Johannes, pranciškonas 115
Johnson V. E. 202
Jokūbas, apašt. šv. 100
Jolley R. L. 324
Jonas XXII, pop. 79
Jonas XXIII, pop. 218
Jonas Albertas, Karaliaus Kazimiero sūnus 77
Jonas, broliukas 77
Jonas iš Kapistrano, šv., 36, 40, 49, 51, 55, 71, 72, 74-76, 81, 82, 89, 99, 105, 106

JONAS iš Lietuvos Kunigaikščių, Vilniaus vysk. 121
JONAS iš Stobnicos 57
JONAS Žiaurusis IV, Rusijos caras 109
JONES G. L. 262
JONIKAS P., dr. 98
Joniškis 91
Jordanas (upė) 372
Josvainiai 234
JUCAITIS Pranas, prof. dr. XI, XIV, 249, 335-341, 419
JUČAS M. 135, 141, 145, 150
JUDOSZIUS 87
JUGIE M. 104
Jukatano pusiasalis 252
JULIUS II, pop. 78
JUNG 160
Jungtinės Amerikos Valstybės 192, 304, 366, 393, 395, 402, 403, 408-412; žr. Amerika, JAV
Jungtinių Amerikos Valstyblų universitetai 199
JUODELIS Petras 356, 360
Juodkrantė (Kuršių Nerija) 238
Juodoji jūra 75
Juodupės bažnyčia 238
Juozapo broliai 374
JURAS Pranciškus, protonotaras VII, 420-422
JURGINIS J. 141, 144
JURGIS, šv. 66, 376

KAČINSKAS Jeronimas, kompozitorius XV, 420
Kaišiadorys 234
KAJETONAS, Apaštalų Sosto legatas 95
KAKH J. J. 145
KALADĖ Petras, dr. XI, XIV, 249, 273-334, 418, 421
KALANT H. 200
KALANTA Romas 184
Kalcedonijos susirinkimas 104, 111
KALĖDA 231
Kalifornija 212, 236, 246, 395
Kalifornijos universitetas 204
KALIKSTAS, pranciškonas 56
KALIKSTAS III, pop. 76
Kalvarija (Suvalkų) 243
Kalvarijos apskrities architektas 233
Kalvarijos kalnas 381
Kalvinizmas 119, 122, 128, 134
KAMIENSKI Joannes 35
KAMIGA J. 205
KAMIYA J. 197
Kanaanas 375
Kanada 37, 246, 260, 261, 264, 268, 270, 291
Kanados mokslininkų grupės 329
Kanados vyriausybė 305
KANTAK Kamil 36-40, 43, 44, 46-51, 55, 56, 58-62, 70, 72-75, 77, 79-82, 84-88, 91, 92, 95, 100, 101, 123
KANTAS Emanuelis 187
Kaparnaumas 374
KAPLAN B. 160
Karaliaučius 14
KARALIUS Juozapas, prel. 422
KARCANUS Joannes 58
KARLIUS M. 196
Karmėlava 234
Karmėlavos bažnyčia 234, 236, 242
Karmelitai 53, 229
KASEMANN Ernst 30, 31
KASPARAS iš Kremisso 40
KASPARAVIČIUS B., arch. 243
Kast E. 199
Katalikybės pergalė 122
Katalikų Bažnyčia XIII, 2, 19, 20, 93, 96, 97, 105, 110, 116, 117, 122, 126-128, 132, 216, 417; žr. Bažnyčia, Rytų Bažnyčia, Romos Bažnyčia, Vakarų Bažnyčia
Katalikų Bažnyčios istorija Lenkijoje 149
— moralinės normos 407
— pergalė 123, 132
— vienybė 131
KATILIUS J. 8
Kaunas 8, 37, 66, 87, 89, 90, 94, 96, 97, 99, 101, 141, 147, 153, 210, 232, 234-236, 238, 242, 243, 336, 346, 354, 355, 361, 378, 386, 421, 425
Kauno apskrites bažnyčia 232d (nuotrauka)
— aukštosios mokyklos 138
— bernardinai 65, 73, 83, 99, 118
— bernardino lietuvio pamokslininko biblioteka 100
— bernardino lietuvio pamokslininko kambarys 101
— bernardino pamokslas 101
— bernardinų šv. Jurgio bažnyčia 43, 66, 67, 81, 100, 101

— bernardinų šv. Onos koplyčios pašventinimo šventė 67
— bernardinų vienuolynas 43, 54, 55, 60, 62, 66, 67, 73, 75, 90, 96, 100, 101, 106, 125
— bernardinų vienuolyno biblioteka 62, 96
— bernardinų vienuolyno gvardijonas 101, 127
— bernardinų vienuolyno pamokslininkai 100
— katedros pietinė koplyčia 233
— rotušė 228
— seserų bernardinių švč. Trejybės bažnyčia 80, 81, 100
— technikumas 243
— vokiečiai kolonistai 101
KAZICKAS Juozas, dr. 422
KAZIMIERAS, šv. 44, 82-84
KAZIMIERAS Jogailaitis, L. D. K. ir Lenkijos karalius 45, 61, 65, 76, 77, 82, 84, 89, 105, 106, 108, 113, 114
Kazimiero teisynas 142
Kazlų Rūda 237
Kėdainių gimnazija 243
KEDZIOR J. 36, 57-60, 84
KELIUOTIS Juozas 357
KELLEY Louise 295
KELLER K. R. 261
KENEY R. E. 322
KENISTON Kenneth 178
Kennebunkport (Maine, JAV) 246, 247
Kentucky 259
KERELIS Albertas 248
KERŠTEINAS, inž. 231
Kęstaičiai 91
Kijevas (Kievas, Kyow), 37, 65, 75, 105, 107, 108, 234
Kijevo metropolitas 105, 113
— pilis 79
— rezidencija 43, 118
— vietininkas 107
— vyskupas 116
KIMOSITA 290
Kinija 257
KINSLEY Alfred 202
KIRKMAN 302
KIRŠA Faustas 359, 371
Kybartai 235
Kyow 65, 108; žr. Kijevas
Klaipėda 63, 105, 239, 243, 244
Klaipėdos sritis 228
KLARA, šv. 82
KLEMENSAS VII, pop. 40, 121
KŁOCZOWSKI Jerzy 149
KŁOS Julius, arch. 239
Klovainių parapija 97
KOBERGERIS (spaustuvininkas) 100
KOHLBERG L. 163, 166-173, 175, 176, 180
KOJALAVIČIUS (KOIAŁOWICZ A. W.) A. VIJUKAS 123
Kojalavičiaus kronika 144
KOLECKI FLORIJONAS 59
Kölnische Zeitung 8
Kolo vienuolynas 61
KOLUPAILA Steponas, prof. 361, 362
KOMOROVSKIS (COMOROWO, KOMOROWO) Jonas, Vilniaus bernarinų vienuolyno gvardijonas 36-44, 47-49, 51-57, 59, 61, 63, 65, 68, 70, 72, 74, 76-80, 82, 83, 86, 87, 89, 101, 103, 104, 106-113, 115-121, 124
Konstancos susirinkimo tėvai 114
Konstantinopolio patriarchas 104
Konstantinopolio vyskupas 104
Konstantinopolis 75, 104
Konventualai 35-39, 56, 57, 64, 78-81, 83-85, 102, 122, 124; žr. Fratres Minores, Ordo Fratrum Minorum, Pranciškonai
Korazaimas 375
Kościoł šw. Anny - šw. Barbary 124
KOSMAN Marceli 149, 152, 153
KOSSU-ALEKSANDRAVIČIUS Jonas 355, 357; žr. AISTIS Jonas
KOSTLER Arthur 215
KOTRYNA, šv. 66
KOVA-KOVALSKIS J., arch. 243, 247
KRAHEL Tadeusz 152
KRAYBILL H. F. 278, 279
KRAMER R. 167
KRASAUSKAS Rapolas, kun. 3, 80, 153, 229, 231, 234, 419, 422, 425
KRAUSAS A. 236
Kražiai 153
Kretingos bernardinų bažnyčia 82
Kretingos bernardinų vienuolynas 59. 75, 101
Krėvės vardo premija 357
KRIAUČIŪNAS Romualdas, dr. X, XIV, 157, 191-194, 418

Krikštonių (Alytaus apskr.) bažnytkaimis 237
Kristaus atėjimas 386
— dieviškoji valia 111
— evangelija 69
— gyvenimas 86
— kančia 66, 72, 73, 80, 101
— kvietimas 187
— lapukai 204
— mokslas 69, 104, 119
— mokslo skelbimas 69
— monograma 204
— plakimas 101
— užgimimas 49
— veidas 381
— vynuogynas (Bažnyčia) 64, 67, 71
— žmogystė 80
KRISTOFORAS KOLUMBAS 251
KRISTUS 24, 72, 86, 110, 112, 214, 216, 218, 219, 274, 351, 370-372, 375, 381, 383, 384, 386, 392; žr. JĖZUS KRISTUS
KRIZOSTOMAS iš Ponyecz 42
Krokuva (Cracovia, Kraków) 35, 36, 38, 41, 42, 53-55, 57, 59, 62, 73, 76, 78, 79, 82, 83, 89, 98, 99, 102, 106, 107, 114, 117-119, 133, 149, 152
Krokuvos akademija 57, 131
— bernardinų archyvai 37, 62
— bernardinų generalinės studijos 58
— burmistras 76
— kanauninkai 72
— kapitula 39, 46, 68, 72, 83
— lektorius 59
— Mokslo draugija 147
— universitetas 14, 49, 56-58, 75, 151
— vysk. 116
KRUPAVIČIUS Mykolas, prel. 247, 422
KUBERTAVIČIAI, aktoriai 346
Kubos kaimiečiai 205
KUČAS Antanas, prof. dr. 417
Kūdikėlio Jėzaus prakartėlė 80
KUDIRKA Simas 184, 188
Kudirkos Naumiesčio bažnyčia 229
Kudokas Stasys, arch. dr. 235, 236, 239, 240, 243, 246
KUHN D. 172
KUHN H. 266, 267
Kulautuvos T. B. sanatorija 243
KULBOKAS Vladas VII, XI, XIV, 343, 369-392, 419
KULPA-KULPAVIČIUS Alfredas, arch. dr. XIV, 225, 226, 246, 418
Kultūros Barai 228, 230, 248
Kulviečio mokykla 121
KULVIETIS Abraomas 121
KUMOR Boleslaw, kun. dr. 149, 151, 153
KUNDZINŠ P. 238
KUOSA-ALEKSANDRIŠKIS 361; žr. AISTIS Jonas
KURATSUNA M. 279
KURČEVSKIS (KURCZEWSKI) J. 61, 66, 80, 84, 85, 89, 91, 110, 116, 123
KURLAND A. 198, 199
KUTZEBA S. 117
KUZMICKAS V. 143
KVIKLYS Bronius 227, 230

LADISŁAW z Gielnowa, pal. 78, 86, 87
LADISLOVAS vengras 106
LADYGA Jonas, arch. 239
Laiškai Lietuviams 183
LAMPRECHT M. P. 260
LANCEVIČIUS E. 141
LANDSBERGIS Z., arch. 243
LANDSBERGIS-ŽEMKALINIS G. 143
LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS Vytautas 235, 236, 240
LANE M. 161
LANGER J. 172
LANGS R. J. 202
LARSON P. S. 252, 267
LASICKIS Jonas 142
Latvijos istorikai 145
Laukuva 231
Laukuvos klebonas 231
Laukuvos miestelio istorija 231
Lazdijai 239
Lazdynų apartamentinis kompleksas 244
LEARY Timothy 199, 205, 212
LEBEDYS J. 102, 103, 142
LE CORBUSIER 245, 248
LEE L. 172
LEETE E. 254
LEGG P. D. 259
Leningrado universitetas 140
Lenkija (Polonia, Polska) 5, 36, 38, 39, 52-57, 65, 68, 75-79, 81, 83, 87-89, 91, 92, 98, 99, 101,102,, 106, 107, 111, 113, 121, 122, 147 149, 231, 237-240

Lenkijos Bažnyčios darbai 149
— bernardinai 36, 38, 39, 47-51, 56, 58-62, 70, 72-75, 77, 79-82, 85-88, 91, 100, 123
— bernardinų provincija 37, 38-40, 76, 100, 121, 124, 125;
— bernardinų vienuolynai 38, 99, 130
— bernardinų vikarijai 41
— istorija 149
— istorijos žurnalas 151
— istorikai 149
— karaliai 75
— kariuomenė 77
— katalikų praeities veikla 149
Lenkijos-Lietuvos bernardinai 72
— bernardinų provincija 35, 55, 89
— bernardinų provinciolas 39
— stačiatikių unija 106
— tikintieji 78
— valdovai 77
Lenkijos mokslinės bibliotekos 152
— mokslų akademijos Romos skyriaus biblioteka 155
— Nunciatūros fondas 126
— pranciškonai 35
— teritorija 76
— valdžia 120
— valstybiniai universitetai 149, 151
— vienuoliai 121
— vyskupai 114, 116, 132
Leonardas iš Siradijos, prov. 71
Leonas X, pop. 38, 79, 83, 116, 117
Leonas XIII, pop. 88
Leonas iš Lancuto (Lanczud) 108
Leono X delegatas 67
Lesmanas, vokietis protestantas 128-130
Levi-Strauss C. 161
Lewis M. 164
Lgota Rafaelis 61
Lichetti (Lichetus) Pranciškus, bernardinų generolas 36, 39, 41-44, 46, 47, 51, 52, 57, 70, 72, 73, 83, 119
Lietuva (Lituania, Litva) IX, XIII, XV, 4, 7-12, 14, 16, 33, 35, 36, 38, 40-44, 49, 50, 52, 54-57, 60, 64-66, 68, 69, 75-82, 87-89, 91, 92, 97-99, 101, 102-104, 106, 107, 109, 110, 118, 119, 121-125, 130, 131, 133, 135-139, 141, 142, 144-151, 153, 155, 194, 228-233, 235-238, 240, 243, 244, 285, 327, 336, 338, 341, 343, 344, 346, 356, 359, 361-363, 366, 377, 383, 385, 392, 417, 419; žr. Nepriklausoma Lietuva
Lietuviai bernardinai 39, 40; žr. Lietuvos bernardinai
Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija (L. K. M. Akademija) V, IX, 1, 2, 4-6, 8, 9, 11, 13-17, 145, 148, 150, 152, 154, 228, 416, 423, 424
— įstatai 425
L. K. M. Akademijos Istorijos mokslų sekcija 153, 422
— leidinių paroda XV, 420
— leidinių lietuvių literatūros istorijos serija 422
— Lietuvos istorijos serija 422
— Lietuvos istorijos šaltinių serija 422
— Metraščio serija 422
— Negęstančių Žiburių serija 422
— Suvažiavimo darbų serija 422
— mecenatai VII, 422
— Lietuvos istorijos ir Religinės kultūros Institutas Romoje 422
— *Metraštis* 11, 16, 421
— *Metraštis*, I t. 3, 11
— *Metraštis*, II t. 81
— *Metraštis*, V t. 11, 64, 228
— nariai 418-421, 424
— premijų įteikimas XV
— pirmininkas 416
— reikalai 425
— suvažiavimai 6, 147, 422, 423
— I Suvažiavimas Kaune 1933 m. 425, 421, 422
— II Suvažiavimas Kaune 1936 m. 3, 422
— III Suvažiavimas Kaune 1939 m. 422
— IV Suvažiavimas Romoje 1957 m. 11, 422
— V Suvažiavimas Chicagoje 1961 m. 422
— VI Suvažiavimas New Yorke 1964 m. 422
— VII Suvažiavimas Romuvoje, Vokietijoje 1967 m. 11, 422
— VIII Suvažiavimas Toronte 1970 m. 422
— IX Suvažiavimas Bostone 1973 m. V, VIII, 145, 415, 422

— *Suvažiavimo Darbai* 6, 11, 147, 415, 416
— *Suvažiavimo Darbai*, I t. 7
— *Suvažiavimo Darbai*, II t. 7
— *Suvažiavimo Darbai*, III t. VII, 8, 9
— *Suvažiavimo Darbai*, V t. 3, 12, 14, 135, 150
— *Suvažiavimo Darbai*, VI t. 102
— *Suvažiavimo Darbai*, VII t. 17, 128
— *Suvažiavimo Darbai*, VIII t. VII
— *Suvažiavimo Darbai*, IX t. VII
— 50 metų sukakties minėjimas XV, 3-17, 415, 419, 421
— IX Suvažiavimo programa XIII-XV
— tikslai 422
— Židinys Bostone 415, 421, 422
— Židinys Chicagoje 422
— Židinys Daytone 422
— Židinys Detroite 422
— Židinys Montrealyje 422
— Židinys Münchene 422
— Židinys New Yorke 417, 421, 422, 425
— Židinys Ottawoje 421, 422
— Židinys Putname 422
— Židinys Toronte 422
Lietuvių tauta 40
Lietuvos Ambasados rūmai Brazilijoje 247
— architektai 243
— architektų ir inžinierių vardynas 238
— architektūra 235
— architektūros istorija 228
— architektūros paminklų autorystės klausimai 228
— archyvai 238
— aukštosios mokyklos 137, 140
— bankas Kaune 242
— bažnyčios 228
— bažnyčių archyvai 228
— bažnyčių autoriai 234
— bažnyčių chronologija 228
— bažnyčių elenchas 229
— bažnyčių statybos istorija 239
— bažnyčių statytojai X, XIV, 225, 227, 228, 236, 238, 418
— bažnytinės provincijos elenchas 80
— bernardinai 41-44, 55, 56, 60, 63, 64, 68, 83, 101, 111, 119-121, 123-127, 130, 132; žr. Lietuvos observantai-bernardinai, Lietuvos pranciškonai-observantai
— bernardinai skotistai 58
Lietuvos bernardinų bažnyčios 44, 67, 86
— istorija 56
— komisarijus 45
— kovos su lenkais 87
— kustodija 40, 41
— menkas ano meto išsilavinimas 52
— pamokslai 73
— provincija 37, 40-42, 45, 56, 57, 61, 98, 104, 118, 119, 125
— provincijos provinciolas 61, 103
— šv. Kazimiero provincijos archyvas 62
— vienuolynai 41, 53, 55, 56, 59, 62, 91, 100, 104
— vienuolynų bibliotekos 73
— vienuolynų gvardijonai 41, 119
Lietuvos didikai 97, 98
Lietuvos Didysis Kunigaikštis 63, 75, 105, 108, 113, 115, 147
Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 37, 44, 54, 64, 75, 77-79, 97, 106, 107, 123, 131, 134, 147, 149, 150, 153
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigūnai 95
— ribos 107
— stačiatikiai 105
— teritorija 55, 58, 75, 76, 109, 131
Lietuvos dokumentai 147
— dvasininkija 98
— ekonominė padėtis 142
— gyventojai 141, 290
— gyvenviečių bei sodybų studijos 142
— industrializacij. 142
— inventoriai 150
Lietuvos ir Lenkijos bernardinai 120
— bernardinų provincija 35, 82
— bernardinų vikarijus 78
— unija 97
— vyskupai 107
Lietuvos ir Mažosios Lenkijos provincija 59
Lietuvos istorija 109, 135-144, 149, 150, 152, 153, 155, 246
Lietuvos istorijos bibliografija 135
— laikotarpiai 145
— leidiniai 143
— klausimai 140, 141, 144

Lietuvos istorijos Metraštis 135, 140
Lietuvos istorijos mokslas 136, 139, 143, 144
— problemos 140
— šaltiniai 142, 147, 148, 150, 155
— temos 136
— tyrinėjimo centras 149
Lietuvos istorikai 137, 140, 145, 147, 149
— istorikų atsiekimai 135
— jėzuitai 153
— jėzuitų istorikas (S. Rostovskis) 53
— jėzuitų provincija 98
— kaimas 141
— kancleris 95
— kariuomenė 77
— katalikų dvasininkija 141
— katalikų praeities veikla 149
— kilmingieji 59
— klimatinės sąlygos 243
Lietuvos Komunistų Partijos Istorijos klausimai 138, 140
Lietuvos konventualai 56, 84
— krikštas 102
— kultūra 142
— kultūros tyrinėtojai 143
— kviečiai 335
— laisvė 184
— laukai 371, 383, 384
— laukų Rūpintojėlis 383, 391
— lenkėjimas 97
Lietuvos-Lenkijos valstybė 81
Lietuvos mergaičių auklėjimas 91
Lietuvos Metraštis 77, 78, 98, 142
Lietuvos miestų ir bažnytkaimių panorama 227
— nepriklausomybė 194
— nepriklausomo gyvenimo pamatai 352
— observantai-bernardinai 38, 56, 99; žr. Lietuvos bernardinai
— pamokslininkai bernardinai 71
— paviljonas pasaulinėje parodoje New Yorke 1939 m. 237
— peizažas 384
— pilys 141
— popierius 141
— pramonės vystymasis 141
— pranciškonai 35, 56, 58, 79
— pranciškonai-konventualai 122; žr. Konventualai
— pranciškonai-observantai 37, 40, 99, 107-109, 113-118; žr. Lietuvos bernardinai
— pranciškonų-konventualų vienuolynai 122
— pranciškonų vienuolynai 90
— priešai 386
— rašytojai 142
— schizmatikai 112
— sostinė 45, 82; žr. Vilnius
— spaudos bei spaustuvių istorija 142
— stačiatikiai 116
Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika 66, 102, 135; žr. Lietuva
— architektūros klausimai 232
— Centrinė statistikos valdyba 137
— Centrinio Instituto archyvas 92
— Centrinis valstybinis istorinis archyvas 62
— ekonomika ir kultūra 137
— istorijos šaltiniai 150
— Mokslų Akademija 141, 143, 145
— *Mokslų Akademijos Darbai* 137
— Mokslų Akademijos centrinė biblioteka 135
Lietuvos teritorija 54, 55
— užsienio politika 109, 141
— valdovas 114
— valstiečių ir miestelėnų ginčai 150
— valstiečių teisinė padėtis 142
— valstybės sekretorius 113
— Valstybinė literatūros premija 357
— valstybingumas 140
— vandenys 384
— vienuolių skaičius 53
— viešasis gyvenimas 98, 99, 101
— vietovės 227
— vyskupai 114, 116, 132
— vyskupų reliacijų leidinys 151
— vokiečiai kolonistai 121
— žemė 385
— žemėlapių paroda XV, 420
— Žemės bankas 364
— žemės ūkio raida 142
— žmonės 285
Lijinsky W. 280, 281, 296, 301
Lindholm Bjorn 399
Lipskis, arch. 239
Liske X. 56
Lismanini Franciškus, Lenkijos konventulų provinciolas 122
Liszt Franz von 252

Literskis Vladas, dr. 422
Lithuania (Lituania) žr. Lietuva
Lituanistikos Institutas 423
Liublinas (Lublin) 62, 149
Liublino bernardinų kapitula 51, 54
Liublino Katalikų universitetas 149, 151
Liublino unija 98, 109, 141
Liudvikas iš Turre 39
Liuima Antanas, kun. prof. dr., S. J. V, VII, XIII, XV, 11-13, 15, 17, 417-419, 421-425
Liuima Pranas, kun. prof. dr., S. J. 415
Liurdo grota Kennebunkporte 247
Liuterio erezija, klaidos, mokslas 83, 91, 119-121, 123, 124
Liuteris Martynas 79, 119, 121, 123
Liuteronizmas 66, 119-122, 124, 134
Liuteronizmo skelbėjai 121
Liuvenas (Louvain, mst. Belgijoje) 233
Liverpulis (mst. Anglijoje) 378
Livonija 76
Livonijos kanauninkas 229
Livonijos observantų vienuolynų užgrobimas 120
Livonijos ordinas 69
Livonijos vyskupų pranešimas 152
Lyon (mst. Prancūzijojo) 103
Lyono bernardinų kapitula 119
Lyronas (Mikalojus de Lyre) 73
Lober Dietrich A. 8
Loche J. 256
London P. 206
Londonas (London) 8, 30, 203, 211, 248, 254, 262, 282, 283, 290, 302, 350, 366
Lorelei 364
Lorkiewicz A. 56
Losovicius Jonas, Vilniaus vyskupas; 110
Loto dukterys 374
Lotowicz V. P. de, custos Vilnensis 58
Lowicz (mst. Lenkijoje) 61
Łoza Stanislaw 231-233, 236-238
Lucko vyskupas 152
Lucko vyskupų pranešimai 152
Ludolfas von Sachsen 73
Lukas, šv. 24
Lukas iš Kauno 104
Lukoševičius, inž. 234
Lukšaitė I. 144
Lukšienė M. 141
Lukšių miestelio (Šakių apskr.) bažnyčia 233
Luther Martin 121; žr. Liuteris
Lvovas (Leopolis) 36, 38, 55, 56, 91, 147
Lvovo arkivyskupas 92, 94, 115, 116

Mabillon 147
Maceina Antanas, prof. dr. VII, IX, 8-11, 14, 21, 24, 28, 30, 185, 210, 369, 379; žr. Jasmantas A.
Macksey R. 161
Mackus A., poetas 370
Mackvaldas 234
Mačiuika Benediktas, prof. dr. XIII 33, 135-146, 417
Mačiulis, arch. 232d, 244
Mačiulskis Mikalojus, arch. 232a (nuotrauka) 237,
Madaj Menceslaus J. 152, 153
Madrido universitetas 196
Magee 297
Maironio poezija 370
Maironis 142, 347, 366, 378
May Georg 152
May Rollo 180, 181
Maknys V. 141
Malaga (mst. Ispanijoje) 405, 406
Malcolm A. 200
Maldeikis P. 181
Maldonis Alfonsas 362
Malevez Leopold 22
Malinka, arch. 238
Manhattan College 32
Mankeliūnas Vytautas, prof. dr. VI
Mann T. J. 255, 257, 258, 260, 262
Manson Charles 212
Marcinkevičius Justinas, poetas 362
Marconi Henrikas, arch. 231, 239
Marcuse Herbert 203
Marčėnas R. 141
Margus Stanislovas 100
Marija, Švč. Mergelė 86-88, 93, 120, 390; žr. Dievo Motina
Marijampolė 232a, 237, 239
Marijampolės apskrities inžinierius 233
Marijampolės kolegija 364
Marijonai 236
Marijonas iš Fregeno 76

MARIJONAS iš Jeziorko 39, 55, 88, 106, 111
Marijonų vienuolynas Chicagoje 247
Marijos, Angelų Karalienės, šventė 81
— Dangum Ėmimas 81
— garbė 81
— garbinimas 80, 81, 87, 88, 91
— Gimimo šventė (Nativitas B.M.V.) VII, 121
— gyvenimas 93
— Nekalto Prasidėjimo kilmingųjų brolija 81
— Nekalto Prasidėjimo privilegija 80
— Nekalto Prasidėjimo šventė 80
— paveikslas 81
— septynių skausmų ir džiaugsmų karunka 87
— šventės 86
— šventovė 66
— titulas 81
MARITAIN Jacques 177
Maryland (JAV) 247
MARKŪNAS Pranas, inž. 238
MARLÉ René 22
MARNELL W. A., dr. 291
Maroko kankiniai bernardinai 82
MARTINAITIS Marcelijus 362
MARTYNAS (MARTINUS) pranciškonas 109, 110
MARTYNAS V, pop. 38
Maskva 8, 14, 77, 106, 107, 139, 378
Maskvos emisarai 352
— kunigaikštis 106, 109
— kunigaikštystė 106
— kunigaikštytė 115
— universitetas 140
— valdos 107
MASLOW A. H. 160, 202, 212, 213
Maspeth 247
Massachusetts Audubon Society 311
Massachusetts Institute of Technology 300
MASSANTINI F. 262
MASTERS R. & L. 211
MASTERS W. H. 202
MATTHEWS 302
MATULIONIS Teofilius, arkiv. VII
MATZINGER D. F. 258, 260, 263
MAURAS Saracėnas 127
MAURUS a Foro Sempronio, pranciškonas 129
Mažeikiai 235
Mažesnieji Broliai žr. Fratres Minores
MAŽIULIS Antanas XV, 343, 344, 415, 419, 420
Mažosios Lenkijos bernardinų provincija 37
Mažosios Lietuvos gyventojai 421
Mažosios Marijos valandos 88
MC MURTREY J. E. 264
MC NEIL E. B. 204
MEAD G. H. 168
MEDUŠAUSKAS J., mokytojas 422
MEINONG 185
MEKLAUBY Edward, dr. 274
Meksikos kaimiečiai 205
MELA POMPONIJUS, romėnų geografas 251
MELCHIZEDEKAS, pranciškonas, Vilniaus vysk. M. Trakiškio sekretorius 49, 55, 99
MENDELIS Liudas, prel. dr. 422
MERKYS V. 141
MERVISH S. S., dr. 301
MESSENGER J. C. 202, 203
MEŠKAUSKAS K. 142
MEŠKAUSKIENĖ M. 142
Metonos vyskupas 95
Mhiz 96
MICHNEVIČIUS Vaclovas, arch. 233-235, 239
MICKELIŪNIENĖ Elena 422, 425
MIEŽELAITIS Eduardas, poetas 362
Miežionys (Breslaujos dekanate) 239
MIKAILAITĖ Ona, ses. XIII, 2, 19, 20, 417
MIKALOJUS IV, pop. 88
MIKALOJUS V, pop. 78
MIKALOJUS iš Busko (vadinamas Roxolanus) 52
MIKALOJUS iš Skolniko 56, 79
MIKELINSKAS Jonas 362
MIKUČIONIS, arch. 243
Milano kapitula 37
MILLER, dr. 325, 326
MILLER H., sociologas 206, 207
MILTON 370
Minnesota (JAV) 160
Minskas 91
Minsko vyskupų pranešimai 152
Mintauja 236
MISAELIS žr. DRUCKIS Misaelis
MISCHEL T. 167
Mississauga (Ontario, Kanadoje) 246

Mississippi (upė) 324, 325 334
Mišk inis Antanas 354-356, 360
Mitchell, dr. 305
Mykolaitis-Putinas Vincas 143, 348, 358; 359; žr. Putinas
Mykolas Lietuvis 142
Mykolas Paryžietis 57
Mykolo Angelo «Mozė» 204
Mogiliavas 58
Mogiliavo vienuolynas 89
Mogiliavo vyskupų pranešimai 152
Mokslo ir kūrybos simpoziumas 423
Montana (JAV) 247
Montrealis (Montreal) 197, 246
Monumenta Poloniae Vaticana 36
Moresco Bonaventūra 122
Morikoniai, grafai 233
Moseley J. M. 262
Mount Tabor 392
Mozė 350
Müller Paul 312
München (Monachium) 109
Mulokas Jonas, arch. 237, 238, 240, 247
Mulokas Rimas, arch. 247
Muratori 147
Muravjovas 63
Murphy G. 202
Mūsų Vytis 160

Nagasaki 316
Nalys Jonas 248
Napoleono armija, karisi 232, 274
Narbutas Titas, kun. dr. 422
Narkevičius, Laukuvos klebonas 231
Nasvytis A., arch. 244
Nasvytis V., arch. 244
Naujalis 143
Naujoji Anglija 417
Naujosios Anglijos medicinos žurnalas 302
Naumiesčio meistras 234
Navakas Vaclovas Algimantas, arch. 247
Navickas Juozas L. XIII, 415, 417, 421
Nazaretas 378
Neapolio bernardinų generalinė kapitula 68
Neapolio generalinė kapitula 68
Neapolis 104
Nebraskos universitetas 301
Ney G. 151
Nekaltai Pradėtosios ordinas 81
Nekalto Prasidėjimo seserų bernardinių vienuolynas Vilniuje 90
Nekrošius Juozas 362
Nelson Woodworth 290
Nemunas 377
Nepaliaujamosios Pagalbos Motinos bažnyčia Clevelande 246
Nepriklausoma Lietuva 6, 37, 227, 234, 237, 245; žr. Lietuva
Nepriklausomos Lietuvos aukštosios mokyklos 335
Neris Salomėja 362
Nesvyžiaus bažnyčia 66
Nesvyžiaus pamokslininkas 101
Nesvyžiaus vienuolynas 43
Nesvyžius (Neswesium) 37, 65, 95
Neviera Felicijonas 37, 40, 99, 107-109, 113-118
Newberne P. M., prof. Dr. 300
New York Academy of Science 267
New Yorkas (New York) 7, 13, 16, 26, 27, 31, 83, 97, 178, 182, 196-199, 202-204, 209, 211, 214-217, 220, 237, 248, 252, 253, 255, 261, 265, 266, 295, 299, 314, 316-318, 320, 423
New Yorko laikraštis 8
New Yorko tarptautinė paroda 243
New York Times 8
Niceforas, Kijevo metropolitas 105
Nicolaus, pranciškonas 53
Nida 243
Nisbet Ian C. T., dr. 311
Noore P. R. 306
Norma W. 275
North Carolina (JAV) 260
North Unley (Australijoje) 247
Novatius Andreas, S. J. 60
Novickas, arch. 243
Nürnbergas 62, 100

Obertynski Zd. 149
Observantai 33, 35-40, 42, 43, 55, 56, 71, 75, 76, 81, 84, 88, 99, 102, 106, 107-109, 113-118, 120, 124, 126, 133, 134; žr. Bernardinai, Pranciškonai
Oginskiai 233
Ohio upė 325
O'Keefe V. T. 22

Okunis J., arch. 235, 248
Okupuota Lietuva IX, 33, 135, 417
Olesnickis Zbignievas, kardinolas 107
Olika (Olica) 95
Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis 95
Olney J. W., dr. 322, 323
Olomuco jėzuitų seminarija 52
Olszanus Paulus, episcopus Vilnensis 121, 123
Olšr J. 105
Ona, šv., Švč. Mergelės Marijos motina, 66, 87, 93, 94
Oniski I. 262
Ontario 260, 261, 270
Opatava (Opatów) 77
Opatavos bernardinių vienuolynas 77
Opatavos bernardinų kapitula 39
Orda J. 150
Ordo Fratrum Minorum 36, 37, 41, 62, 68; žr. Fratres Minores, Pranciškonai
Ordo Fratrum Minorum de Observantia 35, 44, 59, 60, 84; Bernardinai, Fratres Minores, Observantai, Ordo Fratrum Minorum, Pranciškonai
Orti Vicente Cárcel 152
Orwell 182
Osmond Humphrey, psichiatras 195
Osnabrück 36
Osolinskių institutas Lvove 147
Ottawa 261
Oxfordas (Oxonium) 58, 60, 114

Pabiržės bažnyčia (Biržų apskr) 232c (nuotrauka), 233
Pacas Jonas 128
Padebrauskis Liudvikas, Kauno bernardinų vienuolyno gvardijonas 127
Padubysio mokykla 232
Paežeriai 236
Paežerių bažnyčia 243
Pagryžuvio dvaro rūmai 232
Pahnke Walter N., dr. 199-201
Pailer M. 255
Payne W. W. 279, 320
Pakalnis Norbertas, kun. dr. 422
Pakštas K., prof., 7, 8, 15, 16
Palanga 355, 356
Palionis J. 102, 103
Paliulis Bronius 415
Paludanus (Petrus de Palude) 73
Panava A. 243
Panevėžys 237, 243
Pankracijus Almanus 101
Paplauskienė-Ramūnienė Marija, dr. VI
Paryžiaus bernardinų generalinė kapitula 52
— Madeleine bažnyčia 375
— magistras 57
— studentai 53
— universitetas 14
— žaluma 308
Paryžius (Paris) 22, 52, 53, 56, 57, 97, 123, 131, 161, 203, 232, 236
Parmos bernardinų generalinė kapitula 40, 57, 104
Pasadena (Kalifornijoje, JAV) 181, 182
Pasaulio Lietuvių Bendruomenė 154, 423
Pasteur Louis 275
Pásztor Lajos 151, 152
Pašiaušė 153
Paškus Antanas, kun. prof. X, XIV, 157, 183, 195-223, 418
Paulius, šv. 31
Paulius Alšėniškis, vysk. 121, 123
Paulius, Polocko bernardinų vienuolyno gvardijonas 109, 110
Paulius II, pop. 106, 117
Pažėrai (Marijampolės apskr.) 239
Peczyczkis Erazmas, kustodų kustodas 52
Pečkauskaitė Marija 238
Pekulas Tarquinius, ap. nuncijaus auditorius 94
Pelbartas Vladislovas 73
Pelda Vytautas, arch. 247
Pelletier S. W. 253
Penfield W. 197
Penkauskas Pranas, kan. 147-149, 154
Pergale 143
Perkin William 287 331,
Perloja (Alytaus apskr.) 239
Perrin Norman 26, 27
Petrauskas Balys, dr. VI, XI, XIII, 248, 393, 395-412, 419
Petrauskas Vincas VI
Petrauskienė Marcelė VI
Petkevičaitė-Bitė Gabrielė 13, 143

PETKEVIČIUS Vytautas 362
Petrapilio Dailės Akademija 235
Petrapilio Viešoji biblioteka 147
Petrapilis 14, 236
PETRAS, šv., apašt. 104
PETRAS J. iš Camerino, pop. komisarijus 76
PETRAS iš Neapolio 39
PETRAS KANDIDAS, bernardinų kryžiaus karų pamokslininkas 76
Petrašiūnų bažnyčia (kauno priemiestis) 232d (nuotrauka), 237
PETRIKOVAS 82
Petro Lombardo sentencijos 51
PFITZNER J. 105
Philadelphia 27, 31, 196, 209, 211, 218, 220
PIAGET Jean 160-166, 168, 172, 173, 176
Piceno (Ankonos) bernardinų provincija 127
PIETARIS Vincas 143
Pietų Afrika 260
PIJUS V, pop. 103
PIJUS IX, pop. 80
PIKŪNAS Justinas, prof. dr. IX, XIV, 157, 177-189, 418
PILYPAITIS Antanas, inž. arch. 228, 230
Pilypavas (Suvalkų apskr.) 239
Pilviškiai (Vilkaviškio apskr.) 236
Pilviškių bažnyčia 243
Pinskas 117
Platelių parapija 97
PLIOPLYS Juozas 237
PLUTARCHAS 251
PODČAŠINSKIS, prof. 232
Podolė 76, 77
POKUS Bernardas, pranciškonas, karaliaus nuodėmklausis 129, 130
Polockas (Polocia, Poloczko) 37, 109, 110
Polocko bernardinų vienuolynas 43, 106-109, 118, 125
Polocko bernardinų pamokslininkas 101
Polocke bernardinų vienuolyno biblioteka 63
Polotos upė 109
PONCIJUS PILOTAS 26
PON Y MARTI J. 35
Pontifex Romanus 121; žr. Romos popiežiai, Šv. Tėvas
Pontificia Università Gregoriana VI
Porciunkulės atlaidai 81
Portugalija 252
POSSEVINO Antanas, jėzuitas, pop. legatas 52, 53, 126
POVILAITIS Bonius, dr. X, XIV, 249, 251-272, 418
POVILAVIČIUS Benediktas, solistas XV, 420
Poznanė (Posnania, Poznań) 54, 91, 149
Poznanės bernardinų kapitula 59, 79
Poznanės Mokslo draugija 147
Pragos akademija 57
Pranciškonai IX, XIII, 33, 35, 36, 38, 49, 53, 56, 57, 67-69, 72, 79-82, 88, 90, 100, 102, 103, 108, 112, 113, 116, 119, 121, 122, 124, 128, 130, 153, 218, 246, 417; žr. Bernardinai, Fratres Minores, Fratres Minores de Observantia, Konventualai, Observantai, Ordo Fratrum Minorum
Pranciškonai-konventualai 64, 78, 79, 81, 124
Pranciškonų bažnyčios salės Toronte 246
— Kankinių knyga 110
— koplyčia Kennebunkporte 246
— laiškai 128
Pranciškonų - observantų - bernardinų gyvenimas ir veikla 130
Pranciškonų ordinas 81; žr. Pranciškonai
Pranciškonų pamokslai 71, 73
PRANCIŠKUS (FRANCISCUS) ASYŽIETIS, šv. 35, 44, 53, 62, 66, 69-72, 74, 80, 82, 215, 376
PRANCIŠKUS Lietuvis 122
Prancūzija (France) 69, 155, 345, 361, 362, 364, 366
Prancūzijos karalių dvaras 252
PRAPUOLENIS K. 97
PREUSSMANN, dr. 299
Prienai (Marijampolės apskr.) 232a (nuotrauka)
Princeton 180, 207
Prioratus sancti Andreae 114
Problemos 140
Prometėjaus dovana 199

Protestantizmas 64, 97, 118, 119, 121-123, 125, 131, 133, 134
Protestantizmo antplūdis, banga 91, 122, 124, 132
— dėmė 124
— infiltracija, įsigalėjimas 96, 122, 124
— klaidos 126
— skleidėjai 125
Providence (mst. Rhode Island, JAV) 366
Prunskis Juozas, kun. dr. 423, 425
Prūsija (Prūsai, Prussia) 53, 76, 120-122
Prūsijos observantų vienuolynų užgrobimas 120
Przetockis Alb., Vilniaus pilies prokuratorius 95
Pšezdzeckių dvaro architektas 233
Pšvevorsko bernardinų kapitula 39
Puidokas Vincas, kun. 422
Puiša Jonas, arch. 247
Putinas 358, 371, 382, 384; žr. Mykolaitis-Putinas Vincas
Putnamas (Putnam mst. Connecticut, JAV), XV, 246, 345, 352, 420
Putvinskis, kuopos vadas 96
Puzinas J. 237

Quaracchi (Ad Claras Aquas) 35, 38, 69, 88

Rabikauskas Paulius, kun. prof. dr., S. J. VII, IX, XIII, 33, 44, 53, 147-155, 417-419, 425
Račkos (Suvalkų apskr.) 239
Radomo bernardinų kapitula 58
Radomo bernardinų vienuolynas 58
Radvilai 125
Radvilaitė Barbora, Mikalojaus Radvilo duktė 90
Radvilas Albertas, Vilniaus vyskupas 67, 83, 96
Radvilas Jurgis, Vilniaus vysk. kardinolas 67, 71, 85, 95, 129
Radvilas Kristoforas 58, 65
Radvilas Mikalojus 90
Radvilas Mikalojus Kristoforas, kard. Jurgio Radvilo brolis, Olikos ir Nesvyžiaus kunigaikštis 95
Radvilas-Juodasis Mikalojus 122
Radvilas-Perkūnas Kristoforas, Vilniaus vaivada 130
Radvilas-Rudasis Mikalojus 122
Radviliškio bažnyčia 236
Radvilo Jurgio laiškas 128
Radvilo Jurgio veikla 86, 128
Radzikauskas E. 348
Rafaelis iš Prošovico, provincijos vikarijus 96
Raila Bronys 364
Raleigh (mst. North Carolina, JAV) 260
Ramignolis 73
Rapolionis Stanislovas 122
Raths L. E. 179
Raudeliūnas V. 144
Raudondvario bažnyčia 234
Raudondvario kapinės 232
Raudondvaris 232
Rauscher Frank J., dr. 276, 277, 331
Reich Wilhelm 203
Reisch W. 267
Reisonas Karolis, arch. 235, 236, 238, 243
Reitelaitis Jonas, kun. 237
Rey Andrius 49, 55, 99
Reklaitis Povilas, dr. 66, 77, 101, 228
Remsen Ira, prof. 327
Rest J. 167, 174
Reuber, dr. 326
Rheingold H. 183
Ribonis, arch. 239
Richards W. 198, 199
Rietavo bažnyčia (Telšių apskr.) 232, 232b (nuotrauka)
Rimantienė R. 141
Rimgaila (Rymgailło) Fulgencijus, arch. 232
Rimydis Ant. 355, 356
Rybovskis, inž. 233
Ryga (Riga) 68, 95
Rygos arkivyskupas 69
Rygos Politechnika 235
Rytų Bažnyčia 104, 105, 111, 112, 114
— Bažnyčios apeigos 105, 111
— imperatoriai 104
— imperija 104
— imperijos Bažnyčia 104
— ir Vakarų Bažnyčių nesutarimai 106
— ir Vakarų Bažnyčių unija 107

— kultūra 6, 11, 13, 14, 216
Robey D. 161
Robinson T. 255
Rochmanas (Rochmanius) Andrius 58, 59
Rockville 283
Rogers Carl 177, 178, 180
Royce J. R. 207
Rokas, šv. 91
Rokiškio bažnyčia 232b (nuotrauka), 233
Rokiškis 233
Rokitai 91
Roma V-VII 3, 7-10, 12, 14, 17, 38, 41, 55, 59, 60, 64, 66, 69, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 102-105, 107, 110-113, 116-118, 126, 128, 131, 147, 149-155, 228, 231, 235, 236, 422, 423, 425
Romos Bažnyčia 105, 106, 111, 113, 115, 117, 118, 131, 132 žr. Bažnyčia, Vakarų Bažnyčia
— Bažnyčiai paklusnybė 113
— Bažnyčios prieglobstis 113
— imperija 29, 104
— imperijos laikai 294
— katalikybė 221
— kurija 110
— popiežiai 105; žr. Pontifex Romanus, Šv. Tėvas
— popiežiaus autoritetas 120
Rook J. J. 324
Rosenfeld A. 198
Ross D. 181, 182
Ross S. 181, 182
Rosselli Hanibalas, komisarijus 58
Rostovskis (Rostowski) S., Lietuvos jėzuitų istorikas 53, 123, 124
Rubšys Antanas L., kun. prof. IX, XIII, 19, 21-32, 417

Rumiancevas Mikalojus, grafas 147
Rumker R. von 308
Ruomuva 6
Rūpintojėlis 80, 370, 372, 383, 384, 392
Rusija 4, 7, 9, 76, 105, 106, 147, 155, 236; žr. Sovietų Russija
Rusijos atsiskyrimas nuo Romos 105
— carai 37
— istorija 147
— schizmatikai 112
— stačiatikiai 105
— žemių vikarai 105

Saarinen Aero 245
Sacramento (Californijoje, JAV) 247
Sadūnaitė D. 370
Saffiotti U. 283
Saint Catharines (mst. Ontario, Kanadoje) 246
Saint Louis (mst. Missouri, JAV) 278, 323
Saja Kazys 362
Sakai K. I. 260
Saksonijos observantų provincija 120
Salamanka (mst. Ispanijoje) 59, 152
Salys Antanas, prof. dr. VII, 422
Salkowski Leopoldas, arch. 233
Salų (Rokiškio apskr.) bažnyčia 233
Samantonių iškasenos 240
Samboros bernardinų kapitula 40
Samboros bernardinų vienuolynas 71
Sanders Howard J. 273, 287
Sandzivojevičius Stanislovas 89
San Francisco (Californijoje, JAV) 197, 318
San Francisco neurofiziologinis institutas 205
San Francisco universitetas 247
Santa Maria (Californijoje, JAV) 247
Santa Monica (Californijoje, JAV) 247, 248
Santvaras Stasys XI, XIV, 236, 343, 345-367, 419
Sapiega Leonas, Lietuvos kancleris 95
Sargent J. 196
Sartre J. P. 9
Sasnava (Marijampolės apskr.) 239
Saulaitytė Marija 370
Savickis Jurgis 360
Schacht Gustav 232
Schaffner R., dr. 301
Schedal Hartman 242
Scheler Max F. 185
Schimkin M. B. 316
Schmid K. 255
Schmidt J. A. 263
Schmiterlow C. G. 269
Schmitt Clemens 152
Schnackenburg R. 22
Schniewind J. 22
Searle C. E., dr. 277
Seatle (Washingtone, JAV) 197

Sebenici 36, 57
Selman R. 172
Seltmann H. 257
Semas 374
Semkowicz Wl. 35
Semplinskas 234
Shapiro D. 196
Sherwood N. J. 211
Shimamoto Y. 260
Shimkin M. B., dr. 316
Shubik Phil., dr. 280, 281, 301
Sidney Cohen 199, 211
Sigismundus Augustus žr. Žygimantas Augustas
Sigismundus Cazimirides žr. Žygimantas Senasis
Sikstas IV, pop. 67, 68, 76, 82, 111-113
Sikstas V, pop. 67, 94
Silezija 55
Silezijos meistrai 233
Silvette H. 252
Simon S. B. 179
Simonas iš Lipnicos, pal. 72
Skardžius P., dr. 359
Skarga Petras, kun. jėzuitas 127
Skinner 182, 218
Skripkus Juozas, inž. 236
Skučaitė Ramutė 362
Skuodas 231, 242
Skvireckas Juozapas, arkiv. 421
Skwarczyński P. 152, 153
Slanymas 91
Sledziewski P. 124
Sluckis Mykolas 362
Smigleckis Martynas, jėzuitas 53
Smith H. H. 254
Smolensko vyskupų pranešimai 152
Smuglevičius Pranciškus 142
Societas Jesu 35, 53, 60, 124; žr. Jėzuitai
Solikovskis Jonas Dimitras, Lvovo arkivyskupas 91, 92, 94, 95
Solženicinas 188
Somers Ira 313
Songaila M., arch. 242
Sorokin Tamara 264
Sorskas 235
Sovietinė Lietuva 135, 137, 145, 146; žr. Lietuva, Lietuvos T. S. R., Tarybų Lietuva
Sovietinės Lietuvos istorikai 140; žr. Lietuvos istorikai
Sovietų okupacija 63
Soviet Russia 366; žr. Rusija, Sovietų Sąjunga
Sovietų Sąjunga 139, 257; žr. Sovietų Rusija
Sovietų Sąjungos mokslinė periodika 140
Spelskis A., arch. 243
Spitrėnų bažnyčia 234
Spitrėnų (Utenos apskr.) bažnytkaimis 234
Sprindis A. 244
Sruoga Balys 359
Stace W. T. 214
Stahl G. 251
Stakliškių lobis 142
Stalgėnai (Telšių apskr.) 234
Stanevičius 143
Stanford-Binet L-M inteligencijos testavimas 186
Stanislovas, šv. 84
Stanislovas, vadinamas Lenku (Polonus) 56
Stanislovas iš Slapy 68, 78, 110, 112
Stauskas V. 244
Steikūnas R., arch. 237
Steinberg V. A. 145
Stockholmas 232, 402, 403
Stoyva J. 196
Stokes G. W. 263
Stolaroff M. J. 211
Stopniak Franciszek 153
Strandmanas 233, 234
Stravinskas 231
Strebeikiai (Jonavos rajone) 234
Strielkūnas Jonas 362
Stryjkovskio kronika 144
Stryjkovskis (Stryjkowski) Motiejus 73, 101, 102
Stüler Friedrich August, arch. 232, 232b (nuotrauka), 239
Stuoka-Gucevičius Laurynas 227, 242
Sūduva 229
Suginčiai (Utenos apskr.) 234
Sukarnas Jonas, teologas 115
Surblys K. 142
Suvalkai 239
Suvalkų Kalvarijos bažnyčia 231
Sužiedėlis Simas, prof. XIII, 417

Svėdasai 233
SZYLLER Stefan 237

Šakiai 235
Šakynos (Šiaulių apskr.) parapijos bažnyčia 229
ŠALKAUSKIS Algirdas, arch. 237, 243
ŠALKAUSKIS Stasys, prof. dr. 6-8, 11-16, 237, 371
Šančiai (Kauno priemiestis) 237
Šančių bažnyčia 243
Šančių gimnazija 243
ŠAPOKA A. 98, 107
ŠARMAITIS R. 138
ŠATEIKA Jeronimas 229
ŠEPTYCKYJ A. 113
ŠEŠELGIS Kazys 228
Šeštokų (Marijampolės apskr.) bažnyčia 236
Šėta (Kėdainių apskr.) 232a (nuotrauka)
Šiaulėnai (Šiaulių apskr.) 232
Šiaulėnų bažnyčia 232
Šiaulėnų parapija 97
Šiauliai 141, 229, 239
Šiaulių apskritis 229
Šiaulių Kraštotyros draugija 229
Šiaurės Amerikos kontinentas 265
Šiaurės Amerikos ligoninės 404
Šiaurės Afrika 257
Šiaurinė Amerika 251
Šilalės klebonas 121
Šilavoto (Prienų dekanate) bažnytkaimis 233
Šiluva 236
Šiluvos šventovės projektas 247
ŠIMKUS Stasys 143
Šiupyliai (Šiaulių apskr.) 239
ŠLAITAS Vladas 387, 390-392
Šlaito poezija 387
ŠLEPETYTĖ-JANAČIENĖ Aldona, prof. dr. 417, 419
ŠRUBAUSKAS J., jėzuitas 87
Šrubausko giesmynas 87
ŠVAIPOLTAS Friolis, spaustuvininkas 114
Švedija 395, 397, 402-404, 411
Švedijos daktarai 399
Švedijos gailestingosios seserys 404
Švedijos ligoninės 402, 404
Švedijos Medicinos draugija 398
Švedijos tautinė-socialinė apdrauda 396
Švedijos valdžia 400
Švėkšnos bažnyčia (Tauragės apskr.) 232c (nuotrauka), 237
Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia Vilniuje 236
Švč. Marijos koplyčia Šiluvoje 236
Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčia Chicagoje 247
Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo bažnyčia East St. Louis mieste 247
Švč. Mergelės Marijos valandos 48
Švč. Širdies vienuolynas Australijoje 247
Švč. Trejybės bažnyčia ir vienuolynas Drohičine 79
Švč. Trejybės seserų bernardinių bažnyčia Kaune 80, 81, 100
Švč. Trejybės paslaptis 79, 80
Švč. Trejybės šventė 79
Šv. Antano paveikslai 82
Šv. Augustino «Išpažinimai» («Confessiones») 352, 366
Šv. Barboros bažnyčia Vilniuje 124
Šv. Bonaventūros mokslas 54
Šv. Bonaventūros šventė 67
Šv. Bonaventūros veikalai 61, 73
Šv. DVASIA 93, 111, 219, 221, 424
Šv. Dvasios veikimas 219
Šv. Grigaliaus bažnyčia Toronte 246
Šv. Ignaco Loyolos jėzuitų bažnyčia Bostone 415
Šv. Joakimo šventė 94
Šv. Jono bažnyčia Morningtone (Australijoje) 247
Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia Biržuose 232
Šv. Juozapo šventė 81
Šv. Juozapo ir Joakimo šventė 67
Šv. Jurgio bažnyčia Kaune 43, 66, 67, 100, 101
Šv. Kazimiero altoriai, paveikslai ir statulos 84
— bažnyčia Los Angeles, Californijoje 247
— bažnyčia Patersone 247
— bažnyčia Vilniuje 238
— beatifikacijos ir kanonizacijos byla 67, 83
— draugijos namai Kaune 346

— draugijos reikalų vedėjas 347
— gyvenimas 83
— vardas 84
Šv. Kryžiaus bažnyčia Krokuvoje 106
Šv. Margaritos bažnyčia Croydone (Australijoje) 247
Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje 236
Šv. Mykolo seserų bernardinių bažnyčia Vilniuje 100
Šv. Morkaus diena 85
Šv. Onos altorius 67, 96
— atlaidai 96
— bažnyčios ar koplyčios pašventinimo metinės 67, 94
— ir Barbaros bažnyčia Vilniuje 124
— bernardinų bažnyčia Vilniuje 45, 66, 67, 95, 123-125, 132
— brolija 36, 87, 91-93, 95-97, 100, 128, 131
— brolijos statutai 92
— brolijos tikslas 92
— garbinimas 97
— giesmė 87, 97
— gyvenimas 93
— karunka 94
— kentėjimai 93
— konventualų bažnyčia Vilniuje 132
— koplyčia Kauno bernardinų vienuolyne 96
— mišios 93, 94, 96
— šventė 67, 93, 94
— valandos 95
Šv. Pauliaus laiškai 23
Šv. Petro bazilika Romoje 78, 79, 131
Šv. Petro įpėdinis 112
Šv. Petro parapijos bažnyčia Bostone XIII, 419
Šv. Petro ir Povilo šventė 96
Šv. Pranciškaus biografija 61
— dvasia 41, 57, 89
— dvasios vaikai 80
— ir šv. Bernardino bažnyčia Vilniuje 67
— ir šv. Bernardino vienuolynas 45
— regula 37, 38, 56, 64, 130, 133
— šventė 82
— testamentas 64
— tretininkai 91
Šv. Pranciškaus Varpelis 91
Šv. Simono, ir Judo, apaštalų šventė 67, 94
Šv. Sostas 38, 44, 106, 107, 112, 425; žr. Apaštalų Sostas
Šv. Stanislovo Kankinio gyvenimas 56
Šv. Tėvas 110, 113; žr. Romos popiežiai, Pontifex Romanus
Šv. Vincento Ferreri pamokslų knyga 100
Šventoji Žemė 108
Šv. Žemės ir Bosnios privilegijos 108, 111, 112
Šv. Žemės pranciškonai 68, 108, 112; žr. Pranciškonai
Švietimo Gairės 181
ŠVIPAS Cladas 237

TABORAS Albertas, Vilniaus vyskypas 116
Taboro kalnas 382
Tahoe-Donner (Californijoje, JAV) 247
TALMANTAS J. 105
TAMOŠIŪNAS J. 142
Tarybų Lietuva 138; žr. Lietuva, Lietuvos T. S. R., Sovietinė Lietuva
Tarybų Lietuvos darbininkų klasė 142
— industrializavimas 142
— žemės ūkis 142
TART Ch. T. 221
TARTILAVIČIUS J., kun. 121
TAZBIR Janusz 151, 152
Technikos Zodis 148
TELLECHEA José Ignacio Idigoras 152
Telšiai 232b, 239
Telšių bernardinų bažnyčia 81
Telšių bernardinų vienuolynas 59
TERESĖ iš Avillos, šv. 215
TERESĖLĖ Kūdikėlio Jėzaus, šv. 376
TERRENCE 177
TERRILL T. R. 262
TERZACINI, mokslininkas 297
THEILARD DE CHARDIN Pierre 221, 222
THEINER A. 36, 147
THEVET André 251
THOMAS de Celano 69
THOMAS, dr. 328
THOMPSON John 283
THOREAU H. D. 171
Thunderbay (Ontario, Kanadoje) 246
Tiesa 145
Tiesos Kelias 52

Tikocinas 37, 74
Tikocino bažnyčia 66
— bernardinų vienuolynas 43, 54, 66, 79, 89, 90, 106, 107, 125
— bernardinų vienuolyno bažnyčia 89
— bernardinų vienuolyno biblioteka 63
— bernardinų vienuolyno fundatorius 65, 107
— vienuolyno pamokslininkas 101
TILLICH P. 370
Tillsonburg (Ontario, Kanadoje) 270
Tilžė 87, 88
Times (Londone) 8
TIMMONS B. 205
TIŠKEVIČIAI, grafai 232
TIŠKEVIČIUS Antanas, vysk. 97
TIŠKEVIČIUS Jurgis, Varnių vysk. 96
TIZENHAUZAI, grafai 233
TYLA A. 141
TYLIUS Adolfas 248
TYRELL G. N. M. 211
TYSZECKI Tomas 232
Tytuvėnų bernardinų bažnyčia 82
Tytuvėnų bernardinų vienuolynas 59
Tokio universitetas 322
TOLSTOJUS Levas 351
TOMAS Akvinietis, šv. 216
TORNELLO Jeronimas, Cismontanų observantų generalinis vikarijus 78
Torontas 11, 237, 246, 423
Toronto universiteto medicinos fakultetas 205
Torūnė (Turonia, mst. Prūsijoje) 120
TOTORAITIS J., kun. 148, 229
TRAIN RUSSEL E. 311
Trakai 125
TRAKIŠKIS Motiejus, Vilniaus vysk. 49, 55, 80, 107
Trakų pilis 125
Trečiasis šv. Pranciškaus Ordinas 87-91
TREINYS Pranas 362
Tridento susirinkimas 70
Troškūnų bernardinų bažnyčia 81
TSAI-YI-FAN, dr. 294
TSO T. C. 256, 264
Tūbingen 23
TUDDENHAM R. D. 166
TURIEL E. 167
Tūringija 232
Ukmergės gimnazija 243
Ukraina 112, 113, 116-118
UNDERHILL Ev. 215
UNDERWOOD E. J. 320
United States Dept. of Health, Education, & Welfare 270, 307
Universitas Vilnensis 60; žr. Vilniaus universitetas
University of Connecticut 145
University of Detroit 189
Urbino bernardinų kapitula 39
URBONAS VIII, pop. 81, 95
URBONAS Mykolas, prel. 422
URIELIS iš Grabovo 39, 122
U. S. A. Department of Agriculture 299
U. S. A. medicinos mokyklos 199
U. S. A. pavilijonas New Yorke 247
Utenos apskritis 234
Utenos pradžios mokyklos vedėjas 234
UŽGIRIENĖ Ina, prof. dr. X, XIV, 157, 159-176, 418
UŽGIRIS E., dr. XIV, 249, 250, 418
Užnevėžių (Ukmergės apskr.) bažnytėlė 236

VACLOVAS, pranciškonas 109
VAIČIULAITIS Antanas 357, 358, 367, 378
VAIČIŪNAITĖ Judita 362
Vaiguva (Šiaulių apskr.) 239
VAIŠNORA Juozapas, kun. dr., M.I.C. 36, 66, 80, 81, 87, 88, 91, 92, 95-97, 153, 425
Vaitkaus atsiminimai 350
Vaitkaus poetinė kūryba 347-349, 359
VAITKEVIČIUS B. J. 145
VAITKUS Mykolas, kan. XI, XIV, 343, 345-353, 366, 371, 419, 422
Vakarai 4, 6, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 145, 215, 366
Vakarų Bažnyčia 104, 112; žr. Bažnyčia, Romos Bažnyčia
— Bažnyčios apeigos 111
— Europa XI, XV, 75, 235, 236, 393, 395, 410, 419
— Europos aukštosios mokyklos 145
— Europos plokščių stogų stilius 243
— Europos tautų istorija 147
— Europos universitetai 335
— Europos valstybės 406
— imperija 104

— imperijos žlugimas 104
— kultūros nuosmukis 178
— pasaulio modernioji architektūra 242
— pasaulio standartas 244
— valstybių istorija 145
— Vokietija 293, 404, 411; žr. Vokietija
— Vokietijos gyventojai 405
— Vokietijos valdžia 404
Valakija-Moldavija 77
Valančiaus kantičkos 72, 97
VALANČIUS (VOLONCZAUSKIS, WOLONCZEWSKI) Motiejus, vysk. 63, 72, 87, 88, 90, 386
Valencia 152
VALIŠAUSKAS Juozapas 229
Valladolido bernardinų generalinė kapitula 40
VALLEAU W. D. 263
VAN DER ROHE Ludwig Mies 245
VAN DUUREN B. L. 283
VAN RIJKEL Dionyzas 73
VANSEVIČIUS S. 142
VARAKAUSKAS R. 144
Varlaukio (Tauragės apskr.) bažnyčia 231
Varniai 63, 91
Varnių katedra 96
VARONAVIČIUS (VARNA), Šakynos klebonas 229
Varšuva (Warszawa) 36, 56, 73, 78, 101, 126, 149, 231, 237, 238
Varšuvos bernardinų kapitula 55
— Istorijos institutas 151
— seimas 86
Varta 55, 121
Vartos bernardinų kapitula 120
VASILIAUSKAS, kun. 229
VASILIŪNAS Izidorius, smuikininkas XV, 420
VASILIUS ANDRIUS, vysk., prancūškonas 102
Vastra Frolunda (mst. Švedijoje) 397, 400
Vatikanas 81, 103
Vatikano archyvas 35, 37, 83, 126-129, 149, 152, 155
Vatikano archyvinė medžiaga 145
VAZA Vladislovas, karalius 81
VĖBRA R. 141
Veliuonos senoji bažnyčia 237
VEMBRĖ Juozas, teis. 422
VENCESLAUS 110
Venecija (Venetiae) 59
Venecijos stilius 232
Vengrija 55, 69, 106
Vepriai 242
VERONIKA, šv. 381
VETULANI Adam, prof. dr. 151, 152
VICKERY L. S. 264
VICLEFUS 123, 124
Victorville (Californijoje, JAV) 247
Viduklės bažnyčios archyvas 230
Viduklės (Raseinių apskr.) bažnytėlė 230
Vidurinė Amerika 252; žr. Centrinė Amerika
Vidurinės Amerikos aztekai 252
Viduržemio jūra 251
Viekšnių (Mažeikių apskr.) bažnyčia 231
Viena 56, 233, 236
Viešpaties atsimainymo altorius 67
— garbinimas 378
— ilgesys 382
— įsikūnijimas 93
— Jėzaus Kristaus Evangelija 71
— malonė 377
— šventykla 388
— veidas 384, 385
VIEŠPATS 113, 353, 371-373, 377, 384, 387, 398, 392; žr. JĖZUS, KRISTUS, DIEVO SŪNUS
Vijos bernardinų bažnyčia 81
VILEIKIS Adomas 239
VILEIKIS Juozas 239
VILEIŠIS Petras, inž. 236
VILIAMAS Vladas, dr. 422
VILKAITIS V., dr. 335
VILLEMAIN Jean Nicot de 252
Vilniaus advokatas 129
— apylinkės 75
— aukštosios mokyklos 138
— bernardinai 55, 65, 80, 99, 103, 107, 110, 113, 118, 126-128
Vilniaus bernardinų bažnyčia 44, 45, 66, 67, 77, 84, 126
— biblioteka 61, 102, 103
— gvardijonas 41, 52, 56, 103, 119
— kapitula 59
— kapai 56
— kustodija 35, 39, 119
— kustošas 58

— novicijatas 102
— pamokslininkas 56, 60
— seminarija 54
— vienuolynas 35, 40, 43, 54, 55, 59-61, 63, 64, 66, 67, 71, 75, 77, 83, 89, 91, 95, 100, 103, 106, 107, 125, 128, 131, 132
— vienuolyno archyvas 68, 113
— vienuolyno nuodėmklausis 126
Vilnaus bibliotekos 60
— dvasiškija 113
— jėzuitų akademija 53, 57-60, 73, 131
— kapitulos kanauninkai 95
— katedra 61, 75, 95, 107, 117
— katedros kapitula 61, 84, 89
— katedros kodeksas 37
— kraštas 227, 228
— kunigų seminarijos biblioteka 100
— Mažesniųjų Brolių biblioteka 103
— miesto architektas 234
— miesto istorija 141
— pilis 128, 132
— pilies prokuratorius 95
— pranciškonai 102
— pranciškonai konventualai 83
— rokitų fundacija 91
— seserų bernardinių bažnyčia 81
— sinodas 121
— sufraganas 95
— šv. Onos brolijos narių knyga 92, 100
— universitetas VII, 14, 60, 153, 239
Vilniaus universiteto biblioteka 62, 96
— bibliotekos knyga 102
— bibliotekos rankraštynas 62
Vilniaus vaivada 129, 130
— Valstybinė biblioteka 67
— Valstybinio universiteto biblioteka 60, 62
— vyskupai 71, 76, 95-97, 107, 112, 115-117, 129
— vyskupija 35, 61, 66, 80, 91, 110, 148, 149, 151
— vyskupo teologai 115
— vyskupų reliacijos 150
— vokiečiai kolonistai 101
Vilnius (Vilna, Vilnia, Vylna, Wilna) VII, XIV, 14, 37, 40, 45, 49, 52-54, 56, 58-61, 65-67, 69, 72, 77, 79, 82-85, 87, 89, 90, 94-96, 99, 100, 102, 103, 108-111, 113, 115, 117, 121, 123, 124, 126, 127, 129, 131, 133-135, 137, 138, 141-143, 148, 150, 225, 227-232, 236, 243, 244, 248
Vincentas, apašt. nuncijus 86
Vincentius Fererrius, šv. 62
Virakas Jonas, arch. 239
Vitauskas A. 229
Vitembergas J., inž. 236
Vitriatorius Jonas 112, 115
Vives José 147, 151
Vivulskis Antanas 236
Vizbaras F., arch. 243
Vydūnas 346, 350
Vyganauskas, arch. 232c (nuotrauka), 233
Vygantas Mindaugas, dr. XV, 393, 394, 419
Vygrių - Augustavo - Seinų vyskupų pranešimai 152
Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas 154
Vytautas Didysis (Vitoldus) 79, 102, 105, 114, 147, 237, 386
Vytauto Didžiojo laiškai 144
— muziejus Kaune 242
— universitetas Kaune 238, 336, 425
— universiteto profesorius (Galaunė) 235
Vytenis 69
Vytuvis A. 248
Vladimiras, Rusijos valdovas 105
Vodoff Vladimir 153
Voina Benediktas, Vilniaus vyskupas 44
Vokiečių Ordinas 75
Vokiečių Ordino magistras 120
Vokietija (Germania) 5, 8, 22, 69, 76, 79, 83, 120, 147, 151, 155, 228, 232, 240, 299, 320, 348, 404, 411, 429; žr. Vakarų Vokietija
Vokietijos kolektoriai 79
Vokietijos mokslo žurnalas 335
Volkaitė-Kulikauskienė R. 141
Vorelių kaimas 239
Vosylius III, Maskvos kunigaikštis 109
Vskovo vienuolynas 121
Všovskis, Kauno advokatas 96

Wadingas (Waddingus) Lukas 38, 55, 58, 75, 78, 82, 105, 106, 108,

112, 120-123, 127
WAGGONER K. 196
WAGNER E. 36, 38
WALKER E. K. 261, 264, 265
WALKER K. C. 313
WALTERS R. H. 182
Waltham (mst. Massachussets, JAV) 253
Warszawa žr. Varšuva
Washington, D. C. 247, 270, 297, 299, 300, 303, 311, 313, 319, 345, 364, 366, 410
Washingtono universitetas 291, 313, 323
WASILEWSKI Tadeusz, dr. 151
Waukegan (mst. Illinois, JAV) 247
WEYBREW J. A. 255, 257, 262
WELKYJ A. G. 112, 118
WERKO LARS, dr. 401
WERNER Georg, arch. 232b (nuotrauka), 233
WERNER H. 160
WERNSMAN E. A. 263
Westminster (mst. Maryland, JAV) 121
WHATMORE G. B. 197
WHITE F. H. 261
WILDER Amos 22
WILLOWS D. C. 182
Wilna žr. Vilnius
WILTSHIRE G. H. 265
Winnipegas (mst. Kanadoje) 246
Wisconsin Alumni Research Foundation 328, 329
WIWULSKI Ant. žr. VIVULSKIS Antanas
WYCZAWSJU H. E. 62
WYLIE P. 182
WYNDER E. L. 261
WOLF F. A. 261, 264
WOLF Th. 203
WOLFF J. 107
WRIGHT Frank Lloyd 245
Wroclaw žr. Breslavas
ZABLOCKIS J. 122
ZABORSKAITĖ A. 142
ZACHNER R. G. 198
ZAKARAS Vytautas, kun. 417
ZALATORIUS A. 143
Zamosčiaus akademija 57
ZEIDLER Othmar, chem. 312
ZEISSBERGER Heinrich 56
ZENO Pranciškus, Cismontanų observantų generalinis vikarijus 78
ZIGMANTAS VAZA, karalius 80, 130
ZOLA Emil 252
ZUBKUS-ŽEMAITIS (firma) 247

Žagarės valščius 236
Žaliakalnis (Kauno priemiestis) 235, 243
Žečpospolita 149
Žeimiai 234
Žemaičiu vyskupas 95, 96, 115, 116
— (Samogitiae) vyskupija 71, 90, 121, 149, 150
— vyskupijos kunigų seminarija 63
— vyskupijos istorija 153
— vyskupų reliacijos 150
Žemaitės gyvenimas 143
Žemaitija 99, 231, 353
Žemaitijos schizmatikai 112
ŽEMKALNIS-LANDSBERGIS Vytautas žr. LANDSBERGIS-ŽEMKALNIS
ŽIAUGKA Vytautas 417
Židikų kapinės 238
Žiežmariai 234
Žiobiškio (Rokiškio apskr.) miestelis 234
ŽIŪRAITIS Tomas, kun. dr. O.P., XIV, 249, 250, 418
ŽYGIMANTAS, karalius 82
ŽYGIMANTS Augustas 109, 124, 125
ŽYGIMANTAS Senasis 40, 78, 83, 120, 121;
ŽYTKOWICZ Leonid 153
Žodiškės 153
ŽVIRBLIS Bronius Kazimieras, O.P. 422
ŽVIRBLIS 229

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS LEIDINIAI

Suvažiavimo Darbai, I	tomas, 542 psl., Roma ²1973	20 dol.
Suvažiavimo Darbai, II	tomas, 486 psl., Roma ²1973	18 dol.
Suvažiavimo Darbai, III	tomas, 526 psl., Roma ²1972	20 dol.
Suvažiavimo Darbai, IV	tomas, XV-321 psl., Roma 1961	12 dol.
Suvažiavimo Darbai, V	tomas, XVI-647 psl., Roma 1964	24 dol.
Suvažiavimo Darbai, VI	tomas, XVI-510 psl., Roma 1969	18 dol.
Suvažiavimo Darbai, VII	tomas, XV-427 psl., Roma 1972	16 dol.
Suvažiavimo Darbai, VIII	tomas, XVI-595 psl., Roma 1974	22 dol.
Suvažiavimo Darbai, IX	tomas, spausdinama.	
Suvažiavimo Darbai, X	tomas, ruošiama spaudai.	

Metraštis, I	tomas, XVI-374 psl., Roma 1965	14 dol.
Metraštis, II	tomas, VIII-370 psl., Roma 1966	14 dol.
Metraštis, III	tomas, VIII-410 psl., Roma 1967	16 dol.
Metraštis, IV	tomas, VIII-624 psl., Roma 1968	24 dol.
Metraštis, V	tomas, VIII-623 psl., Roma 1970	24 dol.
Metraštis, VI	tomas, spausdinama.	

A. Dambrauskas-Jakštas, Užgesę Žiburiai, XVI-502 psl., Roma ²1975. 20 dol.

A. Kučas, Kun. Antanas Staniukynas, XVI-208 psl., Roma 1965. 10 dol.

J. Eretas, Kazys Pakštas, Tautinio Šauklio Odisėja, XVI-384 psl., Roma 1970. 20 dol.

A. Baltinis, Vysk. V. Borisevičiaus gyvenimas ir darbai, XII-178 psl., Roma 1975. 10 dol.

J. Eretas, Valančiaus šviesa už marių. Pranciškaus Juro ir jo bendrininkų gyvenimas bei veikla, XIV-354 psl., Roma 1980. 24 dol.

Pr. Gaida, Nemarus mirtingasis, Arkiv. T. Matulionis, XII-369 psl., Roma 1981. 15 dol.

J. Gasiūnas, Vysk. K. Paltaroko gyvenimas, baigiama ruošti spaudai.

A. Kučas, Didysis Lietuvybės Mecenatas, Prel. J. Karalius, baigiama ruošti spaudai.

Ign. Skrupskelis, Lietuviai XVIII amžiaus Vokiečių literatūroje, XIX-172 psl., Roma 1967. 10 dol.

J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, I t., XII-406 psl., Roma 1973. 18 dol.

J. Grinius, Veidai ir problemos lietuvių literatūroje, II t., XII-500 psl., Roma 1977. 20 dol.

J. Grinius, Grožis ir menas. Estetikos pagrindai. 400 psl., Roma 1982.

Vl. Kulbokas, Lietuvių literatūrinė kritika tremtyje, baigiama spausdinti.

J. Vaišnora, Marijos Garbinimas Lietuvoje, 445 psl., Roma 1958. 10 dol.

P. Rabikauskas, The Foundation of the University of Vilnius (1579). Royal and Papal Grants, 75 psl., Roma 1979. 4 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. I: Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, LV-542 psl., Roma 1971. 28 dol.

Fontes Historiae Lituaniae, vol. II: Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae, XXVI-776 psl., Roma 1978. 38 dol.

Panevėžio vyskupijos istorija. Ruošiama spaudai.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, I t., XXII-614 psl., Roma 1975. Išparduota.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, II t., XI-463 psl., Roma 1978 22 dol.

K. Avižonis, Rinktiniai Raštai, III t., spausdinama.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, I t.: Lietuvos istorija (iki Vytauto Didžiojo mirties), X-411 psl., Roma 1978. 20 dol.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, II t., paruošta spaudai.

Z. Ivinskis, Rinktiniai Raštai, III t., ruošiama spaudai.

A. Salys, Rinktiniai Raštai, I t., XXIV-570 psl., Roma 1979. 30 dol.

A. Salys, Rinktiniai Raštai, II t. Spausdinama.

A. Salys, Raštai III t., ruošiama spaudai.

A. Maceina, Filosofijos kilmė ir prasmė, XII-328 psl. Roma 1978. 16 dol.

J. Eretas, Išeivijos klausimais, 55 psl., Roma 1974. 3 dol.

Užsakymus siųsti šituo adresu:

L.K.M. Akademijos Reikalų Vedėjui
Piazza della Pilotta 4
00187 ROMA ITALIA